

EX LIBRIS RUSSELL GRAY

R. Gray

Cambridge

Nov: 1866.

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLAE SELECTAE.

EX REINHOLDI KLOTZII RECENSIONE

SCHOLARUM IN USUM

EDIDIT

RUDOLFUS DIETSCH.

PARS I.

LIPSIAE
SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLX.

M. CH. AENOTHEO LORENZ,

VIRO DOCTISSIMO,

OMNIBUS QUI EUM NOVERUNT SUAVISSIMO, COLLEGAE SUO OPTIMO AC DILECTISSIMO, IN HOC IPSO LIBELLO EDENDO AUCTORI SUASORI ADIUTORI MERITISSIMO

D. D. D.

R. DIETSCH.

PRAEFATIO.

Cum cum Lorenzio, viro honestissimo, quocum non modo muneris necessitudine, sed intima familiaritate coniunctum me esse gaudeo, uti fere cotidie de rebus scholasticis et litterariis sermones conferre solemus, de scriptoribus latinis, quorum lectio discipulis nostris commendanda ac suadenda esset, loquerer, quod librorum, qui cum aliqua utilitate legi possent, haud ita magna copia esset, conquesti sumus. Quippe cum in schola nostra legem a maioribus sapientissime institutam, ut discipuli non solum publice litteris latinis et graecis imbuantur, sed etiam privatim veteres scriptores legant, summa religione teneamus, servemus, custodiamus, quoniam si semper cuncti eosdem libros tractare coguntur, facile et animi languent et pigritiae atque inertiae subsidia parantur, eo diligentius ne copia librorum utilium desit, curandum ac cavendum est. Cum igitur confabulantes omnes scriptores latinos, qui nostrarum classium discipulis idonei essent, circumspiceremus, sermo non potuit non incidere in M. Tullii Ciceronis epistolas, quarum lectio quam utilis esset, nemo unquam dubitavit. Neque iis viris, qui selectas ex illis ediderunt, Matthiaeo inprimis et Süpflio summam laudem denegare potuimus, sed in uno ab illis dissensimus, quod eas epistolas delegerunt, selectasque eo ordine composuerunt, ut res a M. Tullio Cicerone gestas atque omnino historiam illorum temporum ab discipulis cognosci vellent, cum nobis haec potissimum ratio habenda videretur, ut sermo latinus disceretur, non quo quae res legerentur negligendum putaremus, sed quia antiquitatis scientiae unum firmum fun-

damentum linguae esse peritiam, eaque quo diligentius compararetur, eo rectius res cognosci existimabamus. Quare cum pro scholae nostrae institutis ac rationibus si non necessarium, certe valde optandum videretur, ut novus ex M. Tullii Ciceronis epistolis delectus compararetur, accidit, ut apud Teubnerum, socerum meum dilectissimum, Ciceronianorum operum a viro clarissimo Klotzio editorum eam partem, quae epistolas contineret, imprimi audirem, quam occasionem dimittendam non putavi. Facile igitur ab socero, qui numquam ad opus scholis atque litteris antiquis utile perficiendum operam suam recusavit, hoc consecutus sum, ut una cum editione epistolarum delectum iisdem typis edendum susciperet, nec minus facile ab Lorenzio meo impetravi, ut eas epistolas, quas classi tertiae, cui summa cum laude praeest, destinaret, eligeret, dum ipse classi secundae consulere studerem.

Ex his igitur cum quae huius libelli ratio quodque consilium sit, satis intelligi arbitrer, nolo, qua diligentia in deligendo versati simus, pluribus ipse praedicare, eoque minus, quod caussas, cur quaeque epistola recepta sit, qui harum rerum periti sunt, facile perspicient, sed illud unum adiiciendum puto, ex his epistolis, maxime iis, quae secunda parte continentur, de rebus maxime memorabilibus, quae Ciceronis aetate acciderunt, deque hominum moribus, qui tum vixerunt, satis accurate cognosci posse. Ceterum, si qui certo ordine epistolas legere velint, indicibus adiectis consultum volui.

Cum vero intelligerem, epistolas M. Tulli Ciceronis privatis maxime studiis legi non posse, nisi discipuli de vita hominum, ad quos datae sunt, ac de rebus, quae in iis commemoratae, docerentur, notas adiiciendas putavi, quibus nihil, quod discipuli ex lexicis et grammaticis libris cognoscere possent, contineretur, sed quae de rebus scienda essent, breviter illustrarentur, adiiciendas, non subscribendas, ne discipuli in ipsa lectione turbarentur utque memoriae imprimere cogerentur, quae ad recte

intelligendas epistolas opus essent. In quibus, quamquam iam mos contrarius in scholis ac libris paene receptus est, tamen latino sermone uti placuit. Cum enim inter omnes, qui de his rebus recte iudicare et possunt et volunt, convenerit, ex antiquitatis studiis veram ac plenam utilitatem non percipi, nisi aliqua latine scribendi et loquendi peritia ac dexteritas comparetur, cumque ad eam nanciscendam nihil utilius sit, quam si discipuli in iis, quae latine scripta legerint, latine reddendis exerceantur, illud volui consequi, ut, qui epistolas legissent, praeceptoribus de iis latine rationem reddere possent. At multos clamantes audire videor: Rem operosam et unde tardi progressus exspectandi sint. Audio. At quae multo cum sudore multoque labore pariuntur, optima atque iucundissima sunt, nec quidquam nostra aetate magis necessarium est, quam ut iuventus litterarum studiosa non multa leviter degustare, sed multum laborare discat. Ceterum qui de notis iudicaturi sunt, eos rogatos volo, ut mihi magis perspicuitatem, quam elegantiam verborum sequendam fuisse meminerint.

Superest, ut optem, ne opera in hoc libello collocata, maior, quam primo obtutu videatur, frustra impensa iudicetur.

Dab. Grimae d. XX. Apr. MDCCCLIV.

MEMORABILIA
VITAE CICERONIS
PER ANNOS DIGESTA.

Anni U. C. Varr.	Anni ante Chr. nat.		Anni Ciceronis.
648	106[1]	Coss. *C. Atilius Serranus, Q. Servilius Caepio.*[2] M. Tullius Cicero natus Arpini[3] a. d. III. Nonas Ianuarias[4], patre M. Tullio Cicerone, matre Helvia.[5] Marius in Numidia bellum gerit contra Iugurtham. — Cn. Pompeius Magnus natus prid. Kal. Oct.	1
649	105	Coss. *P. Rutilius Rufus, Cn. Mallius.* Iugurtha L. Cornelio Sullae, Marii quaestori, vinctus traditur, ab eoque ad Marium deducitur.	2
650	104	Coss. *C. Marius II., C. Flavius Fimbria.* C. Marius Kal. Ian. de Iugurtha triumphat. Bellum adversus Cimbros et Teutonos decernitur.	3
651	103	Coss. *C. Marius III., L. Aurelius Orestes.* Hunc annum Marius in apparando bello Cimbrico consumit. Eodem aut superiore natus esse videtur Q. Cicero Marci frater.	4
652	102	Coss. *C. Marius IV., Q. Lutatius Catulus.* C. Marius Teutonos et Ambrones ad aquas Sextias prope Massiliam vincit. — Antonius orator maritimos praedones persequitur. Archias poëta Romam venit.[6]	5
653	101	Coss. *C. Marius V., M'. Aquilius.* M'. Aquilius cos. adversus fugitivos in Siciliam mis-	6

1) In annis ante Christum natum, quo vitaretur confusio, secuti sumus volgarem rationem, id est Almeloveenii et St. Allaisii (*Art de vérifier les dates avant l'ère chrétienne.* Paris. 1819.), ex qua Christus natus est a. u. c. 754. Varron. Alii numerant ex anno Varroniano 751., ita ut a nostris numeris in *Memorabilibus vitae Ciceronis* apud Schuetzium et Matthiaeum in Epistolis Cic. terni anni deducendi sint. Noster igitur annus a. Chr. n. 106. illis est 103., noster 43., quo Cicero occisus est, 40. Vera autem ratio a Sanclementio et Idelero demonstrata haec est, ut Christus natus sit a. u. c. 747. Varr. 2) Brut. 43. 3) Legg. II. 1. 4) ad Att. VII. 5. XIII. 42. 5) Ad Fam. XVI. 26. 6) pro Archia 3.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic-
		sus, bello servili, Athenione duce interfecto, finem imponit. Propter huius belli memoriam idem, cum a L. Fufio de repetundis accusatus esset, defendente Antonio, absolutus est. — C. Marius cos. cum Q. Lutatio Catulo procos. Cimbros ad Athesin fluvium proelio vincit.	
654	100	Coss. *C. Marius VI., L. Valerius Flaccus.*	7
		L. Appuleii Saturnini trib. pl. et C. Servilii Glauciae seditio; uterque interficitur. Is Q. Metello Numidico, quod in eius legem agrariam iurare nollet, diem dixit, qui urbe maluit quam sententia decedere.	
655	99	Coss. *M. Antonius* (orator), *A. Postumius Albinus.*	8
		Q. Metellus Numidicus rogatione Q. Calidii trib. pl. in civitatem restituitur.	
656	98	Coss. *Q. Caelius Metellus Nepos, T. Didius.*	9
		Lex Caecilia Didia, qua iubentur leges per trinundinum promulgari et cavetur de duabus aut pluribus rebus non una lege coniungendis (ne quis per saturam ferret).	
657	97	Coss. *Cn. Cornelius Lentulus, P. Licinius Crassus.*	10
		Censores L. Valerius Flaccus et M. Antonius orator lustrum faciunt.	
658	96	Coss. *Cn. Domitius Ahenobarbus, C. Cassius Longinus.*	11
		Ptolemaeus Apion, rex Cyrenarum, testamento populum Romanum heredem facit.	
659	95	Coss. *L. Licinius Crassus, Q. Mucius Scaevola.*	12
		Lex Licinia Mucia, lata de civitate, ne quis sit pro cive, qui non sit civis, praecipua belli Marsici causa.	
660	94	Coss. *C. Caelius Caldus, L. Domitius Ahenobarbus.*	13
661	93	Coss. *C. Valerius Flaccus, M. Herennius.*	14
662	92	Coss. *C. Claudius Pulcher, M. Perperna.*	15
663	91	Coss. *L. Marcius Philippus, Sex. Iulius Caesar.*	16
		Ciceroni puero toga virilis datur.[1] Poëma Pontium Glaucum condit et carmen heroicum Marii nomine inscriptum.[2]	
		M. Livius Drusus trib. iudicia ab equitibus ad senatum transferre cupit. Idem socios et Italicos populos ad spem civitatis Romanae sollicitat; mox autem a Q. Vario e foro rediens in atrio domus suae cultello vulneratus moritur. Eodem anno moritur L. Crassus orator.[3]	

1) Lael. 1. 2) Plut. Cic. 1. De Leg. I. 1. De Cicerone puero cfr. etiam de Or. II. 1. 3) Cfr. de Or. III. 1. 2.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
664	90	Coss. *L. Iulius Caesar, P. Rutilius Lupus.* Bellum oritur sociale seu Marsicum. Deficientibus ob negatam civitatem sociis Italis Q. Varius legem tulit, ut quaereretur de iis, quorum opera consiliove socii contra populum Rom. arma sumpsissent; sed senatus decrevit, ne, dum tumultus Italicus esset, iudicia exercerentur. Cicero Arati phaenomena Latinis versibus reddit.[1]	17
665	89	Coss. *Cn. Pompeius Strabo, L. Porcius Cato.* Cicero in bello Marsico tiro est in Cn. Pompeii cos. exercitu.[2] Hoc anno lege Plotia, lata a M. Plautio Silvano trib. pl., iudicia cum senatoribus et equitibus communicata sunt. Idem trib. pl. legem tulit de vi armatis hominibus, ut de eius capite quaereretur, qui vim fecisset.	18
666	88	Coss. *L. Cornelius Sulla, Q. Pompeius Rufus.* P. Sulpicius trib. pl. auctore Mario perniciosas leges promulgat; Q. Pompeii consulis filium, Sullae generum, occidit. Sulla cum exercitu venit ad urbem. P. Sulpicius occiditur. Marius primum Minturnas, deinde in Africam fugit.[3] Sulla, rebus in urbe compositis, ad bellum Mithridaticum proficiscitur. Q. Pompeius cos. in castra adversus Marsos profectus Cn. Pompeii procos. hortatu, cui succedere in imperio debebat, a militibus occiditur. Cicero Romae operam dat Phaedro Epicureo,[4] deinde Philoni, Academiae principi.[5] Ius civile cognoscit auctore et duce Scaevola augure, quo mortuo se confert ad Q. Mucium Scaevolam Pontificem.[6]	19
667	87	Coss. *Cn. Octavius, L. Cornelius Cinna.* Cinna cos. perniciosis legibus per vim latis a collega Cn. Octavio Urbe expellitur, eique senatus magistratum abrogat, L. Cornelium Merulam sufficit. Ille autem Italicas civitates sollicitat, App. Claudii exercitum in potestatem suam accipit, Marium cum reliquis exsulibus revocat. Quo facto hic ad Urbem cum exercitu accedit atque captam caedibus et rapi-	20

1) Eius poem. fragm. vide de Div. I. 47. De caeteris Tullii nostri studiis cfr. de Or. I. 34. 2) Phil. XII. 11. 3) pro Planc. 10. Vell. Pat. II. 19. 4) ad Fam. XIII. 1. 5) Brut. 89. 6) Lael. 1. Brut. 90. cf. de Q. Mucio de Or. I. 45.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		nis vastat. Multi senatores, in iisque clarissimi viri, Q. Catulus, M. Antonius, C. et L. Caesares fratres trucidantur.[1] Cornelius Merula se consulatu abdicat sibique venas incidit. Cicero Romae Apollonio Moloni Rhodio, clarissimo rhetori, operam dat.[2]	
668	86	Coss. *L. Cornelius Cinna II., C. Marius VII.* Marius cos. Idibus Ian. moritur.[3] Ei suffectus L. Valerius Flaccus, a Cinna missus, ut Sullae ad bellum Mithridaticum succederet, in Asiam traiicit. Hoc tempore Cicero scripsit libros Rhetoricorum, quorum duo supersunt de Inventione.[4]	21
669 et 670	85 et 84	Coss. *L. Cornelius Cinna III., Cn. Papirius Carbo.* Coss. *Cn. Papirius Carbo II., L. Cornelius Cinna IV.* Sulla bellum cum Mithridate feliciter gerit. Cicero Romae apud Stoicum Diodotum quum in aliis rebus, tum studiosissime in dialecticis exercetur, praeterea pergit Latine et Graece declamitare.[5] Eodem tempore Xenophontis Oeconomicum et aliquot Platonis dialogos e Graeco in Latinum sermonem convertit.	22 et 23
671	83	Coss. *L. Cornelius Scipio Asiaticus, C. Iunius Norbanus Bulbus.* Sulla pace cum Mithridate facta in Italiam redit, C. Norbanum cos. proelio vincit. Scipio alter cos. ad Teanum cum exercitu profectus cum Sulla de pacis et rei publicae ordinandae condicionibus agit,[6] de quibus cum inter eos haud convenisset, exercitus Scipionis signa ad Sullam transfert; ipse cum filio solus in castris relictus a Sulla dimittitur et Massiliam abit exsulatum.[7] Capitolium de caelo tactum conflagrat.	24
672	82	Coss. *C. Marius C. F., Cn. Papirius Carbo III.* L. Damasippus praetor auctore Mario cos. omnem nobilitatem trucidat. Sulla fuso ad Sacriportum exercitu in Urbem venit, inimicos fuga elapsos proscribit, eorumque bona publicat. Deinde praesidio Urbi imposito Cn. Carbonem,[8] alterum consulem, aliquot proeliis vincit, quem mox, in Siciliam elapsum, Cn. Pom-	25

1) Tusc. V. 19. de Or. III. 3. 2) Brut. 89. 3) de Nat. Deor. III. 32. 4) de Or. I. 2. 5) Brut. 90. 6) Phil. XII. 11. 7) pro Sestio 3. 8) ad Fam. IX. 21 extr.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		peius captum interfecit. Postremo reliquos Marianae factionis duces, Carinatem, Damasippum, C. Marcium Censorinum cum sociis ingenti pugna superat. Quo facto in Urbem redit et magna civium multitudine crudelissime trucidata *dictator* ab interrege L. Valerio Flacco lege ad populum lata creatur;[1] quam dictaturam per aliquot annos tenet, consules tamen creari passus.	
673	81	Coss. *M. Tullius Decula, Cn. Cornelius Dolabella.*	26
		Sulla rem publicam novis legibus constituit. Cn. Pompeius, bello in Africa cum Domitio et Hiarba rege Numidiae confecto, XXVI. annos natus eques triumphat.	
		Cicero orationem habet *pro P. Quinctio.*	
674	80	Coss. *L. Cornelius Sulla II., Q. Caecilius Metellus Pius.*	27
		Cicero defendit Sex. Roscium Amerinum parricidii reum.[2]	
675	79	Coss. *P. Servilius Vatia Isauricus, App. Claudius Pulcher.*	28
		Sulla se dictatura abdicat.	
		Cicero Arretinae mulieris libertatem contra Cottam defendit.[3] Deinde proficiscitur in Graeciam. Athenis Antiocho Ascalonitae operam dat; Phaedrum et Zenonem Epicureos audit.[4]	
676	78	Coss. *M. Aemilius Lepidus, Q. Lutatius Catulus.*	29
		L. Cornelius Sulla moritur.[5] M. Lepidus cos. in Galliam provinciam sibi decretam profectus acta Sullae rescindere et proscriptos revocare conatur, exercitu ad Urbem admoto; unde a Catulo cos. et Cn. Pompeio repulsus exsul in Sardinia moritur.	
		Cicero Athenis apud Demetrium Syrum dicendi magitrum exercetur. Deinde Asiam peragrat operamque dat Menippo Stratonicensi, Xenocli Adramytteno, Aeschylo Gnidio, Dionysio Magneti rhetoribus. Rhodi apud Apollonium Molonem Graece declamitat et Posidonium philosophum Stoicum audit.[6]	
677	77	Coss. *D. Iunius Brutus, Mam. Aemilius Lepidus Livianus.*	30
		Cn. Pompeius mittitur contra Sertorium.	

1) de lege agr. III. 2. 2) Brut. 90. cfr. de Off. II. 14. 3) pro Caec. 33. 4) Brut. 91. de Fin. I. 5. De mysteriis Eleus. cfr. de legg. II. 14. 5) de Sulla cfr. de Fin. III. 22. Off. II. 28. de legg. II. 22. 6) Brut. 91.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		Cicero ex itinere in Graeciam et Asiam revertitur et Terentiam uxorem ducit.	
678	76	Coss. *Cn. Octavius*,[1] *C. Scribonius Curio.*	31
		In Hispania adversus Sertorium acerrime pugnatur.	
		Cicero causas complures in foro agit, in primis orationem habet pro *Roscio Comoedo.*[2] Deinde quaesturam petens, in comitiis tributis cunctis suffragiis quaestor fit.[3]	
679	75	Coss. *L. Octavius, C. Aurelius Cotta.*	32
		Cicero quaestor in Sicilia Lilybaetanus praetore Sex. Peducaeo.[4]	
680	74	Coss. *L. Licinius Lucullus, M. Aurelius Cotta.*	33
		M. Antonius Creticus, M. triumviri pater curationem orae maritimae nactus Siciliam aliasque provincias depopulatur, deinde Cretensibus bello illato, re male gesta moritur.	
		Cicero ex quaestura Siciliensi ad Urbem redit.[5]	
681	73	Coss. *M. Terentius Varro Lucullus, C. Cassius Varus.*	34
		In Italia bellum a gladiatoribus excitatur duce Spartaco. L. Lucullus bellum contra Mithridatem gerit, Cyzicum urbem obsidione liberat.	
682	72	Coss. *L. Gellius Poplicola, Cn. Cornelius Lentulus Clodianus.*	35
		Lucullus Mithridatem in Pontum persequitur. Spartacus utrumque consulem proelio vincit.	
683	71	Coss. *Cn. Aufidius Orestes, P. Cornelius Lentulus Sura.*	36
		Mithridates ad generum suum Tigranem in Armeniam fugit. Spartacus a M. Licinio Crasso[6] praetore proelio victus perit. Extremo anno Pompeius Magnus bello Sertoriano confecto ex Hispania redux, deletis reliquiis gladiatorum, triumphat.[7]	
684	70	Coss. *Cn. Pompeius Magnus, M. Licinius Crassus.*	37
		Cicero aedilis designatus, Siculorum patrocinio suscepto, C. Verrem, qui Siciliam provinciam per triennium rapinis et crudelitate vexaverat, repetundarum postulatum in iudicium vocat.[8] Ad istam causam	

1) de Fin. II. 28. extr. 2) de Roscio cfr. de Or. I. 28. Val. Max. VIII. 7. 3) Brut. 92. in Pis. 1. 4) in Verrem II. V. 14. Tusc. V. 23. 5) pro Planc. 26. 6) Cfr. in Pis. 24. 7) Cfr. pro lege Man. 11. pro Sest. 31. 8) Brutus 92. cfr. Verr. I. 3.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		pertinet *divinatio in Q. Caecilium* et *Actio* Cic. *prima in Verrem. Actionis secundae libri quinque* postea, Verre iam exsulante, conscripti sunt. Hoc anno L. Aurelius Cotta praetor tulit legem iudiciariam ad populum, qua iudicia, quae lege Cornelia penes senatores fuerant, communicata sunt cum equitibus et tribunis aerariis. Tribunicia potestas in integrum restituta est.	
685	69	Coss. *Q. Hortensius, Q. Caecilius Metellus Creticus.* Cicero *aedilis* trinos ludos facit modico sumptu.[1] *M. Fonteium* ex Gallia provincia, quam pro praetore per triennium rexerat, repetundarum reum, oratione defendit. Ad eundem annum referenda videtur oratio *pro A. Caecina.*	38
686	68	Coss. *L. Caecilius Metellus, Q. Marcius Rex.* Hoc anno incipiunt Ciceronis epistolae ad Atticum. L. Cicero M. frater patruelis moritur.[2]	39
687	67	Coss. *C. Calpurnius Piso, M'. Acilius Glabrio.* Cicero praeturam petit et inter octo praetores primus designatur.[3] Anno exeunte filiam Tulliam C. Pisoni L. F. Frugi despondet, nondum scil. nubilem, nuptiis in annum abhinc tertium dilatis. Cn. Pompeio Magno bellum adversus piratas[4] defertur lege Gabinia. L. Roscius Otho trib. pl. legem tulit, ut equites in XIV. ordinibus spectarent.[5]	40
688	66	Coss. *M'. Aemilius Lepidus, L. Volcatius Tullus.* Cicero *praeturam* gerit; eius frater Q. aedilitatem petit. Ipse orationem *pro lege Manilia* a trib. pl. C. Manilio promulgata habuit, ut bellum cum Mithridate a Lucullo gestum Cn. Pompeio Magno committeretur. Eodem hoc anno dixit pro *A. Cluentio* et pro *M. Fundanio.*	41
689	65	Coss. *L. Aurelius Cotta, L. Manlius Torquatus.* Cicero C. Cornelium Gallum de maiestate accusatum apud Q. Gallium praetorem defendit.[6]	42
690	64	Coss. *L. Iulius Caesar, C. Marcius Figulus.* Cicero consulatum petit. Habet *orationem in toga candida* contra Catilinae et Antonii coitionem. Consul designatur cum C. Antonio.[7] Eius filius nasci-	43

1) in Pis. 1. Verr. II. V. 14. pro Mur. 19. de Off. II. 17. Plut. Cic. 9. extr. 2) ad Att. I. 5. 3) pro lege Man. 1. Brut. 93. 4) pro lege Man. 11. 12. 5) pro Mur. 19. 6) Cfr. Or. 67. 70. Quintil. VIII. 3. 7) de lege agr. II. 2.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		tur.[1] Tulliam filiam XIII annos natam C. Pisoni L. F. Frugi in matrimonium dat.[2] Pater Tullio nostro decedit a. d. XVIII. Kal. Dec.[3] C. Iulius Caesar praetor quaesturam inter sicarios exercet.	
691	63	Coss. *M. Tullius Cicero, C. Antonius.* P. Servilius Rullus trib. pl. *legem* promulgaverat *agrariam.* Contra eam Cicero tres orationes habuit, primam in senatu, secundam et tertiam in contione ad populum.[4] Hanc secutae sunt orationes pro *L. Roscio Othone*[5] (vid. ad a. 687); pro *Rabirio Postumo;* de *proscriptorum filiis*, quos Sulla paternis opibus et petendorum honorum iure excluserat; quam legem etiamsi duram Cicero tamen rei publicae causa servandam esse defendit.[6] Sequitur oratio habita, *cum provinciam in contione deponeret.* Deinde cum Catilinae furores[7] in coniurationem adversus rem publ. erupissent, Cicero habuit *orationes Catilinarias;* tum *L. Murenam*, cos. designatum, de ambitu accusatum defendit.[8]	44
692	62	Coss. *D. Iunius Silanus, L. Licinius Murena.* Catilina, adversus quem Antonius procos. cum exercitu missus erat, victus ab eius legato M. Petreio perit. Antonius in Macedoniam, quae provincia ei obtigerat, proficiscitur. Pompeius confecto Mithridatico bello redit. Metellus Nepos trib. pl. in contione in Ciceronem et senatum invehitur, negans cives coniurationis Catilinae socios indicta causa necandos fuisse. Ei opponit Cicero orationem Metellianam. Idem h. a. emit domum in Palatio.[9] Extremo anno Clodius Pompeiae Caesaris uxoris amore captus, cum in eius domo Bonae Deae pro populo fieret, clam veste muliebri ingressus et agnitus foras eiicitur.[10] — Hoc anno Cicero habuit orationem pro *P. Cornelio Sulla*, a L. Torquato coniurationis accusato. Eodem Q. Cicero M. frater praeturam gessit.	45
693	61	Coss. *M. Pupius Piso Calpurnianus, M. Valerius Messala Niger.* Clodius incesti crimine accusatus id amoliri studet,	46

1) ad Att. I. 2. 2) Ibid. 3. 3) Ibid. 6. 4) Cfr. in Pis. 2. 5) Plut. Cic. 14. 6) de Off. III. 25. in Pis. 2. 7) Cfr. pro Caelio 5. 6. pro Mur. 24—26. 8) Cfr. pro Flacco 39. et de omni Cic. consulatu in Pis. 3. pro Sulla 1. 9) ad Fam. V. 6. 10) ad Att. I. 13. Parad. IV. 2 extr.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		cum diceret, se illa nocte non Romae, sed Interamnae fuisse. Cicero testis productus dicit illum eodem die ad se domum venisse; Clodius tamen absolvitur. Q. Ciceroni M. fratri ex praetura Asia provincia obtingit. Cicero Clodium in senatu quum oratione perpetua, tum altercatione frangit.[1] Hoc anno idem orationem pro *Archia poëta* habuit.	
		Pompeius III. et prid. Kal. Oct. de Mithridate, Tigrane aliisque regibus victis triumphum agit. Caesar ex praetura Hispaniam obtinet.	
694	60	Coss. *L. Afranius, Q. Caecilius Metellus Celer.*	47
		Initio anni Cicero effecit, ne Q. fratri in Asia succederetur. P. Clodius Ciceronis ulciscendi causa tribunatus cupidus transitionem ad plebem molitur. Cicero *commentarium consulatus* sui scribit; de eodem librum Graece scriptum edit; denique poëma de consulatu tribus libris conscribit.[2]	
		Hoc anno ad finem vergente Pompeius cum C. Iulio Caesare et M. Licinio Crasso coitionem facit.	
695	59	Coss. *C. Iulius Caesar, M. Calpurnius Bibulus.*	48
		Cicero legationem sibi a Caesare oblatam aspernatur, idemque locum in XX viris agro Campano dividundo recusat. Quod Caesar aegre ferens Clodium, qui se P. Fonteio plebeio homini in adoptionem dederat, ad plebem traducit.[3] Hoc anno C. Antonius, post reditum e provincia accusatus, a Cicerone defenditur. Condemnatus tamen exsul abit in Cephaleniam. Postea Cicero Thermum bis defendit effecitque, ut absolveretur. Deinde orationem habuit pro *L. Valerio Flacco* a D. Laelio repetundarum accusato, eumque de manifestissimis criminibus ioci opportunitate exemit.	
		Caesari consuli, rogatione P. Vatinii trib. pl., invito senatu, Gallia citerior cum Illyrico et tribus legionibus in quinquennium decernitur, quo facto senatus ei Galliam ulteriorem cum alia legione addit. P. Clodius comitiis tribuniciis trib. pl. designatur eumque tribunatum adit mense Decembri.	
696	58	Coss. *L. Calpurnius Piso Caesoninus, A. Gabinius.*	49
		Clodius trib. pl. leges tulit 1. ut frumentum populo gratis daretur, 2. ne quis per eos dies, quibus	

1) ad Att. I. 16. 2) ad. Att. I. 19. 3) de prov. cons. 17. ad Att. I. 18. cfr. ibidem II. 19. IX. 2.

Anni U. C. | Ante C. N. | Anni Cic.

cum populo agi liceret, de caelo servaret, 3. de collegiis restituendis novisque instituendis, 4. ne quem censores in senatu legendo praeterirent neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus et utriusque censoris sententia damnatus esset. Praeterea legem tulit, ut, qui civem Romanum indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur. Quo facto Cicero vestem mutat, et sordidatus populo supplicat.[1] Multi senatores et XX milia hominum aliorum, in primis equites fere omnes, vestitum mutant.[2] Cicero mense Martio extremo Urbe cedit.[3] Post eius discessum Clodius de eius exsilio ad populum refert edictumque proponit, ut illi aqua et igni interdiceretur et ne intra quadringenta milia passuum ei liceret esse. Deinde Ciceronis domum in Palatio, item villam Tusculanam et Formianam incendit, bona diripit.[4] Cicero Vibonem, Thurium, Tarentum, Brundisium petit, et X. Kal. Iun. Thessalonicam venit.[5] Inde cum ei spes reditus facta esset, Dyrrhachium redit circa VI. Kal. Dec. Q. frater ante Kal. Maias Asia provincia decessit, quam per triennium obtinuerat.

Cicerone expulso, Clodius legem tulit de Ptolemaeo, rege Cypri, ut bona eius publicarentur et regnum in provinciae formam redigeretur; quod negocium M. Catoni mandatum est.

697 57 Coss. *P. Cornelius Lentutus Spinther, Q. Caecilius Metellus Nepos.* 50

Kalendis Ianuariis Lentulus Spinther cos. de revocando Cicerone in senatu agere coepit, adiuvantibus fere omnibus tribunis plebis, in primis P. Sestio et T. Annio Milone. His studiis effectum est, ut primum SCtum fieret de eius salute, deinde lex de eo revocando ad populum lata prid. Nonas Sextil. omnium centuriarum consensu perlata est.[6] Eodem die Cicero Dyrrhachio profectus Nonis Sextil. Tulliae natali Brundisium venit. Inde per Italiam omnium municipiorum, praefecturarum, coloniarum summa gratulatione et plausu exceptus Romam venit prid. Non. Sept. Postridie senatui, deinde populo, contione a consulibus

1) Cfr. ad Att. III. 15. 2) pro Sestio 14. 3) Omnem rationem facti et consilii sui exposuit Cicero pro Sest. 16—22. pro Planc. 33—37. in Pisonem 9. 4) pro Sest. 24., pro C. Rabirio 17. 5) pro Planc. 40. 41. 6) pro Sest. 31—41. 54—58. 60—62. in Pisonem 15.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.

data gratias egit.[1] Prid. Kal. Oct. Cicero apud pontifices pro *domo* dicit. Domus in Palatio, Tusculana et Formiana villa pecunia publica aedificanda locatur.[2]

Hoc anno statim post Ciceronis reditum in eiusque sententiam fit SCtum, ex eoque lex promulgatur, ut Pompeio per quinquennium potestas rei frumentariae toto orbe terrarum daretur.[3] In quindecim legatis, quos huius rei causa Pompeius sibi legavit, fuit Q. Cicero, isque in eo negocio in Sardiniam profectus est.

698 56 Coss. *Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, L. Marcius Philippus.* 51

Initio anni Cicero in senatu agit, ut P. Lentulo Ciliciae procos. negocium daretur Ptolemaei regis in regnum reducendi. *P. Sestius* a M. Tullio Albinovano lege Lutatia de vi postulatus defenditur a Cicerone oratione quae exstat, et absolvitur. In eum Vatinius testimonium dixerat. Itaque Cicero perpetua *interrogatione* eius vitam et tribunatum reprehendit. III. Id. Febr. Bestiam defendit de ambitu accusatum. Prid. Non. Apr. Tulliam filiam Furio Crassipedi despondet. Cum anno superiore prodigia in agro Latiniensi facta essent et haruspices cum alias causas, tum hanc attulissent, quod loca sacra pro profanis haberentur; Clodius aedilis in contione dixit, domum Ciceronis etiam inter ea loca esse, quae consecrata profana haberentur; quo tempore oratio a Cicerone *de haruspicum responso* habita est. Deinde defendit *L. Cornelium Balbum* Gaditanum, quem accusator negaverat iure civitate donatum. Paullo post in senatu habuit orationem *de provinciis consularibus*. Eodem anno defendit *M. Caelium* de auro, quod a Clodia sumpsisse, et de veneno, quod ei parasse dicebatur, accusatum.

C. Iulius Caesar, exercitu in hibernis collocato, discedens in Italiam Lucae hiemat. Eo Pompeium et Crassum vocat, cum iisque paciscitur, ut ambo consulatum alterum petant, et hac ratione L. Domitium consulatu detrudant, qui minatus erat se, si consul factus esset, Caesari exercitus ademturum.

699 55 Coss. *Cn. Pompeius Magnus II., M. Licinius Crassus II.* 52

---

1) ad Att. IV. 1. pro Sest. 63. in Pisonem 22. 2) ad Att. IV. 2. 3. 3) ad Att. IV. 1.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		Consules ex interregno magistratum ineunt. Provinciae iis in quinquennium decernuntur, Pompeio Hispaniae cum Africa, Crasso Syria, Galliae Caesari in alterum quinquennium prorogantur. Pompeius provincias suas per legatos Afranium et Petreium administrari iubet, ipse in Italia manet. M. Crassus ad bellum Parthis inferendum antequam paludatus in provinciam exiret, apud Ciceronem in Crassipedis generi hortis coenat.	
		Hoc anno Cicero orationem habuit in *Pisonem*, scripsitque libros tres *de Oratore;*[1] ut nonnemo falso volt, etiam *libros tres de temporibus suis.*	
700	54	Coss. *L. Domitius Ahenobarbus, App. Claudius Pulcher.*	53
		Cicero *Crassi* causam in senatu defendit; orationes habuit pro *Vatinio*, pro *Messio* et *Druso*, pro *M. Aemilio Scauro* a C. Triario repetundarum postulato, pro *Cn. Plancio*, pro *A. Gabinio* repetundarum accusato, (quem rogatu Pompeii defendit;) pro *C. Rabirio Postumo* maiestatis reo. Ocium impendit libris *de re publica* scribendis.[2] Q. Cicero legatus Caesari in Galliam proficiscitur.[3]	
		Iulia Caesaris filia Cn. Pompeii Magni uxor moritur.	
701	53	Coss. *Cn. Domitius Calvinus, M. Valerius Messala.*	54
		Hi consules non Kal. Ianuariis magistratum inierunt, sed post plura interregna mense Aprili demum creati sunt.	
		Cicero, postquam M. Crassus exercitu a Parthis deleto perierat, in eius locum *augur* factus est.[4]	
702	52	Coss. *Cn. Pompeius Magnus III. sine collega.*	55
		Hoc anno Milo, P. Plautius Hypsaeus et Q. Metellus Scipio consulatum, Clodius praeturam petebat. Ambitus non more maiorum, sed largitione aperta agebatur: denique res ad vim et caedem spectabat. XIII. Kal. Febr., cum Milo Lanuvium ad flaminem ibi prodendum proficisceretur, obviam ei fit Clodius Aricia rediens et pugna coorta interficitur. Pompeius ab interrege Ser. Sulpicio V. Kal. Martias cos. creatus paullatim coepit se a Caesare avertere. Uxorem ducit Corneliam, Q. Metelli Scipionis filiam, socerumque sibi in quinque extremos huius anni menses collegam in consulatu subrogavit.	

1) ad Fam. I. 9. 2) de Legg. II. 10. 3) Cfr. ad Att. IV. 18. 4) Philipp. II. 4. Brut. I.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		Cicero Milonem de vi accusatum defendit, sed ita ut fori adspectu, iussu Pompeii militibus circumdati et acclamationibus Clodianorum perturbatus parum constanter diceret. Eam quae exstat pro *Milone* orationem postea scripsit, cum Milo condemnatus Massiliam exsulatum abisset. Deinde defendit *M. Saufeium*, qui absolutus est. Mense Decembri T. Munatius Plancus Bursa, tribunatu plebis deposito, accusatus a Cicerone et condemnatus est. Hoc anno vel sequentis initio, certe post Milonianum iudicium, scripsit Cicero *libros de legibus*.[1]	
703	51	Coss. *Ser. Sulpicius Rufus, M. Claudius Marcellus.* Cum superiore anno SCto cautum esset, ne quis praetorius aut consularis intra quinquennium in provinciam iret, coacti sunt ii provincias administrare, qui in eas e consulatu et praetura nondum iverant. Itaque Ciceroni obtigit Cilicia pro consule regenda, cum exercitu peditum XII. M., equitum MMDC. Successit in provincia App. Claudio. Laodiceam in provinciam venit prid. Kal. Sext.[2]	56
704	50	Coss. *L. Aemilius Paullus, C. Claudius C. F. Marcellus.* Ciceroni Romae pro re bene gesta supplicationes decernuntur.[3] Ipse III. Kal. Sext. de provincia decedens C. Caelium quaestorem ei praefecit. Epheso profectus Kal. Oct. Athenas venit prid. Id. Patris Tironem aegrum reliquit. Brundisium venit VII. Kal. Dec.	57
705	49	Coss. *C. Claudius M. F. Marcellus, L. Cornelius Lentulus Crus.* Cicero prid. Non. Ian. ad Urbem accedens in ipsam incidit flammam civilis discordiae inter Caesarem et Pompeium.[4] Kal. Ian. factum est SCtum, ut ante Kal. Mart. Caesar exercitum dimitteret; si non faceret, eum adversus rem publ. facturum videri. Ei SCto intercedunt trib. pl. M. Antonius et Q. Cassius. Senatus consulibus, praetoribus, tribunis pl. iisque, qui pro consulibus ad urbem erant, negocium dedit, ut curarent, ne quid res publica detrimenti caperet. Cicero, cum frustra omnia esset expertus, quae ad concordiam pertinerent, postquam Caesar, Rubicone	58

1) ad Fam. IX. 2 extr. 2) Cfr. ad Att. V. 2. 7. 10. 15. 3) ad Fam. XV. 4. 4) Ibid. XVI. 11.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		traiecto, complura oppida occupaverat, una cum consulibus, qui Pompeium sequebantur, ab Urbe discessit et Capuam oramque maritimam a Formiis tuendam suscepit. Pompeius VIII. Kal. Mart. Brundisium venit, VII. Id. Mart. Caesar ad murum castra ponit. XVI. Kal. Apr. Pompeius Brundisio, cum omnibus copiis, navibus in Graeciam traiicit. Caesar postero die oppidum ingressus et contionatus Romam proficiscitur, quo in itinere Cicero eum convenit. VII. Id. Iun., postquam Arpini filio togam puram dederat, Pompeium in Graeciam secuturus navem conscendit. Caesar Hispania potitur, superatis Pompeii legatis, et a M. Lepido praetore dictator dictus Romae comitia habet, quibus ipse cum P. Servilio cos. creatur.	
706	48	Coss. *C. Iulius Caesar II., P. Servilius Vatia Isauricus.* Caesar prid. Non. Ian. Brundisio in Epirum traiicit, Pompeium Dyrrhachii obsidet, qui inde elapsus bellum in Thessaliam transfert, ubi proelio ad Pharsalum prid. Kal. Oct. a Caesare victus in Aegyptum fugit ad Ptolemaeum puerum ibique interficitur. Caesar bellum Alexandrinum gerit. Cicero ab armis discedens Brundisium venit.	59
707	47	*C. Iulius Caesar II.* Dictator, *M. Antonius* Magister Equitum. Caesar, bello Alexandrino confecto, mense Septembri in Italiam rediit eique Cicero obviam processit. Caesar ut eum sibi occurrere vidit, descendit eumque salutavit, cum eoque colloquens multa stadia processit. Paullo post Cicero, qui usque ad id tempus Brundisii commoratus erat, in Urbem venit. Tribus extremis h. a. mensibus cos. fuerunt Q. Fufius Calenus et P. Vatinius. Caesar VI. Kal. Ian. Lilybaeo in Africam traiecit, bellum adversus Pompeianos, Scipionem et Catonem et Iubam Mauritaniae regem gesturus.	60
708	46	Coss. *C. Iulius Caesar III., M. Aemilius Lepidus.* *C. Iulius Caesar simul* III. Dictator, *M. Aemilius Lepidus* Mag. Equitum. Caesar initio mensis Aprilis Scipionem et Iubam vincit. Paucis diebus post M. Cato Uticae sibi mortem consciscit. Caesar, Africano bello confecto, Id. Iuniis classem conscendit et die tertio in Sardiniam venit. Inde III. Kal. Quint. profectus Romam venit a. d. VII.	61

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		Kal. Sext. Ibi quatuor triumphis actis rem publ., summam potestatem nactus, constituit. Extremo anno ad bellum Hispaniense adversus Pompeii liberos profectus est et post XXVII dies in Hispaniam venit. Eodem anno Caesar fastos correxit et ut in posterum ex Kal. Ian. temporum ratio magis congrueret, inter Novembr. et Decembr. menses duos alios interiecit, ita ut hic annus servato vetere mense intercalario, XV. mensium esset.	
		Cicero h. a. *partitiones oratorias*, deinde *laudem Catonis* scripsit, cui Caesar *Anticatonem* opposuit. Deinde scripsit *Oratorem* ad M. Brutum, qui tum Galliae Cisalpinae praeerat. Prid. Kal. intercalar. priores apud Caesarem habuit orationem pro *Q. Ligario*, quem Q. Aelius Tubero accusaverat. Extremo anno cum Terentia uxore divortium fecit.	
709	45	Coss. *C. Iulius Caesar IV.* Dictator, *M. Aemilius Lepidus* Mag. Equitum.	62
		Caesar simul IV. consul *sine collega fuit.*	
		Caesar, victis in Hispania Pompeii filiis, Sexto et Cnaeo, mense Octobri Romam reversus consulatu se abdicat et Q. Fabium Maximum et C. Trebonium sibi sufficit. Ultimo autem Decembris die cum Fabius decessisset, Trebonius vero abesset, C. Caninius Rebilus consul renunciatur, qui, ut Cicero iocabatur, adeo vigilans consul fuit, ut toto consulatu somnum non viderit.	
		Cicero initio h. a. vel superiore exeunte missa Terentia Publiliam uxorem duxit, cuius bona heres a patre fideicommissarius relictus custodiebat Tullia eius filia, post divortium cum Dolabella factum, Romae filiolum peperit et paullo post diem obiit supremum. Cicero vehementer eius morte afflictus, Publilia dimissa, Asturae se abdit doloremque suum partim fani Tulliae erigendi consilio, partim libris scribendis lenire studet.[1] Scripsit igitur h. a. *Consolationem* s. librum de luctu minuendo, libros *de finibus bonorum et malornm*, *Academicas quaestiones*. Animum etiam adiecit libro ad Caesarem de re publ. ordinanda scribendo. Mense Aprili filium suum studiorum causa Athenas mittit; et paullo post Astura discedit reliquosque menses partim in Tusculano,	

1) Tusc. IV. 29. ad Att. XII. 15. et 36.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
		partim in Arpinati aliisque villis transigit; mense Octobri Romam se confert; mense autem Decembri in Puteolanum, ubi XII. Kal. Ian. Caesarem eiusque comites hospitio accepit.	
710	44	Coss. *C. Iulius Caesar V., M. Antonius.* Primis anni mensibus Cicero absolvit *Tusculanas disputationes*. Caesar Idibus Martiis in curia a coniuratis M. Bruto, C. Cassio aliisque interficitur. Coniurati se recipiunt in Capitolium. Dolabella in Caesaris locum cos. sufficitur. Cicero XVI. Kal. Apr. in aede Telluris pacem suadet et discordiarum memoriam oblivione delendam censet. Antonio idem se velle simulante, Caesaris interfectores Capitolio descendunt; M. Bruto Creta, Cassio Africa, Trebonio Asia, Cimbro Bithynia, D. Bruto Gallia citerior decernitur. Caesar autem cum funere elatus et ab Antonio laudatus esset, Brutus et Cassius a plebis ira sibi metuentes Urbem relinquunt et Antii et Lanuvii commorantur. Antonius Italiam percursat. Cicero villas suas lustrat; scribitque libros *de natura deorum, de divinatione, de fato, de amicitia, de senectute* et *de gloria.* Dolabella columnam in foro a plebe Caesari statutam evertit hominesque seditiosos ultimis suppliciis afficit. C. Octavius, heres Caesaris Apollonia Neapolim venit XIV. Kal. Maias. Kalendis Iuniis senatores cum in senatu, ut Antonius edixerat, adesse vellent, armorum eius metu perterriti diffugiunt. Cicero villas obit et libros *de officiis* scribere aggreditur. Et cum haberet ius legationis liberae, consilium cepit in Graeciam proficiscendi. Itaque XII. Kal. Sextil. Velia proficiscens, (ubi in ipsa navigatione *Topica* ad Trebatium scripsit) Rhegium et Kal. Sext. Syracusas venit. Inde postero die nave conscensa ventis reiectus ad Leucopatram promontorium agri Rhegini, cum Rhegini quidam Roma venientes ea narrassent, quae spem facerent fore, ut Antonius cederet et Caesaris interfectores Romam redirent, Ciceronem vero desiderari et, quod Urbe abesset, accusari dixissent, profectionis consilio abiecto Romam properat et prid. Kal. Sept. in Urbem venit. Antonius Kal. Sept. senatum habuit de supplicationibus Caesari decernendis. Cicero in senatum non venit, fortasse metuens ab Antonio insidias, misit tamen ad	63

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.

Antonium, qui ei diceret se ex via languere. Antonius in senatu dixit, nisi veniret, fabros se missurum et domum eius disturbaturum. Postridie Antonio absente Cicero in senatum venit, habuitque orationem, quae dicitur *Philippica prima.* Ob quam Antonius ira incensus inimicitias ei denunciat eumque a. d. XIII. Kal. Oct. in senatu adesse iubet. Ipse interea per XVII dies in Tiburtino Scipionis declamitans meditatus est orationem, quam XIII. Kal. Oct. in aede Concordiae contra Ciceronem habuit. Cicero in senatu non affuit, metu insidiarum ab amicis prohibitus. Antonii vero orationi opposuit *Philippicam secundam*, non habitam quidem, sed ita conscriptam, quasi eam XIII. Kal. Oct. in praesentem Antonium habuisset. Extremis Octobris diebus et mense Novembri Cicero Puteolanum suum ceterasque villas obit librosque *de Officiis* perficit. Interim Antonius VII. Id. Oct. obviam ivit legionibus quattuor e Macedonia redeuntibus easque sibi conciliare studuit. Brundisium venit VII. Id. Oct. Octavius autem, sive, ut Caesaris hereditate adita nominabatur, *Caesar Octavianus*, veteranos Caesaris excivit, multisque aliis accedentibus iustum exercitum contraxit. Paullo post legiones Martia et Quarta Antonium reliquerunt et ad Octavianum transierunt. Quo nuntio allato Antonius cum senatum in Capitolium a. d. IV. Kal. Dec. vocasset, valde perculsus confestim senatum dimisit et paludatus in Galliam citeriorem decessit. Dec. Brutus autem edictum proposuit, quo se provinciam Galliam in S. P. Q. R. potestate retenturum pollicebatur. Cicero V. Id. Dec. ad Urbem rediit, cum novi tribuni XIII. Kal. Ian. senatum convocassent, ipse sententiam rogatus ea dixit, quae complexus est *Philippica tertia.* Censuit autem res eas, quas Caesar adolescens egisset, publica auctoritate confirmandas, legiones, quae Antonium deseruissent, laudandas, Dec. Brutum, qui se Antonio in Gallia obiecisset, ornandum. SCto in hanc sententiam facto Cicero in contionem productus populo, quae acta et decreta essent, exposuit *Philippica quarta.*

711 43 Coss. *C. Vibius Pansa, A. Hirtius.* 64

Kal. Ianuariis consules rettulerunt de Antonio, qui Brutum Mutinae circumsedebat. Cumque Piso aliique legatos ad Antonium mittendos censuissent, habuit

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
711	43	Cicero *Philippicam quintam*, in qua legationem istam ut senatus et populi Romani maiestate indignam dissuasit et, ut hostis iudicaretur Antonius, incubuit. Pridie tamen Non. Ian. factum est SCtum, ut Ser. Sulpicius, L. Piso, L. Philippus cum mandatis ad Antonium proficiscerentur eique denunciarent, ne D. Brutum oppugnaret, ne delectus haberet; et ut esset in S. P. Q. R. potestate. De eo SCto Cicero, in contionem productus ab Appuleio trib. pl. ad populum rettulit *Philippica sexta*. Paullo post cum Pansa consul senatum de Appia via et de Moneta, unus autem trib. pl. de Lupercis consuluisset, Cicero in sententia dicenda egressus est relationem et (*Philippica septima*) pacem cum Antonio dissuasit, quia turpis esset, quia periculosa, quia esse non posset. Legati ab Antonio (praeter Ser. Sulpicium, qui in legatione obierat) initio Febr. Romam reversi intolerabilia Antonii postulata rettulerunt. Senatus tumultum decernendum censuit, cum belli nomen nonnullis haud placuisset, quod Cicero Idib. Mart. *Philippica octava* reprehendit Fufiumque Calenum de pace agentem aliosque Antonio faventes obiurgavit. Postridie cum de ornando Ser. Sulpicio in senatu ageretur, Cicero statuam pedestrem aeneam in Rostris ei ponendam censuit *Philippica nona*. Postea cum Pansa cos. M. Bruti (s. Q. Caepionis Bruti) litteras publice missas de rebus in Macedonia feliciter gestis recitasset eumque Q. Fufius Calenus oppugnasset, Cicero *Philippica decima* Calenum refutavit et Q. Hortensio Macedoniae procos., qui Brutum in comparando exercitu adiuverat, huius provinciae administrationem confirmandam esse censuit. Et cum ante Kal. April. Romam allatum esset de morte C. Trebonii, quem P. Dolabella Smyrnae crudelissime verberibus ac tormentis cruciatum interfecerat, isque hostis iudicatus esset, Cicero postridie, cum de imperatore adversus Dolabellam ageretur, *Philippicam* habuit *undecimam*, qua C. Cassium deligendum esse, qui Dolabellam terra marique persequeretur, demonstravit. Eandem rem, productus a M. Servilio trib. pl. in contionem, magna contentione summoque clamore et consensu populi egit. Deinde cum Pansa cos. de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis rettulisset, iique, qui primi sententiam dixerant, hanc legationem P. Servi-	64

b **

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
711	43	lio et Ciceroni mandandam esse censuissent, Cicero *Philippica duodecima* negavit pacem cum Antonio fieri posse, illamque legationem deprecatus est. Paullo post Pansa consule ad bellum profecto, cum de litteris M. Aemilii Lepidi ad senatum missis ageretur, quibus eum ad pacem cum Antonio faciendam hortabatur, Cicero *Philippica decima tertia* iterum istam pacem dissuasit litterasque ab Antonio ad Hirtium et Octavianum missas recitavit, ita ut singulas eius sententias confutaret. XVII. Kal. Maias Antonius proelio ad Mutinam superatus est, in quo alter cos. Hirtius cecidit, alter Pansa vulneratus est et paucis post diebus Bononiae mortuus. Laeto autem nuncio de victoria Mutinensi Romam allato, Cicero ab ingenti multitudine maximo plausu in Capitolium ductus, in Rostris collocatus, inde domum reductus est. Prid. Vinalia X. Kal. Maias Cicero habuit *Philippicam decimam quartam*, qua trium ducum Hirtii, Pansae, Caesaris Octaviani nomine quinquaginta dierum supplicationem decernendam, militibusque, qui pro re publ. interierint, monumentum faciendum censuit. IV. Kal. Iun. M. Lepidus se cum Antonio post proelium Mutinense Alpes transgresso coniunxit et prid. Kal. Quint. hostis iudicatus est. Paullo post Caesar Octavianus causam optimatium deseruit Antoniumque et Lepidum in Italiam arcessivit, et cum Q. Pedio consul creatus X. Kal. Oct. consulatum adiit. Deinde pace facta inter Caesarem Octavianum et Antonium et Lepidum, apud confluentes inter Perusiam et Bononiam congressos, convenit, ut ipsi triumviri rei publ. constituendae per quinquennium essent, et ut suos quisque inimicos proscriberet. Itaque Antonius in Ciceronem, qui Urbe relicta Asturam confugerat, percussores immisit Herennium centurionem et M. Popilium Laenatem, a quibus VII. Id. Decembres interfectus est.	64

„Nihil tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Caesar aliquem proscribere coactus est aut ab ullo Cicero proscriptus est abscisaque scelere Antonii vox publica est, cum eius salutem nemo defendisset, qui per tot annos et publicam civitatis et privatam civium defenderat. Nihil tamen egisti, M.

Anni U. C.	Ante C. N.		Anni Cic.
711	43	Antoni: (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo ac pectore indignatio;) nihil, inquam, egisti, mercedem caelestissimi oris et clarissimi capitis abscisi numerando auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam rei publicae tantique cos. invitando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam et aetatem senilem et vitam miseriorem te principe, quam sub te triumviro mortem: famam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit vivetque per omnem seculorum memoriam; dumque hoc vel forte vel providentia vel utcunque constitutum rerum naturae corpus, quod ille paene solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem aevi sui laudem Ciceronis trahet; omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum exsecrabitur; citiusque in mundo genus hominum quam (huius nomen) cadet." *Vell. Pat. II.* 66.	64

Ex iis, quae supra scripta sunt, haecce discipuli memoriae quasi infigunto:

A. 106 Cicero natus est.
A. 81 caussas publice agere incepit.
A. 75 quaestor in Sicilia Lilybaetanus.
A. 69 aedilis curulis.
A. 66 praetor.
A. 63 consul.
A. 58 in exilium eiectus.
A. 57 restitutus.
A. 51—50 pro consule Ciliciae praefuit.
A. 43 triumvirorum iussu interfectus est.

PARS I.

I.

Scripta epistola est a. u. c. 698.

M. CICERO S. D. P. LENTULO PROCOS.

1. A. Trebonio, qui in tua provincia magna negocia et ampla et expedita habet, multos annos utor valde familiariter. Is quum antea semper et suo splendore et nostra caeterorumque amicorum commendatione gratiosissimus in provincia fuit, tum hoc tempore propter tuum in me amorem nostramque necessitudinem vehementer confidit his meis litteris se apud te gratiosum fore. 2. Quae ne spes eum fallat, vehementer rogo te, commendoque tibi eius omnia negocia, libertos, procuratores, familiam, in primisque ut, quae T. Ampius de eius re decrevit, ea comprobes omnibusque rebus eum ita tractes, ut intelligat meam commendationem non vulgarem fuisse.

II.

Scripsit a. u. c. 698.

M. CICERO S. D. P. LENTULO PROCOS.

1. Quae gerantur accipies ex Pollione, qui omnibus negociis non interfuit solum, sed praefuit. Me in summo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime scilicet consolatur spes, quod valde suspicor fore ut infringatur hominum improbitas et consiliis tuorum amicorum et ipsa die, quae debilitat cogitationes et inimicorum et proditorum tuorum. 2. Facile secundo loco me consolatur recordatio meorum temporum, quorum imaginem video in rebus tuis. Nam etsi minore in re violatur tua dignitas quam mea adflicta est, tamen est tanta similitudo, ut sperem te mihi ignoscere, si ea non timuerim, quae ne tu quidem umquam timenda duxisti.

Sed praesta te eum, qui mihi a teneris, ut Graeci dicunt, unguiculis es cognitus. Illustrabit, mihi crede, tuam amplitudinem hominum iniuria. A me omnia summa in te studia officiaque exspecta: non fallam opinionem tuam.

III.

Data est epistola Roma a. u. c. 701.

M. CICERO S. D. C. CURIONI.

1. Quamquam me nomine negligentiae suspectum tibi esse doleo, tamen non tam mihi molestum fuit accusari abs te officium meum quam iucundum requiri, praesertim quum in quo accusabar culpa vacarem, in quo autem desiderare te significabas meas litteras prae te ferres perspectum mihi quidem, sed tamen dulcem et optatum amorem tuum. Equidem neminem praetermisi, quem quidem ad te perventurum putarem, cui litteras non dederim. Etenim quis est tam [in] scribendo impiger quam ego? A te vero bis terve summum et eas perbreves accepi. Qua re si iniquus es in me iudex, condemnabo eodem ego te crimine: sin me id facere noles, te mihi aequum praebere debebis. Sed de litteris hactenus: non enim vereor ne non scribendo te expleam, praesertim si in eo genere studium meum non aspernabere. 2. Ego te afuisse tam diu a nobis et dolui, quod carui fructu iucundissimae consuetudinis, et laetor, quod absens omnia cum maxima dignitate es consecutus quodque in omnibus tuis rebus meis optatis fortuna respondit. Breve est quod me tibi praecipere meus incredibilis in te amor cogit. Tanta est exspectatio vel animi vel ingenii tui, ut ego te obsecrare obtestarique non dubitem, sic ad nos conformatus revertare, ut quam exspectationem tui concitasti, hanc sustinere ac tueri possis. Et quoniam meam tuorum erga me meritorum memoriam nulla umquam delebit oblivio, te rogo, ut memineris, quantaecumque tibi accessiones fient et fortunae et dignitatis, eas te non potuisse consequi, nisi meis puer olim fidelissimis atque amantissimis consiliis paruisses. Qua re hoc animo in nos esse debebis, ut aetas nostra iam ingravescens in amore atque in adolescentia tua conquiescat.

IV.

Data est epistola Roma a. u. c. 701.

M. CICERO S. D. C. CURIONI.

Gravi teste privatus sum amoris summi erga te mei, patre tuo, clarissimo viro: qui quum suis laudibus tum vero te filio superasset omnium fortunam, si ei contigisset ut te ante videret quam a vita discederet. Sed spero nostram amicitiam non egere testibus. Tibi patrimonium dei fortunent! Me certe habebis cui et carus aeque sis et iucundus ac fuisti patri.

V.

Scripta est epistola a. u. c. 701.

M. CICERO S. D. C. CURIONI.

1. Epistolarum genera multa esse non ignoras, sed unum illud certissimum, cuius causa inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentes, si quid esset quod eos scire aut nostra aut ipsorum interesset. Iam huius generis litteras a me profecto non exspectas. Tuarum enim rerum domesticarum habes et scriptores et nuncios. In meis autem rebus nihil est sane novi. Reliqua sunt epistolarum genera duo, quae me magno opere delectant: unum familiare et iocosum, alterum severum et grave. Utro me minus deceat uti non intelligo. Iocerne tecum per litteras? Civem mehercule non puto esse qui temporibus his ridere possit. An gravius aliquid scribam? Quid est quod possit graviter a Cicerone scribi ad Curionem nisi de re publica? Atque in hoc genere haec mea causa est, ut neque ea, [quae sentio, audeam neque ea,] quae non sentio, velim scribere. 2. Quam ob rem quoniam mihi nullum scribendi argumentum relictum est, utar ea clausula, qua soleo, teque ad studium summae laudis cohortabor. Est enim tibi gravis adversaria constituta et parata, incredibilis quaedam exspectatio: quam tu una re facillime vinces, si hoc statueris, quarum laudum gloriam adamaris, quibus artibus eae laudes comparantur, in iis elaborandum. In hanc sententiam scriberem plura, nisi te tua

sponte satis incitatum esse confiderem, et hoc, quidquid attigi, non feci inflammandi tui causa, sed testificandi amoris mei.

VI.

Data est epistola Roma a. u. c. 701.

M. CICERO S. D. C. CURIONI.

1. Haec negocia quo modo se habeant ne epistola quidem narrare audeo. Tibi, etsi, ubicumque es, ut scripsi ad te ante, in eadem es navi, tamen, quod abes, gratulor, vel quia non vides ea, quae nos, vel quod excelso et illustri loco sita est laus tua in plurimorum et sociorum et civium conspectu: quae ad nos nec obscuro nec vario sermone, sed et clarissima et una omnium voce perfertur. 2. Unum illud nescio, gratulerne tibi an timeam, quod mirabilis est exspectatio reditus tui, non quo verear ne tua virtus opinioni hominum non respondeat, sed mehercule ne, quum veneris, non habeas iam quod cures: ita sunt omnia debilitata ac iam prope exstincta. Sed haec ipsa nescio rectene sint litteris commissa. Qua re caetera cognosces ex aliis. Tu tamen, sive habes aliquam spem de re publica sive desperas, ea para, meditare, cogita, quae esse in eo civi ac viro debent, qui sit rem publicam adflictam et oppressam miseris temporibus ac perditis moribus in veterem dignitatem et libertatem vindicaturus.

VII.

Scripsit a. u. c. 704.

M. CICERO IMP. S. D. M. CAELIO AED. CUR.

1. Putaresne umquam accidere posse ut mihi verba deessent, neque solum ista vestra oratoria, sed haec etiam levia nostratia? Desunt autem propter hanc causam, quod mirifice sum sollicitus quidnam de provinciis decernatur. Mirum me desiderium tenet urbis, incredibile meorum atque in primis tui, satietas autem provinciae, vel quia videmur eam famam consecuti, ut non tam accessio quaerenda quam

fortuna metuenda sit, vel quia totum negocium non est dignum viribus nostris, qui maiora onera in re publica sustinere et possim et soleam, vel quia belli magni timor impendet, quod videmur effugere, si ad constitutam diem decedemus. 2. De pantheris per eos, qui venari solent, agitur mandatu meo diligenter, sed mira paucitas est, et eas, quae sunt, valde aiunt queri, quod nihil cuiquam insidiarum in mea provincia nisi sibi fiat, itaque constituisse dicuntur in Cariam ex nostra provincia decedere. Sed tamen sedulo fit et in primis a Patisco. Quidquid erit, tibi erit, sed quid esset plane nesciebamus. Mihi mehercule magnae curae est aedilitas tua: ipse dies me admonebat: scripsi enim haec ipsis Megalensibus. Tu velim ad me de omni rei publicae statu quam diligentissime perscribas: ea enim certissima putabo, quae ex te cognoro.

VIII.

Scripsit a. u. c. 704.

M. CICERO IMP. S. D. M. CAELIO AEDILI CUR.

M. Fabio, viro optimo et homine doctissimo, familiarissime utor mirificeque eum diligo quum propter summum ingenium eius summamque doctrinam tum propter singularem modestiam. Eius negocium sic velim suscipias, ut si esset res mea. Novi ego vos magnos patronos: hominem occidat oportet, qui vestra opera uti velit, sed in hoc homine nullam accipio excusationem. Omnia relinques, si me amabis, quum tua opera Fabius uti volet. Ego res Romanas vehementer exspecto et desidero, in primisque quid agas scire cupio: nam iam diu propter hiemis magnitudinem nihil novi ad nos adferebatur.

IX.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

M. CICERO IMP. S. D. Q. THERMO PROPRAET.

1. Officium meum erga Rhodonem caeteraque mea studia, quae tibi ac tuis praestiti, tibi homini gratissimo grata esse

vehementer gaudeo, mihique scito in dies maiori curae esse dignitatem tuam, quae quidem a te ipso integritate et clementia tua sic amplificata est, ut nihil addi posse videatur. 2. Sed mihi magis magisque cotidie de rationibus tuis cogitanti placet illud meum consilium, quod initio Aristoni nostro, ut ad me venit, ostendi, graves te suscepturum inimicitias, si adolescens potens et nobilis a te ignominia adfectus esset. Et hercule sine dubio erit ignominia: habes enim neminem honoris gradu superiorem. Ille autem, ut omittam nobilitatem, hoc ipso vincit viros optimos hominesque innocentissimos, legatos tuos, quod et quaestor est et quaestor tuus. Nocere tibi iratum neminem posse perspicio, sed tamen tres fratres, summo loco natos, promptos, non indisertos, te nolo habere iratos, iure praesertim: quos video deinceps tribunos pl. per triennium fore. 3. Tempora autem rei publicae qualia futura sint quis scit? Mihi quidem turbulenta videntur fore. Cur ego te velim incidere in terrores tribunicios, praesertim quum sine cuiusquam reprehensione quaestoriis legatis quaestorem possis anteferre? Qui si dignum se maioribus suis praebuerit, ut spero et opto, tua laus ex aliqua parte fuerit: sin quid offenderit, sibi totum, nihil tibi offenderit. Quae mihi veniebant in mentem, quae ad te pertinere arbitrabar, quod in Ciliciam proficiscebar, existimavi me ad te oportere scribere. Tu quod egeris, id velim di approbent. Sed si me audies, vitabis inimicitias et posteritatis ocio consules.

X.

Scriptae litterae sunt a. u. c. 703.

M. CICERO PROCOS. S. D. APPIO PULCRO IMP.

1. Quum et contra voluntatem meam et praeter opinionem accidisset, ut mihi cum imperio in provinciam proficisci necesse esset, in multis et variis molestiis cogitationibusque meis haec una consolatio occurrebat, quod neque tibi amicior, quam ego sum, quisquam posset succedere neque ego ab ullo provinciam accipere, qui mallet eam quam maxime mihi aptam explicatamque tradere. Quod si tu quoque eam-

dem de mea voluntate erga te spem habes, ea te profecto numquam fallet. A te maximo opere pro nostra summa coniunctione tuaque singulari humanitate etiam atque etiam quaeso et peto, ut, quibuscumque rebus poteris — poteris autem plurimis —, prospicias et consulas rationibus meis. 2. Vides ex senatus consulto provinciam esse habendam. Si eam, quoad eius facere potueris, quam expeditissimam mihi tradideris, facilior erit mihi quasi decursus mei temporis. Quid in eo genere efficere possis tui consilii est: ego te, quod tibi veniet in mentem mea interesse, valde rogo. Pluribus verbis ad te scriberem, si aut tua humanitas longiorem orationem exspectaret aut id fieri nostra amicitia pateretur aut res verba desideraret ac non pro se ipsa loqueretur. Hoc velim tibi persuadeas, si rationibus meis provisum a te esse intellexero, magnam te ex eo et perpetuam voluptatem esse capturum.

XI.

Scripta epistola est a. u. c. 703.

CICERO S. D. AP. PULCRO.

1. Pridie Nonas Iunias, quum essem Brundisii, litteras tuas accepi, quibus erat scriptum te L. Clodio mandasse, quae illum mecum loqui velles. Eum sane exspectabam, ut ea, quae a te adferret, quam primum cognoscerem. Meum studium erga te et officium tametsi multis iam rebus spero tibi esse cognitum, tamen in iis maxime declarabo, quibus plurimum significare potuero tuam mihi existimationem et dignitatem carissimam esse. Mihi et Q. Fabius Vergilianus et C. Flaccus L. F. et diligentissime M. Octavius Cn. F. demonstravit me a te plurimi fieri: quod egomet multis argumentis iam antea iudicaram maximeque illo LIBRO AUGURALI, quem ad me amantissime scriptum, suavissimum misisti. 2. Mea in te omnia summa necessitudinis officia constabunt. Nam quum te ipsum, ex quo tempore tu me diligere coepisti, cotidie pluris feci, tum accesserunt etiam coniunctiones necessariorum tuorum: duo enim duarum aetatum plurimi facio, Cn. Pompeium filiae tuae socerum et M. Brutum generum tuum: collegiique coniunctio, praesertim tam honorifice a te approbata,

non mediocre vinculum mihi quidem attulisse videtur ad voluntates nostras copulandas. Sed et, si Clodium convenero, ex illius sermone ad te scribam plura et ipse operam dabo, te ut quam primum videam. Quod scribis tibi manendi causam eam fuisse, ut me convenires, id mihi, ne mentiar, est gratum.

XII.

Scripsit a. u. c. 705.

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. A. d. III. Kal. Maias quum essem in Cumano, accepi tuas litteras: quibus lectis cognovi non satis prudenter fecisse Philotimum, qui, quum abs te mandata haberet, ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, litteras tuas misisset: quas intellexi breviores fuisse, quod eum perlaturum putasses. Sed tamen, postquam tuas litteras legi, Postumia tua me convenit et Servius noster. His placuit ut tu in Cumanum venires: quod etiam mecum, ut ad te scriberem, egerunt. 2. Quod meum consilium exquiris, id est tale, ut capere facilius ipse possim quam alteri dare. Quid enim est quod audeam suadere tibi, homini summa auctoritate summaque prudentia? Si quid rectissimum sit quaerimus, perspicuum est: si quid maxime expediat, obscurum: sin ii sumus, qui profecto esse debemus, ut nihil arbitremur expedire nisi quod rectum honestumque sit, non potest esse dubium quid faciendum nobis sit. 3. Quod existimas meam causam coniunctam esse cum tua, certe similis in utroque nostrum, quum optime sentiremus, error fuit. Nam omnia utriusque consilia ad concordiam spectaverunt, qua quum ipsi Caesari nihil esset utilius, gratiam quoque nos inire ab eo defendenda pace arbitrabamur. Quantum nos fefellerit et quem in locum res deducta sit vides. Neque solum ea perspicis, quae geruntur quaeque iam gesta sunt, sed etiam qui cursus rerum, qui exitus futurus sit. Ergo aut probare oportet ea, quae fiunt, aut interesse, etiam si non probes: quorum altera mihi turpis, altera etiam periculosa ratio videtur. 4. Restat ut discedendum putem. In

quo reliqua videtur esse deliberatio, quod consilium in discessu, quae loca sequamur. Omnino quum miserior res numquam accidit, tum ne deliberatio quidem difficilior: nihil enim constitui potest quod non incurrat in magnam aliquam difficultatem. Tu, si videbitur, ita censeo facias, ut, si habes iam statutum quid tibi agendum putes, in quo non sit coniunctum consilium tuum cum meo, supersedeas hoc labore itineris: sin autem est, quod mecum communicare velis, ego te exspectabo. Tu, quod tuo commodo fiat, quam primum velim venias, sicut intellexi et Servio et Postumiae placere. Vale.

XIII.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

SERVIUS CICERONI S.

1. Postea quam mihi renunciatum est de obitu Tulliae, filiae tuae, sane quam pro eo ac debui graviter molesteque tuli communemque eam calamitatem existimavi, qui, si istic adfuissem, neque tibi defuissem coramque meum dolorem tibi declarassem. Etsi genus hoc consolationis miserum atque acerbum est, propterea quia, per quos ea confieri debet propinquos ac familiares, ii ipsi pari molestia adficiuntur neque sine lacrimis multis id conari possunt, uti magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere quam aliis posse suum officium praestare, tamen quae in praesentia in mentem mihi venerunt, decrevi brevi ad te perscribere, non quo ea te fugere existimem, sed quod forsitan dolore impeditus minus ea perspicias. 2. Quid est quod tanto opere te commoveat tuus dolor intestinus? Cogita quem ad modum adhuc fortuna nobiscum egerit: ea nobis erepta esse, quae hominibus non minus quam liberi cara esse debent, patriam, honestatem, dignitatem, honores omnes. Hoc uno incommodo addito quid ad dolorem adiungi potuit? aut qui non in illis rebus exercitatus animus callere iam debet atque omnia minoris existimare? 3. An illius vicem, credo, doles? Quotiens in eam cogitationem necesse est et tu veneris et nos saepe incidimus, hisce temporibus non pessime cum iis

esse actum, quibus sine dolore licitum est mortem cum vita commutare? Quid autem fuit quod illam hoc tempore ad vivendum magno opere invitare posset? quae res? quae spes? quod animi solacium? Ut cum aliquo adolescente primario coniuncta aetatem gereret? Licitum est tibi, credo, pro tua dignitate ex hac iuventute generum deligere, cuius fidei liberos tuos te tuto committere putares! An ut ea liberos ex sese pareret, quos quum florentes videret, laetaretur? qui rem a parente traditam per se tenere possent, honores ordinatim petituri essent, in re publica, in amicorum negociis libertate sua usi? Quid horum fuit quod non prius, quam datum est, ademptum sit? At vero malum est liberos amittere. Malum: nisi hoc peius sit, haec sufferre et perpeti. 4. Quae res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si forte eadem res tibi dolorem minuere possit. Ex Asia rediens quum ab Aegina Megaram versus navigarem; coepi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Aegina, ante me Megara, dextra Piraeeus, sinistra Corinthus: quae oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata et diruta ante oculos iacent. Coepi egomet mecum sic cogitare: 'Hem! nos homunculi indignamur, si quis nostrum interiit aut occisus est, quorum vita brevior esse debet, quum uno loco tot oppidûm cadavera proiecta iacent? Visne tu te, Servi, cohibere et meminisse hominem te esse natum?' Crede mihi, cogitatione ea non mediocriter sum confirmatus. Hoc idem, si tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas. Modo uno tempore tot viri clarissimi interierunt: de imperio populi Romani tanta deminutio facta est: omnes provinciae conquassatae sunt: in unius mulierculae animula si iactura facta est, tanto opere commoveris? quae si hoc tempore non diem suum obisset, paucis post annis tamen ei moriendum fuit, quoniam homo nata fuerat. 5. Etiam tu ab hisce rebus animum ac cogitationem tuam avoca atque ea potius reminiscere, quae digna tua persona sunt: illam, quam diu ei opus fuerit, vixisse: una cum re publica fuisse: te, patrem suum, praetorem, consulem, augurem vidisse: adolescentibus primariis nuptam fuisse: omnibus bonis prope perfunctam esse: quum res publica oc-

cideret, vita excessisse. Quid est quod tu aut illa cum fortuna hoc nomine queri possitis? Denique noli te oblivisci Ciceronem esse et eum, qui aliis consueris praecipere et dare consilium, neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere se medicinae scientiam, ipsi se curare non possunt, sed potius, quae aliis tute praecipere soles, ea tute tibi subiice atque apud animum propone. 6. Nullus dolor est quem non longinquitas temporis minuat ac molliat. Hoc te exspectare tempus tibi turpe est ac non ei rei sapientia tua te occurrere. Quod si qui etiam inferis sensus est, qui illius in te amor fuit pietasque in omnes suos, hoc certe illa te facere non vult. Da hoc illi mortuae: da caeteris amicis ac familiaribus, qui tuo dolore maerent: da patriae ut, si qua in re opus sit, opera et consilio tuo uti possit. Denique, quoniam in eam fortunam devenimus, ut etiam huic rei nobis serviendum sit, noli committere ut quisquam te putet non tam filiam quam rei publicae tempora et aliorum victoriam lugere. Plura me ad te de hac re scribere pudet, ne videar prudentiae tuae diffidere: qua re, si hoc unum proposuero, finem faciam scribendi. Vidimus aliquotiens secundam pulcherrime te ferre fortunam magnamque ex ea re te laudem apisci: fac aliquando intelligamus adversam quoque te aeque ferre posse neque id maius, quam debeat, tibi onus videri, ne ex omnibus virtutibus haec una tibi videatur deesse. Quod ad me attinet, quum te tranquilliorem animo esse cognoro, de iis rebus, quae hic geruntur, quem ad modumque se provincia habeat, certiorem faciam. Vale.

XIV.

Scripta est epistola a. u. c. 709.

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. Ego vero, Servi, vellem, ut scribis, in meo gravissimo casu adfuisses. Quantum enim praesens me adiuvare potueris et consolando et prope aeque dolendo facile ex eo intelligo, quod litteris lectis aliquantum acquievi. Nam et ea scripsisti, quae levare luctum possent, et in me consolando non mediocrem ipse animi dolorem adhibuisti. Servius tamen

tuus omnibus officiis, quae illi tempori tribui potuerunt, declaravit et quanti ipse me faceret et quam suum talem erga me animum tibi gratum putaret fore: cuius officia iucundiora scilicet saepe mihi fuerunt, numquam tamen gratiora. Me autem non oratio tua solum et societas paene aegritudinis, sed etiam auctoritas consolatur. Turpe enim esse existimo me non ita ferre casum meum, ut tu, tali sapientia praeditus, ferendum putas. Sed opprimor interdum et vix resisto dolori, quod ea me solacia deficiunt, quae caeteris, quorum mihi exempla propono, simili in fortuna non defuerunt. Nam et Q. Maximus, qui filium consularem, clarum virum et magnis rebús gestis, amisit, et L. Paullus, qui duo septem diebus, et vester Gallus et M. Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit, iis temporibus fuerunt, ut eorum luctum ipsorum dignitas consolaretur ea, quam ex re publica consequebantur. 2. Mihi autem, amissis ornamentis iis, quae ipse commemoras quaeque eram maximis laboribus adeptus, unum manebat illud solacium, quod ereptum est. Non amicorum negociis, non rei publicae procuratione impediebantur cogitationes meae: nihil in foro agere libebat: aspicere curiam non poteram: existimabam, id quod erat, omnes me et industriae meae fructus et fortunae perdidisse. Sed quum cogitarem haec mihi tecum et cum quibusdam esse communia, et quum frangerem iam ipse me cogeremque illa ferre toleranter, habebam quo confugerem, ubi conquiescerem, cuius in sermone et suavitate omnes curas doloresque deponerem. Nunc autem hoc tam gravi vulnere etiam illa, quae consanuisse videbantur, recrudescunt. Non enim, ut tum me a re publica maestum domus excipiebat quae levaret, sic nunc domo maerens ad rem publicam confugere possum, ut in eius bonis acquiescam. Itaque et domo absum et foro, quod nec eum dolorem, quem a re publica capio, domus iam consolari potest nec domesticum res publica. 3. Quo magis te exspecto teque videre quam primum cupio. Maior enim levatio mihi adferri nulla potest quam coniunctio consuetudinis sermonumque nostrorum: quamquam sperabam tuum adventum — sic enim audiebam — appropinquare. Ego autem quum multis de causis te exopto quam primum videre tum

etiam, ut ante commentemur inter nos qua ratione nobis traducendum sit hoc tempus, quod est totum ad unius voluntatem accommodandum et prudentis et liberalis et, ut perspexisse videor, nec a me alieni et tibi amicissimi. Quod quum ita sit, magnae tamen est deliberationis quae ratio sit ineunda nobis, non agendi aliquid, sed illius concessu et beneficio quiescendi.

XV.

Scripsit a. u. c. 708.

M. CICERO S. D. M. MARCELLO.

1. Etsi perpaucis ante diebus dederam Q. Mucio litteras ad te pluribus verbis scriptas, quibus declaraveram quo te animo censerem esse oportere et quid tibi faciendum arbitrarer, tamen, quum Theophilus, libertus tuus, proficisceretur, cuius ego fidem erga te benevolentiamque perspexeram, sine meis litteris eum ad te venire nolui. Iisdem igitur te rebus etiam atque etiam hortor, quibus superioribus litteris hortatus sum, ut in ea re publica, quaecumque est, quam primum velis esse. Multa videbis fortasse quae nolis, non plura tamen quam audis cotidie. Non est porro tuum uno sensu solum oculorum moveri: quum idem illud auribus percipias, quod etiam maius videri solet, minus laborare. 2. At tibi ipsi dicendum erit aliquid quod non sentias aut faciendum quod non probes. Primum tempori cedere, id est, necessitati parere, semper sapientis est habitum: deinde non habet, ut nunc quidem est, id vitii res. Dicere fortasse quae sentias non licet: tacere plane licet. Omnia enim delata ad unum sunt. Is utitur consilio ne suorum quidem, sed suo. Quod non multo secus fieret, si is rem publicam teneret, quem secuti sumus. An, qui in bello, quum omnium nostrum coniunctum esset periculum, suo et certorum hominum minime prudentium consilio uteretur, eum magis communem censemus in victoria futurum fuisse quam incertis in rebus fuisset? et, qui nec te consule tuum sapientissimum consilium secutus esset nec fratre tuo consulatum ex auctoritate tua gerente vobis auctoribus uti voluerit, nunc omnia

tenentem nostras sententias desideraturum censes fuisse? 3. Omnia sunt misera in bellis civilibus: quae maiores nostri ne semel quidem, nostra aetas saepe iam sensit: sed miserius nihil quam ipsa victoria, quae etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit, ut, etiam si natura tales non sint, necessitate esse cogantur: multa enim victori eorum arbitrio, per quos vicit, etiam invito facienda sunt. An tu non videbas mecum simul quam illa crudelis esset futura victoria? Igitur tunc quoque careres patria, ne quae nolles videres? Non, inquies: ego enim ipse tenerem opes et dignitatem meam. At erat tuae virtutis in minimis tuas res ponere, de re publica vehementius laborare. Deinde qui finis istius consilii est? Nam adhuc et factum tuum probatur et, ut in tali re, etiam fortuna laudatur: factum, quod et initium belli necessario secutus sis et extrema sapienter persequi nolueris: fortuna, quod honesto ocio tenueris et statum et famam dignitàtis tuae. Nunc vero nec locus tibi ullus dulcior esse debet patria, nec eam diligere minus debes, quod deformior est, sed misereri potius nec eam multis claris viris orbatam privare etiam aspectu tuo. 4. Denique, si fuit magni animi non isse supplicem victori, vide ne superbi sit aspernari eiusdem liberalitatem, et, si sapientis est carere patria, duri non desiderare, et, si re publica non possis frui, stultum est nolle privata. Caput illud est, ut, si ista vita tibi commodior esse videatur, cogitandum tamen sit ne tutior non sit. Magna gladiorum est licentia, sed in externis locis minor etiam ad facinus verecundia. Mihi salus tua tantae curae est, ut Marcello fratri tuo aut par aut certe proximus sim. Tuum est consulere temporibus et incolumitati et vitae et fortunis tuis.

XVI.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

CICERO MARCELLO S.

1. Etsi nihil [habebam] novi quod ad te scriberem magisque litteras tuas iam exspectare incipiebam vel te potius ipsum,

tamen, quum Theophilus proficisceretur, non potui nihil ei litterarum dare. Cura igitur, ut quam primum venias: venies enim, mihi crede, exspectatus, neque solum nobis, id est, tuis, sed prorsus omnibus. Venit enim mihi in mentem subvereri interdum, ne te delectet tarda decessio. 2. Quod si nullum haberes sensum nisi oculorum, prorsus tibi ignoscerem, si quosdam nolles videre, sed quum leviora non multo essent quae audirentur quam quae viderentur, suspicarer autem multum interesse rei familiaris tuae te quam primum venire, idque in omnes partes valeret, putavi ea de re te esse admonendum. Sed quoniam quid mihi placeret ostendi, reliqua tu pro tua prudentia considerabis. Me tamen velim, quod ad tempus te exspectemus, certiorem facias.

XVII.

Data est epistola Mytilenis a. u. c. 708.

MARCELLUS CICERONI S.

1. Plurimum valuisse apud me tuam semper auctoritatem quum in omni re tum in hoc maxime negocio potes existimare. Quum mihi C. Marcellus, frater amantissimus mei, non solum consilium daret, sed precibus quoque me obsecraret, non prius mihi persuadere potuit quam tuis est effectum literis ut uterer vestro potissimum consilio. Res quem ad modum sit acta vestrae litterae mihi declarant. Gratulatio tua etsi est mihi probatissima, quod ab optimo fit animo, tamen hoc mihi multo iucundius est et gratius, quod in summa paucitate amicorum, propinquorum ac necessariorum, qui vere meae saluti faverent, te cupidissimum mei singularemque mihi benevolentiam praestitisse cognovi. 2. Reliqua sunt eius modi, quibus ego, quoniam haec erant tempora, facile et aequo animo carebam: hoc vero eius modi esse statuo, ut sine talium virorum et amicorum benevolentia neque in adversa neque in secunda fortuna quisquam vivere possit. Itaque in hoc ego mihi gratulor. Tu vero ut intelligas homini amicissimo te tribuisse officium, re tibi praestabo.

XVIII.

Data epistola est Athenis pr. Kal. Iun. a. u. c. 709.

SERVIUS CICERONI S.

1. Pluribus verbis, etsi scio non iucundissimum me nuncium vobis adlaturum, tamen, quoniam casus et natura in nobis dominatur, visum est faciendum, quoquo modo res se haberet, vos certiores facere. A. d. x. Kal. Iun. quum ab Epidauro Piraeeum navi advectus essem, ibi Marcellum, collegam nostrum, conveni eumque diem ibi consumpsi, ut cum eo essem. Postero die quum ab eo digressus essem eo consilio, ut ab Athenis in Boeotiam irem reliquamque iuris dictionem absolverem, ille, ut aiebat, supra Maleam in Italiam versus navigaturus erat. 2. Post diem tertium eius diei, quum ab Athenis proficisci in animo haberem, circiter hora decima noctis P. Postumius, familiaris eius, ad me venit et mihi nunciavit M. Marcellum, collegam nostrum, post cenae tempus a P. Magio Cilone, familiare eius, pugione percussum esse et duo vulnera accepisse, unum in stomacho, alterum in capite secundum aurem, sperare tamen eum vivere posse: Magium se ipsum interfecisse postea: se a Marcello ad me missum esse qui haec nunciaret et rogaret, uti medicos. Coëgi et e vestigio eo sum profectus prima luce. Quum non longe a Piraeeo abessem, puer Acidini ob viam mihi venit cum codicillis, in quibus erat scriptum paullo ante lucem Marcellum diem suum obisse. Ita vir clarissimus ab homine deterrimo acerbissima morte est adfectus, et, cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est amicus qui ei mortem offerret. 3. Ego tamen ad tabernaculum eius perrexi. Inveni duos libertos et pauculos servos: reliquos aiebant profugisse metu perterritos, quod dominus eorum ante tabernaculum interfectus esset. Coactus sum in eadem illa lectica, qua ipse delatus eram, meisque lecticariis in urbem eum referre: ibique pro ea copia, quae Athenis erat, funus ei satis amplum faciendum curavi. Ab Atheniensibus, locum sepulturae intra urbem ut darent, impetrare non potui, quod religione se impediri dicerent, neque tamen id antea cuiquam conces-

serant. Quod proximum fuit, uti in quo vellemus gymnasio eum sepeliremus, nobis permiserunt. Nos in nobilissimo orbis terrarum gymnasio Academiae locum delegimus ibique eum combussimus, posteaque curavimus, ut eidem Athenienses in eodem loco monumentum ei marmoreum faciendum locarent. Ita, quae nostra officia fuerunt, pro collegio et pro propinquitate et vivo et mortuo omnia ei praestitimus. Vale. D. pr. Kal. Iun. Athenis.

XIX.

Scripsit a. u. c. 708.

M. CICERO S. D. CN. PLANCIO.

1. Accepi perbreves tuas litteras, quibus id, quod scire cupiebam, cognoscere non potui, cognovi autem id, quod mihi dubium non fuit. Nam quam fortiter ferres communes miserias non intellexi: quam me amares facile perspexi, sed hoc scieram: illud si scissem, ad id meas litteras accommodavissem. 2. Sed tamen etsi antea scripsi, quae existimavi scribi oportere, tamen hoc tempore breviter commonendum putavi, ne quo periculo te proprio existimares esse: in magno omnes, sed tamen in communi sumus. Qua re non debes aut propriam fortunam et praecipuam postulare aut communem recusare. Quapropter eo animo simus inter nos, quo semper fuimus: quod de te sperare, de me praestare possum.

XX.

Scriptae litterae sunt a. u. c. 692.

M. TULLIUS M. F. CICERO S. D. CN. POMPEIO CN. F. MAGNO IMPERATORI.

1. S. T. E. Q. V. B. E. Ex litteris tuis, quas publice misisti, cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem: tantam enim spem ocii ostendisti, quantam ego semper omnibus te uno fretus pollicebar. Sed hoc scito, tuos veteres hostes, novos amicos, vehementer litteris perculsos atque ex magna spe deturbatos iacere. 2. Ad me autem litteras, quas misisti, quamquam exiguam significationem tuae erga me vo-

luntatis habebant, tamen mihi scito iucundas fuisse: nulla enim re tam laetari soleo quam meorum officiorum conscientia, quibus si quando non mutue respondetur, apud me plus officii residere facillime patior. Illud non dubito, quin, si te mea summa erga te studia parum mihi adiunxerint, res publica nos inter nos conciliatura coniuncturaque sit. 3. Ac ne ignores quid ego in tuis litteris desiderarim, scribam aperte, sicut et mea natura et nostra amicitia postulat. Res eas gessi, quarum aliquam in tuis litteris et nostrae necessitudinis et rei publicae causa gratulationem exspectavi: quam ego abs te praetermissam esse arbitror, quod vererere ne cuius animum offenderes. Sed scito ea, quae nos pro salute patriae gessimus, orbis terrae iudicio ac testimonio comprobari. Quae, quum veneris, tanto consilio tantaque animi magnitudine a me gesta esse cognosces, ut tibi multo maiori, quam Africanus fuit, tamen non multo minorem [me] quam Laelium facile et in re publica et in amicitia adiunctum esse patiare.

XXI.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

M. CICERO VATINIO IMP. S.

1. Grata tibi mea esse officia non miror: cognovi enim te gratissimum omnium, idque numquam destiti praedicare: nec enim tu mihi habuisti modo gratiam, verum etiam cumulatissime rettulisti. Quam ob rem reliquis tuis rebus omnibus pari me studio erga te et eadem voluntate cognosces. 2. Quod mihi feminam primariam, Pompeiam, uxorem tuam, commendas, cum Sura nostro statim tuis litteris lectis locutus sum, ut ei meis verbis diceret, ut quidquid opus esset mihi denunciaret: me omnia, quae ea vellet, summo studio curaque facturum: itaque faciam eamque, si opus esse videbitur, ipse conveniam. Tu tamen ei velim scribas, ut nullam rem neque tam magnam neque tam parvam putet, quae mihi aut difficilis aut parum me digna videatur. Omnia, quae in tuis rebus agam, et non laboriosa mihi et honesta videbuntur. De Dionysio, si me amas, confice. Quamcumque

ei fidem dederis, praestabo. Si vero improbus fuerit, ut est, duces eum captivum in triumpho. Dalmatis di male faciant, qui tibi molesti sunt! Sed, ut scribis, brevi capientur et illustrabunt res tuas gestas: semper enim habiti sunt bellicosi.

XXII.

Scriptae sunt litterae a. u. c. 709.

M. CICERO S. D. A. TORQUATO.

1. Peto a te, ne me putes oblivione tui rarius ad te scribere quam solebam, sed aut gravitate valetudinis, qua tamen iam paullum videor levari, aut quod absim ab urbe, ut qui ad te proficiscantur scire non possim. Qua re velim ita statutum habeas, me tui memoriam cum summa benevolentia tenere tuasque omnes res non minori mihi curae quam meas esse. **2.** Quod maiore in varietate versata est adhuc tua causa quam homines aut volebant aut opinabantur, mihi crede, non est pro malis temporum quod moleste feras. Necesse est enim aut armis urgeri rem publicam sempiternis aut his positis recreari aliquando aut funditus interire. Si arma valebunt, nec eos, a quibus reciperis, vereri debes nec eos, quos adivisti: si armis aut condicione positis aut defatigatione abiectis aut victoria detractis civitas respiraverit, et dignitate tua frui tibi et fortunis licebit: sin omnino interierint omnia fueritque is exitus, quem vir prudentissimus, M. Antonius, iam tum timebat, quum tantum instare malorum suspicabatur, misera est illa quidem consolatio, tali praesertim civi et viro, sed tamen necessaria, nihil esse praecipue cuiquam dolendum in eo, quod accidat universis. **3.** Quae vis insit in his paucis verbis — plura enim committenda epistolae non erant — si attendes, quod facis, profecto etiam sine meis litteris intelliges te aliquid habere quod speres, nihil quod aut hoc aut aliquo rei publicae statu timeas, omnia si interierint, quum superstitem te esse rei publicae ne si liceat quidem velis, ferendam esse fortunam, praesertim quae absit a culpa. Sed haec hactenus. Tu velim scribas ad me quid agas et ubi futurus sis, ut aut quo scribam aut quo veniam scire possim.

XXIII.

Scripsit a. u. c. 708.

M. CICERO FURFANIO PROCOS. S.

1. Cum A. Caecina tanta mihi familiaritas consuetudoque semper fuit, ut nulla maior esse possit. Nam et patre eius, claro homine et forti viro, plurimum sumus usi et hunc a puero, quod et spem magnam mihi adferebat summae probitatis summaeque eloquentiae et vivebat mecum coniunctissime non solum officiis amicitiae, sed etiam studiis communibus, sic semper dilexi, ut non ullo cum homine coniunctius viverem. 2. Nihil attinet me plura scribere: quam mihi necesse sit eius salutem et fortunas quibuscumque rebus possim tueri vides. Reliquum est ut, quum cognorim pluribus rebus quid tu et de bonorum fortuna et de rei publicae calamitatibus sentias, nihil a te petam, nisi ut ad eam voluntatem, quam tua sponte erga Caecinam habiturus es, tantus cumulus accedat commendatione mea, quanti me a te fieri intelligo. Hoc mihi gratius facere nihil potes.

XXIV.

Scripta epistola a. u. c. 708.

CICERO LIGARIO.

1. Etsi tali tuo tempore me aut consolandi aut iuvandi tui causa scribere ad te aliquid pro nostra amicitia oportebat, tamen adhuc id non feceram, quia neque lenire videbar oratione neque levare posse dolorem tuum. Postea vero quam magnam spem habere coepi, fore ut te brevi tempore incolumem haberemus, facere non potui quin tibi et sententiam et voluntatem declararem meam. 2. Primum igitur scribam, quod intelligo et perspicio, non fore in te Caesarem duriorem: nam et res eum cotidie et dies et opinio hominum et, ut mihi videtur, etiam sua natura mitiorem facit, idque quum de reliquis sentio, tum de te etiam audio ex familiarissimis eius, quibus ego ex eo tempore, quo primum ex Africa nuncius venit, supplicare una cum fratribus tuis non destiti.

Quorum quidem et virtute et pietate et amor in te singularis et adsidua et perpetua cura salutis tuae tantum proficit, ut nihil sit quod non ipsum Caesarem tributurum existimem. 3. Sed si tardius fit quam volumus, magnis occupationibus eius, a quo omnia petuntur, aditus ad eum difficiliores fuerunt, et simul Africanae causae iratior diutius velle videtur eos habere sollicitos, a quibus se putat diuturnioribus esse molestiis conflictatum. Sed hoc ipsum intelligimus eum cotidie remissius et placatius ferre. Qua re mihi crede et memoriae manda me tibi id adfirmasse, te in istis molestiis diutius non futurum. 4. Quoniam quid sentirem exposui, quid velim tua causa re potius declarabo quam oratione. Et, si tantum possem, quantum in ea re publica, de qua ita sum meritus, ut tu existimas, posse debebam, ne tu quidem in istis incommodis esses: eadem enim causa opes meas fregit, quae tuam salutem in discrimen adduxit. Sed tamen, quidquid imago veteris meae dignitatis, quidquid reliquiae gratiae valebunt, studium, consilium, opera, gratia, fides mea nullo loco deerit tuis optimis fratribus. 5. Tu fac habeas fortem animum, quem semper habuisti: primum ob eas causas, quas scripsi: deinde, quod ea de re publica semper voluisti atque sensisti, ut non modo nunc secunda sperare debeas, sed etiam, si omnia adversa essent, tamen conscientia et factorum et consiliorum tuorum, quaecumque acciderent, fortissimo et maximo animo ferre deberes.

XXV.

Scripta epistola est a. u. c. 707.

CICERO LIGARIO.

1. Me scito omnem meum laborem, omnem operam, curam, studium in tua salute consumere: nam quum te semper maxime dilexi, tum fratrum tuorum, quos aeque atque te summa benevolentia sum complexus, singularis pietas amorque fraternus nullum me patitur officii erga te studiique munus aut tempus praetermittere. Sed quae faciam fecerimque pro te ex illorum te litteris quam ex meis malo cognoscere. Quid autem sperem aut confidam et exploratum ha-

beam de salute tua, id tibi a me declarari volo. Nam si quisquam est timidus in magnis periculosisque rebus semperque magis adversos rerum exitus metuens quam sperans secundos, is ego sum, et si hoc vitium est, eo me non carere confiteor. 2. Ego idem tamen quum a. d. v. Kal. intercalares priores rogatu fratrum tuorum venissem mane ad Caesarem atque omnem adeundi et conveniendi illius indignitatem et molestiam pertulissem, quum fratres et propinqui tui iacerent ad pedes et ego essem locutus, quae causa, quae tuum tempus postulabat, non solum ex oratione Caesaris, quae sane mollis et liberalis fuit, sed etiam ex oculis et vultu, ex multis praeterea signis, quae facilius perspicere potui quam scribere, hac opinione discessi, ut mihi tua salus dubia non esset. 3. Quam ob rem fac animo magno fortique sis, et, si turbidissima sapienter ferebas, tranquilliora laete feras. Ego tamen tuis rebus sic adero ut difficillimis, neque Caesari solum, sed etiam amicis eius omnibus, quos mihi amicissimos esse cognovi, pro te, sicut adhuc feci, libentissime supplicabo.

XXVI.

Scripta est epistola a. u. c. 699.

M. CICERO S. D. M. MARIO.

1. Si te dolor aliqui corporis aut infirmitas valetudinis tuae tenuit quo minus ad ludos venires, fortunae magis tribuo quam sapientiae tuae: sin haec, quae caeteri mirantur, contemnenda duxisti et, quum per valetudinem posses, venire tamen noluisti, utrumque laetor, et sine dolore corporis te fuisse et animo valuisse, quum ea, quae sine causa mirantur alii, neglexeris, modo ut tibi constiterit fructus ocii tui, quo quidem tibi perfrui mirifice licuit, quum esses in ista amoenitate paene solus relictus. Neque tamen dubito quin tu ex illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforasti et patefecisti Misenum, per eos dies matutina tempora lectiunculis consumpseris, quum illi interea, qui te istic reliquerunt, spectarent communes mimos semisomni. Reliquas vero partes diei tu consumebas iis delectationibus, quas tibi ipse ad

arbitrium tuum compararas, nobis autem erant ea perpetienda, quae [scilicet] Sp. Maecius probavisset. 2. Omnino, si quaeris, ludi apparatissimi, sed non tui stomachi: coniecturam enim facio de meo. Nam primum honoris causa in scaenam redierant ii, quos ego honoris causa de scaena decesse arbitrabar. Deliciae vero tuae, noster Aesopus, eius modi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret. Is iurare quum coepisset, vox eum defecit in illo loco: *Si sciens fallo.* Quid tibi ego alia narrem? nosti enim reliquos ludos. Quid? ne id quidem leporis habuerunt, quod solent mediocres ludi: apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem, quo quidem apparatu non dubito quin animo aequissimo carueris. Quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clytaemnestra aut in Equo Troiano creterrarum tria milia aut armatura varia peditatus et equitatus in aliqua pugna? quae popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent. 3. Quod si tu per eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dum modo is tibi quidvis potius quam orationes meas legerit, nae tu haud paullo plus quam quisquam nostrum delectationis habuisti. Non enim te puto Graecos aut Oscos ludos desiderasse, praesertim quum Oscos ludos vel in senatu vestro spectare possis, Graecos ita non ames, ut ne ad villam quidem tuam via Graeca ire soleas. Nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris? in quibus ipse Pompeius confitetur se et operam et oleum perdidisse. Reliquae sunt venationes binae per dies quinque, magnificae — nemo negat —, sed quae potest homini esse polito delectatio, quum aut homo imbecillus a valentissima bestia laniatur aut praeclara bestia venabulo transverberatur? Quae tamen, si videnda sunt, saepe vidisti, neque nos, qui haec spectamus, quidquam novi vidimus. Extremus elephantorum dies fuit, in quo admiratio magna vulgi atque turbae, delectatio nulla exstitit. Quin etiam misericordia quaedam consecuta est atque opinio eius modi, esse quamdam illi beluae cum genere humano societatem. 4. His ego tamen diebus, ludis scaenicis, ne forte videar tibi non modo beatus, sed liber omnino fuisse, dirupi me paene in iudicio Galli Caninii, familiaris tui. Quod si tam facilem populum

haberem, quam Aesopus habuit, libenter mehercule artem desinerem tecumque et cum similibus nostri viverem. Nam me quum antea taedebat, quum et aetas et ambitio me hortabatur et licebat denique quem nolebam non defendere, tum vero hoc tempore vita nulla est. Neque enim fructum ullum laboris exspecto et cogor non numquam homines non optime de me meritos rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. 5. Itaque quaero causas omnes aliquando vivendi arbitratu meo, teque et istam rationem ocii tui et laudo vehementer et probo, quodque nos minus intervisis, hoc fero animo aequiore, quod, si Romae esses, tamen neque nos lepore tuo neque te — si qui est in me — meo frui liceret propter molestissimas occupationes meas: quibus si me relaxaro — nam ut plane exsolvam non postulo —, te ipsum, qui multos annos nihil aliud commentaris, docebo profecto quid sit humaniter vivere. Tu modo istam imbecillitatem valetudinis tuae sustenta et tuere, ut facis, ut nostras villas obire et mecum simul lecticula concursare possis. 6. Haec ad te pluribus verbis scripsi quam soleo non ocii abundantia, sed amoris erga te, quod me quadam epistola subinvitaras, si memoria tenes, ut ad te aliquid eius modi scriberem, quo minus te praetermisisse ludos poeniteret. Quod si adsecutus sum, gaudeo: sin minus, hoc me tamen consolor, quod posthac ad ludos venies nosque vises neque in epistolis relinques meis spem aliquam delectationis tuae.

XXVII.

Scripta epistola est post bellum Africanum a. u. c. 708.

M. CICERO S. D. M. MARIO.

1. Persaepe mihi cogitanti de communibus miseriis, in quibus tot annos versamur et, ut video, versabimur, solet in mentem venire illius temporis, quo proxime fuimus una: quin etiam ipsum diem memoria teneo. Nam a. d. III. Idus Maias Lentulo et Marcello consulibus quum in Pompeianum vesperi venissem, tu mihi sollicito animo praesto fuisti. Sollicitum autem te habebat cogitatio quum officii tum etiam periculi mei. Si manerem in Italia, verebare ne officio de-

essem: si proficiscerer ad bellum, periculum te meum commovebat. Quo tempore vidisti profecto me quoque ita conturbatum, ut non explicarem quid esset optimum factu. Pudori tamen malui famaeque cedere quam salutis meae rationem ducere. 2. Cuius me mei facti poenituit non tam propter periculum meum quam propter vitia multa, quae ibi offendi, quo veneram: primum neque magnas copias neque bellicosas: deinde extra ducem paucosque praeterea — de principibus loquor — reliqui primum in ipso bello rapaces, deinde in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriam horrerem: maximum autem aes alienum amplissimorum virorum. Quid quaeris? Nihil boni praeter causam. Quae quum vidissem, desperans victoriam primum coepi suadere pacem, cuius fueram semper auctor, deinde quum ab ea sententia Pompeius valde abhorreret, suadere institui ut bellum duceret. Hoc interdum probabat et in ea sententia videbatur fore, et fuisset fortasse, nisi quadam ex pugna coepisset suis militibus confidere. Ex eo tempore vir ille summus nullus imperator fuit. Signa tirone et collecticio exercitu cum legionibus robustissimis contulit: victus turpissime amissis etiam castris solus fugit. 3. Hunc ego mihi belli finem feci nec putavi, quum integri pares non fuissemus, fractos superiores fore. Discessi ab eo bello, in quo aut in acie cadendum fuit aut in aliquas insidias incidendum aut deveniendum in victoris manus aut ad Iubam confugiendum aut capiendus tamquam exsilio locus aut consciscenda mors voluntaria. Certe nihil fuit praeterea, si te victori nolles aut non auderes committere. Ex omnibus autem iis, quae dixi, incommodis nihil tolerabilius exsilio, praesertim innocenti, ubi nulla adiuncta est turpitudo: addo etiam, quum ea urbe careas, in qua nihil sit quod videre possis sine dolore. Ego cum meis, si quidquam nunc cuiusquam est, etiam in meis esse malui. Quae acciderunt, omnia dixi futura. 4. Veni domum, non quo optima vivendi condicio esset, sed tamen, si esset aliqua forma rei publicae, tamquam in patria ut essem, si nulla, tamquam in exsilio. Mortem mihi cur consciscerem causa non visa est: cur optarem multae causae. Vetus est enim: 'Ubi non sis qui fueris, non esse cur velis vivere.' Sed tamen

vacare culpa magnum est solacium, praesertim quum habeam duas res quibus me sustentem, optimarum artium scientiam et maximarum rerum gloriam: quarum altera mihi vivo numquam eripietur, altera ne mortuo quidem. 5. Haec ad te scripsi verbosius et tibi molestus fui, quod te quum mei tum rei publicae cognovi amantissimum. Notum tibi omne meum consilium esse volui, ut primum scires me numquam voluisse plus quemquam posse quam universam rem publicam: postea autem quam alicuius culpa tantum valeret unus, ut obsisti non posset, me voluisse pacem: amisso exercitu et eo duce, in quo spes fuerat uno, me voluisse etiam reliquis omnibus: postquam non potuerim, mihi ipsi finem fecisse belli: nunc autem, si haec civitas est, civem esse me: si non, exsulem esse non incommodiore loco, quam si Rhodum me aut Mytilenas contulissem. 6. Haec tecum coram malueram, sed quia longius fiebat, volui per litteras eadem, ut haberes quid diceres, si quando in vituperatores meos incidisses. Sunt enim qui, quum meus interitus nihil fuerit rei publicae profuturus, criminis loco putent esse quod vivam. Quibus ego certo scio non videri satis multos perisse: qui si me audissent, quamvis iniqua pace, honeste tamen viverent: armis enim inferiores, non causa fuissent. Habes epistolam verbosiorem fortasse quam velles. Quod tibi ita videri putabo, nisi mihi longiorem remiseris. Ego, si quae volo expediero, brevi tempore te, ut spero, videbo.

XXVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 700.

CICERO CAESARI IMP. S. D.

1. Vide quam mihi persuaserim te me esse alterum non modo in iis rebus, quae ad me ipsum, sed etiam in iis, quae ad meos pertinent. C. Trebatium cogitaram quocumque exirem mecum ducere, ut eum meis omnibus studiis beneficiis quam ornatissimum domum reducerem. Sed postea quam et Pompeii commoratio diuturnior erat quam putaram et mea quaedam tibi non ignota dubitatio aut impedire profectionem meam videbatur aut certe tardare, vide quid mihi sumpserim.

Coepi velle ea Trebatium exspectare a te, quae sperasset a me, neque mehercule minus ei prolixe de tua voluntate promisi, quam eram solitus de mea polliceri. 2. Casus vero mirificus quidam intervenit quasi vel testis opinionis meae vel sponsor humanitatis tuae. Nam quum de hoc ipso Trebatio cum Balbo nostro loquerer accuratius domi meae, litterae mihi dantur a te, quibus in extremis scriptum erat: 'M. Orfium, quem mihi commendas, vel regem Galliae faciam, vel hunc Leptae delega, si vis. Tu ad me alium mitte quem ornem.' Sustulimus manus et ego et Balbus: tanta fuit opportunitas, ut illud nescio quod non fortuitum, sed divinum videretur. Mitto igitur ad te Trebatium atque ita mitto, ut initio mea sponte, post autem invitatu tuo mittendum duxerim. 3. Hunc, mi Caesar, sic velim omni tua comitate complectare, ut omnia, quae per me possis adduci ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas. De quo tibi homine haec spondeo non illo vetere verbo meo, quod, quum ad te de Milone scripsissem, iure lusisti, sed more Romano, quo modo homines non inepti loquuntur, probiorem hominem, meliorem virum, pudentiorem esse neminem. Accedit etiam, quod familiam ducit, in iure civili singularis memoria, summa scientia. Huic ego neque tribunatum neque praefecturam neque ullius beneficii certum nomen peto, benevolentiam tuam et liberalitatem peto, neque impedio quo minus, si tibi ita placuerit, etiam hisce eum ornes gloriolae insignibus: totum denique hominem tibi ita trado de manu, ut aiunt, in manum tuam istam et victoria et fide praestantem. Simus enim putidiusculi quam per te vix licet, verum, ut video, licebit. Cura ut valeas et me, ut amas, ama.

XXIX.

Scripsit a. u. c. 700.

CICERO S. D. TREBATIO.

1. In omnibus meis epistolis, quas ad Caesarem aut ad Balbum mitto, legitima quaedam est accessio commendationis tuae nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meae erga te benevolentiae. Tu modo ineptias istas et desideria

urbis et urbanitatis depone et, quo consilio profectus es, id adsiduitate et virtute consequere. Hoc tibi tam ignoscemus nos amici quam ignoverunt Medeae,

quae Corinthum arcem altam habebant, matronae opulentae, optimates:

quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi vitio illae verterent, quod abesset a patria: nam

multi suam rem bene gessere et publicam patria procul: multi, qui domi aetatem agerent, propterea sunt improbati.

Quo in numero tu certe fuisses, nisi te extrusissemus. 2. Sed plura scribemus alias. Tu, qui caeteris cavere didicisti, in Britannia ne ab essedariis decipiaris caveto et, quoniam Medeam coepi agere, illud semper memento:

Qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequidquam sapit.

Cura ut valeas.

XXX.

Scripsit a. u. c. 700.

CICERO TREBATIO.

1. Ego te commendare non desisto, sed quid proficiam ex te scire cupio. Spem maximam habeo in Balbo, ad quem de te diligentissime et saepissime scribo. Illud soleo mirari, non me totiens accipere tuas litteras, quotiens a Quinto mihi fratre adferantur. In Britannia nihil esse audio neque auri neque argenti. Id si ita est, essedum aliquod capias suadeo et ad nos quam primum recurras. 2. Sin autem sine Britannia tamen adsequi quod volumus possumus, perfice ut sis in familiaribus Caesaris. Multum te in eo frater adiuvabit meus, multum Balbus, sed, mihi crede, tuus pudor et labor plurimum. Imperatorem liberalissimum, aetatem opportunissimam, commendationem certe singularem! ut tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare.

XXXI.

Scripta epistola est a. u. c. 701.

M. CICERO S. D. TREBATIO.

1. Legi tuas litteras, ex quibus intellexi te Caesari nostro valde iure consultum videri. Est quod gaudeas te in ista

loca venisse, ubi aliquid sapere viderere. Quod si in Britanniam quoque profectus esses, profecto nemo in illa tanta insula peritior te fuisset. Verum tamen — rideamus licet: sum enim a te invitatus — subinvideo tibi ultro [te] etiam arcessitum ab eo, ad quem caeteri non propter superbiam eius, sed propter occupationem aspirare non possunt. 2. Sed tu in ista epistola nihil mihi scripsisti de tuis rebus, quae mehercule mihi non minori curae sunt quam meae. Valde metuo ne frigeas in hibernis: quam ob rem camino luculento utendum censeo — idem Mucio et Manilio placebat —, praesertim qui sagis non abundares. Quamquam vos nunc istic satis calere audio: quo quidem nuncio valde mehercule de te timueram. Sed tu in re militari multo es cautior quam in advocationibus, qui neque in Oceano natare volueris, studiosissimus homo natandi, neque spectare essedarios, quem antea ne andabatam quidem defraudare poteramus. Sed iam satis iocati sumus. 3. Ego de te ad Caesarem quam diligenter scripserim, tute scis: quam saepe, ego. Sed mehercule iam intermiseram, ne viderer liberalissimi hominis meique amantissimi voluntati erga me diffidere. Sed tamen iis litteris, quas proxime dedi, putavi esse hominem commonendum. Id feci. Quid profecerim facias me velim certiorem et simul de toto statu tuo consiliisque omnibus. Scire enim cupio quid agas, quid exspectes, quam longum istum tuum discessum a nobis futurum putes. 4. Sic enim tibi persuadeas velim, unum mihi esse solacium, qua re facilius possim pati te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam: sin autem id non est, nihil duobus nobis est stultius: me, qui te non Romam attraham, te, qui non huc advoles. Una mehercule nostra vel severa vel iocosa congressio pluris erit quam non modo hostes, sed etiam fratres nostri Haedui. Qua re omnibus de rebus fac ut quam primum sciam:

aut consolando aut consilio aut re iuvero.

XXXII.

Scripsit a. u. c. 701.

CICERO TREBATIO.

1. Chrysippus Vettius, Cyri architecti libertus, fecit ut

te non immemorem putarem mei: salutem enim verbis tuis mihi nunciarat. Valde iam lautus es, qui gravere litteras ad me dare, homini praesertim prope domestico. Quod si scribere oblitus es, minus multi iam te advocato causa cadent: si nostri oblitus es, dabo operam, ut istuc veniam ante quam plane ex animo tuo effluo: sin aestivorum timor te debilitat, aliquid excogita, ut fecisti de Britannia. 2. Illud quidem perlibenter audivi ex eodem Chrysippo, te esse Caesari familiarem. Sed mehercule mallem, id quod erat aequius, de tuis rebus ex tuis litteris quam saepissime cognoscere. Quod certe ita fieret, si tu maluisses benevolentiae quam litium iura perdiscere. Sed haec iocati sumus et tuo more et non nihil etiam nostro. Te valde amamus nosque a te amari quum volumus tum etiam confidimus.

XXXIII.

Scripta epistola est a. u. c. 701.

CICERO TREBATIO.

1. Quam sint morosi qui amant vel ex hoc intelligi potest: moleste ferebam antea te invitum istic esse: pungit me rursus, quod scribis esse te istic libenter: neque enim mea commendatione te non delectari facile patiebar et nunc angor quidquam tibi sine me esse iucundum. Sed hoc tamen malo ferre nos desiderium quam te non ea, quae spero, consequi. 2. Quod vero in C. Matii, suavissimi doctissimique hominis, familiaritatem venisti, non dici potest quam valde gaudeam: qui fac ut te quam maxime diligat. Mihi crede, nihil ex ista provincia potes quod iucundius sit deportare. Cura ut valeas.

XXXIV.

Scripsit a. u. c. 700.

M. CICERO S. D. TREBATIO.

1. In Equo Troiano scis esse in extremo: *Sero sapiunt.* Tu tamen, mi vetule, non sero. Primas illas rabiosulas sat fatuas dedisti: deinde, quod in Britannia non nimis φιλο-

θέωρον te praebuisti, plane non reprehendo: nunc vero in hibernis intectus mihi videris: itaque te commovere non curas.

Usque quaque sapere oportet: id erit telum acerrimum. 2. Ego si foris cenitarem, Cn. Octavio familiari tuo non defuissem: cui tamen dixi, quum me aliquotiens invitaret: ‚Oro te, quis tu es?' Sed mehercules, extra iocum, homo bellus est: vellem eum tecum abduxisses. 3. Quid agatis et ecquid in Italiam venturi sitis hac hieme fac plane sciam. Balbus mihi confirmavit te divitem futurum. Id utrum Romano more locutus sit, bene numatum te futurum, an, quo modo Stoici dicunt 'omnes esse divites, qui caelo et terra frui possint', postea videbo. Qui istinc veniunt superbiam tuam accusant, quod negent te percontantibus respondere. Sed tamen est quod gaudeas. Constat enim inter omnes neminem te uno Samarobrivae iuris peritiorem esse.

XXXV.

Scripta est epistola a. u. c. 700.

CICERO TREBATIO S. D.

1. Ex tuis litteris et Quinto fratri gratias egi et te aliquando collaudare possum, quod iam videris certa aliqua in sententia constitisse. Nam primorum mensium litteris tuis vehementer commovebar, quod mihi interdum — pace tua dixerim — levis in urbis urbanitatisque desiderio, interdum piger, interdum timidus in labore militari, saepe autem etiam, quod a te alienissimum est, subimpudens videbare. Tamquam enim syngrapham ad imperatorem, non epistolam attulisses, sic pecunia ablata domum redire properabas, nec tibi in mentem veniebat eos ipsos, qui cum syngraphis venissent Alexandream, numum adhuc nullum auferre potuisse. 2. Ego, si mei commodi rationem ducerem, te mecum esse maxime vellem: non enim mediocri adficiebar vel voluptate ex consuetudine nostra vel utilitate ex consilio atque opera tua. Sed quum te ex adolescentia tua in amicitiam et fidem meam contulisses, semper te non modo tuendum mihi, sed etiam augendum atque ornandum putavi.

Itaque, quoad opinatus sum me in provinciam exiturum, quae ad te ultro detulerim meminisse te credo. Postea quam ea mutata ratio est, quum viderem me a Caesare honorificentissime tractari et unice diligi hominisque liberalitatem incredibilem et singularem fidem nossem, sic ei te commendavi et tradidi, ut gravissime diligentissimeque potui. Quod ille ita et accepit et mihi saepe litteris significavit et tibi et verbis et re ostendit mea commendatione sese valde esse commotum. Hunc tu virum nactus, si me aut sapere aliquid aut velle tua causa putas, ne dimiseris, et, si quae te forte res aliquando offenderit, quum ille aut occupatione aut difficultate tardior tibi erit visus, perferto et ultima exspectato, quae ego tibi iucunda et honesta praestabo. 3. Pluribus te hortari non debeo: tantum moneo, neque amicitiae confirmandae clarissimi ac liberalissimi viri neque uberioris provinciae neque aetatis magis idoneum tempus, si hoc amiseris, te esse ullum umquam reperturum. 'Hoc,' quem ad modum vos scribere soletis in vestris libris, 'idem Q. Cornelio videbatur.' In Britanniam te profectum non esse gaudeo, quod et labore caruisti et ego te de rebus illis non audiam. Ubi sis hibernaturus et qua spe aut condicione perscribas ad me velim.

XXXVI.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO M. VARRONI S.

1. Ex iis litteris, quas Atticus a te missas mihi legit, quid ageres et ubi esses cognovi, quando autem te visuri essemus nihil sane ex iisdem litteris potui suspicari. In spem tamen venio appropinquare tuum adventum: qui mihi utinam solacio sit! Etsi tot tantisque rebus urgemur, nullam ut levationem quisquam non stultissimus sperare debeat: sed tamen aut tu potes me aut ego te fortasse aliqua re iuvare. 2. Scito enim me, postea quam in urbem venerim, redisse cum veteribus amicis, id est, cum libris nostris, in gratiam: etsi non idcirco eorum usum dimiseram, quod iis succenserem, sed quod eorum me suppudebat. Videbar enim mihi,

quum me in res turbulentissimas, infidelissimis sociis, demisissem, praeceptis illorum non satis paruisse. Ignoscunt mihi, revocant in consuetudinem pristinam teque, quod in eo permanseris, sapientiorem quam me dicunt fuisse. Quam ob rem, quoniam placatis iis utor, videor sperare debere, si te viderim, et ea, quae premant, et ea, quae impendeant, me facile transiturum. Quam ob rem sive in Tusculano sive in Cumano ad te placebit sive, quod minime velim, Romae, dum modo simul simus, perficiam profecto, ut id utrique nostrum commodissimum esse videatur.

XXXVII.

Scripsit a. u. c. 709.

CICERO DOLABELLAE S.

1. Vel meo ipsius interitu mallem litteras meas desiderares quam eo casu, quo sum gravissime adflictus: quem ferrem certe moderatius, si te haberem. Nam et oratio tua prudens et amor erga me singularis multum levaret. Sed quoniam brevi tempore, ut opinio nostra est, te sum visurus, ita me adfectum offendes, ut multum a te possim iuvari, non quo ita sim fractus, ut aut hominem me esse oblitus sim aut fortunae succumbendum putem, sed tamen hilaritas illa nostra et suavitas, quae te praeter caeteros delectabat, erepta mihi omnis est. Firmitatem tamen et constantiam, si modo fuit aliquando in nobis, eamdem cognosces, quam reliquisti. 2. Quod scribis proelia te mea causa sustinere, non tam id laboro, ut, si qui mihi obtrectent, a te refutentur, quam intelligi cupio, quod certe intelligitur, me a te amari. Quod ut facias, te etiam atque etiam rogo, ignoscasque brevitati litterarum mearum: nam et celeriter una futuros nos arbitror et nondum sum satis confirmatus ad scribendum.

XXXVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 710.

CICERO DOLABELLAE CONSULI SUO S.

1. Etsi contentus eram, mi Dolabella, tua gloria satis-

que ex ea magnam laetitiam voluptatemque capiebam, tamen non possum non confiteri cumulari me maximo gaudio, quod vulgo hominum opinio socium me ascribat tuis laudibus. Neminem conveni — convenio autem cotidie plurimos: sunt enim permulti optimi viri, qui valetudinis causa in haec loca veniant, praeterea ex municipiis frequentes necessarii mei —, quin omnes, quum te summis laudibus ad caelum extulerunt, mihi continuo maximas gratias agant. Negant enim se dubitare quin tu meis praeceptis et consiliis obtemperans praestantissimum te civem et singularem consulem praebeas. 2. Quibus ego quamquam verissime possum respondere te, quae facias, tuo iudicio et tua sponte facere nec cuiusquam egere consilio, tamen neque plane adsentior, ne imminuam tuam laudem, si omnis a meis consiliis profecta videatur, neque valde nego. Sum enim avidior etiam quam satis est gloriae. Et tamen non alienum est dignitate tua, quod ipsi Agamemnoni regum regi fuit honestum, habere aliquem in consiliis capiundis Nestorem: mihi vero gloriosum te iuvenem consulem florere laudibus quasi alumnum disciplinae meae. 3. L. quidem Caesar, quum ad eum aegrotum Neapolim venissem, quamquam erat oppressus totius corporis doloribus, tamen ante quam me plane salutavit: ‚O mi Cicero', inquit, ‚gratulor tibi, quum tantum vales apud Dolabellam, quantum si ego apud sororis filium valerem, iam salvi esse possemus. Dolabellae vero tuo et gratulor et gratias ago, quem quidem post te consulem solum possumus vere consulem dicere.' Dein multa de facto ac de re gesta, tum nihil magnificentius, nihil praeclarius actum umquam, nihil rei publicae salutarius. Atque haec una vox omnium est. 4. A te autem peto, ut me hanc quasi falsam hereditatem alienae gloriae sinas cernere meque aliqua ex parte in societatem tuarum laudum venire patiare. Quamquam, mi Dolabella, — haec enim iocatus sum — libentius omnes meas, si modo sunt aliquae meae, laudes ad te transfuderim quam aliquam partem exhauserim ex tuis. Nam quum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti, tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil umquam in amore fuerit ardentius. Nihil est enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulcrius,

nihil amabilius. 5. Semper amavi, ut scis, M. Brutum propter eius summum ingenium, suavissimos mores, singularem probitatem atque constantiam. Tamen Idibus Martiis tantum accessit ad amorem, ut mirarer locum fuisse augendi in eo, quod mihi iam pridem cumulatum etiam videbatur. Quis erat qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? Tantum accessit, ut mihi nunc denique amare videar, antea dilexisse. 6. Quare quid est quod ego te horter, ut dignitati et gloriae servias? Proponam tibi claros viros, quod facere solent qui hortantur? Neminem habeo clariorem quam te ipsum: te imitere oportet, tecum ipse certes. Ne licet quidem tibi iam tantis rebus gestis non tui similem esse. 7. Quod quum ita sit, hortatio non est necessaria: gratulatione magis utendum est. Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis non modo non invidiosa, sed etiam popularis esset et quum bonis omnibus tum infimo cuique gratissima. Hoc si tibi fortuna quadam contigisset, gratularer felicitati tuae, sed contigit magnitudine quum animi tum etiam ingenii atque consilii. Legi enim contionem tuam. Nihil illa sapientius: ita pedetemptim et gradatim quum accessus a te ad causam facti tum recessus, ut res ipsa maturitatem tibi animadvertendi omnium concessu daret. 8. Liberasti igitur et urbem periculo et civitatem metu, neque solum ad tempus maximam utilitatem attulisti, sed etiam ad exemplum. Quo facto intelligere debes in te positam esse rem publicam tibique non modo tuendos, sed etiam ornandos esse illos viros, a quibus initium libertatis profectum est. Sed his de rebus coram plura propediem, ut spero. Tu quoniam rem publicam nosque conservas, fac ut diligentissime te ipsum, mi Dolabella, custodias.

XXXIX.

Scripta a. u. c. 708.

CICERO L. PAPIRIO PAETO.

1. Non tu homo ridiculus es, qui, quum Balbus noster apud te fuerit, ex me quaeras, quid de istis municipiis et

3*

agris futurum putem? quasi aut ego quidquam sciam quod iste nesciat aut, si quid aliquando scio, non ex isto soleam scire. Immo vero, si me amas, tu fac ut sciam quid de nobis futurum sit: habuisti enim in tua potestate, ex quo vel ex sobrio vel certe ex ebrio scire posses. Sed ego ista, mi Paete, non quaero: primum quia de lucro prope iam quadriennium vivimus, si aut hoc lucrum est aut haec vita, superstitem rei publicae vivere, deinde quod scire quoque mihi videor quid futurum sit. Fiet enim quodcumque volent qui valebunt, valebunt autem semper arma. Satis igitur nobis esse debet quidquid conceditur: hoc si qui pati non potuit, mori debuit. 2. Veientem quidem agrum et Capenatem metiuntur: hoc non longe abest a Tusculano. Nihil tamen timeo: fruor dum licet: opto ut semper liceat. Si id minus contigerit, tamen, quoniam ego vir fortis idemque philosophus vivere pulcherrimum duxi, non possum eum non diligere, cuius beneficio id consecutus sum. Qui si cupiat esse rem publicam, qualem fortasse et ille vult et omnes optare debemus, quid faciat tamen non habet: ita se cum multis colligavit. 3. Sed longius progredior: scribo enim ad te. Hoc tamen scito, non modo me, qui consiliis non intersum, sed ne ipsum quidem principem scire quid futurum sit. Nos enim illi servimus, ipse temporibus: ita nec ille quid tempora postulatura sint nec nos quid ille cogitet scire possumus. Haec tibi antea non rescripsi, non quo cessator esse solerem, praesertim in litteris, sed quum explorati nihil haberem, nec tibi sollicitudinem ex dubitatione mea nec spem ex adfirmatione adferre volui. Illud tamen ascribam, quod est verissimum, me his temporibus adhuc de isto periculo nihil audisse. Tu tamen pro tua sapientia debebis optare optima, cogitare difficillima, ferre quaecumque erunt.

XL.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO PAETO.

Heri veni in Cumanum, cras ad te fortasse. Sed quum certum sciam, faciam te paullo ante certiorem. Etsi M. Cae-

parius, quum mihi in silva Gallinaria obviam venisset quaesissemque quid ageres, dixit te in lecto esse, quod ex pedibus laborares. Tuli scilicet moleste, ut debui, sed tamen constitui ad te venire, ut et viderem te et viserem et cenarem etiam. Non enim arbitror coquum etiam te arthriticum habere. Exspecta igitur hospitem quum minime edacem tum inimicum cenis sumptuosis.

XLI.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO PLANCO S.

1. Meum studium honori tuo pro necessitudine nostra non defuisset, si aut tuto in senatum aut honeste venire potuissem. Sed nec sine periculo quisquam libere de re publica sentiens versari potest in summa impunitate gladiorum nec nostrae dignitatis videtur esse ibi sententiam de re publica dicere, ubi me et melius et propius audiant armati quam senatores. 2. Quapropter in privatis rebus nullum neque officium neque studium meum desiderabis: ne in publicis quidem, si quid erit in quo me interesse necesse sit, umquam deero, ne cum periculo quidem meo, dignitati tuae. In iis autem rebus, quae nihilo minus, ut ego absim, confici poterunt, peto a te ut me rationem habere velis et salutis et dignitatis meae.

XLII.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO PLANCO S.

1. Quum ipsum Furnium per se vidi libentissime tum hoc libentius, quod illum audiens te videbar audire. Nam et in re militari virtutem et in administranda provincia iustitiam et in omni genere prudentiam mihi tuam exposuit et praeterea mihi non ignotam in consuetudine et familiaritate suavitatem tuam adiunxit, praeterea summam erga se liberalitatem. Quae omnia mihi iucunda, hoc extremum etiam gratum fuit. 2. Ego, Plance, necessitudinem constitutam habui

cum domo vestra ante aliquanto quam tu natus es, amorem autem erga te ab ineunte pueritia tua, confirmata iam aetate familiaritatem quum studio meo tum iudicio tuo constitutam. His de causis mirabiliter faveo dignitati tuae, quam mihi tecum statuo debere esse communem. Omnia summa consecutus es, virtute duce, comite fortuna: eaque es adeptus adolescens, multis invidentibus, quos ingenio industriaque fregisti. Nunc me amantissimum tui, nemini concedentem, qui tibi vetustate necessitudinis potior possit esse, si audies, omnem tibi reliquae vitae dignitatem ex optimo rei publicae statu acquires. 3. Scis profecto — nihil enim te fugere potuit — fuisse quoddam tempus, quum homines existimarent te nimis servire temporibus: quod ego quoque existimarem, te si ea, quae patiebare, probare etiam arbitrarer. Sed quum intelligerem quid sentires, te arbitrabar videre quid posses. Nunc alia ratio est: omnium rerum tuum iudicium est idque liberum. Consul es designatus optima aetate, summa eloquentia, maxima orbitate rei publicae virorum talium. Incumbe, per deos immortales! in eam curam et cogitationem, quae tibi summam dignitatem et gloriam adferat. Unus autem est, hoc praesertim tempore per tot annos re publica devexata, rei publicae bene gerundae cursus ad gloriam. 4. Haec amore magis impulsus scribenda ad te putavi quam quo te arbitrarer monitis et praeceptis egere. Sciebam enim ex iisdem te haec haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram. Qua re modum faciam. Nunc tantum significandum putavi, ut potius amorem tibi ostenderem meum quam ostentarem prudentiam. Interea, quae ad dignitatem tuam pertinere arbitrabor, studiose diligenterque curabo.

XLIII.

Scripsit a. u. c. 711.

PLANCUS CICERONI.

1. Plura tibi de meis consiliis scriberem rationemque omnium rerum redderem verbosius, quo magis iudicares omnia me rei publicae praestitisse, quae et tua exhortatione excepi et mea adfirmatione tibi recepi — non minus enim a

te probari quam diligi semper volui, nec te magis in culpa defensorem mihi paravi quam praedicatorem meritorum meorum esse volui —, sed breviorem me duae res faciunt: una quod publicis litteris omnia sum persecutus, altera quod M. Varisidium, equitem Romanum, familiarem meum, ipsum ad te transire iussi, ex quo omnia cognoscere posses. 2. Non, medius fidius, mediocri dolore adficiebar, quum alii occupare possessionem laudis viderentur, sed usque mihi temperavi, dum perducerem eo rem, ut dignum aliquid et consulatu meo et vestra exspectatione efficerem. Quod spero, si me fortuna non fefellerit, me consecuturum: ut maximo praesidio rei publicae nos fuisse et nunc sentiant homines et in posterum memoria teneant. A te peto, ut dignitati meae suffrageris et, quarum rerum spe ad laudem me vocasti, harum fructu in reliquum facias alacriorem. Non minus posse te quam velle exploratum mihi est. Fac valeas meque mutuo diligas.

XLIV.

Scripta est epistola a. u. c. 711.

CICERO PLANCO.

1. Ut primum potestas data est augendae dignitatis tuae, nihil praetermisi in te ornando, quod positum esset aut in praemio virtutis aut in honore verborum. Id ex ipso senatus consulto poteris cognoscere: ita enim est perscriptum, ut a me de scripto dicta sententia est, quam senatus frequens secutus est summo studio magnoque consensu. 2. Ego quamquam ex tuis litteris, quas mihi misisti, perspexeram te magis iudicio bonorum quam insignibus gloriae delectari, tamen considerandum nobis existimavi, etiam si tu nihil postulares, quantum tibi a re publica deberetur. Tu contexes extrema cum primis. Qui enim M. Antonium oppresserit, is bellum confecerit. Itaque Homerus non Aiacem nec Achillem, sed Ulixem appellavit πτολίπορθον. Vale.

XLV.

Scripsit a. u. c. 711.

CICERO PLANCO S.

1. O gratam famam biduo ante victoriam de subsidio tuo,

de studio, de celeritate, de copiis! Atque etiam hostibus fusis spes omnis est in te. Fugisse enim ex proelio Mutinensi dicuntur notissimi latronum duces. Est autem non minus gratum extrema delere quam prima depellere. 2. Equidem exspectabam iam tuas litteras idque cum multis, sperabamque etiam Lepidum rei publicae temporibus admonitum tecum et cum re publica esse facturum. In illam igitur curam incumbe, mi Plance, ut ne quae scintilla taeterrimi belli relinquatur. Quod si erit factum, et rem publicam divino beneficio adfeceris et ipse aeternam gloriam consequere. D. III. Non. Mai.

XLVI.

Scripsit a. u. c. 711.

CICERO PLANCO.

1. Nihil post hominum memoriam gloriosius, nihil gratius, ne tempore quidem ipso opportunius accidere vidi quam tuas, Plance, litteras. Redditae sunt enim frequenti senatu Cornuto, quum is frigidas sane et inconstantes recitasset litteras Lepidi. Sub eas statim recitatae sunt tuae non sine magnis quidem clamoribus. Quum rebus enim ipsis essent et studiis beneficiisque in rem publicam gratissimae, tum erant gravissimis verbis ac sententiis. Flagitare senatus instituit Cornutum, ut referret statim de tuis litteris. Ille se considerare velle. Quum ei magnum convicium fieret cuncto a senatu, quinque tribuni plebi rettulerunt. Servilius rogatus rem distulit: ego eam sententiam dixi, cui sunt adsensi ad unum. Ea quae fuerit ex senatus consulto cognosces. 2. Tu, quamquam consilio non eges vel abundas potius, tamen hoc animo esse debes, ut nihil huc reiicias neve in rebus tam subitis tamque angustis a senatu consilium petendum putes. Ipse tibi sis senatus, quocumque te ratio rei publicae ducet, sequare. Cures ut ante factum aliquod a te egregium audiamus quam futurum putarimus. Illud tibi promitto, quidquid erit a te factum, id senatum non modo ut fideliter, sed etiam ut sapienter factum comprobaturum.

XLVII.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

CICERO PLANCO.

1. Quamquam gratiarum actionem a te non desiderabam, quum te re ipsa atque animo scirem esse gratissimum, tamen — fatendum est enim — fuit ea mihi periucunda. Sic enim vidi, quasi ea, quae oculis cernuntur, me a te amari Dices, quid antea? Semper equidem, sed numquam illustrius. Litterae tuae mirabiliter gratae sunt senatui, quum rebus ipsis, quae erant gravissimae et maximae, fortissimi animi summique consilii, tum etiam gravitate sententiarum atque verborum. 2. Sed, mi Plance, incumbe, ut belli extrema perficias: in hoc erit summa et gratia et gloria. Cupio omnia rei publicae causa, sed, mehercules, in ea conservanda iam defetigatus non multo plus patriae faveo quam tuae gloriae: cuius maximam facultatem tibi di immortales, ut spero, dedere: quam complectere, obsecro. Qui enim Antonium oppresserit, is hoc bellum taeterrimum periculo sissimumque confecerit.

XLVIII.

Scripsit a. u. c. 711.

CICERO LEPIDO S.

1. Quod mihi pro summa erga te benevolentia magnae curae est, ut quam amplissima dignitate sis, moleste tuli te senatui gratias non egisse, quum esses ab eo ordine ornatus summis honoribus. Pacis inter cives conciliandae te cupidum esse laetor. Eam si a servitute seiungis, consules et rei publicae et dignitati tuae: sin ista pax perditum hominem in possessionem impotentissimi dominatus restitutura est, hoc animo scito omnes sanos, ut mortem servituti anteponant. 2. Itaque sapientius meo quidem iudicio facies, si te in istam pacificationem non interpones, quae neque senatui neque populo nec cuiquam bono probatur. Sed haec audies ex aliis aut certior fies litteris. Tu pro tua prudentia quid optimum factu sit videbis.

XLIX.

Annus quo scripta sit epistola incertus.

CICERO APPIO.

De meo studio erga salutem et incolumitatem tuam credo te cognosse ex litteris tuorum, quibus me cumulatissime satis fecisse certo scio: nec iis concedo, quamquam sunt singulari in te benevolentia, ut te salvum malint quam ego. Illi mihi necesse est concedant, ut tibi plus quam ipsi hoc tempore prodesse possim: quod quidem nec destiti facere nec desistam, et iam in maxima re feci et fundamenta ieci salutis tuae. Tu fac bono animo magnoque sis meque tibi in nulla re defuturum esse confidas. Pridie Nonas Quinctiles.

L.

Scripta est epistola a. u. c. 710.

D. BRUTUS IMP. COS. DESIG. S. D. CICERONI.

1. Si de tua in me voluntate dubitarem, multis a te verbis peterem, ut dignitatem meam tuerere, sed profecto est ita, ut mihi persuasi, me tibi esse curae. Progressus sum ad Inalpinos cum exercitu, non tam nomen imperatorium captans quam cupiens militibus satisfacere firmosque eos ad tuendas nostras res efficere. 2. Quod mihi videor consecutus: nam et liberalitatem nostram et animum sunt experti. Cum omnium bellicosissimis bellum gessi: multa castella cepi, multa vastavi. Non sine causa ad senatum litteras misi. Adiuva nos tua sententia: quod quum facies, ex magna parte communi commodo inservieris.

LI.

Scripsit a. u. c. 710.

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. COS. DESIG.

1. Lupus familiaris noster quum a te venisset quumque Romae quosdam dies commoraretur, ego eram in iis locis,

in quibus maxime tuto me esse arbitrabar. Eo factum est ut ad te Lupus sine meis litteris rediret, quum tamen curasset tuas ad me perferendas. Romam autem veni a. d. v. Idus Decembres, nec habui quidquam antiquius quam ut Pansam statim convenirem: ex quo ea de te cognovi, quae maxime optabam. Qua re hortatione tu quidem non eges, si ne in illa quidem re, quae a te gesta est post hominum memoriam maxima, hortatorem desiderasti. **2.** Illud tamen breviter significandum videtur, populum Romanum omnia a te exspectare atque in te aliquando reciperandae libertatis omnem spem ponere. Tu, si dies noctesque memineris, quod te facere certo scio, quantam rem gesseris; non obliviscere profecto quantae tibi etiam nunc gerendae sint. Si enim iste provinciam nactus erit, cui quidem ego semper amicus fui ante, quam illum intellexi non modo aperte, sed etiam libenter cum re publica bellum gerere, spem reliquam nullam video salutis. **3.** Quam ob rem te obsecro iisdem precibus, quibus S. P. Q. R., ut in perpetuum rem publicam dominatu regio liberes, ut principiis consentiant exitus. Tuum est hoc munus, tuae partes: a te hoc civitas vel omnes potius gentes non exspectant solum, sed etiam postulant. Quamquam, quum hortatione non egeas, ut supra scripsi, non utar ea pluribus verbis: faciam illud, quod meum est, ut tibi omnia mea officia, studia, curas, cogitationes pollicear, quae ad tuam laudem et gloriam pertinebunt. Quam ob rem velim tibi ita persuadeas, me quum rei publicae causa, quae mihi vita mea est carior, tum quod tibi ipsi faveam tuamque dignitatem amplificari velim, tuis optimis consiliis, amplitudini, gloriae nullo loco defuturum.

LII.

Scripsit a. u. c. 711.

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. COS. DESIG.

1. Eo tempore Polla tua misit, ut ad te, si quid vellem, darem litterarum, quum quid scriberem non habebam. Omnia enim erant suspensa propter exspectationem legatorum: qui quid egissent nihildum nunciabatur. Haec tamen scribenda

existimavi: primum, S. P. Q. R. de te laborare non solum salutis suae causa, sed etiam dignitatis tuae. Admirabilis enim est quaedam tui nominis caritas amorque in te singularis omnium civium. Ita enim sperant atque confidunt, ut antea rege, sic hoc tempore regno te rem publicam liberaturum. 2. Romae dilectus habetur totaque Italia, si hic dilectus appellandus est, quum ultro se offerunt omnes: tantus ardor animos hominum occupavit desiderio libertatis odioque diutinae servitutis. De reliquis rebus a te iam exspectare litteras debemus, quid ipse agas, quid noster Hirtius, quid Caesar meus: quos spero brevi tempore societate victoriae tecum copulatos fore. Reliquum est ut de me id scribam, quod te ex tuorum litteris et spero et malo cognoscere, me neque deesse ulla in re neque umquam defuturum dignitati tuae.

LIII.

Scripsit a. u. c. 711.

D. BRUTUS S. D. M. CICERONI.

1. Pansa amisso quantum detrimenti res publica acceperit non te praeterit. Nunc auctoritate et prudentia tua prospicias oportet, ne inimici nostri consulibus sublatis sperent se convalescere posse. Ego, ne consistere possit in Italia Antonius, dabo operam. Sequar eum confestim. Utrumque me praestaturum spero, ne aut Ventidius elabatur aut Antonius in Italia moretur. In primis rogo te, ad hominem ventosissimum, Lepidum, mittas, ne bellum nobis redintegrare possit Antonio sibi coniuncto. Nam de Pollione Asinio puto te perspicere quid facturus sit. Multae et bonae et firmae sunt legiones Lepidi et Asinii. 2. Neque haec idcirco tibi scribo, quod te non eadem animadvertere sciam, sed quod mihi persuasissimum est Lepidum recte facturum numquam, si forte vobis id de hoc dubium est. Plancum quoque confirmetis oro, quem spero pulso Antonio rei publicae non defuturum. Si se Alpes Antonius traiecerit, constitui praesidium in Alpibus collocare et te de omni re facere certiorem. III. Kal. Maias, ex castris, Regio.

LIV.

Scripsit a. u. c. 711.

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. COS. DES.

1. Tres uno die a te accepi epistolas: unam brevem, quam Flacco Volumnio dederas, duas pleniores, quarum alteram tabellarius T. Vibii attulit, alteram ad me misit Lupus. Ex tuis litteris et ex Graeceii oratione non modo non restinctum bellum, sed etiam inflammatum videtur. Non dubito autem pro tua singulari prudentia quin perspicias, si aliquid firmitatis nactus sit Antonius, omnia tua illa praeclara in rem publicam merita ad nihilum esse ventura. Ita enim Romam erat nunciatum, ita persuasum omnibus, cum paucis inermis, perterritis metu, fracto animo fugisse Antonium. 2. Qui si ita se habet, ut, quem ad modum audiebam de Graeceio, confligi cum eo sine periculo non possit, non ille mihi fugisse a Mutina videtur, sed locum belli gerendi mutasse. Itaque homines alii facti sunt: non nulli etiam queruntur, quod persecuti non sitis: opprimi potuisse, si celeritas adhibita esset, existimant. Omnino est hoc populi maximeque nostri, in eo potissimum abuti libertate, per quem eam consecutus sit. Sed tamen providendum est, ne quae iusta querela esse possit. Res se sic habet: is bellum confecerit, qui Antonium oppresserit. Hoc quam vim habeat te existimare malo quam me apertius scribere.

LV.

Scripsit a. u. c. 711.

M. CICERO D. BRUTO COS. DES. S. D.

1. Etsi mihi tuae litterae iucundissimae sunt, tamen iucundius fuit, quod in summa occupatione tua Planco collegae mandasti, ut te mihi per litteras excusaret: quod fecit ille diligenter. Mihi autem nihil amabilius officio tuo et diligentia. Coniunctio tua cum collega concordiaque vestra, quae litteris communibus declarata est, S. P. Q. R. gratissima accidit. 2. Quod superest, perge, mi Brute, et iam non cum aliis,

sed tecum ipse certa. Plura scribere non debeo, praesertim ad te, quo magistro brevitatis uti cogito. Litteras tuas vehementer exspecto et quidem tales, quales maxime opto.

LVI.

Scripta epistola est a. u. c. 710.

M. CICERO D. BRUTO COS. DES. S. D.

1. Permagni interest, quo tibi haec tempore epistola reddita sit: utrum quum sollicitudinis aliquid haberes an quum ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei praecepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolae tibi reddendae. Nam quem ad modum coram qui ad nos intempestive adeunt, molesti saepe sunt, sic epistolae offendunt non loco redditae. Si autem, ut spero, nihil te perturbat, nihil impedit, et ille, cui mandavi, satis scite et commode tempus ad te cepit adeundi, confido me quod velim facile a te impetraturum. 2. L. Lamia praeturam petit. Hoc ego utor uno omnium plurimum. Magna vetustas, magna consuetudo intercedit: quodque plurimum valet, nihil mihi eius est familiaritate iucundius. Magno praeterea beneficio eius magnoque merito sum obligatus. Nam Clodianis temporibus, quum equestris ordinis princeps esset proque mea salute acerrime propugnaret, a Gabinio consule relegatus est: quod ante id tempus civi Romano Romae contigit nemini. Hoc quum populus Romanus meminit, me ipsum non meminisse turpissimum est. 3. Quapropter persuade tibi, mi Brute, me petere praeturam. Quamquam enim Lamia summo splendore, summa gratia est, magnificentissimo munere aedilicio, tamen, quasi ea ita non essent, ego suscepi totum negocium. Nunc, si me tanti facis, quanti certe facis, quoniam equitum centurias tenes, in quis regnas, mitte ad Lupum nostrum, ut is nobis eas centurias conficiat. Non tenebo te pluribus: ponam in extremo quod sentio: nihil est, Brute, quum omnia a te exspectem, quod mihi gratius facere possis.

LVII.

Paulo post superiorem epistolam, ut videtur, a. u. c. 710 scripta.

M. CICERO D. BRUTO S. D.

1. Lamia uno omnium familiarissime utor. Magna eius in me, non dico officia, sed merita, eaque sunt populo Romano notissima. Is magnificentissimo munere aedilitatis perfunctus petit praeturam, omnesque intelligunt nec dignitatem ei deesse nec gratiam. Sed is ambitus excitari videtur, ut ego omnia pertimescam totamque petitionem Lamiae mihi sustinendam putem. 2. In ea re quantum me possis adiuvare facile perspicio, nec vero quantum mea causa velis dubito. Velim igitur, mi Brute, tibi persuadeas nihil me maiore studio a te petere, nihil te mihi gratius facere posse quam si omnibus tuis opibus, omni studio Lamiam in petitione iuveris: quod ut facias, vehementer te rogo.

LVIII.

Epistola pertinet ad a. u. c. 711.

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. COS. DESIG.

1. Etsi ex mandatis, quae Galbae Volumnioque ad senatum dedisti, quid timendum putares suspicabamur, tamen timidiora mandata videbantur, quam erat dignum tua populique Romani victoria. Senatus autem, mi Brute, fortis est et habet fortes duces. Itaque moleste ferebat se a te, quem omnium, quicumque fuissent, fortissimum iudicaret, timidum atque ignavum iudicari. 2. Etenim quum, te incluso, spem maximam omnes habuissent in tua virtute florente Antonio, quis erat qui quidquam timeret profligato illo, te liberato? Nec vero Lepidum timebamus. Quis enim esset, qui illum tam furiosum arbitraretur, ut, qui in maximo bello pacem velle se dixisset, is in optatissima pace bellum rei publicae indiceret? Nec dubito quin tu plus provideas. 3. Sed tamen tam recenti gratulatione, quam tuo nomine ad omnia deorum templa fecimus, renovatio timoris magnam molestiam adferebat. Qua re velim equidem, id quod spero, ut plane ab-

iectus et fractus sit Antonius: sin aliquid virium forte collegerit, sentiet nec senatui consilium nec populo Romano virtutem deesse nec rei publicae te vivo imperatorem. XIV. Kal. Iun.

LIX.

Pertinet epistola ad a. u. c. 711.

M. CICERO S. D. D. BRUTO.

1. Exspectanti mihi tuas cotidie litteras Lupus noster subito denunciavit, ut ad te scriberem, si quid vellem. Ego autem, etsi quid scriberem non habebam — acta enim ad te mitti sciebam, inanem autem sermonem litterarum tibi iniucundum esse audiebam —, brevitatem secutus sum te magistro. Scito igitur in te et in collega spem omnem esse. 2. De Bruto autem nihil adhuc certi: quem ego, quem ad modum praecipis, privatis litteris ad bellum commune vocare non desino. Qui utinam iam adesset! intestinum urbis malum, quod est non mediocre, minus timeremus. Sed quid ago? non imitor *Λακωνισμὸν* tuum: altera iam pagella procedit. Vince et vale. XIV. Kal. Quinctiles.

LX.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO OPPIO S.

1. Dubitanti mihi, quod scit Atticus noster, de hoc toto consilio profectionis, quod in utramque partem in mentem multa veniebant, magnum pondus accessit ad tollendam dubitationem iudicium et consilium tuum. Nam et scripsisti aperte quid tibi videretur et Atticus ad me sermonem tuum pertulit. Semper iudicavi in te et in capiendo consilio prudentiam summam esse et in dando fidem maximeque sum expertus, quum initio civilis belli per litteras te consuluissem quid mihi faciendum esse censeres, eundumne ad Pompeium an manendum in Italia. Suasisti ut consulerem dignitati meae: ex quo quid sentires intellexi et sum admiratus fidem tuam et in consilio dando religionem, quod,

quum aliud malle amicissimum tuum putares, antiquius tibi officium meum quam illius voluntas fuit. 2. Equidem et ante hoc tempus te dilexi et semper me a te diligi sensi. Et quum abessem atque in magnis periculis essem, et me absentem et meos praesentes a te cultos et defensos esse memini, et post meum reditum, quam familiariter mecum vixeris quaeque ego de te et senserim et praedicarim, omnes, qui solent haec animadvertere, testes habemus. Gravissimum vero iudicium de mea fide et de constantia tua fecisti, quum post mortem Caesaris totum te ad amicitiam meam contulisti. Quod tuum iudicium nisi mea summa benevolentia erga te omnibusque meritis comprobaro, ipse me hominem non putabo. 3. Tu, mi Oppi, conservabis amorem tuum — etsi more magis hoc quidem scribo quam quo te admonendum putem —, meaque omnia tuebere: quae tibi ne ignota essent, Attico mandavi: a me autem, quum paullum ocii nacti erimus, uberiores litteras exspectato. Da operam ut valeas: hoc mihi gratius facere nihil potes.

LXI.

Pertinet epistola ad a. u. c. 710.

CICERO CASSIO S.

1. Hiemem credo adhuc prohibuisse, quo minus de te certum haberemus quid ageres maximeque ubi esses. Loquebantur omnes tamen — credo quod volebant — in Syria te esse, habere copias. Id autem eo facilius credebatur, quia simile veri videbatur. Brutus quidem noster egregiam laudem est consecutus. Res enim tantas gessit tamque inopinatas, ut eae quum per se gratae essent tum ornatiores propter celeritatem. Quod si tu ea tenes, quae putamus, magnis subsidiis fulta res publica est: a prima enim ora Graeciae usque ad Aegyptum optimorum civium imperiis muniti erimus et copiis. 2. Quamquam, nisi me fallebat, res se sic habebat, ut totius belli omne discrimen in D. Bruto positum videretur: qui si, ut sperabamus, erupisset Mutina, nihil belli reliqui fore videbatur. Parvis omnino iam copiis obsidebatur, quod magno praesidio Bononiam tenebat Antonius.

Erat autem Claternae noster Hirtius, ad Forum Cornelium Caesar, uterque cum firmo exercitu, magnasque Romae Pansa copias ex dilectu Italiae comparat. Hiems adhuc rem geri prohibuerat. Hirtius nihil nisi considerate, ut mihi crebris litteris significat, acturus videbatur. Praeter Bononiam, Regium Lepidi, Parmam, totam Galliam tenebamus studiosissimam rei publicae. Tuos etiam clientes Transpadanos mirifice coniunctos cum causa habebamus. Erat firmissimus senatus exceptis consularibus, ex quibus unus L. Caesar firmus est et rectus. 3. Ser. Sulpicii morte magnum praesidium amisimus. Reliqui partim inertes, partim improbi: non nulli invident eorum laudi, quos in re publica probari vident. Populi vero Romani totiusque Italiae mira consensio est. Haec erant fere quae tibi nota esse vellem. Nunc autem opto, ut ab istis orientis partibus virtutis tuae lumen eluceat. Vale.

LXII.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO CASSIO S.

1. Qui status rerum fuerit tum, quum has litteras dedi, scire poteris ex C. Titio Strabone, viro bono et optime de re publica sentiente: nam quid dicam, cupidissimo tui, qui domo et fortunis relictis ad te potissimum profectus sit? Itaque eum tibi ne commendo quidem: adventus ipsius ad te satis eum commendabit. 2. Tu velim sic existimes tibique persuadeas, omne perfugium bonorum in te et Bruto esse positum, si, quod nolim, adversi quid evenerit. Res, quum haec scribebam, erat in extremum adducta discrimen: Brutus enim Mutinae vix iam sustinebat: qui si conservatus erit, vicimus: sin, quod di omen avertant! omnis omnium cursus est ad vos. Proinde fac animum tantum habeas tantumque apparatum, quanto opus est ad universam rem publicam reciperandam. Vale.

LXIII.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

CICERO CASSIO S.

1. Scelus adfinis tui Lepidi summamque levitatem et in-

constantiam ex actis, quae ad te mitti certo scio, cognosse te arbitror. Itaque nos confecto bello, ut arbitrabamur, renovatum bellum gerimus, spemque omnem in D. Bruto et Planco habemus: si verum quaeris, in te et in meo Bruto non solum ad praesens perfugium, si, quod nolim, adversi quid acciderit, sed etiam ad confirmationem perpetuae libertatis. 2. Nos hic de Dolabella audiebamus quae vellemus, sed certos auctores non habebamus. Te quidem magnum hominem et praesenti iudicio et reliqui temporis exspectatione scito esse. Hoc tibi proposito fac ut ad summa contendas. Nihil est tantum quod non populus Romanus a te perfici atque obtineri posse iudicet. Vale.

LXIV.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

CICERO CASSIO S.

1. Brevitas tuarum litterarum me quoque breviorem in scribendo facit et, vere ut dicam, non satis occurrit quid scribam. Nostras enim res in actis perferri ad te certo scio, tuas autem ignoramus. Tamquam enim clausa sit Asia, sic nihil perfertur ad nos praeter rumores de oppresso Dolabella, satis illos quidem constantes, sed adhuc sine auctore. 2. Nos, confectum bellum quum putaremus, repente a Lepido tuo in summam sollicitudinem sumus adducti. Itaque tibi persuade, maximam rei publicae spem in te et in tuis copiis esse. Firmos omnino exercitus habemus, sed tamen, ut omnia, ut spero, prospere procedant, multum interest te venire. Exigua enim spes est rei publicae: nam nullam non libet dicere: sed, quaecumque est, ea despondetur anno consulatus tui. Vale.

LXV.

Scripsit a. u. c. 711.

C. CASSIUS PROCOS. S. D. M. CICERONI.

1. S. V. B. E. E. Q. V. In Syriam me profectum esse scito ad L. Murcum et Q. Crispum imperatores. Viri fortes

optimique cives, postea quam audierunt quae Romae gererentur, exercitus mihi tradiderunt, ipsique mecum una fortissimo animo rem publicam administrant. Item legionem, quam Q. Caecilius Bassus habuit, ad me venisse scito, quattuorque legiones, quas A. Allienus ex Aegypto eduxit, traditas ab eo mihi esse scito. 2. Nunc te cohortatione non puto indigere, ut nos absentes remque publicam, quantum est in te, defendas. Scire te volo firma praesidia vobis senatuique non deesse, ut optima spe et maximo animo rem publicam defendas. Reliqua tecum aget L. Carteius, familiaris meus. Vale. Data Nonis Martiis, ex castris Taricheis.

LXVI.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

CICERO S. D. CORNIFICIO COLLEGAE.

1. Grata mihi vehementer est memoria nostri tua, quam significasti litteris: quam ut conserves, non quo de tua constantia dubitem, sed quia mos est ita rogandi, rogo. Ex Syria nobis tumultuosiora quaedam nunciata sunt: quae quia tibi sunt propiora quam nobis, tua me causa magis movent quam mea. Romae summum ocium est, sed ita, ut malis salubre aliquod et honestum negocium. Quod spero fore: video id curae esse Caesari. 2. Me scito, dum tu absis, quasi occasionem quamdam et licentiam nactum scribere audacius, et caetera quidem fortasse, quae etiam tu concederes, sed proxime scripsi de optimo genere dicendi: in quo saepe suspicatus sum te ab iudicio nostro, sic scilicet, ut doctum hominem ab non indocto, paullulum dissidere. Huic tu libro maxime velim ex animo, si minus, gratiae causa suffragere. Dicam tuis, ut eum, si velint, describant ad teque mittant. Puto enim, etiam si rem minus probabis, tamen in ista solitudine, quidquid a me profectum sit, iucundum tibi fore. 3. Quod mihi existimationem tuam dignitatemque commendas, facis tu quidem omnium more, sed velim sic existimes, me, quum amori, quem inter nos mutuum esse intelligam, plurimum tribuam, tum de summo ingenio et de studiis tuis optimis et de spe amplissimae di-

gnitatis ita iudicare, ut neminem tibi anteponam, comparem paucos.

LXVII.

Scripsit a. u. c. 709.

CICERO S. D. CORNIFICIO COLLEGAE.

1. Quod extremum fuit in ea epistola, quam a te proxime accepi, ad id primum respondebo. Animum advorti enim hoc vos magnos oratores facere non numquam. Epistolas requiris meas: ego autem numquam, quum mihi denunciatum esset a tuis ire aliquem, non dedi. Quod mihi videor ex tuis litteris intelligere te nihil commissurum esse temere nec ante quam scisses quo iste nescio qui Caecilius Bassus erumperet, quidquam certi constituturum, id ego et speraram prudentia tua fretus et, ut confiderem, fecerunt tuae gratissimae mihi litterae: idque ut facias quam saepissime, ut et quid tu agas et quid agatur scire possim et etiam quid acturus sis, valde te rogo. Etsi periniquo patiebar animo te a me digredi, tamen eo tempore me consolabar, quod et in summum ocium te ire arbitrabar et ab impendentibus magnis negociis discedere. 2. Utrumque contra accidit: istic enim bellum est exortum, hic pax consecuta, sed tamen eius modi pax, in qua, si adesses, multa te non delectarent, ea tamen, quae ne ipsum Caesarem quidem delectant. Bellorum enim civilium ii semper exitus sunt, ut non ea solum fiant, quae velit victor, sed etiam, ut iis mos gerendus sit, quibus adiutoribus sit parta victoria. Equidem sic iam obdurui, ut ludis Caesaris nostri animo aequissimo viderem T. Plancum, audirem Laberii et Publii poëmata. Nihil mihi tam deesse scito quam quicum haec familiariter docteque rideam. Is tu eris, si quam primum veneris. Quod ut facias, non mea solum, sed etiam tua interesse arbitror.

LXVIII.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO CORNIFICIO S.

1. Lubentissime legi tuas litteras, in quibus iucundissi-

mum mihi fuit, quod cognovi meas tibi redditas esse. Non enim dubitabam quin eas lubenter lecturus esses: verebar ut redderentur. Bellum, quod est in Syria, Syriamque provinciam tibi tributam esse a Caesare ex tuis litteris cognovi. Eam rem tibi volo bene et feliciter evenire: quod ita fore confido fretus et industria et prudentia tua. 2. Sed de Parthici belli suspicione quod scribis, sane me commovit. Quantum copiarum haberes quum ipse coniectura consequi poteram tum ex tuis litteris cognovi. Itaque opto, ne se illa gens moveat hoc tempore, dum ad te legiones eae perducantur, quas audio duci. Quod si pares copias ad confligendum non habebis, non te fugiet uti consilio M. Bibuli, qui se oppido munitissimo et copiosissimo tam diu tenuit, quam diu in provincia Parthi fuerunt. 3. Sed haec melius ex re et ex tempore constitues. Mihi quidem usque curae erit quid agas, dum quid egeris sciero. Litteras ad te numquam habui cui darem quin dederim. A te ut idem facias peto, in primisque ut ita ad tuos scribas, ut me tuum sciant esse.

LXIX.

Scripta est epistola a. u. c. 710.

CICERO CORNIFICIO.

C. Anicius, familiaris meus, vir omnibus rebus ornatus, negociorum suorum causa legatus est in Africam legatione libera. Eum velim rebus omnibus adiuves operamque des ut quam commodissime sua negocia conficiat: in primisque, quod ei carissimum est, dignitatem eius tibi commendo, idque a te peto, quod ipse in provincia facere sum solitus non rogatus, ut omnibus senatoribus lictores darem: quod idem acceperam et id cognoveram a summis viris factitatum. Hoc igitur, mi Cornifici, facies caeterisque rebus omnibus eius dignitati reique, si me amas, consules. Erit id mihi gratissimum. Da operam ut valeas.

LXX.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO CORNIFICIO S.

1. Nos hic cum homine gladiatore omnium nequissimo,

collega nostro, Antonio, bellum gerimus, sed non pari condicione, contra arma verbis. At etiam de te contionatur nec impune: nam sentiet quos lacessierit. Ego autem acta ad te omnia arbitror perscribi ab aliis: a me futura debes cognoscere, quorum quidem non est difficilis coniectura. **2.** Oppressa omnia sunt nec habent ducem boni, nostrique *τυραννοκτόνοι* longe gentium absunt. Pansa et sentit bene et loquitur fortiter: Hirtius noster tardius convalescit. Quid futurum sit plane nescio. Spes tamen una est aliquando populum Romanum maiorum similem fore. Ego certe rei publicae non deero et, quidquid acciderit, a quo mea culpa absit, animo forti feram. Illud profecto, quoad potero: tuam famam et dignitatem tuebor. **3.** A. d. XIII. Kalendas Ianuar. senatus haud infrequens mihi est adsensus quum de caeteris rebus magnis et necessariis tum de provinciis ab iis, qui obtinerent, retinendis neque cuiquam tradendis nisi qui ex senatus consulto successisset. Hoc ego quum rei publicae causa censui tum mehercule in primis retinendae dignitatis tuae. Quam ob rem te amoris nostri causa rogo, rei publicae causa hortor, ut ne cui quidquam iuris in tua provincia esse patiare atque ut omnia referas ad dignitatem, qua nihil esse potest praestantius. **4.** Vere tecum agam, ut necessitudo nostra postulat: in Sempronio, si meis litteris obtemperasses, maximam ab omnibus laudem adeptus esses. Sed illud et praeteriit et levius est. Haec magna res est: fac ut provinciam retineas in potestate rei publicae. Plura scripsissem, nisi tui festinarent. Itaque Chaerippo nostro me velim excuses.

LXXI.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

CICERO CORNIFICIO S.

1. Ego nullum locum praetermitto — nec enim debeo — non modo laudandi tui, sed ne ornandi quidem. Sed mea studia erga te et officia malo tibi ex tuorum litteris quam ex meis esse nota. Te tamen hortor, ut omni cura in rem publicam incumbas. Hoc est animi, hoc est ingenii tui, hoc eius

spei, quam habere debes, amplificandae dignitatis tuae. 2. Sed hac de re alias ad te pluribus. Quum enim haec scribebam, in exspectatione erant omnia. Nondum legati redierant, quos senatus non ad pacem deprecandam, sed ad denunciandum bellum miserat, nisi legatorum nuncio paruisset. Ego tamen, ut primum occasio data est, meo pristino more rem publicam defendi: me principem senatui populoque Romano professus sum, nec postea quam suscepi causam libertatis minimum tempus amisi tuendae salutis libertatisque communis. Sed haec quoque te ex aliis malo. 3. T. Pinarium, familiarissimum meum, tanto tibi studio commendo, ut maiore non possim: cui quum propter omnes virtutes tum etiam propter studia communia sum amicissimus. Is procurat rationes negociaque Dionysii nostri, quem et tu multum amas et ego omnium plurimum. Ea tibi ego non debeo commendare, sed commendo tamen. Facies igitur, ut ex Pinarii, gratissimi hominis, litteris tuum et erga illum et erga Dionysium studium perspiciamus.

LXXII.

Scripta epistola est a. u. c. 710.

CICERO CORNIFICIO S.

1. Q. Turius, qui in Africa negociatus est, vir bonus et honestus, heredes fecit similes sui, Cn. Saturninum, Sex. Aufidium, C. Anneium, Q. Considium Gallum, L. Servilium Postumum, C. Rubellium. Ex eorum oratione intellexi gratiarum actione eos magis egere quam commendatione. Tanta enim liberalitate se tua usos praedicabant, ut iis plus a te tributum intelligerem quam ego te auderem rogare. 2. Audebo tamen: scio enim quantum ponderis mea commendatio sit habitura. Qua re a te peto, ut ad eam liberalitatem, qua sine meis litteris usus es, quam maximus his litteris cumulus accedat. Caput autem est meae commendationis, ne patiare Erotem Turium, Q. Turii libertum, ut adhuc fecit, hereditatem Turianam avertere caeterisque omnibus rebus habeas eos a me commendatissimos. Magnam ex eorum splendore

et observantia capies voluptatem. Quod ut velis, te vehementer etiam atque etiam rogo.

LXXIII.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO CORNIFICIO S.

Sex. Aufidius et observantia, qua me colit, accedit ad proximos et splendore equiti Romano nemini cedit. Est autem ita temperatis moderatisque moribus, ut summa severitas summa cum humanitate iungatur. Cuius tibi negocia, quae sunt in Africa, ita commendo, ut maiore studio magisve ex animo commendare non possim. Pergratum mihi feceris, si dederis operam, ut is intelligat meas apud te litteras maximum pondus habuisse. Hoc te vehementer, mi Cornifici, rogo.

LXXIV.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

CICERO CORNIFICIO S.

1. Non modo tibi, cui nostra omnia notissima sunt, sed neminem in populo Romano arbitror esse cui sit ignota ea familiaritas, quae mihi cum L. Lamia est. Etenim magno theatro spectata est tum, quum est ab A. Gabinio consule relegatus, quod libere et fortiter salutem meam defendisset. Nec ex eo amor inter nos natus est: sed quod erat vetus et magnus, propterea nullum periculum pro me adire dubitavit. Ad haec officia vel merita potius iucundissima consuetudo accedit, ut nullo prorsus plus homine delecter. Non puto te iam exspectare, quibus eum tibi verbis commendem: causa enim tanti amoris intelligis quae verba desideret: iis me omnibus usum putato. 2. Tantum velim existimes, si negocia Lamiae, procuratores, libertos, familiam quibuscumque rebus opus erit defenderis, gratius mihi futurum quam si ea tua liberalitas pertinuisset ad rem familiarem meam, nec dubito quin sine mea commendatione, quod tuum est iudicium de hominibus, ipsius Lamiae causa studiose omnia

facturus sis: quamquam erat nobis dictum te existimare alicui senatus consulto, quod contra dignitatem tuam fieret, scribendo Lamiam adfuisse: qui omnino consulibus illis numquam fuit ad scribendum: deinde omnia tum falsa senatus consulta deferebantur. Nisi forte etiam illi Semproniano senatus consulto me censes adfuisse, qui ne Romae quidem fui, ut tum de eo ad te scripsi, re recenti. Sed haec hactenus. 3. Te, mi Cornifici, etiam atque etiam rogo, ut omnia Lamiae negocia mea putes esse curesque, ut intelligat hanc commendationem maximo sibi usui fuisse. Hoc mihi gratius facere nihil potes. Cura ut valeas.

LXXV.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

CICERO MEMMIO S.

A. Fufium, unum ex meis intimis, observantissimum studiosissimumque nostri, eruditum hominem et summa humanitate tuaque amicitia dignissimum, velim ita tractes, ut mihi coram recepisti. Tam gratum mihi id erit quam quod gratissimum. Ipsum praeterea summo officio et summa observantia tibi in perpetuum devinxeris.

LXXVI.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

CICERO S. D. Q. VALERIO LEGATO PROPR.

1. Non moleste fero eam necessitudinem, quae mihi tecum est, notam esse quam plurimis: neque tamen ob eam causam — quod tu optime existimare potes — te impedio quo minus susceptum negocium pro tua fide et diligentia ex voluntate Caesaris, qui tibi rem magnam difficilemque commisit, gerere possis. Nam quum multi a me petant multa, quod de tua erga me voluntate non dubitent, non committo ut ambitione mea conturbem officium tuum. 2. C. Curtio ab ineunte aetate familiarissime sum usus. Eius et Sullani temporis iniustissima calamitate dolui et quum iis, qui similem iniuriam acceperant, amissis omnibus fortunis reditus tamen in patriam

voluntate omnium concedi videretur, adiutor incolumitatis fui. Is habet in Volaterrano possessionem, quum in eam tamquam e naufragio reliquias contulisset. Hoc autem tempore eum Caesar in senatum legit, quem ordinem ille ista possessione amissa tueri vix potest. Gravissimum autem est, quum superior factus sit ordine, inferiorem esse fortuna, minimeque convenit ex eo agro, qui Caesaris iussu dividatur, eum moveri, qui Caesaris beneficio senator sit. 3. Sed mihi minus libet multa de aequitate rei scribere, ne causa potius apud te valuisse videar quam gratia. Quam ob rem te in maiorem modum rogo, ut C. Curtii rem meam putes esse: quidquid mea causa faceres, ut id C. Curtii causa quum feceris, existimes, quod ille per me habuerit, id me habere abs te. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

LXXVII.

Scripta est epistola a. u. c. 709.

CICERO M. RUTILIO S.

1. Quum et mihi conscius essem quanti te facerem et tuam erga me benevolentiam expertus essem, non dubitavi a te petere, quod mihi petendum esset. P. Sestium quanti faciam ipse optime scio, quanti autem facere debeam et tu et omnes homines sciunt. Is quum ex aliis te mei studiosissimum esse cognosset, petivit a me, ut ad te quam accuratissime scriberem de re C. Albinii senatoris, cuius ex filia natus est L. Sestius, optimus adolescens, filius P. Sestii. Hoc idcirco scripsi, ut intelligeres non solum me pro P. Sestio laborare debere, sed Sestium etiam pro Albinio. 2. Res autem est haec: a M. Laberio C. Albinius praedia in aestimationem accepit, quae praedia Laberius emerat a Caesare de bonis Plotianis. Ea si dicam non esse e re publica dividi, docere te videar, non rogare. Sed tamen quum Caesar Sullanas venditiones et adsignationes ratas esse velit, quo firmiores existimentur suae, si ea praedia dividentur, quae ipse Caesar vendidit, quae tandem in eius venditionibus esse poterit auctoritas? Sed hoc quale sit tu pro tua prudentia considerabis. 3. Ego te plane rogo atque ita, ut maiore

studio, iustiore de causa, magis ex animo rogare nihil possim, ut Albinio parcas, praedia Laberiana ne attingas. Magna me adfeceris non modo laetitia, sed etiam quodam modo gloria, si P. Sestius homini maxime necessario satis fecerit per me, ut ego illi uni plurimum debeo. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo. Maius mihi dare beneficium nullum potes. Id mihi intelliges esse gratissimum.

LXXVIII.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO BRUTO S.

1. Quia semper animadverti studiose te operam dare, ut ne quid meorum tibi esset ignotum, propterea non dubito quin scias non solum cuius municipii sim, sed etiam quam diligenter soleam meos municipes Arpinates tueri. Quorum quidem omnia commoda omnesque facultates, quibus et sacra conficere et sarta tecta aedium sacrarum locorumque communium tueri possint, consistunt in his vectigalibus, quae habent in provincia Gallia. Ad ea visenda pecuniasque, quae a colonis debentur, exigendas totamque rem et cognoscendam et administrandam legatos equites Romanos misimus, Q. Fufidium Q. F., M. Faucium M. F., Q. Mamercum Q. F. 2. Peto a te in maiorem modum pro nostra necessitudine, ut tibi ea res curae sit operamque des, ut per te quam commodissime negocium municipii administretur quamprimumque conficiatur, ipsosque, quorum nomina scripsi, ut quam honorificentissime pro tua natura et quam liberalissime tractes: 3. bonos viros ad tuam necessitudinem adiunxeris municipiumque gratissimum beneficio tuo devinxeris, mihi vero etiam gratius feceris, quod quum semper tueri municipes meos consuevi, tum hic annus praecipue ad meam curam officiumque pertinet. Nam constituendi municipii causa hoc anno aedilem filium meum fieri volui et fratris filium et M. Caesium, hominem mihi maxime necessarium: is enim magistratus in nostro municipio nec alius ullus creari solet. Quos cohonestaris in primisque me, si res publica municipii

tuo studio, diligentia bene administrata erit. Quod ut facias, te vehementer etiam atque etiam rogo.

LXXIX.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO BRUTO S.

1. Alia epistola communiter commendavi tibi legatos Arpinatium ut potui diligentissime: hac separatim Q. Fufidium, quocum mihi omnes necessitudines sunt, diligentius commendo, non ut aliquid de illa commendatione deminuam, sed ut ad hanc addam. Nam et privignus est M. Caesii, mei maxime et familiaris et necessarii, et fuit in Cilicia mecum tribunus militum: quo in munere ita se tractavit, ut accepisse ab eo beneficium viderer, non dedisse. 2. Est praeterea, quod apud te valet plurimum, a nostris studiis non abhorrens. Qua re velim eum quam liberalissime complectare operamque des, ut in ea legatione, quam suscepit contra suum commodum, secutus auctoritatem meam, quam maxime eius excellat industria. Vult enim, id quod optimo cuique natura tributum est, quam maximam laudem quum a nobis, qui eum impulimus, tum a municipio consequi: quod ei continget, si hac mea commendatione tuum erga se studium erit consecutus.

LXXX.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO BRUTO S.

L. Castronius Paetus, longe princeps municipii Lucensis, est honestus, gravis, plenus officii, bonus plane vir et quum virtutibus tum etiam fortuna, si quid hoc ad rem pertinet, ornatus: meus autem est familiarissimus, sic prorsus, ut nostri ordinis observet neminem diligentius. Qua re ut et meum amicum et tua dignum amicitia tibi commendo. Cui quibuscumque rebus commodaveris, tibi profecto iucundum, mihi certe erit gratum. Vale.

LXXXI.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO BRUTO S.

1. L. Titio Strabone, equite Romano in primis honesto et ornato, familiarissime utor. Omnia mihi cum eo intercedunt iura summae necessitudinis. Huic in tua provincia pecuniam debet P. Còrnelius. Ea res a Volcatio, qui Romae ius dicit, reiecta in Galliam est. 2. Peto a te hòc diligentius, quam si mea res esset, quo est honestius de amicorum pecunia laborare quam de sua, ut negocium conficiendum cures: ipse suscipias, transigas operamque des, quoad tibi aequum et rectum videbitur, ut quam commodissima condicione libertus Strabonis, qui eius rei causa missus est, negocium conficiat ad numosque perveniat. Id et mihi gratissimum erit et tu ipse L. Titium cognosces amicitia tua dignissimum. Quod ut tibi curae sit, ut omnia solent esse, quae me velle scis, te vehementer etiam atque etiam rogo.

LXXXII.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

CICERO CAESARI S.

1. P. Crassum ex omni nobilitate adolescentem dilexi plurimum, et ex eo quum ab ineunte eius aetate bene speravissem, tum praeclare existimare coepi, eximiis iudiicis, quae de eo feceras, cognitis. Eius libertum Apollonium iam tum equidem, quum ille viveret, et magni faciebam et probabam. Erat enim et studiosus Crassi et ad eius optima studia vehementer aptus: itaque ab eo admodum diligebatur. 2. Post mortem autem Crassi eo mihi etiam dignior visus est quem in fidem atque amicitiam meam reciperem, quod eos a se observandos et colendos putabat, quos ille dilexisset et quibus carus fuisset. Itaque et ad me in Ciliciam venit multisque in rebus mihi magno usui fuit et fides eius et prudentia, et, ut opinor, tibi in Alexandrino bello, quantum studio et fidelitate consequi potuit, non defuit. 3. Quod quum speraret

te quoque ita existimare, in Hispaniam ad te, maxime ille quidem suo consilio, sed etiam me auctore est profectus. Cui ego commendationem non sum pollicitus, non quin eam valituram apud te arbitrarer, sed neque egere mihi commendatione videbatur, qui et in bello tecum fuisset et propter memoriam Crassi de tuis unus esset, et, si uti commendationibus vellet, etiam per alios eum videbam id consequi posse. Testimonium mei de eo iudicii, quod et ipse magni aestimabat et ego apud te valere eram expertus, ei lubenter dedi. 4. Doctum igitur hominem cognovi et studiis optimis deditum, idque a puero. Nam domi meae cum Diodoto Stoico, homine meo iudicio eruditissimo, multum a puero fuit. Nunc autem, incensus studio rerum tuarum, eas litteris Graecis mandare cupiebat. Posse arbitror: valet ingenio: habet usum: iampridem in eo genere studii litterarumque versatur: satis facere immortalitati laudum tuarum mirabiliter cupit. Habes opinionis meae testimonium, sed tu hoc facilius multo pro tua singulari prudentia iudicabis. Et tamen, quod negaveram, commendo tibi eum. Quidquid ei commodaveris, erit id mihi maiorem in modum gratum.

LXXXIII.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. M'. Curius, qui Patris negociatur, multis et magnis de causis a me diligitur. Nam et amicitia pervetus mihi cum eo est, ut primum in forum venit, instituta, et Patris quum aliquotiens antea tum proxime hoc miserrimo bello domus eius tota mihi patuit: qua si opus fuisset tam essem usus quam mea. Maximum autem mihi vinculum cum eo est quasi sanctioris cuiusdam necessitudinis, quod est Attici nostri familiarissimus eumque unum praeter caeteros observat ac diligit. 2. Quem si tu iam forte cognosti, puto me hoc, quod facio, facere serius. Ea est enim humanitate et observantia, ut eum tibi iam ipsum per se commendatum putem. Quod tamen si ita est, magno opere a te quaeso, ut ad eam voluntatem, si quam in illum ante has meas litteras contulisti,

quam maximus potest mea commendatione cumulus accedat. 3. Sin autem propter verecundiam suam minus se tibi obtulit aut nondum eum satis habes cognitum aut quae causa est cur maioris commendationis indigeat, sic tibi eum commendo, ut neque maiore studio quemquam neque iustioribus de causis commendare possim, faciamque id, quod debent facere ii, qui religiose et sine ambitione commendant: spondebo enim tibi vel potius spondeo in meque recipio, eos esse M'. Curii mores eamque quum probitatem tum etiam humanitatem, ut eum et amicitia tua et tam accurata commendatione, si tibi sit cognitus, dignum sis existimaturus. Mihi certe gratissimum feceris, si intellexero has litteras tantum, quantum scribens confidebam, apud de pondus habuisse.

LXXXIV.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO SERVIO S.

Asclapone Patrensi, medico, utor familiariter eiusque quum consuetudo mihi iucunda fuit tum ars etiam, quam sum expertus in valetudine meorum: in qua mihi quum ipsa scientia tum etiam fidelitate benevolentiaque satis fecit. Hunc igitur tibi commendo et a te peto, ut des operam ut intelligat diligenter me scripsisse de sese meamque commendationem usui magno sibi fuisse. Erit id mihi vehementer gratum.

LXXXV.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO SERVIO S.

1. M. Aemilius Avianianus ab ineunte adolescentia me observavit semperque dilexit, vir quum bonus tum perhumanus et in omni genere officii diligendus. Quem si arbitrarer esse Sicyone et nisi audirem ibi eum etiam nunc, ubi ego reliqui, Cibyrae commorari, nihil esset necesse plura me ad te de eo scribere. Perficeret enim ipse profecto suis moribus suaque humanitate, ut sine cuiusquam commendatione diligeretur abs te non minus quam et a me et a caeteris

suis familiaribus. 2. Sed quum illum abesse putem, commendo tibi in maiorem modum domum eius, quae est Sicyone, remque familiarem, maxime C. Avianium Hammonium, libertum eius: quem quidem tibi etiam suo nomine commendo. Nam quum propterea mihi est probatus, quod est in patronum suum officio et fide singulari, tum etiam in me ipsum magna officia contulit mihique molestissimis temporibus ita fideliter benevoleque praesto fuit, ut si a me manu missus esset. Itaque peto a te, ut eum Hammonium et in patroni eius negocio sic tueare, ut eius procuratorem, quem tibi commendo, et ipsum suo nomine diligas habeasque in numero tuorum. Hominem pudentem et officiosum cognosces et dignum qui a te diligatur. Vale.

LXXXVI.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO SERVIO S.

1. T. Manlium, qui negociatur Thespiis, vehementer diligo. Nam et semper me coluit diligentissimeque observavit et a studiis nostris non abhorret. Accedit eo, quod Varro Murena magno opere eius causa vult omnia: qui tamen existimavit, etsi suis litteris, quibus tibi Manlium commendarat, valde confideret, tamen mea commendatione aliquid accessionis fore. Me quidem quum Manlii familiaritas tum Varronis studium commovit, ut ad te quam accuratissime scriberem. 2. Gratissimum igitur mihi feceris, si huic commendationi meae tantum tribueris, quantum cui tribuisti plurimum, id est, si T. Manlium quam maxime, quibuscumque rebus honeste ac pro tua dignitate poteris, iuveris atque ornaveris, ex ipsiusque praeterea gratissimis et humanissimis moribus confirmo tibi te eum, quem soles fructum a bonorum virorum officiis exspectare, esse capturum.

LXXXVII.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO SERVIO S.

1. L. Cossinio, amico et tribuli tuo, valde familiariter

utor. Nam et inter nosmet ipsos vetus usus intercedit et Atticus noster maiorem etiam mihi cum Cossinio consuetudinem fecit. Itaque tota Cossinii domus me diligit in primisque libertus eius, L. Cossinius Anchialus, homo et patrono et patroni necessariis, quo in numero ego sum, probatissimus. 2. Hunc tibi ita commendo, ut, si meus libertus esset eodemque apud me loco esset, quo et est apud suum patronum, maiore studio commendare non possem. Qua re pergratum mihi feceris, si eum in amicitiam tuam receperis atque eum, quod sine molestia tua fiat, si qua in re opus ei fuerit, iuveris. Id et mihi vehementer gratum erit et tibi postea iucundum. Hominem enim summa probitate, humanitate observantiaque cognosces.

LXXXVIII.

Scripta a. u. c. 708.

[CICERO SERVIO S.]

1. Nec Lacedaemonios dubitare arbitror quin ipsi sua maiorumque suorum auctoritate satis commendati sint fidei et iustitiae tuae, et ego, qui te optime novissem, non dubitavi quin tibi notissima et iura et merita populorum essent. Itaque quum a me peteret Philippus Lacedaemonius, ut tibi civitatem commendarem, etsi memineram me ei civitati omnia debere, tamen respondi commendatione Lacedaemonios apud te non egere. 2. Itaque sic velim existimes, me omnes Achaiae civitates arbitrari pro horum temporum perturbatione felices, quod iis tu praesis, eumdemque me ita iudicare, te, quod unus optime nosses non nostra solum, sed etiam Graeciae monumenta omnia, tua sponte amicum Lacedaemoniis et esse et fore. Qua re tantum a te peto, ut, quum ea facies Lacedaemoniorum causa, quae tua fides, amplitudo, iustitia postulat, ut iis, si tibi videbitur, significes te non moleste ferre, quod intelligas ea, quae facias, mihi quoque grata esse. Pertinet enim ad officium meum eos existimare curae mihi suas res esse. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

LXXXIX.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO ACILIO PROCOS. S.

1. C. Flavio, honesto et ornato equite Romano, utor valde familiariter. Fuit enim generi mei, C. Pisonis, pernecessarius meque diligentissime observant et ipse et L. Flavius frater eius. Quapropter velim honoris mei causa, quibus rebus honeste et pro tua dignitate poteris, quam honorificentissime et quam liberalissime C. Flavium tractes. Id mihi sic erit gratum, ut gratius esse nihil possit. 2. Sed praeterea tibi adfirmo — neque id ambitione adductus facio, sed quum familiaritate et necessitudine tum etiam veritate —, te ex C. Flavii officio et observantia et praeterea splendore atque inter suos gratia magnam voluptatem esse capturum. Vale.

XC.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO ACILIO PROCOS. S.

Cn. Otacilio Nasone utor familiarissime, ita prorsus, ut illius ordinis nullo familiarius. Nam et humanitate eius et probitate in consuetudine cotidiana magno opere delector. Nihil iam opus est exspectare te, quibus eum verbis tibi commendem, quo sic utar, ut scripsi. Habet is in provincia tua negocia, quae procurant liberti, Hilarus, Antigonus, Demostratus, quos tibi negociaque omnia Nasonis non secus commendo, ac si mea essent. Gratissimum mihi feceris, si intellexero hanc commendationem magnum apud te pondus habuisse. Vale.

XCI.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO ACILIO PROCOS. S.

1. C. Avianius Philoxenus antiquus est hospes meus et

praeter hospitium valde etiam familiaris: quem Caesar meo beneficio in Novocomenses rettulit. Nomen autem Avianii secutus est, quod homine nullo plus est usus quam Flacco Avianio, meo, quem ad modum te scire arbitror, familiarissimo. Quae ego omnia collegi, ut intelligeres non vulgarem esse commendationem hanc meam. 2. Peto igitur abs te, ut omnibus rebus, quod sine molestia tua facere possis, ei commodes habeasque in numero tuorum, perficiasque ut intelligat has litteras meas magno sibi usui fuisse. Erit id mihi maiorem in modum gratum.

XCII.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO ACILIO PROCOS. S.

L. Bruttius, eques Romanus, adolescens omnibus rebus ornatus, in meis familiarissimis est meque observat diligentissime: cuius cum patre magna mihi fuit amicitia iam inde a quaestura mea Siciliensi. Omnino nunc ipse Bruttius Romae mecum est: sed tamen domum eius et rem familiarem et procuratores tibi sic commendo, ut maiore studio commendare non possim. Gratissimum mihi feceris, si curaris ut intelligat Bruttius — id quod ei recepi — hanc meam commendationem sibi magno adiumento fuisse.

XCIII.

Scripta epistola est anno 694 aut 695.

CICERO CULLEOLO S.

1. Quae fecisti L. Lucceii causa, scire te plane volo te homini gratissimo commodasse, et quum ipsi quae fecisti pergrata sunt, tum Pompeius, quotienscumque me videt, videt autem saepe, gratias tibi agit singulares. Addo etiam illud, quod tibi iucundissimum esse certo scio, me ipsum ex tua erga Lucceium benignitate maxima voluptate adfici. 2. Quod superest, quamquam mihi non est dubium quin quum antea nostra causa, nunc iam etiam tuae constantiae gratia mansurus sis in eadem ista liberalitate, tamen abs te

vehementer etiam atque etiam peto, ut ea, quae initio ostendisti, deinceps fecisti, ad exitum augeri et cumulari per te velis. Id et Lucceio et Pompeio valde gratum fore teque apud eos praeclare positurum confirmo et spondeo. De re publica deque his negociis cogitationibusque nostris perscripseram ad te diligenter paucis ante diebus easque litteras dederam pueris tuis. Vale.

XCIV.

Annus quo haec epistola scripta sit incertus est.

M. CICERO QUINCTIO GALLO.

1. Etsi plurimis rebus spero fore ut perspiciam, quod tamen iam pridem perspicio, me a te amari, tamen nunc ea causa tibi datur, in qua facile declarare possis tuam erga me benevolentiam. L. Oppius M. F. Philomelii negociatur, homo mihi familiaris. Eum tibi unice commendo eoque magis, quod quum ipsum diligo, tum quod negocia procurat L. Egnatii Rufi, quo ego uno equite Romano familiarissime utor et qui quum consuetudine cotidiana tum officiis plurimis maximisque mihi coniunctus est. 2. Oppium igitur praesentem ut diligas, Egnatii absentis rem ut tueare, aeque a te peto ac si mea negocia essent. Velim memoriae tuae causa des litterarum aliquid, quae tibi in provincia reddantur, sed ita conscribas, ut tum, quum eas leges, facile recordari possis huius meae commendationis diligentiam. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

XCV.

Annus epistolae incertus.

CICERO CURIO PROCOS. S. D.

Q. Pompeius Sext. F. multis et veteribus causis necessitudinis mihi coniunctus est. Is, quum antea meis commendationibus et rem et gratiam et auctoritatem suam tueri consuerit, nunc profecto te provinciam obtinente meis litteris adsequi debet, ut nemini se intelligat commendatiorem umquam fuisse. Quam ob rem a te maiorem in modum peto,

ut, quum omnes meos aeque ac tuos observare pro necessitudine nostra debeas, hunc in primis ita in tuam fidem recipias, ut ipse intelligat nullam rem sibi maiori usui aut ornamento quam meam commendationem esse potuisse. Vale.

XCVI.

Scripsit a. u. c., ut videtur, 710.

M. CICERO S. D. AUCTO.

1. Sumpsi hoc mihi pro tua in me observantia, quam penitus perspexi, quam diu Brundisii fuimus, ut ad te familiariter et quasi pro meo iure scriberem, si quae res esset de qua valde laborarem. M'. Curius, qui Patris negociatur, ita mihi familiaris est, ut nihil possit esse coniunctius. Multa illius in me officia, multa in illum mea, quodque maximum est, summus inter nos amor et mutuus. 2. Quae quum ita sint, si ullam in amicitia mea spem habes: si ea, quae in me officia et studia Brundisii contulisti, vis mihi etiam gratiora efficere; — quamquam sunt gratissima —, si me a tuis omnibus amari vides, hoc mihi da atque largire, ut M'. Curium sartum et tectum, ut aiunt, ab omnique incommodo, detrimento, molestia sincerum integrumque conserves. Et ipse spondeo et omnes hoc tibi tui pro me recipient, ex mea amicitia et ex tuo in me officio maximum te fructum summamque voluptatem esse capturum. Vale.

XCVII.

Scripsit a. u. c. 703.

CICERO THERMO PROPR. S.

1. Etsi mihi videor intellexisse, quum tecum Ephesi de re M. Anneii legati mei locutus sum, te ipsius causa vehementer omnia velle, tamen et M. Anneium tanti facio, ut mihi nihil putem praetermittendum quod illius intersit, et me a te tanti fieri puto, ut non dubitem quin ad tuam voluntatem magnus cumulus accedat commendationis meae. Nam quum iam diu diligerem M. Anneium deque eo sic existimarem, ut res declarat, qui ultro ei detulerim legationem,

quum multis petentibus denegassem, tum vero, postea quam mecum in bello atque in re militari fuit, tantam in eo virtutem, prudentiam, fidem tantamque erga me benevolentiam cognovi, ut hominem neminem pluris faciam. Eum cum Sardianis habere controversiam scis: causam tibi exposuimus Ephesi: quam tu tamen coram facilius meliusque cognosces. 2. De reliquo mihi mehercule diu dubium fuit quid ad te potissimum scriberem. Ius enim quem ad modum dicas clarum et magna cum tua laude notum est. Nobis autem in hac causa nihil aliud opus est nisi te ius instituto tuo dicere. Sed tamen quum me non fugiat quanta sit in praetore auctoritas, praesertim ista integritate, gravitate, clementia, qua te esse inter omnes constat, peto abs te pro nostra coniunctissima necessitudine plurimisque officiis paribus ac mutuis, ut voluntate, auctoritate, studio tuo perficias ut M. Anneius intelligat te et sibi amicum esse, quod non dubitat — saepe enim mecum locutus est —, et multo amiciorem his meis litteris esse factum. In tuo toto imperio atque provincia nihil est quod mihi gratius facere possis. Iam apud ipsum gratissimum hominem atque optimum virum quam bene positurus sis studium tuum atque officium dubitare te non existimo.

XCVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

CICERO THERMO PROPR. S.

1. Quo magis cotidie ex litteris nunciisque bellum magnum esse in Syria cognosco, eo vehementius a te pro nostra necessitudine contendo, ut mihi M. Anneium legatum primo quoque tempore remittas. Nam eius opera, consilio, scientia rei militaris vel maxime intelligo me et rem publicam adiuvari posse. Quod nisi tanta res eius ageretur, nec ipse adduci potuisset ut a me discederet neque ego ut eum a me dimitterem. Ego in Ciliciam proficisci cogito circiter Kal. Maias. Ante eam diem Anneius ad me redeat oportet. 2. Illud, quod tecum et coram et per litteras diligentissime egi, id te nunc etiam atque etiam rogo curae tibi sit, ut suum negocium, quod habet cum populo Sardiano, pro causae veritate

et pro sua dignitate conficiat. Intellexi ex tua oratione, quum tecum Ephesi locutus sum, te ipsius M. Anneii causa omnia velle. Sed tamen sic velim existimes, te mihi nihil gratius facere posse, quam si intellexero per te illum ipsum negocium ex sententia confecisse, idque quam primum ut efficias, te etiam atque etiam rogo.

XCIX.

Scripsit a. u. c. 703.

M. CICERO S. D. P. SILIO PROPR.

T. Pinnio familiarissime me usum esse scire te arbitror: quod quidem ille testamento declaravit, qui me quum tutorem tum etiam secundum heredem instituerit. Eius filio mire studioso et erudito et modesto pecuniam Nicaeenses grandem debent, ad HS octogiens, et, ut audio, in primis ei volunt solvere. Pergratum igitur mihi feceris, quoniam non modo reliqui tutores, qui sciunt quanti me facias, sed etiam puer ipse sibi persuasit te omnia mea causa facturum esse, si dederis operam, quoad tua fides dignitasque patietur, ut quam primum pecunia Pinnio solvatur Nicaeensium nomine.

C.

Scripsit a. u. c. 704.

M. CICERO S. D. P. SILIO PROPR.

1. Non putavi fieri posse ut mihi verba deessent, sed tamen in M. Laenio commendando desunt. Itaque rem tibi exponam paucis verbis, sed tamen, ut plane perspicere possis voluntatem meam. Incredibile est quanti faciamus et ego et frater meus, qui mihi carissimus est, M. Laenium. Id fit quum plurimis eius officiis tum summa probitate et singulari modestia. Eum ego a me invitissimus dimisi, quum propter familiaritatem et consuetudinis suavitatem tum quod consilio eius fideli ac bono lubenter utebar. 2. Sed vereor ne iam superesse mihi verba putes, quae dixeram defutura. Commendo tibi hominem, sicut intelligis me, de quo ea supra scripserim, debere commendare: a teque vehementer

etiam atque etiam peto, ut quod habet in tua provincia negocii expedias, quod tibi videbitur rectum esse, ipsi dicas. Hominem facillimum liberalissimumque cognosces. Itaque te rogo, ut eum solutum, liberum, confectis eius negociis per te quam primum ad me remittas. Id mihi fratrique meo gratissimum feceris.

CI.

Scripsit a. u. c. 708.

M. TULLIUS CICERO P. SERVILIO ISAURICO PROCOS. COLLEGAE S. PLURIMAM.

1. Gratae mihi vehementer tuae litterae fuerunt, ex quibus cognovi cursus navigationum tuarum. Significabas enim memoriam tuam nostrae necessitudinis, qua mihi nihil poterat esse iucundius. Quod reliquum est, multo etiam erit gratius, si ad me de re publica, id est, de statu provinciae, de institutis tuis familiariter scribes. Quae quamquam ex multis pro tua claritate audiam, tamen lubentissime ex tuis litteris cognoscam. 2. Ego ad te de re publica summa quid sentiam non saepe scribam propter periculum eius modi litterarum. Quid agatur autem scribam saepius. Sperare tamen videor Caesari collegae nostro fore curae et esse ut habeamus aliquam rem publicam: cuius consiliis magni referebat te interesse. Sed si tibi utilius est, id est, gloriosius, Asiae praeesse et istam partem rei publicae male adfectam tueri, mihi quoque idem, quod tibi et laudi tuae profuturum est, optatius debet esse. 3. Ego quae ad tuam dignitatem pertinere arbitrabor summo studio diligentiaque curabo, in primisque tuebor omni observantia clarissimum virum, patrem tuum, quod et pro vetustate necessitudinis et pro beneficiis vestris et pro dignitate ipsius facere debeo.

CII.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO P. SERVILIO COLLEGAE S. PLURIMAM.

1. C. Curtius Mithres est ille quidem, ut scis, libertus

Postumii familiarissimi mei, sed me colit et observat aeque atque illum ipsum patronum suum. Apud eum ego sic Ephesi fui, quotienscumque fui, tamquam domi meae, multaque acciderunt in quibus et benevolentiam eius erga me experirer et fidem. Itaque si quid aut mihi aut meorum cuipiam in Asia opus est, ad hunc scribere consuevi, huius quum opera et fide tum domo et re uti tamquam mea. Haec ad te eo pluribus scripsi, ut intelligeres me non vulgari more nec ambitiose, sed ut pro homine intimo ac mihi pernecessario scribere. 2. Peto igitur a te, ut in ea controversia, quam habet de fundo cum quodam Colophonio, et in caeteris rebus, quantum fides tua patietur quantumque tuo commodo poteris, tantum ei honoris mei causa commodes, etsi, ut eius modestiam cognovi, gravis tibi nulla in re erit. Si et mea commendatione et sua probitate adsecutus erit, ut de se bene existimes, omnia se adeptum arbitrabitur. Ut igitur eum recipias in fidem habeasque in numero tuorum, te vehementer etiam atque etiam rogo. Ego, quae te velle quaeque ad te pertinere arbitrabor, omnia studiose diligenterque curabo.

CIII.

Scripsit a. u. c. 708.

M. CICERO S. D. P. SERVILIO COLLEGAE.

Multos tibi commendem necesse est, quoniam omnibus nota nostra necessitudo est tuaque erga me benevolentia. Sed tamen etsi omnium causa, quos commendo, velle debeo, tamen cum omnibus non eadem mihi causa est. T. Agusius et comes meus fuit illo miserrimo tempore et omnium itinerum, navigationum, laborum, periculorum meorum socius: neque hoc tempore discessisset a me, nisi ego ei permisissem. Qua re sic tibi eum commendo, ut unum de meis domesticis et maxime necessariis. Pergratum mihi feceris, si eum ita tractaris, ut intelligat hanc commendationem sibi magno usu atque adiumento fuisse.

CIV.

Annus quo scriptae hae litterae sint incertus.

M. CICERO QUATTUORVIRIS ET DECURIONIBUS S. D.

1. Tantae mihi cum Q. Hippio causae necessitudinis sunt, ut nihil possit esse coniunctius quam nos inter nos sumus. Quod nisi ita esset, uterer mea consuetudine, ut vobis nulla in re molestus essem. Etenim vos mihi optimi testes estis, quum mihi persuasum esset nihil esse quod a vobis impetrare non possem, numquam me tamen gravem vobis esse voluisse. 2. Vehementer igitur vos etiam atque etiam rogo, ut honoris mei causa liberalissime C. Valgium Hippianum tractetis remque cum eo conficiatis, ut, quam possessionem habet in agro Fregellano a vobis emptam, eam liberam et immunem habere possit. Id si a vobis impetraro, summo me beneficio vestro adfectum arbitrabor.

CV.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

M. CICERO S. D. P. SULPICIO IMP.

1. Quum his temporibus non sane in senatum ventitarem, tamen, ut tuas litteras legi, non existimavi me salvo iure nostrae veteris amicitiae multorumque inter nos officiorum facere posse, ut honori tuo deessem. Itaque adfui supplicationemque tibi lubenter decrevi, nec reliquo tempore ullo aut rei aut existimationi aut dignitati tuae deero. Atque, hoc ut tui necessarii sciant, hoc me animo erga te esse, velim facias eos per litteras certiores, ut, si quid tibi opus sit, ne dubitent mihi iure suo denunciare. 2. M. Bolanum, virum bonum et fortem et omnibus rebus ornatum meumque veterem amicum, tibi magno opere commendo. Pergratum mihi feceris, si curaris ut is intelligat hanc commendationem sibi magno adiumento fuisse: ipsumque virum optimum gratissimumque cognosces. Promitto tibi te ex eius amicitia magnam voluptatem esse capturum. 3. Praeterea a te peto in maiorem modum pro nostra amicitia et pro tuo perpetuo in me

studio, ut in hac re etiam elabores: Dionysius, servus meus, qui meam bibliothecen multorum numorum tractavit, quum multos libros surripuisset nec se impune laturum putaret, aufugit. Is est in provincia tua. Eum et M. Bolanus, meus familiaris, et multi alii Naronae viderunt, sed quum se a me manu missum esse diceret, crediderunt. Hunc tu si mihi restituendum curaris, non possum dicere quam mihi gratum futurum sit. Res ipsa parva, sed animi mei dolor magnus est. Ubi sit et quid fieri possit Bolanus te docebit. Ego si hominem per te reciperaro, summo me a te beneficio adfectum arbitrabor.

CVI.

Scripsit a. u. c. 708.

M. CICERO ALLIENO S.

1. Democritus Sicyonius non solum hospes meus est, sed etiam, quod non multis contigit, Graecis praesertim, valde familiaris. Est enim in eo summa probitas, summa virtus, summa in hospites liberalitas et observantia, meque praeter caeteros et colit et observat et diligit. Eum tu non modo suorum civium, verum paene Achaiae principem cognosces. 2. Huic ego tantum modo aditum ad tuam cognitionem patefacio et munio: cognitum per te ipsum, quae tua natura est, dignum tua amicitia atque hospitio iudicabis. Peto igitur a te, ut his litteris lectis recipias eum in tuam fidem, polliceare omnia te facturum mea causa. De reliquo, si, id quod confido fore, dignum eum tua amicitia hospitioque cognoveris, peto ut eum complectare, diligas, in tuis habeas. Erit id mihi maiorem in modum gratum. Vale.

CVII.

Scripta epistola est a. u. c. 696.

M. TULLIUS TERENTIAE SUAE, TULLIOLAE SUAE, CICERONI SUO S. D.

1. Et litteris multorum et sermone omnium perfertur ad me, incredibilem tuam virtutem et fortitudinem esse teque

nec animi neque corporis laboribus defetigari. Me miserum! te ista virtute, fide, probitate, humanitate in tantas aerumnas propter me incidisse! Tulliolamque nostram, ex quo patre tantas voluptates capiebat, ex eo tantos percipere luctus! Nam quid ego de Cicerone dicam? qui quum primum sapere coepit, acerbissimos dolores miseriasque percepit. Quae si, tu ut scribis, fato facta putarem, ferrem paullo facilius, sed omnia sunt mea culpa commissa, qui ab iis me amari putabam, qui invidebant, eos non sequebar, qui petebant. 2. Quod si nostris consiliis usi essemus neque apud nos tantum valuisset sermo aut stultorum amicorum aut improborum, beatissimi viveremus. Nunc, quoniam sperare nos amici iubent, dabo operam ne mea valetudo tuo labori desit. Res quanta sit intelligo quantoque fuerit facilius manere domi quam redire. Sed tamen, si omnes tribunos pl. habemus, si Lentulum tam studiosum quam videtur, si vero etiam Pompeium et Caesarem, non est desperandum. 3. De familia, quo modo placuisse scribis amicis, faciemus. De loco, nunc quidem iam abiit pestilentia, sed quam diu fuit, me non attigit. Plancius, homo officiosissimus, me cupit esse secum et adhuc retinet. Ego volebam loco magis deserto esse in Epiro, quo neque Hispo veniret nec milites, sed adhuc Plancius me retinet: sperat posse fieri ut mecum in Italiam decedat. Quem ego diem si videro et si in vestrum complexum venero ac si et vos et me ipsum reciperaro, satis magnum mihi fructum videbor percepisse et vestrae pietatis et meae. 4. Pisonis humanitas, virtus, amor in omnes nos tantus est, ut nihil supra possit. Utinam ea res ei voluptati sit! gloriae quidem video fore. De Q. fratre nihil ego te accusavi, sed vos, quum praesertim tam pauci sitis, volui esse quam coniunctissimos. 5. Quibus me voluisti agere gratias, egi et me a te certiorem factum esse scripsi. Quod ad me, mea Terentia, scribis te vicum vendituram, quid, obsecro te — me miserum! — quid futurum est? Et, si nos premet eadem fortuna, quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere — tanta vis lacrimarum est —, neque te in eumdem fletum adducam. Tantum scribo: si erunt in officio amici, pecunia non deerit: si non erunt, tu efficere tua pecunia non poteris.

Per fortunas miseras nostras, vide ne puerum perditum perdamus. Cui si aliquid erit ne egeat, mediocri virtute opus est et mediocri fortuna, ut caetera consequatur. 6. Fac valeas et ad me tabellarios mittas, ut sciam quid agatur et vos quid agatis. Mihi omnino iam brevis exspectatio est. Tulliolae et Ciceroni salutem dic. Valete. D. a. d. VI. Kalendas Decembres Dyrrhachio.

7. Dyrrhachium veni, quod et libera civitas est et in me officiosa et proxima Italiae. Sed si offendet me loci celebritas, alio me conferam: ad te scribam.

CVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 696.

M. TULLIUS S. D. TERENTIAE SUAE ET TULLIOLAE ET CICERONI.

1. Accepi ab Aristocrito tris epistolas, quas ego lacrimis prope delevi. Conficior enim maerore, mea Terentia, nec me meae miseriae magis excruciant quam tuae vestraeque. Ego autem hoc miserior sum quam tu, quae es miserrima, quod ipsa calamitas communis est utriusque nostrum, sed culpa mea propria est. Meum fuit officium vel legatione vitare periculum vel diligentia et copiis resistere vel cadere fortiter. Hoc miserius, turpius, indignius nobis nihil fuit. 2. Qua re quum dolore conficior tum etiam pudore. Pudet enim me uxori meae optimae, suavissimis liberis virtutem et diligentiam non praestitisse. Nam mi ante oculos dies noctesque versatur squalor vester et maeror et infirmitas valetudinis tuae, spes autem salutis pertenuis ostenditur. Inimici sunt multi, invidi paene omnes. Eiicere nos magnum fuit, excludere facile est. Sed tamen quam diu vos eritis in spe, non deficiam, ne omnia mea culpa cecidisse videantur. 3. Ut tuto sim quod laboras, id mihi nunc facillimum est, quem etiam inimici volunt vivere in his tantis miseriis. Ego tamen faciam quae praecipis. Amicis quibus voluisti egi gratias, et eas litteras Dexippo dedi, meque de eorum officio scripsi a te certiorem esse factum. Pisonem nostrum mirifico esse studio in nos et officio et ego perspicio et omnes praedicant.

Di faxint, ut tali genero mihi praesenti tecum simul et cum liberis nostris frui liceat! Nunc spes reliqua est in novis tribunis pl. et in primis quidem diebus: nam si inveterarit, actum est. 4. Ea re ad te statim Aristocritum misi, ut ad me continuo initia rerum et rationem totius negocii posses scribere, etsi Dexippo quoque ita imperavi, statim huc ut recurreret, et ad fratrem misi, ut crebro tabellarios mitteret. Nam ego eo nomine sum Dyrrhachii hoc tempore, ut quam celerrime quid agatur audiam, et sum tuto: civitas enim haec semper a me defensa est. Quum inimici nostri venire dicentur, tum in Epirum ibo. 5. Quod scribis te, si velim, ad me venturam, ego vero, quum sciam magnam partem istius oneris abs te sustineri, te istic esse volo. Si perficitis quod agitis, me ad vos venire oportet: sin autem .... Sed nihil opus est reliqua scribere. Ex primis aut summum secundis litteris tuis constituere poterimus quid nobis faciendum sit. Tu modo ad me velim omnia diligentissime perscribas, etsi magis iam rem quam litteras debeo exspectare. Cura ut valeas et ita tibi persuadeas mihi te carius nihil esse nec umquam fuisse. Vale, mea Terentia, quam ego videre videor itaque debilitor lacrimis. Vale. Pridie Kalendas Decembres.

CIX.

Scripta epistola est a. u. c. 696.

TULLIUS S. D. TERENTIAE ET TULLIOLAE ET CICERONI SUIS

1. Ego minus saepe do ad vos litteras quam possum, propterea quod quum omnia mihi tempora sunt misera tum vero, quum aut scribo ad vos aut vestras lego, conficior lacrimis sic, ut ferre non possim. Quod utinam minus vitae cupidi fuissemus! certe nihil aut non multum in vita mali vidissemus. Quod si nos ad aliquam alicuius commodi aliquando reciperandi spem fortuna reservavit, minus est erratum a nobis: sin haec mala fixa sunt, ego vero te quam primum, mea vita, cupio videre et in tuo complexu emori, quando neque di, quos tu castissime coluisti, neque homines, quibus ego semper servivi, nobis gratiam rettulerunt.

2. Nos Brundisii apud M. Laenium Flaccum dies xiii. fuimus, virum optimum, qui periculum fortunarum et capitis sui prae mea salute neglexit neque legis improbissimae poena deductus est quo minus hospitii et amicitiae ius officiumque praestaret. Huic utinam aliquando gratiam referre possimus! habebimus quidem semper. 3. Brundisio profecti sumus a. d. v. Kalendas Maias: per Macedoniam Cyzicum petebamus. O me perditum! o adflictum! quid nunc rogem te, ut venias, mulierem aegram et corpore et animo confectam? Non rogem? sine te igitur sim? Opinor, sic agam: si est spes nostri reditus, eam confirmes et rem adiuves: sin, ut ego metuo, transactum est, quoquo modo potes, ad me fac venias. Unum hoc scito: si te habebo, non mihi videbor plane perisse. Sed quid Tulliola mea fiet? Iam id vos videte: mihi deest consilium. Sed certe, quoquo modo se res habebit, illius misellae et matrimonio et famae serviendum est. Quid? Cicero meus quid aget? Iste vero sit in sinu semper et complexu meo. Non queo plura iam scribere: impedit maeror. Tu quid egeris nescio: utrum aliquid teneas an, quod metuo, plane sis spoliata. 4. Pisonem, ut scribis, spero fore semper nostrum. De familia liberata nihil est quod te moveat. Primum tuis ita promissum est, te facturam esse, ut quisque esset meritus. Est autem in officio adhuc Orpheus: praeterea magno opere nemo. Caeterorum servorum ea causa est, ut, si res a nobis abisset, liberti nostri essent, si obtinere potuissent: sin ad nos pertinerent, servirent, praeterquam oppido pauci. Sed haec minora sunt. 5. Tu quod me hortaris, ut animo sim magno et spem habeam reciperandae salutis, id velim sit eius modi, ut recte sperare possimus. Nunc, miser quando tuas iam litteras accipiam? quis ad me perferet? quas ego exspectassem Brundisii, si esset licitum per nautas, qui tempestatem praetermittere noluerunt. Quod reliquum est, sustenta te, mea Terentia, ut potes, honestissime. Viximus: floruimus: non vitium nostrum, sed virtus nostra nos adflixit. Peccatum est nullum, nisi quod non una animam cum ornamentis amisimus. Sed si hoc fuit liberis nostris gratius, nos vivere, caetera, quamquam ferenda non sunt, feramus. Atque ego, qui te confirmo, ipse me non

possum. 6. Clodium Philhetaerum, quod valetudine oculorum impediebatur, hominem fidelem, remisi. Salustius officio vincit omnes. Pescennius est perbenevolus nobis: quem semper spero tui fore observantem. Sicca dixerat se mecum fore, sed Brundisio discessit. Cura, quod potes, ut valeas, et sic existimes, me vehementius tua miseria quam mea commoveri. Mea Terentia, fidissima atque optima uxor, et mea carissima filiola et spes reliqua nostra, Cicero, valete. Pridie Kalendas Maias Brundisio.

CX.

Scripsit a. u. c. 704.

TULLIUS S. D. TERENTIAE SUAE.

1. Si tu et Tullia, lux nostra, valetis, ego et suavissimus Cicero valemus. Pridie Idus Octobres Athenas venimus, quum sane adversis ventis usi essemus tardeque et incommode navigassemus. De nave exeuntibus nobis Acastus cum litteris praesto fuit uno et vicesimo die, sane strenue. Accepi tuas litteras, quibus intellexi te vereri ne superiores mihi redditae non essent. Omnes sunt redditae diligentissimeque a te perscripta omnia, idque mihi gratissimum fuit. Neque sum admiratus hanc epistolam, quam Acastus attulit, brevem fuisse: iam enim me ipsum exspectas sive nos ipsos, qui quidem quam primum ad vos venire cupimus, etsi in quam rem publicam veniamus intelligo. Cognovi enim ex multorum amicorum litteris, quas attulit Acastus, ad arma rem spectare, ut mihi, quum venero, dissimulare non liceat quid sentiam. Sed quoniam subeunda fortuna est, eo citius dabimus operam ut veniamus, quo facilius de tota re deliberemus. Tu velim, quod commodo valetudinis tuae fiat, quam longissime poteris, ob viam nobis properes. 2. De hereditate Preciana, quae quidem mihi magno dolori est — valde enim illum amavi —, sed hoc velim cures: si auctio ante meum adventum fiet, ut Pomponius aut, si is minus poterit, Camillus nostrum negocium curet. Nos quum salvi venerimus, reliqua per nos agemus: sin tu iam Roma profecta eris, tamen curabis ut hoc ita fiat. Nos si di adiuvabunt, circiter

Idus Novembres in Italia speramus fore. Vos, mea suavissima et optatissima Terentia, si nos amatis, curate ut valeatis. Vale. Athenis, a. d. xv. Kalendas Novembres.

CXI.

Scripta epistola est a. u. c. 707.

TULLIUS S. D. TERENTIAE SUAE.

S. V. B. E. V. Tullia nostra venit ad me pridie Idus Iunias, cuius summa virtute et singulari humanitate graviore etiam sum dolore adfectus nostra factum esse negligentia, ut longe alia in fortuna esset atque eius pietas ac dignitas postulabat. Nobis erat in animo Ciceronem ad Caesarem mittere et cum eo Cn. Salustium. Si profectus erit, faciam te certiorem. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. xvii. Kalendas Quinctil.

CXII.

Scripsit a. u. c. 707.

TULLIUS TERENTIAE SUAE S.

Quod nos in Italiam salvos venisse gaudes, perpetuo gaudeas velim. Sed perturbati dolore animi magnisque iniuriis metuo ne id consilii ceperimus, quod non facile explicare possimus. Qua re quantum potes adiuva. Quid autem possis mihi in mentem non venit. In viam quod te des hoc tempore nihil est: et longum est iter et non tutum, et non video quid prodesse possis, si veneris. Vale. D. prid. Nonas Novembr. Brundisio.

CXIII.

Scripsit a. u. c. 707.

TULLIUS S. D. TERENTIAE.

Si vales, bene est. Constitueramus, ut ad te antea scripseram, ob viam Ciceronem Caesari mittere, sed mutavimus consilium, quia de illius adventu nihil audiebamus. De caeteris rebus, etsi nihil erat novi, tamen quid velimus et quid

hoc tempore putemus opus esse ex Sicca poteris cognoscere. Tulliam adhuc mecum teneo. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. XII. Kalendas Quinctil.

CXIV.

Scripsit a. u. c. 706.

TULLIUS TERENTIAE SUAE S. D.

Si vales, bene est: valeo. Etsi eius modi tempora nostra sunt, ut nihil habeam quod aut a te litterarum exspectem aut ipse ad te scribam, tamen nescio quo modo et ipse vestras litteras exspecto et scribo ad vos, quum habeo qui ferat. Volumnia debuit in te officiosior esse quam fuit et id ipsum, quod fecit, potuit diligentius facere et cautius. Quamquam alia sunt quae magis curemus magisque doleamus: quae me ita conficiunt, ut ii voluerunt, qui me de mea sententia detruserunt. Cura ut valeas. Pridie Non. Ianuar.

CXV.

Scripta epistola est a. u. c. 705.

TULLIUS TERENTIAE SUAE ET PATER SUAVISSIMAE FILIAE, CICERO MATRI ET SORORI S. D. P.

Considerandum vobis etiam atque etiam, animae meae, diligenter puto quid faciatis, Romaene sitis an mecum in aliquo tuto loco. Id non solum meum consilium est, sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem haec: Romae vos esse tuto posse per Dolabellam, eamque rem posse nobis adiumento esse, si quae vis aut si quae rapinae fieri coeperint. Sed rursus illud me movet, quod video omnes bonos abesse Roma et eos mulieres suas secum habere. Haec autem regio, in qua ego sum, nostrorum est quum oppidorum tum etiam praediorum, ut et multum esse mecum et, quum abieritis, commode et in nostris esse possitis. Mihi plane non satis constat adhuc utrum sit melius. Vos videte quid aliae faciant isto loco feminae et ne, quum velitis, exire non liceat. Id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum et cum amicis consideretis. Domus ut propugnacula et praesidium habeat,

Philotimo dicetis. Et velim tabellarios instituatis certos, ut çotidie aliquas a vobis litteras accipiam. Maxime autem date operam ut valeatis, si nos vultis valere. VIIII. Kal. Formiis.

CXVI.

Scripsit a. u. c. 706.

TULLIUS TERENTIAE SUAE S. D.

In maximis meis doloribus excruciat me valetudo Tulliae nostrae. De qua nihil est quod ad te plura scribam: tibi enim aeque magnae curae esse certo scio. Quod me propius vultis accedere, video ita esse faciendum. Etiam ante fecissem, sed me multa impediverunt, quae ne nunc quidem expedita sunt. Sed a Pomponio exspecto litteras, quas ad me quam primum perferendas cures velim. Da operam ut valeas.

CXVII.

Scriptae litterae sunt a. u. c. 703.

M. TULLIUS M. F. CICERO PROCOS. S. P. D. COSS. PRAETT. TRIBB. PL. SENATUI.

1. S. V. V. B. E. E. Q. V. Etsi non dubie mihi nunciabatur Parthos transisse Euphratem cum omnibus fere suis copiis, tamen quod arbitrabar a M. Bibulo proconsule certiora de his rebus ad vos scribi posse, statuebam mihi non necesse esse publice scribere ea, quae de alterius provincia nunciarentur. Postea vero quam certissimis auctoribus, legatis, nunciis, litteris sum certior factus, vel quod tanta res erat vel quod nondum audieramus Bibulum in Syriam venisse vel quia administratio huius belli mihi cum Bibulo paene est communis, quae ad me delata essent, scribenda ad vos putavi. 2. Regis Antiochi Commageni legati primi mihi nunciarunt Parthorum magnas copias Euphratem transire coepisse. Quo nuncio adlato quum essent non nulli qui ei regi minorem fidem habendam putarent, statui exspectandum esse, si quid certius adferretur. A. d. XIII. Kalendas Octobr. quum exercitum in Ciliciam ducerem, in finibus Lycaoniae et Cappadociae mihi litterae redditae sunt a Tarcon-

dimoto, qui fidelissimus socius trans Taurum amicissimusque populi Romani existimatur, Pacorum Orodi regis Parthorum filium cum permagno equitatu Parthico transisse Euphratem et castra posuisse Tybae magnumque tumultum esse in provincia Syria excitatum. Eodem die ab Iamblicho, phylarcho Arabum, quem homines opinantur bene sentire amicumque esse rei publicae nostrae, litterae de iisdem rebus mihi redditae sunt. 3. His rebus adlatis etsi intellegebam socios infirme animatos esse et novarum rerum exspectatione suspensos, sperabam tamen eos, ad quos iam accesseram quique nostram consuetudinem integritatemque perspexerant, amiciores populo Romano esse factos, Ciliciam autem firmiorem fore, si aequitatis nostrae particeps facta esset. Et ob eam causam et ut opprimerentur ii, qui ex Cilicum gente in armis essent, et ut hostis is, qui esset in Syria, sciret exercitum populi Romani non modo non cedere iis nunciis adlatis, sed etiam propius accedere, exercitum ad Taurum institui ducere. 4. Sed, si quid apud vos auctoritas mea ponderis habet, in iis praesertim rebus, quas vos audistis, ego paene cerno, magno opere vos et hortor et moneo, ut his provinciis serius vos quidem quam decuit, sed aliquando tamen consulatis. Nos quem ad modum instructos et quibus praesidiis munitos ad tanti belli opinionem miseritis non estis ignari. Quod ego negocium non stultitia obcaecatus, sed verecundia deterritus non recusavi. Neque enim umquam ullum periculum tantum putavi, quod subterfugere mallem quam vestrae auctoritati obtemperare. 5. Hoc autem tempore res sese sic habet, ut, nisi exercitum tantum, quantum ad maximum bellum mittere soletis, mature in has provincias miseritis, summum periculum sit ne amittendae sint omnes hae provinciae, quibus vectigalia populi Romani continentur. Quam ob rem autem in hoc provinciali dilectu spem habeatis aliquam causa nulla est: neque multi sunt et diffugiunt qui sunt metu oblato. Et, quod genus hoc militum sit iudicavit vir fortissimus M. Bibulus in Asia, qui, quum vos ei permisissetis, dilectum habere noluerit. Nam sociorum auxilia propter acerbitatem atque iniurias imperii nostri aut ita imbecilla sunt, ut non multum nos iuvare possint, aut

ita alienata a nobis, ut neque exspectandum ab iis neque committendum iis quidquam esse videatur. 6. Regis Deiotari et voluntatem et copias, quantaecumque sunt, nostras esse duco. Cappadocia est inanis. Reliqui reges tyrannique neque opibus satis firmi nec voluntate sunt. Mihi in hac paucitate militum animus certe non deerit: spero ne consilium quidem. Quid casurum sit incertum est. Utinam saluti nostrae consulere possimus! dignitati certe consulemus.

CXVIII.

Scripsit a. u. c. 703.

M. CICERO S. D. M. CATONI.

1. Quum ad me legati missi ab Antiocho Commageno venissent in castra ad Iconium a. d. III. Non. Septembres iique mihi nunciassent regis Parthorum filium, quocum esset nupta regis Armeniorum soror, ad Euphratem cum maximis Parthorum copiis multarumque praeterea gentium magna manu venisse Euphratemque iam transire coepisse dicique Armenium regem in Cappadociam impetum esse facturum, putavi pro nostra necessitudine me hoc ad te scribere oportere. 2. Publice propter duas causas nihil scripsi, quod et ipsum Commagenum legati dicebant ad senatum statim nuncios litterasque misisse et existimabam M. Bibulum procos., qui circiter Idus Sextiles ab Epheso in Syriam navibus profectus erat, quod secundos ventos habuisset, iam in provinciam suam pervenisse, cuius litteris omnia certiora perlatum iri ad senatum putabam. Mihi, ut in eius modi re tantoque bello, maximae curae est ut, quae copiis et opibus tenere vix possumus, ea mansuetudine et continentia nostra, sociorum fidelitate tueamur. Tu velim, ut consuesti, nos absentes diligas et defendas.

CXIX.

Scripsit a. u. c. 703.

M. CICERO PROCOS. S. D. C. MARCELLO COLLEGAE.

Marcellum tuum consulem factum teque ea laetitia ad-

fectum esse, quam maxime optasti, mirandum in modum gaudeo, idque quum ipsius causa tum quod te omnibus secundissimis rebus dignissimum iudico, cuius erga me singularem benevolentiam vel in labore meo vel in honore perspexi, totam denique domum vestram vel salutis vel dignitatis meae studiosissimam cupidissimamque cognovi. Qua re gratum mihi feceris, si uxori tuae Iuniae, gravissimae atque optimae feminae, meis verbis eris gratulatus. A te id, quod consuesti, peto, me absentem diligas atque defendas.

CXX.

Scripsit a. u. c. 704.

M. CICERO IMP. S. D. C. MARCELLO COS.

1. Quantae curae tibi meus honos fuerit et quam idem exstiteris consul in me ornando et amplificando, qui fueras semper cum parentibus tuis et cum tota domo, etsi res ipsa loquebatur, cognovi tamen ex meorum omnium litteris. Itaque nihil est tantum quod ego non tua causa debeam facturusque sim studiose ac libenter. 2. Nam magni interest cui debeas: debere autem nemini malui quam tibi, cui me quum studia communia, beneficia paterna tuaque iam ante coniunxerant, tum accedit mea quidem sententia maximum vinculum, quod ita rem publicam geris atque gessisti, qua mihi carius nihil est, ut quantum tibi omnes boni debeant quo minus tantumdem ego unus debeam non recusem. Quam ob rem tibi velim ii sint exitus, quos mereris et quos fore confido. Ego, si me navigatio non morabitur, quae incurrebat in ipsos etesias, propediem te, ut spero, videbo.

CXXI.

Scripsit a. u. c. 703.

M. CICERO S. D. L. PAULLO COS. DESIG.

1. Etsi mihi numquam fuit dubium quin te populus Romanus pro tuis summis in rem publicam meritis et pro amplissima familiae dignitate, summo studio, cunctis suffragiis consulem facturus esset, tamen incredibili laetitia sum ad-

fectus, quum id mihi nunciatum est, eumque honorem tibi deos fortunare volo a teque ex tua maiorumque tuorum dignitate administrari. 2. Atque utinam praesens illum diem mihi optatissimum videre potuissem proque tuis amplissimis erga me studiis atque beneficiis tibi operam meam studiumque navare! Quam mihi facultatem quoniam hic necopinatus et improvisus provinciae casus eripuit, tamen, ut te consulem rem publicam pro tua dignitate gerentem videre possim, magno opere a te peto ut operam des, efficias ne quid mihi fiat iniuriae neve quid temporis ad meum annuum munus accedat. Quod si feceris, magnus ad tua pristina erga me studia cumulus accedet.

CXXII.

Scripta epistola est a. u. c. 710.

M. CICERO S. D. C. TREBONIO.

1. Oratorem meum — sic enim inscripsi — Sabino tuo commendavi. Natio me hominis impulit, ut ei recte putarem, nisi forte candidatorum licentia hic quoque usus hoc subito cognomen adripuit. Etsi modestus eius vultus sermoque constans habere quiddam a Curibus videbatur. Sed de Sabino satis. 2. Tu, mi Treboni, quoniam ad amorem meum aliquantulum discedens addidisti, quo tolerabilius feramus igniculum desiderii tui, crebris nos litteris appellato, atque ita, si idem fiet a nobis. Quamquam duae causae sunt cur tu frequentior in isto officio esse debeas quam nos: primum quod olim solebant qui Romae erant ad provinciales amicos de re publica scribere, nunc tu nobis scribas oportet: res enim publica istic est: deinde quod nos aliis officiis tibi absenti satis facere possumus, tu nobis nisi litteris non video qua re alia satis facere possis. 3. Sed caetera scribes ad nos postea. Nunc haec primo cupio cognoscere: iter tuum cuius modi sit, ubi Brutum nostrum videris, quam diu simul fueris: deinde quum processeris longius, de bellicis rebus, de toto negocio, ut existimare possimus quo statu simus. Ego tantum me scire putabo, quantum ex tuis litteris habebo cognitum. Cura ut valeas meque ames amore illo tuo singulari.

CXXIII.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

TULLIUS TIRONI SUO S. P. D. CICERO MEUS ET FRATER ET FRATRIS F.

1. Paullo facilius putavi posse me ferre desiderium tui, sed plane non fero, et quamquam magni ad honorem nostrum interest quam primum ad urbem me venire, tamen peccasse mihi videor, qui a te discesserim: sed quia tua voluntas ea videbatur esse, ut prorsus nisi confirmato corpore nolles navigare, approbavi tuum consilium, neque nunc muto, si tu in eadem es sententia. Sin autem postea quam cibum cepisti videris tibi posse me consequi, tuum consilium est. Marionem ad te eo misi, ut aut tecum ad me quam primum veniret aut, si tu morarere, statim ad me rediret. 2. Tu autem tibi hoc persuade, si commodo valetudinis tuae fieri possit, nihil me malle quam te esse mecum: si autem intelliges opus esse te Patris convalescendi causa paullum commorari, nihil me malle quam te valere. Si statim navigas, nos Leucade consequere: sin te confirmare vis, et comites et tempestates et navem idoneam ut habeas diligenter videbis. Unum illud, mi Tiro, videto, si me amas, ne te Marionis adventus et hae litterae moveant. Quod valetudini tuae maxime conducet si feceris, maxime obtemperaris voluntati meae. 3. Haec pro tuo ingenio considera. Nos ita te desideramus, ut amemus: amor ut valentem videamus hortatur: desiderium ut quam primum. Illud igitur potius. Cura ergo potissimum ut valeas: de tuis innumerabilibus in me officiis erit hoc gratissimum. III. Nonas Novembres.

CXXIV.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

TULLIUS TIRONI SUO S. P. D. ET CICERO ET Q. FRATER ET Q. F.

1. Varie sum adfectus tuis litteris: valde priore pagina perturbatus, paullum altera recreatus. Qua re nunc quidem non dubito quin, quoad plane valeas, te neque navigationi

neque viae committas. Satis te mature videro, si plane confirmatum videro. De medico et tu bene existimari scribis et ego sic audio. Sed plane curationes eius non probo. Ius enim dandum tibi non fuit, quum κακοστόμαχος esses, sed tamen et ad illum scripsi accurate et ad Lysonem. **2.** Ad Curium vero, suavissimum hominem et summi officii summaeque humanitatis, multa scripsi: in his etiam, ut, si tibi videretur, te ad se transferret. Lyso enim noster vereor ne negligentior sit: primum quia omnes Graeci, deinde quod, quum a me litteras accepisset, mihi nullas remisit. Sed eum tu laudas. Tu igitur quid faciendum sit iudicabis. Illud, mi Tiro, te rogo, sumptu ne parcas ulla in re, quod ad valetudinem opus sit. Scripsi ad Curium, quod dixisses daret. Medico ipsi puto aliquid dandum esse, quo sit studiosior. **3.** Innumerabilia tua sunt in me officia, domestica, forensia, urbana, provincialia: in re privata, in publica, in studiis, in litteris nostris. Omnia viceris, si, ut spero, te validum videro. Ego puto te bellissime, si recte erit, cum quaestore Mescinio decursurum. Non inhumanus est teque, ut mihi visus est, diligit, et quum valetudini tuae diligentissime consulueris, tum, mi Tiro, consulito navigationi. Nulla in re iam te festinare volo. Nihil laboro nisi ut salvus sis. **4.** Sic habeto, mi Tiro, neminem esse qui me amet quin idem te amet, et quum tua et mea maxime interest te valere, tum multis est curae. Adhuc, dum mihi nullo loco deesse vis, numquam te confirmare potuisti. Nunc te nihil impedit: omnia depone, corpori servi. Quantam diligentiam in valetudinem tuam contuleris, tanti me fieri a te iudicabo. Vale, mi Tiro, vale, vale et salve. Lepta tibi salutem dicit et omnes. Vale. VII. Idus Novembr. Leucade.

CXXV.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

TULLIUS ET CICERO ET Q. Q. TIRONI SAL. PLUR. D.

1. Tertiam ad te hanc epistolam scripsi eodem die, magis instituti mei tenendi causa, quia nactus eram cui darem, quam quo haberem quid scriberem. Igitur illa: quantum

me diligis, tantum adhibe in te diligentiae. Ad tua innumerabilia in me officia adde hoc, quod mihi erit gratissimum omnium. Quum valetudinis rationem, ut spero, habueris, habeto etiam navigationis. 2. In Italiam euntibus omnibus ad me litteras dabis, ut ego euntem Patras neminem praetermitto. Cura, cura te, mi Tiro: quoniam non contigit ut simul navigares, nihil est quod festines nec quidquam cures nisi ut valeas. Etiam atque etiam vale. VII. Idus Novembr. Actio, vesperi.

CXXVI.

Scripsit a. u. c. 704

TULLIUS ET CICERO S. D. TIRONI SUO.

Septimum iam diem Corcyrae tenebamur, Quintus autem pater et filius Buthroti. Solliciti eramus de tua valetudine mirum in modum, nec mirabamur nihil a te litterarum. Iis enim ventis istinc navigatur, qui si essent, nos Corcyrae non sederemus. Cura igitur te et confirma et, quum commode et per valetudinem et per anni tempus navigare poteris, ad nos amantissimos tui veni. Nemo nos amat qui te non diligat. Carus omnibus exspectatusque venies. Cura ut valeas etiam atque etiam, Tiro noster. Vale. XV. Kalend. Decembr., Corcyrae.

CXXVII.

Scripsit a. u. c. 704.

TULLIUS ET CICERO TIRONI SUO S. P. D.

1. Nos a te, ut scis, discessimus a. d. IV. Non. Novembr. Leucadem venimus a. d. VIII. Idus Novembr., a. d. VII. Actium: ibi propter tempestatem a. d. VI. Idus morati sumus. Inde a. d. V. Idus Corcyram bellissime navigavimus. Corcyrae fuimus usque a. d. XVI. Kalend. Decembr. tempestatibus retenti. A. d. XV. Kalend. Decembr. in portum Corcyraeorum ad Cassiopen stadia CXX. processimus. Ibi retenti ventis sumus usque a. d. IX. Kalendas. Interea, qui cupide profecti sunt, multi naufragia fecerunt. 2. Nos eo die cenati

solvimus. Inde austro lenissimo, caelo sereno, nocte illa et die postero in Italiam ad Hydruntem ludibundi pervenimus eodemque vento postridie — id erat a. d. VII. Kalend. Decembr. — hora quarta Brundisium venimus, eodemque tempore simul nobiscum in oppidum introiit Terentia, quae te facit plurimi. A. d. V. Kalend. Decembr. servus Cn. Plancii Brundisii tandem aliquando mihi a te exspectatissimas litteras reddidit, datas Idibus Novembr., quae me molestia valde levarunt: utinam omnino liberassent! Sed tamen Asclapo medicus plane confirmat propediem te valentem fore. 3. Nunc quid ego te horter, ut omnem diligentiam adhibeas ad convalescendum? Tuam prudentiam, temperantiam, amorem erga me novi: scio te omnia facturum, ut nobiscum quam primum sis. Sed tamen ita velim, ut ne quid properes. Symphoniam Lysonis vellem vitasses, ne in quartam hebdomada incideres. Sed quoniam pudori tuo maluisti obsequi quam valetudini, reliqua cura. Curio misi, ut medico honos haberetur et tibi daret quod opus esset: me cui iussisset curaturum. Equum et mulum Brundisii tibi reliqui. Romae vereor ne ex Kalend. Ian. magni tumultus sint. Nos agemus omnia modice. 4. Reliquum est ut te hoc rogem et a te petam, ne temere naviges. Solent nautae festinare quaestus sui causa. Cautus sis, mi Tiro. Mare magnum et difficile tibi restat. Si poteris, cum Mescinio: caute is solet navigare: si minus, cum honesto aliquo homine, cuius auctoritate navicularius moveatur. In hoc omnem diligentiam si adhibueris teque nobis incolumem stiteris, omnia a te habebo. Etiam atque etiam, noster Tiro, vale. Medico, Curio Lysoni de te scripsi diligentissime. Vale, salve.

CXXVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 705.

TULLIUS ET CICERO, TERENTIA, TULLIA, Q. Q. TIRONI S. PLUR. DIC.

1. Etsi opportunitatem operae tuae omnibus locis desidero, tamen non tam mea quam tua causa doleo te non valere. Sed quoniam in quartanam conversa vis est morbi —

sic enim scribit Curius —, spero te diligentia adhibita etiam firmiorem fore. Modo fac, id quod est humanitatis tuae, ne quid aliud cures hoc tempore nisi ut quam commodissime convalescas. Non ignoro quantum ex desiderio labores, sed erunt omnia facilia, si valebis. Festinare te nolo, ne nauseae molestiam suscipias aeger et periculose hieme naviges. 2. Ego ad urbem accessi pridie Nonas Ianuar. Ob viam mihi sic est proditum, ut nihil posset fieri ornatius. Sed incidi in ipsam flammam civilis discordiae vel potius belli: cui quum cuperem mederi et, ut arbitror, possem, cupiditates certorum hominum — nam ex utraque parte sunt qui pugnare cupiant — impedimento mihi fuerunt. Omnino et ipse Caesar, amicus noster, minaces ad senatum et acerbas litteras miserat et erat adhuc impudens, qui exercitum et provinciam invito senatu teneret, et Curio meus illum incitabat. Antonius quidem noster et Q. Cassius nulla vi expulsi ad Caesarem cum Curione profecti erant. 3. Postea quam senatus consulibus, praetoribus, tribunis pl. et nobis, qui pro coss. sumus, negocium dederat ut curaremus NE QUID RES PUBLICA DETRIMENTI CAPERET, numquam maiore in periculo civitas fuit: numquam improbi cives habuerunt paratiorem ducem. Omnino ex hac quoque parte diligentissime comparatur. Id fit auctoritate et studio Pompeii nostri, qui Caesarem sero coepit timere. Nobis inter has turbas senatus tamen frequens flagitavit triumphum, sed Lentulus consul, quo maius suum beneficium faceret, simul atque expedisset quae essent necessaria de re publica, dixit se relaturum. Nos agimus nihil cupide eoque est nostra pluris auctoritas. Italiae regiones descriptae sunt, quam quisque partem tueretur. Nos Capuam sumpsimus. Haec te scire volui. Tu etiam atque etiam cura ut valeas litterasque ad me mittas, quotienscumque habebis cui des. Etiam atque etiam vale. D. pridie Idus Ian.

CXXIX.

Scripsit a. u. c. 700.

TULLIUS TIRONI S.

1. Andricus postridie ad me venit quam exspectaram.

Itaque habui noctem plenam timoris ac miseriae. Tuis litteris nihilo sum factus certior quo modo te haberes, sed tamen sum recreatus. Ego omni delectatione litterisque omnibus careo: quas ante quam te videro attingere non possum. Medico mercedis quantum poscet promitti iubeto: id scripsi ad Ummium. 2. Audio te animo angi et medicum dicere ex eo te laborare. Si me diligis, excita ex somno tuas litteras humanitatemque, propter quam mihi es carissimus. Nunc opus est te animo valere ut corpore possis. Id quum tua tum mea causa facias, a te peto. Acastum retine, quo commodius tibi ministretur. Conserva te mihi: dies promissorum adest: quem etiam repraesentabo, si adveneris. Etiam atque etiam vale. III. Idus hora VI.

CXXX.

Scripsit a. u. c. 700.

TULLIUS TIRONI S.

1. Aegypta ad me venit pridie Idus Apriles. Is etsi mihi nunciavit te plane febri carere et belle habere, tamen, quod negavit te potuisse ad me scribere, curam mi attulit, et eo magis, quod Hermia, quem eodem die venire oportuerat, non venerat. Incredibili sum sollicitudine de tua valetudine, qua si me liberaris, ego te omni cura liberabo. Plura scriberem, si iam putarem lubenter te legere posse. Ingenium tuum, quod ego maximi facio, confer ad te mihi tibique conservandum. Cura te etiam atque etiam diligenter. Vale. 2. Scripta iam epistola Hermia venit. Accepi tuam epistolam vacillantibus litterulis, nec mirum tam gravi morbo. Ego ad te Aegyptam misi, quod nec inhumanus est et te visus est mihi diligere, ut is tecum esset, et cum eo cocum, quo uterere. Vale.

CXXXI.

Scripsit a. u. c. 700.

MARCUS Q. FRATRI S.

1. Duas adhuc a te accepi epistolas: quarum alteram in

ipso discessu nostro, alteram Arimino datam: plures, quas scribis te dedisse, non acceperam. Ego me in Cumano et Pompeiano, praeterquam quod sine te, caeterum satis commode oblectabam et eram in iisdem locis usque ad Kal. Iun. futurus. Scribebam illa, quae dixeram, πολιτικά, spissum sane opus et operosum. Sed si ex sententia successerit, bene erit opera posita: sin minus, in illud ipsum mare deiiciemus, quod spectantes scribimus: aggrediemur alia, quoniam quiescere non possumus. 2. Tua mandata persequar diligenter et adiungendis hominibus et quibusdam non alienandis. Maximae mihi vero curae erit, ut Ciceronem tuum nostrumque videam scilicet cotidie, sed inspiciam quid discat quam saepissime, et, nisi ille contemnet, etiam magistrum me ei profitebor, cuius rei non nullam consuetudinem nactus sum in hoc horum dierum ocio, Cicerone nostro minore producendo. 3. Tu, quem ad modum scribis, quod etiam si non scriberes, facere te diligentissime tamen sciebam, facies scilicet, ut mea mandata digeras, persequare, conficias. Ego, quum Romam venero, nullum praetermittam Caesaris tabellarium cui litteras ad te non dem. His diebus — ignosces — cui darem fuit nemo ante hunc M. Orfium, equitem Romanum, nostrum et [per se ipsum] pernecessarium et quod est ex municipio Atellano, quod scis esse in fide nostra. Itaque eum tibi commendo in maiorem modum, hominem domi splendidum, gratiosum etiam extra domum: quem fac ut tua liberalitate tibi obliges. Est tribunus militum in exercitu vestro. Gratum hominem observantemque cognosces. Trebatium ut valde ames, vehementer te rogo.

CXXXII.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 689.

CICERO ATTICO S.

1. L. Iulio Caesare C. Marcio Figulo consulibus filiolo me auctum scito salva Terentia. Abs te tam diu nihil litterarum? Ego de meis ad te rationibus scripsi antea diligenter. Hoc tempore Catilinam, competitorem nostrum, defendere cogitamus. Iudices habemus, quos volumus, summa

accusatoris voluntate. Spero, si absolutus erit, coniunctiorem illum nobis fore in ratione petitionis: sin aliter acciderit, humaniter feremus. 2. Tuo adventu nobis opus est maturo: nam prorsus summa hominum est opinio tuos familiares, nobiles homines, adversarios honori nostro fore. Ad eorum voluntatem mihi conciliandam maximo te mihi usui fore video. Qua re Ianuario ineunte, ut constituisti, cura ut Romae sis.

CXXXIII.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 689.

CICERO ATTICO S.

1. Aviam tuam scito desiderio tui mortuam esse et simul, quod verita sit ne Latinae in officio non manerent et in montem Albanum hostias non adducerent. Eius rei consolationem ad te L. Saufeium missurum esse arbitror. 2. Nos hic te ad mensem Ianuarium exspectamus, ex quodam rumore an ex litteris tuis ad alios missis? nam ad me de eo nihil scripsisti. Signa, quae nobis curasti, ea sunt ad Caietam exposita. Nos ea non vidimus: neque enim exeundi Roma potestas nobis fuit. Misimus qui pro vectura solveret. Te multum amamus, quod ea abs te diligenter parvoque curata sunt. 3. Quod ad me saepe scripsisti de nostro amico placando, feci et expertus sum omnia, sed mirandum in modum est animo abalienato: quibus de suspicionibus, etsi audisse te arbitror, tamen ex me, quum veneris, cognosces. Salustium praesentem restituere in eius veterem gratiam non potui. Hoc ad te scripsi, quod is me accusare de te solebat. At in se expertus est illum esse minus exorabilem, meum studium nec tibi [nec sibi] defuisse. Tulliolam C. Pisoni L. F. Frugi despondimus.

CXXXIV.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 686.

CICERO ATTICO S.

1. Non committam posthac ut me accusare de epistola-

rum negligentia possis. Tu modo videto in tanto ocio ut par mihi sis. Domum Rabirianam Neapoli, quam tu iam dimensam et exaedificatam animo habebas, M'. Fonteius emit HS CCCIↃↃↃ XXX. Id te scire volui, si quid forte ea res ad cogitationes tuas pertineret. 2. Q. frater, ut mihi videtur, quo volumus animo est in Pomponiam, et cum ea nunc in Arpinatibus praediis erat et secum habebat hominem χρηστομαθῆ, D. Turranium. Pater nobis decessit a. d. III. Kal. Decembres. Haec habebam fere quae te scire vellem. Tu velim, si qua ornamenta γυμνασιώδη reperire poteris, quae loci sint eius, quem tu non ignoras, ne praetermittas. Nos Tusculano ita delectamur, ut nobismet ipsis tum denique, quum illo venimus, placeamus. Quid agas omnibus de rebus et quid acturus sis fac nos quam diligentissime certiores.

CXXXV.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 687.

CICERO ATTICO S.

1. Et mea sponte faciebam antea et post duabus epistolis tuis perdiligenter in eamdem rationem scriptis magno opere sum commotus. Eo accedebat hortator adsiduus Salustius, ut agerem quam diligentissime cum Luceio de vestra vetere gratia reconcilianda. Sed, quum omnia fecissem, non modo eam voluntatem eius, quae fuerat erga te, recuperare non potui, verum ne causam quidem elicere immutatae voluntatis. Tametsi iactat ille quidem illud suum arbitrium et ea, quae iam tum, quum aderas, offendere eius animum intelligebam, tamen habet quiddam profecto quod magis in animo eius insederit, quod neque epistolae tuae neque nostra adlegatio tam potest facile delere, quam tu praesens non modo oratione, sed tuo vultu illo familiari tolles, si modo tanti putaris id, quod, si me audies et si humanitati tuae constare voles, certe putabis. Ac ne illud mirere, cur, quum ego antea significarim tibi per litteras me sperare illum in nostra potestate fore, nunc idem videar diffidere, incredibile est quanto mihi videatur illius voluntas obstinatior et in hac iracundia obfirmatior: sed haec aut sanabuntur, quum veneris, aut ei mo-

festa erunt, in utro culpa erit. 2. Quod in epistola tua scriptum erat, me iam arbitrari designatum esse, scito nihil tam exercitum esse nunc Romae quam candidatos omnibus iniquitatibus nec quando futura sint comitia sciri. Verum haec audies de Philadelpho. 3. Tu velim quae Academiae nostrae parasti quam primum mittas. Mire quam illius loci non modo usus, sed etiam cogitatio delectat. Libros vero tuos cave cuiquam tradas. Nobis eos, quem ad modum scribis, conserva. Summum me eorum studium tenet, sicut odium iam caeterarum rerum: quas tu incredibile est quam brevi tempore quanto deteriores offensurus sis, quam reliquisti.

CXXXVI.

Scripsit Romae a. u. c. 693.

CICERO ATTICO S.

1. Asiam Quinto, suavissimo fratri, obtigisse audisti: non enim dubito quin celerius tibi hoc rumor quam ullius nostrum litterae nunciarint. Nunc quoniam et laudis avidissimi semper fuimus et praeter caeteros *φιλέλληνες* et sumus et habemur et multorum odia atque inimicitias rei publicae causa suscepimus, *παντοίης ἀρετῆς μιμνήσκεο* curaque et effice, ut ab omnibus et laudemur et amemur. 2. His de rebus plura ad te in ea epistola scribam, quam ipsi Quinto dabo. Tu me velim certiorem facias quid de meis mandatis egeris atque etiam quid de tuo negocio. Nam ut Brundusio profectus es, nullae mihi abs te sunt redditae litterae. Valde aveo scire quid agas. Idib. Martiis.

CXXXVII.

Scripsit Romae a. u. c. 695.

CICERO ATTICO S.

1. Accepi aliquot epistolas tuas: ex quibus intellexi quam suspenso animo et sollicito scire averes quid esset novi. Tenemur undique neque iam quo minus serviamus recusamus, sed mortem et eiectionem quasi maiora timemus, quae multo sunt minora. Atque hic status quidem una voce

omnium gemitur neque verbo cuiusquam sublevatur. Σκοπὸς est, ut suspicor, illis, qui tenent, nullam cuiquam largitionem relinquere. Unus loquitur et palam adversatur adolescens Curio. Huic plausus maximi, consalutatio forensis perhonorifica, signa praeterea benevolentiae permulta a bonis impertiuntur, Fufium clamoribus et conviciis et sibilis consectantur. His ex rebus non spes, sed dolor est maior, quum videas civitatis voluntatem solutam, virtutem adligatam. 2. Ac ne forte quaeras κατὰ λεπτὸν de singulis rebus, universa res eo est deducta, spes ut nulla sit aliquando non modo privatos, verum etiam magistratus liberos fore. Hac tamen in oppressione sermo in circulis dumtaxat et conviviis est liberior, quam fuit. Vincere incipit timorem dolor, sed ita, ut omnia sint plenissima desperationis. Habet etiam Campana lex exsecrationem in contione candidatorum, si mentionem fecerint, quo aliter ager possideatur atque ut ex legibus Iuliis. Non dubitant iurare caeteri: Laterensis existimatur laute fecisse, quod tribunatum pl. petere destitit, ne iuraret. 3. Sed de re publica non libet plura scribere. Displiceo mihi nec sine summo scribo dolore. Me tueor, ut oppressis omnibus, non demisse, ut tantis rebus gestis, parum fortiter. A Caesare valde liberaliter invitor in legationem illam, sibi ut sim legatus, atque etiam libera legatio voti causa datur. Sed haec et praesidii apud pudorem Pulchelli non habet satis et a fratris adventu me ablegat, illa et munitior est et non impedit quo minus adsim, quum velim. Hanc ego teneo, sed usurum me non puto. Neque tamen scit quisquam. Non lubet fugere, aveo pugnare. Magna sunt hominum studia. Sed nihil adfirmo, tu hoc silebis. 4. De Statio manu misso et non nullis aliis rebus angor equidem, sed iam prorsus occallui. Tu, vellem egove cuperem, adesses: nec mihi consilium nec consolatio deesset. Sed ita te para, ut, si inclamaro, advoles.

CXXXVIII.

Scripsit Romae a. u. c. 695.

CICERO ATTICO S.

1. Quam vellem Romae mansisses! Profecto, si haec

fore putassemus. Nam Pulchellum nostrum facillime teneremus aut certe quid esset facturus scire possemus. Nunc se res sic habet: volitat, furit, nihil habet certi: multis denunciat: quod fors obtulerit, id acturus videtur. Quum videt quo sit in odio status hic rerum, in eos, qui haec egerunt, impetum facturus videtur: quum autem rursus opes et vim exercitus recordatur, convertit se in nos. Nobis autem ipsis quum vim tum iudicium minatur. 2. Cum hoc Pompeius egit et, ut ad me ipse referebat — alium enim habeo neminem testem —, vehementer egit, quum diceret in summa se perfidiae et sceleris infamia fore, si mihi periculum crearetur ab eo, quem ipse armasset, quum plebeium fieri passus esset: fidem recepisse sibi et ipsum et Appium de me: hanc si ille non servaret, ita laturum, ut omnes intelligerent nihil sibi antiquius amicitia nostra fuisse. Haec et in eam sententiam quum multa dixisset, aiebat illum primo sane diu multa contra, ad extremum autem manus dedisse et adfirmasse nihil se contra eius voluntatem esse facturum. Sed postea tamen ille non destitit de nobis asperrime loqui. Quod si non faceret, tamen ei nihil crederemus atque omnia, sicut facimus, pararemus. 3. Nunc ita nos gerimus, ut in dies singulos et studia in nos hominum et opes nostrae augeantur. Rem publicam nulla ex parte attingimus, in causis atque in illa opera nostra forensi summa industria versamur. Quod egregie non modo iis, qui utuntur opera, sed etiam in vulgus gratum esse sentimus. Domus celebratur, occurritur, renovatur memoria consulatus, studia significantur, in eam spem adducimur, ut nobis ea contentio, quae impendet, interdum non fugienda videatur. 4. Nunc mihi et consiliis opus est tuis et amore et fide. Qua re advola. Expedita mihi erunt omnia, si te habebo. Multa per Varronem nostrum agi possunt, quae te urgente erun firmiora, multa ab ipso Publio elici, multa cognosci, quae tibi occulta esse non poterunt: multa etiam — sed absurdum est singula explicare, quum ego requiram te ad omnia. 5. Unum illud tibi persuadeas velim, omnia mihi fore explicata, si te videro: sed totum est in eo, si ante, quam ille ineat magistratum. Puto Pompeium Crasso urgente, si tu aderis, qui per βοῶπιν ex ipso intelligere possis qua fide ab

illis agatur, nos aut sine molestia aut certe sine errore futuros. Precibus nostris et cohortatione non indiges. Quid mea voluntas, quid tempus, quid rei magnitudo postulet intelligis. 6. De re publica nihil habeo ad te scribere, nisi summum odium omnium hominum in eos, qui tenent omnia. Mutationis tamen spes nulla. Sed, quod facile sentias, taedet ipsum Pompeium vehementerque poenitet. Non provideo satis quem exitum futurum putem. Sed certe videntur haec aliquo eruptura. 7. Libros Alexandri, negligentis hominis et non boni poëtae, sed tamen non inutilis, tibi remisi. Numerium Numestium libenter accepi in amicitiam et hominem gravem et prudentem et dignum tua commendatione cognovi.

CXXXIX.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 695.

CICERO ATTICO S.

1. Numquam ante arbitror te epistolam meam legisse nisi mea manu scriptam. Ex eo colligere poteris quanta occupatione distinear. Nam quum vacui temporis nihil haberem et quum recreandae voculae causa necesse esset mihi ambulare, haec dictavi ambulans. 2. Primum igitur illud te scire volo, Sampsiceramum, nostrum amicum, vehementer sui status poenitere restituique in eum locum cupere, ex quo decidit, doloremque suum impertire nobis et medicinam interdum aperte quaerere: quam ego posse inveniri nullam puto: deinde omnes illius partis auctores ac socios, nullo adversario, consenescere, consensionem universorum nec voluntatis nec sermonis maiorem umquam fuisse. 3. Nos autem — nam id te scire cupere certo scio — publicis consiliis nullis intersumus totosque nos ad forensem operam laboremque contulimus. Ex quo, quod facile intelligi possit, in multa commemoratione earum rerum, quas gessimus, desiderioque versamur. Sed βοώπιδος nostrae consanguineus non mediocres terrores iacit atque denunciat et Sampsiceramo negat, caeteris prae se fert et ostentat. Quam ob rem, si me amas tantum, quantum profecto amas: si dormis, expergiscere: si stas, ingredere: si ingrederis curre: si curris,

advola. Credibile non est quantum ego in consiliis et prudentia tua, quod maximum est, quantum in amore et fide ponam. Magnitudo rei longam orationem fortasse desiderat, coniunctio vero nostrorum animorum brevitate contenta est. Permagni nostra interest te, si comitiis non potueris, at declarato illo esse Romae. Cura ut valeas.

CXL.

Scripta est in itinere a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

Quum antea maxime nostra interesse arbitrabar te esse nobiscum, tum vero, ut legi rogationem, intellexi ad iter id, quod constitui, nihil mihi optatius cadere posse, quam ut tu me quam primum consequare, ut, quum ex Italia profecti essemus, sive per Epirum iter esset faciendum, tuo tuorumque praesidio uteremur, sive aliud quid agendum esset, certum consilium de tua sententia capere possemus. Quam ob rem te oro des operam ut me statim consequare. Facilius potes, quoniam de provincia Macedonia perlata lex est. Pluribus verbis tecum agerem, nisi pro me apud te res ipsa loqueretur.

CXLI.

Scripta epistola est in itinere Vibonem versus a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

Utinam illum diem videam, quum tibi agam gratias, quod me vivere coëgisti! Adhuc quidem valde me poenitet. Sed te oro, ut ad me Vibonem statim venias, quo ego multis de causis converti iter meum. Sed eo si veneris, de toto itinere ac fuga mea consilium capere potero. Si id non feceris, mirabor, sed confido te esse facturum.

CXLII.

Scripta epistola est in itinere a Vibone Brundusium versus a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

Miseriae nostrae potius velim quam inconstantiae tribuas,

quod a Vibone, quo te arcessebamus, subito discessimus. Adlata est enim nobis rogatio de pernicie mea, in qua quod correctum esse audieramus, erat eius modi, ut mihi ultra quadringenta milia liceret esse. Illo quum pervenire non liceret, statim iter Brundusium versus contuli ante diem rogationis, ne et Sica, apud quem eram, periret et quod Melitae esse non licebat. Nunc tu propera, ut nos consequare, si modo recipiemur. Adhuc invitamur benigne. Sed, quod superest, timemus. Me, mi Pomponi, valde poenitet vivere: qua in re apud me tu plurimum valuisti. Sed haec coram. Fac modo ut venias.

CXLIII.

Data epistola est de Tarentino XIV. Kal. Mai. a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

Non fuerat mihi dubium quin te Tarenti aut Brundusii visurus essem, idque ad multa pertinuit: in eis, ut et in Epiro consisteremus et de reliquis rebus tuo consilio uteremur. Quoniam id non contigit, erit hoc quoque in magno numero nostrorum malorum. Nobis iter est in Asiam, maxime Cyzicum. Meos tibi commendo. Me vix misereque sustento. Dat. XIV. Kal. Maias de Tarentino.

CXLIV.

Data epistola est Thessalonica IIII. Kal. Iunias a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Brundusii proficiscens scripseram ad te, quas ob causas in Epirum non essemus profecti, quod et Achaia prope esset plena audacissimorum inimicorum et exitus difficiles haberet, quum inde proficisceremur. Accessit, quum Dyrrhachii essemus, ut duo nuncii adferrentur: unus, classe fratrem Epheso Athenas, alter, pedibus per Macedoniam venire. Itaque illi ob viam misimus Athenas, ut inde Thessalonicam veniret. Ipsi processimus et Thessalonicam a. d. x. Kal. Iun. venimus, neque de illius itinere quidquam certi habebamus nisi eum ab Epheso ante aliquanto profectum. 2. Nunc istic

quid agatur magno opere timeo. Quamquam tu altera epistola scribis Id. Mai. audiri, fore ut acrius postularetur, altera, iam esse mitiora. Sed haec est pridie data quam illa: quo conturbor magis. Itaque, quum meus me maeror cotidianus lacerat et conficit, tum vero haec addita cura vix mihi vitam reliquam facit. Sed et navigatio perdifficilis fuit et ille incertus ubi ego essem fortasse alium cursum petivit. Nam Phaëtho libertus eum non vidit: vento reiectus ab illo in Macedoniam Pellae mihi praesto fuit. Reliqua quam mihi timenda sint video nec quid scribam habeo et omnia timeo, nec tam miserum est quidquam quod non in nostram fortunam cadere videatur. Equidem adhuc miser in maximis meis aerumnis et luctibus, hoc metu adiecto, maneo Thessalonicae suspensus nec audeo quidquam. 3. Nunc ad ea, quae scripsisti. Tryphonem Caecilium non vidi. Sermonem tuum et Pompeii cognovi ex tuis litteris. Motum in re publica non tantum ego impendere video, quantum tu aut vides aut ad me consolandum adfers. Tigrane enim neglecto sublata sunt omnia. Varroni me iubes agere gratias: faciam, item Hypsaeo. Quod suades, ne longius discedamus, dum acta mensis Maii ad nos perferantur, puto me ita esse facturum, sed ubi, nondum statui. Atque ita perturbato sum animo de Quinto, ut nihil queam statuere. Sed tamen statim te faciam certiorem. 4. Ex epistolarum mearum inconstantia puto te mentis meae motum videre: qui, etsi incredibili et singulari calamitate adflictus sum, tamen non tam est ex miseria quam ex culpae nostrae recordatione commotus. Cuius enim scelere impulsi ac proditi simus iam profecto vides, atque utinam iam ante vidisses neque totum animum tuum maerori mecum simul dedisses! Qua re, quum me adflictum et confectum luctu audies, existimato me stultitiae meae poenam ferre gravius quam eventi, quod ei crediderim, quem esse nefarium non putarim. Me et meorum malorum memoria et metus de fratre in scribendo impedit. Tu ista omnia vide et guberna. Terentia tibi maximas gratias agit. Litterarum exemplum, quas ad Pompeium scripsi, misi tibi. Dat. IIII. Kal. Iunias Thessalonica.

CXLV.

Data epistola est Thessalonica IIII. Kal. Quinct. a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Me et tuae litterae et quidam boni nuncii non optimis tamen auctoribus et exspectatio vestrarum litterarum et quod tibi ita placuerat, adhuc Thessalonicae tenebant. Si accepero litteras, quas exspecto, si spes erit ea, quae rumoribus adferebatur, ad te me conferam: si non erit, faciam te certiorem quid egerim. 2. Tu me, ut facis, opera, consilio, gratia iuva: consolari iam desine, obiurgare vero noli, quod quum facis, ut ego tuum amorem et dolorem desidero! quem ita adfectum mea aerumna esse arbitror, ut te ipsum consolari nemo possit. Quintum fratrem optimum humanissimumque sustenta. Ad me obsecro te ut omnia certa perscribas. Dat. IIII. Kal. Quinct.

CXLVI.

Scripsit Non. Sext. a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Quod ad te scripseram me in Epiro futurum, postea quam extenuari spem nostram et evanescere vidi, mutavi consilium, nec me Thessalonica commovi, ubi esse statueram, quoad aliquid ad me de eo scriberes, quod proximis litteris scripseras, fore uti secundum comitia aliquid de nobis in senatu ageretur: id tibi Pompeium dixisse. Qua de re, quoniam comitia habita sunt tuque nihil ad me scribis, proinde habebo ac si scripsisses nihil esse, neque me temporis non longinqui spe ductum esse moleste feram. Quem autem motum te videre scripseras, qui nobis utilis fore videretur, eum nunciant qui veniunt nullum fore. In tribunis pl. designatis reliqua spes est: quam si exspectaro, non erit quod putes me causae meae ac voluntati meorum defuisse. 2. Quod me saepe accusas, cur hunc meum casum tam graviter feram, debes ignoscere, quum ita me adflictum videas, ut neminem umquam nec videris nec audieris. Nam quod scribis te audire me etiam mentis errore ex do-

lore adfici, mihi vero mens integra est. Atque utinam tam in periculo fuisset! quum ego iis, quibus meam salutem carissimam esse arbitrabar, inimicissimis crudelissimisque usus sum, qui, ut me paullum inclinari timore viderunt, sic impulerunt, ut omni suo scelere et perfidia abuterentur ad exitium meum. Nunc, quoniam est Cyzicum nobis eundum, quo rarius ad me litterae perferentur, hoc velim diligentius omnia, quae putaris me scire opus esse, perscribas. Quintum fratrem meum fac diligas, quem ego miser si incolumem relinquo, non me totum perisse arbitrabor. Dat. Non. Sext.

CXLVII.

Scripsit Thessalonicae a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Quoad eius modi mihi litterae a vobis adferebantur, ut aliquid ex iis esset exspectandum, spe et cupiditate Thessalonicae retentus sum: postea quam omnis actio huius anni confecta nobis videbatur, in Asiam ire nolui, quod et celebritas mihi odio est et, si fieret aliquid a novis magistratibus, abesse longe nolebam. Itaque in Epirum ad te statui me conferre, non quo mea interesset loci natura, qui lucem omnino fugerem, sed et ad salutem libentissime ex tuo portu proficiscar et, si ea praecisa erit, nusquam facilius hanc miserrimam vitam vel sustentabo vel, quod multo est melius, abiecero. Ero cum paucis: multitudinem dimittam. 2. Me tuae litterae numquam in tantam spem adduxerunt quantam aliorum. At tamen mea spes etiam tenuior semper fuit quam tuae litterae. Sed tamen, quoniam coeptum est agi, quoquo modo coeptum est et quacumque de causa, non deseram neque optimi atque unici fratris miseras ac luctuosas preces nec Sestii caeterorumque promissa nec spem aerumnosissimae mulieris Terentiae nec miserrimae muleris Tulliolae obsecrationem et fideles litteras tuas. Mihi Epirus aut iter ad salutem dabit aut quod scripsi supra. 3. Te oro et obsecro, T. Pomponi, si me omnibus amplissimis, carissimis iucundissimisque rebus perfidia hominum spoliatum, si me a meis consiliariis proditum et proiectum

vides, si intelligis me coactum ut ipse me et meos perderem, ut me tua misericordia iuves et Quintum fratrem, qui potest esse salvus, sustentes, Terentiam liberosque meos tueare, me, si putas te istic visurum, exspectes, si minus, invisas, si potes, mihique ex agro tuo tantum adsignes, quantum meo corpore occupari potest, et pueros ad me cum litteris quam primum et quam saepissime mittas. Dat. XVI. Kal. Octobr.

CXLVIII.

Scripta sunt Dyrrhachii a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Etsi diligenter ad me Quintus frater et Piso quae essent acta scripserant, tamen vellem tua te occupatio non impedisset quo minus, ut consuesti, ad me quid ageretur et quid intelligeres perscriberes. Me adhuc Plancius liberalitate sua retinet iam aliquotiens conatum ire in Epirum. Spes homini est iniecta non eadem quae mihi, posse nos una decedere: quam rem sibi magno honori sperat fore. Sed iam, quum adventare milites dicuntur, faciendum nobis erit ut ab eo discedamus. Quod quum faciemus, ad te statim mittemus, ut scias ubi simus. 2. Lentulus suo in nos officio, quod et re et promissis et litteris declarat, spem nobis non nullam adfert Pompeii voluntatis. Saepe enim tu ad me scripsisti eum totum esse in illius potestate. De Metello, scripsit ad me frater quantum sperarit perfectum esse per te. 3. Mi Pomponi, pugna ut tecum et cum meis mihi liceat vivere et scribe ad me omnia. Premor luctu, desiderio omnium meorum, qui mihi me cariores semper fuerunt. Cura ut valeas.

4. Ego, quod, per Thessaliam si irem in Epirum, perdiu nihil eram auditurus et quod mei studiosos habeo Dyrrhachinos, ad eos perrexi, quum illa superiora Thessalonicae scripsissem. Inde quum ad te me convertam, faciam ut scias, tuque ad me velim omnia quam diligentissime, cuicuimodi sunt, scribas. Ego iam aut rem aut ne spem quidem exspecto. Data VI. Kal. Decembr. Dyrrhachio.

N O T A E.

Ep. **1** et **2**. *P. Cornelius Lentulus Spinther*, a. 63 aedilis curulis, a. 60 praetor, per Caesarem provinciam Hispaniam citeriorem obtinuit (II, 1, 13). A. 57 cos. summa ope ad Ciceronem restituendum annisus est, nec tamen efficere potuit, ut illi pro domo ac villis dirutis tantum, quantum ei par videbatur, praeberetur (II, 1, 5. 105, 5). Cum senatus consultum pertulisset, ut consul, qui provinciam Ciliciam nactus esset, Ptolemaeum Auleten in regnum Aegypti restitueret, ipsique Cilicia cum Cypro obtigisset, calumniis inimicorum, quo minus illud negotium susciperet, impeditus est, quam ad rem pertinet ep. 2. Parthis devictis imperator appellatus est et, postquam ei in provincia Appius Claudius Pulcer (vid. ad I, 10) successit, quamquam multi diu ei hunc tantum honorem negaverant (cfr. II, 72, 11), a. 51 triumphavit.

Ep. **1**. De *A. Trebonio* nihil constat, sed equitem Romanum fuisse veri simillimum est, quoniam eius ordinis homines in provinciis negotiari solebant. — De *T. Ampio Balbo*, cui successerat in provincia Lentulus, vid. ad II, 25.

Ep. **2**. §. **1**. *Pollionem*, qui h. l. nominatur, non fuisse C. Asinium Pollionem, de quo vid. ad II, 44, satis certum videtur, quoniam is tum admodum iuvenis nec dignitatis senatoriae fuit. — §. **2**. *meorum temporum*] Pericula dicit, quibus antequam in exilium cessit exagitatus est. Quae similitudo fuerit, explanatur ipsius his verbis: *Vehementer quosdam homines et eos maxime, qui te et maxime debuerunt et plurimum iuvare potuerunt, invidisse dignitati tuae, simillimamque in re dissimili tui temporis nunc et nostri quondam fuisse rationem: ut quos tu rei publicae causa laeseras, palam te oppugnarent, quorum auctoritatem, dignitatem voluntatemque defenderas, non tam immemores essent virtutis tuae quam laudis inimici.* — *ab teneris unguiculis*] ἐκ τῶν ἁπαλῶν ὀνύχων. —.

Ep. **3**—**6**. *C. Scribonius Curio* iuvenis admodum dissolute vixit. Cum M. Antonio consuetudinem turpissimam habuit, propter quam II, 92, 5 *filiola Curionis* appellatur, neque afuit a P. Clodii societate. Sed tandem sese corri-

puit et patris ac Ciceronis cohortationibus obediens, qua fuit bona indole ac praeclaro ingenio, ita se gessit, ut optimates laetissimam de eo spem conciperent. Caesaris actionibus a. 59 fortiter obviam ivit (I, 137, 1), quam ob causam ab illo Vettii indicio territus est (II, 99, 2 sq.), nec minus fortiter pro Cicerone ab exilio revocando nisus est. A. 53 quaestor in Asia, unde quum rediret, Cicero ad eum dedit ep. II, 2, nonnulla egregie gessisse videtur, quo pertinent verba ep. I, 3: *quod absens — respondit.* Consecutus est, ut in pontifices in patris locum surrogaretur (II, 3, 3). At trib. pl. a. 50 (vid. II, 3) omnem Ciceronis spem fefellit, cum aere alieno, ut videtur, oppressus Caesaris partibus se adiungeret. Rogavit nonnullas leges populo acceptas, nobilitati acerbas, iisque quae contra Caesarem consulerentur, intercessit. Principio sequentis anni cum M. Antonio, Q. Cassio, M. Caelio ad Caesarem confugit, a quo pro praetore cum exercitu in Siciliam missus, postquam eam insulam recepit, in Africam traiecit, ubi cum imprudentius cum paucioribus militibus progressus esset, interfectus est (Caes. B. C. II, 23—42).

Ep. 4. *C. Scribonius Curio*, cuius mortem hac epistola filio Cicero nuntiat, a. 90 trib. pl., a. 76 cum Cn. Octavio cos. fuit. Cum pro consule Macedoniam obtineret, intra biennium Dardanis devictis usque ad Danubium penetravit, ob quas victorias triumphavit. Floruit laude viri boni ac fortis quamquam in nonnullis ab optimatibus dissensit (II, 91, 5).

Ep. 6. Navis imagine Cicero rem publicam significat.

Ep. 7 et 8. *M. Caelius Rufus*, natus a. 82 Puteolis, adolescentulus a patre ad M. Crassum et M. Tullium Ciceronem deductus est, quorum consuetudine ingenium haud exiguum excoleretur. Cum luxuriei deditus esset, suspicionem habuit coniurationis cum Catilina initae, qua suspicione et Cicero eum liberavit, et ipse accusando C. Antonio se purgare studuit. Postquam diu cum Clodia Quadrantaria consuetudinem habuit, cum eam deseruisset, summas cum omni Clodia gente suscepit inimicitias. A. 56 quod a Clodia aurum sumpsisset eamque veneno interficere voluisset, reus factus a Cicerone ea oratione, quae etiamnunc exstat, defensus est. A. 52 trib. pl. acerrimus fuit T. Annii Milonis defensor. A. 51 aedilis curulis designatus ab Cicerone, qui tum pro consule Ciliciam obtinebat, ut ad ludos edendos sibi pecuniam et pantheras mitteret, petiit, quo pertinent, quae Cic. in ep. 7 scripsit. Pecuniae cupiditate, simul quod ibi victoriam futuram providebat et Pompeium sibi offensum sciebat, contra Ciceronis voluntatem ad Caesaris partes se adiunxit atque cum M. Antonio, Q. Cassio, C. Curione in illius castra confugit. Sed cum ab Caesare non tanta, quanta speraverat, praemia accepisset, a. 48

praetor res novas molitus est. Propter quas urbe pulsus cum in Campania, Milone Massilia arcessito, seditionem moveret, a militibus Caesarianis occisus est. Orator fuit bonus, acutus, elegans, sed ad accusandum quam ad defendendum aptior.

Ep. 7. §. 2. *Patiscum* regionum Ciliciae et artis venatoriae peritissimum fuisse, ex h. l. cognoscimus; cfr. de eo II, 52, 2 ibiq. not. — *Ludi Megalenses* in honorem magnae matris Deorum Cybeles mense Aprili celebrabantur. Nec vero dubium videtur, quin hi ludi M. Caelii collegae, ipsi Romani maiores, qui pridie Nonas Septembres incipiebant, curandi fuerint, si quidem ex loco Cic. in Verr. A. II. l. V, 14, 36 satis certum videtur ei aedili, cui ludi Romani curandi essent, cum Megalensibus nil fuisse.

Ep. 8. De *M. Fabio* nihil scimus. Sunt qui *M. Fadio* scribendum putent. Videtur is, de quo dicitur, leviore crimine reus fuisse et ut eum Caelius defenderet, petiisse.

Ep. 9. *Q. Minucius Thermus* eodem anno, quo Cicero consul, praetor fuit, sed tredecim demum annis post Asiam provinciam pro praetore obtinuit. Cum inde decessurus legatum quaestorium potius, quam quaestorem suum C. Antonium praeficere vellet, Cicero eum h. ep. dehortatus est. Fratres C. Antonii, qui commemorantur, sunt M. Antonius, triumvir, et L. Antonius, quorum ille a. 49 tribunus plebei fuit, hic a. 44. — *Rhodo* et *Aristo* Thermi familiares sunt, ceterum homines ignoti.

Ep. 10 et 11. *Appius Claudius Pulcer*, C. Claudii et P. Clodii Pulcri frater, gente nobilissima. Cum M. Cicero ab P. Clodio in exilium eiectus esset, a. 57 praetor, quamquam fratris consilia adiuvit ac solus cum collegis de restituendo non consensit (cfr. etiam II, 105, 3), tamen ita se gessit, ut Cicero quod non plus fecisset, merito ei gratias agere posset. Mox, maxime per Cn. Pompeium, cuius filio filiam suam uxorem dederat, et M. Brutum, qui alteram filiam in matrimonium duxerat, illi conciliatus est (vid. I, 11, 2. II, 1, 4). A. 54 cum L. Domitio Ahenobarbo consul in nonnullis rebus Ciceroni gratificatus et ut is occiso M. Crasso in augurum collegium adoptaretur annisus est (I, 11, 2). A. 53—51 pro cos. Ciliciam provinciam obtinuit, in qua cum Amani incolas vicisset, imperator appellatus est. Invitus ei Cicero successit, quo pertinet ep. I, 10. Quamquam vero Appius ad eum ex Cilicia librum primum de iure augurum miserat (I, 11, 1) ac reliquos se missurum esse pollicitus erat (hoc ut faciat Cicero eum commonet ep. II, 10, 3), tamen et quod invitus provincia, quam multis modis vexaverat et perturbaverat, decedebat, et quod Cicero T. Annium Milonem, fratris interfectorem, acerrime defenderat, animo in illum alieno fuit. Quem ostendit,

cum ei primum per Phaniam, si secum colloqui vellet, ut Sidam, tum per L. Clodium ut Laodiceam veniret, nuntiavit (I, 11, 1. II, 8, 1) et cum Cicero in hanc urbem venisset, ibi non fuit, sed Tarsi conventum habuit (*forum egit* II, 8, 4 et 5), id quod ille moleste ferebat, cum multa constituere videretur, quae ipse successor rescindere deberet. Tum illud Ciceroni etiam acerbius fuit, quod ubi tres cohortes essent, non indicavit (II, 8, 5, cfr. II, 72, 2), quia cum Parthorum incursio timenda esset, tamen exercitui supplementum negatum erat (II, 7). Militum autem animos Appius stipendiis non numeratis exacerbaverat numerumque imminuerat, ut provinciae minime firmum praesidium esset (II, 72, 2). Omnino provinciam in tali conditione reliquerat, ut quod Cicero ei graviora opprobria non fecerit, miremur, sed ne Pompeium illo offenso laederet et per eius amicos sperato triumphi honore privaretur, diligentissime videtur cavisse. Contra Appius querebatur, quod Appianos, qui sibi monumentum exstruere vellent, prohibuisset (II, 9, 1—3), quod eos, qui legatos cum laudationibus Romam missuri fuissent, impedivisset (II, 10, 1), denique quod sibi obviam progredi noluisset (II, 9, 4). Sed cum in Italiam pervenisset et ad urbem esset triumphum exspectans — etenim nemini, qui cum imperio esset, urbem ingredi licebat; quare qui triumphum agere vellent, ad eam manebant; festive igitur Cicero II, 10, 1 scripsit *aspectus urbis* — rursus Ciceroni amicissimum animum ostendit, credo ne is triumpho et petitioni censurae obstaret. At cum a P. Cornelio Dolabella, qui Ciceronis filiam Tulliam (vid. ad I, 13) in matrimonium ducere volebat et de ea re cum propinquis agebat, maiestatis accusatus esset, quo pertinent, quae II, 11, 2 scripta sunt, dimisso triumpho urbem introiit et a Q. Hortensio et M. Bruto defensus absolutus est. Tum ab eodem Dolabella, quod in censurae petitione suffragia emeret, ambitus reus factus, iterum iudicum sententiis crimine liberatus est. Cicero, scilicet quod Cn. Pompeius Appio faveret et ipse ab illo res suas adiuvari cuperet, in utraque caussa nonnulla officia illi praestitit, quum qui contra eum testes mittere vellent impediret (II, 11, 3 extr.), et absolutionem gratulatus est (II, 11 et 12), simul, quod ille post iudicium ambitus demum ei filiae nuptias congratulatus est, benigne accepit (II, 12, 2 et 3). Censor Appius nihil memorabile gessit. A. 49 cum Cn. Pompeio in Graeciam profectus, in Euboea, quo Pythiae oraculo monitus transierat, mortuus est. Quamquam nihil fere memorabile gessit, nec vitiis, quibus nobilitas tum polluta erat, caruit, tamen, ut Cic. ait Brut. 77, 267: *et satis studiosus et valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator et cum auguralis, tum omnis publici iuris antiquitatisque nostrae peritus fuit.*

Ep. 10. §. 2. De senatus consulto vid. Vit. Cic. a. 51.

Ep. 11. *L. Clodium* summa familiaritate cum Appio Claudio coniunctum fuisse intelligimus ex ep. II, 8, 2 Tum praefectus fabrum fuit in illius exercitu, a. 43 tribunus plebei. Num fuerit is, quem a. 40 a militibus suis occisum esse Appian. b. c. V, 49 narrat, incertum est. Plebeius et cliens gentis Claudiae videtur fuisse. — De *Q. Fabio Vergiliano* nihil constat, nisi eum Appii Claudii legatum in Cilicia fuisse et postea ab Pompeianis partibus stetisse. — *C. Valerius Flaccus* cum Appio in Cilicia fuerat et post illius decessum eius negotia in Asia procuravit (II, 11, 3 extr.). — *M. Octavius*, cum legatus Appii Claudii in Cilicia fuisset, prius Romam rediit, ut aedilitatem curulem peteret, quam a. 50 cum M. Caelio gessit. Bello civili contra Caesarem in Graecia et in Africa militavit, et postea in pugna Actiaca mediae aciei classis Antonianae praefuit.

Ep. 12—14. *Servius Sulpicius Rufus*, vir doctrina insignis, in iure civili princeps. Praetor fuit, ut videtur, a. 65, sed in provinciam ire noluit. Cum a. 63 consulatum peteret, quod emere suffragia noluerat, repulsam tulit, nec quum competitorem L. Murenam ambitus reum fecisset, contra Q. Hortensium et M. Ciceronem caussam obtinuit. A. 52 interrex Cn. Pompeium consulem sine collega creavit, ipse a. 51 cum M. Claudio Marcello consul fuit, in quo magistratu, quamvis Pompeii partibus faveret, tamen collegae in Caesarem atrocius progredienti (vid. ad I, 15) restitit, sed idem quominus legionibus in Cilicia et Syria supplementa scriberentur, impedivit (II, 7, 1). Postquam Caesar a. 49 Rubiconem transiit, quamquam filium Brundusium ad eum miserat neque umquam pacem suadere destitit, tamen utrum Pompeium in Graeciam sequeretur, an in urbe remaneret incertus haerens, ab Cicerone, quid ageret, consilium petivit, quo pertinent ep. II, 13 et I, 12, quarum illa nonnullis diebus ante alteram scripta est. Post pugnam Pharsalicam, quamvis ei ab Caesare, quod Pompeii castra secutus non erat, nihil timendum esset, tamen ne in urbe quae nollet videret, in Asiam profectus in insulis Samo et Lesbo paulisper moratus est, sed a. 46 et 45 pro consule Achaiam provinciam administravit, in qua ut quamdiu Caesar vellet, maneret, Cicero eum monuit ep. II, 14. Ex ea ad Ciceronem dedit ep. I, 13 et 18, ab illo accepit II, 62—65. A. 43 legatus ad M. Antonium missus in itinere obiit (vid. Vit. ad eum annum).

Ep. 12. §. 1. *Philotimus* Terentiae, Ciceronis uxoris, libertus videtur fuisse. — *Postumia*, Servii Sulpicii uxor, minus bona fama fuit. Maritum cunctantem et minus sedulum ad consilium fortiter capiendum saepe stimulavit. — *Servius*, qui in hac epistola commemoratur, filius illius, de quo modo dictum est, adolescens ingeniosus et bonus, quem a patre ad Caesarem

missum, non diu in eius comitatu fuisse veri simile est, cum ex hac epistola eum postquam pacis spes sublata est (vid. ad II, 13), ad patrem rediisse appareat (cfr. II, 14, 5).

Ep. 13. *Tullia*, Ciceronis filia, nata Nonis Sextilibus a. 79 vel 78, ante annum 63 (vid. Vit. a. 64) nupsit C. Calpurnio Pisoni Frugi, qui socero eiusque propinquis in omnibus malis summa fide adfuit, quid quod cum uxore Pisoni consuli supplex fuit, ut de Cicerone restituendo ad senatum referret, sed antequam ille ab exilio Romam rediit, a. 58 mortuus est. Iterum Tullia nupsit a. 56 Q. Furio Crassipedi, sed eius matrimonii mox utriusque voluntate divortium factum est. Tertium a. 50 nupsit P. Cornelio Dolabellae (vid. ad I, 37), iuveni nobili et ingenioso, sed moribus dissolutis, cui a. 49 filiolum peperit. Sed cum is mox animo plane alienato esset, tamen Cicero, quod illum apud Caesarem multum valere videbat, diu matrimonium tolli noluit, dum a. 46 exeunte repudium missum est. Anni insequentis mense Februario Tullia, postquam filium Lentulum peperit, in Tusculano patris mortua est. Fuit patris effigies oris, sermonis, animi, summaque pietate eum semper, etiam postquam cum matre divortium fecit, amplexa est. — §. 4. *ex Asia rediens*] Quo tempore, ex iis, quae ad I, 12 dicta sunt, cognosces. *Aegina* insula in medio sinu Saronico inter Atticam et Peloponnesum sita, *Piraeeus* Athenarum portus.

Ep. 14. §. 1. Cicero quoniam ad superiorem epistolam respondet, *Ego vero* in principio scripsit, iis quae Sulpicius §. 1 scripserat: *qui si istic — declarassem*, quid ipse sentiat, opponens. — *Q. Maximus* est *Q. Fabius Maximus Cunctator*, qui bello Punico secundo Romanis cunctando restituit rem. Eius filius, *Q. Fabius Maximus*, cos. a. 213, rei militaris gloria patrem aemulatus, ante illum mortuus est. Cfr. Cic. d. sen. 4, 12: *multa in eo viro praeclara cognovi, sed nihil admirabilius, quo modo ille mortem filii tulit, clari viri et consularis. Est in manibus laudatio: quam cum legimus, quem philosophum non contemnimus? — L. Paulus*] L. Aemilius Paulus, qui Persen, Macedoniae regem, devicit. Velleius I, 10: *L. autem Paulo, magnae victoriae compoti, quattuor filii fuere, ex iis duo natu maiores — in adoptionem dederat —, duos minores praetextatos, quo tempore victoriam adeptus est, habuit. Is cum in contione extra urbem more maiorum ante triumphi diem ordinem actorum suorum commemoraret, deos immortalis precatus est, ut si quis eorum invideret operibus ac fortunae suae, in ipsum potius saevirent, quam in rem publicam. Quae vox veluti oraculo emissa magna parte eum spoliavit sanguinis sui; nam alterum ex suis, quos in familia retinuerat, liberis ante paucos triumphi, alterum post pauciores amisit dies.* Quam calamitatem ita con-

stanter tulit, ut inter exequias triumphans urbem ingressus sit. — *vester Gallus*] C. Sulpicius Gallus (ex nominibus, cur Cicero *vester* adiecerit, colligas), praetor a. 169, sequente anno tribunus militum in exercitu L. Pauli, a. 166 cos., primus Romanorum astronomiae peritissimus. Filii pueri mortem constanter ab eo perlatam esse, etiam aliis locis Cicero praedicat. — *M. Cato*] M. Porcius Cato Censorius. Eius filius, M. Porcius Cato Licinianus, quo nemo vir melior, nemo pietate praestantior (Cic. de sen. 23, 84), praetor designatus mortuus est a. 153 et reliquit egregios de iuris disciplina libros.

Ep. 15 — 17. *M. Claudius Marcellus* cum semper popularium partium adversarius fuisset, a. 51 cum Ser. Sulpicio Rufo cos., belli civilis semina sparsit. Rettulit enim, ut Caesar exercitum dimitteret et de provincia decederet, ne ei absenti consulatum petere liceret, ut colonia Novum Comum, quam Caesar deduxerat, civitate Romana privaretur, sed resistentibus tribunis plebei, dehortante collega, haesitante ipso Cn. Pompeio, nihil obtinuit, nisi senatus consultum, ut Kalendis Martiis proximi anni consules de provinciis consularibus et de Caesaris veteranis ad senatum referrent. Cum eo anno Cicero in provinciam Ciliciam ire coactus esset, inde ad Marcellum misit ep. II, 75. Bello civili invitus, quod de eventu desperaverat, Pompeium in Graeciam secutus, pugnando abstinuit. Postquam ille devictus et interfectus est, Mitylenis in insula Lesbo mansit, neque lacessitus a Caesare, neque veniam ab eo petens. Cum iam appareret eum pertinaciter ab civitate abesse velle, cum alii amici, tum Cicero ep. II, 15 et I, 15 eum monuerunt, ut illud consilium mitteret, at nihil videntur effecisse. Sed Caesar senatu intercedente, quamvis ipse non petivisset, veniam ei redeundi dedit, quae res narratur ep. II, 14. Quae venia quamquam inopinanti ei, cum ipse nihil contra animi sententiam egisset, oblata est, tamen etiamtum num ea uteretur, cunctatus est, ut iterum de maturatione itineris ab Cicerone commonendus esset (ep. I, 16), atque adeo ep. I, 17, quam post illam I, 16 scriptam esse videtur apparere ex verbis *magisque literas tuas exspectare iam incipiebam*, quam parvi Caesaris beneficium faceret, ostendit. Tandem a. 45 profectus in Piraeeo occisus est, de qua re Ser. Sulpicius ad Ciceronem scripsit ep. I, 18.

Ep. 15. §. 1. *Q. Mucio*] Non dubium videtur, quin is sit Q. Mucius Scaevola, Q. Ciceronis in Asia comes, a. 54 tribunus plebei, tum Appii Claudii in Cilicia legatus, a. 49 in augurum collegium cooptatus. — De *Theophilo*, nisi quae hac et sequente epistola commemorantur, prorsus nihil compertum habemus. — §. 4. Qui h. l. et II, 14 et 15 commemoratur frater *Marcellus*, non eodem, ac M. Marcellus, patre genitus est — nam is *C. Clau-*

dius Marcellus, cos. a. 49, a. 48 in Graeciam Pompeium secutus pugnans occisus videtur *) —, sed patrui filius (vid. ad II, 17, 6. 89, 1), *C. Claudius Marcellus*, qui cos. a. 50 Caesarem acriter impugnaverat, nec tamen contra collegam (vid. ad I, 121) et C. Curionem, tribunum pl., quidquam efficere potuerat. Nihilominus bello civili exorto in Italia remansit et facile a victore veniam impetravit. Is ergo pro exule M. Marcello Caesarem precibus adiit (II, 14, 3). Postea prudentissime a re publica procul se continuit, et ab Octaviano, cuius sororem Octaviam in matrimonio habuit, magno honore affectus, a. 40 mortuus est.

Ep. 18. Vid. ad I, 12 et I, 15. — §. 1. *Epidaurus* urbs in Argolide. — *Piraeeum* (vid. I, 13, 4) tum maximam certe partem dirutum fuisse inde intelligitur, quod M. Marcellus non in aliquam domum deverterat, sed tabernaculum (§. 3) posuerat. — *Malea* promontorium Peloponnesi maxime ad meridiem vergens. — §. 2. De *Postumio* nihil constat. — *P. Magius Chilo* nulla alia re nisi M. Marcelli interfectione famam adeptus est. Cic. ad Att. XIII, 10, 3: *Misit enim Brutus ad me; per litteras purgat Caesarem de interitu Marcelli* (vide quid homines malevoli suspicati fuerint), *in quem ne si insidiis quidem ille interfectus esset, caderet ulla suspicio. Nunc vero cum de Magio constet, nonne furor eius causam omnem sustinet? Plane quid sit non intelligo. Explanabis igitur. Quamquam nihil habeo, quod dubitem, nisi ipsi Magio quae fuerit causa amentiae, pro quo quidem etiam sponsor Sunii factus est. Nimirum id fuit. Solvendo non erat. Credo eum petiisse a Marcello aliquid et illum, ut erat, constantius respondisse.* — *Acidini*] Ex ep. ad Att. XII, 32, 2 apparet eum fuisse *C. Manlium Acidinum*, iuvenem, qui tum studiorum causa Athenis degebat. — §. 3. *Academiae gymnasium* — gymnasia apud Graecos erant loci saepti cum hortis et aedificiis, in quibus iuvenes corpora exercebant, sed etiam philosophi docere consueverant — *nobilissimum orbis terrarum* appellatur, quod in eo Plato docuerat. — *pro collegio*] Scilicet, quod in consulatu collega fuerat.

Ep. 19. *Cn. Plancius*, eques Romanus, a. 58 cum quaestor esset in Macedonia L. Appuleii, Ciceroni exuli multa et magna officia praestiterat, nec minus trib. pl. a. 56 eum adiuverat. Pro quo Cicero gratiam ei rettulit a. 54, quum eum, ab competitore aedilitatis, M. Iuventio Laterense, ambitus reum factum, oratione, quae etiamnunc exstat, defenderet. In bello civili Cn. Plancius, Pompeii partes secutus, eo tempore, quo haec epistola scripta est, exul fuit Corcyrae indeque ad Ciceronem litteras miserat, quibus quid sibi

*) Vid. Drum. Gesch. T. II. p. 398 sq.

metuendum esset quaesiverat. Tum ille ei responderat, ne quid proprii periculi metueret, sed ea, quae omnibus universaeque civitati instarent, fortiter perferret. Etenim etiamtum multi, ne Caesar proscriptiones facturus esset, timebant. Ad quam epistolam cum Plancius non ita, ut optaverat, rescripsisset, hac epistola Cicero respondet.

Ep. 20. Dum Cicero cos. Catilinae coniurationem oppressit, Cn. Pompeius in Asia bellum gessit. Ad eum Cicero de rebus a se gestis scripserat, at Pompeius, sive quod Ciceronem sibi in re publica obstare putaret eiusque gloriatio ipsi displiceret, sive quod, quae Ciceronis suspicio est, *ne quem offenderet vereretur*, ne eos, qui Catilinae favissent, Ciceroni inviderent, a se abalienarent, neque in iis litteris, quas ad senatum miserat (i. e. *publice*), quibus Mithridatem occisum omnemque Asiam pacatam esse nuntiaverat, neque in iis, quas privatim ad Ciceronem dederat, Catilinae mentionem fecerat. Quod eo gravius tulit ille, quod et Pompeium sibi officiis devinctum putaverat — nam legem Maniliam, qua ad illum imperium belli Mithridatici delatum est, studiosissime commendaverat actionibusque, quibus cum alii adversarii, tum Caesar absenti nocere studuerant, fortissime restiterat, et cum iam Q. Metellus Nepos aliique ob Catilinae socios necatos pericula ei minarentur, illius auctoritate et potentia se tutum fore speraverat. Quare hac epistola illi de silentio opprobria facit. Ceterum Cn. Pompeium, cum rediisset, quod in illis litteris omiserat, quasi compensavisse ipse Cicero testatur de Off. I, 22: *hoc mihi tribuit Pompeius ut diceret frustra se triumphum tertium deportaturum fuisse, nisi meo in rem publicam beneficio ubi triumpharet esset habiturus.* Cfr. ep. II, 94, 7. — Litterae, quae in principio praescriptae sunt, significant: *Si tu exercitusque valetis, bene est.* — *P. Scipionis Africani minoris* et *C. Laelii Sapientis* clarissima fuit amicitia, ut Cicero C. Laelium de amicitia disputantem fecerit. Cum P. Scipioni rei militaris laus maior esset, C. Laelius ingenio, litteris, eloquentia, sapientia prior habebatur (Cic. Brut. 21, 84).

Ep. 21. *P. Vatinius*, trib. pl. a. 59 C. Iulio Caesari consuli promptissimus fuit administer (cfr. II, 99). Non solum Bibulum alterum consulem omni modo vexavit, sed etiam legem pertulit, ut Caesari Gallia citerior et Illyricum cum legionibus in quinquennium darentur. Et ipsi Ciceroni insidias struxit per C. Vettium indicem. Quare cum testis adversus P. Sestium, de vi reum, a. 56 exstitisset, ille in eum habuit orationem eam, quae etiamnunc exstat, quae quia in testem habita est, *interrogatio* appellatur. Idem, cum a. 55 triumviris annitentibus, M. Catone reiecto, praetor factus esset, graviter ei in senatu adversatus est, sed paulo post voluntati triumvirorum ita

cessit, ut non solum cum eo in gratiam rediret, sed etiam a. 54 eum lege de ambitu interrogatum defenderet (vid. II, 1, 4 sq., maxime 16). Postquam P. Vatinius in exercitu Caesariano adversus Pompeium militavit, a. 47 cos. suffectus, a Caesare cum exercitu contra Dalmatas missus, rem prospere gessit. Iam cum Ciceronem etiamtum in senatu multum valere audivisset, litteris eum prioris officii admonens rogavit, ut supplicationi sibi decernendae suffragaretur. Quod cum obtinuisset, gratias ei egerat litteris, ad quas Cicero hac epistola respondet. — *Pompeia* qua sanguinis necessitudine cum Cn. Pompeio Magno coniuncta fuerit, prorsus ignoratur, nec magis quis *Sura* fuerit, constat. Alii eum e gente Cornelia Lentulorum, alii P. Vatinii libertum vel clientem fuisse suspicantur. — *Dionysius*, non confundendus ille cum Dionysio, Attici liberto, homine doctissimo (vid. ad I, 71), Ciceronis fuit servus et anagnostes. Is cum libros nonnullos furatus poenae metu in Illyricum aufugisset, Cicero P. Vatinium rogaverat, ut eum ad se reducendum curaret. Cfr. I, 105.

Ep. 22. *A. Manlium Torquatum* quantopere amaverit Cicero ipse declarat, cum eum (pr. Planc. c. 11) *gravissimum et sanctissimum atque omni laude et honore dignissimum virum appellat* et de eo (de Fin. II, 22) scribit: *quem perspexi mea causa mihi fuisse amicum, non sua.* Is a. 52 Cn. Pompeio tert. cos. praetor fuit, et cum praeesset quaestioni de ambitu, T. Annium Milonem condemnavit; quae res Ciceronis amicitiae non obfuit. Cum bello civili citius quam Cicero Pompeium in Graeciam secutus esset (quo pertinent, quae ep. II, 22, 5 scripta sunt) in eiusque exercitu fuisset, quamquam a Caesare veniam ut in Italia esse posset impetraverat (id quod apparere videtur ex ultimis huius epistolae verbis: *aut quo veniam scire possim*, cum Ciceronem tum Italiam relinquere voluisse neque aliunde sciamus, neque veri simile sit), tamen Athenis in provincia Servii Sulpicii (II, 22, 6. Vid. ad I, 12) vixit. Ibi cum desiderio Romae, suorum, rei familiaris captus esset, ad Ciceronem saepius scripsit, eum consulens de conditione sua, ad quas quaestiones ille ep. II, 22 et hac respondet. Quae ut recte intelligantur, tenendum est, Caesarem tum in Hispania bellum adversus Cn. Pompeii filios suscepturum fuisse; potuisse ergo Torquatum aliquid boni sperare, si Pompeii vicissent, sed eundem sibi visum esse ab illis timere debere, si antea cum Caesare gratiam iniisset, quo spectant verba huius epistolae §. 2: *Si arma valebunt, nec eos a quibus reciperis, vereri debes, nec eos, quos adivisti.* — §. 2. *M. Antonius*, natus a. 143, cos. a. 99, a. 87 Marii et Cinnae iussu interfectus est. Orator sui temporis clarissimus fuit et cum L. Crasso (vid. ad II, 31, 3) de principatu certavit. Iam tum cum bellum inter Sullam et Marium exoriretur,

praeviderat optimatium partes, etiamsi ad tempus vincerent et reficerentur, tamen tandem devictum et oppressum iri.

Ep. 23. *T. Furfanius Postumus*, inimicus P. Clodio, a. 52 in causa Miloniana iudex. Post bellum civile ei a. 46 provincia Sicilia cum proconsulari imperio decreta est. Quo cum proficisceretur, Cicero ei hac epistola commendavit A. Caecinam, qui tum exul in ea insula vivebat (vid. ad II, 23).

Ep. 24 et 25. *Q. Ligarius* legatus *C. Considii Longi* in Africa fuit et ab illo, cum decederet, exeunte a. 50 aut ineunte 49 provinciae praefectus est. Cum iam Caesar Rubiconem transgressus esset, multique Pompeiani in Africa ab Ligario peterent, ut suus dux esse vellet, recusavit, sed cum *P. Attius Varus*, qui antea pro praetore Africam obtinuerat, acerrimus Pompeianarum partium propugnator, Uticam advenisset imperiumque arripuisset, in provincia remansit et ab illo orae maritimae praefectus est. Quo in munere iubente Varo *L. Aelium Tuberonem* (vid. ad II, 83, 10), cui ex senatus consulto Africa provincia sorte obtigerat, quamvis ille Pompeianus esset, exclusit. Cum Q. Ligarius in exercitu Scipionis contra Caesarem stipendia meruisset, post pugnam ad Thapsum factam captus, ab illo dimissus, sed exilio multatus est. At postquam Caesar ex Africa Romam rediit, fratres, propinqui, amici, ut illi veniam redeundi impetrarent, nihil intactum reliquerunt, et Ciceronem, ut suas preces adiuvaret, commoverunt. De his rebus et optima quaeque ab Caesaris clementia sperari posse, hac et sequente ep. Ligarium Cicero certiorem facit. Sed subito *Q. Tubero*, L. filius eius, qui Africa exclusus ad Pompeium se contulerat sed post pugnam Pharsalicam cum Caesare in gratiam redierat, Q. Ligarium apud Caesarem propter res in Africa gestas capitis reum fecit, qua in causa ab Cicerone oratione, quae etiamnunc exstat, defensus non solum absolutus, sed etiam omnium rerum veniam nactus est.

Ep. 25. §. 2. *a. d. V. Kal. intercalares priores*] A. 46 Caesar, ut annus cum solis cursu conveniret, auctore et adiutore usus Sosigene Alexandrino, primum Mercedonium mensem intercalavit, tum inter menses Novembrem (post eius diem vicesimum sextum) et Decembrem duos alios menses, qui appellabantur *intercalaris prior* et *posterior*. *Kalendae intercalares priores* ergo sunt primus dies mensis intercalaris prioris (d. 27. Nov.) et quo die Caesarem adierunt, fuit d. 23. Nov.

Ep. 26 et 27. Admodum mirum est, quod de *M. Mario* nihil scimus, nisi quae ex epistolis ad eum datis concludi possunt. Fuit municeps et in suo municipio decurio (I, 26, 3: *quum Oscos ludos vel in senatu vestro spectare possis*, ex quibus verbis Oscum municipium recte, Arpinum fuisse impru-

dentius colligitur). Habuit magna praedia in Campania in iisque, cum valetudine imbecilla esset et podagra laboraret, ab re publica et ab urbe remotus otium iucundum degebat.

Ep. 26. §. 1. *ad ludos*] M. Marius cum ad ludos, quos a. 55 Cn. Pompeius, iterum cum M. Licinio Crasso consul, in theatro maximis sumptibus exstructo et splendidissime ornato edidit, Romam non venisset, Ciceronem, qui quamvis invitus, tamen ne Pompeium laederet, illis spectaculis interfuerat, ut ad se de iis scriberet, rogaverat, cui ille hac epistola satisfacit. — — *ex quo tibi Stabianum perforasti et patefecisti Misenum*] *Stabiae* oppidum Campaniae, a. p. C. n. 70 Vesuvii eruptione cinere obtectum. *Misenum* oppidum cum portu amplissimo et promontorio in eadem regione. Verba aliter intelligi non possunt, nisi ut Marius per suum Stabianum, i. e. villam ad Stabias sitam, arboribus credas excisis aut rupe perforata, viam ita fecisse dicatur, ut ex suo cubiculo Misenum conspicere posset. Disiunxit ergo Cicero, quorum alterum alteri sic subiungi potuit: *ex quo Stabiano perforato tibi patefecisti Misenum.* — *Sp. Maecius Tarpa* acerrimus et elegantissimus iudex in iudicandis fabulis scenicis habebatur. Ut ei tum Pompeius, ita postea Augustus curam recensendarum fabularum et mimorum commisit *). Cicero taedio ludorum vel quod ei potissimum res mandata fuerat, iniquius de eo videtur iudicasse. — §. 2. *Nam — liceret*] Aesopus nobilissimus fabularum tragicarum actor. Cum iam senex esset, indignatus est Cicero, quod eum Pompeius in scenam reduxisset. Sed etiam alios histriones ab eo reductos fuisse alii scriptores tradiderunt **). — *decesse*] Cfr. Zumpt. Gr. Lat. §. 160, 2. — *Si sciens fallo*] Locus est ex incerti poëtae tragoedia, quae *equus Troianus* inscripta fuit ***). — *Clytaemnestra*, quae etiam *Aegisthus* inscribitur, fabula fuit *L. Attii* poëtae, qui natus est circiter a. 170†). — *Creterrae* vasorum genus est ††). — §. 3. *Protogones*] Vix dubium quin is servus et anagnostes M. Marii fuerit. — *Graecos ludos*] Ex omni nexu loci apparet *Graecos ludos* fuisse comoedias Graecas, certe ad Graecorum exempla compositas. *Osci ludi* sunt fabulae, quae a civitate Oscorum Atellis, in qua primum coeptae [fuit id oppidum in Campania inter Capuam et Neapolin situm], *Atellanae* dictae sunt, argumentis dictisque iocularibus similes satyricis fabulis Graecis †††). — *via Graeca*] Veri simile est

*) Horat. A. P. 386. Schol. ad Hor. Sat. I, 10, 38. — **) Plin. H. N. VII, 48. — ***) Ribbeck. Trag. Rom. reliq. p. 199 sq. — †) Ribb. l. c. p. 298 sqq. — ††) Hoc monendum putavimus, quod in volgaribus lexicis illud vocabulum omissum est. Legitur in Fragm. Naevii vs. 47. ap. Ribb. p. 10. — †††) Diomed. III p. 487.

ad villam M. Marii viam fuisse, a Graecis olim constratam. Quae cum iam neglecta iaceret, quippe homo podagricus, pedis offensionem metuens ea abstinuit. — *athletas*] Exhibuit Pompeius in ludis athletas Graecos, Romae insolitum genus spectaculi, sed displicuere. — §. 4. *L. Caninius Gallus* trib. pl. a. 56 rogationem promulgaverat, ut Pompeius sine exercitu cum duobus lictoribus ad Ptolemaeum Auleten in regnum Aegypti restituendum mitteretur. Quam ob causam sequente anno ab Pompeii adversariis ambitus reus factus, a Cicerone, qui Pompeio roganti id negotii recusare noluerat, defensus est. A. 53 praetor fuit, a. 44 mortuus est. Hominem non indoctum fuisse inde colligitur, quod M. Terentio Varrone familiariter usus est (II, 28, 1).

Ep. 27. Cum Cicero a multis vituperaretur quod post pugnam Pharsalicam Pompeianos reliquisset et cum Caesare in gratiam redire studuisset, hac epistola Mario, ut si quando in vituperatores incidisset (§. 6), se defendere posset, quas rationes in bello civili secutus esset, exposuit. — §. 1. *Pompeianum* villa Ciceronis in agris Pompeiorum, urbis Campaniae. Haec acta esse a. 49 quisque intelliget. — §. 2. *quadam ex pugna*]. Dicit pugnam ad Dyrrhachium factam (Caes. B. C. III, 62). Adiecto *quadam* quam parum in illa momenti fuerit significat. — §. 3. *Iuba*, rex Numidiae cum Pompeianis societate inita a Caesare victore regno privatus est.

Ep. 28 — 35. Caesar eo tempore, quo haec epistola scripta est, in Gallia bellum gerens, Ciceroni, cuius frater Quintus (I, 35, 1) apud eum legati locum obtinebat utilissimamque in re militari operam praestabat (vid. ad I, 131), magnam benevolentiam ostendebat, multumque iis, quos ille commendaverat, tribuere solebat. Quam ob causam ille ei hac epistola commendat *C. Trebatium Testam*, iuvenem ingeniosum, iureconsultum doctum (II, 86, 3), qui quod se gloria et praeda auctum iri sperabat, in Caesaris exercitu stipendia merere volebat. Is Trebatius, cum postea Pompeianas partes secutus esset, facile ab Caesare veniam impetravit, a. 47 trib. pl. fuit, sub imperatore Augusto iuris scientiae et elegantis iudicii laude floruit.

Ep. 28. §. 1. Pompeius, cum ei post alterum consulatum lege Trebonia Hispania provincia in quinquennium data esset, Ciceroni conditionem obtulerat, ut secum legatus esset, quam ille cum primo accipere voluisset, tamen cum Pompeius ad urbem maneret (*Pompeii commoratio diuturnior*) et ipse, ne P. Clodius sibi absenti negotia facesseret, metueret (*mea quaedam tibi non ignota dubitatio*), illud consilium abiecit. — §. 2. *L. Cornelius Balbus*, Gaditanus, cum bello Sertoriano in Cn. Pompeii exercitu multa fortiter fecisset, ab imperatore illo civitate Romana donatus est, quae cum ei lege Cor-

nelia confirmata esset, in honorem eius, qui illam tulerat, Cn. Cornelii Lentuli, nomen Cornelii sumpsit. Homo versuto ingenio, cum Pompeio, Caesari, aliis officia praestitisset, non solum magnam pecuniam conquisivit, sed etiam in tribum Crustuminam pervenit. Inprimis Caesar, quem in contentione civili superiorem fore sagacissime ante perspexit, diligentissime inservivit. Cui cum iam a. 61 in Hispania ulteriore praefectus fabrum fuisset, idem munus suscepit, cum ille a. 58 in provinciam Galliam proficisceretur, sed plerumque tempus Romae transegit, illius negotiorum et publicorum et privatorum procurator, sed nonnumquam, ut a. 54 (I, 29, 1), in castris fuit. A. 56 ab inimicis non tam ipsius, quam triumvirorum causa, quod contra ius civem se gereret, reus factus, ab Cicerone oratione ea, quae etiamnunc exstat, defensus, absolutus est. Bello civili exorto primo Romae remansit, ne ingratus in Pompeium audiret, sed Caesaris benevolentia maxima munera atque adeo senatoriam dignitatem nactus est omnibusque eius consiliis et negotiis interfuit (I, 39). Post illius mortem cum Octaviano se adiunxisset, a. 42 praetor, a. 40 consul suffectus fuit. Testamento singulis civibus quinos et vicenos denarios legavit. — *M. Orfium* equitem Romanum et tribunum militum in Caesaris exercitu fuisse, ex I, 131, 3 comperimus, at h. l. num nomen recte scriptum sit, non constat. — *Q. Lepta* postea praefectus fabrum fuit M. Ciceronis in Cilicia (II, 9, 4). Praeterea cum multis nobilibus negotia habuit. Cum homo esset humili loco, Caesar eo alludens iocatus videtur. Cfr. I, 124 extr. — *T. Annius Milo Papinianus* a. 57 trib. pl. summas cum P. Clodio suscepit inimicitias, cum ad Ciceronem restituendum anniteretur, et ab illo laesus eius gladiatores saepe devicit (II, 106). A. 56 ab illo lege Plautia de vi interrogatus per armatos, ne iudicium fieret, impedivit, sed cum ipse P. Clodium reum fecisset, ille absolutus est Quo anno praetor fuerit nescimus, nec magis quo crimine a. 55 reus factus sit. Cum in eundem annum (52) consulatum peteret, in quem P. Clodius praeturam, ac Pompeius ut summa rerum ad se deferretur, omnia perturbari cupiens, comitia differret, saepe illi cum suis factionibus inter se Romae depugnaverunt, dum a. d. XIV Kal. Febr. Milo Clodium in via Appia forte obviam factum, cum ex rixa comitum pugna orta esset, occidit. Reus factus, quamvis Cicero eum defendisset, tamen condemnatus, in exilium cessit. Cum complures annos Massiliae degisset, a M. Caelio (vid. ad I, 7) evocatus, cum Caesar in Graecia bellum gereret, se ab Pompeio missum simulans copias coëgit, sed cum castellum in agro Thurinorum obsideret, lapidis ictu interemptus est (Caes. B. C. III, 21. 22). Ceterum Cicero Milonem Caesari commendasse videtur, ne ei in honoribus nanciscendis obstaret, sed quod

illum in eum iratum sciret, verbo frigidiore usus, quo spectant verba: *non illo vetere verbo meo, quod cum ad te de Milone scripsissem, iure lusisti.* — *more Romano*] Locutio proverbialis, quam ob causam Cicero adiecit: *quo modo homines non inepti loquuntur*. Significatur sponsio certa, cui fides habeatur digna. Scilicet Romani se vanarum rerum et verborum inanium osores, promissis fidelissime stare gloriabantur. — *quod familiam ducit*] Locutio sumpta ab familiis (servorum) venalibus, in quibus qui formosissimi et optimi essent, prima loca obtinere solebant, quare significat: principatum tenere, optimum esse. Cfr. Cic. Phil. V, 11: *Lucius quidem, frater eius, utpote qui peregre depugnarit, familiam ducit.* d. Fin. IV, 16, 45: *Sed primum illud vide, gravissimam illam vestram sententiam, quae familiam ducit.*

Ep. 29. Scripta est epistola, cum Caesar iterum in Britanniam navigaturus esset et Trebatium ei comitem futurum Cicero suspicaretur. — *Medea* est fabula *Q. Ennii*, poetae praeclarissimi, qui a. 239 natus, a. 169 mortuus est. Versus priores sunt tetrametri trochaïci:

Quaé Corinthum arcem áltam habetis mátres opulentae, óptumates.
Múlti suam rem béne gessere et públicam patriá procul,
Múlti qui domi aétatem agerent, própterea sunt ímprobati,

ultimus ut supra 2 eiusdem generis catalecticus:

Qui ípse sibi sapiéns prodesse nón quit, nequiquám sapit. — De *essedis* et *essedariis* Britannorum qui cognoscere cupiunt, adeant Caes. B. G. IV, 33.

Ep. 31. §. 2. *Mucio et Manilio*] Cum iureconsulti sententiis suis ita pondus addere solerent, ut aliorum iuris peritorum hominum auctoritate uterentur, Cicero cum homine illius generis iocans ad confirmandam rem levissimam et per se perspicuam duos praestantissimos viros auctores adhibet. *P. Mucius Scaevola*, cos. a. 133, quo anno Ti. Gracchus interfectus est, pontifex maximus, de iure civili tam diligenter et enucleate scripserat, ut eius scientiae fundamenta iecisse videretur. Iam antea *M'. Manilius Nepos*, cos. a. 149, libros de iure civili tres ediderat eumque vere iurisconsultum nominandum esse Cic. dicit d. Or. I, 48, 212. — *essedarios* — *andabatam*] Ludit Cicero in vocabulo *essedariorum*, qui et Britannicorum militum et gladiatorum genus erant. *Andabatae* gladiatores sunt, qui ex equis galea frontem atque oculos tecti pugnabant. *Defraudare* antiquiore et, ut videtur, apud iureconsultos consueto more cum duplici accusativo et eius, cui fraus fiat, et rei, qua ille privetur, coniungitur. Unde apparet hoc dici: quem ne a spectanda andabatarum, maxime contempti generis, pugna fraude prohibere poteramus. — *fratres nostri Aedui*] *Aedui* sive *Haedui*, populus ei,

qui Caesaris de bello Gallico commentarios legerit, certe non ignotus, a Cicerone fratres appellantur, quod primi ad Romanorum amicitiam atque societatem accesserant in eaque usque ad illud tempus fidelissime manserant. — Ultima verba sunt versus trimeter iambicus ex Terent. Heautontim. I, 1, 34:

aut cónsolando aut cónsilio aut re iúvero.

Ep. 32. *Cyrus*, architectus illo tempore celeberrimus, qui Ciceroni in domo aedificanda operam praestitit. A. 52 moriens P. Clodium et M. Ciceronem testamento heredes scripsit. — *si scribere oblitus es*] Cicero iocatur, cum *scribere* et de litterarum pingendarum artificio, et de formularum, sponsionum, stipulationum, actionum, testamentorum scriptione, quae negotia iureconsultorum fuere, intelligi possit.

Ep. 33. De *C. Matio* vid. ad II, 47.

Ep. 34. De *Equo Troiano* vid. ad I, 26, 2. Festus p. 343 ed. Müll.: '*sero sapiunt Phryges' proverbium est natum a Troianis, qui decimo denique anno velle coeperant Helenam quaeque cum ea erant rapta, reddere Achivis.* — *Primas illas*] scil. *litteras*. — *intectus*] Cfr. I, 32, 2: *praesertim qui sagis non abundares.* — Versus tetrameter trochaicus catalecticus ex incerta incerti poëtae fabula:

Úsquequaque sápere oportet: id erit telum acérrimum. —

§. 2. De *Cn. Octavio* nihil compertum habemus, sed homo ignobili loco natus neque ulla virtute aut arte insignis ex hominum clarorum familiaritate splendorem sibi addere voluisse eamque ob causam illis saepe invitando molestus videtur fuisse. — §. 3. *Romano more*] Vid. ad I, 28. 3. — *respondere*] Ambiguum est, utrum id verbum de responsionibus, quas iureconsulti consulentibus dare solebant, an de reddendis ad allocutionem verbis intelligendum sit, in qua ambiguitate iocum esse vides. — *Samarobriva* oppidum Ambianorum, hodie Amiens. Vid. Caes. B. G. II, 4. 15. VII, 75.

Ep. 35. *Ptolemaeus Auletes*, homo dissolutus, cum a. 57 a suis regno expulsus esset, Romam venit, auxilium precaturus (vid. ad I, 1). Ibi cum negotium procrastinaretur, multas pecunias et mutuas sumpsit et pollicitus est, datis syngraphis, quibus si regnum recuperasset, satisfieret. Sed cum iam restitutus esset, nihil solvit. Quare Cicero, reprehendens pecuniarum celeriter corripiendarum cupiditatem, Trebatium monet, quo modo sese a Caesare brevissimo tempore magnas pecunias accepturum esse sperare potuerit, cum ad eum non cum syngrapha, sed cum epistola commendatoria venisset, cum ne ii quidem, qui Alexandream ad regem opulentissimum cum syngraphis se contulissent, quidquam acceperint. — §. 2. *me in provinciam exi-*

turum] Vid. ad I, 28. — §. 3. *Q. Cornelius* praeclarus illa aetate iurisconsultus, praeceptor ac magister Trebatii.

Ep. 36. *M. Terentius Varro*, ad quem scriptae sunt epistolae haec et II, 28, natus a. 116, cum tribunus plebei fuisset, bello piratico classibus Cn. Pompeii, quo semper familiarissime usus est (I, 138), praefuit. Cum bellum civile motum esset, eiusdem legatus ulteriori Hispaniae praefectus, cum Afranius et Petreius devicti essent et duarum legionum, quas habebat, altera defecisset, exercitu et provincia Caesari traditis ad Pompeium in Graeciam se contulit. Post pugnám Pharsalicam Ciceronis exemplum secutus cum victore in gratiam redire, quam pugnare maluit, quare multum eius interfuit, ut illi ex Africa redeunti quam primum adesset (Ep. II, 28). Impetravit veniam et ab Caesare bibliothecis comparandis praefectus in Italia a re publica procul (vid. ad II, 61) litteris operam navavit. Post Caesarem occisum ab M. Antonio, qui iam antequam gratiam impetraverat eius villam Casinatem diripuerat, in proscriptorum tabulas relatus Octaviani beneficio conservatus, mortuus est circ. a. a. C. n. 27. Fuit Quintiliani iudicio (X, 1, 95) *vir Romanorum eruditissimus — peritissimus linguae latinae et omnis antiquitatis et rerum graecarum ac romanarum.* Septuagesimum octavum aetatis annum agens, ut ipse in libro de Imaginibus Gellio teste praedicavit, libros quadringentos nonaginta composuerat. Scripsit rerum humanarum et divinarum antiquitates (libr. 41), Satiras, libros de lingua latina, M. Tullio Ciceroni inscriptos, quorum ingens fragmentum exstat, alia multa. — *Tusculanum* et *Cumanum* villae sunt Varronis, altera ad Tusculum, oppidum Latii, altera in Cumanorum, Campaniae urbis, agris sita.

Ep. 37 et 38. *P. Cornelius Dolabella*, natus a. 69, iam invenis admodum dissolute vixit et duobus capitis iudiciis condemnatus esset, nisi Cicero eum defendisset. Cum Cicero in Cilicia esset, cum eius filia matrimonium iniit (vid. ad I, 9 et 13). Aere alieno oppressus (II, 5, 5) acerrimo studio se ad Caesarianos adiunxit, sed neque in re militari eius opera utilis fuit, neque ab Caesare speratas atque exoptatas divitias accepit. Quare a. 47 trib. pl. contra leges ab Caesare latas, novas res molitus, legem rogavit, ut novae tabulae fierent, qua re maximae turbae concitatae sunt, dum M. Antonius, quocum privatas susceperat inimicitias, militibus coactis seditiosos homines multorum caede repressit. At Caesar, cum Romam revertisset, ne populi animos a se averteret, veniam Dolabellae dedit, sed ne iterum novis rebus studeret, eum secum in bella Africanum ac deinde Hispaniense duxit. Antequam in hoc profectus est, divortium cum Tullia factum est, sed tamen inter eum et Ciceronem amicitia mansit. Quare cum in Hispania de Tulliae

morte famam accepisset, Ciceronem litteris consolatus, eum ut de illa tristissima re ad se scriberet, rogaverat, ad quod ille Ep. I, 37 respondet. Nec minus cum in Italiam rediisset, Cicero ad eum familiariter scripsit (II, 29) eique commendavit, pro quibus suam apud Caesarem gratiam interponeret (II, 30). Cum Caesar, ut sibi, si ad bellum Parthicum profectus esset, Dolabella consul sufficeretur, quamquam neque legitimam aetatem expleverat neque praetor fuerat, constituisset, illo Idibus Martiis a. 44 percusso, fasces sumpsit, et quo M. Antonio collegae, quem offensum sibi sciebat, resisteret, percussoribus se amicum simulavit. Et cum in foro Caesari columna posita esset, parenti patriae inscripta, ad eamque homines de plebe sacra facerent et per novum numen iurarent, non solum columnam illam tolli, sed etiam cum propterea seditio mota esset, correptos, qui liberi erant, de rupe Tarpeia deiici, qui servi, cruci affigi iussit et populum contione, ut quietem ageret, cohortatus est. Quod facinus Ciceroni, quamquam, quod dos filiae nondum reddita erat, aegre tulit, tamen, cum eum libertatis defensorem futurum esse opinaretur, tantopere placuit, ut eum ep. I, 38 summis laudibus efferret. At mox apparuit, quam turpiter illa spe falsus esset; nam Dolabella, qui omnia illa nulla alia causa fecerat, nisi ut ab Antonio aequas conditiones extorqueret, statim cum illo in gratiam rediit, postquam ei provincia Syria, quam Caesar C. Cassio destinaverat, concessa est. In quam cum iter faceret, ubique pecunias exegit et C. Trebonium Smyrnae dolis crudelissime interfecit (vid. ad I, 122). Propterea a. 43, cum M. Antonius Mutinae obsideretur, ab senatu hostis iudicatus est, et ipse Cicero, quo magis ei antea inserviverat, eo gravius iam in eum invectus (vid. Vitam ad eum a.). Cum in Ciliciam pervenisset, Cassio provinciam erepturus, copias et classem paravit, sed Antiochea exclusus, cum Laodiceae obsideretur hostibusque per proditores aditus patefactus esset, suo ipsius iussu a milite occisus est (vid. II, 52).

Ep. 38. Scripta est epistola in Ciceronis Pompeiano (vid. ad I, 27, 1), quod haud ita longe aberat a Baïis, oppido amoenissimo Campaniae, cum aquis, quo valetudinis causa opulenti Romani frequentissime convenire solebant (vid. ad II, 29. 93, 10), quo pertinent verba *qui valetudinis causa in haec loca veniant.* — §. 2. *L. Iulius Caesar*, quamvis eiusdem gentis, tamen cognatione C. Iulio Caesari dictatori non admodum propinquus, a. 64 consul, homo neque validus corpore, neque ingenio acer. Is sororem habebat Iuliam, matrem M. Antonii triumviri (is igitur est *sororis filius.* Cfr. II, 43, 3), sed cum Caesar interfectus esset, quia ei Antonii incepta displicebant, ei adversatus est, quare etiam Dolabellam laudavit, atque adeo senatus consulto, quo hostis patriae iudicatus est, assensus. Quam ob causam in proscriptorum ta-

bulas relatus, cum ad sororem Iuliam confugisset, eaque publice se una cum fratre morituram coram filio professa esset, conservatus est. — §. 3. *M. Brutus*, qui h. l. commemoratur, est Caesaris percussor.

Ep. 39 et 40. *L. Papirius Paetus*, homo nobilis ac dives, ingenio faceto et doctus, ut T. Pomponius Atticus, ab re publica procul vitam egit, studiis litterarum et honestis vitae gaudiis deditus. Eum Epicureorum philosophiae addictum fuisse, non sine magna quadam veri specie coniicitur.

Ep. 39. Causa huius epistolae haec est. Cum Paetus Caesarem, qui tum ex bello Africano redierat, militibus agros divisurum esse audivisset et ne ea divisio suos ac Ciceronis fundos tangeret, timeret, ex Cicerone quaesiverat, quid in ea fama certi esset, ad quas litteras ille hac ep. respondet. — De *Balbo* vid. ad I, 28, 2. — *Veiens ager* i. e. Veiorum, nobilissimae urbis Etruriae haud ita longe ab Roma sitae. *Capena* oppidum in eadem Etruriae parte inter Veios et Tiberim.

Ep. 40. De *M. Caepario* prorsus nihil compertum habemus. *Gallinaria silva* in Campania fuit, haud ita longe a Cumis, dicta ab gallinis rusticis, quarum ibi summa erat frequentia. Eodem nomine insula in mari Tusco fuit.

Ep. 41—47. *L. Munatius Plancus*, de cuius patre nihil scimus, nisi Ciceronem eo familiariter usum esse (I, 42, 2), puer liberalibus artibus institutus, Caesaris in Gallia legatus fuit itemque in bello Hispaniensi priore et Africano, quo tempore ad eum data est ep. II, 66. Quorum officiorum praemium accepit amplissimum, cum Caesar decrevisset, ut a. 44 Galliae ulteriori praeter Narbonensem et Belgicum praeficeretur et a. 42 cum Dec. Iunio Bruto consul fieret. Sed cum interea Caesar interfectus esset, Plancus ab Cicerone petiit, ut in senatu auctoritate sua anniteretur, ne Caesaris acta subverterentur, quo facto ipse provinciam amissurus fuisset, ad quam postulationem ille respondit ep. II, 37 et I, 41. Tum cum M. Antonius bellum civile movisset, Cicero nihil studiosius egit, quam ut Plancum ad fidem atque operam senatui praestandam libertatemque defendendam excitaret (quo consilio scripta est ep. I, 42), et consecutus est hoc, ut ille se ei obsecuturum polliceretur (I, 43), ad quod Cic. respondit ep. II, 38. Sed cum una cum M. Aemilio Lepido (vid. ad I, 48), ut pax cum Antonio fieret, suasisset, eam ob caussam ab Cicerone reprehensus et obiurgatus est (II, 39). Quamvis minime iis partibus faveret, quae ad sustinendam populi libertatem annitebantur, tamen cum de M. Antonio desperasset, ita cessit temporibus, ut se in senatus fide fore promitteret, propter quam rem Cic. eum collaudat ep. II, 40. Neque destitit summum erga rem publicam studium simulare, et auxilium se in Italiam adducturum, Antonium persecuturum polliceri (I, 45 et 46), sed cum Dec.

Brutus se cum eo coniunxisset, primo omnia negotia remoratus est, et postquam C. Asinius Pollio, Hispaniae ulteriori praefectus (vid. ad II, 44), cum Antonio et Lepido societatem iniit, aperte illius exemplum secutus est. Postea cum in castris M. Antonii esset, illius obitum praevidens, ante pugnam Actiacam ad Octavianum transiit, a quo quamquam honoribus est ornatus, tamen numquam ad familiaritatem accessit. Quippe ille homini inconstanti et perfido fidem habere nec voluit nec potuit.

Ep. 42. *C. Furnius* a. 50 trib. pl. summopere annisus erat, ut Ciceroni propter res in Cilicia gestas supplicatio decerneretur, sed idem Caesari serviverat, cui etiam postea operam praestitit, ut Suetonius narrat, mercede ad eius partes traductus. Tum legatus fuit L. Munatii Planci in Gallia ulteriore (vid. ad II, 41).

Ep. 43. Ut recte intelligantur haec ep. et II, 37, tenenda sunt ea, quae in Vita Cic. ad eum annum narrata sunt, unde cur Cicero Roma abesse neque in senatum venire voluerit, perspicitur. — De *M. Varisidio* praeter ea, quae ex hac epistola et II, 40 intelliguntur, nihil compertum habemus.

Ep. 44. Scriptam esse epistolam apparet, cum M. Antonius ex pugnis ad Mutinam factis (a. 43) in Galliam profugisset, sed qui honos ille fuerit, ab senatu Planco decretus, nescitur. — *Tu contexes extrema cum primis*] Bellum a consulibus et Octaviano magna iam ex parte profligatum ipso penitus oppresso Antonio conficies. *Manut.* — *sed Ulixem*] Hunc vocat urbis vastatorem, quia bello Troiano, astutia sua capto Ilio et incenso, finem fecit. *Manut.* Cfr. Hom. Od. I, 2.

Ep. 46. *M. Cornutus*, cum eo anno praetor urbanus esset, quod consules aberant, consulare munus sustinebat, ergo et senatus convocandi et ad eum referendi ius ac potestatem habebat. — *tribuni plebi*] *Plebi* ex *plebei* contractum est. Ceterum omnes, qui in magistratu erant, post eum, qui praesidebat senatui, referendi potestatem habebant. — *P. Servilius Vatia Isauricus*, a. 54 praetor, a. 48 cons., a. 46 proconsul Asiae fuerat, homo nobilissimus et tum in senatu potens. Cum augur esset, Cicero eum in epistolis ad eum datis (I, 101—103; cfr. praeterea II, 69. 94, 10) collegam appellavit.

Ep. 47. Respondere videtur Cicero ad litteras, quibus Plancus illi ob ea, quae se egisse ep. I, 46 scripserat, gratias egerat.

Ep. 48. *M. Aemilius Lepidus*, homo nobilis ac dives, a. 49 praetor studiose se Caesari adiunxit, qui multis in negotiis eius opera usus, eum consulem fecit ac magistrum equitum. Cum a. 44 accepisset provincias Galliam Narbonensem et Hispaniam citeriorem, cum C. Caesar interficeretur, ad urbem cum exercitu fuit. Confestim foro armatis occupato populum in per-

cussores instigavit et videbatur Caesaris mortui partes suscipere velle, at mox M. Antonio ita cessit, ut ad omnia consilia persequenda ei suam operam praestaret. Tum in provinciam profectus pacem cum S. Pompeio, qui in Hispania copias contraxerat, conciliavit, pro quo merito ei senatus Cicerone, qui eum ad libertatem tuendam atque Antonium oppugnandum commoveri posse sperabat, sententiam dicente statuam equestrem auream decreverat, qui quin sint summi honores, pro quibus eum senatui ne gratias quidem egisse Cicero scribit, non dubium est. At quam turpiter spe falsus esset, mox sensit Cicero. Nihil enim Lepidus fecit, nisi ut pacem cum Antonio suaderet, propter quam rem ab illo hac epistola graviter castigatur. Quae postea fecerit, exponere non est huius loci.

Ep. 49. Quis *Appius* fuerit, ad quem haec epistola data est, non magis compertum est, quam quo tempore scripta sit. Quamquam sunt, qui eum Appii illius, de quo ad I, 10 dictum est, filium fuisse suspicentur. Eum in exilio fuisse atque a Cicerone, ut ad se restituendum anniteretur, petiisse recte ex ipsa epistola coniicitur.

Ep. 50—59. *Decimus Iunius Brutus*, quod ab A. Postumio Albino adoptatus erat, *Albinus* cognominatus, iuvenis a Caesare in Galliam evocatus non sine magna laude, maxime classi praefectus, stipendia meruit. Idem in bello civili ad Massiliam navibus praefuit et magnam hostium classem fugavit. Propter quae merita a Caesare ita amatus est, ut eum multis praeferret, et cum magistratus in plures annos ordinaret, ei in a. 44 provinciam Galliam cisalpinam, in a. 42 consulatum cum L. Planco (vid. ad I, 41) decerneret. Quorum beneficiorum adeo immemor fuit, ut non solum ad illum interficiendum coniuraret, sed etiam cum ille malis ominibus territus Idibus Martiis in senatum ire nollet, eum perduceret. Caede peracta cum reliquis coniuratis populi iram timens in Capitolium concessit, sed tamen M. Antonio consilia sua dissimulante, cum senatus decrevisset, ut Caesaris acta rata haberentur, quo decreto ei provincia confirmata est, animum recepit. Sed cum post Caesaris funus reliqui coniurati, a plebis ira sibi timentes, urbem relinquerent, ipse quoque mense Aprili in Galliam citeriorem profectus est ibique, ut militum animos sibi conciliaret, ea quae post acciderunt, mente iam praevidens, populum quendam in Alpibus habitantem devicit, quo facto imperator est appellatus, qua de re Ciceronem certiorem fecit ep. I, 50. Cum interea M. Antonius id consecutus esset, ut populiscito ipsi Gallia citerior, Dec. Bruto Macedonia decerneretur, et postquam Octavianum sibi obstare intellexit, in illam provinciam properasset, Dec. Brutus edictum illud proposuit, de quo in Vit. Cic. ad a. 44 extr. dictum est (II, 46, 2). Quod cum Cicero com-

perisset, primum ep. I, 51 eum in illo consilio confirmat, tum quae ipse in senatu et apud populum egerit (vid. Vit.), ep. II, 46 narrat. Eo tempore, quo legatorum reditus exspectabatur (vid. Vit.), Cicero ad illum dedit ep. I, 52. Post proelium Mutinense, post quod scripta est ep. I, 53, Dec. Bruto supplicatio decreta est (I, 58, 2), nec tamen, cum C. Octaviano iam tum diffideret, tam celeriter Antonium persequi potuit, quam ipse (I, 53) pollicitus erat, quam ob rem quam male audiat, Cicero eum certiorem facit ep. I, 54. Cum iam cognitum esset, Lepidum se cum Antonio coniunxisse, Cicero eum ad fortius agendum cohortatus est ep. I, 58, sed mox gratulatus, quod L. Plancus suas copias cum illius coniunxisset, ep. I, 55, et cum rursus res minus prosperae viderentur, confirmavit illum ep. I, 59. Ceterum cum Plancus cum Antonio et Lepido societatem iniisset, D. Brutus in Macedoniam profugere conatus, ab militibus suis desertus, in Alpium montibus ab M. Antonii equitibus interfectus est. De cuius morte Velleius II, 64: *iustissimas optime de se merito viro C. Caesari poenas dedit, cuius cum in primis omnium amicorum fuisset, interfector fuit et fortunae, ex qua fructum tulerat, invidiam in auctorem relegabat censebatque aequum quae acceperat a Caesare retinere, Caesarem, qui illa dederat, perisse.*

Ep. 51. *Lupus* ille qui fuerit non constat, ne illud quidem, utrum Rutiliae an Corneliae gentis fuerit. Suspicantur quidam eum tum apud Dec. Brutum legati locum obtinuisse.

Ep. 52. *Polla* uxor Decimi Bruti, Paula Valeria.

Ep. 53. De Lepido vid. ad I, 48, de Planco et Pollione ad I, 41. — *P. Ventidius Bassus*, propter virtutem militarem, quam in bellis Gallicis ostenderat, a C. Iulio Caesare auctus et in equestrem ordinem lectus, eo anno, quo haec epistola scripta est, praetor fuit. Cum M. Antonius ab senatu hostis iudicatus esset, e Caesaris veteranis legiones duas conscripsit cum iisque urbem invadere conatus, quia Pansa consul legionem in ea reliquerat, incepto omisso in Picenum profectus est, ubi tertiam legionem coëgit. Devicto ad Mutinam Antonio per Apenninum feliciter effugit et ad vada Sabatia suas copias cum illius coniunxit. Triumvirorum beneficio tum eodem anno consul suffectus est. Postea praeclare contra Parthos rem gessit ac primus Romanorum de ea gente triumphavit.

Ep. 54. De *Volumnio Flacco*, *T. Vibio*, *Graeceio* nihil constat, nisi eos familiares D. Bruti fuisse.

Ep. 56. *L. Aelius Lamia*, eques Romanus, et in opprimenda coniuratione Catilinaria Ciceroni operam utilissimam praestiterat, et cum de eius

exilio ageretur, tam vehementer A. Gabinio precibus instìterat, ut ab eo ducentis millibus passuum ab urbe abesse iuberetur. Cfr. I, 74.

Ep. 57. Ne mirentur tirones, quod haec epistola prorsus idem ac praecedens contineat, monendum est, veteres saepius, quod in tabellariis certa fides non esset, veritos ne non perlatae essent litterae, aut eodem exemplo litteras aliis dedisse aut de eadem re ad eundem scripsisse.

Ep. 59. Qui in hac epistola commemoratur *Brutus*, est M. Brutus, quem ex Macedonia cum exercitu Romam arcessebant ii, qui Antonio inimici erant et ab Octaviano iam timebant.

Ep. 60. *C. Oppius* Caesari fuit familiarissimus (II, 5, 7), sed tam honestis moribus, ut eum etiam illius adversarii acerrimi diligerent atque amarent. Scripsit vitas Scipionis, Marii, Crassi, Pompeii, Caesaris, et sunt, qui libros de bello Alexandrino, Africano, Hispaniensi, qui Caesaris commentariis adiungi solent, ab eo conscriptos putent. Is Ciceroni, cum dubius haereret, utrum Pompeium in Graeciam sequeretur, an in Italia remaneret, consulenti amicissime suaserat, et post Caesaris mortem, ut in Graeciam iret, ubi ab M. Antonii insidiis tutus foret (vid. Vit. a. 44), cohortatus erat.

Ep. 61—65. *C. Cassius Longinus*, a. 54 cum M. Crasso quaestor in Syriam profectus, bello Parthico, in quo ille cum filio occidit, non solum partem exercitus conservavit, sed etiam provinciam fortiter defendit, quam a. 50 Bibulo proconsuli tradidit (II, 4, 2), nec vero abfuit fama, provinciam misere ab eo direptam esse. A. 49 tribunus plebei, Pompeii partes secutus, navibus praefectus nonnullas res in Sicilia et Italia bene gessit. Post pugnam Pharsalicam in Corcyram insulam confugit, nec tamen, quamquam antea cum Cicerone consenserat, si proelio Pompeius victus esset, arma deponenda esse (II, 77, 1), reliquorum, qui eo convenerant, consilium secutus est, sed Hellespontum occupavit, ut a Pharnace, rege Ponti, copiae missae tuto accedere possent. At mox Caesari cum multo paucioribus navibus adventanti, cum timore perculsus suas copias superiores esse non animadvertisset, sese tradidit, a quo non solum benigne exceptus est, sed etiam multum apud eum valuit (II, 77, 2). A. 44 praeturam illius beneficio obtinuit, eique decreta est provincia Syria. Sed quamvis summis beneficiis ab eo affectus esset, tamen eum ambitioni suae obstare ratus, non solum ad eum interficiendum coniuravit, sed etiam M. Brutum collegam, cuius sororem Iuniam Tertiam sive Tertullam in matrimonio habebat, reliquosque maximopere ad caedem perficiendam instigavit. Facinore patrato primum cum reliquis in Capitolium secessit, sed ab M. Antonio deductus est. Post Caesaris funus cum M. Bruto urbem reliquit, sed in vicinia manserunt, spe nondum abiecta, fore

ut populus suum facinus probaret, quae spes cum P. Dolabellae facto (vid. ad I, 37) paululum confirmari videretur, Cicero ad Cassium dedit ep. II, 49. Cum vero quod in magistratu erant, iis Roma abesse, nisi cum extraordinaria legatione, non liceret, simul ut navium comparandarum copiam haberent, amici eorum pertulerunt, ut Cassio munus daretur frumenti ex Cyrenaica Romam mittendi, M. Bruto ex Creta insula. Sed cum Romae M. Antonius et C. Octavianus vehementius in Caesaris percussores inveherentur, primus M. Brutus mense Septembri, nec multo post Cassius Italiam reliquere, hic ut provincia Syria ante Dolabellae, cui populiscito decreta erat, adventum poti-retur. Quo postquam profectus est, Cicero ad eum dedit ep. II, 50. In Syria prospero successu usus est, cum celeriter exercitum magnum cogeret — qua de re ipse Ciceronem certiorem fecit ep. I, 65 — et Dolabellam opprimeret. Ibi dum fuit, ab Cicerone accepit ep. I, 61—64 et II, 51. In pugna Philippensi eum occidisse nemini, qui has epistolas legat, ignotum fore spero.

Ep. 61. M. Brutus, quo tempore haec epistola scripta est, videtur autem mense Februario a. 711 potius, quam a. 710 scripta esse, Macedonia, Graecia, Illyrici magna parte potitus erat; C. Trebonius, qui earundem partium erat, Asiam tenebat (vid. ad I, 122). Obsidione clausus tum tenebatur ab M. Antonio Mutinae Dec. Brutus (I, 50), ad quem liberandum A. Hirtius consul cum exercitu et C. Octavianus cum iis legionibus, quas ex patris veteranis conscripserat, profecti erant, quos secuturus iam erat alter consul C. Vibius Pansa. — *Bononia* urbs est in Gallia cisalpina ad Rhenum fluvium, h. Bologna, *Claterna* oppidum Lingonum ad amnem eodem nomine, nunc Quaderna, *Forum Cornelium* in eadem regione, h. Imola, *Regium Lepidi*, colonia Romana ad viam Aemiliam, deducta ab M. Aemilio Lepido, cos. 187, h. Reggio, *Parma* etiamnunc eodem nomine manet. Transpadanos, qui ius civitatis Romanae a C. Iulio Caesare dictatore acceperant a. 49, in causa publica Cassii patrocinio usos esse, mihi quidem non aliunde notum est.

Ep. 62 non multo ante pugnam Mutinensem scriptam esse apparet. De *C. Titio Strabone* nisi quae ex hac epistola cognoscimus, nihil constat.

Ep. 63. Lepidus Cassio affinis fuit, quod sororem M. Bruti in matrimonio habebat. — *meo Bruto*] i. e. M. Bruto.

Ep. 65. *Q. Caecilius Bassus*, eques Romanus, postquam ex pugna Pharsalica Tyrum profugit ibique ab victore veniam impetravit, cum S. Iulius, quem Caesar post bellum Alexandrinum in Syriam miserat, iuvenis et rerum imperitus esset, simulans se Mithridati Pergameno, quem Caesar Asandrum ex regno Bosporano expellere iusserat, auxilio venturum, copias coëgit illumque per mercede conductos interfecit. Cum iam a C. Antistio Vetere Apa-

meae obsideretur, per Parthos, qui in Syriam invaserant, liberatus, a. 44 *L. Statium Murcum*, qui cum tribus legionibus adversus eum missus erat, devicit, sed cum is *Q. Marcium Crispum*, qui pro praetore Bithyniam obtinebat, cum tribus legionibus accivisset, victus et iterum Apameae obsessus est. Postquam eo tempore C. Cassius in Syriam pervenit et statim illos sibi adiunxit, etiam Bassus a copiis suis ad deditionem coactus est. — *A. Allienus* (vid. ad I, 106) legatus ab P. Dolabella in Aegyptum missus est, ut inde quattuor legiones adduceret. Huic C. Cassius in Iudaea repente obviam factus, Caesarianas partes prorsus devictas esse mentitus, facile ut exercitum sibi traderet persuasit. — De *L. Carteio* nihil constat.

Ep. 66—74. *Q. Cornificius*, filius eius, qui apud Salustium Cat. c. 47 extr. commemoratur, a. 48 quaestor Illyricum fortiter contra multo superiores Pompeianorum copias defendit. Quo tempore in augurum collegium adoptatus sit, — quam ob rem Cic. eum collegam appellat, — ignoratur. A. 46 a Caesare in Syriam missus est, primum, ut videtur, privatus, ut Q. Caecilium Bassum (vid. ad I, 65) observaret, tum id quod Cicero ex ipsius litteris cognoverat, provinciae praefectus (I, 68, 1), sed antequam legiones, quae ei submittebantur, advenerunt, revocatus. Eo misit Cicero ep. I, 66, 67, 68. A. 44 senatusconsulto [1]) successor C. Calvisii Africam veterem provinciam obtinuit (ea provincia post bellum Punicum tertium, nova ab Caesare post bellum Africanum expulso Iuba rege in ditionem redacta est). Post Caesaris mortem ad libertatem defendendam annisus videtur. Quare cum M. Antonius, antequam Mutinam profectus est, apud populum pertulisset, ut Africa vetus C. Calvisio redderetur, Cicero a. d. XIII. Kal. Ian. a. 43, assentiente senatu, eam sententiam dixit, de qua scribit I, 70, 3. Sed tamen etiam postea C. Calvisius et ipse Romae ut sibi Africa traderetur contendit, et per legatos provincia potiri conatus est, ad quas res pertinent ep. II, 54 et 55. Ab triumviris provincia decedere iussus Q. Cornificius primum T. Sextio, praefecto Africae novae, fortiter nec sine prosperi successus spe restitit, at a. 42 victus atque interfectus est. Ceterum eum eloquentiae studiosum fuisse et libros rhetoricos composuisse constat, at falso nonnulli eum auctorem librorum ad C. Herennium esse putarunt [2]). Sed eum a Ciceroniano diversum genus dicendi secutum esse ex ipsa ep. I, 66 apparet, atque inde explicandum videtur, quod ille I, 67 iocans scripsit: *vos magnos oratores*.

---

1) Vid. Drum. T. II p. 619.

2) Ab Cornificio, sed antiquiore, eos libros scriptos esse nuper ita, ut iam dubitari non possit, demonstravit Kayser.

Ep. 67. Ludi sunt, quos Caesar post bellum Hispaniense mense Octobri a. 45 edidit. — *T. Munatius Plancus*, frater eius, de quo ad I, 41 dictum, homo pecuniae avidus, a. 52 trib. pleb. cum Q. Pompeio Rufo collega P. Clodii cadaveris in comitio comburendi auctor fuit, atque cum eodem et C. Salustio Crispo inimicissimas contiones de Milone, invidiosas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto studio defenderet, habuit. Quas ob res, postquam Nonis Decembribus munere se abdicavit, ab Cicerone reus factus, iudicum sententiis condemnatus in exilium ivit. Ab Caesare Ravennae receptus ab eodemque post civilem victoriam restitutus est. Cui adeo adulatus est, ut ipse, homo gentis nobilissimae, in ludis ab illo editis gladiator in arenam prodiret. — *Dec. Laberius*, eques Romanus, eodem circiter, quo Cicero, anno natus, novum dramaticae poëseos genus, mimos (vid. ad II, 32, 7), excoluit. Ab Caesare senex sexagenarius ipse mimum in scena agere coactus, liberrime in prologo dixit:

Etenim ipsi Di negáre cui nil pótuerunt
Hominém me denegáre quis possét pati?

et in ipsa fabula sententiam protulit, omnes Romanos libertatem amisisse, sed ei, qui iam metueretur, multa ipsi metuenda esse. Quam ob libertatem praemium non accepit. Mortuus est mense Ianuario a. 43. — *Publius*, libertus, ex Syria oriundus, unde cognominatur *Syrus*, mimos fecit, sententiis acute dictis plenos, at acerbis iocis carentes. Quare tum ab Caesare palmam tulit, qua Laberius propter ingenii libertatem privatus est. Quae sub eius nomine circumferuntur sententiae, subditiciae sunt.

Ep. 68. *M. Calpurnius Bibulus* Caesaris in omnibus amplioribus magistratibus collega fuit (II, 93, 11), quo factum est, ut prae illo nihil unquam praeclari gerere posset. Quid quod in consulatu ita ab collegae factione impeditus est, ut ne domo procedere quidem auderet (II, 1, 7). A. 51 senatusconsulto provinciam Syriam nactus est (vid. Vit. Cic. a. 51. II, 4, 2), in qua quamquam minus strenue eum cum Parthis bellum gessisse vix negandum est, tamen Cicero, quo res a se in Cilicia gestas augeret, eius laudem nimis videtur obtrivisse. Certe ei supplicatio decreta est. A Cn. Pompeio classi, quae mare Ionium tueretur, praefectus, in insula Corcyra mortuus est a. 48 (Caes. B. C. III, 18).

Ep. 69. De *C. Anicio* nihil scimus, nisi eum multum cum Cicerone familiariter versatum esse. Is cum in Africa negotia haberet, a senatu impetraverat, ut ei legatio libera decerneretur, quae senatoribus decerni solebat, ut bona cum venia Roma et ab senatu abesse et in provinciis maiore cum dignitate versari possent (vid. I, 137).

Ep. 70. §. 1. *de te contionatur*] Haec verba ad illam rogationem spectare, ut C. Calvisio Africa vetus traderetur, in aperto videtur esse. — *A. Hirtius* paulo ante gravi morbo laboraverat. — §. 4. *in Sempronio*] Vix dubium est, quin intelligendus sit *C. Sempronius Rufus*. Is a Q. Cornificio, Caesare adhuc vivo, laesus, id quod ex II, 54, 3 apparet, senatusconsulti, quod illi acerbum esset (I, 74, 2), nisi auctor, certe causa videtur fuisse. — *Chaerippus*, natione Graecus, a. 60 in Q. Ciceronis cohorte in Asia fuit, M. Ciceroni valde acceptus et carus (vid. II, 55, 3. 83, 14), tum cum Q. Cornificio in Africa versatus.

Ep. 71. De legatis vid. Vit. a. 43. — *T. Pinarius*, quo Cicero multum delectatus est, negotia multorum videtur procurasse. *Dionysium* nullam causam video, cur intelligere non possimus Attici libertum, hominem eruditissimum, cuius disciplinae M. Cicero filium suum commisit [1]). Idem certe videtur fuisse, qui II, 55, 5 nominatur *Attius Dionysius*.

Ep. 72. De *Q. Turio* praeter ea, quae ex hac epistola cognoscimus, nihil constat, sed eum equitem Romanum fuisse non minus certum videtur, quam eos, quos heredes scripserat, eodem loco natos, unde explicandum est, quod in extrema epistola scriptum legimus, *splendore* (vid. etiam ep. 73). Equites enim Romani viri splendidissimi appellabantur. — *avertere*] Scil. pecuniis creditis Turii exigendis suo nomine et retinendis. Erat procurator Q. Turii in Africa. *Ernesti.*

Ep. 74. De *L. Lamia* vid. ad I, 56. — Verba *quamquam — deferebantur* non possunt non spectare ad rem, quae ab M. Antonio et P. Dolabella consulibus facta est, et veri simile videtur ea pertinere ad rogationem illam, ut Q. Cornificius provinciam C. Calvisio traderet.

Ep. 75. *C. Memmius Gemellus* a. 58 praetor in leges Iulias graviter est invectus, sed a. 54 cum in petitione consulatus impudentissime suffragia emisset atque adeo cum consulibus pactionem fecisset, quam ipse in senatu enuntiavit [2]), ambitus condemnatus in exilium ivit, quod Graecarum littera-

1) Ne id fingere videar, moneo Dionysium ab Cicerone, postquam bello civili ab eo alienatus fuit (Drum. T. VI p. 477), iam a. 45 rursus ad instituendum filium accitum esse (Drum. l. c. p. 712). Eum in Africa negotia habuisse, veri simile est, cum homo eruditus pecuniae conquirendae multam copiam habuerit. Porro T. Pinarium cum rege Deiotaro coniunctum fuisse, constat ex Ep. ad Att. VI, 1, 23. VIII, 15, 1. At cum regis Deiotari filio Dionysium M. Ciceronis minoris comitem in Galatiam iter fecisse paene certum videtur (Drum. l. c. p. 712). Unde veri simile est, Dionysium T. Pinario notum fuisse

2) Drum. T. III p. 315.

rum amans, maximam partem Athenis, quae urbs fuit in iis liberis civitatibus, in quibus Romanis exulibus tuto versari liceret, transegit. Eo haec epistola missa est (vid. II, 56). — *A. Fufius* ex hac epistola sola noscitur.

Ep. 76. *Q. Valerius Orca* a. 57 praetor, cum de restituendo Cicerone ageretur, ei faverat. Post praeturam provinciam Africam cum proconsulari imperio obtinuit, unde ep. II, 58 inscripta est *Procos.* Secutus est Caesaris partes et ab eo post bellum Hispaniense legatus pro praetore cum (*M.* ?) *Cluvio*, ad quem scripta est ep. II, 59, et *M. Rutilio* (ep. I, 77) praefectus est negotio agrorum in Italia veteranis dividendorum, a qua divisione a Caesare omnes agri, quos aut ipse aut Sulla militibus divisisset vel assignasset, exempti erant. Quo tempore Cicero ei commendavit *C. Curtium*, qui modo a Caesare in senatum lectus, tamen ne praedium in agro Volaterranorum (vid. II, 57) amitteret timebat. Quod quam grave illi futurum fuisset, quo melius intelligatur, monemus senatorium censum fuisse octingentum millium. Cum eius pater, ut videtur, ab Sulla in proscriptorum tabulas relatus esset, ipse filius iure suffragii et honorum caruit. Quae iura ut filiis proscriptorum restituerentur, cum trib. pl. quidam a. 63 rogasset, Cicero cos. restitit (vid. ad II, 95, 3), sed ex hac epistola apparet, eum tum quod cunctis negandum censeret, C. Curtio praebuisse.

Ep. 77. De *M. Rutilio* vid. ad I, 76. — *P. Sestius* a. 63 quaestor, postero anno cum C. Antonio in Macedonia pro quaestore fuit. A. 57 trib. pl. legem tulit de abroganda lege Clodia, qua Cicero in exilium eiectus erat. Sed cum P. Clodius vehementissime obniteretur, ad dimicationem usque processum est, ut P. Sestius gravissime et paene letaliter vulneratus necessario cogeretur etiam ipse armatorum manum gladiatoriam, quod Milo iam fecerat, adhibere[1]), qua cum Clodium devicisset, rogatio perlata est (cfr. II, 106). A. 56 ab P. Clodio de vi reus factus, ab Cicerone ea oratione, quae etiamnunc exstat, defensus, absolutus est *et quod vehementer interfuerat rei publicae nullam videri in eiusmodi causa dissensionem esse, omnibus sententiis absolutus est*[2]). A. 54 praetor fuit. In bello civili Pompeii partes secutus, post proelium Pharsalicum cum Caesare in gratiam rediit. Uxorem habuit filiam *C. Albinii* (alii *Albini* scribunt eumque *C. Postumium Albinum* nominatum fuisse suspicantur), qui cum timeret, ne in divisione agrorum praedia sibi eriperentur, ab Cicerone petiit, ut se M. Rutilio commendaret. Illa praedia emerat *M. Laberius* de bonis *Plotii* cuiusdam, quae quoniam ille

1) Verba sunt ex argumento Scholiastae ad Cic. or. pr. Sest.
2) Cic. ad Q. fr. II, 4, 1.

Pompeianas partes secutus erat, Caesar publicaverat, debebat autem C. Albinio pecuniam, quam cum solvere non posset, ei secundum legem Iuliam C. Iulii Caesaris dictatoris, a. 49 promulgatam, satisfecit. Scilicet Caesar, ut C. Suetonii verbis utar (vit. Caes. c. 42. Cfr. Caes. B. C. III, 1), *de pecuniis mutuis disiecta novarum tabularum exspectatione, quae crebro movebatur, decrevit tandem ut debitores creditoribus satisfacerent per aestimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent, deducto summae aeris alieni, si quid usurae nomine numeratum aut perscriptum fuisset: qua conditione quarta pars fere crediti deperibat.* Ergo debebat debitor possessiones creditori cedere eo pretio, quo eas ante bellum civile fuisse delecti arbitri aestimassent, creditoribus pro aestimata pecunia accipere (h. e. *in aestimationem accipere*).

Ep. 78 — 81, ut II, 61, ad M. Brutum, percussorem Caesaris, datae sunt, cum is a. 46 pro praetore Galliae citeriori praeesset.

Ep. 78. *Arpinum*, Ciceronis patria, situm fuit ab Roma orientem versus, in ea regione, ubi Tibrenus fluvius in Lirim influit. Quod oppidum Volscorum a. 303 municipium factum est et a. 188 ius suffragii accepit. Ut in omnibus municipiis annui magistratus creabantur, in aliis dictatoris, in aliis consulum, in aliis praetorum nomine, sic Arpini summus magistratus aediles tres fuerunt. Civitates in aliarum finibus agros habuisse non inauditum est, sed de legatis Arpinatium aliunde non magis quidquam cognitum habemus, quam de M. Caesio.

Ep. 80. *Luca* oppidum Etruriae, h. Lucca.

Ep. 81. Cum de reliquis hominibus, qui in hac epistola nominantur, nihil constet, causa autem per se perspicua sit, unum illud monendum puto, *L. Volcatium Tullum* a. 46 praetorem urbanum fuisse, ad quem cum L. Titius causam detulisset, 'noluit ipse Romae hanc rem diiudicare, sed reiecit ad Brutum, Galliae hoc tempore praefectum, utpote qui commodius de ea re decernere posset.' *Schütz.*

Ep. 82. *P. Crassus* est M. Licinii Crassi filius, qui una cum patre in bello Parthico occidit. De *Apollonio* nisi ex hac epistola nihil aliunde cognitum habemus. De *Diodoto* vid. Vit. Cic. a. 84. Mortuus est a. 59 et Ciceronem testamento heredem scripsit.

Ep. 83 — 88, ut II, 62 et 65, ad Ser. Sulpicium (vid. ad I, 12) scriptae sunt, cum is pro consule provinciam Achaiam obtineret.

Ep. 83. *M'. Curius* idem videtur, ad quem scripta est ep. II, 27. Eques Romanus a re publica procul Patris, quod oppidum est Achaiae in ea parte Peloponnesi, quae maxime ad septentriones et occidentem spectat, negotia-

batur ibique saepe Ciceroni eiusque familiaribus, maxime Tironi aegrotanti (vid. I, 123) hospitium et omnia fidei atque amicitiae munera praestitit. Cum Romam se redire cupere Ciceroni per litteras significasset, ille ei dissuasit ep. II, 27. Moriens M'. Curius Ciceronem et Atticum heredes testamento scripsit.

Ep. 84. *Asclapo* medicus Tironem aegrotantem (I, 123) curavit.

Ep. 85. Causa huius epistolae per se perspicua est. *Cibyra* oppidum est in confiniis Phrygiae magnae et Pisidiae.

Ep. 86. De *T. Manlio* nisi quae ex hac epistola cognoscuntur, nihil scimus. Idem ep. II, 92, 16 commemoratus videtur. — *A. Terentius Varro Murena* etiam alias Ciceronis amantissimus dicitur. In bello civili a partibus Cn. Pompeii stetit (Caes. B. C. III, 19).

Ep. 87. *L. Cossinius* aliis locis (II, 94, 11 extr. 95, 1) homo valde bonus et non levis appellatur.

Ep. 88. In libris manuscriptis haec epistola cum alia in unam coniuncta, nunc recte praeeunte Manutio ab editoribus separata est. Ceterum Cicero Lacedaemonios nullam aliam ob causam videtur commendasse, quam quod antiquitate clari erant, in qua re apud homines eruditos aliquid momenti est, et quod diu in fide populi Romani manserant, nec Lacedaemonii Ciceronem adiisse, nisi quod eum apud Servium Sulpicium multum valere scirent.

Ep. 89—92. *M'. Acilius Glabrio* filius eius videtur fuisse, qui a. 67 consul fuit. Caesaris a. 48 legatus, post bellum Africanum Siciliae cum proconsulari imperio praepositus, tum a. 44 cum legionibus in Graeciam missus est. Ciceroni gratiam debebat, quod ab eo bis in iudicio capitis defensus erat (II, 27, 3).

Ep. 89. *C. Flavius* num idem sit, qui praefectus fabrum in M. Bruti exercitu in proelio Philippensi occisus est, in incerto relinquendum. — De *Pisone* cfr. ad I, 13, de *splendore* ad I, 72.

Ep. 90. *Cn. Otacilius Naso* quin eques Romanus fuerit, non dubitandum videtur.

Ep. 91. Caesar cos. a. 59 *Novum Comum*, quod est oppidum in Gallia transpadana, colonos deduxit, quos civitate Romana donavit. In iis fuit *Philoxenus*, homo Graecus ex Sicilia, qui nomen *C. Avianii* accepit. Cum duo *C. Avianii Flacci* commemorentur, pater et filius, patrem, qui alias *optimus et gratissimus homo* appellatur, h. l. intelligendum esse ex ipsis Ciceronis verbis apparet.

Ep. 93. *L. Culleolus* Illyrico praefuit, certe ante annum 58, quo anno eam provinciam Caesar cum Galliis citeriore et ulteriore accepit. In ea pro-

vincia L. Lucceius, de quo vid. ad II, 19, negotia habebat cum *Bullionibus*, i. e. incolis Bullidis oppidi, qui quae debebant, solvere nolebant.

Ep. 94. Cum *Philomelium* oppidum sit Phrygiae magnae in Lycaoniae confinio, *Quinctium Gallum* apparet, cum Cicero has litteras daret, in provinciam Asiam profecturum fuisse. Iam cum alia epistola pro iisdem hominibus, quos Gallo commendat, sublevatis Cicero gratias agat *Q. Marcio Philippo* proconsuli, verisimillimum est, Quinctium eius legatum fuisse. Ceterum neque de *L. Oppio*, neque de *L. Egnatio*, quod memoria dignum sit, quidquam novimus.

Ep. 95. *Curium* quamquam sunt qui eundem esse suspicentur, qui a. 61 quaestor, a. 57 tribunus plebei fuit, tamen incerta pro certis vendere nolumus. Nec cui provinciae is, ad quem epistola data est, praefuerit, constat. Certe non confundendus est cum eo, de quo ad I, 83 dictum. — *Q. Pompeius* filius minor fuit S. Pompeii (fratris Cn. Pompeii Strabonis, cos. a. 89). A re publica procul litteris operam navavit et laudem docti philosophi, mathematici, iureconsulti nactus est.

Ep. 96. Eum, cui Cicero M'. Curium (vid. ad I, 83) commendat, provinciae Achaiae praefuisse, ita certum est, ut quo nomine fuerit dubium. Sunt, qui pro *Aucto Acilio* scribendum putent (I, 89, cfr. II, 27, 3), alii Auctum aut Acilio, aut Ser. Sulpicio ante Acilii adventum successisse suspicantur. Brundisii Ciceronem post pugnam Pharsalicam usque ad Caesaris in Italiam adventum moratum fuisse, vid. Vit. Cic. a. 48 et 47.

Ep. 97. De *Q. Minucio Thermo* vid. ad I, 9. Eum Cicero Ephesi convenerat, cum in provinciam Ciliciam iret. Qui cum *M. Anneii*, legati sui, operam sibi in bello probatam esse scribat (vid. II, 72, 2 et 9), hanc epistolam post devictos populos Amani scriptam esse certum est. Quam controversiam M. Anneius cum Sardianis, i. e. Sardium, Lydiae capitis, civibus, habuerit quamquam non novimus, tamen ex sequente epistola de magna pecunia actum esse apparet.

Ep. 98. Data est haec epistola Laodiceae, quae urbs Phrygiae, Lycaoniae confinis, Ciliciae provinciae attributa erat, quo Cic. a. 51 in hiberna concesserat.

Ep. 99 et 100. *P. Silius Nerva* praetor urbanus fuit a. 60, sed a. 51 demum eodem senatus consulto, quo Cicero in Ciliciam, in provinciam Bithyniam pro praetore ire coactus est. Datae ergo hae duae epistolae, ut II, 68, ex Cilicia. Postea P. Silius Caesaris partes secutus videtur (vid. II, 32, 1), sed res incerta est.

Ep. 99. *Nicaeam* urbem in Bithynia esse in volgus notum est, nec vero de *T. Pinnio* nisi quae ex hac epistola cognoscimus, quidquam constat.

Ep. 100. M. *Laenius Flaccus* quantum officium Ciceroni praestiterit, vid. ep. I, 109, 2.

Ep. 101—103. De *P. Servilio* vid. ad I, 46.

Ep. 102. *M. Curtius Mithres* Ciceronem, cum in provinciam iret, Ephesi domi suae exceperat. Is, qui eum manumiserat, fuit *M. Curtius Postumus* (vid. ad II, 5, 7), quem Caesari itemque Ciceroni familiarissimum fuisse etiam aliunde notum est.

Ep. 103. *T. Agusius* nisi fide et amicitia Ciceroni in exilio praestita, nulla alia re nobis notus est.

Ep. 104. *Fregellae*, oppidum ante Sidicinorum, tum Volscorum, quo a. 328 colonia Romana deducta est. *Decuriones* municipiorum senatores dictos esse constat, nec minus *quattuorviros* Fregellis summum magistratum fuisse. — De *Q. Hippio* nihil traditum est. Eius filius, cum a *C. Valgio* adoptatus esset, nomen *Hippiani* accepit. Qui Valgius num fuerit is, qui per Sullae proscriptiones magnas divitias invenit, non magis constat, quam num eius filius adoptivus poëta fuerit et librum de herbarum usu ad Augustum scripserit (Plin. H. N. XXV, 2).

Ep. 105. *P. Servilius Rufus*, Caesaris in bello Gallico et in Hispania legatus, a. 48 praetor, postea cum P. Vatinio (vid. ad I, 21) Illyrico praefectus, ita rem gessit, ut supplicationem sibi decretum iri sperare posset. De Dionysio iam ad I, 21 dictum. De *M. Bolano* nihil constat. *Narona* oppidum fuit Dalmatiae.

Ep. 106. *A. Allienus* Q. Ciceronis in Asia legatus fuerat (II, 83, 10), tum Caesaris partes secutus, a. 49 praetor, postea provinciae Siciliae praefuit. De rebus ab eo post Caesaris mortem gestis vid. ad I, 65. — *Democritus* negotia videtur in Sicilia habuisse.

Ep. 107—116. *Terentiam* feminam nobilem et opulentam fuisse omnes consentiunt, sed qui eius parentes fuerint, ignoratur, nec certo constat, quo anno M. Tullio Ciceroni nupserit. Quamquam enim plerique id post illius ex Graecia reditum a. 77 (vid. Vit.) factum esse tradunt, tamen veri similius videtur iam ante profectionem matrimonium initum esse [1]). Excelluisse eam morum integritate, prudentia, animi constantia, ex omnibus, quae de ea cognovimus, intelligitur. Quamquam cum maritus in exilium eiectus esset, gravissima pericula subierat — etenim ex domo expulsa vix in templo

1) Drum. T. VI p. 685 extr.

Vestae tutum refugium invenit magnamque suae pecuniae iacturam fecit —— atque ille ipse eius fidem summis laudibus effert, tamen postea amor imminutus est, cum maritus uxorem minus diligenter rem familiarem tueri conquereretur et homines malevoli in animo illius, rerum Romanarum conditione turbato atque exacerbato, discordiam serere et alere non desisterent. Quibus rebus vir ceterum bonus ac diligens eo perductus est, ut a. 46 non sine summa sua ignominia cum uxore divortium faceret. Post quam rem quamquam nonnulli Terentiam vel tria matrimonia iniisse tradiderunt, tamen eius rei nulla fides est; illud constat, eam natam annos centum tres diem supremum obiisse. — De *Tullia* ad I, 13 dictum, de *filio* Ciceronis vid. ad I, 132 et II, 81. — Ceterum quae ad Terentiam missae sunt epistolae, eas in hoc delectu non ad temporum ordinem compositas esse, ideo monemus, ut iuvenes, quo ordine collocandae sint, ipsi invenire studeant.

Ep. 107. §. 2. De *Lentulo* vid. ad I, 1. — §. 3. De *Plancio* vid. ad ., 19. Timebat Cicero, quod nuntiabatur, milites L. Calpurnii Pisonis, consulis, cui Macedonia provincia decreta erat (vid. ad I, 140), Dyrrhachium venturos esse. Ille enim ei vehementissime adversatus erat. *Hispo*, homo ceterum prorsus ignotus, illis militibus videtur praefuisse. — §. 4. *Piso* qui h. l. nominatur, Ciceronis gener est (vid. ad I, 13). — Verba *de Q. fratre nihil ego te accusavi* pertinent ad controversias, quas Terentia cum Pomponia, Q. Ciceronis uxore, habebat. — §. 5. Terentia Romae vicos (i. e. aedificia continua) et in Argileto, quae est urbis pars prope Palatium, et in Aventino habebat, ex quorum collocatione magnam quotannis pecuniam faciebat.

Ep. 108. *Aristocritus* et *Dexippus* servi Ciceronis fuerunt.

Ep. 109. De *M. Laenio Flacco* cfr. I, 100. — *Lex*, quam Cicero *improbissimam* dicit, est *Clodia*, eo die promulgata, quo urbe exiit, ut M. Tullio Ciceroni, quod cives indemnatos necavisset, aqua et igni intra quadringenta millia passuum (vid. I, 142) ab urbe interdiceretur, utque qui eum domo recepisset, pari poena afficeretur, neve de abroganda lege cuiquam rogare aut dicere liceret. — §. 4. *Orpheus* Ciceronis servus vel libertus. — §. 6. *Clodius Philetaerus*, *Cn. Salustius*, *Pescennius* Ciceronis familiares et clientes videntur fuisse. *Sicca*, qui eius in consulatu praefectus fabrum fuerat, eum ab urbe discedentem in villa sua ad Vibonem oppidum hospitio exceperat.

Ep. 110. *Acastus* servus fuit, quo Cicero tabellario uti solebat. — §. 2. Hereditas illa Ciceroni relicta putatur a *Preciano* iureconsulto, qui aperte ex Precia gente in aliam adoptatus fuit[1]). — *Pomponius* est T. Pom-

---

1) Vide num apud Ciceronem scribendum sit *Precianiana*.

ponius Atticus. — *C. Furius Camillus*, homo elegans et integris moribus, iuris inprimis praediatorii peritissimus, Ciceroni familiaris. — Ceterum quo rectius hic locus intelligatur, monendum est timuisse Ciceronem, ne Terentia per Philotimum libertum, hominem in negotiis bene versatum, at parum probum, negotium procuraret. Optabat autem ut numos ad apparatum sperati triumphi acciperet.

Ep. 111. De *Cn. Salustio* vid. ad I, 109.

Ep. 113. De *Sicca* vid. ad I, 109.

Ep. 115. Scripta est epistola, cum Cicero exorto bello civili Capuam oramque maritimam a Formiis, municipio Latii haud ita longe ab urbe sito, tuendam acceperat (vid. Vit. a. 49. I, 128 extr. II, 80, 5), unde explicandum est *oppidorum nostrorum*. Habebat autem in ea regione praedia, Formianum, Cumanum, Puteolanum. De *Philotimo* vid. ad I, 110.

Ep. 117. De *M. Bibulo* vid. ad I, 68. — *Antiochus Commagenus* filius fuit regis Antiochi, cui cognomen fuit Eusebes, et Selenes Aegyptiae. Appellatur idem Asiaticus, Callinicus, Epiphanes, Philopator ac tertius decimus illo nomine in Syria regnavit. Cum a. 86 Syria, bellis civilibus et regum discordiis diu vexata, in Tigranis, regis Armeniae, potestatem se dedidisset, in Cilicia privatus vixit, sed cum L. Lucullus cum victore exercitu in Asiam penetraret, a. 71 cum fratre Seleuco et matre Romam venit, senatum oraturus, ut in regnum patrium restitueretur, at cum a. 68 per Lucullum regnum Syriae recepisset, hostes neque domesticos neque externos coërcere potuit. Quare Cn. Pompeius Syriam in provinciae formam redegit, Antiocho Commagenen, quae regio est inter Euphraten et Armeniam, et Seleuciam tradidit. A. 29 Octaviani iussu interfectus est. — De *Pacoro* vid. epistol. seq. — *Tarcondimotus*, regulus partis Ciliciae, a. 31, cum in classe M. Antonii esset, caesus est. — *Tyba* oppidum haud ita longe ab Euphrate situm. — *Iamblichus*, *Sampsicerami* filius, Emesae regulus, a. 31 ab M. Antonio, proditionis incusatus, occisus est. — *Deiotarus*, Galatiae tetrarcha, cum Sullae, Murenae, Lucullo, Pompeio in bellis omnibus auxilium praestitisset, non solum ampliores regni fines accepit, sed etiam ab senatu rex et amicus P. R. appellatus est. Is postea cum Pompeii partes secutus esset, sed a Caesare veniam impetrasset, ita tamen ut Armeniam minorem amitteret, a. 45 ab nepote Castore, quod Caesarem interficere voluisset, accusatus est, qua in causa Cicero eum oratione, quae etiamnunc exstat, defendit (vid. II, 29, 2). Post Caesaris caedem ab M. Antonio Armeniam recepit.

Ep. 118. *M. Porcius Cato*, natus a. 95, mature patre orbatus in avunculi M. Livii Drusi domo educatus, iam puer multa animi constantis et firmi

signa edidisse Sullaeque crudelitatem liberrime vituperasse dicitur. Stoicorum praecepta non solum didicit, sed ad ea vitam rexit. Postquam a. 72 in exercitu L. Gellii consulis, a. 67 tribunus militum in Macedonia stipendia meruit, a. 65 quaestor summa probitate et severitate aerarium administravit multosque, qui pecunias publicas subvertere consueverant, castigavit. A. 63 cum Servio Sulpicio Murenam de ambitu accusavit atque ex eius sententia senatus consultum de supplicio afficiendis captis Catilinariis scriptum est. Tum a. 62 trib. pl. non minus fortiter Caesaris et Pompeii potentiae obstitit, quam popularium partium petulantiae gravesque cum P. Clodio suscepit inimicitias. Neque cum magistratum deposuisset, postea destitit, vel in senatu vel contionibus pro eo, quod rectum iustumque putaret, acriter pugnare (II, 91, 5. 93, 9. 95, 7 et 8). Quare cum ut Roma abesset, qui res commiscere volebant, optarent, lege Clodia coactus est, Ptolemaeum, regem Cypri, expellere, res eius in aerarium redigere, exules Byzantinos restituere, quae negotia quamvis invitus, tamen summa integritate confecit (II, 72, 15). A. 56 Romam redux factus in petitione praeturae obnitentibus triumviris repulsam tulit (vid. ad I, 21), sed a. 54 creatus severissime iudicia de repetundis exercuit. Nec desiit postea in senatu potens esse, quare Cicero de rebus a se in Cilicia gestis et hanc epistolam et II, 72 misit, ne ille sibi in decernendo triumpho obstaret, qua tamen spe falsus est, cum ille supplicationem decerneret, triumphum negaret (II, 73 et 74). Bello civili exorto Siciliae praefuit, sed C. Curionis adventu, ne temere sanguis civium profunderetur, cum una legione ad Pompeium in Graeciam navigavit. Post pugnam Pharsalicam in Africam confugit, sed cum ibi quoque Caesar vicisset, a. 46 Uticae, libertati superstes esse nolens, mortem sibi ipse conscivit, ex qua re cognomen *Uticensis* invenit. — De rebus in hac epistola commemoratis cfr. praecedentem, de *rege Armenio* vid. ad II, 71, 2. — *Iconium* caput est Lycaoniae.

Ep. 119. *C. Claudius Marcellus*, Ciceronis in auguratu collega, a. 79 post praeturam pro consule provinciam Siciliam obtinuit et a. 44 mortuus est, pater eius, ad quem sequens ep. data est.

Ep. 120. De *C. Claudio Marcello* eo, ad quem haec epistola data est, vid. ad I, 15, 4.

Ep. 121. *L. Aemilius Paullus*, a. 51 consul designatus, de quo vid. ad II, 76.

Ep. 122. *C. Trebonius* a. 58 quaestor Ciceroni, cum a P. Clodio in exilium eiiceretur, ita faverat, ut tribuno plebei vehementissimo non pareret (II, 78, 2). A. 55 trib. pl. rogavit legem, ut Pompeio Hispaniae cum Africa, Crasso Syria in quinquennium decernerentur, Galliae cum Illyrico Caesari in

alterum quinquennium prorogarentur. Postea Caesaris in Gallia legatus fuit ab eoque bello civili exorto ad Massiliam obsidendam relictus est. Tum a. 48 praetor urbanus M. Caelio collegae res novas molienti (vid. ad I, 7) restitit (Caes. B. C. III, 20). Cum a Caesare pro consule in Hispaniam missus esset (II, 77, 2), milites ad Pompeii filios transfugerunt, tamen a. 45 Caesar eum cum Q. Fabio Maximo consulem sibi suffecit eique provinciam Asiam decrevit. Quibus beneficiis non est deterritus ne in Caesarem coniuraret. In caede perficienda eas partes sustinuit, ut M. Antonium, quocum iam Narbone ad Caesarem occidendum coniurasse et ob eam causam ne ille una interficeretur suasisse dicebatur (quo spectant verba II, 43, 1: *Quod — subirascor*), colloquendo ad curiae introitum retineret. Cum se a veteranis Caesaris non tutum arbitraretur, Asia provincia, quae post caedem ei confirmata erat, potiri properavit (quo cum profectus esset, Cicero ad eum hanc epistolam misit. Ipse in itinere ad illum dedit ep. II, 53), sed a. 43 a P. Dolabella dolo captus et interemptus est (vid. ad I, 37). — §. 1. *Oratorem* ad M. Iunium Brutum sive de optimo genere oratorum librum Cicero anno superiore conscripserat. — *Sabinus* cliens C. Trebonii, fortasse libertus videtur fuisse. — *candidatorum licentia*] Qui magistratum petentes quaesita interdum fictis nominibus gratia se commendant. *Manut.* — *Cures* oppidum Sabinorum, Numae Pompilii patria. Audiebant Sabini homines duri, constantes, simplices, fideles. — §. 2. *res enim publica istic est*] In vobis, rei publicae liberatoribus, te, Cassio, M. et Dec. Brutis, quibus provinciae decretae erant. Nâm in urbe dominantibus consulibus M. Antonio et P. Dolabella res publica non esse videbatur. *Manut.*

Ep. 123—130. *Tiro* servus morum castitate, fide diligentiaque in omnibus negotiis, simul ingenii acumine, doctrina, iudicii elegantia domino suo Ciceroni ita se commendavit, ut ei amicissimus esset. Manumissus a. 54 [1]) domini nomina *M. Tullius* accepit. Comitatus illum in Ciliciam, corpore invalido laboravit et in reditu tanta vis morbi erupit, ut Patris relinquendus esset, quo tempore ad eum datae sunt epp. I, 123—128 et II, 79 et 80. Ceterum Ciceroni ad mortem usque omnium negotiorum fidelissimus fuit administer. Quo tempore mortuus sit, ignoratur. Maxime Cicero in scribendis suis operibus illius opera usus est, cum nemo melius, si quid legi non posset, quid summus orator scribi voluisset, divinare posset. Ipse scripsit libros de lingua latina, Pandectas, i. e. rerum memorabilium libros, epistolas, alia. Inventor

1) Drum. VI p. 406.

fuit notarum, i. e. signorum, quibus homines in celeriter scribendo uterentur, quae ab eius nomine Tironianae appellatae sunt.

Ep. 123. §. 1. *ad honorem nostrum*] i. e. ut triumphus mihi decernatur. — §. 2. *Leucas*, oppidum Acarnaniae, in terra Leucadia, quae cum peninsula esset, postea fossa ducta insula facta est. — *Mario* Ciceronis servus.

Ep. 124. Medicus fuit *Asclapon* (vid. I, 84). — *Lyso* Patrensis, Ciceronis hospes (vid. II, 63). — De *Curio* ad I, 83 dictum. — *L. Mescinius Rufus* Ciceronis in provincia quaestor (alter *L. Caelius Caldus*, II, 6), post illum e Cilicia decessit. Quamvis Ciceroni probatus non esset, tamen eo suasore se Pompeianis partibus adiunxit. — De *Lepta* vid. ad I, 28, 2.

Ep. 126. *Buthrotum* oppidum Epiri.

Ep. 127. *Leucas*, vid. ad I, 123. — *Actium*, promontorium et oppidum Epiri, pugna inter M. Antonium et C. Octavianum commissa celeberrimum, quis ignorat? — *Cassiope* oppidum cum portu in insula Corcyra. — *Hydrus*, — etiam *Hydruntum* dicitur — oppidum Calabriae, n. Otranto. — De *Cn. Plancio* vid. ad I, 19.

Ep. 128. In titulo Q. Q. sunt *Quintus frater et filius*. De rebus in hac epistola commemoratis cfr. Vit. a. 49 et ad I, 3. 7. 115.

Ep. 129 et 130 scriptae sunt, cum priore tempore Tiro morbo laboraret. *Andricus*, *Acastus*, *Aegypta*, *Hermia* servi Ciceronis sunt. De *Ummio* nihil constat atque adeo nomen corruptum putatur.

Ep. 131. *Q. Tullius Cicero*, M. Tullii frater unicus et is quidem minor natu, eadem atque ille institutione usus atque cum eo studiorum causa a. 79—77 in Graecia versatus est, sed in poësi magis (II, 84, 8) quam in eloquentia elaboravit. Fratre operam suam interponente in matrimonium duxit Pomponiam, T. Attici sororem, sed cum ea fere semper summas discordias habuit, dum a. 45 divortium factum est (II, 90, 2). Postquam a. 65 aedilis curulis, a. 62 praetor fuit, provinciam Asiam pro praetore obtinuit, quae provincia ei invito in tertium annum prorogata est (II, 83). Gessit se ita, ut iisdem, quibus reliqui magistratus provincias vexarunt, vitiis non prorsus abstinuerit, atque ne repetundarum reus fieret, metuendum fuerit. Postquam Romam rediit, summa ope ad fratrem de exilio revocandum annisus est. Tum cum Pompeius annonae praefectus (vid. Vit. a. 57) M. sibi legasset, illo recusante Q. Olbiae, urbe Sardiniae, negotium frumenti Romam mittendi administravit (II, 1, 9). A. 54 legatus Caesaris in Galliam profectus est, in qua legatione nonnullas res cum laude gessit (Caes. B. G. VI, 34—52. Cfr. Ep. I, 28. 35, 1. II, 86—89), sed a. 51 discessit fratrem legatus in Ciliciam comitaturus. Bello civili Pompeii partes secutus, post pugnam Pharsalicam

Patris degit, sed per filium facile et prius quam frater ab victore veniam impetravit. Quamquam autem postea a re publica procul videtur vixisse, tamen ab triumviris in proscriptorum tabulas relatus una cum filio occisus est. — §. 1. *Ariminum*, oppidum Umbriae, ergo in Italia proximum finibus Galliae, provinciae Caesaris, fuisse, tirones ex Caes. B. C. I, 10 et 11 tenebunt. — De *Pompeiano* vid. ad I, 27, de *Cumano* ad I, 115. — Quos libros Cicero graeco nomine πολιτικά dicat, ex Vita Cic. a. 54 perspicietur. — §. 2. *et adiungendis — non alienandis*] Adiungere studebat sibi tum Cicero Caesaris amicos, non alienare eos, qui eum sive quod Pompeio faverent, sive quod ab optimatium partibus starent, cum Caesare coniunctum esse dolebant, M. Catonem, alios. — *Q. Cicero*, Q. filius, natus a. 66, duobus paene annis maior fuit quam Marcus, Marci filius (vid. ad I, 132). — *producendo*] Ab histrionibus, qui *in scenam producuntur*, verbum translatum est ad pueros, qui in conventus virorum ducebantur, ut ibi declamando et orando exercerentur. — §. 3. *mea mandata — conficias*] Videtur loqui de concilianda sibi per fratrem Caesaris gratia. — *Digerere* prudentiae est, *persequi* diligentiae, *conficere* constantiae, quibus tribus virtutibus officium eius, cui aliquid mandatum est, omne continetur. *Manut.* — De *M. Orfio* vid. ad I, 28, 2, de *municipio Atellano* ad I, 26, 3. — *in exercitu vestro*] Quoniam nonnulli admirati sunt, quo modo fieri potuerit, ut M. Cicero eum, qui in exercitu Caesaris esset, fratri, cui ipsi illum notum fuisse veri simile esset, commendaret, in eo nodo explicando tirones ingenii acumen exerceant. — De *Trebatio* vid. ad I, 28.

Ep. 132—148. De *T. Pomponio Attico* quae scitu digna sunt, tirones ex vita ab Cornelio Nepote conscripta cognoscent.

Ep. 132. §. 1. Cum ex reliquis rebus appareat, hanc epistolam a. 689 scriptam esse, *L. Caesarem*, *C. Marcium Figulum* consules designatos fuisse indeque corrigendam esse Vitam Ciceronis huic libello praemissam, ubi M. Ciceronem filium a. 64 natum esse scriptum est, intelligitur[1]). Recte *Schuetzius*: 'Cicero notat illum ipsum diem, quo Caesar et Figulus consules creati sunt, natalem filii fuisse. Quod nisi ita esset, ineptum fuisset, illa temporis nota potissimum uti.' — Cicero a. 64 petiturus erat consulatum. *L. Catilina* cum a. 65, a P. Clodio de repetundis reus factus, quominus peteret impeditus esset, iam absolutus illo iudicio, petitionem in eundem annum translaturus erat, sed cum multi ex optimatibus consulatum ad eum deferri nollent, novum ei obstructum est impedimentum, cum *L. Lucceius* (vid. ad II, 19) eum, quod ab L. Sulla proscriptos interfecisset, reum faceret. In hac

1) Cfr. Drum. VI p. 711.

causa eum Cicero defensurus erat, ut in petitione ab illo eiusque amicis ipse adiuvaretur, qualis conditio *coitio* dicta est. Ceterum cum accusator non minus, quam qui eum stimulaverant, intellexissent, eam rem multis periculosam fore, in reiiciendis iudicibus ita ille versatus est, ut absolutum iri reum certum esset, et omnem causam abiectam esse veri simillimum est[1]). — §. 2. *nobiles*] Sal. Cat. c. 23. *Namque antea pleraqie nobilitas invidia aestuabat et quasi pollui consulatum credebat, si eum quamvis egregius homo novus adeptus foret.*

Ep. 133 prius quam superiorem scriptam esse apparet. — §. 1. Ne quo modo Cicero de aviae Attici morte scribat, mireris, tenendum est eam in summa senectute et mente et corpore invalidam fuisse. — *quod verita sit*] Ridet suspiciosae aniculae inanem superstitionem. *Manut.* — *Latinae*] Mulieres; et festive, quod mulier de mulieribus laboraret. Nam si ad historiam respicimus, ex populis latinis non tam mulieres quam viri in montem Albanum hostias adducebant, et quatriduano sacrificio facto, accepta carne, in suam quisque civitatem digressi revertebantur. Ea dicta *visceratio*, quoniam ex hostiis caesis carnes in partes caesae distribuerentur. — Ferias autem latinas maximo Romanorum Latinorumque magistratuum conventu consules provocabant, quum interea cum populo agere non liceret; ut ob eam causam Latinae aliquando a consulibus instaurarentur, quum tribunis plebis obsistere vellent, populares leges ferre cupientibus. Itaque ad Q. fr. Cicero *consul*, inquit, *Lentulus dies comitiales exemit omnes. Nam etiam Latinae instaurantur, nec tamen deerant supplicationes. Sic legibus perniciosis obsistitur, maxime Catonis. Manut.* — *L. Saufeius* eques Romanus ditissimus, Epicureus. Cfr. Nep. Att. c. 12. — Epicurus affirmabat nihil mali ex morte cuiquam accidere, quum nullus post mortem neque voluptatis neque doloris sensus remaneret, exstincto cum corpore animo, ideo frustra lugeri mortuorum conditionem tamquam miseram. Ex ea Epicuri sententia, cuius sectatores erant Atticus et Saufeius, εἰρωνικῶς hic Cicero mortem *rem* appellat, et Saufeium scribit missurum Attico consolationem de morte aviae. *Bosius.* Quum moris esset, ut amici ad amicos litteras consolatorias, si occasio data esset, mitterent, ait Cicero, non esse, quod Atticus huius modi consolationem a se exspectet, eam enim se scribendam relinquere Saufeio, qui fuit ipse Epicureus, quasi dicat: noli a me diversae sectae homine exspectare consolationem, sed a Saufeio tuo illo Epicureo. *Casaub.* — §. 2. *Caieta* oppidum in

1) Quamquam non omnis dubitatio mihi sublata est, tamen sequendum censui E. Hagenium Catilina (Königsb. 1854) §. 16 et 17 p. 105—112.

Latii et Campaniae confinio, hodie Gaëta. Ad eam promontorium erat et portus celeberrimus. Veri simile autem est, signis illis Ciceronem Cumanum suum exornaturum fuisse. — §. 3. *Amicus*, qui h. l. commemoratur, fuit *L. Lucceius* (vid. I, 135, 1 et cfr. ad II, 19. 90, 5. 91, 2), sed causa discordiae quae fuerit ignoratur, nisi quod Lucceium sibi laesum visum esse apparet. — *Sallustius* non est celeberrimus rerum scriptor, nec magis is, qui I, 109 commemoratus est, sed qui fuerit prorsus obscurum.

Ep. 134. Domus *Rabirii* aut partim collapsa aut imperfecta videtur fuisse eamque Atticus exaedificare voluisse, ut eam cum lucro venderet [1]). — *M'. Fonteius* (minus recte praenomen *M.* scribitur), Tusculo oriundus, quaestor fuit inter a. 86—83, a. 83 Sullae in Hispania citeriore legatus pro quaestore. Quamquam quo anno praeturam gesserit non constat, tamen eum a. 75 et 74 pro praetore provinciae Galliae Narbonensi praefuisse certum est. Quum inde a. 69 repetundarum reus factus esset, Cicero eum defendit oratione, cuius fragmenta supersunt. Absolutum eum esse divitiasque magnas retinuisse ex h. l. videtur apparere. — §. 2. De *Pomponia* et *Q. Cicerone* vid. ad I, 131. — *D. Turranius Niger* ipse doctus Varronis omniumque eruditorum amicus fuit. — *Pater nobis decessit*] Abeken: Cicero in seinen Briefen p. 33 sq.: 'Allerdings fällt es uns auf, dass Cicero in Briefen an seinen vertrautesten Freund des Todes eines gewiss wackern Vaters so kalt und kurz gedenkt, und wir freuen uns an anderen Orten mit Liebe ihn von demselben reden zu hören. Aber auch der Geburt eines Sohnes, über die er gewiss eine hohe Freude empfand, gedenkt er nur mit wenigen Worten; und überhaupt dürfen wir eigentliche Herzensergiessungen in den Briefen der Alten, wenigstens häufig, nicht erwarten, am wenigsten wenn der Schreiber, wie dies bei Cicero der Fall, in Staatsangelegenheiten verwickelt war, oder eben ein grosses Ziel im Staate zu erreichen trachtete. Das belebende Princip ihres Seins war das öffentliche. Der Römer, der von einiger Bedeutung im Staate war, dachte und empfand sich zunächst in Bezug auf ihn; in ihm suchte er sein Glück zu erbauen, in ihm aller seiner Wünsche Erfüllung. Daran nahm der Freund Theil, darin leistete er Beistand, so viel an ihm war. Natürlich also, dass der Staat den vorzüglichsten Gegenstand der Unterhaltung zwischen Freunden machte. Liebten sie die Wissenschaften, wie es bei Cicero und Atticus der Fall war, dann machten diese ein anderes Element des Briefwechsels.' — *γυμνασιώδη*] Vid. ad ep. seq.

Ep. 135. De re, de qua agitur, vid. ad I, 133, 3. — *Philadelphus* Attici

1) Drum. T. V p. 62.

servus vel libertus. — *Academiae nostrae*] Cicero in Tusculano suo locum Academiam vel gymnasium appellavit, non solum in Platonis honorem (vid. ad I, 18, 3), sed quod ibi philosophiae operam navare vellet; quem locum porticula, arboribus, statuis, signis magnifice exornavit (II, 26. 90, 7. 91, 3).

Ep. 136. Cicero sperans fore ut Atticus Quintum fratrem legatus in provinciam comitetur, ab eo petit, ut consiliis suis ita illius animo moderetur, ut eam ob causam ille in provincia ametur, unde in se quoque partem laudis et amoris translatum iri confidit. — Verba graeca sunt ex Hom. Il. X, 268. — *de tuo negotio*] De exigenda a Sicyoniis pecunia. *Manut.*

Ep. 137. C. Iulius Caesar consul legem tulerat, ut ager Campanus (unde lex appellatur *Campana* §. 3) et Stellatis civibus egentissimis, inprimis iis, quibus terni pluresve liberi essent, dividerentur; si ager publicus non sufficeret, de pecunia, quam Pompeius ex Asia apportasset, aut ex aerario agri privati emerentur, vigintique viri agris dividundis legerentur; ut senatus in eam legem iuraret (§. 3: *Non dubitabant — iurare*), et candidatus quisque in contione se numquam quod huic legi adversaretur rogaturum esse polliceretur (quo pertinent verba *habet lex — legibus Iuliis*)[1]). Ei legi cum vehementissime resisterent senatores, inprimis alter consul M. Bibulus (vid. ad I, 68), Caesar non sine vi eam apud populum pertulerat. Iam igitur apparebat, Caesarem cum Pompeio et Crasso clam ad opprimendam populi libertatem societatem iunxisse atque omnia in re publica ad eorum nutum et arbitrium geri (quo spectant verba §. 1: *tenemur undique — sublevatur* et *qui tenent*). — *nullam cuiquam largitionem relinquere*] i. e. tot et tanta ex aerario largiri, ut nihil quod alius largiri quoque populi gratiam captare possit, supersit. — *Curio*] Vid. ad I, 3. — *Q. Fufius Calenus* a. 61 tribunus plebei (vid. II, 92), a. 59 praetor, postea Caesaris legatus, a. 47 consul suffectus, Caesari deditissimus. — §. 2. *κατὰ λεπτόν*] i. e. minutatim. — *M. Iuventius Laterensis*, gentis quamvis plebeiae, tamen nobilissimae, postquam quaestura functus erat, a. 59 tribunatum plebei petiturus erat (cfr. II, 99, 4). Postea cum in petitione aedilitatis repulsam tulisset, competitorem suum Cn. Plancium de ambitu reum fecit, quem Cicero oratione ea, quae etiamnunc exstat, defendit (vid. ad I, 19). A. 43 M. Lepidi in Gallia legatus, cum is cum M. Antonio se coniunxisset, ipse se sua manu interemit. — §. 3. *Displiceo — dolere*] Versus hexameter Ciceroni nescienti excidit. — *in legationem illam*] Caesar cum Ciceronem a re publica removere nec tamen gravius laedere vellet, ostendens quantum periculi ei ab P. Clodio Pulcro (is enim est *Pulchellus* ille) immine-

---

1) Drum. T. III p. 197 sqq.

ret, ut secum in Galliam legatus iret, rogaverat. — *libera legatio voti causa*] Liberarum legationum (vid. ad I, 69) haec species quaedam erat, quae voti, quod aliquis nuncupasset, exsolvendi causa dabatur. — *a fratris adventu*] Q. Cicero tum ex provincia Asia (vid. ad I, 131) rediturus erat. — §. 4. *De Statio manumisso*] Statius fuit Q. Ciceronis servus, nimis apud eum gratiosus. Itaque quum multi quererentur plus illum apud Quintum posse, quam gravitas aetatis et imperii prudentia postularet, aegre tulit M. Cicero eum a fratre manumissum, quod putabat, illo beneficio in eum collato malos hominum rumores de iniqua eius potentia nova incrementa capturos esse. *Schütz*.

Ep. 138. Cum Cicero quamvis sibi timeret, tamen triumviris obstare non desineret, illis operam suam interponentibus, P. Clodius, qui iam illi, si tribunus plebei foret, extrema quaeque minitatus erat, a P. Fonteio plebeio adoptatus et lex curiata, qua illa adoptatio rata haberetur, Caesare rogante perlata erat. Etenim patricio non licebat tribunatum plebei petere, nisi ipse plebeius factus esset. Cum iam designatus esset — ipsum magistratum Nonis Decembribus initurus erat, id quod propter §. 5 monendum — Cicero Atticum, qui cum gente Claudia familiaritate iunctus erat, ut sibi auxilio adesset, rogavit. — §. 1. *vim exercitus*] Caesar ad urbem iam copias collegerat, quibuscum in provinciam Galliam profecturus erat. — §. 2. *Appium*] vid. ad I, 10. — *per Varronem*] Vid. ad I, 136. — §. 5. *Pompeium Crasso urgente*] Quamquam quid Cicero senserit, propter verborum brevitatem, satis certo dici non potest, tamen videtur timuisse, ne Crassus, cui vehementissime obtrectasset, Pompeii in se animum accenderet (vid. II, 1, 9). — *βοῶπιν*] *Clodia Quadrantaria*, P. Clodii soror, quae Q. Metello Celeri nupta, tamen impudicissime vivebat (vid. ad I, 7. II, 17), propter oculorum flagrantiam eo epitheto ornatur, quod apud Homerum Iunonis est. — §. 7. *Alexandri*] Alexander Ephesius, cognomine Lychnus, cosmographiam versibus scripserat, quod carmen ab Attico Ciceroni, quia is tum situm orbis terrarum describere constituerat, missum est. In alia epistola Cicero de Alexandro: *Poëta*, inquit, *ineptus*, *nec tamen scit nihil*, *et est non inutilis*. — De *Numerio Numestio* nisi eum Attici commendatione in Ciceronis familiaritatem pervenisse nihil scimus. Vid. II, 99, 1.

Ep. 139. *Sampsicerami* (vid. ad I, 117) nomine Pompeium significat Cicero, quo animum eius elatum ac stulte superbientem perstringat, credo quod in litteris ab eo publice datis multa eius infirmi reguli mentio fuerat. Quod si tenetur et praecedens epistola respicitur, cetera omnia plana erunt. Comitia, quorum in extrema epistola mentio fit, sunt consularia, quae illo anno in mensem Octobrem dilata erant.

Ep. 140. Scripta est epistola, cum Cicero, ne a P. Clodii gladiatoribus interficeretur, urbe exisset, nec tamen rogatio, ut ei aqua et igni interdiceretur, iam perlata esset (vid. ad I, 109). — *de provincia Macedonia*] P. Clodius eodem die quo de Cicerone in exilium eiiciendo rogationem tulit, consulibus eius anni, quod sibi faverant, hoc gratificatus est, ut legem perferret, qua L. Pisoni Macedonia, A. Gabinio Macedonia decretae sunt. Atticus, quod in Macedonia negotia haberet, dum de ea lege decretum esset, se Romae remansurum dixerat. Unde apparet hanc epistolam post 141 et 142 scriptam esse.

Ep. 141. *quod me vivere coëgisti*]. Attico ne se sua manu interficeret, quod exilium tolerare non posset, dehortanti Cicero cesserat (vid. 142 extr.). — *Vibonem*] Vibon, oppidum Bruttiorum perantiquum, quod etiam *Vibo*, *Vibo Valentia* et *Valentia* simpliciter dicebatur, olim Graecis Hippo et Hipponium. Fuit postea eo deducta colonia Romanorum. Hodie Monte Leone, eius navale Bevona. *Graevius*.

Ep. 142. P. Clodius Caesari monenti hoc concesserat, ut Ciceroni non ubique, sed intra quadringenta milia tantum ab urbe interdiceret. De *Sica* vid. ad I, 109. — *qua in re — valuisti*] Vid. Ep. 141.

Ep. 143. Eum diem, qui in extrema epistola scriptus est, verum non esse, inter viros doctos convenit [1]).

Ep. 144. §. 2. *istic quid agatur*] Timebat, ne quis accusaret repetundarum Q. fratrem ex provincia redeuntem. *Manut.* — *ut acrius postularetur*] Accusaretur frater. Accusatorem Atticus in epistola sua nominarat; Cicero nomen omittit. *Manut.* — *Phaëtho* libertus Q. Ciceronis. — *Pella* caput Macedoniae. — §. 3. *Trypho Caecilius* libertus fuit. — *Tigrane neglecto*] Pompeius post triumphum Mithridaticum Tigranis filium in catenis deposuerat apud Flavium senatorem: qui postea cum esset praetor eodem anno, quo tribunus plebis Clodius, petiit ab eo Clodius super cenam, ut Tigranem adduci iuberet. Adductum collocavit in convivium, dein Flavio non reddidit; Tigranem dimisit et habuit extra catenas, nec repetenti Pompeio reddidit; postea in navem deposuit, et cum profugeret ille, tempestate delatus est Antium. Inde ut deduceretur ad se, Clodius Sextum Clodium misit, qui eum deduceret. Flavius quoque re cognita ad diripiendum Tigranem profectus est. Ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est, in qua multi ex utraque parte occiderunt, plures tamen ex Flavii, inter quos et M. Papirius, eques Romanus, publicanus, familiaris Pompeio. Flavius sine comite Romam vix perfugit. *Asconius* ad Cic. pr. Mil. 7, 18. Cicero autem, quod Pompeius illud Clodii

1) Drum. V p. 640, 57.

facinus inultum neglexerit, non sine causa suspicatur nihil sibi esse ab eius in Clodium ira sperandum. *Schütz.* — *Varroni*] Vid. ad I, 36. I, 138, 4. — *Hypsaeo*] Per *P. Plautium Hypsaeum*, quod Pompeii in Asia quaestor ac semper ei carus et acceptus fuerat, Atticus illum Ciceroni conciliare studuerat. Postea a. 52 T. Milonis competitor fuit. — §. 4. *impulsi*] Impulsi ad agendum, quod voluerant, ac deinde deserti. Pompeium intelligit. *Ernesti.*

Ep. 145. Atticus cum eo tempore, quo haec et sequentes epistolae scriptae sunt, in Epiro versaretur, Ciceronem ut eo veniret, invitaverat.

Ep. 147. De *P. Sestio* vid. ad I, 77. II, 1, 7. Tum tribunus plebei designatus fuit.

Ep. 148. *Piso* Ciceronis gener est (vid. ad I, 13). De *Plancio* vid. ad I, 19. — *adventare milites*] Cfr. I, 107, 3. — §. 2. *Lentulus*] Vid. ad I, 1. — De *Metello*] *Q. Caecilius Metellus Nepos*, trib. pl., cum Cicero consulatu se abdicans orationem pro concione habiturus esset, eum dicere vetuerat et postea multis modis laeserat. Sed tum cos. iam Attici opera in illum mitigatus erat (vid. ad II, 17).

M. TULLII CICERONIS
EPISTOLAE SELECTAE.

EX REINHOLDI KLOTZII RECENSIONE

SCHOLARUM IN USUM

EDIDIT

RUDOLFUS DIETSCH.

PARS II.

LIPSIAE
SUMPTIBUS ET TYPIS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLV.

PARS II.

I.

Scripta epistola est a. u. c. 700.

M. CICERO S. D. P. LENTULO IMPERATORI.

1. Periucundae mihi fuerunt litterae tuae, quibus intellexi te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam benevolentiam, quum illud ipsum gravissimum et sanctissimum nomen pietatis levius mihi meritis erga me tuis esse videatur? Quod autem tibi grata mea erga te studia scribis esse, facis tu quidem abundantia quadam amoris, ut etiam grata sint ea, quae praetermitti sine nefario scelere non possunt. Tibi autem multo notior atque illustrior meus in te animus esset, si hoc tempore omni, quo diiuncti fuimus, et una et Romae fuissemus. 2. Nam in eo ipso, quod te ostendis esse facturum quodque et in primis potes et ego a te vehementer exspecto, in sententiis senatoriis et in omni actione atque administratione rei publicae floruissemus: de qua ostendam equidem paullo post qui sit meus sensus et status et rescribam tibi ad ea, quae quaeris: sed certe et ego te auctore amicissimo ac sapientissimo et tu me consiliario fortasse non imperitissimo, fideli quidem et benevolo certe usus esses: — quamquam tua quidem causa te esse imperatorem provinciamque bene gestis rebus cum exercitu victore obtinere, ut debeo, laetor: — sed certe qui tibi ex me fructus debentur, eos uberiores et praesentiores praesens capere potuisses. In eis vero ulciscendis, quos tibi partim inimicos esse intelligis propter tuam propugnationem salutis meae, partim invidere propter illius actionis amplitudinem et gloriam, mirificum me tibi comitem praebuissem: quamquam ille peremnis inimicus amicorum suorum, qui tuis ma-

ximis beneficiis ornatus in te potissimum fractam illam et debilitatam vim suam contulit, nostram vicem ultus est ipse sese. Ea est enim conatus, quibus patefactis nullam sibi in posterum non modo dignitatis, sed ne libertatis quidem partem reliquit. 3. Te autem etsi mallem in meis rebus expertum quam etiam in tuis, tamen in molestia gaudeo eam fidem cognosse hominum non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cognoram. De qua ratione tota iam videtur mihi exponendi tempus dari, ut tibi rescribam ad ea, quae quaeris. 4. Certiorem te per litteras scribis esse factum me cum Caesare et cum Appio esse in gratia, teque id non reprehendere ascribis. Vatinium autem scire te velle ostendis quibus rebus adductus defenderim et laudarim. Quod tibi ut planius exponam, altius paullo rationem consiliorum meorum repetam necesse est.

Ego me, Lentule, initio rerum atque actionum tuarum non solum meis, sed etiam rei publicae restitutum putabam et, quoniam tibi incredibilem quemdam amorem et omnia in te ipsum summa ac singularia studia deberem, rei publicae, quae te in me restituendo multum adiuvisset, eum certe me animum merito ipsius debere arbitrabar, quem antea tantum modo communi officio civium, non alicui erga me singulari beneficio debitum praestitissem. Hac me mente fuisse et senatus ex me te consule audivit et tu in nostris sermonibus collocutionibusque ipse vidisti. 5. Etsi iam primis temporibus illis multis rebus meus offendebatur animus, quum te agente de reliqua nostra dignitate aut occulta nonnullorum odia aut obscura in me studia cernebam. Nam neque de monumentis meis ab iis adiutus es, a quibus debuisti, neque de vi nefaria, qua cum fratre eram domo expulsus, neque hercule in iis ipsis rebus, quae quamquam erant mihi propter rei familiaris naufragia necessariae, tamen a me minimi putabantur, in meis damnis ex auctoritate senatus sarciendis eam voluntatem, quam exspectaram, praestiterunt. Quae quum viderem — neque erant obscura —, non tamen tam acerba mihi haec accidebant, quam erant illa grata, quae fecerant. 6. Itaque quamquam et Pompeio plurimum te quidem ipso praedicatore ac teste debebam et eum non solum

beneficio, sed amore etiam et perpetuo quodam iudicio meo diligebam, tamen non reputans quid ille vellet in omnibus meis sententiis de re publica pristinis permanebam. 7. Ego sedente Cn. Pompeio, quum, ut laudaret P. Sestium, introisset in urbem dixissetque testis Vatinius me fortuna et felicitate C. Caesaris commotum illi amicum esse coepisse, dixi me eam M. Bibuli fortunam, quam ille adflictam putaret, omnium triumphis victoriisque anteferre, dixique eodem teste alio loco eosdem esse, qui Bibulum exire domo prohibuissent et qui me coëgissent: tota vero interrogatio mea nihil habuit nisi reprehensionem illius tribunatus: in qua omnia dicta sunt libertate animoque maximo de vi, de auspiciis, de donatione regnorum. 8. Neque vero hac in causa modo, sed constanter saepe in senatu. Quin etiam Marcellino et Philippo consulibus Nonis Aprilibus mihi est senatus adsensus, ut de agro Campano frequenti senatu Idibus Maiis referretur. Num potui magis in arcem illius causae invadere aut magis oblivisci temporum meorum, meminisse actionum? Hac a me sententia dicta magnus animorum motus est factus quum eorum, quorum oportuit, tum illorum etiam, quorum numquam putaram. 9. Nam hoc senatus consulto in meam sententiam facto Pompeius, quum mihi nihil ostendisset se esse offensum, in Sardiniam et in Africam profectus est eoque itinere Lucam ad Caesarem venit. Ibi multa de mea sententia questus est Caesar, quippe qui etiam Ravennae Crassum ante vidisset ab eoque in me esset incensus. Sane moleste Pompeium id ferre constabat, quod ego quum audissem ex aliis, maxime ex meo fratre cognovi. Quem quum in Sardinia Pompeius paucis post diebus, quam Luca discesserat, convenisset: 'Te, inquit, ipsum cupio: nihil opportunius potuit accidere: nisi cum Marco fratre diligenter egeris, dependendum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti.' Quid multa? questus est graviter: sua merita commemoravit: quid egisset saepissime de actis Caesaris cum ipso meo fratre quidque sibi is de me recepisset in memoriam redegit, seque, quae de mea salute egisset, voluntate Caesaris egisse ipsum meum fratrem testatus est: cuius causam dignitatemque mihi ut commendaret, rogavit ut eam ne oppugnarem, si nollem

aut non possem tueri. **10.** Haec quum ad me frater pertulisset et quum tamen Pompeius ad me cum mandatis Vibullium misisset, ut integrum mihi de causa Campana ad suum reditum reservarem, collegi ipse me et cum ipsa quasi re publica collocutus sum, ut mihi tam multa pro se perpesso atque perfuncto concederet, ut officium meum memoremque in bene meritos animum fidemque fratris mei praestarem, eumque, quem bonum civem semper habuisset, bonum virum esse pateretur. In illis autem meis actionibus sententiisque omnibus, quae Pompeium videbantur offendere, certorum hominum, quos iam debes suspicari, sermones referebantur ad me: qui quum illa sentirent in re publica, quae ego agebam, semperque sensissent, me tamen non satis facere Pompeio Caesaremque inimicissimum mihi futurum gaudere se aiebant. Erat hoc mihi dolendum: sed multo illud magis, quod inimicum meum — meum autem? immo vero legum, iudiciorum, ocii, patriae, bonorum omnium — sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fovebant, sic me praesente osculabantur, non illi quidem ut mihi stomachum facerent, quem ego funditus perdidi, sed certe ut facere se arbitrarentur. Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, circumspectis rebus meis omnibus rationibusque subductis summam feci cogitationum mearum omnium, quam tibi, si potero, breviter exponam. **11.** Ego si ab improbis et perditis civibus rem publicam teneri viderem, sicut et meis temporibus scimus et nonnullis aliis accidisse, non modo praemiis, quae apud me minimum valent, sed ne periculis quidem compulsus ullis, quibus tamen moventur etiam fortissimi viri, ad eorum causam me adiungerem, ne si summa quidem eorum in me merita constarent. Quum autem in re publica Cn. Pompeius princeps esset, vir is, qui hanc potentiam et gloriam maximis in rem publicam meritis praestantissimisque rebus gestis esset consecutus cuiusque ego dignitatis ab adolescentia fautor, in praetura autem et in consulatu adiutor etiam exstitissem, quumque idem auctoritate et sententia per se, consiliis et studiis tecum, me adiuvisset meumque inimicum unum in civitate haberet inimicum, non putavi famam inconstantiae mihi perti-

mescendam, si quibusdam in sententiis paullum me immutassem meamque voluntatem ad summi viri de meque optime meriti dignitatem aggregassem. **12.** In hac sententia complectendus erat mihi Caesar, ut vides, in coniuncta et causa et dignitate. Hic multum valuit quum vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi et Quinto fratri cum Caesare fuisse, tum humanitas eius ac liberalitas brevi tempore et litteris et officiis perspecta nobis et cognita. Vehementer etiam res ipsa publica me movit, quae mihi videbatur contentionem, praesertim maximis rebus a Caesare gestis, cum illis viris nolle fieri et ne fieret vehementer recusare. Gravissime autem me in hanc mentem impulit et Pompeii fides, quam de me Caesari dederat, et fratris mei, quam Pompeio. Erant praeterea haec animadvertenda in civitate, quae sunt apud Platonem nostrum scripta divinitus: 'quales in re publica principes essent, tales reliquos solere esse cives.' Tenebam memoria nobis consulibus ea fundamenta iacta ex Kalendis Ianuariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret Nonis Decembribus tantum vel animi fuisse in illo ordine vel auctoritatis. Idemque memineram nobis privatis usque ad Caesarem et Bibulum consules, quum sententiae nostrae magnum in senatu pondus haberent, unum fere sensum fuisse bonorum omnium. **13.** Postea, quum tu Hispaniam citeriorem cum imperio obtineres neque res publica consules haberet, sed mercatores provinciarum et seditionum servos ac ministros, iecit quidam casus caput meum quasi certaminis causa in mediam contentionem dissensionemque civilem: Quo in discrimine quum mirificus senatus, incredibilis Italiae totius, singularis omnium bonorum consensus in me tuendo exstitisset, non dicam quid acciderit — multorum est enim et varia culpa —, tantum dicam brevi, non mihi exercitum, sed duces defuisse. In quo, ut iam sit in iis culpa, qui me non defenderunt, non minor est in iis, qui reliquerunt: et, si accusandi sunt, si qui pertimuerunt, magis etiam reprehendendi, si qui se timere simularunt. Illud quidem certe nostrum consilium iure laudandum est, qui meos cives et a me conservatos et me servare cupientes, spoliatos ducibus servis armatis obiici noluerim declararique maluerim quanta

vis esse potuisset in consensu bonorum, si iis pro me stante pugnare licuisset, quum adflictum excitare potuissent. Quorum quidem animum tu non perspexisti solum, quum de me ageres, sed etiam confirmasti atque tenuisti. **14.** Qua in causa — non modo non negabo, sed etiam semper et meminero et praedicabo libenter — usus es quibusdam nobilissimis hominibus fortioribus in me restituendo, quam fuerant iidem in tenendo: qua in sententia si constare voluissent, suam auctoritatem simul cum salute mea recuperassent. Recreatis enim bonis viris consulatu tuo et constantissimis atque optimis actionibus tuis excitatis, Cn. Pompeio praesertim ad causam adiuncto, quum etiam Caesar rebus maximis gestis, singularibus ornatus et novis honoribus ac iudiciis senatus ad auctoritatem eius ordinis adiungeretur, nulli improbo civi locus ad rem publicam violandam esse potuisset. **15.** Sed attende, quaeso, quae sint consecuta. Primum illa furia muliebrium religionum, qui non pluris fecerat Bonàm deam quam tres sorores, impunitatem est illorum sententiis adsecutus, qui quum tribunus pl. poenas a seditioso civi per bonos viros iudicio persequi vellet, exemplum praeclarissimum in posterum vindicandae seditionis de re publica sustulerunt: iidemque postea non meum monumentum — non enim illae manubiae meae, sed operis locatio mea fuerat—, monumentum vero senatus hostili nomine et cruentis inustum litteris esse passi sunt. Qui me homines quod salvum esse voluerunt, est mihi gratissimum: sed vellem non solum salutis meae, quem ad modum medici, sed, ut aliptae, etiam virium et coloris rationem habere voluissent: nunc, ut Apelles Veneris caput et summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam reliquit, sic quidam homines in capite meo solum elaborarunt, reliquum corpus imperfectum ac rude reliquerunt. **16.** In quo ego spem fefelli non modo invidorum, sed etiam inimicorum meorum, qui de uno acerrimo et fortissimo viro meoque iudicio omnium magnitudine animi et constantia praestantissimo, Q. Metello L. F., quondam falsam opinionem acceperunt, quem post reditum dictitant fracto animo et demisso fuisse: est vero probandum, qui et summa volun-

tate cesserit et egregia animi alacritate afuerit neque sane redire curarit, eum ob id ipsum fractum fuisse, in quo quum omnes homines tum M. illum Scaurum singularem virum constantia et gravitate superasset! Sed, quod de illo acceperant aut etiam suspicabantur, de me idem cogitabant, abiectiore animo me futurum, quum res publica maiorem etiam mihi animum, quam umquam habuissem, daret, quum declarasset se non potuisse me uno civi carere, quumque Metellum unius tribuni plebis rogatio, me universa res publica duce senatu, comitante Italia, promulgantibus octo tribunis pl., referente consule, comitiis centuriatis, cunctis ordinibus, hominibus incumbentibus, omnibus denique suis viribus recuperavisset. **17.** Neque vero ego mihi postea quidquam adsumpsi neque hodie adsumo quod quemquam malevolentissimum iure possit offendere: tantum enitor, ut neque amicis neque etiam alienioribus opera, consilio, labore desim. Hic meae vitae cursus offendit eos fortasse, qui splendorem et speciem huius vitae intuentur, sollicitudinem autem et laborem perspicere non possunt. Illud vero non obscure queruntur, in meis sententiis, quibus ornem Caesarem, quasi desciscere me a pristina causa. Ego autem quum illa sequor, quae paullo ante proposui, tum hoc non in postremis, de quo coeperam exponere. Non offendes eumdem bonorum sensum, Lentule, quem reliquisti: qui confirmatus consulatu nostro, non numquam postea interruptus, adflictus ante te consulem, recreatus abs te, totus est nunc ab iis, a quibus tuendus fuerat, derelictus, idque non solum fronte atque vultu, quibus simulatio facillime sustinetur, declarant ei, qui tum nostro illo statu optimates nominabantur, sed etiam sensu saepe iam tabellaque docuerunt. **18.** Itaque tota iam sapientium civium, qualem me et esse et numerari volo, et sententia et voluntas mutata esse debet. Id enim iubet idem ille Plato, quem ego vehementer auctorem sequor: 'tantum contendere in re publica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti nec patriae adferre oportere.' Atque hanc quidem ille causam sibi ait non attingendae rei publicae fuisse, quod, quum offendisset populum Atheniensem prope iam desipientem senectute quumque eum nec per-

suadendo nec cogendo regi posse vidisset, quum persuaderi posse diffideret, cogi fas esse non arbitraretur. Mea ratio fuit alia, quod neque desipiente populo nec integra re mihi ad consulendum capesseremne rem publicam implicatus tenebar. Sed laetatus tamen sum, quod mihi liceret in eadem causa et mihi utilia et cuivis bono recta defendere. Huc accessit commemoranda quaedam et divina Caesaris in me fratremque meum liberalitas: qui mihi quascumque res gereret tuendus esset: nunc in tanta felicitate tantisque victoriis, etiam si in nos non is esset, qui est, tamen ornandus videretur. Sic enim te existimare velim, quum a vobis meae salutis auctoribus discesserim, neminem esse cuius officiis me tam esse devinctum non solum confitear, sed etiam gaudeam. **19**. Quod quoniam tibi exposui, facilia sunt ea, quae a me de Vatinio et de Crasso requiris. Nam de Appio quod scribis, sicuti de Caesare, te non reprehendere, gaudeo tibi consilium probari meum. De Vatinio autem, primum reditus intercesserat in gratiam per Pompeium, statim ut ille praetor est factus, quum quidem ego eius petitionem gravissimis in senatu sententiis oppugnassem, neque tam illius laedendi causa quam defendendi atque ornandi Catonis. Post autem Caesaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta. Cur autem laudarim, peto a te, ut id a me neve in hoc reo neve in aliis requiras, ne tibi ego idem reponam, quum veneris: tametsi possum vel absenti: recordare enim quibus laudationem ex ultimis terris miseris. Nec hoc pertimueris: nam a me ipso laudantur et laudabuntur iidem. Sed tamen defendendi Vatinii fuit etiam ille stimulus, de quo in iudicio, quum illum defenderem, dixi me facere quiddam, quod in Eunucho parasitus suaderet militi:

Ubi nominabit Phaedriam, tu Pamphilam
continuo. Si quando illa dicet: Phaedriam
intromittamus comissatum, tu: Pamphilam
cantatum provocemus: si laudabit haec
illius formam, tu huius contra. Denique
par pro pari referto, quod eam mordeat.

Sic petivi a iudicibus, ut, quoniam quidem nobiles homines et de me optime meriti nimis amarent inimicum meum meque

inspectante saepe eum in senatu modo severe seducerent, modo familiariter atque hilare amplexarentur, quoniamque illi haberent suum Publium, darent mihi ipsi alium Publium, in quo possem illorum animos mediocriter lacessitus leviter repungere. Neque solum dixi, sed etiam saepe facio, dis hominibusque approbantibus. 20. Habes de Vatinio, cognosce de Crasso. Ego, quum mihi cum illo magna iam gratia esset, quod eius omnes gravissimas iniurias communis concordiae causa voluntaria quadam oblivione contriveram, repentinam eius defensionem Gabinii, quem proximis superioribus diebus acerrime oppugnasset, tamen, si sine ulla mea contumelia suscepisset, tulissem: sed quum me disputantem, non lacessentem laesisset, exarsi non solum praesenti, credo, iracundia — nam ea tam vehemens fortasse non fuisset —, sed quum inclusum illud odium multarum eius in me iniuriarum, quod ego effudisse me omne arbitrabar, residuum tamen insciente me fuisset, omne repente apparuit. Quo quidem tempore ipso quidam homines et iidem illi, quos saepe significatione appello, quum se maximum fructum cepisse dicerent ex libertate mea meque tum denique sibi esse visum rei publicae, qualis fuissem, restitutum, quumque ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset, gaudere se dicebant mihi et illum inimicum et eos, qui in eadem causa essent, numquam amicos futuros. Quorum iniqui sermones quum ad me per homines honestissimos perferrentur quumque Pompeius ita contendisset, ut nihil umquam magis, ut cum Crasso redirem in gratiam, Caesarque per litteras maxima se molestia ex illa contentione adfectum ostenderet, habui non temporum solum rationem meorum, sed etiam naturae, Crassusque, ut quasi testata populo Romano esset nostra gratia, paene a meis laribus in provinciam est profectus. Nam quum mihi condixisset, cenavit apud me in mei generi Crassipedis hortis. Quam ob rem eius causam, quod te scribis audisse, magna illius commendatione susceptam defendi in senatu, sicut mea fides postulabat. 21. Accepisti quibus rebus adductus quamque rem causamque defenderim, quique meus in re publica sit pro mea parte capessenda status. De quo sic velim statuas,

me haec eadem sensurum fuisse, si mihi integra omnia ac libera fuissent. Nam neque pugnandum arbitrarer contra tantas opes neque delendum, etiam si id fieri posset, summorum civium principatum, nec permanendum in una sententia conversis rebus ac bonorum voluntatibus mutatis, sed temporibus adsentiendum. Numquam enim praestantibus in re publica gubernanda viris laudata est in una sententia perpetua permansio, sed, ut in navigando tempestati obsequi artis est, etiam si portum tenere non queas, quum vero id possis mutata velificatione adsequi, stultum est eum tenere cum periculo cursum, quem ceperis, potius quam eo commutato quo velis tamen pervenire, sic quum omnibus nobis in administranda re publica propositum esse debeat id, quod a me saepissime dictum est, cum dignitate ocium, non idem semper dicere, sed idem semper spectare debemus. Quam ob rem, ut paullo ante posui, si essent omnia mihi solutissima, tamen in re publica non alius essem atque nunc sum. Quum vero in hunc sensum et adliciar beneficiis hominum et compellar iniuriis, facile patior ea me de re publica sentire ac dicere, quae maxime quum meis tum etiam rei publicae rationibus putem conducere. Apertius autem haec ago ac saepius, quod et Quintus frater meus legatus est Caesaris et nullum meum minimum dictum, non modo factum, pro Caesare intercessit quod ille non ita illustri gratia exceperit, ut ego eum mihi devinctum putarem. Itaque eius omni et gratia, quae summa est, et opibus, quas intelligis esse maximas, sic fruor ut meis. Nec mihi aliter potuisse videor hominum perditorum de me consilia frangere, nisi cum praesidiis iis, quae semper habui, nunc etiam potentium benevolentiam coniunxissem. 22. His ego consiliis, si te praesentem habuissem, ut opinio mea fert, essem usus eisdem. Novi enim temperantiam et moderationem naturae tuae: novi animum quum mihi amicissimum tum nulla in caeteros malevolentia suffusum contraque quum magnum et excelsum tum etiam apertum et simplicem. Vidi ego quosdam in te tales, quales tu eosdem in me videre potuisti. Quae me moverunt, movissent eadem te profecto. Sed quocumque tempore mihi potestas praesentis tui fuerit, tu eris omnium mo-

derator consiliorum meorum: tibi erit eidem, cui salus mea fuit, etiam dignitas curae. Me quidem certe tuarum actionum, sententiarum, voluntatum, rerum denique omnium socium comitemque habebis, neque mihi in omni vita res tam erit ulla proposita quam ut cotidie vehementius te de me optime meritum esse laetere.

23. Quod rogas, ut mea tibi scripta mittam, quae post discessum tuum scripserim, sunt orationes quaedam, quas Menocrito dabo, neque ita multae, ne pertimescas. Scripsi etiam — nam me iam ab orationibus diiungo fere referoque ad mansuetiores Musas, quae me maxime sicut iam a prima adolescentia delectarunt — scripsi igitur Aristotelio more, quem ad modum quidem volui, tres libros in disputatione ac dialogo de oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles. Abhorrent enim a communibus praeceptis atque omnem antiquorum et Aristoteliam et Isocratiam rationem oratoriam complectuntur. Scripsi etiam versibus tres libros de temporibus meis, quos iam pridem ad te misissem, si esse edendos putassem — sunt enim testes et erunt sempiterni meritorum erga me tuorum meaeque pietatis —, sed quia verebar non eos, qui se laesos arbitrarentur — etenim id feci parce et molliter —, sed eos, quos erat infinitum bene de me meritos omnes nominare. Quos tamen ipsos libros, si quem cui recte committam invenero, curabo ad te perferendos. Atque istam quidem partem vitae consuetudinisque nostrae totam ad te defero. Quantum litteris, quantum studiis, veteribus nostris delectationibus, consequi poterimus, id omne ad arbitrium tuum, qui haec semper amasti, libentissime conferemus. 24. Quae ad me de tuis rebus domesticis scribis quaeque mihi commendas, ea tantae mihi curae sunt, ut me nolim admoneri, rogari vero sine magno dolore vix possim. Quod de Quinti fratris negocio scribis te priore aestate, quod morbo impeditus in Ciliciam non transieris, conficere non potuisse, nunc autem omnia facturum ut conficias, id scito esse eius modi, ut frater meus vere existimet adiuncto isto fundo patrimonium fore suum per te constitutum. Tu me de tuis rebus omnibus et de Lentuli tui nostrique studiis et exercitationibus velim quam familiaris-

sime certiorem et quam saepissime facias existimesque neminem cuiquam neque cariorem neque iucundiorem umquam fuisse quam te mihi, idque me, non modo ut tu sentias, sed ut omnes gentes, etiam ut posteritas omnis intelligat, esse facturum. 25. Appius in sermonibus antea dictitabat, postea dixit etiam in senatu palam, sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega provinciam: si curiata lex non esset, se paraturum cum collega tibique successurum: legem curiatam consuli ferri opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex senatus consulto provinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introisset. Ego quid ad te tuorum quisque necessariorum scribat nescio: varias esse opiniones intelligo. Sunt qui putant posse te non decedere, quod sine lege curiata tibi succedatur: sunt etiam qui, si decedas, a te relinqui posse qui provinciae praesit. Mihi non tam de iure certum est — quamquam ne id quidem valde dubium est —, quam illud, ad tuam summam amplitudinem, dignitatem, libertatem, qua te scio libentissime frui solere, pertinere te sine ulla mora provinciam successori concedere, praesertim quum sine suspicione tuae cupiditatis non possis illius cupiditatem refutare. Ego utrumque meum puto esse, et quid sentiam ostendere et quod feceris defendere.

26. Scripta iam epistola superiore accepi tuas litteras de publicanis, quibus aequitatem tuam non potui non probare: facilitate quidem vellem consequi potuisses, ne eius ordinis, quem semper ornasti, rem aut voluntatem offenderes. Equidem non desinam tua decreta defendere: sed nosti consuetudinem hominum: scis quam graviter inimici ipsi illi Q. Scaevolae fuerint. Tibi tamen sum auctor, ut, si quibus rebus possis, eum tibi ordinem aut reconcilies aut mitiges. Id etsi difficile est, tamen mihi videtur esse prudentiae tuae.

II.

Scripta epistola est a. u. c. 701.

M. CICERO S. D. C. CURIONI.

1. Nondum erat auditum te ad Italiam adventare, quum

Sex. Villium, Milonis mei familiarem, cum his ad te litteris misi. Sed tamen quum appropinquare tuus adventus putaretur et te iam ex Asia Romam versus profectum esse constaret, magnitudo rei fecit ut non vereremur ne nimis cito mitteremus, quum has quam primum ad te perferri litteras magno opere vellemus. Ego, si mea in te essent officia solum, Curio, tanta, quanta magis a te ipso praedicari quam a me ponderari solent, verecundius a te, si quae magna res mihi petenda esset, contenderem. Grave est enim homini pudenti petere aliquid magnum ab eo, de quo se bene meritum putet, ne id, quod petat, exigere magis quam rogare et in mercedis potius quam beneficii loco numerare videatur. 2. Sed quia tua in me vel nota omnibus vel ipsa novitate meorum temporum clarissima et maxima beneficia exstiterunt estque animi ingenui, cui multum debeas, eidem plurimum velle debere, non dubitavi id a te per litteras petere, quod mihi omnium esset maximum maximeque necessarium. Neque enim sum veritus ne sustinere tua in me merita vel innumerabilia non possem, quum praesertim confiderem nullam esse gratiam tantam, quam non vel capere animus meus in accipiendo vel in remunerando cumulare atque illustrare posset. 3. Ego omnia mea studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem in Milonis consulatu fixi et locavi statuique in eo me non officii solum fructum, sed etiam pietatis laudem debere quaerere. Neque vero cuiquam salutem ac fortunas suas tantae curae fuisse umquam puto, quantae mihi est honos eius, in quo omnia mea posita esse decrevi. Huic te unum tanto adiumento esse, si volueris, posse intelligo, ut nihil sit praeterea nobis requirendum. Habemus haec omnia: bonorum studium conciliatum ex tribunatu propter nostram, ut spero te intelligere, causam, vulgi ac multitudinis propter magnificentiam munerum liberalitatemque naturae, iuventutis et gratiosorum in suffragiis studia propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam vel diligentiam, nostram suffragationem si minus potentem, at probatam tamen et iustam et debitam et propterea fortasse etiam gratiosam. 4. Dux nobis et auctor opus est et eorum ventorum, quos proposui, modera-

tor quidam et quasi gubernator: qui si ex omnibus unus optandus esset, quem tecum conferre possemus non haberemus. Quam ob rem, si me memorem, si gratum, si bonum virum vel ex hoc ipso, quod tam vehementer de Milone laborem, existimare potes, si dignum denique tuis beneficiis iudicas, hoc a te peto, ut subvenias huic meae sollicitudini et huic meae laudi vel — ut verius dicam — prope saluti tuum studium dices. De ipso T. Annio tantum tibi polliceor, te maioris animi, gravitatis, constantiae, benevolentiae erga te, si complecti hominem volueris, habiturum esse neminem. Mihi vero tantum decoris, tantum dignitatis adiunxeris, ut eumdem te facile agnoscam fuisse in laude mea, qui fueris in salute. 5. Ego, ni te videre scirem, quum ad te scriberem, quantum officii sustinerem, quanto opere mihi esset in hac petitione Milonis omni non modo contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. Nunc tibi omnem rem atque causam meque totum commendo atque trado. Unum hoc sic habeto: si a te hanc rem impetraro, me paene plus tibi quam ipsi Miloni debiturum: non enim mihi tam mea salus cara fuit, in qua praecipue sum ab illo adiutus, quam pietas erit in referenda gratia iucunda. Eam autem unius tuo studio me adsequi posse confido.

III.

Scripta epistola est in castris apud Pindenissum a. u. c. 703.

M. CICERO PROCOS. S. D. C. CURIONI TRIB. PL.

1. Sera gratulatio reprehendi non solet, praesertim si nulla negligentia praetermissa est: longe enim absum, audio sero. Sed tibi et gratulor et, ut sempiternae laudi tibi sit iste tribunatus, exopto teque hortor, ut omnia gubernes et moderere prudentia tua, ne te auferant aliorum consilia. Nemo est qui tibi sapientius suadere possit te ipso: numquam labere, si te audies. Non scribo hoc temere: cui scribam video: novi animum, novi consilium tuum: non vereor ne quid timide, ne quid stulte facias, si ea defendes, quae ipse recta esse senties. 2. Quod in id rei publicae tempus

non incideris, sed veneris — iudicio enim tuo, non casu in ipsum discrimen rerum contulisti tribunatum tuum —, profecto vides quanta vis in re publica temporum sit, quanta varietas rerum, quam incerti exitus, quam flexibiles hominum voluntates: quid insidiarum, quid vanitatis in vita non dubito quin cogites. Sed, amabo te, cura et cogita iam nihil novi, sed illud idem, quod initio scripsi: tecum loquere, te adhibe in consilium, te audi, tibi obtempera: alteri qui melius consilium dare possit quam tu, non facile inveniri potest: tibi vero ipsi certe nemo melius dabit. Di immortales! cur ego non adsum vel spectator laudum tuarum vel particeps vel socius vel minister consiliorum? tametsi hoc minime tibi deest, sed tamen efficeret magnitudo et vis amoris mei, consilio te ut possem iuvare. 3. Scribam ad te plura alias: paucis enim diebus eram missurus domesticos tabellarios, ut, quoniam sane feliciter et ex mea sententia rem publicam gessimus, unis litteris totius aestatis res gestas ad senatum perscriberem. De sacerdotio tuo quantam curam adhibuerim, quamquam difficili in re atque causa, cognosces ex iis litteris, quas Thrasoni liberto tuo dedi. 4. Te, mi Curio, pro tua incredibili in me benevolentia meaque item in te singulari rogo atque oro, ne patiare quidquam mihi ad hanc provincialem molestiam temporis prorogari. Praesens tecum egi, quum te tribunum pl. isto anno fore non putarem, itemque petivi saepe per litteras, sed tum quasi a senatore nobilissimo, tum adolescente etiam gratiosissimo, nunc a tribuno pl. et a Curione tribuno: non ut decernatur aliquid novi — quod solet esse difficilius —, sed ut ne quid novi decernatur: ut et senati consultum et leges defendas eaque mihi condicio maneat, qua profectus sum. Hoc te vehementer etiam atque etiam rogo.

IV.

Scripsit a. u. c. 703.

M. CICERO IMP. S. D. M. CAELIO AEDILI CUR. DES.

1. Tu vide quam ad me litterae non perferantur. Non

enim possum adduci ut abs te, postea quam aedilis es factus, nullas putem datas, praesertim quum esset tanta res tantae gratulationis: de te, quia quod sperabam: de Hillo — balbus enim sum —, quod non putaram. Atqui sic habeto, nullam me epistolam accepisse tuam post comitia ista praeclara, quae me laetitia extulerunt: ex quo vereor ne idem eveniat in meas litteras. Equidem numquam domum misi unam epistolam quin esset ad te altera, nec mihi est te iucundius quidquam nec carius. Sed balbi non sumus: ad rem redeamus. 2. Ut optasti, ita est. Velles enim, ais, tantum modo ut haberem negocii quod esset ad laureolam satis: Parthos times, quia diffidis copiis nostris. Ergo ita accidit. Nam Parthico bello nunciato locorum quibusdam angustiis et natura montium fretus ad Amanum exercitum adduxi satis probe ornatum auxiliis et quadam auctoritate apud eos, qui me non norant, nominis nostri. Multum est enim in his locis: 'Hicine est ille, qui urbem? quem senatus?' nosti caetera. Quum venissem ad Amanum, qui mons mihi cum Bibulo communis est, divisus aquarum divortiis, Cassius noster, quod mihi magnae voluptati fuit, feliciter ab Antiochea hostem reiecerat: Bibulus provinciam acceperat. 3. Interea cum meis copiis omnibus vexavi Amanienses, hostes sempiternos. Multi occisi, capti: reliqui dissipati: castella munita improviso adventu capta et incensa. Ita victoria iusta imperator appellatus apud Issum — quo in loco, saepe ut ex te audivi, Clitarchus tibi narravit Dareum ab Alexandro esse superatum — abduxi exercitum ad infestissimam Ciliciae partem. Ibi quintum et vicesimum iam diem aggeribus, vineis, turribus oppugnabam oppidum munitissimum, Pindenissum, tantis opibus tantoque negocio, ut mihi ad summam gloriam nihil desit nisi nomen oppidi: quod si, ut spero, cepero, tum vero litteras publice mittam. 4. Haec ad te in praesenti scripsi, ut sperares te adsequi id, quod optasses. Sed ut redeam ad Parthos, haec aestas habuit hunc exitum satis felicem: ea, quae sequitur, magno est in timore. Qua re, mi Rufe, vigila: primum ut mihi succedatur: sin id erit, ut scribis et ut ego arbitror, spissius, illud, quod facile est, ne quid mihi temporis prorogetur. De

re publica ex tuis litteris, ut antea tibi scripsi, quum praesentia tum etiam futura magis exspecto. Qua re ut ad me omnia quam diligentissime perscribas, te vehementer rogo.

V.

Data est epistola e Cumano a. u. c. 705.

M. CICERO IMP. S. D. M. CAELIO.

1. Magno dolore me adfecissent tuae litterae, nisi iam et ratio ipsa depulisset omnes molestias et diuturna desperatione rerum obduruisset animus ad dolorem novum. Sed tamen qua re acciderit ut ex meis superioribus litteris id suspicarere, quod scribis, nescio. Quid enim in illis fuit praeter querelam temporum, quae non meum animum magis sollicitum habent quam tuum? Nam non eam cognovi aciem ingenii tui, quod ipse videam, te id ut non putem videre. Illud miror, adduci potuisse te, qui me penitus nosse deberes, ut existimares aut me tam improvidum, qui ab excitata fortuna ad inclinatam et prope iacentem desciscerem, aut tam inconstantem, ut collectam gratiam florentissimi hominis effunderem a meque ipse deficerem et, quod initio semperque fugi, civili bello interessem. 2. Quod est igitur meum 'triste consilium'? ut discederem fortasse in aliquas solitudines? Nosti enim non modo stomachi mei, cuius tu similem quondam habebas, sed etiam oculorum in hominum insolentium indignitate fastidium. Accedit etiam molesta haec pompa lictorum meorum nomenque imperii, quo appellor. Eo si onere carerem, quamvis parvis Italiae latebris contentus essem. Sed incurrit haec nostra laurus non solum in oculos, sed iam etiam in voculas malevolorum. Quod quum ita esset, nil tamen umquam de profectione nisi vobis approbantibus cogitavi. Sed mea praediola tibi nota sunt: in his mihi necesse est esse, ne amicis molestus sim. Quod autem in maritimis facillime sum, moveo non nullis suspicionem velle me navigare: quod tamen fortasse non nollem, si possem ad ocium: nam ad bellum quidem qui convenit? praesertim contra eum, cui spero me satis fecisse, ab eo, cui iam satis fieri nullo modo potest? 3. Deinde sententiam

meam tu facillime perspicere potuisti iam ab illo tempore, quum in Cumanum mihi ob viam venisti. Non enim te celavi sermonem T. Ampii: vidisti quam abhorrerem ab urbe relinquenda. Quum audissem, nonne tibi adfirmavi quidvis me potius perpessurum, quam ex Italia ad bellum civile me exiturum? Quid ergo accidit cur consilium mutarem? Nonne omnia potius, ut in sententia permanerem? Credas hoc mihi velim, quod puto te existimare, me ex his miseriis nihil aliud quaerere nisi ut homines aliquando intelligant me nihil maluisse quam pacem: ea desperata nihil tam fugisse quam arma civilia. Huius me constantiae puto fore ut numquam poeniteat. Etenim memini in hoc genere gloriari solitum esse familiarem nostrum Q. Hortensium, quod numquam bello civili interfuisset. Hoc nostra laus erit illustrior, quod illi tribuebatur ignaviae: de nobis id existimari posse non arbitror. 4. Nec me ista terrent, quae mihi a te ad timorem fidissime atque amantissime proponuntur. Nulla est enim acerbitas quae non omnibus hac orbis terrarum perturbatione impendere videatur: quam quidem ego a re publica meis privatis et domesticis incommodis libentissime vel istis ipsis, quae tu me mones ut caveam, redemissem. 5. Filio meo, quem tibi carum esse gaudeo, si erit ulla res publica, satis amplum patrimonium relinquam in memoria nominis mei: sin autem nulla erit, nihil accidet ei separatim a reliquis civibus. Nam quod rogas ut respiciam generum meum adolescentem optimum mihique carissimum, an dubitas, qui scias, quanti quum illum tum vero Tulliam meam faciam, quin ea me cura vehementissime sollicitet? et eo magis, quod in communibus miseriis hac tamen oblectabar specula, Dolabellam meum vel potius nostrum fore ab iis molestiis, quas liberalitate sua contraxerat, liberum. Velim quaeras, quos ille dies sustinuerit, in urbe dum fuit, quam acerbos sibi, quam mihimet ipsi socero non honestos. 6. Itaque neque ego hunc Hispaniensem casum exspecto, de quo mihi exploratum est ita esse, ut tu scribis, neque quidquam astute cogito. Si quando erit civitas, erit profecto nobis locus: sin autem non erit, in easdem solitudines tu ipse, ut arbitror, venies, in quibus nos consedisse audies. Sed ego fortasse vaticinor

et haec omnia meliores habebunt exitus. Recordor enim desperationes eorum, qui senes erant adolescente me: eos ego fortasse nunc imitor et utor aetatis vitio. Velim ita sit. Sed tamen!...... 7. Togam praetextam texi Oppio puto te audisse. Nam Curtius noster dibaphum cogitat: sed eum infector moratur. Hoc aspersi, ut scires me tamen in stomacho solere ridere. De Dolabella, quod scripsi, suadeo videas, tamquam si tua res agatur. Extremum illud erit: nos nihil turbulenter, nihil temere faciemus. Te tamen oramus, quibuscumque erimus in terris, ut nos liberosque nostros ita tueare, ut amicitia nostra et tua fides postulabit.

VI.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

M. TULLIUS M. F. M. N. CICERO IMP. S. D. C. CAELIO L. F. C. N. CALDO QUAEST.

1. Quum optatissimum nuncium accepissem te mihi quaestorem obtigisse, eo iucundiorem mihi eam sortem sperabam fore, quo diutius in provincia mecum fuisses. Magni enim videbatur interesse ad eam necessitudinem, quam nobis sors tribuisset, consuetudinem quoque accedere. Postea quam mihi nihil neque a te ipso neque ab ullo alio de adventu tuo scriberetur, verebar ne id ita caderet — quod etiam nunc vereor —, ne ante, quam tu in provinciam venisses, ego de provincia decederem. Accepi autem a te missas litteras in Cilicia, quum essem in castris, a. d. x. Kal. Quintiles, scriptas humanissime, quibus facile et officium et ingenium tuum perspici posset: sed neque unde nec quo die datae essent aut quo tempore te exspectarem significabant, nec is, qui attulerat, a te acceperat, ut ex eo scirem quo ex loco aut quo tempore essent datae. 2. Quae quum essent incerta, existimavi tamen faciundum esse ut ad te statores meos et lictores cum litteris mitterem: quas si satis opportuno tempore accepisti, gratissimum mihi feceris, si ad me in Ciliciam quam primum veneris. Nam, quod ad me Curius, consobrinus tuus, mihi, ut scis, maxime necessarius, quod item C. Vergilius, propinquus tuus, familiarissimus

noster, de te accuratissime scripsit, valet id quidem apud me multum, sicuti debet hominum amicissimorum diligens commendatio, sed tuae litterae de tua praesertim dignitate et de nostra coniunctione maximi sunt apud me ponderis. Mihi quaestor optatior obtingere nemo potuit. Quam ob rem quaecumque a me ornamenta in te [proficisci poterunt], proficiscentur, ut omnes intelligant a me habitam esse rationem tuae maiorumque tuorum dignitatis. Sed id facilius consequar, si ad me in Ciliciam veneris, quod ego et mea et rei publicae et maxime tua interesse arbitror.

VII.

Scripta epistola est a. u. c. 703.

CICERO S. D. AP. PULCRO.

1. A. d. XI. Kalendas Iunias Brundisium quum venissem, Q. Fabius legatus tuus mihi praesto fuit eaque me ex tuis mandatis monuit, quae non mihi, ad quem pertinebant, sed universo senatui venerant in mentem, praesidio firmiore opus esse ad istam provinciam. Censebant enim omnes fere, ut in Italia supplementum meis et Bibuli legionibus scriberetur. Id quum Sulpicius consul passurum se negaret, multa nos quidem questi sumus, sed tantus consensus senatus fuit, ut mature proficisceremur, parendum ut fuerit: itaque fecimus. Nunc, quod a te petii litteris iis, quas Romae tabellariis tuis dedi, velim tibi curae sit, ut, quae successori coniunctissimo et amicissimo commodare potest is, qui provinciam tradit, ea pro nostra consociatissima voluntate cura ac diligentia tua complectare, ut omnes intelligant nec me benevolentiori cuiquam succedere nec te amiciori potuisse provinciam tradere. 2. Ex iis litteris, quarum ad me exemplum misisti, quas in senatu recitari voluisti, sic intellexeram, permultos a te milites esse dimissos, sed mihi Fabius idem demonstravit, te id cogitasse facere, sed quum ipse a te discederet, integrum militum numerum fuisse. Id si ita est, pergratum mihi feceris, si istas exiguas copias, quas habuisti, quam minime imminueris: qua de re senatus consulta, quae facta sunt, ad te missa esse arbitror. Equidem pro eo, quanti te facio, quidquid feceris

approbabo, sed te quoque confido ea facturum, quae mihi intelliges maxime esse accommodata. Ego C. Pomptinium legatum meum Brundisii exspectabam, eumque ante Kalendas Iunias Brundisium venturum arbitrabar. Qui quum venerit, quae primum navigandi nobis facultas data erit, utemur.

VIII.

Scripsit a. u. c. 703.

M. CICERO S. D. AP. PULCRO.

1. Quum meum factum cum tuo comparo, etsi non magis mihi faveo in nostra amicitia tuenda quam tibi, tamen multo magis meo facto delector quam tuo. Ego enim Brundisii quaesivi ex Phania, cuius mihi videbar et fidelitatem erga te perspexisse et nosse locum, quem apud te is teneret, quam in partem provinciae maxime putaret te velle ut in succedendo primum venirem. Quum ille mihi respondisset nihil me tibi gratius facere posse quam si ad Sidam navigassem, etsi minus dignitatis habebat ille adventus et ad multas res mihi minus erat aptus, tamen ita me dixi esse facturum. 2. Idem ego quum L. Clodium Corcyrae convenissem, hominem ita tibi coniunctum, ut mihi, cum illo quum loquerer, tecum loqui viderer, dixi ei me ita facturum esse, ut in eam partem, quam Phania rogasset, primum venirem. Tunc ille, mihi quum gratias egisset, magno opere a me petivit, ut Laodiceam protinus irem: te in prima provincia velle esse, ut quam primum decederes: quin, nisi ego successor essem, quem tu cuperes videre, te antea, quam tibi successum esset, decessurum fuisse: quod quidem erat consentaneum cum iis litteris, quas ego Romae acceperam, ex quibus perspexisse mihi videbar quam festinares decedere. Respondi Clodio me ita esse facturum ac multo quidem libentius quam si illud esset faciendum, quod promiseram Phaniae. Itaque et consilium mutavi et ad te statim mea manu scriptas litteras misi: quas quidem ex tuis litteris intellexi satis mature ad te esse perlatas. 3. Hoc ego meo facto valde delector: nihil enim potuit fieri amantius. Considera nunc vicissim tuum. Non modo ibi non fuisti, ubi me quam primum videre

posses, sed eo discessisti, quo ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Cornelia constituti essent: ut tuum factum iis, qui quo animo inter nos simus ignorent, alieni hominis, ut levissime dicam, et fugientis congressum, meum vero coniunctissimi et amicissimi esse videatur. 4. Ac mihi tamen ante, quam in provinciam veni, redditae sunt a te litterae: quibus etsi te Tarsum proficisci demonstrabas, tamen mihi non dubiam spem mei conveniendi adferebas, quum interea, credo equidem, malevoli homines — late enim patet hoc vitium et est in multis —, sed tamen probabilem materiem nacti sermonis, ignari meae constantiae, conabantur alienare a te voluntatem meam: qui te forum Tarsi agere, statuere multa, decernere, iudicare dicerent, quum posses iam suspicari tibi esse successum: quae ne ab iis quidem fieri solerent, qui brevi tempore sibi succedi putarent. 5. Horum ego sermone non movebar: quin etiam — credas mihi velim —, si quid tu ageres, levari me putabam molestia, et ex annua provincia, quae mihi longa videtur, prope iam undecim mensium provinciam factam esse gaudebam, si absenti mihi unius mensis labor detractus esset. Illud — vere dicam — me movet, in tanta militum paucitate abesse tres cohortes, quae sint plenissimae, nec me scire ubi sint. Molestissime autem fero, quod te ubi visurus sim nescio, eoque ad te tardius scripsi, quod cotidie te ipsum exspectabam: quum interea ne litteras quidem ullas accepi, quae me docerent quid ageres aut ubi te visurus essem. Itaque virum fortem mihique in primis probatum, Antonium, praefectum evocatorum, misi ad te, cui, si tibi videretur, cohortes traderes, ut, dum tempus anni esset idoneum, aliquid negocii gerere possem. In quo tuo consilio ut me sperarem esse usurum et amicitia nostra et litterae tuae fecerant: quod ne nunc quidem despero. Sed plane quando aut ubi te visurus sim, nisi ad me scripseris, ne suspicari quidem possum. 6. Ego ut me tibi amicissimum esse et aequi et iniqui intelligant curabo: de tuo in me animo iniquis secus existimandi videris non nihil loci dedisse: id si correxeris, mihi valde gratum erit. Et ut habere rationem possis quo loco me salva lege Cornelia con-

venias, ego in provinciam veni pridie Kalendas Sextiles: iter in Ciliciam facio per Cappadociam: castra movi ab Iconio pridie Kalendas Septembres. Nunc tu et ex diebus et ex ratione itineris, si putabis me esse conveniendum, constitues quo loco id commodissime fieri possit et quo die.

IX.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

CICERO S. D. AP. PULCRO.

1. Pluribus verbis ad te scribam, quum plus ocii nactus ero. Haec scripsi subito, quum Bruti pueri Laodiceae me convenissent et se Romam properare dixissent. Itaque nullas iis praeterquam ad te et ad Brutum dedi litteras. 2. Legati Appiani mihi volumen a te plenum querelae iniquissimae reddiderunt, quod eorum aedificationem litteris meis impedissem. Eadem autem epistola petebas, ut eos quam primum, ne in hiemen inciderent, ad facultatem aedificandi liberarem, et simul peracute querebare, quod eos tributa exigere vetarem prius quam ego re cognita permisissem: genus enim quoddam fuisse impediendi, quum ego cognoscere non possem, nisi quum ad hiemem me ex Cilicia recepissem. 3. Ad omnia accipe et cognosce aequitatem expostulationis tuae. Primum, quum ad me aditum esset ab iis, qui dicerent a se intolerabilia tributa exigi, quid habuit iniquitatis me scribere, ne facerent ante quam ego rem causamque cognossem? Non poteram, credo, ante hiemem: sic enim scribis. Quasi vero ad cognoscendum ego ad illos, non illi ad me venire debuerint. Tam longe? inquis. Quid? quum dabas iis litteras, per quas mecum agebas, ne eos impedirem quo minus ante hiemem aedificarent, non eos ad me venturos arbitrabare? Tametsi id quidem fecerunt ridicule: quas enim litteras adferebant, ut opus aestate facere possent, eas mihi post brumam reddiderunt. Sed scito et multo plures esse qui de tributis recusent quam qui exigi velint, et me tamen, quod te velle existimem, esse facturum. De Appianis hactenus. 4. A Pausania, Lentuli liberto, accenso meo, audivi, quum diceret te secum esse questum,

quod tibi ob viam non prodissem. Scilicet contempsi te, nec potest fieri me quidquam superbius! Quum puer tuus ad me secunda fere vigilia venisset isque te ante lucem Iconium mihi venturum nunciasset, incertumque, utra via, quum essent duae, altera Varronem, tuum familiarissimum, altera Q. Leptam, praefectum fabrum meum, tibi ob viam misi. Mandavi utrique eorum, ut ante ad me excurrerent, ut tibi ob viam prodire possem. Currens Lepta venit mihique nunciavit te iam castra praetergressum esse. Confestim Iconium veni. Caetera iam tibi nota sunt. An ego tibi ob viam non prodirem? primum Appió Claudio? deinde imperatori? deinde more maiorum? deinde, quod caput est, amico? quum in isto genere multo etiam ambitiosius facere soleam quam honos meus et dignitas postulat. Sed haec hactenus. 5. Illud idem Pausania dicebat te dixisse: 'Quidni? Appius Lentulo, Lentulus Appio processit ob viam, Cicero Appio noluit?' Quaeso, etiamne tu has ineptias, homo mea sententia summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum usu, addo urbanitatem, quae est virtus, ut Stoici rectissime putant, ullam Appietatem aut Lentulitatem valere apud me plus quam ornamenta virtutis existimas? Quum ea consecutus nondum eram, quae sunt hominum opinionibus amplissima, tamen ista vestra nomina numquam sum admiratus: viros eos, qui ea vobis reliquissent, magnos arbitrabar. Postea vero quam ita et cepi et gessi maxima imperia, ut mihi nihil neque ad honorem neque ad gloriam acquirendum putarem, superiorem quidem numquam, sed parem vobis me speravi esse factum. Nec mehercule aliter vidi existimare vel Cn. Pompeium, quem omnibus, qui umquam fuerunt, vel P. Lentulum, quem mihi ipsi antepono. Tu si aliter existimas, nihil errabis, si paullo diligentius, ut quid sit *εὐγένεια*, quid sit nobilitas intelligas, Athenodorus Sandonis filius quid de his rebus dicat attenderis. 6. Sed ut ad rem redeam, me tibi non amicum modo, verum etiam amicissimum existimes velim. Profecto omnibus officiis meis efficiam, ut ita esse vere possis iudicare. Tu autem si id agis, ut minus mea causa, dum ego absim, debere videaris, quam ego tua laborarim, libero te ista cura:

πάρ' ἐμοί γε καὶ ἄλλοι,
οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς.

Si autem natura es *φιλαίτιος*, illud non perficies, quo minus tua causa velim: hoc adsequere, ut quam in partem tu accipias minus laborem. Haec ad te scripsi liberius, fretus conscientia officii mei benevolentiaeque, quam a me certo iudicio susceptam, quoad tu voles, conservabo.

X.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

CICERO AP. PULCRO S.

1. Vix tandem legi litteras dignas Appio Claudio, plenas humanitatis, officii, diligentiae. Aspectus videlicet urbis tibi tuam pristinam urbanitatem reddidit. Nam quas ex itinere ante, quam ex Asia egressus es, ad me litteras misisti, unas de legatis a me prohibitis proficisci, alteras de Appianorum aedificatione impedita, legi perinvitus. Itaque conscientia meae constantis erga te voluntatis rescripsi tibi subiratus. Iis vero litteris lectis, quas Philotimo liberto meo dedisti, cognovi intellexique in provincia multos fuisse qui nos, quo animo inter nos sumus, esse nollent, ad urbem vero ut accesseris vel potius ut primum tuos videris, cognosse te ex iis qua in te absentem fide, qua in omnibus officiis tuendis erga te observantia et constantia fuissem. Itaque quanti illud me aestimare putas, quod est in tuis litteris scriptum: Si quid inciderit quod ad meam dignitatem pertineat, etsi vix fieri possit, tamen te parem mihi gratiam relaturum. Tu vero facile facies: nihil est enim quod studio et benevolentia vel amore potius effici non possit. **2.** Ego, etsi et ipse ita iudicabam et fiebam crebro a meis per litteras certior, tamen maximam laetitiam cepi ex tuis litteris de spe minime dubia et plane explorata triumphi tui: neque vero ob eam causam, quo ipse facilius consequerer — nam id quidem *Ἐπικούρειον* est —, sed mehercule, quod tua dignitas atque amplitudo mihi est ipsa cara per se. Qua re quoniam plures tu habes quam caeteri, quos scias in hanc provinciam proficisci, quod te adeunt fere omnes, si

quid velis, gratissimum mihi feceris, si ad me, simul atque adeptus eris quod et tu confidis et ego opto, litteras miseris. Longi subsellii, ut noster Pompeius appellat, iudicatio et mora si quem tibi item unum alterumve diem abstulerit — quid enim potest amplius? —, tua tamen dignitas suum locum obtinebit. Sed, si me diligis, si a me diligi vis, ad me litteras, ut quam primum laetitia adficiar, mittito. 3. Et velim, reliquum quod est promissi ac muneris tui, mihi persolvas. Quum ipsam cognitionem iuris augurii consequi cupio, tum mehercule tuis incredibiliter studiis erga me muneribusque delector. Quod autem a me tale quiddam desideras, sane mihi considerandum est quonam te remunerer potissimum genere: nam profecto non est meum, qui in scribendo, ut soles admirari, tantum industriae ponam, committere ut negligens [in] scribendo fuisse videar, praesertim quum id non modo negligentis, sed etiam ingrati animi crimen futurum sit. Verum haec videbimus. **4.** Illud, quod polliceris, velim pro tua fide diligentiaque et pro nostra non instituta, sed iam inveterata amicitia cures enitare, ut supplicatio nobis quam honorificentissime quam primumque decernatur. Omnino serius misi litteras quam vellem: in quo quum difficultas navigandi fuit odiosa, tum in ipsum discessum senatus incidisse credo meas litteras. Sed id feci adductus auctoritate et consilio tuo: idque a me recte factum puto, quod non statim, ut appellatus imperator sim, sed aliis rebus additis aestivisque confectis litteras miserim. Haec igitur tibi erunt curae, quem ad modum ostendis, meque totum et mea et meos commendatos habebis.

XI.

Scripta est epistola a. u. c. 704.

CICERO AP. PULCRO, UT SPERO, CENSORI S. D.

1. Quum essem in castris ad fluvium Pyramum, redditae mihi sunt uno tempore a te epistolae duae, quas ad me Q. Servilius Tarso miserat. Earum in altera dies erat ascripta Nonarum Aprilium: in altera, quae mihi recentior videbatur, dies non erat. Respondebo igitur superiori prius, in qua

scribis ad me de absolutione maiestatis. De qua etsi permultum ante certior factus eram litteris, nunciis, fama denique ipsa — nihil enim fuit clarius, non quo quisquam aliter putasset, sed nihil de insignibus ad laudem viris obscure nunciari solet —, tamen eadem illa laetiora fecerunt mihi tuae litterae, non solum quia planius loquebantur et uberius quam vulgi sermo, sed etiam quia magis videbar tibi gratulari, quum de te ex te ipso audiebam. 2. Complexus igitur sum cogitatione te absentem: epistolam vero osculatus, etiam ipse mihi gratulatus sum. Quae enim a cuncto populo, a senatu, a iudicibus ingenio, industriae, virtuti tribuuntur, quia mihi ipse adsentior fortasse, quum ea esse in me fingo, mihi quoque ipsi tribui puto. Nec tam gloriosum exitum tui iudicii exstitisse, sed tam pravam inimicorum tuorum mentem fuisse mirabar. De ambitu vero quid interest, inquies, an de maiestate? Ad rem nihil: alterum enim non attigisti: alteram auxisti: verum tamen est maiestas, etsi Sulla voluit, ne in quemvis impune declamari liceret: ambitus vero ita apertam vim habet, ut aut accusetur improbe aut defendatur. Qui enim facta et non facta largitio ignorari potest? Tuorum autem honorum cursus cui suspectus umquam fuit? Me miserum qui non adfuerim! quos ego risus excitassem! 3. Sed de maiestatis iudicio duo mihi illa ex tuis litteris iucundissima fuerunt: unum, quod te ab ipsa re publica defensum scribis, quae quidem etiam in summa bonorum et fortium civium copia tueri tales viros deberet, nunc vero eo magis, quod tanta penuria est in omni vel honoris vel aetatis gradu, ut tam orba civitas tales tutores complecti debeat: alterum, quod Pompeii et Bruti fidem benevolentiamque mirifice laudas. Laetor virtute et officio quum tuorum necessariorum, meorum amicissimorum, tum alterius omnium saeclorum et gentium principis, alterius iam pridem iuventutis, celeriter, ut spero, civitatis. De mercenariis testibus a suis civitatibus notandis, nisi iam factum aliquid est per Flaccum, fiet a me, quum per Asiam decedam. 4. Nunc ad alteram epistolam venio. Quod ad me quasi formam communium temporum et totius rei publicae misisti expressam, prudentia litterarum tuarum valde mihi est grata. Video enim et

pericula leviora, quam timebam, et maiora praesidia, si quidem, ut scribis, omnes vires civitatis se ad Pompeii ductum applicaverunt, tuumque simul promptum animum et alacrem perspexi ad defendendam rem publicam, mirificamque cepi voluptatem ex hac tua diligentia, quod in summis tuis occupationibus mihi tamen rei publicae statum per te notum esse voluisti. Nam augurales libros ad commune utriusque nostrum ocium serva: ego enim, a te quum tua promissa per litteras flagitabam, ad urbem te ociosissimum esse arbitrabar. Nunc tamen, ut ipse polliceris, pro auguralibus libris orationes tuas confectas omnes exspectabo. 5. Tullius, cui mandata ad me dedisti, non convenerat me, nec erat iam quisquam mecum tuorum praeter omnes meos, qui sunt omnes tui. Stomachosiores meas litteras quas dicas esse non intelligo. Bis ad te scripsi, me purgans diligenter, te leviter accusans in eo, quod de me cito credidisses: quod genus querelae mihi quidem videbatur esse amici: sin tibi displicet, non utar eo posthac. Sed si, ut scribis, eae litterae non fuerunt disertae, scito meas non fuisse. Ut enim Aristarchus Homeri versum negat, quem non probat, sic tu — libet enim mihi iocari — quod disertum non erit, ne putaris meum. Vale et in censura, si iam es censor, ut spero, de proavo multum cogitato tuo.

XII.

Scripsit a. u. c. 704.

M. CICERO AP. PULCRO S.

1. Gratulabor tibi prius: ita enim rerum ordo postulat: deinde ad me convertar. Ego vero vehementer gratulor de iudicio ambitus, neque id, quod nemini dubium fuit, absolutum esse te, sed illud, quod, quo melior civis, quo vir clarior, quo fortior amicus es quoque plura virtutis, industriae ornamenta in te sunt, eo mirandum est magis nullam ne in tabellae quidem latebra fuisse absconditam malevolentiam, quae te impugnare auderet. Non horum temporum, non horum hominum atque morum negocium! Nihil iam sum

pridem admiratus magis. 2. De me autem, suscipe paullisper meas partes et eum te esse finge, qui sum ego: si facile inveneris quid dicas, noli ignoscere haesitationi meae. Ego vero velim mihi Tulliaeque meae, sicut tu amicissime et suavissime optas, prospere evenire ea, quae me insciente facta sunt a meis: sed ita cecidisse, ut agerentur eo tempore — spero omnino cum aliqua felicitate et opto —, verum tamen plus me in hac spe tua sapientia et humanitas consolatur quam opportunitas temporis. Itaque quem ad modum expediam exitum huius institutae orationis non reperio. Neque enim tristius dicere quidquam debeo ea de re, quam tu ipse ominibus optimis prosequeris, neque non me tamen mordet aliquid. In quo unum non vereor, ne tu parum perspicias ea, quae gesta sint, ab aliis esse gesta, quibus ego ita mandaram, ut, quum tam longe afuturus essem, ad me ne referrent, agerent quod probassent. 3. In hoc autem mihi illud occurrit: 'Quid tu igitur, si adfuisses?' Rem probassem: de tempore nihil te invito, nihil sine consilio egissem tuo. Vides sudare me iam dudum laborantem quo modo ea tuear, quae mihi tuenda sunt, et te non offendam. Leva me igitur hoc onere: numquam enim mihi videor tractasse causam difficiliorem. Sic habeto tamen: nisi iam tunc omnia negocia cum summa tua dignitate diligentissime confecissem, tametsi nihil videbatur ad meum erga te pristinum studium addi posse, tamen hac mihi adfinitate nunciata, non maiore equidem studio, sed acrius, apertius, significantius dignitatem tuam defendissem. 4. Decedenti mihi et iam imperio annuo terminato ante diem III. Nonas Sextiles, quum ad Sidam navi accederem et mecum Q. Servilius esset, litterae a meis sunt redditae. Dixi statim Servilio — etenim videbatur esse commotus —, ut omnia a me maiora exspectaret. Quid multa? benevolentior tibi quam fui nihilo sum factus, diligentior ad declarandam benevolentiam multo. Nam, ut vetus nostra simultas antea stimulabat me, ut caverem ne cui suspicionem ficte reconciliatae gratiae darem, sic adfinitas nova curam mihi adfert cavendi ne quid de summo meo erga te amore detractum esse videatur.

XIII.

Data est epistola e villa quadam Ciceronis a. u. c. 705.

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. C. Trebatius, familiaris meus, ad me scripsit te ex se quaesisse quibus in locis essem, molesteque te ferre, quod me propter valetudinem tuam, quum ad urbem accessissem, non vidisses, et hoc tempore velle te mecum, si propius accessissem, de officio utriusque nostrum communicare. Utinam, Servi, salvis rebus — sic enim est dicendum — colloqui potuissemus inter nos! profecto aliquid opis occidenti rei publicae tulissemus. Cognoram enim iam absens te haec mala multo ante providentem defensorem pacis et in consulatu tuo et post consulatum fuisse. Ego autem, quum consilium tuum probarem et idem ipse sentirem, nihil proficiebam. Sero enim veneram: solus eram: rudis esse videbar in causa: incideram in hominum pugnandi cupidorum insanias. Nunc, quoniam nihil iam videmur opitulari posse rei publicae, si quid est in quo nobismet ipsis consulere possimus, non ut aliquid ex pristino statu nostro retineamus, sed ut quam honestissime lugeamus, nemo est omnium quicum potius mihi quam tecum communicandum putem. Nec enim clarissimorum virorum, quorum similes esse debemus, exempla neque doctissimorum, quos semper coluisti, praecepta te fugiunt. Atque ipse antea ad te scripsissem te frustra in senatum sive potius in conventum senatorum esse venturum, ni veritus essem ne eius animum offenderem, qui a me, ut te imitarer, petebat. Cui quidem ego, me quum rogaret, ut adessem in senatu, eadem omnia, quae a te de pace et de Hispaniis dicta sunt, ostendi me esse dicturum. 2. Res vides quo modo se habeat: orbem terrarum imperiis distributis ardere bello: urbem sine legibus, sine iudiciis, sine iure, sine fide relictam direptioni et incendiis. Itaque mihi venire in mentem nihil potest non modo quid sperem, sed vix iam quid audeam optare. Sin autem tibi, homini prudentissimo, videtur utile esse nos colloqui, quamquam longius etiam cogitabam ab urbe disce-

dere, cuius iam etiam nomen invitus audio, tamen propius accedam, Trebatioque mandavi, ut, si quid tu eum velles ad me mittere, ne recusaret, idque ut facias velim, aut, si quem tuorum fidelium voles, ad me mittas, ne aut tibi exire ex urbe necesse sit aut mihi accedere. Ego tantum tibi tribuo, quantum mihi fortasse adrogo, ut exploratum habeam, quidquid nos de communi sententia statuerimus, id omnes homines probaturos. Vale.

XIV.

Scripta epistola est a. u. c. 707.

M. CICERO S. D. SER. SULPICIO.

1. Accipio excusationem tuam, qua usus es, cur saepius ad me litteras uno exemplo dedisses, sed accipio ex ea parte, quatenus aut negligentia aut improbitate eorum, qui epistolas accipiant, fieri scribis, ne ad nos perferantur: illam partem excusationis, qua te scribis orationis paupertate — sic enim appellas — iisdem verbis epistolas saepius mittere, nec nosco nec probo. Et ego ipse, quem tu per iocum — sic enim accipio — divitias orationis habere dicis, me non esse verborum admodum inopem agnosco: *εἰρωνεύεσθαι* enim non necesse est· sed tamen idem, nec hoc *εἰρωνευόμενος*, facile cedo tuorum scriptorum subtilitati et elegantiae. 2. Consilium tuum, quo te usum scribis hoc Achaicum negocium non recusavisse, quum semper probavissem, tum multo magis probavi lectis tuis proximis litteris. Omnes enim causae, quas commemoras, iustissimae sunt tuaque et auctoritate et prudentia dignissimae. Quod aliter cecidisse rem existimas atque opinatus sis, id tibi nullo modo adsentior. Sed quia tanta perturbatio et confusio est rerum, ita perculsa et prostrata foedissimo bello iacent omnia, ut is cuique locus, ubi ipse sit, et sibi quisque miserrimus esse videatur, propterea et tui consilii poenitet te et nos, qui domi sumus, tibi beati videmur: at contra nobis non tu quidem vacuus molestiis, sed prae nobis beatus. Atque hoc ipso melior est tua quam nostra condicio, quod tu quid doleat scribere audes, nos ne id quidem tuto possumus: nec

id victoris vitio, quo nihil moderatius, sed ipsius victoriae, quae civilibus bellis semper est insolens. 3. Uno te vicimus, quod de Marcelli, collegae tui, salute paullo ante quam tu cognovimus: etiam mehercule, quod quem ad modum ea res ageretur vidimus. Nam sic fac existimes, post has miserias, id est, postquam armis disceptari coeptum est de iure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam et ipse Caesar accusata acerbitate Marcelli — sic enim appellabat — laudataque honorificentissime et aequitate tua et prudentia, repente praeter spem dixit, 'se senatui roganti de Marcello ne hominis quidem causa negaturum.' Fecerat autem hoc senatus, ut, quum a L. Pisone mentio esset facta de Marcello et quum C. Marcellus se ad Caesaris pedes abiecisset, cunctus consurgeret et ad Caesarem supplex accederet. Noli quaerere: ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam viderer videre quasi reviviscentis rei publicae. 4. Itaque quum omnes ante me rogati gratias Caesari egissent praeter Volcatium — is enim, si eo loco esset, negavit se facturum fuisse —, ego rogatus mutavi meum consilium. Nam statueram non mehercule inertia, sed desiderio pristinae dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium et Caesaris magnitudo animi et senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Caesari gratias, meque metuo ne etiam in caeteris rebus honesto ocio privarim, quod erat unum solacium in malis. Sed tamen, quoniam effugi eius offensionem, qui fortasse arbitraretur me hanc rem publicam non putare, si perpetuo tacerem, modice hoc faciam aut etiam intra modum, ut et illius voluntati et meis studiis serviam. Nam etsi a prima aetate me omnis ars et doctrina liberalis et maxime philosophia delectavit, tamen hoc studium cotidie ingravescit, credo et aetatis maturitate ad prudentiam et his temporum vitiis, ut nulla res alia levare animum molestiis possit. 5. A quo studio te abduci negociis intelligo ex tuis litteris: sed tamen aliquid iam noctes te adiuvabunt. Servius tuus vel potius noster summa me observantia colit: cuius ego quum omni probitate summaque virtute tum studiis doctrinaque delector. Is mecum saepe de tua mansione aut decessione communicat. Adhuc in hac sum sententia,

nihil ut faciamus nisi quod maxime Caesar velle videatur. Res sunt eius modi, ut, si Romae sis, nihil praeter tuos delectare possit. De reliquis nihil melius ipso est, caeteri et caetera eius modi, ut, si alterutrum necesse sit, audire ea malis quam videre. Hoc nostrum consilium nobis minime iucundum est, qui te videre cupimus, sed consulimus tibi.

XV.

Data est epistola Roma a. u. c. 708.

M. CICERO S. D. M. MARCELLO.

1. Etsi eo te adhuc consilio usum intelligo, ut id reprehendere non audeam, non quin ab eo ipse dissentiam, sed quod ea te sapientia esse iudicem, ut meum consilium non anteponam tuo, tamen et amicitiae nostrae vetustas et tua summa erga me benevolentia, quae mihi iam a pueritia tua cognita est, me hortata est, ut ea scriberem ad te, quae et saluti tuae conducere arbitrarer et non aliena esse ducerem a dignitate. 2. Ego cum te esse, qui horum malorum initia multo ante videris, consulatum magnificentissime atque optime gesseris, praeclare memini: sed idem etiam illa vidi, neque te consilium civilis belli ita gerendi nec copias Cn. Pompeii nec genus exercitus probare semperque summe diffidere: qua in sententia me quoque fuisse memoria tenere te arbitror. Itaque neque tu multum interfuisti rebus gerendis et ego id semper egi, ne interessem. Non enim iis rebus pugnabamus, quibus valere poteramus, consilio, auctoritate, causa, quae erant in nobis superiora, sed lacertis et viribus, quibus pares non eramus. Victi sumus igitur aut, si vinci dignitas non potest, fracti certe et abiecti. In quo tuum consilium nemo potest non maxime laudare, quod cum spe vincendi simul abiecisti certandi etiam cupiditatem ostendistique sapientem et bonum civem initia belli civilis invitum suscipere, extrema libenter non persequi. 3. Qui non idem consilium quod tu secuti sunt, eos video in duo genera esse distractos. Aut enim renovare bellum conati sunt iique se

in Africam contulerunt, aut, quem ad modum nos, victori sese crediderunt. Medium quoddam tuum consilium fuit, qui hoc fortasse humilis animi duceres, illud pertinacis. Fateor a plerisque vel dicam ab omnibus sapiens tuum consilium, a multis etiam magni ac fortis animi iudicatum. Sed habet ista ratio, ut mihi quidem videtur, quemdam modum, praesertim quum tibi nihil deesse arbitrer ad tuas fortunas omnes obtinendas praeter voluntatem. Sic enim intellexi, nihil aliud esse quod dubitationem adferret ei, penes quem est potestas, nisi quod vereretur ne tu illud beneficium omnino non putares. De quo quid sentiam nihil attinet dicere, quum appareat ipse quid fecerim. 4. Sed tamen, si iam ita constituisses, ut abesse perpetuo malles quam ea, quae nolles, videre, tamen id cogitare deberes, ubicumque esses, te fore in eius ipsius, quem fugeres, potestate. Qui si facile passurus esset te carentem patria et fortunis tuis quiete et libere vivere, cogitandum tibi tamen esset Romaene et domi tuae, cuicuimodi res esset, an Mytilenis aut Rhodi malles vivere. Sed quum ita late pateat eius potestas, quem veremur, ut terrarum orbem complexa sit, nonne mavis sine periculo tuae domi esse quam cum periculo alienae? Equidem, etiam si oppetenda mors esset, domi atque in patria mallem quam in externis atque alienis locis. Hoc idem omnes, qui te diligunt, sentiunt: quorum est magna pro tuis maximis clarissimisque virtutibus multitudo. 5. Habemus etiam rationem rei familiaris tuae, quam dissipari nolumus. Nam etsi nullam potest accipere iniuriam, quae futura perpetua sit, propterea quod neque is, qui tenet rem publicam, patietur neque ipsa res publica, tamen impetum praedonum in tuas fortunas fieri nolo. Hi autem qui essent auderem scribere, nisi te intelligere confiderem. 6. Hic te unius sollicitudines, unius etiam multae et adsiduae lacrimae C. Marcelli, fratris optimi, deprecantur: nos cura et dolore proximi sumus, precibus tardiores, quod ius adeundi, quum ipsi deprecatione eguerimus, non habemus. Gratia tantum possumus quantum victi, sed tamen consilio, studio Marcello non desumus. A tuis reliquis non adhibemur: ad omnia parati sumus.

XVI.

Missa epistola est Roma a. u. c. 708.

M. CICERO S. D. P. FIGULO.

1. Quaerenti mihi iam diu quid ad te potissimum scriberem non modo certa res nulla, sed ne genus quidem litterarum usitatum veniebat in mentem. Unam enim partem et consuetudinem earum epistolarum, quibus secundis rebus uti solebamus, tempus eripuerat perfeceratque fortuna, ne quid tale scribere possem aut omnino cogitare. Relinquebatur triste quoddam et miserum et his temporibus consentaneum genus litterarum: id quoque deficiebat me, in quo debebat esse aut promissio auxilii alicuius aut consolatio doloris tui. Quid pollicerer non erat: ipse enim pari fortuna abiectus aliorum opibus casus meos sustentabam, saepiusque mihi veniebat in mentem queri quod ita viverem quam gaudere quod viverem. 2. Quamquam enim nulla me ipsum privatim pepulit insignis iniuria nec mihi quidquam tali tempore in mentem venit optare quod non ultro mihi Caesar detulerit, tamen nihilo minus eis conficior curis, ut ipsum, quod maneam in vita, peccare me existimem. Careo enim quum familiarissimis multis, quos aut mors eripuit nobis aut distraxit fuga, tum omnibus amicis, quorum benevolentiam nobis conciliarat per me quondam te socio defensa res publica, versorque in eorum naufragiis et bonorum direptionibus, nec audio solum, quod ipsum esset miserum, sed etiam id ipse video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari, quibus nos olim adiutoribus illud incendium exstinximus, et, in qua urbe modo gratia, auctoritate, gloria floruimus, in ea nunc his quidem omnibus caremus. Obtinemus ipsius Caesaris summam erga nos humanitatem: sed ea plus non potest quam vis et mutatio omnium rerum atque temporum. 3. Itaque orbus iis rebus omnibus, quibus et natura me et voluntas et consuetudo adsuefecerat, quum caeteris, ut quidem videor, tum mihi ipse displiceo. Natus enim ad agendum semper aliquid dignum viro, nunc non modo agendi rationem nullam habeo, sed ne cogitandi quidem, et qui antea aut obscuris hominibus aut etiam sontibus opitu-

lari poteram, nunc P. Nigidio, uni omnium doctissimo et sanctissimo et maxima quondam gratia et mihi certe amicissimo, ne benigne quidem polliceri possum. Ergo hoc ereptum est litterarum genus. 4. Reliquum est ut consoler et adferam rationes, quibus te a molestiis coner abducere. At ea quidem facultas vel tui vel alterius consolandi in te summa est, si umquam in ullo fuit. Itaque eam partem, quae ab exquisita quadam ratione et doctrina proficiscitur, non attingam: tibi totam relinquam. Quid sit forti et sapienti homine dignum, quid gravitas, quid altitudo animi, quid acta tua vita, quid studia, quid artes, quibus a pueritia floruisti, a te flagitent tu videbis. Ego, quod intelligere et sentire, quia sum Romae et quia curo attendoque, possum, id tibi adfirmo: te in istis molestiis, in quibus es hoc tempore, non diutius futurum: in iis autem, in quibus etiam nos sumus, fortasse semper fore. 5. Videor mihi perspicere primum ipsius animum, qui plurimum potest, propensum ad salutem tuam. Non scribo hoc temere. Quo minus familiaris sum, hoc sum ad investigandum curiosior. Quo facilius quibus est iratior respondere tristius possit, hoc est adhuc tardior ad te molestia liberandum. Familiares vero eius, et ii quidem, qui illi iucundissimi sunt, mirabiliter de te et loquuntur et sentiunt. Accedit eodem vulgi voluntas vel potius consensus omnium. Etiam illa, quae minimum nunc quidem potest, sed possit necesse est, res publica, quascumque vires habebit, ab iis ipsis, quibus tenetur, de te propediem, mihi crede, impetrabit. 6. Redeo igitur ad id, ut iam tibi etiam pollicear aliquid, quod primo omiseram. Nam et complectar eius familiarissimos, qui me admodum diligunt multumque mecum sunt, et in ipsius consuetudinem, quam adhuc meus pudor mihi clausit, insinuabo et certe omnes vias persequar, quibus putabo ad id, quod volumus, pervenire posse. In hoc toto genere plura faciam quam scribere audeo, caeteraque, quae tibi a multis prompta esse certo scio, a me sunt paratissima: nihil in re familiari mea est quod ego meum malim esse quam tuum. Hac de re et de hoc genere toto hoc scribo parcius, quod te, id quod ipse confido, sperare malo te esse usurum tuis. 7. Extremum illud est, ut te orem et obsecrem, animo ut maximo

sis nec ea solum memineris, quae ab aliis magnis viris accepisti, sed illa etiam, quae ipse ingenio studioque peperisti. Quae si colliges, et sperabis omnia optime et quae accident, qualiacumque erunt, sapienter feres. Sed haec tu melius vel optime omnium. Ego, quae pertinere ad te intelligam, studiosissime omnia diligentissimeque curabo tuorumque tristissimo meo tempore meritorum erga me memoriam conservabo.

XVII.

Scripsit a. u. c. 692.

M. TULLIUS M. F. CICERO Q. METELLO Q. F. CELERI PROCOS. S. D.

1. Si tu exercitusque valetis, bene est. Scribis ad me 'te existimasse pro mutuo inter nos animo et pro reconciliata gratia numquam te a me ludibrio laesum iri.' Quod cuius modi sit satis intelligere non possum, sed tamen suspicor ad te esse adlatum me, in senatu quum disputarem permultos esse qui rem publicam a me conservatam dolerent, dixisse a te propinquos tuos, quibus negare non potuisses, impetrasse, ut ea, quae statuisses tibi in senatu de mea laude esse dicenda, reticeres. Quod quum dicerem, illud adiunxi, mihi tecum ita dispertitum officium fuisse in rei publicae salute retinenda, ut ego urbem a domesticis insidiis et ab intestino scelere, tu Italiam et ab armatis hostibus et ab occulta coniuratione defenderes, atque hanc nostram tanti et tam praeclari muneris societatem a tuis propinquis labefactatam, qui, quum tu a me rebus amplissimis atque honorificentissimis ornatus esses, timuissent ne quae mihi pars abs te voluntatis mutuae tribueretur. **2.** Hoc in sermone quum a me exponeretur quae mea exspectatio fuisset orationis tuae quantoque in errore versatus essem, visa est oratio non iniucunda et mediocris quidam est risus consecutus, non in te, sed magis in errorem meum et quod me abs te cupisse laudari aperte atque ingenue confitebar. Iam hoc non potest in te non honorifice esse dictum, me in clarissimis meis atque amplissimis rebus tamen aliquod testimonium tuae vocis ha-

bere voluisse. 3. Quod autem ita scribis, 'pro mutuo inter nos animo', quid tu existimes esse in amicitia mutuum nescio: equidem hoc arbitror, quum par voluntas accipitur et redditur. Ego, si hoc dicam, me tua causa praetermisisse provinciam, tibi ipse levior videar esse: meae enim rationes ita tulerunt atque eius mei consilii maiorem in dies singulos fructum voluptatemque capio. Illud dico, me, ut primum in contione provinciam deposuerim, statim quem ad modum eam tibi traderem cogitare coepisse. Nihil dico de sortitione vestra: tantum te suspicari volo nihil in ea re per collegam meum me insciente esse factum. Recordare caetera: quam cito senatum illo die facta sortitione coëgerim, quam multa de te verba fecerim, quum tu ipse mihi dixisti orationem meam non solum in te honorificam, sed etiam in collegas tuos contumeliosam fuisse. 4. Iam illud senatus consultum, quod eo die factum est, ea perscriptione est, ut, dum id exstabit, officium meum in te obscurum esse non possit. Postea vero quam profectus es, velim recordere quae ego de te in senatu egerim, quae in contionibus dixerim, quas ad te litteras miserim. Quae quum omnia collegeris, tum ipse velim iudices satisne videatur his omnibus rebus tuus adventus, quum proxime Romam venisti, mutue respondisse. 5. Quod scribis de reconciliata nostra gratia, non intelligo cur reconciliatam esse dicas, quae numquam imminuta est. 6. Quod scribis non oportuisse Metellum fratrem tuum 'ob dictum a me oppugnari', primum hoc velim existimes, animum mihi istum tuum vehementer probari et fraternam plenam humanitatis ac pietatis voluntatem: deinde, si qua ego in re fratri tuo rei publicae causa restiterim, ut mihi ignoscas: tam enim sum amicus rei publicae quam qui maxime. Si vero meam salutem contra illius impetum in me crudelissimum defenderim, satis habeas nihil me etiam tecum de tui fratris iniuria conqueri. Quem ego quum comperissem omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare atque meditari, egi cum Claudia uxore tua et cum vestra sorore Mucia, cuius erga me studium pro Cn. Pompeii necessitudine multis in rebus perspexeram, ut eum ab illa iniuria deterrerent. 7. Atque ille, quod te audisse credo, pridie Kal. Ianuarias, qua iniu-

ria nemo umquam in minimo magistratu improbissimus civis adfectus est, ea me consulem adfecit, quum rem publicam conservassem, atque abeuntem magistratu contionis habendae potestate privavit: cuius iniuria mihi tamen honori summo fuit. Nam quum ille mihi nihil nisi ut iurarem permitteret, magna voce iuravi verissimum pulcherrimumque ius iurandum, quod populus item magna voce me vere iurasse iuravit. 8. Hac accepta tam insigni iniuria, tamen illo ipso die misi ad Metellum communes amicos qui agerent cum eo ut de illa mente desisteret: quibus ille respondit sibi non esse integrum: etenim paullo ante in contione dixerat ei, qui in alios animum advertisset indicta causa, dicendi ipsi potestatem fieri non oportere. Hominem gravem et civem egregium! qui, qua poena senatus consensu bonorum omnium eos adfecerat, qui urbem incendere et magistratus ac senatum trucidare, bellum maximum conflare voluissent, eadem dignum iudicaret eum, qui curiam caede, urbem incendiis, Italiam bello liberasset. Itaque ego Metello fratri tuo praesenti restiti. Nam in senatu Kal. Ian. sic cum eo de re publica disputavi, ut sentiret sibi cum viro forti et constanti esse pugnandum. A. d. tertium Non. Ianuar. quum agere coepisset, tertio quoque verbo orationis suae me appellabat, mihi minabatur, neque illi quidquam deliberatius fuit quam me, quacumque ratione posset, non iudicio neque disceptatione, sed vi atque impressione evertere. Huius ego temeritati si virtute atque animo non restitissem, quis esset qui me in consulatu non casu potius existimaret quam consilio fortem fuisse? 9. Haec si tu Metellum cogitare de me nescisti, debes existimare te maximis de rebus a fratre esse celatum: sin autem aliquid impertivit tibi sui consilii, lenis a te et facilis existimari debeo, qui nihil tecum de his ipsis rebus expostulem. Et si intelligis non me dicto Metelli, ut scribis, sed consilio eius animoque in me inimicissimo esse commotum, cognosce nunc humanitatem meam, si humanitas appellanda est in acerbissima iniuria remissio animi ac dissolutio. Nulla est a me umquam sententia dicta in fratrem tuum: quotienscumque aliquid est actum, sedens iis adsensi, qui mihi lenissime sentire visi sunt. Addam illud etiam, quod iam ego curare

non debui, sed tamen fieri non moleste tuli atque etiam ut ita fieret pro mea parte adiuvi, ut senati consulto meus inimicus, quia tuus frater erat, sublevaretur. 10. Qua re non ego 'oppugnavi' fratrem tuum, sed fratri tuo repugnavi, nec in te, ut scribis, 'animo fui mobili', sed ita stabili, ut in mea erga te voluntate etiam desertus ab officiis tuis permanerem. Atque hoc ipso tempore tibi paene minitanti nobis per litteras hoc rescribo atque respondeo: ego dolori tuo non solum ignosco, sed summam etiam laudem tribuo: meus enim me sensus quanta vis fraterni sit amoris admonet. A te peto, ut tu quoque aequum te iudicem dolori meo praebeas: si acerbe, si crudeliter, si sine causa sum a tuis oppugnatus, ut statuas mihi non modo non cedendum, sed etiam tuo atque exercitus tui auxilio in eius modi causa utendum fuisse. Ego te mihi semper amicum esse volui: me ut tibi amicissimum esse intelligeres laboravi. Maneo in voluntate et quoad voles tu permanebo, citiusque amore tui fratrem tuum odisse desinam quam illius odio quidquam de nostra benevolentia detraham.

XVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 693.

M. CICERO S. D. C. ANTONIO M. F. IMP.

1. Etsi statueram nullas ad te litteras mittere nisi commendaticias — non quo eas intelligerem satis apud te valere, sed ne iis, qui me rogarent, aliquid de nostra coniunctione imminutum esse ostenderem —, tamen, quum T. Pomponius, homo omnium meorum in te studiorum et officiorum maxime conscius, tui cupidus, nostri amantissimus, ad te proficisceretur, aliquid mihi scribendum putavi, praesertim quum aliter ipsi Pomponio satis facere non possem. 2. Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debeat. Omnia enim a me in te profecta sunt quae ad tuum commodum, quae ad honorem, quae ad dignitatem pertinerent. Pro his rebus nullam mihi abs te relatam esse gratiam tu es optimus testis: contra etiam esse aliquid abs te profectum

ex multis audivi. Nam 'comperisse' me non audeo dicere, ne forte id ipsum verbum ponam, quod abs te aiunt falso in me solere conferri. Sed ea, quae ad me delata sunt, malo te ex Pomponio, cui non minus molesta fuerunt, quam ex meis litteris cognoscere. Meus in te animus quam singulari officio fuerit et senatus et populus Romanus testis est: tu quam gratus erga me fueris ipse existimare potes: quantum mihi debeas caeteri existimant. 3. Ego quae tua causa antea feci, voluntate sum adductus posteaque constantia. Sed reliqua, mihi crede, multo maius meum studium maioremque gravitatem et laborem desiderant. Quae ego si non profundere ac perdere videbor, omnibus meis viribus sustinebo: sin autem ingrata esse sentiam, non committam ut tibi ipse insanire videar. Ea quae sint et cuius modi poteris ex Pomponio cognoscere. Atque ipsum tibi Pomponium ita commendo, ut, quamquam ipsius causa confido te facturum esse omnia, tamen abs te hoc petam, ut, si quid in te residet amoris erga me, id omne in Pomponii negocio ostendas. Hoc mihi nihil gratius facere potes.

XIX.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

M. CICERO S. D. L. LUCCEIO Q. F.

1. Quamquam ipsa consolatio litterarum tuarum mihi gratissima est — declarat enim summam benevolentiam coniunctam pari prudentia —, tamen illum fructum ex iis litteris vel maximum cepi, quod te praeclare res humanas contemnentem et optime contra fortunam paratum armatumque cognovi: quam quidem laudem sapientiae statuo esse maximam, non aliunde pendere nec extrinsecus aut bene aut male vivendi suspensas habere rationes. **2.** Quae cogitatio quum mihi non omnino excidisset — etenim penitus insederat —, vi tamen tempestatum et concursu calamitatum erat aliquantum labefactata atque convulsa: cui te opitulari et video et id fecisse etiam proximis litteris multumque profecisse sentio. Itaque hoc saepius dicendum tibique non

significandum solum, sed etiam declarandum arbitror, nihil mihi esse potuisse tuis litteris gratius. **3.** Ad consolandum autem quum illa valent, quae eleganter copioseque collegisti, tum nihil plus quam quod firmitudinem gravitatemque animi tui perspexi, quam non imitari turpissimum existimo. Itaque hoc etiam fortiorem me puto quam te ipsum, praeceptorem fortitudinis, quod tu mihi videre spem non nullam habere haec aliquando futura meliora. Casus enim gladiatorii similitudinesque eae, tum rationes in ea disputatione a te collectae vetabant me rei publicae penitus diffidere. Itaque alterum minus mirum, fortiorem te esse, quum aliquid speres, alterum mirum, spe ulla teneri. Quid est enim non ita adfectum, ut id non deletum exstinctumque esse fateare? Circumspice omnia membra rei publicae, quae notissima sunt tibi: nullum reperies profecto quod non fractum debilitatumve sit. Quae persequerer, si aut melius ea viderem quam tu vides aut commemorare possem sine dolore: quamquam tuis monitis praeceptisque omnis est abiiciendus dolor. **4.** Ergo et domestica feremus, ut censes, et publica paullo etiam fortius fortasse quam tu ipse, qui praecipis. Te enim aliqua spes consolatur, ut scribis: nos erimus etiam in omnium desperatione fortes, ut tu tamen idem et hortaris et praecipis. Das enim mihi iucundas recordationes conscientiae nostrae rerumque earum, quas te in primis auctore gessimus. Praestitimus enim patriae non minus certe quam debuimus, plus profecto quam est ab animo cuiusquam aut consilio hominis postulatum. **5.** Ignosces mihi de me ipso aliquid praedicanti: quarum enim tu rerum cogitatione nos levare aegritudine voluisti, earum etiam commemoratione lenimur. Itaque, ut mones, quantum potero me ab omnibus molestiis et angoribus abducam transferamque animum ad ea, quibus secundae res ornantur, adversae adiuvantur, tecumque et ero tantum quantum patietur utriusque aetas et valetudo et, si esse una minus poterimus quam volemus, animorum tamen coniunctione iisdemque studiis ita fruemur, ut numquam non una esse videamur.

XX.

Scripta videtur esse epistola a. u. c. 706.

M. CICERO S. D. TITIO.

1. Etsi unus ex omnibus minime sum ad te consolandum accommodatus, quod tantum ex tuis molestiis cepi doloris, ut consolatione ipse egerem, tamen, quum longius a summi luctus acerbitate meus abesset dolor quam tuus, statui nostrae necessitudinis esse meaeque in te benevolentiae non tacere tanto in tuo maerore tam diu, sed adhibere aliquam modicam consolationem quae levare dolorem tuum posset, si minus sanare potuisset. 2. Est autem consolatio pervulgata quidem illa maxime, quam semper in ore atque in animo habere debemus, homines nos ut esse meminerimus ea lege natos, ut omnibus telis fortunae proposita sit vita nostra, neque esse recusandum quo minus ea, qua nati sumus, condicione vivamus, neve tam graviter eos casus feramus, quos nullo consilio vitare possimus, eventisque aliorum memoria repetendis nihil accidisse novi nobis cogitemus. 3. Neque hae neque caeterae consolationes, quae sunt a sapientissimis viris usurpatae memoriaeque litteris proditae, tantum videntur proficere debere, quantum status ipse nostrae civitatis et haec perturbatio temporum perditorum, quum beatissimi sint, qui liberos non susceperunt, minus autem miseri, qui his temporibus amiserunt, quam si eosdem bona aut denique aliqua re publica perdidissent. 4. Quod si tuum te desiderium movet aut si tuarum rerum cogitatione maeres, non facile exhauriri tibi istum dolorem posse universum puto: sin illa te res cruciat, quae magis amoris est, ut eorum, qui occiderunt, miserias lugeas, ut ea non dicam, quae saepissime et legi et audivi, nihil mali esse in morte, in qua si resideat sensus, immortalitas illa potius quam mors ducenda sit, sin sit amissus, nulla videri miseria debeat quae non sentiatur, hoc tamen non dubitans confirmare possum, ea misceri, parari, impendere rei publicae, quae qui reliquerit, nullo modo mihi quidem deceptus esse videatur. Quid est enim iam non modo pudori, probitati, virtuti, rectis studiis,

bonis artibus, sed omnino libertati ac saluti loci? Non mehercule quemquam audivi hoc gravissimo et pestilentissimo anno adolescentulum aut puerum mortuum, qui mihi non a dis immortalibus ereptus ex his miseriis atque ex iniquissima condicione vitae videretur. 5. Qua re si tibi unum hoc detrahi potest, ne quid iis, quos amasti, mali putes contigisse, permultum erit ex maerore tuo deminutum. Relinquetur enim simplex illa iam cura doloris tui, quae non cum illis communicabitur, sed ad te ipsum proprie referetur: in qua non est iam gravitatis et sapientiae tuae, quam tu a puero praestitisti, ferre immoderatius casum incommodorum tuorum, qui sit ab eorum, quos dilexeris, miseria maloque seiunctus. Etenim eum semper te et privatis in rebus et publicis praestitisti, tuenda tibi ut sit gravitas et constantiae serviendum. Nam quod adlatura est ipsa diuturnitas, quae maximos luctus vetustate tollit, id nos praecipere consilio prudentiaque debemus. 6. Etenim si nulla fuit umquam liberis amissis tam imbecillo mulier animo, quae non aliquando lugendi modum fecerit, certe nos, quod est dies adlatura, id consilio ante ferre debemus neque exspectare temporis medicinam, quam repraesentare ratione possimus. His ego litteris si quid profecissem, existimabam optandum quiddam me esse adsecutum: sin minus forte valuissent, officio tamen esse functum viri benevolentissimi atque amicissimi, quem me tibi et fuisse semper existimes velim et futurum esse confidas.

XXI.

a. u. c. 702.

M. CICERO S. D. T. FADIO.

1. Etsi egomet, qui te consolari cupio, consolandus ipse sum, propterea quod nullam rem gravius iam diu tuli quam incommodum tuum, tamen te magno opere non hortor solum, sed etiam pro amore nostro rogo atque oro, te colligas virumque praebeas et qua condicione omnes homines et quibus temporibus nos nati simus cogites. Plus tibi virtus tua dedit quam fortuna abstulit, propterea quod adeptus es quod

non multi homines novi, amisisti quae plurimi homines nobilissimi. Ea denique videtur condicio impendere legum, iudiciorum, temporum, ut optime actum cum eo videatur esse, qui quam levissima poena ab hac re publica discesserit. 2. Tu vero, qui et fortunas et liberos habeas et nos caeterosque necessitudine et benevolentia tecum coniunctissimos, quumque magnam facultatem sis habiturus nobiscum et cum omnibus tuis vivendi, et quum unum sit iudicium ex tam multis quod reprehendatur, ut quod una sententia eaque dubia potentiae alicuius condonatum existimetur, omnibus his de causis debes istam molestiam quam lenissime ferre. Meus animus erit in te liberosque tuos semper quem tu esse vis et qui esse debet.

XXII.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

M. CICERO S. D. A. TORQUATO.

1. Etsi ea perturbatio est omnium rerum, ut suae quemque fortunae maxime poeniteat nemoque sit quin ubivis quam ibi, ubi est, esse malit, tamen mihi dubium non est quin hoc tempore bono viro Romae esse miserrimum sit. Nam etsi quocumque in loco quisque est, idem est ei sensus et eadem acerbitas ex interitu rerum et publicarum et suarum, tamen oculi augent dolorem, qui ea, quae caeteri audiunt, intueri coguntur nec avertere a miseriis cogitationem sinunt. Qua re etsi multarum rerum desiderio te angi necesse est, tamen illo dolore, quo maxime te confici audio, quod Romae non sis, animum tuum libera. Etsi enim cum magna molestia tuos tuaque desideras, tamen illa quidem, quae requiris, suum statum tenent nec melius, si tu adesses, tenerent nec sunt ullo in proprio periculo. Nec debes tu, quum de tuis cogitas, aut praecipuam aliquam fortunam postulare aut communem recusare. 2. De te autem ipso, Torquate, est tuum sic agitare animo, ut non adhibeas in consilium cogitationum tuarum desperationem aut timorem. Nec enim is, qui in te adhuc iniustior quam tua dignitas postulabat fuit, non magna signa dedit animi erga te mitigati. Nec tamen is ipse, a quo salus

petitur, habet explicatam aut exploratam rationem salutis suae. Quumque omnium bellorum exitus incerti sint, ab altera victoria tibi periculum nullum esse perspicio, quod quidem seiunctum sit ab omnium interitu, ab altera te ipsum numquam timuisse certo scio. 3. Reliquum est ut te id ipsum quod ego quasi consolationis loco pono, maxime excruciet, commune periculum rei publicae: cuius tanti mali, quamvis docti viri multa dicant, tamen vereor ne consolatio nulla possit vera reperiri praeter illam, quae tanta est, quantum in cuiusque animo roboris est atque nervorum. Si enim bene sentire recteque facere satis est ad bene beateque vivendum, vereor ne eum, qui se optimorum consiliorum conscientia sustentare possit, miserum esse nefas sit dicere. Nec enim nos arbitror victoriae praemiis ductos patriam olim et liberos et fortunas reliquisse, sed quoddam nobis officium iustum et pium et debitum rei publicae nostraeque dignitati videbamur sequi, nec, quum id faciebamus, tam eramus amentes, ut explorata nobis esset victoria. 4. Qua re si id evenit, quod ingredientibus nobis in causam propositum fuit accidere posse, non debemus ita cadere animis, quasi aliquid evenerit, quod fieri posse numquam putarimus. Simus igitur ea mente, quam ratio et veritas praescribit, ut nihil in vita nobis praestandum praeter culpam putemus, eaque quum careamus, omnia humana placate et moderate feramus. Atque haec eo pertinet oratio, ut, perditis rebus omnibus tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur. Sed si est spes aliqua rebus communibus, ea tu, quicumque status est futurus, carere non debes. 5. Atque haec mihi scribenti veniebat in mentem me esse eum, cuius tu desperationem accusare solitus esses quemque auctoritate tua cunctantem et diffidentem excitare. Quo quidem tempore non ego causam nostram, sed consilium improbabam. Sero enim nos iis armis adversari videbam, quae multo ante confirmata per nosmet ipsos erant, dolebamque pilis et gladiis, non consiliis neque auctoritatibus nostris de iure publico disceptari. Neque ego ea, quae facta sunt, fore quum dicebam, divinabam futura, sed, quod et fieri posse et exitiosum fore, si evenisset, videbam, id ne accideret timebam, praesertim

quum, si mihi alterum utrum de eventu atque exitu rerum promittendum esset, id futurum, quod evenit, exploratius possem promittere. Iis enim rebus praestabamus, quae non prodeunt in aciem, usu autem armorum et militum robore inferiores eramus. Sed tu illum animum nunc adhibe, quaeso, quo me tum esse oportere censebas. 6. Haec eo scripsi, quod mihi Philargyrus tuus omnia de te requirenti fidelissimo animo, ut mihi quidem visus est, narravit te interdum sollicitum solere esse vehementius: quod facere non debes nec dubitare quin aut aliqua re publica sis futurus qui esse debes aut perdita non adflictiore condicione quam caeteri. Hoc vero tempus, quo exanimati omnes et suspensi sumus, hoc moderatiore animo ferre debes, quod et in urbe ea es, ubi nata et alta est ratio ac moderatio vitae, et habes Ser. Sulpicium, quem semper unice dilexisti, qui te profecto et benevolentia et sapientia consolatur, cuius si essemus et auctoritatem et consilium secuti, togati potius potentiam quam armati victoriam subissemus. 7. Sed haec longiora fortasse fuerunt quam necesse fuit: illa, quae maiora sunt, brevius exponam. Ego habeo, cui plus quam tibi debeam neminem: quibus tantum debebam, quantum tu intelligis, eos huius mihi belli casus eripuit. Qui sim autem hoc tempore intelligo. Sed quia nemo est tam adflictus, quin, si nihil aliud studeat nisi id, quod agit, possit navare aliquid et efficere, omne meum consilium, operam, studium certe velim existimes tibi tuisque liberis esse debitum.

XXIII.

Scripsit postea quam C. Caesar M. Marcello ignovit a. u. c. 708.

M. CICERO S. D. A. CAECINAE.

1. Non vereor ne desideres officium meum, quod tibi pro nostra et meritorum multorum et studiorum parium coniunctione deesse non debet: sed tamen vereor ne litterarum a me officium requiras: quas tibi et iam pridem et saepe misissem, nisi cotidie melius exspectans gratulationem quam confirmationem animi tui complecti litteris maluissem. Nunc, ut spero, brevi gratulabimur: itaque in aliud tempus id argu-

mentum epistolae differo. 2. His autem litteris animum tuum, quem minime imbecillum esse et audio et spero, etsi non sapientissimi, at amicissimi hominis auctoritate confirmandum etiam atque etiam puto, nec iis quidem verbis, quibus te consoler ut adflictum et iam omni spe salutis orbatum, sed ut eum, de cuius incolumitate non plus dubitem quam te memini dubitare de mea. Nam quum me ex re publica expulissent ii, qui illam cadere posse stante me non putarant, memini me ex multis hospitibus, qui ad me ex Asia, in qua tu eras, venerant, audire te de glorioso et celeri reditu meo confirmare. 3. Si te ratio quaedam Etruscae disciplinae, quam a patre, nobilissimo atque optimo viro, acceperas, non fefellit, ne nos quidem nostra divinatio fallet: quam quum sapientissimorum virorum monumentis atque praeceptis plurimoque, ut tu scis, doctrinae studio, tum magno etiam usu tractandae rei publicae magnaque nostrorum temporum varietate consecuti sumus. 4. Cui quidem divinationi hoc plus confidimus, quod ea nos nihil in his tam obscuris rebus tamque perturbatis umquam omnino fefellit. Dicerem quae ante futura dixissem, ni vererer ne ex eventis fingere viderer. Sed tamen plurimi sunt testes me et initio, ne coniungeret se cum Caesare, monuisse Pompeium et postea, ne seiungeret: coniunctione frangi senatus opes, diiunctione civile bellum excitari videbam. Atque utebar familiarissime Caesare, Pompeium faciebam plurimi, sed erat meum consilium quum fidele Pompeio tum salutare utrique. 5. Quae praeterea providerim praetereo. Nolo enim hunc de me optime meritum existimare ea me suasisse Pompeio, quibus ille si paruisset, esset hic quidem clarus in toga et princeps, sed tantas opes, quantas nunc habet, non haberet. Eundum in Hispaniam censui: quod si fecisset, civile bellum nullum omnino fuisset. Rationem haberi absentis non tam pugnavi ut liceret quam ut, quoniam ipso consule pugnante populus iusserat, haberetur. Causa orta belli est. Quid ego praetermisi aut monitorum aut querelarum, quum vel iniquissimam pacem iustissimo bello anteferrem! 6. Victa est auctoritas mea, non tam a Pompeio — nam is movebatur — quam ab iis, qui duce Pompeio freti peropportunam et rebus dome-

sticis et cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant. Susceptum bellum est quiescente me, depulsum ex Italia manente me, quoad potui. Sed valuit apud me plus pudor meus quam timor: veritus sum deesse Pompeii saluti, quum ille aliquando non defuisset meae. Itaque vel officio vel fama bonorum vel pudore victus, ut in fabulis Amphiaraus, sic ego prudens et sciens ‚ad pestem ante oculos positam' sum profectus. Quo in bello nihil adversi accidit non praedicente me. 7. Qua re quoniam, ut augures et astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus praedictis constitui apud te auctoritatem augurii et divinationis meae, debebit habere fidem nostra praedictio. Non igitur ex alitis involatu nec e cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis sollistimis aut soniviis tibi auguror, sed habeo alia signa quae observem: quae etsi non sunt certiora illis, minus tamen habent vel obscuritatis vel erroris. 8. Notantur autem mihi ad divinandum signa duplici quadam via: quarum alteram duco e Caesare ipso, alteram e temporum civilium natura atque ratione. In Caesare haec sunt: mitis clemensque natura, qualis exprimitur praeclaro illo libro QUERELARUM tuarum. Accedit quod mirifice ingeniis excellentibus, quale est tuum, delectatur. Praeterea cedit multorum iustis et officio incensis, non inanibus aut ambitiosis voluntatibus: in quo vehementer eum consentiens Etruria movebit. 9. Cur haec igitur adhuc parum profecerunt? Quia non putat se sustinere causas posse multorum, si tibi, cui iustius videtur irasci posse, concesserit. Quae est igitur, inquies, spes ab irato? Eodem fonte se hausturum intelliget laudes suas, e quo sit leviter aspersus. Postremo homo valde est acutus et multum providens: intelligit te, hominem in parte Italiae minime contemnenda facile omnium nobilissimum et in communi re publica cuivis summorum tuae aetatis vel ingenio vel gratia vel fama populi Romani parem, non posse prohiberi re publica diutius. Nolet hoc temporis potius esse aliquando beneficium quam iam suum. 10. Dixi de Caesare: nunc dicam de temporum rerumque natura. Nemo est tam inimicus ei causae, quam Pompeius animatus melius quam paratus susceperat, qui

nos malos cives dicere aut homines improbos audeat. In quo admirari soleo gravitatem et iustitiam et sapientiam Caesaris: numquam nisi honorificentissime Pompeium appellat. — At in eius persona multa fecit asperius. — Armorum ista et victoriae sunt facta, non Caesaris. At nos quem ad modum est complexus! Cassium sibi legavit, Brutum Galliae praefecit, Sulpicium Graeciae, Marcellum, cui maxime succensebat, cum summa illius dignitate restituit. **11.** Quo igitur haec spectant? Rerum hoc natura et civilium temporum non patietur: nec manens nec mutata ratio feret primum, ut non in causa pari eadem sit et condicio et fortuna omnium: deinde, ut in eam civitatem boni viri et boni cives nulla ignominia notati non revertantur, in quam tot nefariorum scelerum condemnati reverterunt. **12.** Habes augurium meum, quo, si quid addubitarem, non potius uterer quam illa consolatione, qua facile fortem virum sustentarem: te, si explorata victoria arma sumpsisses pro re publica — ita enim tum putabas —, non nimis esse laudandum: sin propter incertos exitus eventusque bellorum posse accidere ut vinceremur putasses, non debere te ad secundam fortunam bene paratum fuisse, adversam ferre nullo modo [te] posse. Disputarem etiam quanto solacio tibi conscientia tui facti, quantae delectationi in rebus adversis litterae esse deberent. Commemorarem non solum veterum, sed horum etiam recentium vel ducum vel comitum tuorum gravissimos casus, etiam externos multos claros viros nominarem: levat enim dolorem communis quasi legis et humanae condicionis recordatio. **13.** Exponerem etiam quem ad modum hic et quanta in turba quantaque in confusione rerum omnium viveremus: necesse est enim minore desiderio perdita re publica carere quam bona. Sed hoc genere nihil opus est. Incolumem te cito, ut spero, vel potius, ut perspicio, videbimus. Interea tibi absenti et huic, qui adest, imagini animi et corporis tui, constantissimo atque optimo filio tuo, studium, officium, operam, laborem meum iam pridem et pollicitus sum et detuli: nunc hoc amplius, quod me amicissime cotidie magis Caesar amplectitur, familiares quidem eius, sicuti neminem. Apud quem quidquid valebo vel auctoritate vel gratia valebo tibi.

Tu cura ut quum firmitudine te animi tum etiam spe optima sustentes.

XXIV.

Scripsit a. u. c. 708.

CAECINA CICERONI PLUR. SAL.

1. Quod tibi non tam celeriter liber est redditus, ignosce timori nostro et miserere temporis. Filius, ut audio, pertimuit, neque iniuria, si liber exisset, quoniam non tam interest quo animo scribatur quam quo accipiatur, ne ea res inepte mihi noceret, quum praesertim adhuc stili poenas dem. Qua quidem in re singulari sum fato: nam quum mendum scripturae litura tollatur, stultitia fama mulctetur, meus error exsilio corrigitur: cuius summa criminis est, quod armatus adversario male dixi. 2. Nemo nostrum est, ut opinor, quin vota Victoriae suae fecerit: nemo quin etiam quum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quam primum Caesar superaretur, optarit. Hoc si non cogitat, omnibus rebus felix est: si scit et persuasus est, quid irascitur ei, qui aliquid scripsit contra suam voluntatem, quum ignorit omnibus, qui multa deos venerati sint contra eius salutem? 3. Sed ut eodem revertar, causa haec fuit timoris. Scripsi de te parce medius fidius et timide, non revocans me ipse, sed paene refugiens. Genus autem hoc scripturae non modo liberum, sed incitatum atque elatum esse debere quis ignorat? Solutum existimatur esse alteri male dicere, tamen cavendum est ne in petulantiam incidas: impeditum se ipsum laudare, ne vitium adrogantiae subsequatur, solum vero liberum alterum laudare, de quo quidquid detrahas necesse est aut infirmitati aut invidiae adsignetur. Ac nescio an tibi gratius opportuniusque acciderit: nam quod praeclare facere non poteram, primum erat non attingere: secundum beneficium quam parcissime facere. Sed tamen ego quidem me sustinui: multa minui, multa sustuli, complura ne posui quidem. Quem ad modum igitur, scalarum gradus si alios tollas, alios incidas, non nullos male

haerentes relinquas, ruinae periculum struas, non ascensum pares, sic tot malis tum vinctum tum fractum studium scribendi quid dignum auribus aut probabile potest adferre? 4. Quum vero ad ipsius Caesaris nomen veni, toto corpore contremesco, non poenae metu, sed illius iudicii: totum enim Caesarem non novi. Quem putas animum esse, ubi secum loquitur? ‚hoc probabit:' ‚hoc verbum suspiciosum est.' — ‚Quid, si hoc muto?' ‚at vereor ne peius sit.' — Age vero, laudo aliquem: ‚num offendo?' ‚Quum porro offendam?' ‚Quid? si non vult?' ‚Armati stilum persequitur: victi et nondum restituti quid faciet?' Auges etiam tu mihi timorem, qui in ORATORE tuo caves tibi per Brutum et ad excusationem socium quaeris. Ubi hoc omnium patronus facis, quid me, veterem tuum, nunc omnium clientem sentire oportet? In hac igitur calumnia timoris et caecae suspicionis tormento quum plurima ad alieni sensus coniecturam, non ad suum iudicium scribantur, quam difficile sit evadere, si minus expertus es, quod te ad omnia summum atque excellens ingenium armavit, nos sentimus. Sed tamen ego filio dixeram, librum tibi legeret et auferret aut ea condicione daret, si reciperes te correcturum, hoc est, si totum alium faceres. 5. De Asiatico itinere, quamquam summa necessitas premebat, ut imperasti, feci. Te pro me quid horter? vides tempus venisse quo necesse sit de nobis constitui. Nihil est, mi Cicero, quod filium meum exspectes. Adolescens est: omnia excogitare vel studio vel aetate vel metu non potest. Totum negocium tu sustineas oportet: in te mihi omnis spes est. Tu pro tua prudentia quibus rebus gaudeat, quibus capiatur Caesar tenes: a te omnia proficiscantur et per te ad exitum perducantur necesse est: apud ipsum multum, ad eius omnes plurimum potes. 6. Unum tibi si persuaseris, non hoc esse tui muneris, si quid rogatus fueris, ut facias — quamquam id magnum et amplum est —, sed totum tuum esse onus, perficies: nisi forte aut in miseria nimis stulte aut in amicitia nimis impudenter tibi onus impono. Sed utrique rei excusationem tuae vitae consuetudo dat: nam quod ita consuesti pro amicis laborare, non iam sic sperant abs te, sed etiam sic imperant tibi fa-

miliares. Quod ad librum attinet, quem tibi filius dabit, peto a te, ne exeat, aut ita corrigas, ne mihi noceat.

XXV.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO AMPIO SAL. PLUR.

1. Gratulor tibi, mi Balbe, vereque gratulor nec sum tam stultus, ut te usura falsi gaudii frui velim, deinde frangi repente atque ita cadere, ut nulla res te ad aequitatem animi possit postea extollere. Egi tuam causam apertius quam mea tempora ferebant. Vincebatur enim fortuna ipsa debilitatae gratiae nostrae tui caritate et meo perpetuo erga te amore culto a te diligentissime. Omnia promissa confirmata, certa et rata sunt, quae ad reditum et ad salutem tuam pertinent. Vidi, cognovi, interfui. 2. Etenim omnes Caesaris familiares satis opportune habeo implicatos consuetudine et benevolentia sic, ut, quum ab illo discesserint, me habeant proximum. Hoc Pansa, Hirtius, Balbus, Oppius, Matius, Postumius plane ita faciunt, ut me unice diligant. Quod si mihi per me efficiendum fuisset, non me poeniteret pro ratione temporum ita esse molitum. Sed nihil est a me inservitum temporis causa: veteres mihi necessitudines cum his omnibus intercedunt, quibuscum ego agere de te non destiti. Principem tamen habuimus Pansam, tui studiosissimum, mei cupidum, qui valeret apud illum non minus auctoritate quam gratia. Cimber autem Tillius mihi plane satis fecit. Valent tamen apud Caesarem non tam ambitiosae rogationes quam necessariae: quam quia Cimber habebat, plus valuit, quam pro ullo alio valere potuisset. 3. Diploma statim non est datum, quod mirifica est improbitas in quibusdam, qui tulissent acerbius veniam tibi dari, quam illi appellant tubam belli civilis, multaque ita dicunt, quasi non gaudeant id bellum incidisse. Qua re visum est occultius agendum neque ullo modo divulgandum de te iam esse perfectum. Sed id erit perbrevi, nec dubito quin legente te has litteras confecta iam res futura sit. Pansa quidem mihi, gravis homo et certus, non solum confirmavit, verum etiam recepit perceleriter

se ablaturum diploma. Mihi tamen placuit haec ad te perscribi: minus enim te firmum sermo Eppuleiae tuae lacrimaeque Ampiae declarabant quam significant tuae litterae. Atque illae arbitrabantur, quum a te abessent ipsae, multo in graviore te cura futurum. Qua re magno opere e re putavi angoris et doloris tui levandi causa pro certis ad te ea, quae essent certa, perscribi. 4. Scis me antea sic solitum esse scribere ad te, magis ut consolarer fortem virum atque sapientem quam ut exploratam spem salutis ostenderem, nisi eam, quam ab ipsa re publica, quum hic ardor restinctus esset, sperari oportere censerem. Recordare tuas litteras, quibus et magnum animum mihi semper ostendisti et ad omnes casus ferendos constantem ac paratum: quod ego non mirabar, quum recordarer te et a primis temporibus aetatis in re publica esse versatum et tuos magistratus in ipsa discrimina incidisse salutis fortunarumque communium, et in hoc ipsum bellum esse ingressum, non solum, ut victor beatus, sed etiam, si ita accidisset, victus ut sapiens esses. 5. Deinde, quum studium tuum consumas in virorum fortium factis memoriae prodendis, considerare debes nihil tibi esse committendum quam ob rem eorum, quos laudas, te non simillimum praebeas. Sed haec oratio magis esset apta ad illa tempora, quae iam effugisti: nunc vero tantum te para ad haec nobiscum ferenda, quibus ego si quam medicinam invenirem, tibi quoque eamdem traderem. Sed est unum perfugium doctrina ac litterae, quibus semper usi sumus: quae secundis rebus delectationem modo habere videbantur, nunc vero etiam salutem. Sed, ut ad initium revertar, cave dubites quin omnia de salute ac reditu tuo perfecta sint.

XXVI.

Quo anno scripta sit epistola incertum est.

CICERO S. D. M. FADIO GALLO.

1. Tantum quod ex Arpinati veneram, quum mihi a te litterae redditae sunt: ab eodemque accepi Avianii litteras, in quibus hoc inerat liberalissimum, nomina se facturum, quum venisset, qua ego vellem die. Fac, quaeso, qui ego

sum, esse te: estne aut tui pudoris aut nostri, primum rogare de die, deinde plus annua postulare? Sed essent, mi Galle, omnia facilia, si et ea mercatus esses, quae ego desiderabam, et ad eam summam, quam volueram. Ac tamen ista ipsa, quae te emisse scribis, non solum rata mihi erunt, sed etiam grata: plane enim intelligo te non modo studio, sed etiam amore usum quae te delectarint, hominem, ut ego semper iudicavi, in omni iudicio elegantissimum, quia me digna putaris, coëmisse. 2. Sed velim maneat Damasippus in sententia: prorsus enim ex istis emptionibus nullam desidero. Tu autem ignarus instituti mei, quanti ego genus omnino signorum omnium non aestimo, tanti ista quattuor aut quinque sumpsisti. Bacchas istas cum Musis Metelli comparas. Quid simile? primum ipsas ego Musas numquam tanti putassem atque id fecissem Musis omnibus approbantibus: sed tamen erat aptum bibliothecae studiisque nostris congruens. Bacchis vero ubi est apud me locus? — At pulchellae sunt. — Novi optime et saepe vidi. Nominatim tibi signa mihi nota mandassem, si probassem. Ea enim signa ego emere soleo, quae ad similitudinem gymnasiorum exornent mihi in palaestra locum. Martis vero signum quo mihi pacis auctori? Gaudeo nullum Saturni signum fuisse: haec enim duo signa putarem mihi aes alienum attulisse. Mercurii mallem aliquod fuisset: felicius, puto, cum Avianio transigere possemus. 3. Quod tibi destinaras τραπεζοφόρον, si te delectat, habebis: sin autem sententiam mutasti, ego habebo scilicet. — Ista quidem summa ne ego multo libentius emerim deversorium Tarracinae, ne semper hospiti molestus sim. Omnino liberti mei video esse culpam, cui plane res certas mandaram, itemque Iunii, quem puto tibi notum esse, Avianii familiarem. Exhedria quaedam mihi nova sunt instituta in porticula Tusculani. Ea volebam tabellis ornare: etenim, si quid generis istius modi me delectat, pictura delectat. Sed tamen, si ista mihi sunt habenda, certiorem velim me facias ubi sint, quando arcessantur, quo genere vecturae. Si enim Damasippus in sententia non manebit, aliquem Pseudodamasippum vel cum iactura reperiemus. 4. Quod ad me de domo scribis iterum,

iam id ego proficiscens mandabam meae Tulliae: ea enim ipsa hora acceperam tuas litteras. Egeram etiam cum tuo Nicia, quod is utitur, ut scis, familiariter Cassio. Ut redii autem prius quam tuas legi has proximas litteras, quaesivi de mea Tullia quid egisset. Per Liciniam se egisse dicebat, sed opinor Cassium uti non ita multum sorore: eam porro negare se audere, quum vir abesset — est enim profectus in Hispaniam Dexius — illo et absente et insciente migrare. Est mihi gratissimum tanti a te aestimatam consuetudinem vitae victusque nostri, primum, ut eam domum sumeres, ut non modo prope me, sed plane mecum habitare posses, deinde ut migrare tanto opere festines. Sed ne vivam, si tibi concedo, ut eius rei tu cupidior sis quam ego sum. Itaque omnia experiar. Video enim quid mea intersit, quid utriusque nostrum. Si quid egero, faciam ut scias. Tu et ad omnia rescribes et quando te exspectem facies me, si tibi videtur, certiorem.

XXVII.

Scripta est epistola a. u. c. 710.

CICERO CURIO S. D.

1. Ego vero iam te nec hortor nec rogo, ut domum redeas: quin hinc ipse evolare cupio et aliquo pervenire, *ubi nec Pelopidarum nomen nec facta audiam.* Incredibile est quam turpiter mihi facere videar, qui his rebus intersim. Ne tu videris multo ante providisse quid impenderet tum, quum hinc profugisti. Quamquam haec etiam auditu acerba sunt, tamen audire tolerabilius est quam videre. In campo certe non fuisti, quum H. II. comitiis quaestoriis institutis sella Q. Maximi, quem illi consulem esse dicebant, posita esset, quo mortuo nunciato sella sublata est. Ille autem, qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit: consulem H. VII. renunciavit, qui usque ad Kalendas Ian. esset, quae erant futurae mane postridie. Ita Caninio consule scito neminem prandisse. Nihil tamen eo consule mali factum est: fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. 2. Haec tibi ridicula videntur — non enim

ades —, qui si videres, lacrimas non teneres. Quid, si caetera scribam? Sunt enim innumerabilia generis eiusdem, quae quidem ego non ferrem, nisi me in philosophiae portum contulissem et nisi haberem socium studiorum meorum Atticum nostrum: cuius quoniam proprium te esse scribis mancipio et nexo, meum autem usu et fructu, contentus isto sum. Id enim est cuiusque proprium, quo quisque fruitur atque utitur. Sed haec alias pluribus. 3. Acilius, qui in Graeciam cum legionibus missus est, maximo meo beneficio est: bis enim est a me iudicio capitis rebus salvis defensus et est homo non ingratus meque vehementer observat. Ad eum de te diligentissime scripsi eamque epistolam cum hac epistola coniunxi, quam ille quo modo acceperit et quid tibi pollicitus sit velim ad me scribas.

XXVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO VARRONI.

1. Caninius noster me tuis verbis admonuit, ut scriberem ad te, si quid esset quod putarem te scire oportere. Est igitur adventus Caesaris scilicet in exspectatione, neque tu id ignoras. Sed tamen, quum ille scripsisset, ut opinor, se in Alsiense venturum, scripserunt ad eum sui, ne id faceret: multos ei molestos fore ipsumque multis: Ostiae videri commodius eum exire posse. Id ego non intelligebam quid interesset. Sed tamen Hirtius mihi dixit et se ad eum et Balbum et Oppium scripsisse, ut ita faceret, homines, ut cognovi, amantes tui. 2. Hoc ego idcirco nosse te volui, ut scires hospitium tibi ubi parares vel potius ut utrobique: quid enim ille facturus sit incertum est: et simul ostentavi tibi me istis esse familiarem et consiliis eorum interesse. Quod ego cur nolim nihil video. Non enim est idem ferre, si quid ferendum est, et probare, si quid non probandum est. Etsi quid non probem equidem iam nescio praeter initia rerum: nam haec in voluntate fuerunt. Vidi enim — nam tu aberas — nostros amicos cupere bellum, hunc autem non tam cupere quam non timere — ergo haec consilii fuerunt,

reliqua necessaria —, vincere autem aut hos aut illos necesse esse. 3. Scio te semper mecum in luctu fuisse, quum videremus quum illud ingens malum alterius utrius exercitus et ducum interitum, tum vero extremum malorum omnium esse civilis belli victoriam: quam quidem ego etiam illorum timebam, ad quos veneramus. Crudeliter enim ociosis minabantur, eratque iis et tua invisa voluntas et mea oratio. Nunc vero, si essent nostri potiti, valde intemperantes fuissent: erant enim nobis perirati, quasi quidquam de nostra salute decrevissemus, quod non idem illis censuissemus, aut quasi utilius rei publicae fuerit eos etiam ad bestiarum auxilium confugere quam vel emori vel cum spe si non optima, at aliqua tamen vivere. 4. At in perturbata re publica vivimus. Quis negat? Sed hoc viderint ii, qui nulla sibi subsidia ad omnes vitae status paraverunt. Huc enim ut venirem, superior longius quam volui fluxit oratio. Quum enim te semper magnum hominem duxi, tum, quod his tempestatibus es prope solus in portu fructusque doctrinae percipis eos, qui maximi sunt, ut ea consideres eaque tractes, quorum et usus et delectatio est omnibus istorum et actis et voluptatibus anteponenda. Equidem hos tuos Tusculanenses dies instar esse vitae puto libenterque omnibus omnes opes concesserim, ut mihi liceat vi nulla interpellante isto modo vivere. 5. Quod nos quoque imitamur, ut possumus, et in nostris studiis libentissime conquiescimus. Quis enim hoc non dederit nobis, ut, quum opera nostra patria sive non possit uti sive nolit, ad eam vitam revertamur, quam multi docti homines, fortasse non recte, sed tamen multi etiam rei publicae praeponendam putaverunt? Quae igitur studia magnorum hominum sententia vacationem habent quandam publici muneris, iis concedente re publica cur non abutamur? 6. Sed plus facio quam Caninius mandavit. Is enim si quid ego scirem rogarat, quod tu nescires: ego tibi ea narro, quae tu melius scis quam ipse, qui narro. Faciam ergo illud, quod rogatus sum, ut eorum, quae temporis huius sint, quae vera audiero, ne quid ignores.

XXIX.

Scripta est epistola a. u. c. 709.

CICERO DOLABELLAE.

1. Gratulor Baiis nostris, si quidem, ut scribis, salubres repente factae sunt, nisi forte te amant et tibi adsentantur et tam diu, dum tu ades, sunt oblitae sui. Quod quidem si ita est, minime miror caelum etiam et terras vim suam, si tibi ita conveniat, dimittere. 2. Oratiunculam pro Deiotaro, quam requirebas, habebam mecum, quod non putaram. Itaque eam tibi misi: quam velim sic legas, ut causam tenuem et inopem nec scriptione magno opere dignam. Sed ego hospiti veteri et amico munusculum [volui] mittere levidense crasso filo, cuius modi ipsius solent esse munera. Tu velim animo sapienti fortique sis, ut tua moderatio et gravitas aliorum infamet iniuriam.

XXX.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

CICERO DOLABELLAE S.

1. C. Subernius Calenus et meus est familiaris et Leptae nostri familiarissimi pernecessarius. Is quum vitandi belli causa profectus esset in Hispaniam cum M. Varrone ante bellum, ut in ea provincia esset, in qua nemo nostrum post Afranium superatum bellum ullum fore putarat, incidit in ea ipsa mala, quae summo studio vitaverat. Oppressus est enim bello repentino, quod bellum commotum a Scapula ita postea confirmatum est a Pompeio, ut nulla ratione ab illa miseria se eripere posset. 2. Eadem causa fere est M. Planii Heredis, qui est item Calenus, Leptae nostri familiarissimus. Hosce igitur ambo tibi sic commendo, ut maiore cura, studio, sollicitudine animi commendare non possim. Volo ipsorum causa, meque in eo vehementer et amicitia movet et humanitas. Lepta vero quum ita laboret, ut eius fortunae videantur in discrimen venire, non possum ego non aut proxime atque ille aut etiam aeque laborare. Quapropter etsi saepe expertus sum quantum me amares, tamen sic velim

tibi persuadeas, id me in hac re maxime iudicaturum. 3. Peto igitur a te vel, si pateris, oro, ut homines miseros et fortuna, quam vitare nemo potest, magis quam culpa calamitosos conserves incolumes, velisque per te me hoc muneris quum ipsis amicis hominibus, quum municipio Caleno, quocum mihi magna necessitudo est, tum Leptae, quem omnibus antepono, dare. 4. Quod dicturus sum, puto equidem non valde ad rem pertinere, sed tamen nihil obest dicere. Res familiaris alteri eorum valde exigua est, alteri vix equestris. Quapropter quoniam his Caesar vitam sua liberalitate concessit nec est quod iis praeterea magno opere possit adimi, reditum, si me tantum amas, quantum certe amas, hominibus confice. In quo nihil est praeter viam longam: quam idcirco non fugiunt, ut et vivant cum suis et moriantur domi. Quod ut enitare contendasque vel potius ut perficias — posse enim te mihi persuasi —, vehementer te etiam atque etiam rogo.

XXXI.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO PAETO S.

1. Duabus tuis epistolis respondebo: uni, quam quadriduo ante acceperam a Zetho: alteri, quam attulerat Phileros tabellarius. Ex prioribus tuis litteris intellexi pergratam tibi [esse curam meam valetudinis tuae animumque erga te meum quem tibi] perspectum esse gaudeo. Sed, mihi crede, non perinde, ut est reapse, ex litteris perspicere potuisti. Nam quum a satis multis — non enim possum aliter dicere — et coli me videam et diligi, nemo est illorum omnium mihi te iucundior. Nam quod me amas, quod id et iam pridem et constanter facis, est id quidem magnum atque haud scio an maximum, sed tibi commune cum multis: quod tu ipse tam amandus es tamque dulcis tamque in omni genere iucundus, id est proprie tuum. 2. Accedunt non Attici, sed salsiores quam illi Atticorum, Romani veteres atque urbani sales. Ego autem — existimes licet quod lubet — mirifice capior facetiis, maxime nostratibus, praesertim quum eas videam primum oblitas Latio tum, quum in urbem nostram

est infusa peregrinitas, nunc vero etiam braccatis et transalpinis nationibus, ut nullum veteris leporis vestigium appareat. Itaque, te quum video, omnes mihi Granios, omnes Lucilios, vere ut dicam, Crassos quoque et Laelios videre videor. Moriar, si praeter te quemquam reliquum habeo in quo possim imaginem antiquae et vernaculae festivitatis agnoscere. Ad hos lepores quum amor erga me tantus accedat, miraris me tanta perturbatione valetudinis tuae tam graviter exanimatum fuisse? 3. Quod autem altera epistola purgas te non dissuasorem mihi emptionis Neapolitanae fuisse, sed auctorem commorationis urbanae, neque ego aliter accepi: intellexi tamen idem, quod his intelligo litteris, non existimasse te mihi licere, id quod ego arbitrabar, res has non omnino quidem, sed magnam partem relinquere. Catulum mihi narras et illa tempora. Quid simile? Ne mi quidem ipsi tunc placebat diutius abesse ab rei publicae custodia. Sedebamus enim in puppi et clavum tenebamus: nunc autem vix est in sentina locus. 4. An minus multa senatus consulta futura putas, si ego sim Neapoli? Romae quum sum et urgeo forum, senatus consulta scribuntur apud amatorem tuum, familiarem meum. Et quidem quum im mentem venit, ponor ad scribendum, et ante audio senatus consultum in Armeniam et Syriam esse perlatum, quod in meam sententiam factum esse dicatur, quam omnino mentionem ullam de ea re esse factam. Atque hoc nolim me iocari putes: nam mihi scito iam a regibus ultimis adlatas esse litteras, quibus mihi gratias agant, quod se mea sententia reges appellaverim: quos ego non modo reges appellatos, sed omnino natos nesciebam. 5. Quid ergo est? Tamen, quam diu hic erit noster hic praefectus moribus, parebo auctoritati tuae: quum vero aberit, ad fungos me tuos conferam. Domum si habebo, in denos dies singulos sumptuariae legis dies conferam. Sin autem minus invenero quod placeat, decrevi habitare apud te: scio enim me nihil tibi gratius facere posse. Domum Sullanam desperabam iam, ut tibi proxime scripsi, sed tamen non abieci. Tu velim, ut scribis, cum fabris eam perspicias. Si enim nihil est in parietibus aut in tecto vitii, caetera mihi probabuntur.

XXXII.

Scripta est epistola a. u. c. 708.

CICERO PAETO S.

1. Delectarunt me tuae litterae, in quibus primum amavi amorem tuum, qui te ad scribendum incitavit verentem, ne Silius suo nuncio aliquid mihi sollicitudinis attulisset: de quo et tu mihi antea scripseras, bis quidem eodem exemplo, facile ut intelligerem te esse commotum, et ego tibi accurate rescripseram, ut quoquo modo in tali re atque tempore aut liberarem te ista cura aut certe levarem. 2. Sed quoniam proximis quoque litteris ostendis, quantae tibi curae sit ea res, sic, mi Paete, habeto: quidquid arte fieri potuerit — non enim iam satis est consilio pugnare: artificium quoddam excogitandum est —, sed tamen quidquid elaborari aut effici potuerit ad istorum benevolentiam conciliandam et colligendam, summo studio me consecutum esse, nec frustra, ut arbitror: sic enim color, sic observor ab omnibus iis, qui a Caesare diliguntur, ut ab iis me amari putem. Nam etsi non facile diiudicatur amor verus et fictus, nisi aliquod incidat eius modi tempus, ut quasi aurum igni, sic benevolentia fidelis periculo aliquo perspici possit, caetera sunt signa communia, sed ego uno utor argumento, quam ob rem me ex animo vereque arbitrer diligi, quia et nostra fortuna ea est et illorum, ut simulandi causa non sit. 3. De illo autem, quem penes est omnis potestas, nihil video quod timeam: nisi quod omnia sunt incerta, quum a iure discessum est, nec praestari quidquam potest, quale futurum sit, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine. Sed tamen eius ipsius nulla re a me offensus est animus. Est enim adhibita in ea re ipsa summa a nobis moderatio. Ut enim olim arbitrabar esse meum libere loqui, cuius opera esset in civitate libertas, sic ea nunc amissa nihil loqui quod offendat aut illius aut eorum, qui ab illo diliguntur, voluntatem. Effugere autem si velim non nullorum acute aut facete dictorum famam, fama ingenii mihi est abiicienda: quod si id possem, non recusarem. 4. Sed tamen ipse Caesar habet peracre iudicium, et, ut Ser-

vius, frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret: 'Hic versus Plauti non est, hic est,' quod tritas aures haberet notandis generibus poëtarum et consuetudine legendi, sic audio Caesarem, quum volumina iam confecerit *ἀποφϑεγμάτων*, si quod adferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reiicere solere: quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere cotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quae fortasse illis quum dixi nec illitterata nec insulsa esse videantur. Haec ad illum cum reliquis actis perferuntur: ita enim ipse mandavit. Sic fit ut, si quid praeterea de me audiat, non audiendum putet. Quam ob rem Oenomao tuo nihil utor: etsi posuisti loco versus Accianos. 5. Sed quae est invidia aut quid mihi nunc invideri potest? Verum fac esse omnia. Sic video philosophis placuisse iis, qui mihi soli videntur vim virtutis tenere, nihil esse sapientis praestare nisi culpam: qua mihi videor dupliciter carere, et quod ea senserim, quae rectissima fuerunt, et quod, quum viderem praesidii non satis esse ad ea obtinenda, viribus certandum cum valentioribus non putarim. Ergo in officio boni civis certe non sum reprehendendus. Reliquum est, ne quid stulte, ne quid temere dicam aut faciam contra potentes: id quoque puto esse sapientis. Caetera vero, quid quisque me dixisse dicat aut quo modo ille accipiat aut qua fide mecum vivant ii, qui me adsidue colunt et observant, praestare non possum. 6. Ita fit ut et consiliorum superiorum conscientia et praesentis temporis moderatione me consoler et illam Accii similitudinem non [modo] iam ad invidiam, sed ad fortunam transferam, quam existimo levem et imbecillam ab animo firmo et gravi tamquam fluctum a saxo frangi oportere. Etenim quum plena sint monumenta Graecorum, quem ad modum sapientissimi viri regna tulerint vel Athenis vel Syracusis, quum servientibus suis civitatibus fuerint ipsi quodam modo liberi, ego me non putem tueri meum statum sic posse, ut neque offendam animum cuiusquam nec frangam dignitatem meam? 7. Nunc venio ad iocationes tuas, quoniam tu secundum Oenomaum Accii, non, ut olim solebat, Atellanam, sed, ut nunc fit, mimum introduxisti. Quem tu mihi † popillium, quem

denarium narras? quam tyrotarichi patinam? Facilitate mea ista ferebantur antea: nunc mutata res est. Hirtium ego et Dolabellam dicendi discipulos habeo, cenandi magistros. Puto enim te audisse, si forte ad vos omnia perferuntur, illos [apud me declamitare, me] apud eos cenitare. Tu autem quod mihi bonam copiam eiures nihil est: tum enim, quum rem habebas, quaesticulus te faciebat attentiorem: nunc, quum tam aequo animo bona perdas, non eo sis consilio, ut, quum me hospitio recipias, aestimationem te aliquam putes accipere: etiam haec levior est plaga ab amico quam a debitore. 8. Nec tamen eas cenas quaero, ut magnae reliquiae fiant: quod erit, magnificum sit et lautum. Memini te mihi Phameae cenam narrare: temperius fiat, caetera eodem modo. Quod si perseveras me ad matris tuae cenam revocare, feram id quoque. Volo enim videre animum, qui mihi audeat ista, quae scribis, apponere aut etiam polypum Miniani Iovis similem. Mihi crede, non audebis. Ante meum adventum fama ad te de mea nova lautitia veniet: eam extimesces. Neque est quod in promulside spei ponas aliquid, quam totam sustuli. Solebam enim antea debilitari oleis et Lucanicis tuis. 9. Sed quid haec loquimur? liceat modo isto venire. Tu vero — volo enim abstergere animi tui metum —, ad tyrotarichum antiquum redi. Ego tibi unum sumptum adferam, quod balneum calfacias oportebit: caetera more nostro: superiora illa lusimus. 10. De villa Seliciana et curasti diligenter et scripsisti facetissime. Itaque puto me praetermissurum. Salis enim satis est, sannionum parum. Vale.

XXXIII.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO PAETO.

1. Dupliciter delectatus sum tuis litteris, et quod ipse risi et quod te intellexi iam posse ridere. Me autem a te, ut scurram velitem, malis oneratum esse non moleste tuli. Illud doleo, in ista loca venire me, ut constitueram, non potuisse: habuisses enim non hospitem, sed contubernalem. At quem virum! non eum, quem tu es solitus promulside

conficere. Integram famem ad ovum adfero: itaque usque ad assum vitulinum opera perducitur. Illa mea, quem solebas antea laudare, 'O hominem facilem! o hospitem non gravem!' abierunt. Nos omnem nostram de re publica curam, cogitationem de dicenda in senatu sententia, commentationem causarum abiecimus: in Epicuri nos adversarii nostri castra coniecimus, nec tamen ad hanc insolentiam, sed ad illam tuam lautitiam, veterem dico, quum in sumptum habebas: etsi numquam plura praedia habuisti. 2. Proinde te para: cum homine et edaci tibi res est et qui iam aliquid intelligat: ὀψιμαθεῖς autem homines scis quam insolentes sint. Dediscendae tibi sunt sportellae et artolagani tui. Nos iam etiam artis tantum habemus, ut Verrium tuum et Camillum — qua munditia homines! qua elegantia! — vocare saepius audeamus. Sed vide audaciam: etiam Hirtio cenam dedi, sine pavone tamen: in ea cena coquus meus praeter ius fervens nihil non potuit imitari. 3. Haec igitur est nunc vita nostra: mane salutamus domi et bonos viros multos, sed tristes, et hos laetos victores, qui me quidem perofficiose et peramanter observant. Ubi salutatio defluxit, litteris me involvo, aut scribo aut lego. Veniunt etiam qui me audiunt quasi doctum hominem, quia paullo sum quam ipsi doctior. Inde corpori omne tempus datur. Patriam eluxi iam et gravius et diutius quam ulla mater unicum filium. Sed cura, si me amas, ut valeas, ne ego te iacente bona tua comedim. Statui enim tibi ne aegroto quidem parcere.

XXXIV.

Annus quo scripta sit epistola accurate definiri non potest.

CICERO PAETO S.

1. Ain tandem? insanire tibi videris, quod imitere verborum meorum, ut scribis, fulmina? Tum insanires, si consequi non posses: quum vero etiam vincas, me prius irrideas quam te oportet. Qua re nihil tibi opus est illud a Trabea, sed potius *ἀπότευγμα* meum. Verum tamen quid tibi ego in epistolis videor? nonne plebeio sermone agere tecum? Nec enim semper eodem modo. Quid enim simile habet epi-

stola aut iudicio aut contioni? Quin ipsa iudicia non solemus omnia tractare uno modo. Privatas causas et eas tenues agimus subtilius, capitis aut famae scilicet ornatius: epistolas vero cotidianis verbis texere solemus. 2. Sed tamen, mi Paete, qui tibi venit in mentem negare Papirium quemquam umquam nisi plebeium fuisse? Fuerunt enim patricii minorum gentium, quorum princeps L. Papirius Mugillanus, qui censor cum L. Sempronio Atratino fuit, quum antea consul cum eodem fuisset, annis post Romam conditam CCCXII. Sed tum Papisii dicebamini. Post hunc XIII fuerunt sella curuli ante L. Papirium Crassum, qui primum Papisius est vocari desitus. Is dictator cum L. Papirio Cursore, magistro equitum, factus est annis post Romam conditam CCCCXV. et quadriennio post consul cum C. Duilio. Hunc secutus est Cursor, homo valde honoratus: deinde L. Maso aedilicius: inde multi Masones: quorum quidem tu omnium patriciorum imagines habeas volo. 3. Deinde Carbones et Turdi insequuntur. Hi plebeii fuerunt, quos contemnas censeo. Nam praeter hunc C. Carbonem, quem Damasippus occidit, civis e re publica Carbonum nemo fuit. Cognovimus Cn. Carbonem et eius fratrem scurram: quid his improbius? De hoc amico meo, Rubriae filio, nihil dico. Tres illi fratres fuerunt C. Cn. M. Carbones. Marcus P. Flacco accusante est condemnatus, fur magnus, ex Sicilia: Caius accusante L. Crasso cantharidas sumpsisse dicitur: is et tribunus pl. seditiosus et P. Africano vim attulisse existimatus est. Hoc vero, qui Lilybaei a Pompeio nostro est interfectus, improbior nemo meo iudicio fuit. Iam pater eius accusatus a M. Antonio sutorio atramento absolutus putatur. Qua re ad patres censeo revertare: plebeii quam fuerint importuni vides.

XXXV.

Scripta est epistola a. u. c. 711.

CICERO PAETO S. D.

1. Rufum istum, amicum tuum, de quo iterum iam ad me scribis, adiuvarem quantum possem, etiam si ab eo laesus essem, quum te tanto opere viderem eius causa laborare:

quum vero et ex tuis litteris et ex illius ad me missis intelligam et iudicem magnae curae ei salutem meam fuisse, non possum ei non amicus esse, neque solum tua commendatione, quae apud me, ut debet, valet plurimum, sed etiam voluntate ac iudicio meo. Volo enim te scire, mi Paete, initium mihi suspicionis et cautionis et diligentiae fuisse litteras tuas: quibus litteris congruentes fuerunt aliae postea multorum. Nam et Aquini et Fabrateriae consilia sunt inita de me, quae te video inaudisse, et, quasi divinarent quam his molestus essem futurus, nihil aliud egerunt nisi me ut opprimerent. Quod ego non suspicans incautior fuissem, nisi a te admonitus essem. Quam ob rem iste tuus amicus apud me commendatione non eget. Utinam ea fortuna rei publicae sit, ut ille me quam gratissimum possit cognoscere! Sed haec hactenus. 2. Te ad cenas itare desisse moleste fero. Magna enim te delectatione et voluptate privasti. Deinde etiam vereor — licet enim verum dicere —, ne nescio quid illud, quod solebas, dediscas et obliviscare, cenulas facere. Nam si tum, quum habebas quos imitarere, non multum proficiebas, quid nunc te facturum putem? Spurinna quidem, quum ei rem demonstrassem et vitam tuam superiorem exposuissem, magnum periculum summae rei publicae demonstrabat, nisi ad superiorem consuetudinem tum, quum Favonius flaret, revertisses: hoc tempore ferri posse, si forte tu frigus ferre non posses. 3. Sed mehercule, mi Paete, extra iocum moneo te, quod pertinere ad beate vivendum arbitror, ut cum viris bonis, iucundis, amantibus tui vivas. Nihil est aptius vitae, nihil ad beate vivendum accommodatius. Nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitae atque victus remissionemque animorum, quae maxime sermone efficitur familiari, qui est in conviviis dulcissimus, ut sapientius nostri quam Graeci: illi *συμπόσια* aut *σύνδειπνα*, id est, compotationes aut concenationes, nos convivia, quod tum maxime simul vivitur. Vides ut te philosophando revocare coner ad cenas? Cura ut valeas: id foris cenitando facillime consequere. 4. Sed cave, si me amas, existimes me, quod iocosius scribam, abiecisse curam rei publicae. Sic tibi, mi Paete, persuade, me dies et noctes nihil aliud

agere, nihil curare nisi ut mei cives salvi liberique sint. Nullum locum praetermitto monendi, agendi, providendi: hoc denique animo sum, ut, si in hac cura atque administratione vita mihi ponenda sit, praeclare actum mecum putem. Etiam atque etiam vale.

XXXVI.

Scripsit a. u. c. 704.

CICERO IMP. PAETO.

1. Summum me ducem litterae tuae reddiderunt: plane nesciebam te tam peritum esse rei militaris. Pyrrhi te libros et Cineae video lectitasse. Itaque obtemperare cogito praeceptis tuis: hoc amplius, navicularum habere aliquid in ora maritima: contra equitem Parthum negant ullam armaturam meliorem inveniri posse. Sed quid ludimus? nescis quo cum imperatore tibi negocium sit. *Παιδείαν Κύρου*, quam contriveram legendo, totam in hoc imperio explicavi. 2. Sed iocabimur alias coram, ut spero, brevi tempore. Nunc ades ad imperandum vel ad parendum potius: sic enim antiqui loquebantur. Cum M. Fadio, quod scire te arbitror, mihi summus usus est, valdeque eum diligo quum propter summam probitatem eius ac singularem modestiam tum quod in iis controversiis, quas habeo cum tuis combibonibus Epicureis, optima opera eius uti soleo. 3. Is quum ad me Laodiceam venisset mecumque ego eum esse vellem, repente percussus est atrocissimis litteris, in quibus scriptum erat fundum Herculanensem a Q. Fadio fratre proscriptum esse, qui fundus cum eo communis esset. Id M. Fadius pergraviter tulit existimavitque fratrem suum, hominem non sapientem, impulsu inimicorum suorum eo progressum esse. Nunc, si me amas, mi Paete, negocium totum suscipe: molestia Fadium libera. Auctoritate tua nobis opus est et consilio et etiam gratia. Noli pati litigare fratres et iudiciis turpibus conflictari. Matonem et Pollionem inimicos habet Fadius. Quid multa? non mehercule tam perscribere possum quam mihi gratum feceris, si ociosum Fadium reddideris. Id ille in te positum esse putat mihique persuadet.

XXXVII.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO PLANCO.

1. Et afui proficiscens in Graeciam et postea quam de meo cursu rei publicae sum voce revocatus, numquam per M. Antonium quietus fui: cuius tanta est non insolentia — nam id quidem vulgare vitium est —, sed immanitas, non modo ut vocem, sed ne vultum quidem liberum possit ferre cuiusquam. Itaque mihi maximae curae est non de mea quidem vita, cui satis feci vel aetate vel factis vel, si quid etiam hoc ad rem pertinet, gloria, sed me patria sollicitat in primisque, mi Plance, exspectatio consulatus tui, quae ita longa est, ut optandum sit ut possimus ad id tempus rei publicae spiritum ducere. Quae potest enim spes esse in ea re publica, in qua hominis impotentissimi atque intemperantissimi armis oppressa sunt omnia? et in qua nec senatus nec populus vim habet ullam? nec leges ullae sunt nec iudicia nec omnino simulacrum aliquod ac vestigium civitatis? 2. Sed quoniam acta omnia mitti ad te arbitrabar, nihil erat quod singulis de rebus scriberem. Illud autem erat amoris mei, quem a tua pueritia susceptum non servavi solum, sed etiam auxi, monere te atque hortari, ut in rem publicam omni cogitatione curaque incumberes. Quae si ad tuum tempus perducitur, facilis gubernatio est: ut perducatur autem, magnae quum diligentiae est tum etiam fortunae. 3. Sed et te aliquanto ante, ut spero, habebimus et, praeterquam quod rei publicae consulere debemus, tamen tuae dignitati ita favemus, ut omne nostrum consilium, studium, officium, operam, laborem, diligentiam ad amplitudinem tuam conferamus. Ita facillime et rei publicae, quae mihi carissima est, et amicitiae nostrae, quam sanctissime nobis colendam puto, me intelligo satis facturum. 4. Furnium nostrum tanti a te fieri, quantum ipsius humanitas et dignitas postulat, nec miror et gaudeo: teque hoc existimare volo, quidquid in eum iudicii officiique contuleris, id ita me accipere, ut in me ipsum te putem contulisse.

XXXVIII.

Pertinet epistola ad a. u. c. 711.

CICERO PLANCO S.

1. Binas a te accepi litteras eodem exemplo: quod ipsum argumento mihi fuit diligentiae tuae. Intellexi enim te laborare ut ad me mihi exspectatissimae litterae perferrentur. Ex quibus cepi fructum duplicem mihique in comparatione difficilem ad iudicandum, amoremne erga me tuum an animum in rem publicam pluris aestimandum putarem. Est omnino patriae caritas meo quidem iudicio maxima, sed amor voluntatisque coniunctio plus certe habet suavitatis. Itaque commemoratio tua paternae necessitudinis benevolentiaeque eius, quam erga me a pueritia contulisses, caeterarumque rerum, quae ad eam sententiam pertinebant, incredibilem mihi laetitiam attulerunt. 2. Rursus declaratio animi tui, quem haberes de re publica quemque habiturus esses, mihi erat iucundissima: eoque maior erat haec laetitia, quod ad illa superiora accedebat. Itaque te non hortor solum, mi Plance, sed plane etiam oro, quod feci iis litteris, quibus tu humanissime respondisti, ut tota mente omnique animi impetu in rem publicam incumbas. Nihil est quod tibi maiori fructui gloriaeque esse possit, nec quidquam ex omnibus rebus humanis est praeclarius aut praestantius quam de re publica bene mereri. 3. Adhuc enim — patitur tua summa humanitas et sapientia me quod sentiam libere dicere — fortuna suffragante videris res maximas consecutus: quod quamquam sine virtute non potuisses, tamen ex maxima parte ea, quae es adeptus, fortunae temporibusque tribuuntur: his temporibus difficillimis rei publicae quidquid subveneris, id erit totum et proprium tuum. Incredibile est omnium civium, latronibus exceptis, odium in Antonium: magna spes in te et in tuo exercitu, magna exspectatio. Cuius, per deos! gratiae gloriaeque cave tempus amittas. Sic moneo ut filium, sic faveo ut mihi, sic hortor ut et pro patria et amicissimum.

XXXIX.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

CICERO PLANCO.

1. Quae locutus est Furnius noster de animo tuo in rem publicam, ea gratissima fuerunt senatui populoque Romano probatissima: quae autem recitatae litterae sunt in senatu, nequaquam consentire cum Furnii oratione visae sunt. Pacis enim auctor eras, quum collega tuus, vir clarissimus, a foedissimis latronibus obsideretur: qui aut positis armis pacem petere debent aut, si pugnantes eam postulant, victoria pax, non pactione parienda est. Sed de pace litterae vel Lepidi vel tuae quam in partem acceptae sint ex viro optimo, fratre tuo, et ex C. Furnio poteris cognoscere. 2. Me autem impulit tui caritas, ut, quamquam nec tibi ipsi consilium deesset et fratris Furniique benevolentia fidelisque prudentia tibi praesto esset futura, vellem tamen meae quoque auctoritatis pro plurimis nostris necessitudinibus praeceptum ad te aliquod pervenire. Crede igitur mihi, Plance, omnes, quos adhuc gradus dignitatis consecutus sis — es autem adeptus amplissimos —, eos honorum vocabula habituros, non dignitatis insignia, nisi te cum libertate populi Romani et cum senatus auctoritate coniunxeris. Seiunge te, quaeso, aliquando ab iis, cum quibus te non tuum iudicium, sed temporum vincla coniunxerunt. 3. Complures in perturbatione rei publicae consules dicti, quorum nemo consularis habitus, nisi qui animo exstitit in rem publicam consulari. Talem igitur te esse oportet, qui primum te ab impiorum civium tui dissimillimorum societate seiungas: deinde te senatui bonisque omnibus auctorem, principem, ducem praebeas: postremo, ut pacem esse iudices non in armis positis, sed in abiecto armorum et servitutis metu. Haec si et ages et senties, tum eris non modo consul et consularis, sed magnus etiam consul et consularis. Sin aliter, tum in istis amplissimis nominibus honorum non modo dignitas nulla erit, sed erit summa deformitas. Haec impulsus benevolentia scripsi paullo severius, quae tu in experiendo ea ratione, quae te digna est, vera esse cognosces. D. XIII. Kal. Apriles.

XL.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

CICERO PLANCO.

1. Etsi rei publicae causa maxime gaudere debeo tantum ei te praesidii, tantum opis attulisse extremis paene temporibus, tamen ita te victorem complectar re publica recuperata, ut magnam partem mihi laetitiae tua dignitas adfert, quam et esse iam et futuram amplissimam intelligo. Cave enim putes ullas umquam litteras gratiores quam tuas in senatu esse recitatas. Idque contigit quum meritorum tuorum in rem publicam eximia quadam magnitudine tum verborum sententiarumque gravitate. Quod mihi quidem minime novum, qui et te nossem et tuarum litterarum ad me missarum promissa meminissem et haberem a Furnio nostro tua penitus consilia cognita: sed senatui maiora visa sunt quam erant exspectata, non quo umquam de tua voluntate dubitasset, sed nec quantum facere posses nec quoad progredi velles exploratum satis habebat. 2. Itaque quum a. d. VII. Idus Apriles mane mihi tuas litteras M. Varisidius reddidisset easque legissem, incredibili gaudio sum elatus, quumque magna multitudo optimorum virorum et civium me de domo deduceret, feci continuo omnes participes meae voluptatis. Interim ad me venit Munatius noster, ut consuerat: at ego ei litteras tuas: nihildum enim sciebat. Nam ad me primum Varisidius, idque sibi a te mandatum esse dicebat. Paullo post idem mihi Munatius eas litteras legendas dedit, quas ipsi miseras, et eas, quas publice. 3. Placuit nobis, ut statim ad Cornutum praetorem urbanum litteras deferremus, qui, quod consules aberant, consulare munus sustinebat more maiorum. Senatus est continuo convocatus frequensque convenit propter famam atque exspectationem tuarum litterarum. Recitatis litteris oblata religio Cornuto est pullariorum admonitu, non satis diligenter eum auspiciis operam dedisse, idque a nostro collegio comprobatum est. Itaque res dilata est in posterum. Eo autem die magna mihi pro tua dignitate contentio cum Servilio: qui quum gratia effe-

cisset ut sua sententia prima pronunciaretur, frequens eum senatus reliquit et in alia omnia discessit, meaeque sententiae, quae secunda pronunciata erat, quum frequenter adsentiretur senatus, rogatu Servilii P. Titius intercessit. 4. Res in posterum dilata. Venit paratus Servilius, Iovi ipsi iniquus, cuius in templo res agebatur. Hunc quem ad modum fregerim quantaque contentione Titium intercessorem abiecerim ex aliorum te litteris malo cognoscere. Unum hoc ex meis: senatus gravior, constantior, amicior tuis laudibus esse non potuit, quam tum fuit, nec vero tibi senatus amicior quam cuncta civitas. Mirabiliter enim populus Romanus universus et omnium generum ordinumque consensus ad liberandam rem publicam conspiravit. 5. Perge igitur, ut agis, nomenque tuum commenda immortalitati, atque haec omnia, quae habent speciem gloriae, collecta inanissimis splendoris insignibus, contemne: brevia, fugacia, caduca existima. Verum decus in virtute positum est, quae maxime illustratur magnis in rem publicam meritis. Eam facultatem habes maximam, quam quoniam complexus tenes, perfice ut ne minus res publica tibi quam tu rei publicae debeas. Me tuae dignitatis non modo fautorem, sed etiam amplificatorem cognosces. Id quum rei publicae, quae mihi vita est mea carior, tum nostrae necessitudini debere me iudico. Atque in his curis, quas contuli ad dignitatem tuam, cepi magnam voluptatem, quod bene cognitam mihi T. Munatii prudentiam et fidem magis etiam perspexi in eius incredibili erga te benevolentia et diligentia. III. Idus Apriles.

XLI.

Scripsit a. u. c. 711.

CICERO S. D. FURNIO.

1. Si interest, id quod homines arbitrantur, rei publicae te, ut instituisti atque fecisti, navare operam rebusque maximis, quae ad exstinguendas reliquias belli pertinent, interesse, nihil videris melius neque laudabilius neque honestius facere posse istamque operam tuam, navitatem, animum in rem publicam celeritati praeturae anteponendam censeo.

Nolo enim te ignorare quantam laudem consecutus sis: mihi crede, proximam Planco, idque ipsius Planci testimonio, praeterea fama scientiaque omnium. 2. Quam ob rem si quid operis tibi etiam nunc restat, id maximo opere censeo persequendum. Quid enim honestius aut quid honesto anteponendum? Sin autem satis factum rei publicae putas, celeriter ad comitia, quoniam mature futura sunt, veniendum censeo: dum modo ne quid haec ambitiosa festinatio [aliquid] imminuat eius gloriae, quam consecuti sumus. Multi clarissimi viri, quum rei publicae darent operam, annum petitionis suae non obierunt. Quod eo facilius nobis est, quod non est annus hic tibi destinatus, ut, si aedilis fuisses, post biennium tuus annus esset. Nunc nihil praetermittere videbere usitati et quasi legitimi temporis ad petendum. Video autem Planco consule, etsi etiam sine eo rationes expeditas haberes, tamen splendidiorem petitionem tuam, si modo ista ex sententia confecta essent. 3. Omnino plura me scribere, quum tuum tantum consilium iudiciumque sit, non ita necesse arbitrabar, sed tamen sententiam meam tibi ignotam esse nolebam: cuius est haec summa, ut omnia te metiri dignitate malim quam ambitione maioremque fructum ponere in perpetuitate laudis quam in celeritate praeturae. Haec eadem locutus sum domi meae, adhibito Quinto fratre meo et Caecina et Calvisio, studiosissimis tui, quum Dardanus, libertus tuus, interesset. Omnibus probari videbatur oratio mea, sed tu optime iudicabis.

XLII.

Scripsit a. u. c. 711.

M. CICERO S. D. C. FURNIO.

1. Lectis tuis litteris, quibus declarabas aut omittendos Narbonenses aut cum periculo dimicandum, illud magis timui: quod vitatum non moleste fero. Quod de Planci et Bruti concordia scribis, in eo vel maximam spem pono victoriae. De Gallorum studio nos aliquando cognoscemus, ut scribis, cuius id opera maxime excitatum sit. Sed iam, mihi crede, cognovimus. Itaque iucundissimis tuis litteris stomachatus

sum in extremo. Scribis enim, si in Sextilem comitia, cito te: sin iam confecta, citius, ne diutius cum periculo fatuus sis. 2. O mi Furni, quam tu tuam causam non nosti, qui alienas tam facile discas! Tu nunc candidatum te putas et id cogitas, ut aut ad comitia curras aut, si iam confecta, domi tuae sis, ne cum maximo periculo, ut scribis, stultissimus sis? Non arbitror te ita sentire: omnes enim tuos ad laudem impetus novi. Quod si, ut scribis, ita sentis, non magis te quam de te iudicium reprehendo meum. Te adipiscendi magistratus levissimi et divulgatissimi, si ita adipiscare ut plerique, praepropera festinatio abducet a tantis laudibus, quibus te omnes in caelum iure et vere ferunt? Scilicet id agitur, utrum hac petitione an proxima praetor fias, non ut ita de re publica mereare, omni honore ut dignissimus iudicere. 3. Utrum nescis quam alte ascenderis an pro nihilo id putas? Si nescis, tibi ignosco, nos in culpa sumus: sin intelligis, ulla tibi est praetura vel officio, quod pauci, vel gloria, quam omnes sequuntur, dulcior? Hac de re et ego et Calvisius, homo magni iudicii tuique amantissimus, te accusamus cotidie. Comitia tamen, quoniam ex iis pendes, quantum facere possumus, quod multis de causis rei publicae arbitramur conducere, in Ianuarium mensem protrudimus. Vince igitur et vale.

XLIII.

Scripsit a. u. c. 711.

CICERO TREBONIO S.

1. Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me Idibus Martiis invitasses: reliquiarum nihil haberemus. At nunc cum iis tantum negocii est, ut vestrum illud divinum in rem publicam beneficium non nullam habeat querelam. Quod vero a te, viro optimo, seductus est tuoque beneficio adhuc vivit haec pestis, interdum, quod mihi vix fas est, tibi subirascor. Mihi enim negocii plus reliquisti uni quam praeter me omnibus. Ut enim primum post Antonii foedissimum discessum senatus haberi libere potuit, ad illum animum meum reverti pristinum, quem tu cum civi acerrimo, patre

tuo, in ore et amore semper habuisti. 2. Nam quum senatum a. d. XIII. Kalendas Ianuarias tribuni plebi vocavissent deque alia re referrent, totam rem publicam sum complexus egique acerrime senatumque iam languentem et defessum ad pristinam virtutem consuetudinemque revocavi magis animi quam ingenii viribus. Hic dies meaque contentio atque actio spem primum populo Romano attulit libertatis reciperandae. Nec vero ipse postea tempus ullum intermisi de re publica non cogitandi solum, sed etiam agendi. 3. Quod nisi res urbanas actaque omnia ad te perferri arbitrarer, ipse perscriberem, quamquam eram maximis occupationibus impeditus. Sed illa cognosces ex aliis: a me pauca et ea summatim. Habemus fortem senatum, consulares partim timidos, partim male sentientes. Magnum damnum factum est in Servio. L. Caesar optime sentit, sed, quod avunculus est, non acerrimas dicit sententias. Consules egregii, praeclarus D. Brutus, egregius puer Caesar, de quo spero equidem reliqua. Hoc vero certum habeto, nisi ille veteranos celeriter conscripsisset legionesque duae de exercitu Antonii ad eius se auctoritatem contulissent atque is oppositus esset terror Antonio, nihil Antonium sceleris, nihil crudelitatis praeteriturum fuisse. Haec tibi, etsi audita esse arbitrabar, volui tamen notiora esse. Plura scribam, si plus ocii habuero.

XLIV.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

C. ASINIUS POLLIO CICERONI S. D.

1. Minime mirum tibi debet videri nihil me scripsisse de re publica, postea quam itum est ad arma. Nam saltus Castulonensis, qui semper tenuit nostros tabellarios, etsi nunc frequentioribus latrociniis infestior factus est, tamen nequaquam tanta in mora est, quanta qui locis omnibus dispositi ab utraque parte scrutantur tabellarios et retinent. Itaque nisi nave perlatae litterae essent, omnino nescirem quid istic fieret. Nunc vero nactus occasionem, postea quam navigari coeptum est, cupidissime et quam creberrime potero scribam ad te. 2. Ne movear eius sermonibus, quem tametsi

nemo est qui videre velit, tamen nequaquam proinde ac dignus est oderunt homines, periculum non est: adeo est enim invisus mihi, ut nihil non acerbum putem quod commune cum illo sit. Natura autem mea et studia trahunt me ad pacis et libertatis cupiditatem. Itaque illud initium civilis belli saepe deflevi. Quum vero non liceret mihi nullius partis esse, quia utrobique magnos inimicos habebam, ea castra fugi, in quibus plane tutum me ab insidiis inimici sciebam non futurum: compulsus eo, quo minime volebam, ne in extremis essem, plane pericula non dubitanter adii. 3. Caesarem vero, quod me in tanta fortuna modo cognitum vetustissimorum familiarium loco habuit, dilexi summa cum pietate et fide. Quae mea sententia gerere mihi licuit, ita feci, ut optimus quisque maxime probarit. Quod iussus sum, eo tempore atque ita feci, ut appareret invito imperatum esse. Cuius facti iniustissima invidia erudire me potuit quam iucunda libertas et quam misera sub dominatione vita esset. Ita, si id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint, quicumque is est, ei me profiteor inimicum. Nec periculum est ullum quod pro libertate aut refugiam aut deprecer. 4. Sed consules neque senatus consulto neque litteris suis praeceperant mihi quid facerem. Unas enim post Idus Martias demum a Pansa litteras accepi, in quibus hortatur me, ut senatui scribam me et exercitum in potestate eius futurum. Quod quum Lepidus contionaretur atque omnibus scriberet se consentire cum Antonio, maxime contrarium fuit. Nam quibus commeatibus invito illo per illius provinciam legiones ducerem? aut, si caetera transissem, num etiam Alpes poteram transvolare, quae praesidio illius tenentur? Adde huc, quod perferri litterae nulla condicione potuerunt: sescentis enim locis excutiuntur, deinde etiam retinentur ab Lepido tabellarii. 5. Illud me Cordubae pro contione dixisse nemo vocabit in dubium, provinciam me nulli, nisi qui ab senatu missus venisset, traditurum. Nam de legione tricesima tradenda quantas contentiones habuerim quid ego scribam? qua tradita quanto pro re publica infirmior futurus fuerim quis ignorat? Hac enim legione noli acrius aut pugnacius quidquam putare esse. Qua re eum me existima esse, qui primum

pacis cupidissimus sim — omnes enim cives plane studeo esse salvos —, deinde qui et me et rem publicam vindicare in libertatem paratus sim. 6. Quod familiarem meum in tuorum numero habes, opinione tua mihi gratius est. Invideo illi tamen, quod ambulat et iocatur tecum. Quaeres quanti aestimem? Si umquam licuerit vivere in ocio, experieris: nullum enim vestigium abs te discessurus sum. Illud vehementer admiror, non scripsisse te mihi, manendo in provincia an ducendo exercitum in Italiam rei publicae magis satis facere possim. Ego quidem, etsi mihi tutius ac minus laboriosum est manere, tamen, quia video tali tempore multo magis legionibus opus esse quam provinciis, quae praesertim reciperari nullo negocio possint, constitui, ut nunc est, cum exercitu proficisci. Deinde ex litteris, quas Pansae misi, cognosces omnia: nam tibi earum exemplar misi. XVII. Kal. April. Corduba.

XLV.

Scripsit a. u. c. 711.

POLLIO CICERONI S. P.

1. S. V. B. E. E. Q. V. Quo tardius certior fierem de proeliis apud Mutinam factis, Lepidus effecit, qui meos tabellarios novem dies retinuit: tametsi tantam calamitatem rei publicae quam tardissime audire optandum est, sed illis, qui prodesse nihil possunt neque mederi. Atque utinam eodem senatus consulto, quo Plancum et Lepidum in Italiam arcessistis, me quoque iussissetis venire! profecto non accepisset res publica hoc vulnus. Quo si qui laetantur in praesentia, quia videntur et duces et veterani Caesaris partium interisse, tamen postmodo necesse est doleant, quum vastitatem Italiae respexerint. Nam et robur et suboles militum interiit, si quidem quae nunciantur ulla ex parte vera sunt. 2. Neque ego non videbam quanto usui rei publicae essem futurus, si ad Lepidum venissem: omnem enim cunctationem eius discussissem, praesertim adiutore Planco. Sed scribenti ad me eius modi litteras, quas leges, et contionibus videlicet, quas Narbone habuisse dicitur, similes, palparer plane ne-

cesse erat, si vellem commeatus per provinciam eius iter faciens habere. Praeterea verebar ne, si ante, quam ego incepta perficerem, proelium confectum esset, pium consilium meum raperent in contrariam partem obtrectatores mei propter amicitiam, quae mihi cum Antonio, non maior tamen quam Planco fuit. 3. Itaque a Gadibus mense Aprili binis tabellariis in duas naves impositis et tibi et consulibus et Octaviano scripsi, ut me faceretis certiorem quonam modo plurimum possem prodesse rei publicae. Sed, ut rationem ineo, quo die proelium Pansa commisit, eodem a Gadibus naves profectae sunt: nulla enim post hiemem fuit ante eam diem navigatio. Et hercules longe remotus ab omni suspicione futuri civilis tumultus penitus in Lusitania legiones in hibernis collocaram. Ita porro festinavit uterque confligere, tamquam nihil peius timerent quam ne sine maximo rei publicae detrimento bellum componeretur. Sed, si properandum fuit, nihil non summi ducis consilio gessisse Hirtium video. 4. Nunc haec mihi scribuntur ex Gallia Lepidi et nunciantur: Pansae exercitum concisum esse: Pansam ex vulneribus mortuum: eodem proelio Martiam legionem interisse et L. Fabatum et C. Peducaeum et D. Carfulenum: Hirtino autem proelio et quartam legionem et omnes peraeque Antonii caesas, item Hirtii, quartam vero, quum castra quoque Antonii cepisset, a quinta legione concisam esse: ibi Hirtium quoque perisse et Pontium Aquilam: dici etiam Octavianum cecidisse — quae si, quod di prohibeant! vera sunt, non mediocriter doleo —: Antonium turpiter Mutinae obsessionem reliquisse, sed habere equitum v. M. legiones sub signis armatas tres et P. Bagienni unam, inermes bene multos: Ventidium quoque se cum legione septima, octava, nona coniunxisse: si nihil in Lepido spei sit, descensurum ad extrema et non modo nationes, sed etiam servitia concitaturum: Parmam direptam: L. Antonium Alpes occupasse. 5. Quae si vera sunt, nemini nostrum cessandum est nec exspectandum quid decernat senatus. Res enim cogit huic tanto incendio succurrere omnes, qui aut imperium aut nomen denique populi Romani salvum volunt esse. Brutum enim cohortes XVII, et duas non frequentes tironum legiones,

quas conscripserat Antonius, habere audio. Neque tamen dubito quin omnes, qui supersint de Hirtii exercitu, confluant ad eum. Nam in dilectu non multum spei puto esse, praesertim quum nihil sit periculosius quam spatium confirmandi sese Antonio dari. Anni autem tempus libertatem maiorem mihi dat, propterea quia frumenta aut in agris aut in villis sunt. Itaque proximis litteris consilium meum expedietur: nam neque deesse neque superesse rei publicae volo. Maxime tamen doleo adeo et longo et infesto itinere ad me veniri, ut die quadragesimo post aut ultra etiam, quam facta sunt, omnia nuncientur.

XLVI.

Pertinet epistola ad a. u. c. 710.

M. CICERO S. D. D. BRUTO IMP. COS. DESIG.

1. Lupus noster quum Romam sexto die Mutina venisset, postridie me mane convenit tuaque mihi mandata diligentissime exposuit et litteras reddidit. Quod mihi tuam dignitatem commendas, eodem tempore existimo te mihi meam dignitatem commendare, quam mehercule non habeo tua cariorem. Qua re mihi gratissimum facies, si exploratum habebis tuis laudibus nullo loco nec consilium nec studium meum defuturum. 2. Quum tribuni plebis edixissent, senatus adesset a. d. XIII. Kal. Ian., haberentque in animo de praesidio consulum designatorum referre, quamquam statueram in senatum ante Kal. Ian. non venire, tamen quum eo die ipso edictum tuum propositum esset, nefas esse duxi aut ita haberi senatum, ut de tuis divinis in rem publicam meritis sileretur, quod factum esset, nisi ego venissem, aut etiam si quid de te honorifice diceretur, me non adesse. 3. Itaque in senatum veni mane. Quod quum esset animadversum, frequentissimi senatores convenerunt. Quae de te in senatu egerim, quae in contione maxima dixerim aliorum te litteris malo cognoscere. Illud tibi persuadeas velim, me omnia, quae ad tuam dignitatem augendam pertinebunt, quae est per se amplissima, summo semper studio suscepturum et defensurum:

quod quamquam intelligo me cum multis esse facturum, tamen appetam huius rei principatum.

XLVII.

Scripsit a. u. c. 710.

M. CICERO MATIO S.

1. Nondum satis constitui molestiaene plus an voluptatis attulerit mihi Trebatius noster, homo quum plenus officii tum utriusque nostrum amantissimus. Nam quum in Tusculanum vesperi venissem, postridie ille ad me, nondum satis firmo corpore quum esset, mane venit. Quem quum obiurgarem, quod parum valetudini parceret, tum ille, nihil sibi longius fuisse quam ut me videret. Num quidnam, inquam, novi? Detulit ad me querelam tuam, de qua prius quam respondeo pauca proponam. 2. Quantum memoria repetere praeterita possum, nemo est mihi te amicus antiquior. Sed vetustas habet aliquid commune cum multis: amor non habet. Dilexi te, quo die cognovi, meque a te diligi iudicavi. Tuus deinde discessus, isque diuturnus, ambitio nostra et vitae dissimilitudo non est passa voluntates nostras consuetudine conglutinari. Tuum tamen erga me animum agnovi multis annis ante bellum civile, quum Caesar esset in Gallia. Quod enim vehementer mihi utile esse putabas nec inutile ipsi Caesari, perfecisti, ut ille me diligeret, coleret, haberet in suis. Multa praetereo, quae temporibus illis inter nos familiarissime dicta, scripta, communicata sint: graviora enim consecuta sunt. 3. Et initio belli civilis quum Brundisium versus ires ad Caesarem, venisti ad me in Formianum. Primum hoc ipsum quanti, praesertim temporibus illis! Deinde oblitum me putas consilii, sermonis, humanitatis tuae? quibus rebus interesse memini Trebatium. Nec vero sum oblitus litterarum tuarum, quas ad me misisti, quum Caesari ob viam venisses in agro, ut arbitror, Trebulano. 4. Secutum illud tempus est, quum me ad Pompeium proficisci sive pudor meus coëgit sive officium sive fortuna. Quod officium tuum, quod studium vel in absentem me vel in praesentes meos defuit? quem porro omnes mei et mihi et sibi te amiciorem

iudicaverunt? Veni Brundisium.. Oblitumne me putas qua celeritate, ut primum audieris, ad me Tarento advolaris? quae tua fuerit adsessio, oratio, confirmatio animi mei fracti communium miseriarum metu? 5. Tandem aliquando Romae esse coepimus. Quid defuit nostrae familiaritati? In maximis rebus quonam modo gererem me adversus Caesarem, usus tuo consilio sum: in reliquis officio. Cui tu tribuisti excepto Caesare praeter me ut domum ventitares horasque multas saepe suavissimo sermone consumeres? tum, quum etiam, si meministi, ut haec φιλοσοφούμενα scriberem, tu me impulisti. Post Caesaris reditum quid tibi maiori curae fuit quam ut essem ego illi quam familiarissimus? quod effeceras. 6. Quorsum igitur haec oratio longior quam putaram? Quia sum admiratus te, qui haec nosse deberes, quidquam a me commissum quod esset alienum nostra amicitia credidisse. Nam praeter haec, quae commemoravi, quae testata sunt et illustria, habeo multo occultiora, quae vix verbis exsequi possum. Omnia me tua delectant, sed maxime maxima quum fides in amicitia, consilium, gravitas, constantia, tum lepos, humanitas, litterae. Quapropter redeo nunc ad querelam. 7. Ego te suffragium tulisse in illa lege primum non credidi: deinde, si credidissem, numquam id sine aliqua iusta causa existimarem te fecisse. Dignitas tua facit, ut animadvertatur quidquid facias, malevolentia autem hominum, ut non nulla durius quam a te facta sint proferantur. Ea tu si non audis, quid dicam nescio: equidem, si quando audio, tam defendo quam me scio a te contra iniquos meos solere defendi. Defensio autem est duplex: alia sunt quae liquido negare soleam, ut de isto ipso suffragio: alia quae defendam a te pie fieri et humane, ut de curatione ludorum. 8. Sed te, hominem doctissimum, non fugit, si Caesar rex fuerit, quod mihi quidem videtur, in utramque partem de tuo officio disputari posse, vel in eam, qua ego soleo uti, laudandam esse fidem et humanitatem tuam, qui amicum etiam mortuum diligas, vel in eam, qua non nulli utuntur, libertatem patriae vitae amici anteponendam. Ex his sermonibus utinam essent delatae ad te disputationes meae! Illa vero duo, quae maxima sunt laudum tuarum, quis aut libentius quam ego comme-

morat aut saepius? te et non suscipiendi belli civilis gravissimum auctorem fuisse et moderandae victoriae, in quo qui mihi non adsentiretur inveni neminem. Qua re habeo gratiam Trebatio, familiari nostro, qui mihi dedit causam harum litterarum: quibus nisi credideris, me omnis officii et humanitatis expertem iudicaris: quo nec mihi gravius quidquam potest esse nec te alienius.

XLVIII.

Scripsit a. u. c. 710.

MATIUS CICERONI S. D.

1. Magnam voluptatem ex tuis litteris cepi, quod quam speraram atque optaram habere te de me opinionem cognovi. De qua etsi non dubitabam, tamen, quia maximi aestimabam, ut incorrupta maneret laborabam. Conscius autem mihi eram nihil a me commissum esse quod boni cuiusquam offenderet animum. Eo minus credebam plurimis atque optimis artibus ornato tibi temere quidquam persuaderi potuisse, praesertim in quem mea propensa et perpetua fuisset atque esset benevolentia. Quod quoniam ut volui scio esse, respondebo criminibus, quibus tu pro me, ut par erat tua singulari bonitate et amicitia nostra, saepe restitisti. 2. Nota enim mihi sunt quae in me post Caesaris mortem contulerint. Vitio mihi dant, quod mortem hominis necessarii graviter fero atque eum, quem dilexi, perisse indignor. Aiunt enim patriam amicitiae, non patriae amicitiam praeponendam esse, proinde ac si iam vicerint obitum eius rei publicae fuisse utilem. Sed non agam astute. Fateor me ad istum gradum sapientiae non pervenisse. Neque enim Caesarem in dissensione civili sum secutus, sed amicum, quamquam re offendebar, tamen non deserui: neque bellum umquam civile aut etiam causam dissensionis probavi, quam etiam nascentem exstingui summe studui. Itaque in victoria hominis necessarii neque honoris neque pecuniae dulcedine sum captus: quibus praemiis reliqui, minus apud eum quam ego quum possent, immoderate sunt abusi. Atque etiam res familiaris mea lege Caesaris deminuta est, cuius beneficio plerique, qui Caesaris

morte laetantur, remanserunt in civitate. Civibus victis ut parceretur aeque ac pro mea salute laboravi. 3. Possum igitur, qui omnes voluerim incolumes, eum, a quo id impetratum est, perisse non indignari? quum praesertim iidem homines illi et invidiae et exitio fuerint? Plecteris ergo, inquiunt, quoniam factum nostrum improbare audes. O superbiam inauditam, alios in facinore gloriari, aliis ne dolere quidem impunite licere! At haec etiam servis semper libera fuerunt, timerent, gauderent, dolerent suo potius quam alterius arbitrio: quae nunc, ut quidem isti dictitant libertatis auctores, metu nobis extorquere conantur. Sed nihil agunt. 4. Nullius umquam periculi terroribus ab officio aut ab humanitate desciscam: numquam enim honestam mortem fugiendam, saepe etiam oppetendam putavi. Sed quid mihi succensent, si id opto, ut poeniteat eos sui facti? Cupio enim Caesaris mortem omnibus esse acerbam. At debeo pro civili parte rem publicam velle salvam. Id quidem me cupere, nisi et ante acta vita et reliqua mea spes tacente me probat, dicendo vincere non postulo. 5. Qua re maiorem in modum te rogo, ut rem potiorem oratione ducas mihique, si sentis expedire recte fieri, credas nullam communionem cum improbis esse posse. An, quod adolescens praestiti, quum etiam errare cum excusatione possem, id nunc aetate praecipitata commutem ac me ipse retexam? Non faciam, neque quod displiceat committam praeterquam quod hominis mihi coniunctissimi ac viri amplissimi doleo gravem casum. Quod si aliter essem animatus, numquam quod facerem negarem, ne et in peccando improbus et in dissimulando timidus ac vanus existimarer. 6. At ludos, quos Caesaris victoriae Caesar adolescens fecit, curavi. At id ad privatum officium, non ad statum rei publicae pertinet. Quod tamen munus et hominis amicissimi memoriae atque honoribus praestare etiam mortui debui et optimae spei adolescenti ac dignissimo Caesare petenti negare non potui. 7. Veni etiam consulis Antonii domum saepe salutandi causa: ad quem qui me parum patriae amantem esse existimant rogandi quidem aliquid aut auferendi causa frequentes ventitare reperies. Sed quae haec est adrogantia, quod Caesar num-

quam interpellavit quin quibus vellem atque etiam quos ipse non diligebat, tamen iis uterer, eos, qui mihi amicum eripuerunt, carpendo me efficere conari, ne quos velim diligam? 8. Sed non vereor ne aut meae vitae modestia parum valitura sit in posterum contra falsos rumores aut ne etiam ii, qui me non amant propter meam in Caesarem constantiam, non malint mei quam sui similes amicos habere. Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitae, in ocio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romae, ut recte fieri semper cupiam. Trebatio nostro magnas ago gratias, quod tuum erga me animum simplicem atque amicum aperuit, et quod eum, quem semper lubenter dilexi, quo magis iure colere atque observare deberem, fecit. Bene vale et me dilige.

XLIX.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO CASSIO S.

1. Finem nullam facio, mihi crede, Cassi, de te et de Bruto nostro, id est, de tota re publica cogitandi, cuius omnis spes in vobis est et in D. Bruto. Quam quidem iam habeo ipse meliorem, re publica a Dolabella meo praeclarissime gesta. Manabat enim illud malum urbanum et ita corroborabatur cotidie, ut ego quidem et urbi et ocio diffiderem urbano. Sed ita compressa res est, ut mihi videamur omne iam ad tempus ab illo dumtaxat sordidissimo periculo tuti futuri. Reliqua magna sunt ac multa, sed posita omnia in vobis. Quamquam primum quidque explicemus. Nam ut adhuc quidem actum est, non regno, sed rege liberati videmur: interfecto enim rege regios omnes nutus tuemur. Neque vero id solum, sed etiam quae ipse ille, si viveret, non faceret, ea nos quasi cogitata ab illo probamus. Nec eius quidem rei finem video. Tabulae figuntur: immunitates dantur: pecuniae maximae describuntur: exsules reducuntur: senatus consulta falsa deferuntur: ut tantum modo odium illud hominis impuri et servitutis dolor depulsus esse videatur, res publica iaceat in iis perturbationibus, in quas eam ille con-

iecit. 2. Haec omnia vobis sunt expedienda nec hoc cogitandum, satis iam habere rem publicam a vobis. Habet illa quidem tantum, quantum numquam mihi in mentem venit optare, sed contenta non est et pro magnitudine et animi et beneficii vestri a vobis magna desiderat. Adhuc ulta suas iniurias est per vos interitu tyranni: nihil amplius. Ornamenta vero sua quae reciperavit? an quod ei mortuo paret, quem vivum ferre non poterat? cuius aera refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? — At enim ita decrevimus. — Fecimus id quidem temporibus cedentes, quae valent in re publica plurimum, sed immoderate quidam et ingrate nostra facilitate abutuntur. Verum haec propediem et multa alia coram. Interim velim sic tibi persuadeas, mihi quum rei publicae, quam semper habui carissimam, tum amoris nostri causa maximae curae esse tuam dignitatem. Da operam ut valeas. Vale.

L.

Scripsit a. u. c. 710.

CICERO CASSIO S.

1. Auget tuus amicus furorem in dies: primum in statua, quam posuit in rostris, inscripsit PARENTI OPTIME MERITO, ut non modo sicarii, sed iam etiam parricidae iudicemini — quid dico, iudicemini? — iudicemur potius: vestri enim pulcherrimi facti ille furiosus me principem dicit fuisse. Utinam quidem fuissem! molestus nobis non esset. Sed hoc vestrum est: quod quoniam praeteriit, utinam haberem quid vobis darem consilii! Sed ne mihi quidem ipsi reperio quid faciendum sit. Quid enim est quod contra vim sine vi fieri possit? 2. Consilium omne autem hoc est illorum, ut mortem Caesaris persequantur. Itaque a. d. VI. Non. Octobr. productus in contionem a Cannutio, turpissime ille quidem discessit, sed tamen ea dixit de conservatoribus patriae, quae dici deberent de proditoribus: de me quidem non dubitanter, quin omnia de meo consilio et vos fecissetis et Cannutius faceret. Caetera cuius modi sint ex hoc iudica, quod legato tuo viaticum eripuerunt. Quid eos interpretari putas, quum

hoc faciunt? Ad hostem scilicet portari. O rem miseram! dominum ferre non potuimus: conservo servimus. Et tamen me quidem favente magis quam sperante etiam nunc residet spes in virtute tua. Sed ubi sunt copiae? De reliquo malo te ipsum tecum loqui quam nostra dicta cognoscere. Vale.

LI.

Pertinet epistola ad a. u. c. 711.

CICERO CASSIO S.

1. Lepidus, tuus adfinis, meus familiaris, pridie Kal. Quinctiles sententiis omnibus hostis a senatu iudicatus est caeterique, qui una cum illo a re publica defecerunt: quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kal. Septembr. potestas facta est. Fortis sane senatus, sed maxime spe subsidii tui. Bellum quidem, quum haec scribebam, sane magnum erat scelere et levitate Lepidi. Nos de Dolabella cotidie quae volumus audimus, sed adhuc sine capite, sine auctore, rumore nuncio. 2. Quod quum ita esset, tamen litteris tuis, quas Nonis Maiis ex castris datas acceperamus, ita persuasum erat civitati, ut illum iam oppressum omnes arbitrarentur, te autem in Italiam venire cum exercitu, ut, si haec ex sententia confecta essent, consilio atque auctoritate tua: sin quid forte titubatum, ut fit in bello, exercitu tuo niteremur. Quem quidem ego exercitum quibuscumque potuero rebus ornabo: cuius rei tum tempus erit, quum quid opis rei publicae laturus is exercitus sit aut quid iam tulerit notum esse coeperit. Nam adhuc tantum conatus audiuntur, optimi illi quidem et praeclarissimi, sed gesta res exspectatur: quam quidem aut iam esse aliquam aut appropinquare confido. 3. Tua virtute et magnitudine animi nihil est nobilius. Itaque optamus, ut quam primum te in Italia videamus. Rem publicam nos habere arbitrabimur, si vos habebimus. Praeclare viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium. Itaque numquam tanto odio civitati Antonius fuit quanto est Lepidus. Ille enim ex turbulenta re publica, hic ex pace et victoria bellum excitavit. Huic oppositos consules designatos habemus: in quibus est magna illa

quidem spes, sed anceps cura propter incertos exitus proeliorum. 4. Persuade tibi igitur in te et in Bruto tuo esse omnia, vos exspectari, Brutum quidem iam iamque. Quod si, ut spero, victis hostibus nostris veneritis, tamen auctoritate vestra res publica exsurget et in aliquo statu tolerabili consistet. Sunt enim permulta, quibus erit medendum, etiam si res publica satis esse videbitur sceleribus hostium liberata. Vale.

LII.

Scripsit a. u. c. 711.

P. LENTULUS P. F. PROQ. PROPR. S. D. COS. PR. TR. PL. SENATUI POPULO PLEBIQUE R.

1. S. V. L. V. V. B. E. V. Scelere Dolabellae oppressa Asia in proximam provinciam Macedoniam praesidiaque rei publicae, quae M. Brutus V. C. tenebat, me contuli et id egi, ut, per quos celerrime possent, Asia provincia vectigaliaque in vestram potestatem redigerentur. Quod quum pertimuisset Dolabella et vastata provincia, correptis vectigalibus, praecipue civibus Romanis omnibus crudelissime denudatis ac divenditis celerius Asia excessisset, quam eo praesidium adduci potuisset, diutius morari aut exspectare praesidium non necesse habui et quam primum ad meum officium revertendum mihi esse existimavi, ut et reliqua vectigalia exigerem et quam deposui pecuniam colligerem, quidque ex ea correptum esset aut quorum id culpa accidisset cognoscerem quam primum et vos de omni re facerem certiores. 2. Interim quum per insulas in Asiam naviganti mihi nunciatum esset, classem Dolabellae in Lycia esse Rhodiosque naves complures instructas et paratas in aqua habere, cum iis navibus, quas aut mecum adduxeram aut comparaverat Patiscus proq., homo mihi quum familiaritate tum etiam sensibus in re publica coniunctissimus, Rhodum reverti, confisus auctoritate vestra senatusque consulto, quo hostem Dolabellam iudicaratis, foedere quoque, quod cum iis M. Marcello Ser. Sulpicio coss. renovatum erat: quo iuraverant Rhodii eosdem hostes se habituros, quos S. P.

Q. R. Quae res nos vehementer fefellit. Tantum enim afuit, ut illorum praesidio nostram firmaremus classem, ut etiam a Rhodiis urbe, portu, statione, quae extra urbem est, commeatu, aqua denique prohiberentur nostri milites, nos vix ipsi singulis cum navigiolis reciperemur. Quam indignitatem deminutionemque non solum iuris nostri, sed etiam maiestatis imperiique populi Romani idcirco tulimus, quod interceptis litteris cognoramus Dolabellam, si desperasset de Syria Aegyptoque, quod necesse erat fieri, in naves cum omnibus suis latronibus atque omni pecunia conscendere esse paratum Italiamque petere, idcirco etiam naves onerarias, quarum minor nulla erat duum milium amphorum, contractas in Lycia a classe eius obsideri. **3.** Huius rei timore, patres conscripti, percitus, iniurias perpeti et cum contumelia etiam nostra omnia prius experiri malui. Itaque ad illorum voluntatem introductus in urbem et in senatum eorum quam diligentissime potui causam rei publicae egi periculumque omne, quod instaret, si ille latro cum suis omnibus naves conscendisset, exposui. Rhodios autem tanta in pravitate animadverti, ut omnes firmiores putarent quam bonos, ut hanc concordiam et conspirationem omnium ordinum ad defendendam libertatem propense non crederent esse factam, ut patientiam senatus et optimi cuiusque manere etiam nunc confiderent nec potuisse audere quemquam Dolabellam hostem iudicare, ut denique omnia, quae improbi fingebant, magis vera existimarent quam quae vere facta erant et a nobis docebantur. **4.** Qua mente etiam ante nostrum adventum post Trebonii indignissimam caedem caeteraque tot tamque nefaria facinora binae profectae erant ad Dolabellam legationes eorum, et quidem novo exemplo, contra leges ipsorum, prohibentibus iis, qui tum magistratus gerebant. Haec sive timore, ut dictitant, de agris, quos in continenti habent, sive furore sive potentia paucorum, qui et antea pari contumelia viros clarissimos adfecerant et nunc maximos magistratus gerentes nullo exemplo neque nostra ex parte, neque nostro praesentium neque imminenti Italiae urbique nostrae periculo, si ille parricida cum suis latronibus navibus ex Asia Syriaque expulsus Italiam pe-

tisset, mederi, quum facile possent, voluerunt. 5. Non nullis etiam ipsi magistratus veniebant in suspicionem detinuisse nos et demorati esse, dum classis Dolabellae certior fieret de adventu nostro. Quam suspicionem consecutae res aliquot auxerunt, maxime quod subito ex Lycia Sex. Marius et C. Titius, legati Dolabellae, a classe discesserunt navique longa profugerunt onerariis relictis, in quibus colligendis non minimum temporis laborisque consumpserant. Itaque quum ab Rhodo cum iis, quas habueramus, navibus in Lyciam venissemus, naves onerarias recepimus dominisque restituimus, iidemque, quod maxime verebamur, ne posset Dolabella cum suis latronibus in Italiam venire, timere desiimus, classem fugientem persecuti sumus usque Sidam, quae extrema regio est provinciae meae. 6. Ibi cognovi partem navium Dolabellae diffugisse, reliquas Syriam Cyprumque petisse. Quibus disiectis, quum scirem C. Cassii, singularis civis et ducis, classem maximam fore praesto in Syria, ad meum officium reverti, daboque operam, ut meum studium, diligentiam vobis, patres conscripti, reique publicae praestem, pecuniamque quam maximam potero et quam celerrime cogam omnibusque rationibus ad vos mittam. Si percurrero provinciam et cognovero qui nobis et rei publicae fidem praestiterint in conservanda pecunia a me deposita quique scelere ultro deferentes pecuniam publicam hoc munere societatem facinorum cum Dolabella inierint, faciam vos certiores. De quibus, si vobis videbitur, si, ut meriti sunt, graviter constitueritis nosque vestra auctoritate firmaveritis, facilius et reliqua exigere vectigalia et exacta servare poterimus. Interea quo commodius vectigalia tueri provinciamque ab iniuria defendere possim, praesidium voluntarium necessariumque comparavi. 7. His litteris scriptis milites circiter xxx., quos Dolabella ex Asia conscripserat, ex Syria fugientes in Pamphyliam venerunt. Ii nunciarunt Dolabellam Antiocheam, quae in Syria est, venisse: non receptum conatum esse aliquotiens vi introire: repulsum semper esse cum magno suo detrimento itaque centum circiter amissis, aegris relictis, noctu Antiochea profugisse Laodiceam versus: ea nocte omnes fere Asiaticos milites ab

eo discessisse, ex his ad octingentos Antiocheam redisse et se iis tradidisse, qui a Cassio relicti urbi illi praeerant, caeteros per Amanum in Ciliciam descendisse, quo ex numero se quoque esse dicebant: Cassium autem cum suis omnibus copiis nunciatum esse quadridui iter Laodicea afuisse tum, quum Dolabella eo tenderet. Quam ob rem opinione celerius confido sceleratissimum latronem poenas daturum. IV. Nonas Iunias, Perga.

LIII.

Scripta epistola est a. u. c. 710.

TREBONIUS CICERONI S.

1. S. V. B. Athenas veni a. d. XI. Kal. Iun. atque ibi, quod maxime optabam, vidi filium tuum, deditum optimis studiis summaque modestiae fama. Qua ex re quantam voluptatem ceperim scire potes etiam me tacente. Non enim nescis quanti te faciam et quam pro nostro veterrimo verissimoque amore omnibus tuis etiam minimis commodis, non modo tanto bono gaudeam. Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare: nihil adolescente tuo atque adeo nostro — nihil enim mihi a te potest esse seiunctum — aut amabilius omnibus iis, qui Athenis sunt, est aut studiosius earum artium, quas tu maxime amas, hoc est, optimarum. Itaque tibi, quod vere facere possum, lubenter quoque gratulor nec minus etiam nobis, quod eum, quem necesse erat diligere, qualiscumque esset, talem habemus, ut lubenter quoque diligamus. 2. Qui quum mihi in sermone iniecisset se velle Asiam visere, non modo invitatus, sed etiam rogatus est a me, ut id potissimum nobis obtinentibus provinciam faceret. Cui nos et caritate et amore tuum officium praestaturos non debes dubitare. Illud quoque erit nobis curae, ut Cratippus una cum eo sit, ne putes in Asia feriatum illum ab iis studiis, in quae tua cohortatione incitatur, futurum. Nam illum paratum, ut video, et ingressum pleno gradu cohortari non intermittemus, quo in dies longius discendo exercendoque se procedat. 3. Vos quid ageretis in re publica, quum has litteras dabam, non sciebam. Audiebam quaedam turbulenta,

quae scilicet cupio esse falsa, ut aliquando ociosa libertate fruamur, quod vel minime mihi adhuc contigit. Ego tamen nactus in navigatione nostra pusillum laxamenti concinnavi tibi munusculum ex instituto meo et dictum cum magno nostro honore a te dictum conclusi et tibi infra subscripsi. In quibus versiculis si tibi quibusdam verbis εὐθυῤῥημονέστερος videbor, turpitudo personae eius, in quam liberius invehimur, nos vindicabit. Ignosces etiam iracundiae nostrae, quae iusta est in eius modi et homines et cives. Deinde qui magis hoc Lucilio licuerit adsumere libertatis quam nobis? quum, etiam si odio pari fuerit in eos, quos laesit, tamen certe non magis dignos habuerit in quos tanta libertate verborum incurreret. 4. Tu, sicut mihi pollicitus es, adiunges me quam primum ad tuos sermones. Namque illud non dubito, quin, si quid de interitu Caesaris scribas, non patiaris me minimam partem et rei et amoris tui ferre. Vale et matrem meosque tibi commendatos habe. D. VIII. Kalendas Iunias, Athenis.

LIV.

Scripsit a. u. c. 711.

CICERO CORNIFICIO S.

1. Liberalibus litteras accepi tuas, quas mihi Cornificius altero vicesimo die, ut dicebat, reddidit. Eo die non fuit senatus neque postero. Quinquatribus frequenti senatu causam tuam egi non invita Minerva. Etenim eo ipso die senatus decrevit, ut Minerva nostra, custos urbis, quam turbo deiecerat, restitueretur. Pansa tuas litteras recitavit. Magna senatus approbatio consecuta est cum summo gaudio et offensione Minotauri, id est, Calvisii et Tauri. Factum de te senatus consultum honorificum. Postulabatur, ut etiam illi notarentur, sed Pansa clementior. 2. Ego, mi Cornifici, quo die primum in spem libertatis ingressus sum et cunctantibus caeteris a. d. XIII. Kal. Ian. fundamenta ieci rei publicae, eo ipso die providi multum atque habui rationem di-

gnitatis tuae: mihi enim est adsensus senatus de obtinendis provinciis. Nec vero postea destiti labefactare eum, qui summa cum tua iniuria contumeliaque rei publicae provinciam absens obtinebat. Itaque crebras vel potius cotidianas compellationes meas non tulit seque in urbem recepit invitus, neque solum spe, sed certa re iam et possessione deturbatus est meo iustissimo honestissimoque convicio. Te tuam dignitatem summa tua virtute tenuisse provinciaeque honoribus amplissimis adfectum vehementer gaudeo. 3. Quod te mihi de Sempronio purgas, accipio excusationem: fuit enim illud quoddam caecum tempus servitutis. Ego tuorum consiliorum auctor dignitatisque fautor, iratus temporibus in Graeciam desperata libertate rapiebar, quum me etesiae quasi boni cives relinquentem rem publicam prosequi noluerunt, austerque adversus maximo flatu me ad tribules tuos Rhegium rettulit atque inde ventis remis in patriam omni festinatione properavi postridieque in summa reliquorum servitute liber unus fui. 4. Sic sum in Antonium invectus, ut ille non ferret omnemque suum vinolentum furorem in me unum effunderet meque tum elicere vellet ad caedis causam tum temptaret insidiis: quem ego ructantem et nauseantem conieci in Caesaris Octaviani plagas. Puer enim egregius praesidium sibi primum et nobis, deinde summae rei publicae comparavit: qui nisi fuisset, Antonii reditus a Brundisio pestis patriae fuisset. Quae deinceps acta sint scire te arbitror. 5. Sed redeamus illuc, unde devertimus. Accipio excusationem tuam de Sempronio: neque enim statuti quid in tanta perturbatione habere potuisti.

Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat,
ut ait Terentius. Quam ob rem, mi Quinte, conscende nobiscum et quidem ad puppim. Una navis est iam bonorum omnium: quam quidem nos damus operam ut rectam teneamus. Utinam prospero cursu! Sed quicumque venti erunt, ars nostra certe non aberit. Quid enim praestare aliud virtus potest? Tu fac ut magno animo sis et excelso cogitesque omnem dignitatem tuam cum re publica coniunctam esse debere.

LV.

Scripta epistola est a. u. c. 711.

CICERO CORNIFICIO S.

1. Itane? praeter litigatores nemo ad te meas litteras? Multae istae quidem: tu enim perfecisti ut nemo sine litteris meis tibi se commendatum putaret: sed quis umquam tuorum mihi dixit esse cui darem quin dederim? aut quid mi iucundius quam, quum coram tecum loqui non possim, aut scribere ad te aut tuas legere litteras? Illud magis mihi solet esse molestum, tantis me impediri occupationibus, ut ad te scribendi meo arbitratu facultas nulla detur. Non enim te epistolis, sed voluminibus lacesserem, quibus quidem me a te provocari oportebat. Quamvis enim occupatus sis, ocii tamen plus habes, aut, si ne tu quidem vacas, noli impudens esse nec mihi molestiam exhibere et a me litteras crebriores, quum tu mihi raro mittas, flagitare. 2. Nam quum antea distinebar maximis occupationibus, propterea quod omnibus curis rem publicam mihi tuendam putabam, tum hoc tempore multo distineor vehementius. Ut enim gravius aegrotant ii, qui quum levati morbo videntur, in eum de integro inciderunt, sic vehementius nos laboramus, qui profligato bello ac paene sublato renovatum bellum gerere cogamur. Sed haec hactenus. 3. Tu tibi, mi Cornifici, fac ut persuadeas non esse me tam imbecillo animo, ne dicam inhumano, ut a te vinci possim aut officiis aut amore. Non dubitabam equidem, verum tamen multo mihi notiorem amorem tuum effecit Chaerippus. O hominem, semper illum quidem mihi aptum, nunc vero etiam suavem! Vultus mehercule tuos mihi expressit omnes, non solum animum ac verba pertulit. Itaque noli vereri, ne tibi succensuerim, quod eodem exemplo ad me quo ad caeteros. Requisivi equidem proprias ad me unum a te litteras, sed neque vehementer et amanter. 4. De sumptu, quem te in rem militarem facere et fecisse dicis, nihil sane possum tibi opitulari, propterea quod et orbus est senatus consulibus amissis et incredibiles angustiae pecuniae publicae, quae conquiritur undique, ut

optime meritis militibus promissa solvantur, quod quidem fieri sine tributo posse non arbitror. 5. De Attio Dionysio nihil puto esse, quoniam mihi nihil dixit Tratorius. De P. Lucceio nihil tibi concedo, quo studiosior eius sis quam ego sum: est enim nobis necessarius. Sed a magistris quum contenderem de proferendo die, probarunt mihi sese, quo minus id facerent, et compromisso et iure iurando impediri. Qua re veniendum arbitror Lucceio. Quamquam si meis litteris obtemperavit, quum tu haec leges, illum Romae esse oportebit. 6. Caeteris de rebus maximeque de pecunia, quum Pansae mortem ignorares, scripsisti, quae per nos ab eo consequi te posse arbitrarere. Quae te non fefellissent, si viveret: nam te diligebat: post mortem autem eius quid fieri posset non videbamus. 7. De Venuleio, Latino, Horatio, valde laudo. Illud non nimium probo, quod scribis, quo illi animo aequiore ferrent, te tuis etiam legatis lictores ademisse. Honore enim cum ignominia dignis non erant comparandi, eosque ex senatus consulto, si non decedunt, cogendos, ut decedant, existimo. Haec fere ad eas litteras, quas eodem exemplo binas accepi. De reliquo velim tibi persuadeas non esse mihi meam dignitatem tua cariorem.

LVI.

Scripta epistola est a. u. c. 703.

M. CICERO S. D. C. MEMMIO.

1. Etsi non satis mihi constiterat cum aliquane animi mei molestia an potius libenter te Athenis visurus essem, quod iniuria, quam accepisti, dolore me adficeret, sapientia tua, qua fers iniuriam, laetitia, tamen vidisse te mallem. Nam quod est molestiae, non sane multo levius est, quum te non video: quod esse potuit voluptatis, certe, si vidissem te, plus fuisset. Itaque non dubitabo dare operam ut te videam, quum id satis commode facere potero. Interea, quod per litteras et agi tecum et, ut arbitror, confici potest, agam. 2. Nunc te illud primum rogabo, ne quid invitus mea causa facias, sed id, quod mea intelliges, tua nullam in partem

multum interesse, ita mihi des, si tibi, ut id libenter facias, ante persuaseris. Cum Patrone Epicurio mihi omnia sunt, nisi quod in philosophia vehementer ab eo dissentio. Sed et initio Romae, quum te quoque et tuos omnes observabat, me coluit in primis, et nuper, quum ea, quae voluit, de suis commodis et praemiis consecutus est, me habuit suorum defensorum et amicorum fere principem: et iam a Phaedro, qui nobis, quum pueri essemus, ante quam Philonem cognovimus, valde ut philosophus, postea tamen ut vir bonus et suavis et officiosus probabatur, traditus mihi commendatusque est. 3. Is igitur Patro, quum ad me Romam litteras misisset, uti te sibi placarem peteremque, ut nescio quid illud Epicuri parietinarum sibi concederes, nihil scripsi ad te ob eam rem, quod aedificationis tuae consilium commendatione mea nolebam impediri. Idem, ut veni Athenas, quum idem ut ad te scriberem rogasset, ob eam causam impetravit, quod te abiecisse illam aedificationem constabat inter omnes amicos tuos. 4. Quod si ita est et si iam tua plane nihil interest, velim, si qua offensiuncula facta est animi tui perversitate aliquorum — novi enim gentem illam —, des te ad lenitatem vel propter summam tuam humanitatem vel etiam honoris mei causa. Equidem, si quid ipse sentiam quaeris, nec cur ille tanto opere contendat video nec cur tu repugnes, nisi tamen multo minus tibi concedi potest quam illi laborare sine causa. Quamquam Patronis et orationem et causam tibi cognitam esse certo scio. Honorem, officium, testamentorum ius, Epicuri auctoritatem, Phaedri obtestationem, sedem, domicilium, vestigia summorum hominum sibi tuenda esse dicit. Totam hominis vitam rationemque, quam sequitur in philosophia, derideamus licet, si hanc eius contentionem volumus reprehendere. Sed mehercules, quoniam illi caeterisque, quos illa delectant, non valde inimici sumus, nescio an ignoscendum sit huic, si tanto opere laborat: in quo etiam si peccat, magis ineptiis quam improbitate peccat. 5. Sed ne plura — dicendum enim aliquando est — Pomponium Atticum sic amo, ut alterum fratrem: nihil est illo mihi nec carius nec iucundius. Is — non quo sit ex istis: est enim omni liberali doctrina politissimus: sed valde diligit

Patronem, valde Phaedrum amavit — sic a me hoc contendit, homo minime ambitiosus, minime in rogando molestus, ut nihil umquam magis, nec dubitat quin ego a te nutu hoc consequi possem, etiam si aedificaturus esses. Nunc vero, si audierit te aedificationem deposuisse neque tamen me a te impetrasse, non te in me illiberalem, sed me in se negligentem putabit. Quam ob rem peto a te, ut scribas ad tuos posse tua voluntate decretum illud Areopagitarum, quem ὑπομνηματισμὸν illi vocant, tolli. 6. Sed redeo ad prima. Prius velim tibi persuadeas, ut hoc mea causa libenter facias quam ut facias. Sic tamen habeto: si feceris quod rogo, fore mihi gratissimum. Vale.

LVII.

Scripta epistola est a. u. c. 709.

M. CICERO S. D. Q. VALERIO Q. F. ORCAE LEGATO PROPR.

1. Cum municipibus Volaterranis mihi summa necessitudo est: magno enim meo beneficio adfecti cumulatissime mihi gratiam rettulerunt: nam nec in honoribus meis nec in laboribus umquam [mi] defuerunt. Cum quibus si mihi nulla causa intercederet, tamen, quod te vehementissime diligo quodque me a te plurimi fieri sentio, et monerem te et hortarer, ut eorum fortunis consuleres, praesertim quum prope praecipuam causam haberent ad ius obtinendum: primum, quod Sullani temporis acerbitatem deorum immortalium benignitate subterfugerunt, deinde, quod summo studio populi Romani a me in consulatu meo defensi sunt. 2. Quum [enim] tribuni pl. legem iniquissimam de eorum agris promulgavissent, facile senatui populoque Romano persuasi, ut eos cives, quibus fortuna pepercisset, salvos esse vellent. Hanc actionem meam C. Caesar primo suo consulatu lege [sua] agraria comprobavit agrumque Volaterranum et oppidum omni periculo in perpetuum liberavit, ut mihi dubium non sit quin is, qui novas necessitudines adiungat, vetera sua beneficia conservari velit. Quam ob rem est tuae prudentiae aut sequi eius auctoritatem, cuius sectam atque imperium summa cum tua dignitate secutus es, aut certe illi integram omnem causam

reservare. Illud vero dubitare non debes, quin tam grave, tam firmum, tam honestum municipium tibi tuo summo beneficio in perpetuum obligari velis. 3. Sed haec, quae supra scripta sunt, eo spectant, ut te horter et suadeam: reliqua sunt, quae pertinent ad rogandum, ut non solum tua causa tibi consilium me dare putes, sed etiam, quod mihi opus sit, me a te petere et rogare. Gratissimum igitur mihi feceris, si Volaterranos omnibus rebus integros incolumesque esse volueris. Eorum ego domicilia, sedes, rem, fortunas, quae et a dis immortalibus et a praestantissimis in nostra re publica civibus summo senatus populique Romani studio conservatae sunt, tuae fidei, iustitiae bonitatique commendo. 4. Si pro meis pristinis opibus facultatem mihi res hoc tempore daret, ut ita defendere possem Volaterranos, quem ad modum consuevi tueri meos, nullum officium, nullum denique certamen in quo illis prodesse possem praetermitterem. Sed quoniam apud te nihilo minus hoc tempore valere me confido, quam valuerim semper apud omnes, pro nostra summa necessitudine parique inter nos et mutua benevolentia abs te peto, ut ita de Volaterranis mereare, ut existiment eum quasi divino consilio isti negocio praepositum esse, apud quem unum nos eorum perpetui defensores plurimum valere possemus.

LVIII.

Scripsit a. u. c. 698.

M. CICERO Q. VALERIO Q. F. ORCAE PROCOS.

1. S. V. B. E. V. Credo te memoria tenere me et coram P. Cuspio tecum locutum esse, quum te prosequerer paludatum, et item postea pluribus verbis tecum egisse, ut quoscumque tibi eius necessarios commendarem, haberes eos in numero meorum necessariorum. Id tu pro tua summa erga me benevolentia perpetuaque observantia mihi liberalissime atque humanissime recepisti. 2. Cuspius, homo in omnes suos officiosissimus, mirifice quosdam homines ex ista provincia tuetur et diligit, propterea quod fuit in Africa bis, quum maximis societatis negociis praeesset. Itaque hoc

eius officium, quod adhibet erga illos, ego mea facultate et gratia soleo quantum possum adiuvare. Qua re Cuspianorum omnium commendationis causam hac tibi epistola exponendam putavi. Reliquis epistolis tantum faciam, ut notam apponam eam, quae mihi tecum convenit, et simul significem de numero esse Cuspii amicorum. 3. Sed hanc commendationem, quam his litteris consignare volui, scito esse omnium gravissimam. Nam P. Cuspius singulari studio contendit a me, ut tibi quam diligentissime L. Iulium commendarem. Eius ego studio vix videor mihi satis facere posse, si utar verbis iis, quibus, quum diligentissime quid agimus, uti solemus. Nova quaedam postulat et putat me eius generis artificium quoddam tenere. Ei ego pollicitus sum me ex intima nostra arte deprompturum mirificum genus commendationis. Id quoniam adsequi non possum, tu re velim efficias, ut ille genere mearum litterarum incredibili quiddam perfectum arbitretur. 4. Id facies, si omne genus liberalitatis, quod et ab humanitate et potestate tua proficisci poterit, non modo re, sed etiam verbis, vultu denique exprompseris: quae quantum in provincia valeant, vellem expertus essem, sed tamen suspicor. Ipsum hominem, quem tibi commendo, perdignum esse tua amicitia, non solum, quia mihi Cuspius dicit, credo, tametsi id satis esse debebat, sed quia novi eius iudicium in hominibus et amicis deligendis. 5. Harum litterarum vis quanta fuerit propediem iudicabo tibique, ut confido, gratias agam. Ego, quae te velle quaeque ad te pertinere arbitrabor, omnia studiose diligenterque curabo. Cura ut valeas.

LIX.

Scripta est epistola a. u. c. 709.

CICERO CLUVIO S.

1. Quum in Galliam proficiscens pro nostra necessitudine, quae tua summa in me est observantia, ad me domum venisses, locutus sum tecum de agro vectigali municipii Atellani, qui esset in Gallia, quantoque opere eius municipii causa laborarem tibi ostendi. Post tuam autem profectionem, quum

et maxima res municipii honestissimi mihique coniunctissimi et summum meum officium ageretur, pro tuo animo in me singulari existimavi me oportere ad te accuratius scribere, etsi non sum nescius et quae temporum ratio et quae tua potestas sit, tibique negocium datum esse a C. Caesare, non iudicium, praeclare intelligo. Qua re a te tantum peto, quantum et te facere posse et libenter mea causa facturum esse arbitror. 2. Et primum velim existimes, quod res est, municipii fortunas omnes in isto vectigali consistere, his autem temporibus hoc municipium maximis oneribus pressum, summis adfectum esse difficultatibus. Hoc etsi commune videtur esse cum multis, tamen mihi crede singulares huic municipio calamitates accidisse: quas idcirco non commemoro, ne de miseriis meorum necessariorum conquerens homines, quos nolo, videar offendere. 3. Itaque, nisi magnam spem haberem C. Caesari nos causam municipii probaturos, non erat causa cur a te hoc tempore aliquid contenderem. Sed quia confido mihique persuasi illum et dignitatis municipii et aequitatis et etiam voluntatis erga se habiturum esse rationem, ideo a te non dubitavi contendere, ut hanc causam illi integram conservares. 4. Quod etsi nihilo minus a te peterem, si nihil audivissem te tale fecisse, tamen maiorem spem impetrandi nactus sum, postea quam mihi dictum est, hoc idem a te Regienses impetravisse: qui etsi te aliqua necessitudine attingunt, tamen tuus amor in me sperare me cogit te, quod tuis necessariis tribueris, idem esse tributurum meis, praesertim quum ego pro his unis petam, habeam autem, qui simili causa laborent, complures necessarios. Hoc me non sine causa facere neque aliqua levi ambitione commotum a te contendere etsi te existimare arbitror, tamen mihi adfirmanti credas velim me huic municipio debere plurimum: nullum umquam fuisse tempus neque honorum nec laborum meorum in quo non huius municipii studium in me exstiterit singulare. 5. Quapropter a te etiam atque etiam pro nostra summa coniunctione proque tua in me perpetua et maxima benevolentia maiorem in modum peto atque contendo, ut, quum fortunas agi eius municipii intelligas, quod sit mihi necessitudine, officiis, benevolentia coniunctissimum, id mihi

des. Quod erit huius modi, nt, si a Caesare quod speramus impetrarimus, tuo beneficio nos id consecutos esse iudicemus: sin minus, pro eo tamen id habeamus, quoniam a te data sit opera, ut impetraremus. Hoc quum mihi gratissimum feceris, tum viros optimos, homines honestissimos eosdemque gratissimos et tua necessitudine dignissimos, summo beneficio in perpetuum tibi tuisque devinxeris.

LX.

Scripta epistola est a. u. c. 703.

CICERO CRASSIPEDI S.

1. Quamquam tibi praesens commendavi ut potui diligentissime socios Bithyniae, teque quum mea commendatione tum etiam tua sponte intellexi cupere ei societati quibuscumque rebus posses commodare, tamen, quum ii, quorum res agitur, magni sua interesse arbitrarentur, me etiam per litteras declarare tibi qua essem erga ipsos voluntate, non dubitavi haec ad te scribere. 2. Volo enim te existimare me, quum universo ordini publicanorum semper libentissime tribuerim, idque magnis eius ordinis erga me meritis facere debuerim, tum in primis amicum esse huic Bithynicae societati: quae societas ordine, ipso hominum genere, pars est maxima civitatis: constat enim ex caeteris societatibus: et casu permulti sunt in ea societate valde mihi familiares, in primisque is, cuius praecipuum officium agitur hoc tempore, P. Rupilius P. F. Menenia, qui est magister in ea societate. 3. Quae quum ita sint, in maiorem modum a te peto, Cn. Pupium, qui est in operis eius societatis, omnibus tuis officiis atque omni liberalitate tueare curesque, ut eius operae, quod tibi facile factu est, quam gratissimae sint sociis, remque et utilitatem sociorum, cuius rei quantam potestatem quaestor habeat, non sum ignarus, per te quam maxime defensam et auctam velis. Id quum mihi gratissimum feceris, tum illud tibi expertus promitto et spondeo, te socios Bithyniae, si iis commodaris, memores esse et gratos cogniturum.

LXI.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO BRUTO S.

1. Quum ad te tuus quaestor, M. Varro, proficisceretur, commendatione egere eum non putabam. Satis enim commendatum tibi eum arbitrabar ab ipso more maiorum, qui, ut te non fugit, hanc quaesturae coniunctionem liberorum necessitudini proximam voluit esse. Sed quum sibi ita persuasisset ipse, meas de se accurate scriptas litteras maximum apud te pondus habituras, a meque contenderet, ut quam diligentissime scriberem, malui facere, quod meus familiaris tanti sua interesse arbitraretur. 2. Ut igitur debere me facere hoc intelligas, quum primum M. Terentius in forum venit, ad amicitiam se meam contulit. Deinde, ut se corroboravit, duae causae accesserunt, quae meam in illum benevolentiam augerent: una, quod versabatur in hoc studio nostro, quo etiam nunc maxime delectamur, et cum ingenio, ut nosti, nec sine industria, deinde, quod mature se contulit in societates publicanorum, quod quidem nollem: maximis enim damnis adfectus est. Sed tamen causa communis ordinis mihi commendatissimi fecit amicitiam nostram firmiorem. Deinde versatus in utrisque subselliis optima et fide et fama iam ante hanc commutationem rei publicae petitioni sese dedit honoremque honestissimum existimavit fructum laboris sui. 3. His autem temporibus a me Brundisio cum litteris et mandatis profectus ad Caesarem est: qua in re et amorem eius in suscipiendo negocio perspexi et in conficiendo ac renunciando fidem. Videor mihi, quum separatim de probitate eius et moribus dicturus fuissem, si prius causam cur eum tanto opere diligerem tibi exposuissem, in ipsa causa exponenda satis etiam de probitate dixisse. Sed tamen separatim promitto in meque recipio fore eum tibi et voluptati et usui. Nam et modestum hominem cognosces et prudentem et a cupiditate omni remotissimum, praeterea magni laboris summaeque industriae. 4. Neque ego haec polliceri debeo, quae tibi ipsi, quum bene cognoris, iudi-

canda sunt: sed tamen in omnibus novis coniunctionibus interest qualis primus aditus sit et qua commendatione quasi amicitiae fores aperiantur. Quod ego his litteris efficere volui: etsi id ipsa per se necessitudo quaesturae effecisse debet. Sed tamen nihilo infirmius illud hoc addito. Cura igitur, si me tanti facis, quanti et Varro existimat et ipse sentio, ut quam primum intelligam hanc meam commendationem tantum illi utilitatis attulisse, quantum et ipse sperarit nec ego dubitarim.

LXII.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO SERVIO S.

1. Non concedam, ut Attico nostro, quem elatum laetitia vidi, iucundiores tuae suavissime ad eum et humanissime scriptae litterae fuerint quam mihi. Nam etsi utrique nostrum prope aeque gratae erant, tamen ego admirabar magis te, qui, si rogatus aut certe admonitus liberaliter Attico respondisses, quod tamen dubium nobis quin ita futurum fuerit non erat, ultro ad eum scripsisse eique nec opinanti voluntatem tuam tantam per litteras detulisse. De quo non modo rogare te, ut eo studiosius mea quoque causa facias, non debeo — nihil enim cumulatius fieri potest quam polliceris —, sed ne gratias quidem agere, quod tu et ipsius causa et tua sponte feceris. 2. Illud tamen dicam, mihi id, quod fecisti, esse gratissimum. Tale enim tuum iudicium de homine eo, quem ego unice diligo, non potest mihi non summe esse iucundum. Quod quum ita sit, esse gratum necesse est. Sed tamen, quoniam mihi pro coniunctione nostra vel peccare apud te in scribendo licet, utrumque eorum, quae negavi mihi facienda esse, faciam. Nam et ad id, quod Attici causa te ostendisti esse facturum, tantum velim addas, quantum ex nostro amore accessionis fieri potest, et, quod modo verebar, tibi gratias agere, nunc plane ago teque ita existimare volo, quibuscumque officiis in Epiroticis reliquisque rebus Atticum obstrinxeris, iisdem me tibi obligatum fore.

LXIII.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

CICERO SERVIO S.

1. Cum Lysone Patrensi est mihi quidem hospitium vetus, quam ego necessitudinem sancte colendam puto. Sed ea causa etiam cum aliis compluribus, familiaritas tanta nullo cum hospite et ea quum officiis eius multis tum etiam consuetudine cotidiana sic est aucta, ut nihil sit familiaritate nostra coniunctius. Is quum Romae annum prope ita fuisset, ut mecum viveret, etsi eramus in magna spe te meis litteris commendationeque diligentissime facturum id, quod fecisti, ut eius rem et fortunas absentis tuerere, tamen, quod in unius potestate erant omnia et quod Lyso fuerat in nostra causa nostrisque praesidiis, cotidie aliquid timebamus. Effectum tamen est et ipsius splendore et nostro reliquorumque hospitum studio, ut omnia quae vellemus a Caesare impetrarentur: quod intelliges ex iis litteris, quas Caesar ad te dedit. 2. Nunc non modo non remittimus tibi aliquid ex nostra commendatione, quasi adepti iam omnia, sed eo vehementius a te contendimus, ut Lysonem in fidem necessitudinemque tuam recipias. Cuius dubia fortuna timidius tecum agebamus, verentes ne quid accideret eius modi, ut ne tu quidem mederi posses: explorata vero eius incolumitate, omnia a te studio summo summaque cura peto. Quae ne singula enumerem, totam tibi domum commendo: in his adolescentem filium eius, quem C. Memmius Gemellus, cliens meus, quum in calamitate exsilii sui Patrensis civis factus esset, Patrensium legibus adoptavit, ut eius ipsius hereditatis ius causamque tueare. 3. Caput illud est, ut Lysonem, quem ego virum optimum gratissimumque cognovi, recipias in necessitudinem tuam. Quod si feceris, non dubito quin in eo diligendo caeterisque postea commendando, idem quod ego sis iudicii et voluntatis habiturus. Quod quum fieri vehementer studeo tum etiam illud vereor, ne, si minus cumulate videbere fecisse aliquid eius causa, me ille negligenter scripsisse putet, non te oblitum mei. Quanti enim me faceres

quum ex sermonibus cotidianis meis tum ex epistolis etiam tuis potuit cognoscere.

LXIV.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO SERVIO S.

1. L. Mescinius ea mecum necessitudine coniunctus est, quod mihi quaestor fuit. Sed hanc causam, quam ego, ut a maioribus accepi, semper gravem duxi, fecit virtute et humanitate sua iustiorem. Itaque eo sic utor, ut nec familiarius ullo nec lubentius. Is quamquam confidere videbatur te sua causa quae honeste posses lubenter esse facturum, magnum esse tamen speravit apud te meas quoque litteras pondus habituras. Id quum ipse ita iudicabat, tum pro familiari consuetudine saepe ex me audierat quam suavis esset inter nos et quanta coniunctio. 2. Peto igitur a te, tanto scilicet studio, quanto intelligis debere me petere pro homine tam mihi necessario et tam familiari, ut eius negocia, quae sunt in Achaia, ex eo, quod heres est M. Mindio, fratri suo, qui Eli negociatus est, explices et expedias quum iure et potestate, quam habes, tum etiam auctoritate et consilio tuo. Sic enim praescripsimus iis, quibus ea negocia mandavimus, ut omnibus in rebus, quae in aliquam controversiam vocarentur, te arbitro et, quod commodo tuo fieri posset, te disceptatore uterentur. Id ut honoris mei causa suscipias, vehementer te etiam atque etiam rogo. 3. Illud praeterea, si non alienum tua dignitate putabis esse, feceris mihi pergratum, si qui difficiliores erunt, ut rem sine controversia confici nolint, si eos, quoniam cum senatore res est, Romam reieceris. Quod quo minore dubitatione facere possis, litteras ad te a M. Lepido consule, non quae te aliquid iuberent — neque enim id tuae dignitatis esse arbitramur —, sed quodam modo quasi commendaticias sumpsimus. 4. Scriberem quam id beneficium bene apud Mescinium positurus esses, nisi et te scire confiderem et mihi peterem. Sic enim velim existimes, non minus me de illius re laborare quam ipsum de sua. Sed quum illum studeo quam facillime ad suum per-

venire, tum illud laboro, ut non minimum hac mea commendatione se consecutum arbitretur.

LXV.

Scripsit a. u. c. 708.

CICERO SERVIO S.

1. Licet eodem exemplo saepius tibi huius generis litteras mittam, quum gratias agam, quod meas commendationes tam diligenter observes, quod feci in aliis et faciam, ut video, saepius, sed tamen non parcam operae et, ut vos soletis in formulis, sic ego in epistolis DE EADEM RE ALIO MODO. 2. C. Avianius igitur Hammonius incredibiles mihi gratias per litteras egit et suo et Aemilii Aviániani, patroni sui, nomine, nec liberalius nec honorificentius potuisse tractari nec se praesentem nec rem familiarem absentis patroni sui. Id mihi quum iucundum est eorum causa, quos tibi ego summa necessitudine et summa coniunctione adductus commendaveram, quod M. Aemilius unus est ex meis familiarissimis atque intimis, maxime necessarius homo et magnis meis beneficiis devinctus et prope omnium, qui mihi debere aliquid videntur, gratissimus, tum multo iucundius te esse in me tali voluntate, ut plus prosis amicis meis, quam ego praesens fortasse prodessem: credo, quod magis ego dubitarem quid illorum causa facerem, quam tu quid mea. 3. Sed hoc non dubito quin existimes mihi esse gratum. Illud te rogo, ut illos quoque gratos esse homines putes: quod ita esse tibi promitto atque confirmo. Qua re velim, quidquid habent negocii, des operam, quod commodo tuo fiat, ut te obtinente Achaiam conficiant. 4. Ego cum tuo Servio iucundissimo coniunctissime vivo magnamque quum ex ingenio eius singularique studio tum ex virtute et probitate voluptatem capio.

LXVI.

Scripta epistola est a. u. c. 708.

M. CICERO L. PLANCO S.

1. Non dubito quin scias in iis necessariis, qui tibi a

patre relicti sunt, me tibi esse vel coniunctissimum non iis modo causis, quae speciem habeant magnae coniunctionis, sed iis etiam, quae familiaritate et consuetudine tenentur, quam scis mihi iucundissimam cum patre tuo et summam fuisse. Ab iis initiis noster in te amor profectus auxit paternam necessitudinem et eo magis, quod intellexi, ut primum per aetatem iudicium facere potueris, quanti quisque tibi faciendus esset, me a te in primis coeptum esse observari, coli, diligi. Accedebat non mediocre vinculum quum studiorum, quod ipsum est per se grave, tum eorum studiorum earumque artium, quae per se ipsae eos, qui voluntate eadem sunt, etiam familiaritate devinciunt. 2. Exspectare te arbitror haec tam longe repetita principia quo spectent. Id primum ergo habeto, non sine magna iustaque causa hanc a me commemorationem esse factam. C. Ateio Capitone utor familiarissime. Notae tibi sunt varietates meorum temporum. In omni genere et honorum et laborum meorum et animus et opera et auctoritas et gratia, etiam res familiaris C. Capitonis praesto fuit et paruit et temporibus et fortunae meae. 3. Huius propinquus fuit T. Antistius: qui quum sorte quaestor Macedoniam obtineret neque ei successum esset, Pompeius in eam provinciam cum exercitu venit. Facere Antistius nihil potuit. Nam si potuisset, nihil ei fuisset antiquius quam ad Capitonem, quem ut parentem diligebat, reverti, praesertim quum sciret quanti is Caesarem faceret semperque fecisset. Sed oppressus tantum attigit negocii, quantum recusare non potuit. 4. Quum signaretur argentum Apolloniae, non possum dicere eum praefuisse neque possum negare adfuisse, sed non plus duobus an tribus mensibus. Deinde afuit a castris: fugit omne negocium. Hoc mihi ut testi velim credas: meam enim ille maestitiam in illo bello videbat, mecum omnia communicabat. Itaque abdidit se in intimam Macedoniam quo potuit longissime a castris, non modo ut non praeesset ulli negocio, sed etiam ut ne interesset quidem. Is post proelium se ad hominem necessarium, A. Plautium, in Bithyniam contulit. Ibi eum Caesar quum vidisset, nihil aspere, nihil acerbe dixit: Romam iussit venire. Ille in morbum continuo incidit: ex quo non convaluit.

Aeger Corcyram venit: ibi est mortuus. Testamento, quod Romae Paullo et Marcello consulibus fecerat, heres ex parte dimidia et tertia est Capito: in sextante sunt ii, quorum pars sine ulla cuiusquam querela publica potest esse: ea est ad HS xxx. Sed de hoc Caesar viderit. 5. Te, mi Plance, pro paterna necessitudine, pro nostro amore, pro studiis et omni cursu nostro totius vitae simillimo rogo et a te ita peto, ut maiore cura, maiore studio nullam possim, ut hanc rem suscipias, meam putes esse, enitare, contendas, efficias, ut mea commendatione, tuo studio, Caesaris beneficio, hereditatem propinqui sui C. Capito obtineat. Omnia, quae potui in hac summa tua gratia ac potentia a te impetrare, si voluissem, ultro te ad me detulisse putabo, si hanc rem impetravero. 6. Illud fore tibi adiumento spero, cuius ipse Caesar optimus esse iudex potest: semper Caesarem Capito coluit et dilexit. Sed ipse huius rei testis est: novi hominis memoriam. Itaque nihil te doceo: tantum tibi sumito pro Capitone apud Caesarem, quantum ipsum meminisse senties. 7. Ego, quod in me ipso experiri potui, ad te deferam: in eo quantum sit ponderis tu videbis. Quam partem in re publica causamque defenderim, per quos homines ordinesque steterim quibusque munitus fuerim non ignoras. Hoc mihi velim credas: si quid fecerim hoc ipso in bello minus ex Caesaris voluntate, quod intellexerim scire ipsum Caesarem me invitissimum fecisse, id fecisse aliorum consilio, hortatu, auctoritate: quod fuerim moderatior temperatiorque quam in ea parte quisquam, id me fecisse maxime auctoritate Capitonis: cuius similes si reliquos necessarios habuissem, rei publicae fortasse non nihil, mihi certe plurimum profuissem. 8. Hanc rem, mi Plance, si effeceris, meam de tua erga me benevolentia spem confirmaveris, ipsum Capitonem, gratissimum, officiosissimum, optimum virum, ad tuam necessitudinem tuo summo beneficio adiunxeris.

LXVII.

Scripsit a. u. c. 704.

CICERO THERMO PROPR. S.

Quum multa mihi grata sunt, quae tu adductus mea com-

mendatione fecisti, tum in primis, quod M. Marcilium, amici atque interpretis mei filium, liberalissime tractavisti. Venit enim Laodiceam et tibi apud me mihique propter te gratias maximas egit. Qua re, quod reliquum est, a te peto, quoniam apud gratos homines beneficium ponis, ut eo libentius iis commodes operamque des, quoad fides tua patietur, ut socrus adolescentis rea ne fiat. Ego quum antea studiose commendabam Marcilium, tum multo nunc studiosius, quod in longa apparitione singularem et prope incredibilem patris Marcilii fidem, abstinentiam modestiamque cognovi.

LXVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 703.

M. CICERO S. D. P. SILIO PROPR.

1. Cum P. Terentio Hispone, qui operas in scriptura pro magistro dat, mihi summa familiaritas consuetudoque est, multaque et magna inter nos officia paria et mutua intercedunt. Eius summa existimatio agitur in eo, ut pactiones cum civitatibus reliquis conficiat. Non me praeterit nos eam rem Ephesi expertos esse neque ab Ephesiis ullo modo impetrare potuisse. Sed quoniam, quem ad modum omnes existimant et ego intelligo, tua quum summa integritate tum singulari humanitate et mansuetudine consecutus es, ut lubentissimis Graecis nutu quod velis consequare, peto a te in maiorem modum, ut honoris mei causa hac laude Hisponem adfici velis. 2. Praeterea cum sociis scripturae mihi summa necessitudo est, non solum ob eam causam, quod ea societas universa in mea fide est, sed etiam quod plerisque sociis utor familiarissime. Ita et Hisponem meum per me ornaris et societatem mihi coniunctiorem feceris tuque ipse et ex huius observantia gratissimi hominis et ex sociorum gratia hominum amplissimorum maximum fructum capies et me summo beneficio adfeceris. Sic enim velim existimes, ex tota tua provincia omnique isto imperio nihil esse quod mihi gratius facere possis.

LXIX.

Scriptae litterae sunt a. u. c. 708.

M. CICERO P. SERVILIO S.

1. A. Caecinam, maxime proprium clientem familiae vestrae, non commendarem tibi, quum scirem qua fide in tuos, qua clementia in calamitosos soleres esse, nisi me et patris eius, quo sum familiarissime usus, memoria et huius fortuna ita moveret, ut hominis omnibus mecum studiis officiisque coniunctissimi movere debebat. A te hoc omni contentione peto, sic, ut maiore cura, maiore animi labore petere non possim, ut ad ea, quae tua sponte sine cuiusquam commendatione faceres in hominem tantum et talem calamitosum aliquem adferant cumulum meae litterae, quo studiosius eum, quibuscumque rebus possis, iuves. 2. Quod si Romae fuisses, etiam salutem A. Caecinae essemus, ut opinio mea fert, per te consecuti: de qua tamen magnam spem habemus freti clementia collegae tui. Nunc, quoniam tuam iustitiam secutus tutissimum sibi portum provinciam istam duxit esse, etiam atque etiam te rogo atque oro, ut eum et in reliquiis veteris negociationis colligendis iuves et caeteris rebus tegas atque tueare. Hoc mihi gratius facere nihil potes.

LXX.

Scripsit a. u. c. 705.

TULLIUS TERENTIAE SUAE S. P.

1. Omnes molestias et sollicitudines, quibus et te miserrimam habui, id quod mihi molestissimum est, et Tulliolam, quae nobis nostra vita dulcior est, deposui et eieci. Quid causae autem fuerit postridie intellexi, quam a vobis discessi. *Χολὴν ἄκρατον* noctu eieci: statim ita sum levatus, ut mihi deus aliquis medicinam fecisse videatur. Cui quidem tu deo, quem ad modum soles, pie et caste satis facies [id est Apollini et Aesculapio]. 2. Navem spero nos valde bonam habere: in eam simul atque conscendi, haec scripsi. Deinde conscribam ad nostros familiares multas epistolas,

quibus te et Tulliolam nostram diligentissime commendabo. Cohortarer vos, quo animo fortiore essetis, nisi vos fortiores cognossem quam quemquam virum. Et tamen eius modi spero negocia esse, ut et vos istic commodissime sperem esse et me aliquando cum similibus nostri rem publicam defensuros. 3. Tu primum valetudinem tuam velim cures: deinde, tibi si videbitur, villis iis utere, quae longissime aberunt a militibus. Fundo Arpinati bene poteris uti cum familia urbana, si annona carior fuerit. Cicero bellissimus tibi salutem plurimam dicit. Etiam atque etiam vale. D. VI. Id. Iun.

LXXI.

Scriptae litterae sunt a. u. c. 703.

M. TULLIUS M. F. CICERO PROCOS. S. D. COSS. PRAETT. TRIBB. PL. SENATUI.

1. S. V. V. B. E. E. Q. V. Quum pridie Kalend. Sext. in provinciam venissem neque maturius propter itinerum et navigationum difficultatem venire potuissem, maxime convenire officio meo reique publicae conducere putavi parare ea, quae ad exercitum quaeque ad rem militarem pertinerent. Quae quum essent a me cura magis et diligentia quam facultate et copia constituta nunciique et litterae de bello a Parthis in provinciam Syriam illato cotidie fere adferrentur, iter mihi faciendum per Lycaoniam et per Isauros et per Cappadociam arbitratus sum. Erat enim magna suspicio Parthos, si ex Syria egredi atque irrumpere in meam provinciam conarentur, iter eos per Cappadociam, quod ea maxime pateret, esse facturos. 2. Itaque cum exercitu per Cappadociae partem eam, quae cum Cilicia continens est, iter feci castraque ad Cybistra, quod oppidum est ad montem Taurum, locavi, ut Artuasdes, rex Armenius, quocumque animo esset, sciret non procul a suis finibus exercitum populi Romani esse et Deiotarum, fidelissimum regem atque amicissimum rei publicae nostrae, maxime coniunctum haberem, cuius et consilio et opibus adiuvari posset res publica. 3. Quo quum in loco castra haberem equitatumque in Ciliciam misissem, ut et meus adventus iis civitatibus, quae in ea parte essent,

nunciatus firmiores animos omnium faceret et ego mature quid ageretur in Syria scire possem, tempus eius tridui, quod in iis castris morabar, in magno officio et necessario mihi ponendum putavi. 4. Quum enim vestra auctoritas intercessisset, ut ego regem Ariobarzanem Euseben et Philorhomaeum tuerer eiusque regis salutem, incolumitatem regnumque defenderem, regi regnoque praesidio essem, adiunxissetisque salutem eius regis populo senatuique magnae curae esse, quod nullo umquam de rege decretum esset a nostro ordine, existimavi me iudicium vestrum ad regem deferre debere eique praesidium meum et fidem et diligentiam polliceri, ut, quoniam salus ipsius, incolumitas regni mihi commendata esset a vobis, diceret si quid vellet. 5. Quae quum essem in consilio meo cum rege locutus, initio ille orationis suae vobis maximas, ut debuit, deinde etiam mihi gratias egit, quod ei permagnum et perhonorificum videbatur, S. P. Q. R. tantae curae esse salutem suam, meque tantam diligentiam adhibere, ut et mea fides et commendationis vestrae auctoritas perspici posset. Atque ille primo, quod mihi maximae laetitiae fuit, ita mecum locutus est, ut nullas insidias neque vitae suae neque regno diceret se aut intelligere fieri aut etiam suspicari. Quum ego ei gratulatus essem idque me gaudere dixissem, cohortatus, ut recordaretur casum illum interitus paterni et vigilanter se tueretur atque admonitu senatus consuleret saluti suae, tum a me discessit in oppidum Cybistra. 6. Postero autem die cum Ariarathe, fratre suo, et cum paternis amicis maioribus natu ad me in castra venit, perturbatusque et flens, quum idem et frater faceret et amici, meam fidem, vestram commendationem implorare coepit. Quum admirarer quid accidisset novi, dixit ad se indicia manifestarum insidiarum esse delata, quae essent ante adventum meum occultata, quod ii, qui ea patefacere possent, propter metum reticuissent, eo autem tempore spe mei praesidii complures ea, quae scirent, audacter ad se detulisse: in his amantissimum sui, summa pietate praeditum fratrem, dicere ea, quae me is quoque audiente dicebat, se sollicitatum esse, ut regnare vellet: id vivo fratre suo accipere non potuisse: se tamen ante illud tempus eam

rem numquam in medium propter periculi metum protulisse. Quae quum esset locutus, monui regem, ut omnem diligentiam ad se conservandum adhiberet, amicosque iam patris eius avique iudicio probatos hortatus sum, regis sui vitam docti casu acerbissimo patris eius omni cura custodiaque defenderent. 7. Quum rex a me equitatum cohortesque de exercitu meo postularet, etsi intelligebam vestro senatus consulto non modo posse me id facere, sed etiam debere, tamen, quum res publica postularet propter cotidianos ex Syria nuncios, ut quam primum exercitum ad Ciliciae fines adducerem, quumque mihi rex patefactis iam insidiis non egere exercitu populi Romani, sed posse se suis opibus defendere videretur, illum cohortatus sum, ut in sua vita conservanda primum regnare disceret: a quibus perspexisset sibi insidias paratas, in eos uteretur iure regio: poena adficeret eos, quos necesse esset, reliquos metu liberaret: praesidio exercitus mei ad eorum, qui in culpa essent, timorem potius quam ad contentionem uteretur: fore autem ut omnes, quoniam senatus consultum nossent, intelligerent me regi, si opus esset, ex auctoritate vestra praesidio futurum. 8. Ita confirmato illo ex eo loco castra movi, iter in Ciliciam facere institui: quum hac opinione e Cappadocia discederem, ut consilio vestro, casu incredibili ac paene divino regem quem vos honorificentissime appellassetis nullo postulante quemque meae fidei commendassetis et cuius salutem magnae vobis curae esse decressetis meus adventus praesentibus insidiis liberarit. Quod ad vos a me scribi non alienum putavi, ut intelligeretis ex iis, quae paene acciderunt, vos multo ante, ne ea acciderent, providisse, eoque vos studiosius feci certiores, quod in rege Ariobarzane ea mihi signa videor virtutis, ingenii, fidei benevolentiaeque erga vos perspexisse, ut non sine causa tantam curam in eius vos salutem diligentiamque videamini contulisse.

LXXII.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

M. CICERO IMP. S. D. M. CATONI.

1. Summa tua auctoritas fecit meumque perpetuum de

tua singulari virtute iudicium, ut magni mea interesse putarem et res eas, quas gessissem, tibi notas esse et non ignorari a te qua aequitate et continentia tuerer socios provinciamque administrarem. Iis enim a te cognitis arbitrabar facilius me tibi quae vellem probaturum. 2. Quum in provinciam pridie Kal. Sext. venissem et propter anni tempus ad exercitum mihi confestim esse eundum viderem, biduum Laodiciae fui, deinde Apameae quadriduum, triduum Synnadis, totidem dies Philomelii. Quibus in oppidis quum magni conventus fuissent, multas civitates acerbissimis tributis et gravissimis usuris et falso aere alieno liberavi. Quumque ante adventum meum seditione quadam exercitus esset dissipatus, quinque cohortes sine legato, sine tribuno militum, denique etiam sine centurione ullo apud Philomelium consedissent, reliquus exercitus esset in Lycaonia, M. Anneio legato imperavi, ut eas quinque cohortes ad reliquum exercitum duceret coactoque in unum locum exercitu castra in Lycaonia apud Iconium faceret. 3. Quod quum ab illo diligenter esset actum, ego in castra a. d. VII. Kal. Septembr. veni, quum interea superioribus diebus ex senatus consulto et evocatorum firmam manum et equitatum sane idoneum et populorum liberorum regumque sociorum auxilia voluntaria comparavissem. Interim quum exercitu lustrato iter in Ciliciam facere coepissem, Kal. Septembr. legati a rege Commageno ad me missi pertumultuose, neque tamen non vere, Parthos in Syriam transisse nunciaverunt. 4. Quo audito vehementer sum commotus quum de Syria tum de mea provincia, de reliqua denique Asia. Itaque exercitum mihi ducendum per Cappadociae regionem eam, quae Ciliciam attingeret, putavi. Nam si me in Ciliciam demisissem, Ciliciam quidem ipsam propter montis Amani naturam facile tenuissem — duo sunt enim aditus in Ciliciam ex Syria, quorum uterque parvis praesidiis propter angustias intercludi potest, nec est quidquam Cilicia contra Syriam munitius —: sed me Cappadocia movebat, quae patet a Syria regesque habet finitimos, qui, etiam si sunt etiam amici nobis, tamen aperte Parthis inimici esse non audent. Itaque in Cappadocia extrema non longe a Tauro apud oppidum Cybistra castra feci,

ut et Ciliciam tuerer et Cappadociam tenens nova finitimorum consilia impedirem. 5. Interea in hoc tanto motu tantaque exspectatione maximi belli rex Deiotarus, cui non sine causa plurimum semper et meo et tuo et senatus iudicio tributum est, vir quum benevolentia et fide erga populum Romanum singulari tum praestanti magnitudine et animi et consilii, legatos ad me misit se cum omnibus suis copiis in mea castra esse venturum. Cuius ego studio officioque commotus egi ei per litteras gratias, idque ut maturaret, hortatus sum. 6. Quum autem ad Cybistra propter rationem belli quinque dies essem moratus, regem Ariobarzanem, cuius salutem a senatu te auctore commendatam habebam, praesentibus insidiis necopinantem liberavi, neque solum ei saluti fui, sed etiam curavi ut cum auctoritate regnaret. Metram et eum, quem tu mihi diligenter commendaras, Athenaeum, importunitate Athenaidis exsilio multatos, maxima apud regem auctoritate gratiaque constitui. Quumque magnum bellum in Cappadocia concitaretur, si sacerdos armis se, quod facturus putabatur, defenderet, adolescens et equitatu et peditatu et pecunia paratus ex toto iis, qui novari aliquid volebant, perfeci, ut e regno ille discederet rexque sine tumultu ac sine armis omni auctoritate aulae communita regnum cum dignitate obtineret. 7. Interea cognovi multorum litteris atque nunciis magnas Parthorum copias et Arabum ad oppidum Antiocheam accessisse magnumque eorum equitatum, qui in Ciliciam transisset, ab equitum meorum turmis et a cohorte praetoria, quae erat Epiphaneae praesidii causa, occidione occisum. Qua re quum viderem a Cappadocia Parthorum copias aversas non longe a finibus esse Ciliciae, quam potui maximis itineribus ad Amanum exercitum duxi. Quo ut veni, hostem ab Antiochea recessisse, Bibulum Antiocheae esse cognovi: Deiotarum confestim iam ad me venientem cum magno et firmo equitatu et peditatu et cum omnibus suis copiis certiorem feci non videri esse causam cur abesset a regno, meque ad eum, si quid novi forte accidisset, statim litteras nunciosque missurum esse. 8. Quumque eo animo venissem, ut utrique provinciae, si ita tempus ferret, subvenirem, tum id, quod iam ante statueram vehe-

menter interesse utriusque provinciae, pacare Amanum et perpetuum hostem ex eo monte tollere, agere perrexi. Quumque me discedere ab eo monte simulassem et alias partes Ciliciae petere abessemque ab Amano iter unius diei et castra apud Epiphaneam fecissem, a. d. IIII. Idus Octobres, quum advesperasceret, expedito exercitu ita noctu iter feci, ut a. d. III. Idus Octobres, quum lucisceret, in Amanum ascenderem, distributisque cohortibus et auxiliis, quum aliis Q. frater legatus mecum simul, aliis C. Pomptinius legatus, reliquis M. Anneius et L. Tulleius legati praeessent, plerosque necopinantes oppressimus, qui occisi captique sunt, interclusi fuga. Eranam autem, quae fuit non vici instar, sed urbis, quod erat Amani caput, itemque Sepyram et Commorim, acriter et diu repugnantibus hostibus, Pomptinio illam partem Amani tenente, ex antelucano tempore usque ad horam diei decimam, magna multitudine hostium occisa, cepimus castellaque vi capta complura incendimus. **9.** His rebus ita gestis castra in radicibus Amani habuimus apud Aras Alexandri quadriduum, et in reliquiis Amani delendis agrisque vastandis, quae pars eius montis meae provinciae est, id tempus omne consumpsimus. **10.** Confectis his rebus ad oppidum Eleutherocilicum Pindenissum exercitum adduxi: quod quum esset altissimo et munitissimo loco ab iisque incoleretur, qui ne regibus quidem umquam paruissent, quum et fugitivos reciperent et Parthorum adventum acerrime exspectarent, ad existimationem imperii pertinere arbitratus sum comprimere eorum audaciam, quo facilius etiam caeterorum animi, qui alieni essent ab imperio nostro, frangerentur. Vallo et fossa circumdedi: sex castellis castrisque maximis saepsi: aggere, vineis, turribus oppugnavi, ususque tormentis multis, multis sagittariis, magno labore meo, sine ulla molestia sumptuve sociorum, septimo quinquagesimo die rem confeci, ut omnibus partibus urbis disturbatis aut incensis compulsi in potestatem meam pervenirent. His erant finitimi pari scelere et audacia Tibarani: ab his Pindenisso capto obsides accepi: exercitum in hiberna dimisi. Q. fratrem negocio praeposui, ut in vicis aut captis aut male pacatis exercitus collocaretur. **11.** Nunc velim sic tibi per-

suadeas, si de his rebus ad senatum relatum sit, me existimaturum summam mihi laudem tributam, si tu honorem meum sententia tua comprobaris. Idque, etsi talibus de rebus gravissimos homines et rogare solere et rogari scio, tamen admonendum potius te a me quam rogandum puto. Tu es enim is, qui me tuis sententiis saepissime ornasti, qui oratione, qui praedicatione, qui summis laudibus in senatu, in contionibus ad caelum extulisti, cuius ego semper tanta esse verborum pondera putavi, ut uno verbo tuo cum mea laude coniuncto omnia adsequi me arbitrarer. Te denique memini, quum cuidam clarissimo atque optimo viro supplicationem non decerneres, dicere te decreturum, si referretur ob eas res, quas is consul in urbe gessisset. Tu idem mihi supplicationem decrevisti togato, non ut multis, re publica bene gesta, sed, ut nemini, re publica conservata. **12.** Mitto quod invidiam, quod pericula, quod omnes meas tempestates et subieris et multo etiam magis, si per me licuisset, subire paratissimus fueris, quod denique inimicum meum tuum inimicum putaris: cuius etiam interitum, ut facile intelligerem mihi quantum tribueres Milonis causa in senatu defendenda approbaris. A me autem haec sunt profecta, quae ego in beneficii loco non pono, sed in veri testimonii atque iudicii, ut praestantissimas tuas virtutes non tacitus admirarer — quis enim in te id non facit? —, sed in omnibus orationibus, sententiis dicendis, causis agendis, omnibus scriptis, Graecis Latinis, omni denique varietate litterarum mearum, te non modo iis, quos vidissemus, sed iis, de quibus audissemus, omnibus anteferrem. **13.** Quaeres fortasse quid sit quod ego hoc nescio quid gratulationis et honoris a senatu tanti aestimem. Agam iam tecum familiariter, ut est et studiis et officiis nostris mutuis et summa amicitia dignum et necessitudine etiam paterna. Si quisquam fuit umquam remotus et natura et magis etiam, ut mihi quidem sentire videor, ratione atque doctrina ab inani laude et sermonibus vulgi, ego profecto is sum. Testis est consulatus meus, in quo, sicut in reliqua vita, fateor ea me studiose secutum, ex quibus vera gloria nasci posset, ipsam quidem gloriam per se numquam putavi expetendam. Itaque et provinciam

ornatam et spem non dubiam triumphi neglexi: sacerdotium denique, quum — quem ad modum te existimare arbitror —, non difficillime consequi possem, non appetivi. Idem post iniuriam acceptam, — quam tu rei publicae calamitatem semper appellas, meam non modo non calamitatem, sed etiam gloriam —, studui quam ornatissima senatus populique Romani de me iudicia intercedere. Itaque et augur postea fieri volui, quod antea neglexeram, et eum honorem, qui a senatu tribui rebus bellicis solet, neglectum a me olim, nunc mihi expetendum puto. **14.** Huic meae voluntati, in qua inest aliqua vis desiderii ad sanandum vulnus iniuriae, ut faveas adiutorque sis, quod paullo ante me negaram rogaturum, vehementer te rogo, sed ita, si non ieiunum hoc nescio quid, quod ego gessi, et contemnendum videbitur, sed tale atque tantum, ut multi nequaquam paribus rebus honores summos a senatu consecuti sint. Equidem etiam illud mihi animum advertisse videor — scis enim quam attente te audire soleam —, te non tam res gestas quam mores, instituta atque vitam imperatorum spectare solere in habendis aut non habendis honoribus. Quod si in mea causa considerabis, reperies me exercitu imbecillo contra metum maximi belli firmissimum praesidium habuisse aequitatem et continentiam. His ego subsidiis ea sum consecutus, quae nullis legionibus consequi potuissem, ut ex alienissimis sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem animosque novarum rerum exspectatione suspensos ad veteris imperii benevolentiam traducerem. **15.** Sed nimis haec multa de me, praesertim ad te, a quo uno omnium sociorum querelae audiuntur: cognosces ex iis, qui meis institutis se recreatos putant. Quumque omnes uno prope consensu de me apud te ea, quae mihi optatissima sunt, praedicabunt, tum duae maximae clientelae tuae, Cyprus insula et Cappadociae regnum, tecum de me loquentur: puto etiam regem Deiotarum, qui uni tibi est maxime necessarius. Quae si etiam maiora sunt et in omnibus saeculis pauciores viri reperti sunt qui suas cupiditates quam qui hostium copias vincerent, est profecto tuum, quum ad res bellicas haec, quae rariora et difficiliora sunt, genera virtutis adiunxeris, ipsas

etiam illas res gestas iustiores esse et maiores putare. 16. Extremum illud est, ut quasi diffidens rogationi meae philosophiam ad te adlegem, qua nec mihi carior ulla umquam res in vita fuit nec hominum generi maius a deis munus ullum est datum. Haec igitur, quae mihi tecum communis est, societas studiorum atque artium nostrarum, quibus a pueritia dediti ac devincti soli prope modum nos philosophiam veram illam et antiquam, quae quibusdam ocii esse ac desidiae videtur, in forum atque in rem publicam atque in ipsam aciem paene deduximus, tecum agit de mea laude, cui negari a Catone fas esse non puto. Quam ob rem tibi sic persuadeas velim, si mihi tua sententia tributus honos ex meis litteris fuerit, me sic existimaturum, quum auctoritate tua tum benevolentia erga me mihi quod maxime cupierim contigisse.

LXXIII.

Scriptae sunt litterae a. u. c. 704.

M. CATO S. D. M. CICERONI IMP.

1. Quod et res publica me et nostra amicitia hortatur, libenter facio, ut tuam virtutem, innocentiam, diligentiam cognitam in maximis rebus, domi togati, armati foris, pari industria administrari gaudeam. Itaque quod pro meo iudicio facere potui, ut innocentia consilioque tuo defensam provinciam, servatum Ariobarzanis cum ipso rege regnum, sociorum revocatam ad studium imperii nostri voluntatem sententia mea et decreto laudarem, feci. 2. Supplicationem decretam, si tu, qua in re nihil fortuito, sed summa tua ratione et continentia rei publicae provisum est, dis immortalibus gratulari nos quam tibi referre acceptum mavis, gaudeo. Quod si triumphi praerogativam putas supplicationem et idcirco casum potius quam te laudari mavis, neque supplicationem sequitur semper triumphus et triumpho multo clarius est senatum iudicare potius mansuetudine et innocentia imperatoris provinciam quam vi militum aut benignitate deorum retentam atque conservatam esse: quod ego mea sententia censebam. 3. Atque haec ego idcirco ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi, ut, quod maxime

volo, existimes me laborare ut tibi persuadeam me et voluisse de tua maiestate, quod amplissimum sim arbitratus et quod tu maluisti factum esse gaudere. Vale et nos dilige et instituto itinere severitatem diligentiamque sociis et rei publicae praesta.

LXXIV.

Scripta epistola est a. u. c. 704.

M. CICERO S. D. M. CATONI.

1. *Laetus sum laudari me*, inquit Hector, opinor apud Naevium, *abs te, pater, a laudato viro.* Ea est enim profecto iucunda laus, quae ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt. Ego vero vel gratulatione litterarum tuarum vel testimoniis sententiae dictae nihil est quod me non adsecutum putem. Idque mihi quum amplissimum tum gratissimum est, te libenter amicitiae dedisse quod liquido veritati dares. Et si non modo omnes, verum etiam multi Catones essent in civitate nostra, in qua unum exstitisse mirabile est, quem ego currum aut quam lauream cum tua laudatione conferrem? Nam ad meum sensum et ad illud sincerum ac subtile iudicium nihil potest esse laudabilius quam ea tua oratio, quae est ad me perscripta a meis necessariis. 2. Sed causam meae voluntatis, non enim dicam cupiditatis, exposui tibi superioribus litteris: quae etiam si parum iusta tibi visa est, hanc tamen habet rationem, non ut nimis concupiscendus honos, sed tamen, si deferatur a senatu, minime aspernandus esse videatur. Spero autem illum ordinem pro meis ob rem publicam susceptis laboribus me non indignum honore, usitato praesertim, existimaturum. Quod si ita erit, tantum ex te peto, quod amicissime scribis, ut quum tuo iudicio quod amplissimum esse arbitraris mihi tribueris, si id, quod maluero, acciderit, gaudeas. Sic enim fecisse te et sensisse et scripsisse video, resque ipsa declarat tibi illum honorem nostrum supplicationis iucundum fuisse, quod scribendo adfuisti. Haec enim senatus consulta non ignoro ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, scribi solere. Ego, ut spero, te propediem videbo, atque utinam re publica meliore quam timeo!

LXXV.

Scripsit a. u. c. 703.

M. CICERO PROCOS. S. D. M. MARCELLO COS.

1. Te et pietatis in tuos et animi in rem publicam et clarissimi atque optimi consulatus C. Marcello consule facto fructum cepisse vehementer gaudeo. Non dubito quid praesentes sentiant: nos quidem longinqui et a te ipso missi in ultimas gentes ad caelum mehercule tollimus verissimis ac iustissimis laudibus. Nam quum te a pueritia tua unice dilexerim tuque me in omni genere semper amplissimum esse et volueris et iudicaris, tum hoc vel tuo facto vel populi Romani de te iudicio multo acrius vehementiusque diligo, maximaque laetitia adficior, quum ab hominibus prudentissimis virisque optimis, omnibus dictis, factis, studiis, institutis vel me tui similem esse audio vel te mei. 2. Unum vero si addis ad praeclarissimas res consulatus tui, ut aut mihi succedat quam primum aliquis aut ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi et senatus consulto et lege finisti, omnia me per te consecutum putabo. Cura ut valeas et me absentem diligas atque defendas. 3. Quae mihi de Parthis nunciata sunt, quia non putabam a me etiam nunc scribenda esse publice, propterea ne pro familiaritate quidem nostra volui ad te scribere, ne, quum ad consulem scripsissem, publice viderer scripsisse.

LXXVI.

Scripsit a. u. c. 704.

M. CICERO IMP. S. D. L. PAULLO COS.

1. Maxime mihi fuit optatum Romae esse tecum multas ob causas, sed praecipue, ut et in petendo et in gerendo consulatu meum tibi debitum studium perspicere posses. Ac petitionis quidem tuae ratio mihi semper fuit explorata, sed tamen navare operam volebam. In consulatu vero cupio equidem te minus habere negocii, sed moleste fero me consulem tuum studium adolescentis perspexisse, te meum, quum id aetatis sim, perspicere non posse. 2. Sed ita fato

nescio quo contigisse arbitror, ut tibi ad me ornandum semper detur facultas, mihi ad remunerandum nihil suppetat praeter voluntatem. Ornasti consulatum, ornasti reditum meum. Incidit meum tempus rerum gerendarum in ipsum consulatum tuum. Itaque quum et tua summa amplitudo et dignitas et meus magnus honos magnaque existimatio postulare videatur, ut a te plurimis verbis contendam ac petam, ut quam honorificentissimum senatus consultum de meis rebus gestis faciundum cures, non audeo vehementer a te contendere, ne aut ipse tuae perpetuae consuetudinis erga me oblitus esse videar aut te oblitum putem. **3**. Qua re, ut te velle arbitror, ita faciam, atque ab eo, quem omnes gentes sciunt de me optime meritum, breviter petam. Si alii consules essent, ad te potissimum, Paulle, mitterem, ut eos mihi quam amicissimos redderes. Nunc, quum tua summa potestas summaque auctoritas notaque omnibus nostra necessitudo sit, vehementer te rogo, ut et quam honorificentissime cures decernendum de meis rebus gestis et quam celerrime. Dignas res esse honore et gratulatione cognosces ex iis litteris, quas ad te et collegam et senatum publice misi: omniumque mearum reliquarum rerum maximeque existimationis meae procurationem susceptam velim habeas. In primisque tibi curae sit, quod abs te superioribus quoque litteris petivi, ne mihi tempus prorogetur. Cupio te consulem videre omniaque, quae spero, quum absens tum etiam praesens te consule adsequi.

LXXVII.

Scripta epistola est a. u. c. 707.

M. CICERO S. D. C. CASSIO.

1. Etsi uterque nostrum spe pacis et odio civilis sanguinis abesse a belli non necessarii pertinacia voluit, tamen, quoniam eius consilii princeps ego fuisse videor, plus fortasse tibi praestare ipse debeo quam a te exspectare. Etsi, ut saepe soleo mecum recordari, sermo familiaris meus tecum et item mecum tuus adduxit utrumque nostrum ad id consilium, ut uno proelio putaremus si non totam causam, at

certe nostrum iudicium definiri convenire. Neque quisquam hanc nostram sententiam vere umquam reprehendit praeter eos, qui arbitrantur melius esse deleri omnino rem publicam quam imminutam et debilitatam manere. Ego autem ex interitu eius nullam spem scilicet mihi proponebam, ex reliquiis magnam. 2. Sed ea sunt consecuta, ut magis mirum sit accidere illa potuisse quam nos non vidisse ea futura nec, homines quum essemus, divinare potuisse. Equidem fateor meam coniecturam hanc fuisse, ut illo quasi quodam fatali proelio facto et victores communi saluti consuli vellent et victi suae: utrumque autem propositum esse arbitrari in celeritate victoris. Quae si fuisset, eamdem clementiam experta esset Africa quam cognovit Asia, quam etiam Achaia, te, ut opinor, ipso adlegato ac deprecatore. Amissis autem temporibus, quae plurimum valent, praesertim in bellis civilibus, interpositus annus alios induxit, ut victoriam sperarent, alios, ut ipsum vinci contemnerent. Atque horum malorum omnium culpam fortuna sustinet. Quis enim aut Alexandrini belli tantam moram huic bello adiunctum iri aut nescio quem istum Pharnacem Asiae terrorem illaturum putaret? 3. Nos tamen in consilio pari casu dissimili usi sumus. Tu enim eam partem petisti, ut et consiliis interesses et, quod maxime curam levat, futura animo prospicere posses. Ego, qui festinavi, ut Caesarem in Italia viderem — sic enim arbitrabamur — eumque multis honestissimis viris conservatis redeuntem, ad pacem currentem, ut aiunt, incitarem, ab illo longissime et absum et afui. Versor autem in gemitu Italiae et in urbis miserrimis querelis, quibus aliquid opis fortasse ego pro mea, tu pro tua, pro sua quisque parte ferre potuisset, si auctor adfuisset. 4. Qua re velim pro tua perpetua erga me benevolentia scribas ad me quid videas, quid sentias, quid exspectandum, quid agendum nobis existimes. Magni erunt mihi tuae litterae, atque utinam primis illis, quas Luceria miseras, paruissem! sine ulla enim molestia dignitatem meam retinuissem.

LXXVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 707.

M. CICERO S. D. C. TREBONIO.

1. Et epistolam tuam legi libenter et librum libentissime, sed tamen in ea voluptate hunc accepi dolorem, quod quum incendisses cupiditatem meam consuetudinis augendae nostrae — nam ad amorem quidem nihil poterat accedere —, tum discedis a nobis meque tanto desiderio adficis, ut unam mihi consolationem relinquas, fore ut utriusque nostrum absentis desiderium crebris et longis epistolis leniatur. Quod ego non modo de me tibi spondere possum, sed de te etiam mihi. Nullam enim apud me reliquisti dubitationem quantum me amares. 2. Nam ut illa omittam, quae civitate teste fecisti, quum mecum inimicitias communicavisti, quum me contionibus tuis defendisti, quum quaestor in mea atque in publica causa consulum partes suscepisti, quum tribuno pl. quaestor non paruisti, cui tuus praesertim collega pareret, ut haec recentia, quae meminero semper, obliviscar, quae tua sollicitudo de me in armis, quae laetitia in reditu, quae cura, qui dolor, quum ad te curae et dolores mei perferrentur, Brundisium denique te ad me venturum fuisse, nisi subito in Hispaniam missus esses, ut haec igitur omittam, quae mihi tanti aestimanda sunt, quanti vitam aestimo et salutem meam: liber iste, quem mihi misisti, quantam habet declarationem amoris tui! primum quod tibi facetum videtur, quidquid ego dixi, quod alii fortasse non item: deinde quod illa sive faceta sunt sive sic, fiunt narrante te venustissima. Quin etiam ante, quam ad me veniatur, risus omnis paene consumitur. 3. Quod si in iis scribendis nihil aliud nisi, quod necesse fuit, de uno me tam diu cogitavisses, ferreus essem, si te non amarem. Quum vero ea, quae scriptura persecutus es, sine summo amore cogitare non potueris, non possum existimare plus quemquam a se ipso quam me a te amari. Cui quidem ego amori utinam caeteris rebus possem! amore certe respondebo: quo tamen ipso tibi confido futurum satis. 4. Nunc ad epistolam venio, cui copiose et suaviter scriptae nihil est quod multa respondeam. Pri-

mum enim ego illas Calvo litteras misi, non plus quam has, quas nunc legis, existimans exituras. Aliter enim scribimus quod eos solos, quibus mittimus, aliter quod multos lecturos putamus. Deinde ingenium eius maioribus extuli laudibus, quam tu id vere potuisse fieri putas. Primum, quod ita iudicabam, acute movebatur: genus quoddam sequebatur, in quo iudicio lapsus, quo valebat, tamen adsequebatur quod probarat. Multae erant et reconditae litterae: vis non erat. Ad eam igitur adhortabar. In excitando autem et in acuendo plurimum valet, si laudes eum, quem cohortere. Habes de Calvo iudicium et consilium meum: consilium, quod hortandi causa laudavi, iudicium, quod de ingenio eius valde existimavi bene. 5. Reliquum est ut tuam profectionem amore prosequar, reditum spe exspectem, absentem memoria colam, omne desiderium litteris mittendis accipiendisque leniam. Tu velim tua in me studia et officia multum tecum recordere: quae quum tibi liceat, mihi nefas sit oblivisci, non modo virum bonum me existimabis, verum etiam te a me amari plurimum iudicabis. Vale.

LXXIX.

Scripsit a. u. c. 705.

Q. CICERO TIRONI S. D.

1. Magnae nobis est sollicitudini valetudo tua. Nam tametsi qui veniunt, *ἀκίνδυνα μέν, χρονιώτερα δὲ* nunciant, tamen in magna consolatione ingens inest sollicitudo, si diutius a nobis afuturus est is, cuius usum et suavitatem desiderando sentimus. At tamen quamquam videre te tota cogitatione cupio, tamen te penitus rogo, ne te tam longae navigationi et viae per hiemem nisi bene firmum committas neve naviges nisi explorate. 2. Vix in ipsis tectis et oppidis frigus infirma valetudine vitatur, nedum in mari et via sit facile abesse ab iniuria temporis.

Ψῦχος δὲ λεπτῷ χρωτὶ πολεμιώτατον,

inquit Euripides. Cui tu quantum credas nescio. Ego certe singulos eius versus singula veritatis testimonia puto. Effice,

si me diligis, ut valeas et ut ad nos firmus ac valens quam primum venias. Ama nos et vale. Q. F. tibi salutem dicit.

LXXX.

Scripta epistola est a. u. c. 705.

TULLIUS S. D. TIRONI S.

1. Quo in discrimine versetur salus mea et bonorum omnium atque universae rei publicae ex eo scire potes, quod domos nostras et patriam ipsam vel diripiendam vel inflammandam reliquimus. In eum locum res deducta est, ut, nisi qui deus vel casus aliquis subvenerit, salvi esse nequeamus. 2. Equidem ut veni ad urbem, non destiti omnia et sentire et dicere et facere quae ad concordiam pertinerent, sed mirus invaserat furor non solum improbis, sed etiam iis, qui boni habentur, ut pugnare cuperent me clamante nihil esse bello civili miserius. Itaque quum Caesar amentia quadam raperetur et oblitus nominis atque honorum suorum Ariminum, Pisaurum, Anconam, Arretium occupavisset, urbem reliquimus: quam sapienter aut quam fortiter nihil attinet disputari. 3. Quo quidem in casu simus vides. Feruntur omnino condiciones ab illo, ut Pompeius eat in Hispaniam, dilectus, qui sunt habiti, et praesidia nostra dimittantur, se ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem Considio Noniano — his enim obtigerunt — traditurum: ad consulatus petitionem se venturum, neque se iam velle absente se rationem haberi suam: se praesentem trinum nundinum petiturum. Accepimus condiciones, sed ita, ut removeat praesidia ex iis locis, quae occupavit, ut sine metu de his ipsis condicionibus Romae senatus haberi possit. 4. Id ille si fecerit, spes est pacis non honestae — leges enim imponuntur —, sed quidvis est melius quam sic esse ut sumus. Sin autem ille suis condicionibus stare noluerit, bellum paratum est, eius modi tamen quod sustinere ille non possit, praesertim quum a suis condicionibus ipse fugerit, tantum modo ut eum intercludamus, ne ad urbem possit accedere: quod sperabamus fieri posse. Dilectus enim magnos habebamus putabamusque illum metuere, si ad urbem

ire coepisset, ne Gallias amitteret, quas ambas habet inimicissimas, praeter Transpadanos: ex Hispaniaque sex legiones et magna auxilia Afranio et Petreio ducibus habet a tergo. Videtur, si insaniet, posse opprimi, modo ut urbe salva. Maximam autem plagam accepit, quod is, qui summam auctoritatem in illius exercitu habebat, T. Labienus, socius sceleris esse noluit: reliquit illum et est nobiscum, multique idem facturi esse dicuntur. 5. Ego adhuc orae maritimae praesum a Formiis. Nullum maius negocium suscipere volui, quo plus apud illum meae litterae cohortationesque ad pacem valerent. Sin autem erit bellum, video me castris et certis legionibus praefuturum. Habeo etiam illam molestiam, quod Dolabella noster apud Caesarem est. Haec tibi nota esse volui: quae cave ne te perturbent et impediant valetudinem tuam. 6. Ego A. Varroni, quem quum amantissimum mei cognovi tum etiam valde tui studiosum, diligentissime te commendavi, ut et valetudinis tuae rationem haberet et navigationis et totum te susciperet ac tueretur: quem omnia facturum confido: recepit enim et mecum locutus est suavissime. Tu, quoniam eo tempore mecum esse non potuisti, quo ego maxime operam et fidelitatem desideravi tuam, cave festines aut committas ut aut aeger aut hieme naviges. Numquam sero te venisse putabo, si salvus veneris. Adhuc neminem videram qui te postea vidisset quam M. Volusius, a quo tuas litteras accepi: quod non mirabar: neque enim meas puto ad te litteras tanta hieme perferri. Sed da operam ut valeas, et, si valebis, quum recte navigari poterit, tum naviges. Cicero meus in Formiano erat, Terentia et Tullia Romae. Cura ut valeas. IV. Kalendas Febr., Capua.

LXXXI.

Scripta epistola est a. u. c. 710.

CICERO F. TIRONI SUO DULCISSIMO S.

1. Quum vehementer tabellarios exspectarem cotidie, aliquando venerunt post diem XL. et VI. quam a vobis discesserant: quorum mihi fuit adventus optatissimus. Nam quum

maximam cepissem laetitiam ex humanissimi et carissimi patris epistola, tum vero iucundissimae tuae litterae cumulum mihi gaudii attulerunt. Itaque me iam non poenitebat intercapedinem scribendi fecisse, sed potius laetabar: fructum enim magnum humanitatis tuae capiebam ex silentio mearum litterarum. Vehementer igitur gaudeo te meam sine dubitatione accepisse excusationem. 2. Gratos tibi optatosque esse, qui de me rumores adferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro, praestaboque et enitar, ut in dies magis magisque haec nascens de me duplicetur opinio. Qua re quod polliceris te buccinatorem fore existimationis meae, firmo id constantique animo facias licet. Tantum enim mihi dolorem cruciatumque attulerunt errata aetatis meae, ut non solum animus a factis, sed aures quoque a commemoratione abhorreant. Cuius te sollicitudinis et doloris participem fuisse notum exploratumque est mihi, nec id mirum. Nam quum omnia mea causa velles mihi successa, tum etiam tua: socium enim te meorum commodorum semper esse volui. 3. Quoniam igitur tum ex me doluisti, nunc ut duplicetur tuum ex me gaudium praestabo. Cratippo me scito non ut discipulum, sed ut filium esse coniunctissimum: nam quum audio illum libenter, tum etiam propriam eius suavitatem vehementer amplector. Sum totos dies cum eo noctisque saepe numero partem: exoro enim, ut mecum quam saepissime cenet. Hac introducta consuetudine saepe inscientibus nobis et cenantibus obrepit sublataque severitate philosophiae humanissime nobiscum iocatur. Qua re da operam ut hunc talem, tam iucundum, tam excellentem virum videas quam primum. 4. Nam quid ego de Bruttio dicam? quem nullo tempore a me patior discedere: cuius quum frugi severaque est vita tum etiam iucundissima convictio. Non est enim seiunctus iocus a *φιλολογίᾳ* et cotidiana *συζητήσει*. Huic ego locum in proximo conduxi et, ut possum, ex meis angustiis illius sustento tenuitatem. 5. Praeterea declamitare Graece apud Cassium institui, Latine autem apud Bruttium exerceri volo. Utor familiaribus et cotidianis convictoribus, quos secum Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus et doctis et illi probatissimis. Multum enim mecum est Epi-

crates, princeps Atheniensium, et Leonides et horum caeteri similes. *Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμᾶς τάδε.* 6. De Gorgia autem quod mihi scribis, erat quidem ille in cotidiana declamatione utilis, sed omnia postposui, dum modo praeceptis patris parerem: *διαῤῥήδην* enim scripserat, ut eum dimitterem statim. Tergiversari nolui, ne mea nimia *σπουδὴ* suspicionem ei aliquam importaret. Deinde illud etiam mihi succurrebat, grave esse me de iudicio patris iudicare. 7. Tuum tamen studium et consilium gratum acceptumque est mihi. Excusationem angustiarum tui temporis accipio: scio enim quam soleas esse occupatus. Emisse te praedium vehementer gaudeo feliciterque tibi rem istam evenire cupio. Hoc loco me tibi gratulari noli mirari: eodem enim fere loco tu quoque emisse te fecisti me certiorem. Habes. Deponendae tibi sunt urbanitates: rusticus Romanus factus es. Quo modo ego mihi nunc ante oculos tuum iucundissimum conspectum propono? Videor enim videre ementem te rusticas res, cum vilico loquentem, in lacinia servantem ex mensa secunda semina. Sed quod ad rem pertinet, me tum tibi defuisse aeque ac tu doleo. Sed noli dubitare, mi Tiro, quin te sublevaturus sim, si modo fortuna me, praesertim quum sciam communem nobis emptum esse istum fundum. 8. De mandatis quod tibi curae fuit, est mihi gratum. Sed peto a te, ut quam celerrime mihi librarius mittatur, maxime quidem Graecus: multum mihi enim eripitur operae in exscribendis hypomnematis. Tu velim in primis cures ut valeas, ut una *συμφιλολογεῖν* possimus. Antherum tibi commendo. Vale.

LXXXII.

Scripsit a. u. c. 710.

Q. TIRONI SUO PLUR. S. D.

1. Verberavi te cogitationis tacito dumtaxat convicio, quod fasciculus alter ad me iam sine tuis litteris perlatus est. Non potes effugere huius culpae poenam te patrono. Marcus est adhibendus: isque diu et multis lucubrationibus commentata oratione vide ut probare possit te non peccasse. 2. Plane te rogo, sicut olim matrem nostram facere memini,

quae lagonas etiam inanes obsignabat, ne dicerentur inanes aliquae fuisse, quae furtim essent exsiccatae, sic tu, etiam si quod scribas non habebis, scribito tamen, ne furtum cessationis quaesivisse videaris. Valde enim mi semper et vera et dulcia tuis epistolis nunciantur. Ama nos et vale.

OXXXIII.

Scripta epistola est a. u. c. 694.

MARCUS Q. FRATRI S.

1. Etsi non dubitabam quin hanc epistolam multi nuncii, fama denique esset ipsa sua celeritate superatura tuque ante ab aliis auditurus esses annum tertium accessisse desiderio nostro et labori tuo, tamen existimavi a me quoque tibi huius molestiae nuncium perferri oportere. Nam superioribus litteris non unis, sed pluribus, quum iam ab aliis desperata res esset, tamen tibi ego spem maturae decessionis adferebam, non solum ut quam diutissime te iucunda opinione oblectarem, sed etiam quia tanta adhibebatur et a nobis et a praetoribus contentio, ut rem posse confici non diffiderem. 2. Nunc quoniam ita accidit, ut neque praetores suis opibus neque nos nostro studio quidquam proficere possemus, est omnino difficile non graviter id ferre, sed tamen nostros animos maximis in rebus et gerendis et sustinendis exercitatos frangi et debilitari molestia non oportet. Et quoniam ea molestissime ferre homines debent, quae ipsorum culpa contracta sunt, est quiddam in hac re mihi molestius ferendum quam tibi. Factum est enim mea culpa, contra quam tu mecum et proficiscens et per litteras egeras, ut priore anno non succederetur. Quod ego, dum saluti sociorum consulo, dum impudentiae non nullorum negociatorum resisto, dum nostram gloriam tua virtute augeri expeto, feci non sapienter, praesertim quum id commiserim, ut ille alter annus etiam tertium posset adducere. 3. Quod quoniam peccatum meum esse confiteor, est sapientiae atque humanitatis tuae curare et perficere, ut hoc minus sapienter a me provisum diligentia tua corrigatur. Ac si te ipse vehementius ad omnes partes bene audiendi excitaris, non ut cum aliis,

sed ut tecum iam ipse certes, si omnem tuam mentem, curam, cogitationem ad excellentis in omnibus rebus laudis cupiditatem incitaris, mihi crede, unus annus additus labori tuo multorum annorum laetitiam nobis, immo vero etiam posteris nostris adferet. 4. Quapropter hoc te primum rogo, ne contrahas ac demittas animum neve te obrui tamquam fluctu, sic magnitudine negocii sinas, contraque erigas ac resistas sive etiam ultro occurras negociis. Neque enim eius modi partem rei publicae geris, in qua fortuna dominetur, sed in qua plurimum ratio possit et diligentia. Quod si tibi bellum aliquod magnum et periculosum administranti prorogatum imperium viderem, tremerem animo, quod eodem tempore esse intelligerem etiam fortunae potestatem in nos prorogatam. 5. Nunc vero ea pars tibi rei publicae commissa est, in qua aut nullam aut perexiguam partem fortuna tenet et quae mihi tota in tua virtute ac moderatione animi posita esse videatur. Nullas, ut opinor, insidias hostium, nullam proelii dimicationem, nullam defectionem sociorum, nullam inopiam stipendii aut rei frumentariae, nullam seditionem exercitus pertimescimus: quae persaepe sapientissimis viris acciderunt, ut, quem ad modum gubernatores optimi vim tempestatis, sic illi fortunae impetum superare non possent. Tibi data est summa pax, summa tranquillitas, ita tamen, ut ea dormientem gubernatorem vel obruere, vigilantem etiam delectare possit. 6. Constat enim ea provincia primum ex eo genere sociorum, quod est ex hominum omni genere humanissimum, deinde ex eo genere civium, qui aut quod publicani sunt, nos summa necessitudine attingunt aut quod ita negociantur, ut locupletes sint, nostri consulatus beneficio se incolumes fortunas habere arbitrantur.

II. 7. — At enim inter hos ipsos exsistunt graves controversiae, multae nascuntur iniuriae, magnae contentiones consequuntur. — Quasi vero ego id putem, non te aliquantum negocii sustinere. Intelligo permagnum esse negocium et maximi consilii, sed memento consilii me hoc negocium esse magis aliquanto quam fortunae putare. Quid est enim negocii continere eos, quibus praesis, si te ipse contineas? Id autem sit magnum et difficile caeteris, sicut est difficilli-

mum: tibi et fuit hoc semper facillimum et vero esse debuit, cuius natura talis est, ut etiam sine doctrina videatur moderata esse potuisse, ea autem adhibita doctrina est, quae vel vitiosissimam naturam excolere possit. Tu quum pecuniae, quum voluptati, quum omnium rerum cupiditati resistes, ut facis, erit, credo, periculum ne improbum negociatorem, paullo cupidiorem publicanum comprimere non possis! Nam Graeci quidem sic te ita viventem intuebuntur, ut quemdam ex annalium memoria aut etiam de caelo divinum hominem esse in provinciam delapsum putent. 8. Atque haec nunc non ut facias, sed ut te facere et fecisse gaudeas scribo. Praeclarum est enim summo cum imperio fuisse in Asia triennium, sic ut nullum te signum, nulla pictura, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma cuiusquam, nulla condicio pecuniae, quibus rebus abundat ista provincia, ab summa integritate continentiaque deduxerit. 9. Quid autem reperiri tam eximium aut tam expetendum potest quam istam virtutem, moderationem animi, temperantiam non latere in tenebris neque esse abditam, sed in luce Asiae, in oculis clarissimae provinciae atque in auribus omnium gentium ac nationum esse positam? non itineribus tuis perterreri homines, non sumptu exhauriri, non adventu commoveri? esse quocumque veneris et publice et privatim maximam laetitiam, quum urbs custodem, non tyrannum, domus hospitem, non expilatorem recepisse videatur?

III. 10. His autem in rebus iam te usus ipse profecto erudivit nequaquam satis esse ipsum has te habere virtutes, sed esse circumspiciendum diligenter, ut in hac custodia provinciae non te unum, sed omnes ministros imperii tui sociis et civibus et rei publicae praestare videare. Quamquam legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint rationem dignitatis suae, de quibus honore et dignitate et aetate praestat Tubero, quem ego arbitror, praesertim quum scribat historiam, multos ex suis annalibus posse deligere quos velit et possit imitari, Allienus autem noster est quum animo et benevolentia tum vero etiam imitatione vivendi. Nam quid ego de Gratidio dicam? quem certe scio ita laborare de existimatione sua, ut propter amorem in nos fraternum

etiam de nostra laboret. **11**. Quaestorem habes non tuo iudicio delectum, sed eum, quem sors dedit. Hunc oportet et sua sponte esse moderatum et tuis institutis ac praeceptis obtemperare. Quorum si quis forte esset sordidior, ferres eatenus, quoad per se negligeret eas leges, quibus esset astrictus, non ut ea potestate, quam tu ad dignitatem permisisses, ad quaestum uteretur. Neque enim mihi sane placet, praesertim quum hi mores tantum iam ad nimiam lenitatem et ad ambitionem incubuerint, scrutari te omnes sordes, excutere unum quemque eorum, sed quanta sit in quoque fides tantum cuique committere. Atque inter hos eos, quos tibi comites et adiutores negociorum publicorum dedit ipsa res publica, dumtaxat finibus iis praestabis, quos ante praescripsi.

IV. **12**. Quos vero aut ex domesticis convictionibus aut ex necessariis apparitionibus tecum esse voluisti, qui quasi ex cohorte praetoris appellari solent, horum non modo facta, sed etiam dicta omnia praestanda nobis sunt. Sed habes eos tecum, quos possis recte facientes facile diligere, minus consulentes existimationi tuae facillime coërcere: a quibus, rudis quum esses, videtur potuisse tua liberalitas decipi: nam ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur: nunc vero tertius hic annus habeat integritatem eamdem quam superiores, cautiorem etiam ac diligentiorem. **13**. Sint aures tuae, quae id, quod audiunt, existimentur audire, non in quas ficte et simulate quaestus causa insusurretur. Sit anulus tuus non ut vas aliquod, sed tamquam ipse tu: non minister alienae voluntatis, sed testis tuae. Accensus sit eo numero, quo eum maiores nostri esse voluerunt, qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris ac muneris non temere nisi libertis suis deferebant: quibus illi quidem non multo secus ac servis imperabant. Sit lictor non suae, sed tuae lenitatis apparitor, maioraque praeferant fasces illi ac secures dignitatis insignia quam potestatis. Toti denique sit provinciae cognitum tibi omnium, quibus praesis, salutem, liberos, famam, fortunas esse carissimas. Denique haec opinio sit non modo iis, qui aliquid acceperint, sed iis etiam, qui dederint, te inimicum, si id cogno-

veris, futurum. Neque vero quisquam dabit, quum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simulant se apud te multum posse, abs te solere impetrari. 14. Nec tamen haec oratio mea est eius modi, ut te in tuos aut durum esse nimium aut suspiciosum velim. Nam si quis est eorum qui tibi biennii spatio numquam in suspicionem avaritiae venerit, ut ego Caesium et Chaerippum et Labeonem et audio et, quia cognovi, existimo, nihil est quod non et iis et si quis est alius eiusdem modi et committi et credi rectissime putem. Sed si quis est in quo iam offenderis, de quo aliquid senseris, huic nihil credideris, nullam partem existimationis tuae commiseris.

V. 15. In provincia vero ipsa, si quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis ante fuerit ignotus, huic quantum credendum sit vide, non quin possint multi esse provinciales viri boni, sed hoc sperare licet, iudicare periculosum est. Multis enim simulationum involucris tegitur et quasi velis quibusdam obtenditur unius cuiusque natura: frons, oculi, vultus persaepe mentiuntur, oratio vero saepissime. Quam ob rem qui potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniae cupiditate adducti careant iis rebus omnibus, a quibus nos divulsi esse non possumus, te autem, alienum hominem, ament ex animo ac non sui commodi causa simulent? Mihi quidem permagnum videtur, praesertim si iidem homines privatum non fere quemquam, praetores semper omnes amant. Quo ex genere si quem forte tui cognosti amantiorem — fieri enim potuit — quam temporis, hunc vero ad tuorum numerum libenter ascribito: sin autem id non perspicies, nullum genus erit in familiaritate cavendum magis, propterea quod et omnes vias pecuniae norunt et omnia pecuniae causa faciunt et, quicum victuri non sunt, eius existimationi consulere non curant. 16. Atque etiam e Graecis ipsis diligenter cavendae sunt quaedam familiaritates praeter hominum perpaucorum, si qui sunt vetere Graecia digni. Sic vero fallaces sunt permulti et leves et diuturna servitute ad nimiam adsentationem eruditi. Quos ego universos adhiberi liberaliter, optimum quemque hospitio amicitiaque coniungi dico oportere: nimiae

familiaritates eorum neque tam fideles sunt — non enim audent adversari nostris voluntatibus — et invident non nostris solum, verum etiam suis.

VI. 17. Iam qui in eius modi rebus, in quibus vereor etiam ne durior sim, cautus esse velim ac diligens, quo me animo in servis esse censes? quos quidem quum omnibus in locis tum praecipue in provinciis regere debemus. Quo de genere multa praecipi possunt, sed hoc et brevissimum est et facillime teneri potest, ut ita se gerant in istis Asiaticis itineribus, ut si iter Appia via faceres, neve interesse quidquam putent utrum Tralles an Formias venerint. Ac si quis est ex servis egregie fidelis, sit in domesticis rebus et privatis: quae res ad officium imperii tui atque ad aliquam partem rei publicae pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. Multa enim, quae recte committi servis fidelibus possunt, tamen sermonis et vituperationis vitandae causa committenda non sunt. 18. Sed nescio quo pacto ad praecipiendi rationem delapsa est oratio mea, quum id mihi propositum initio non fuisset. Quid enim ei praecipiam, quem ego in hoc praesertim genere intelligam prudentia non esse inferiorem quam me, usu vero etiam superiorem? Sed tamen si ad ea, quae faceres, auctoritas accederet mea, tibi ipsi illa putavi fore iucundiora. Qua re sint haec fundamenta dignitatis tuae: tua primum integritas et continentia, deinde omnium, qui tecum sunt, pudor, delectus in familiaritatibus et provincialium hominum et Graecorum percautus et diligens, familiae gravis et constans disciplina. 19. Quae quum honesta sint in his privatis nostris cotidianisque rationibus, in tanto imperio, tam depravatis moribus, tam corruptrice provincia divina videantur necesse est. Haec institutio atque haec disciplina potest sustinere in rebus statuendis et decernendis eam severitatem, qua tu in iis rebus usus es, ex quibus non nullas simultates cum magna mea laetitia susceptas habemus: nisi forte me Paconii nescio cuius, hominis ne Graeci quidem ac Mysi aut Phrygis potius, querelis moveri putas aut Tuscenii, hominis furiosi ac sordidi, vocibus, cuius tu ex impurissimis faucibus inhonestissimam cupiditatem eripuisti summa cum aequitate.

VII. 20. Haec et caetera plena severitatis, quae statuisti in ista provincia, non facile sine summa integritate sustineremus: qua re sit summa in iure dicundo severitas, dum modo ea ne varietur gratia, sed conservetur aequabilis. Sed tamen parvi refert abs te ipso ius dici aequabiliter et diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu eius muneris aliquam partem concesseris. Ac mihi quidem videtur non sane magna varietas esse negociorum in administranda Asia, sed ea tota iuris dictione maxime sustineri. In qua scientiae praesertim provincialis ratio ipsa expedita est: constantia est adhibenda et gravitas quae resistat non solum gratiae, verum etiam suspicioni. 21. Adiungenda etiam est facilitas in audiendo, lenitas in decernendo, in satis faciendo ac disputando diligentia. His rebus nuper C. Octavius iucundissimus fuit, apud quem primus lictor quievit, tacuit accensus, quotiens quisque voluit dixit et quam voluit diu. Quibus ille rebus fortasse nimis lenis videretur, nisi haec lenitas illam severitatem tueretur. Cogebantur Sullani homines quae per vim et metum abstulerant reddere. Qui in magistratibus iniuriose decreverant, eodem ipsis privatis erat iure parendum. Haec illius severitas acerba videretur, nisi multis condimentis humanitatis mitigaretur. 22. Quod si haec lenitas grata Romae est, ubi tanta adrogantia est, tam immoderata libertas, tam infinita hominum licentia, denique tot magistratus, tot auxilia, tanta vis, tanta senatus auctoritas, quam iucunda tandem praetoris comitas in Asia potest esse, in qua tanta multitudo civium, tanta sociorum, tot urbes, tot civitates unius hominis nutum intuentur, ubi nullum auxilium est, nulla conquestio, nullus senatus, nulla contio? Qua re [quum] permagni hominis est et quum ipsa natura moderati tum vero etiam doctrina atque optimarum artium studiis eruditi sic se adhibere in tanta potestate, ut nulla alia potestas ab iis, quibus is praesit, desideretur.

VIII. 23. Cyrus ille a Xenophonte non ad historiae fidem scriptus, sed ad effigiem iusti imperii, cuius summa gravitas ab illo philosopho cum singulari comitate coniungitur, quos quidem libros non sine causa noster ille Africanus de manibus ponere non solebat: nullum est enim praetermis-

sum in his officium diligentis et moderati imperii: eaque si sic coluit ille, qui privatus futurus numquam fuit, quonam modo retinenda sunt iis, quibus imperium ita datum est, ut redderent, et ab iis legibus datum est, ad quas revertendum est? **24.** Ac mihi quidem videntur huc omnia esse referenda iis, qui praesunt aliis, ut ii, qui erunt in eorum imperio, sint quam beatissimi: quod tibi et esse antiquissimum et ab initio fuisse, ut primum Asiam attigisti, constante fama atque omnium sermone celebratum est. Est autem non modo eius, qui sociis et civibus, sed etiam eius, qui servis, qui mutis pecudibus praesit, eorum, quibus praesit, commodis utilitatique servire. **25.** Cuius quidem generis constare inter omnes video abs te summam adhiberi diligentiam: nullum aes alienum novum contrahi civitatibus, vetere autem magno et gravi multas abs te esse liberatas: urbes complures dirutas ac paene desertas, in quibus unam Ioniae nobilissimam, alteram Cariae, Samum et Halicarnassum, per te esse recreatas: nullas esse in oppidis seditiones, nullas discordias: provideri abs te, ut civitates optimatium consiliis administrentur, sublata Mysiae latrocinia, caedes multis locis repressas, pacem tota provincia constitutam, neque solum illa itinerum atque agrorum, sed multo etiam plura et maiora oppidorum et fanorum furta et latrocinia esse depulsa, remotam a fama et a fortunis et ab ocio locupletium illam acerbissimam ministram praetorum avaritiae, calumniam, sumptus et tributa civitatum ab omnibus, qui earum civitatum fines incolant, tolerari aequabiliter, facillimos esse aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac solitudinem non modo illo populari accessu ac tribunali, sed ne domo quidem et cubiculo esse exclusam tuo, toto denique in imperio nihil acerbum esse, nihil crudele atque omnia plena clementiae, mansuetudinis, humanitatis.

X. **26.** Quantum vero illud est beneficium tuum, quod iniquo et gravi vectigali aedilicio, cum magnis nostris simultatibus, Asiam liberasti! Etenim, si unus homo nobilis queritur palam te, quod edixeris, NE AD LUDOS PECUNIAE DECERNERENTUR, HS cc. sibi eripuisse, quanta tandem

pecunia penderetur, si omnium nomine, quicumque Romae ludos facerent, quod erat iam institutum, erogaretur? Quamquam has querelas hominum nostrorum illo consilio oppressimus, quod in Asia nescio quonam modo, Romae quidem non mediocri cum admiratione laudatur, quod, quum ad templum monumentumque nostrum civitates pecunias decrevissent, quumque id et pro meis magnis meritis et pro tuis maximis beneficiis summa sua voluntate fecissent, nominatimque lex exciperet, UT AD TEMPLUM ET MONUMENTUM CAPERE LICERET, quumque id, quod dabatur, non esset interiturum, sed in ornamentis templi futurum, ut non mihi potius quam populo Romano ac dis immortalibus datum videretur, tamen id, in quo erat dignitas, erat lex, erat eorum, qui faciebant, voluntas, accipiendum non putavi quum aliis de causis tum etiam ut animo aequiore ferrent ii, quibus nec deberetur nec liceret. 27. Quapropter incumbe toto animo et studio omni in eam rationem, qua adhuc usus es, ut eos, quos tuae fidei potestatique senatus populusque Romanus commisit et credidit, diligas et omni ratione tueare et esse quam beatissimos velis. Quod si te sors Afris aut Hispanis aut Gallis praefecisset, immanibus ac barbaris nationibus, tamen esset humanitatis tuae consulere eorum commodis et utilitati salutique servire. Quum vero ei generi hominum praesimus, non modo in quo ipsa sit, sed etiam a quo ad alios pervenisse putetur humanitas, certe iis eam potissimum tribuere debemus, a quibus accepimus. 28. Non enim me hoc iam dicere pudebit, praesertim in ea vita atque in iis rebus gestis, in quibus non potest residere inertiae aut levitatis ulla suspicio, nos ea, quae consecuti sumus, iis studiis et artibus esse adeptos, quae sint nobis Graeciae monumentis disciplinisque tradita. Qua re praeter communem fidem, quae omnibus debetur, praeterea nos isti hominum generi praecipue debere videmur, ut, quorum praeceptis sumus eruditi, apud eos ipsos, quod ab iis didicerimus, velimus expromere.

X. 29. Atque ille quidem princeps ingenii et doctrinae Plato tum denique fore beatas res publicas putavit, si aut docti et sapientes homines eas regere coepissent aut ii,

qui regerent, omne suum studium in doctrina et sapientia collocassent. Hanc coniunctionem videlicet potestatis et sapientiae saluti censuit civitatibus esse posse. Quod fortasse aliquando universae rei publicae nostrae, nunc quidem profecto isti provinciae contigit, ut is in eá summam potestatem haberet, cui in doctrina, cui in virtute atque humanitate percipienda plurimum a pueritia studii fuisset et temporis. **30**. Qua re cura, ut hic annus, qui ad laborem tuum accessit, idem ad salutem Asiae prorogatus esse videatur. Quoniam in te retinendo fuit Asia felicior quam nos in deducendo, perfice ut laetitia provinciae desiderium nostrum leniatur. Etenim, si in promerendo, ut tibi tanti honores haberentur, quanti haud scio an nemini, fuisti omnium diligentissimus, multo maiorem in his honoribus tuendis adhibere diligentiam debes. **31**. Equidem de isto genere honorum quid sentirem scripsi ad te ante. Semper eos putavi, si vulgares essent, viles, si temporis causa constituerentur, leves: si vero, id quod ita factum est, meritis tuis tribuerentur, existimabam multam tibi in iis honoribus tuendis operam esse ponendam. Qua re quoniam in istis urbibus cum summo imperio et potestate versaris, in quibus tuas virtutes consecratas et in deorum numero collocatas vides, in omnibus rebus, quas statues, quas decernes, quas ages, quid tantis hominum opinionibus, tantis de te iudiciis, tantis honoribus debeas cogitabis. Id autem erit eius modi, ut consulas omnibus, ut medeare incommodis hominum, provideas saluti, ut te parentem Asiae et dici et haberi velis.

XI. **32**. Atque huic tuae voluntati ac diligentiae difficultatem magnam adferunt publicani: quibus si adversamur, ordinem de nobis optime meritum et per nos cum re publica coniunctum et a nobis et a re publica diiungemus: sin autem omnibus in rebus obsequemur, funditus eos perire patiemur, quorum non modo saluti, sed etiam commodis consulere debemus. Haec est una, si vere cogitare volumus, in toto imperio tuo difficultas. Nam esse abstinentem, continere omnes cupiditates, suos coërcere, iuris aequabilem tenere rationem, facilem se in rebus cognoscendis, in hominibus audiendis admittendisque praebere praeclarum magis est

quam difficile. Non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi et voluntate. **33**. Illa causa publicanorum quantam acerbitatem adferat sociis intelleximus ex civibus, qui nuper in portoriis Italiae tollendis non tam de portorio quam de non nullis iniuriis portitorum querebantur. Qua re non ignoro quid sociis accidat in ultimis terris, quum audierim in Italia querelas civium. Hic te ita versari, ut et publicanis satis facias, praesertim publicis male redemptis, et socios perire non sinas, divinae cuiusdam virtutis esse videtur, id est, tuae. Ac primum Graecis id, quod acerbissimum est, quod sunt vectigales, non ita acerbum videri debet, propterea quod sine imperio populi Romani suis institutis per se ipsi ita fuerunt. Nomen autem publicani aspernari non possunt, qui pendere ipsi vectigal sine publicano non potuerint, quod iis aequaliter Sulla descripserat. Non esse autem leniores in exigendis vectigalibus Graecos quam nostros publicanos hinc intelligi potest, quod Caunii nuper, omnes ex insulis, quae erant ab Sulla Rhodiis attributae, confugerunt ad senatum, nobis ut potius vectigal quam Rhodiis penderent. Qua re nomen publicani neque ii debent horrere, qui semper vectigales fuerunt, neque ii aspernari, qui per se pendere vectigal non potuerunt, neque ii recusare, qui postulaverunt. **34**. Simul et illud Asia cogitet, nullam a se neque belli externi neque domesticarum discordiarum calamitatem afuturam fuisse, si hoc imperio non teneretur. Id autem imperium quum retineri sine vectigalibus nullo modo possit, aequo animo parte aliqua suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimat atque ocium.

XII. 35. Quod si genus ipsum et nomen publicani non iniquo animo sustinebunt, poterunt iis consilio et prudentia tua reliqua videri mitiora. Possunt in pactionibus faciendis non legem spectare censoriam, sed potius commoditatem conficiendi negocii et liberationem molestiae. Potes etiam tu id facere, quod et fecisti egregie et facis, ut commemores quanta sit in publicanis dignitas, quantum nos illi ordini debeamus, ut remoto imperio ac vi potestatis et fascium publicanos cum Graecis gratia atque auctoritate coniungas. Sed et ab iis, de quibus optime tu meritus es et qui tibi

omnia debent, hoc petas, ut facilitate sua nos eam necessitudinem, quae est nobis cum publicanis, obtinere et conservare patiantur. 36. Sed quid ego te haec hortor, quae tu non modo facere potes tua sponte sine cuiusquam praeceptis, sed etiam magna iam ex parte perfecisti? Non enim desistunt nobis agere cotidie gratias honestissimae et maximae societates, quod quidem mihi idcirco iucundius est, quod idem faciunt Graeci. — Difficile est autem ea, quae commodis, utilitate et prope natura diversa sunt, voluntate coniungere. — At ea quidem, quae supra scripta sunt, non ut te instituerem, scripsi — neque enim prudentia tua cuiusquam praecepta desiderat —, sed me in scribendo commemoratio tuae virtutis delectavit: quamquam in his litteris longior fui quam aut vellem aut quam me putavi fore.

XIII. 37. Unum est, quod tibi ego praecipere non desinam, neque te patiar, quantum erit in me, cum exceptione laudari. Omnes enim, qui istinc veniunt, ita de tua virtute, integritate, humanitate commemorant, ut in tuis summis laudibus excipiant unam iracundiam. Quod vitium quum in hac privata cotidianaque vita levis esse animi atque infirmi videtur, tum vero nihil est tam deforme quam ad summum imperium etiam acerbitatem naturae adiungere. Qua re illud non suscipiam, ut, quae de iracundia dici solent a doctissimis hominibus, ea nunc tibi exponam, quum et nimis longus esse nolim et ex multorum scriptis ea facile possis cognoscere, illud, quod est epistolae proprium, ut is, ad quem scribitur, de iis rebus, quas ignorat, certior fiat, praetermittendum esse non puto. 38. Sic ad nos omnes fere deferunt: nihil, quum absit iracundia, dicere solent te fieri posse iucundius, sed quum te alicuius improbitas perversitasque commoverit, sic te animo incitari, ut ab omnibus tua desideretur humanitas. Qua re quoniam in eam rationem vitae nos non tam cupiditas quaedam gloriae quam res ipsa ac fortuna deduxit, ut sempiternus sermo hominum de nobis futurus sit, caveamus, quantum efficere et consequi possumus, ut ne quod in nobis insigne vitium fuisse dicatur. Neque ego nunc hoc contendo, quod fortasse quum in omni

natura tum iam in nostra aetate difficile est, mutare animum et, si quid est penitus insitum moribus, id subito evellere, sed te illud admoneo, ut, si hoc plene vitare non potes, quod ante occupatur animus ab iracundia quam providere ratio potuit ne occuparetur, ut te ante compares cotidieque meditere resistendum esse iracundiae, quumque ea maxime animum moveat, tum tibi esse diligentissime linguam continendam: quae quidem mihi virtus interdum non minor videtur quam omnino non irasci. Nam illud est non solum gravitatis, sed non numquam etiam lentitudinis, moderari vero et animo et orationi, quum sis iratus, aut etiam tacere et tenere in sua potestate motum animi et dolorem, etsi non est perfectae sapientiae, tamen est mediocris non ingenii. **39.** Atque in hoc genere multo te esse iam commodiorem mitioremque nunciant. Nullae tuae vehementiores animi concitationes, nulla maledicta ad nos, nullae contumeliae perferuntur: quae quum abhorrent a litteris, ab humanitate, tum vero contraria sunt imperio ac dignitati. Nam si implacabiles iracundiae sunt, summa est acerbitas: sin autem exorabiles, summa levitas: quae tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est.

XIV. **40.** Sed quoniam primus annus habuit de hac reprehensione plurimum sermonis — credo propterea, quod tibi hominum iniuriae, quod avaritia, quod insolentia praeter opinionem accidebat et intolerabilis videbatur —, secundus autem multo lenior, quod et consuetudo et ratio et, ut ego arbitror, meae quoque litterae te patientiorem lenioremque fecerunt, tertius annus ita debet esse emendatus, ut ne minimam quidem rem quisquam possit ullam reprehendere. **41.** Ac iam hoc loco non hortatione neque praeceptis, sed precibus tecum fraternis ago, totum ut animum, curam cogitationemque tuam ponas in omnium laude undique colligenda. Quod si in mediocri statu sermonis ac praedicationis nostrae res essent, nihil abs te eximium, nihil praeter aliorum consuetudinem postularetur. Nunc vero propter earum rerum, in quibus versati sumus, splendorem et magnitudinem, nisi summam laudem ex ista provincia adsequimur, vix videmur summam vituperationem posse vitare. Ea nostra

ratio est, ut omnes boni quum faveant tum etiam omnem a nobis diligentiam virtutemque et postulent et exspectent, omnes autem improbi, quod cum his bellum sempiternum suscepimus, vel minima re ad reprehendendum contenti esse videantur. 42. Qua re quoniam eius modi theatrum es sortitus, celebritate refertissimum, magnitudine amplissimum, iudicio eruditissimum, natura autem ita resonans, ut usque Romam significationes vocesque referantur, contende, quaeso, atque elabora, non modo ut his rebus dignus fuisse, sed etiam ut illa omnia tuis artibus superasse videare.

XV. 43. Et quoniam mihi casus urbanam in magistratibus administrationem rei publicae, tibi provincialem dedit, si mea pars nemini cedit, fac ut tua caeteros vincat. Simul et illud cogita, nos non de reliqua et sperata gloria iam laborare, sed de parta dimicare: quae quidem non tam expetenda nobis fuit quam tuenda est. Ac si mihi quidquam esset abs te separatum, nihil amplius desiderarem hoc statu, qui mihi iam partus est. Nunc vero sic res sese habet, ut, nisi omnia tua facta atque dicta nostris rebus istinc respondeant, ego me tantis meis laboribus tantisque periculis, quorum tu omnium particeps fuisti, nihil consecutum putem. Quod si, ut amplissimum nomen consequeremur, unus praeter caeteros adiuvisti, certe idem, ut id retineamus, praeter caeteros elaborabis. Non est tibi his solis utendum existimationibus ac iudiciis, qui nunc sunt, hominum, sed iis etiam, qui futuri sunt: quamquam illorum erit verius iudicium obtrectatione et malevolentia liberatum. 44. Denique illud etiam debes cogitare, non te tibi soli gloriam quaerere: quod si esset, tamen non negligeres, praesertim quum amplissimis monumentis consecrare voluisses memoriam nominis tui, sed ea tibi est communicanda mecum, prodenda liberis nostris. In quo cavendum est ne, si negligentior fueris, non solum tibi parum consuluisse, sed etiam tuis invidisse videaris.

XVI. 45. Atque haec non eo dicuntur, ut te oratio mea dormientem excitasse, sed potius ut currentem incitasse videatur. Facies enim perpetuo, quae fecisti, ut omnes aequitatem tuam, temperantiam, severitatem integritatemque laudarent. Sed me quaedam tenet propter singularem amorem

infinita in te aviditas gloriae, quamquam illud existimo, quum iam tibi Asia, sicut uni cuique sua domus, nota esse debeat, quum ad tuam summam prudentiam tantus usus accesserit, nihil esse quod ad laudem attineat, quod non tu optime perspicias et tibi non sine cuiusquam exhortatione in mentem veniat cotidie. Sed ego, qui, quum tua lego, te audire et qui, quum ad te scribo, tecum loqui videor, idcirco et tua longissima quaque epistola maxime delector et ipse in scribendo sum saepe longior. **46.** Illud te ad extremum et oro et hortor, ut tamquam poëtae boni et actores industrii solent, sic tu in extrema parte et conclusione muneris ac negocii tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui tamquam tertius actus perfectissimus atque ornatissimus fuisse videatur. Id facillime facies, si me, cui semper uni magis quam universis placere voluisti, tecum semper esse putabis et omnibus iis rebus, quas dices et facies, interesse. Reliquum est ut te orem ut valetudini tuae, si me et tuos omnes valere vis, diligentissime servias. Vale.

LXXXIV.

Scripta epistola est a. u. c. 696.

MARCUS Q. FRATRI S.

1. Mi frater, mi frater, mi frater, tune id veritus es, ne ego iracundia aliqua adductus pueros ad te sine litteris miserim? aut etiam ne te videre noluerim? Ego tibi irascerer? tibi ego possem irasci? Scilicet, tu enim me adflixisti: tui me inimici, tua me invidia ac non ego te misere perdidi. Meus ille laudatus consulatus mihi te, liberos, patriam, fortunas, tibi velim ne quid eripuerit praeter unum me. Sed certe a te mihi omnia semper honesta et iucunda ceciderunt, a me tibi luctus meae calamitatis, metus tuae, desiderium, maeror, solitudo. Ego te videre noluerim? Immo vero me a te videri nolui. Non enim vidisses fratrem tuum, non eum, quem reliqueras, non eum, quem noras, non eum, quem flens flentem, prosequentem proficiscens dimiseras: ne vestigium quidem eius nec simulacrum, sed quamdam effigiem spirantis mortui. Atque utinam me mortuum prius vidisses

aut audisses! utinam te non solum vitae, sed etiam dignitatis meae superstitem reliquissem! 2. Sed testor omnes deos me hac una voce a morte esse revocatum, quod omnes in mea vita partem aliquam tuae vitae repositam esse dicebant. Qua re peccavi scelerateque feci. Nam si occidissem, mors ipsa meam pietatem amoremque in te facile defenderet. Nunc commisi ut me vivo careres, vivo me aliis indigeres: mea vox in domesticis periculis potissimum occideret, quae saepe alienissimis praesidio fuisset. Nam quod ad te pueri sine litteris venerunt, quoniam vides non fuisse iracundiam causam, certe pigritia fuit et quaedam infinita vis lacrimarum et dolorum. 3. Haec ipsa me quo fletu putas scripsisse? Eodem quo te legere certe scio. An ego possum aut non cogitare aliquando de te aut umquam sine lacrimis cogitare? Quum enim te desidero, fratrem solum desidero? Ego vero suavitate prope aequalem, obsequio filium, consilio parentem. Quid mihi sine te umquam aut tibi sine me iucundum fuit? Quid, quod eodem tempore desidero filiam? qua pietate, qua modestia, quo ingenio! effigiem oris, sermonis, animi mei! Quid filium venustissimum mihique dulcissimum? quem ego ferus ac ferreus e complexu dimisi meo, sapientiorem puerum quam vellem. Sentiebat enim miser iam quid ageretur. Quid vero tuum filium, quid imaginem tuam, quem meus Cicero et amabat ut fratrem et iam ut maiorem fratrem verebatur? Quid, quod mulierem miserrimam, fidelissimam coniugem, me prosequi non sum passus, ut esset quae reliquias communis calamitatis, communes liberos tueretur? 4. Sed tamen, quoquo modo potui, scripsi et dedi litteras ad te Philogono, liberto tuo, quas credo tibi postea redditas esse: in quibus idem te hortor et rogo, quod pueri tibi verbis meis nunciarunt, ut Romam protinus pergas et properes. Primum enim te praesidio esse volui, si qui essent inimici quorum crudelitas nondum esset nostra calamitate satiata. Deinde congressus nostri lamentationem pertimui, digressum vero non tulissem atque etiam id ipsum, quod tu scribis, metuebam, ne a me distrahi non posses. His de causis hoc maximum malum, quod te non vidi, quo nihil amantissimis et coniunctissimis fratribus acerbius ac miserius videtur ac-

cidere potuisse, minus acerbum, minus miserum fuit, quam fuisset quum congressio tum vero digressio nostra. 5. Nunc, si potes, id quod ego, qui tibi semper fortis videbar, non possum, erige te et confirma, si qua subeunda dimicatio erit. Spero, si quid mea spes habet auctoritatis, tibi et integritatem tuam et amorem in te civitatis et aliquid etiam misericordiam nostri praesidii laturam. Sin eris ab isto periculo vacuus, ages scilicet, si quid agi posse de nobis putabis. De quo scribunt ad me quidem multi multa et se sperare demonstrant, sed ego quid sperem non dispicio, quum inimici plurimum valeant, amici partim deseruerint me, partim etiam prodiderint, qui in meo reditu fortasse reprehensionem sui sceleris pertimescant. Sed ista qualia sint tu velim perspicias mihique declares. Ego tamen, quam diu tibi opus erit, si quid periculi subeundum videbis, vivam: diutius in hac vita esse non possum. Neque enim tantum virium habet ulla aut prudentia aut doctrina, ut tantum dolorem possit sustinere. 6. Scio fuisse et honestius moriendi tempus et utilius, sed non hoc solum, multa alia praetermisi, quae si queri velim praeterita, nihil agam nisi ut augeam dolorem tuum, indicem stultitiam meam. Illud quidem nec faciendum est nec fieri potest, me diutius, quam aut tuum tempus aut firma spes postulabit, in tam misera tamque turpi vita commorari, ut, qui modo fratre fuerim, liberis, coniuge, copiis, genere ipso pecuniae beatissimus, dignitate, auctoritate, existimatione, gratia non inferior quam qui umquam fuerunt amplissimi, is nunc in hac tam adflicta perditaque fortuna neque me neque meos lugere diutius possim. 7. Qua re quid ad me scripsisti de permutatione? quasi vero nunc me non tuae facultates sustineant, qua in re ipsa video miser et sentio quid sceleris admiserim, quum de visceribus tuis et filii tui satis facturus sis quibus debes, ego acceptam ex aerario pecuniam tuo nomine frustra dissiparim. Sed tamen et M. Antonio, quantum tu scripseras, et Caepioni tantumdem solutum est: mihi ad id, quod cogito, hoc, quod habeo, satis est. Sive enim restituimur sive desperamur, nihil amplius opus est. Tu, si forte quid erit molestiae, te ad Crassum et ad Calidium conferas, censeo. 8. Quantum Hortensio

credendum sit nescio. Me summa simulatione amoris summaque adsiduitate cotidiana sceleratissime insidiosissimeque tractavit, adiuncto Q. Arrio: quorum ego consiliis, promissis, praeceptis destitutus in hanc calamitatem incidi. Sed haec occultabis, ne quid obsint. Illud caveto — et eo puto per Pomponium fovendum tibi esse ipsum Hortensium —, ne ille versus, qui in te erat collatus, quum aedilitatem petebas, de lege Aurelia, falso testimonio confirmetur. Nihil enim tam timeo quam ne, quum intelligant homines quantum misericordiae nobis tuae preces et tua salus adlatura sit, oppugnent te vehementius. **9.** Messalam tui studiosum esse arbitror: Pompeium etiam simulatorem puto. Sed haec utinam ne experiare! quod precarer deos, nisi meas preces audire desissent. Verum tamen precor, ut his infinitis nostris malis contenti sint: in quibus omnibus tamen nullius inest peccati infamia, sed omnis dolor est, quod optime factis poena maxima est constituta. **10.** Filiam meam et tuam Ciceronemque nostrum quid ego, mi frater, tibi commendem? quin illud maereo, quod tibi non minorem dolorem illorum orbitas adferet quam mihi. Sed te incolumi orbi non erunt. Reliqua, ita mihi salus aliqua detur potestasque in patria moriendi, ut me lacrimae non sinunt scribere! Etiam Terentiam velim tueare mihique de omnibus rebus rescribas. Sis fortis, quoad rei natura patietur. Idibus Iuniis, Thessalonica.

LXXXV.

Scripta epistola est a. u. c. 700.

MARCUS Q. FRATRI S.

1. A. d. IIII. Non. Iun., quo die Romam veni, accepi tuas litteras, datas Placentia: deinde alteras postridie, datas Blandenone cum Caesaris litteris, refertis omni officio, diligentia, suavitate. Sunt ista quidem magna vel potius maxima. Habent enim vim magnam ad gloriam et ad summam dignitatem. Sed mihi crede, quem nosti, quod in istis rebus ego plurimi aestimo, id iam habeo: te scilicet primum tam inservientem communi dignitati, deinde Caesaris tantum in me amorem, quem omnibus iis honoribus, quos me a se ex-

spectare vult, antepono. Litterae vero eius una datae cum tuis, quarum initium est, quam suavis ei tuus adventus fuerit et recordatio veteris amoris, deinde se effecturum ut ego in medio dolore ac desiderio tui te, quum a me abesses, potissimum secum esse laetarer, incredibiliter delectarunt. 2. Qua re facis tu quidem fraterne, quod me hortaris, sed mehercule currentem nunc quidem, ut omnia mea studia in istum unum conferam. Ego vero ardenti quidem studio hoc fortasse efficiam, quod saepe viatoribus, quum properant, evenit, ut, si serius quam voluerint forte surrexerint, properando etiam citius, quam si de nocte vigilassent, perveniant quo velint: sic ego, quoniam in isto homine colendo tam indormivi diu te mehercule saepe excitante, cursu corrigam tarditatem quum equis tum vero, quoniam scribis poëma ab eo nostrum probari, quadrigis poëticis. Modo mihi date Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo. Sed quid ago? quod mihi tempus, Romae praesertim, ut iste me rogat, manenti, vacuum ostenditur? Sed videro. Fortasse enim, ut fit, vincet tuus amor omnes difficultates. 3. Trebatium quod ad se miserim, persalse et humaniter etiam gratias mihi agit. Negat enim in tanta multitudine eorum, qui una essent, quemquam fuisse qui vadimonium concipere posset. M. Curtio tribunatum ab eo petivi — nam Domitius se derideri putasset, si esset a me rogatus: hoc enim est eius cotidianum, se ne tribunum militum quidem facere: etiam in senatu lusit Appium collegam propterea isse ad Caesarem, ut aliquem tribunatum auferret —, sed in alterum annum. Id et Curtius ita volebat. 4. Tu, quem ad modum me censes oportere esse et in re publica et in nostris inimicitiis, ita et esse et fore auricula infima scito molliorem. 5. Res Romanae se sic habebant: erat non nulla spes comitiorum, sed incerta: erat aliqua suspicio dictaturae, ne ea quidem certa: summum ocium forense, sed senescentis magis civitatis quam acquiescentis. Sententia autem nostra in senatu eius modi, magis ut alii nobis adsentiantur quam nosmet ipsi.

Τοιαῦθ᾽ ὁ τλήμων πόλεμος ἐξεργάζεται.

LXXXVI.

Scripta epistola est a. u. c. 700.

MARCUS Q. FRATRI S.

1. Quum a me litteras librarii manu acceperis, ne paullum quidem me ocii habuisse iudicato, quum autem mea, paullum. Sic enim habeto, numquam me a causis et iudiciis districtiorem fuisse atque id anni tempore gravissimo et caloribus maximis. Sed haec, quoniam tu ita praescribis, ferenda sunt, neque committendum ut aut spei aut cogitationi vestrae ego videar defuisse, praesertim quum, si id difficilius fuerit, tamen ex hoc labore magnam gratiam magnamque dignitatem sim collecturus. Itaque, ut tibi placet, damus operam, ne cuius animum offendamus atque ut etiam ab iis ipsis, qui nos cum Caesare tam coniunctos dolent, diligamur, ab aequis vero aut etiam a propensis in hanc partem vehementer et colamur et amemur. 2. De ambitu quum atrocissime ageretur in senatu multos dies, quod ita erant progressi candidati consulares, ut non esset ferendum, in senatu non fui. Statui ad nullam medicinam rei publicae sine magno praesidio accedere. 3. Quo die haec scripsi, Drusus erat de praevaricatione a tribunis aerariis absolutus, in summa, quattuor sententiis, quum senatores et equites damnassent. Ego eodem die post meridiem Vatinium eram defensurus. Ea res facilis est. Comitia in mensem Sept. reiecta sunt. Scauri iudicium statim exercebitur, cui nos non deerimus. *Συνδείπνους Σοφοκλέους*, quamquam a te actam fabellam video esse festive, nullo modo probavi. 4. Venio nunc ad id, quod nescio an primum esse debuerit. O iucundas mihi tuas de Britannia litteras! Timebam Oceanum, timebam littus insulae. Reliqua non equidem contemno, sed plus habent tamen spei quam timoris, magisque sum sollicitus exspectatione ea quam metu. Te vero *ὑπόθεσιν* scribendi egregiam habere video. Quos tu situs, quas naturas rerum et locorum, quos mores, quas gentes, quas pugnas, quem vero ipsum imperatorem habes! Ego te libenter, ut rogas, quibus rebus vis adiuvabo et tibi versus quos rogas, *γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας*, mittam. 5. Sed heus tu, celari videor

a te. Quomodonam, mi frater, de nostris versibus Caesar? nam primum librum se legisse scripsit ad me ante, et prima sic, ut neget se ne Graeca quidem meliora legisse. Reliqua ad quemdam locum ῥᾳθυμότερα. Hoc enim utitur verbo. Dic mihi verum, num aut res eum aut χαρακτὴρ non delectat? Nihil est quod vereare. Ego enim ne pilo quidem minus te amabo. Hac de re φιλαλήθως et, ut soles, scribe fraterne.

LXXXVII.

Scripta epistola est a. u. c. 700.

MARCUS Q. FRATRI S.

1. Gabinius absolutus est. Omnino nihil accusatore Lentulo subscriptoribusque eius infantius, nihil illo consilio sordidius. Sed tamen nisi incredibilis contentio et preces Pompeïi, dictaturae etiam rumor plenus timoris fuisset, ipsi Lentulo non respondisset, qui tamen illo accusatore illoque consilio sententiis condemnatus est XXXII, quum LXX tulissent. Est omnino tam gravi fama hoc iudicium, ut videatur reliquis iudiciis periturus et maxime de pecuniis repetundis. Sed vides nullam esse rem publicam, nullum senatum, nulla iudicia, nullam in ullo nostrum dignitatem. Quid plura de iudicibus? Duo praetorii sederunt, Domitius Calvinus, is aperte absolvit, ut omnes viderent, et Cato, is diribitis tabellis de circulo se subduxit et Pompeio primus nunciavit. 2. Aiunt non nulli, item Salustius, me oportuisse accusare. His ego iudicibus committerem? Quid essem, si me agente esset elapsus? Sed me alia moverunt. Non putasset sibi Pompeius de illius salute, sed de sua dignitate mecum esse certamen: in urbem introisset, ad inimicitias res venisset, cum Aesernino Samnite Pacideianus comparatus viderer, auriculam fortasse mordicus abstulisset: cum Clodio quidem certe redisset in gratiam. Ego vero meum consilium, si praesertim tu non improbas, vehementer approbo. Ille, quum a me singularibus meis studiis ornatus esset quumque ego illi nihil deberem, ille mihi omnia, tamen in re publica me a se dissentientem non tulit — nihil dicam gravius — et

minus potens eo tempore quid in me florentem posset ostendit. Nunc, quum ego ne curem quidem multum posse, res publica certe nihil possit, unus ille omnia possit, cum illo ipso contenderem? Sic enim faciendum fuisset. Non existimo te putare id mihi suscipiendum fuisse. 3. ‚Alterutrum', inquit idem Salustius, ‚defendisses idque Pompeio contendenti dedisses: etenim vehementer orabat.' Lepidum amicum Salustium, qui mihi aut inimicitias putet periculosas subeundas fuisse aut infamiam sempiternam! Ego vero hac mediocritate delector, ac mihi illud iucundum est, quod, quum testimonium secundum fidem et religionem gravissime dixissem, reus dixit, si in civitate licuisset sibi esse, mihi se satis facturum, neque me quidquam interrogavit. 4. De versibus, quos tibi a me scribi vis, deest mihi quidem opera, quae non modo tempus, sed etiam animum vacuum ab omni cura desiderat, sed abest etiam *ἐνθουσιασμός*. Non enim sumus omnino sine cura venientis anni, etsi sumus sine timore. Simul et illud — sine ulla mehercule ironia loquor — tibi istius generis in scribendo priores partes tribuo quam mihi. 5. De bibliotheca tua Graeca supplenda, libris commutandis, Latinis comparandis, valde velim ista confici, praesertim quum ad meum quoque usum spectent. Sed ego mihi ipsi ista per quem agam non habeo: neque enim venalia sunt quae quidem placeant et confici nisi per hominem et peritum et diligentem non possunt. Chrysippo tamen imperabo et cum Tyrannione loquar. De fisco quid egerit Scipio quaeram. Quod videbitur rectum esse curabo. De Ascanione, tu vero quod voles facies: me nihil interpono. De suburbano, quod non properas, laudo: ut habeas, hortor. 6. Haec scripsi a. d. IX. Kalend. Novembr., quo die ludi committebantur, in Tusculanum proficiscens ducensque mecum Ciceronem meum in ludum discendi, non lusionis: ea re non longius quam vellem, quod Pomptinio ad triumphum a. d. III. Non. Novembr. volebam adesse. Etenim erit nescio quid negocioli. Nam Cato et Servilius praetores prohibituros se minantur, nec quid possint scio. Ille enim et Appium consulem secum habebit et praetores et tribunos pl. Sed

minantur tamen, in primisque *Ἄρη πνέων* Q. Scaevola. Cura, mi suavissime et carissime frater, ut valeas.

LXXXVIII.

Scripta epistola est a. u. c. 700.

MARCUS Q. FRATRI S.

1. Romae et maxime Appia ad Martis mira adluvies. Crassipedis ambulatio ablata, horti, tabernae plurimae, magna vis aquae usque ad piscinam publicam. Viget illud Homeri:

Ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ
Ζεύς, ὅτε δή ῥ' ἄνδρεσσι κοτεσσάμενος χαλεπήνῃ.

Cadit enim in absolutionem Gabinii:

Οἳ βίῃ εἰν ἀγορῇ σκολιὰς κρίνωσι θέμιστας,
Ἐκ δὲ δίκην ἐλάσωσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.

Sed haec non curare decrevi. 2. Romam quum venero, quae perspexero, scribam ad te et maxime de dictatura, et ad Labienum et ad Ligurium litteras dabo. Hanc scripsi ante lucem ad lychnuchum ligneolum, qui mihi erat periucundus, quod eum te aiebant, quum esses Sami, curasse faciendum. Vale, mi suavissime et optime frater.

LXXXIX.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 686.

CICERO ATTICO S.

1. Quantum dolorem acceperim et quanto fructu sim privatus et forensi et domestico Lucii fratris nostri morte in primis pro nostra consuetudine tu existimare potes. Nam mihi omnia, quae iucunda ex humanitate alterius et moribus homini accidere possunt, ex illo accidebant. Qua re non dubito quin tibi quoque id molestum sit, quum et meo dolore moveare et ipse omni virtute officioque ornatissimum tuique et sua sponte et meo sermone amantem, adfinem amicumque amiseris. 2. Quod ad me scribis de sorore tua, testis erit tibi ipsa quantae mihi curae fuerit, ut Quinti fratris animus in eam esset is, qui esse deberet. Quem quum esse

offensiorem arbitrarer, eas litteras ad eum misi, quibus et placarem ut fratrem et monerem ut minorem et obiurgarem ut errantem. Itaque ex iis, quae postea saepe ab eo ad me scripta sunt, confido ita esse omnia, ut et oporteat et velimus. 3. De litterarum [inter]missione sine causa abs te accusor. Nunquam enim a Pomponia nostra certior sum factus esse cui dare litteras possem, porro autem neque mihi accidit ut haberem qui in Epirum proficiscerentur nequedum te Athenis esse audiebamus. 4. De Acutiliano autem negocio quod mihi mandaras, ut primum a tuo digressu Romam veni, confeceram, sed accidit ut et contentione nihil opus esset et ut ego, qui in te satis consilii statuerim esse, mallem Peducaeum tibi consilium per litteras quam me dare. Etenim quum multos dies aures meas Acutilio dedissem, cuius sermonis genus tibi notum esse arbitror, non mihi grave duxissem scribere ad te de illius querimoniis, quum eas audire, quod erat subodiosum, leve putassem. Sed abs te ipso, qui me accusas, unas mihi scito litteras redditas esse, quum et ocii ad scribendum plus et facultatem dandi maiorem habueris. 5. Quod scribis, etiam si cuius animus in te esset offensior, a me recolligi oportere, [*teneo*] quid dicas, neque id neglexi, sed est miro quodam modo adfectus. Ego autem, quae dicenda fuerunt de te, non praeterii: quid autem contendendum esset ex tua putabam voluntate statuere oportere: quam si ad me perscripseris, intelliges me neque diligentiorem esse voluisse, quam tu esses, neque negligentiorem fore, quam tu velis. 6. De Tadiana re, mecum Tadius locutus est te ita scripsisse, nihil esse iam quod laboraretur, quoniam hereditas usu capta esset. Id mirabamur te ignorare, de tutela legitima, in qua dicitur esse puella, nihil usu capi posse. 7. Epiroticam emptionem gaudeo tibi placere. Quae tibi mandavi et quae tu intelliges convenire nostro Tusculano, velim, ut scribis, cures, quod sine molestia tua facere poteris. Nam nos ex omnibus molestiis et laboribus uno illo in loco conquiescimus. 8. Q. fratrem cotidie exspectamus. Terentia magnos articulorum dolores habet, et te et sororem tuam et matrem maxime diligit salutemque tibi plurimam ascribit et Tulliola, deliciae nostrae.

Cura ut valeas et nos ames et tibi persuadeas te a me fraterne amari.

XC.

Scripta epistola est in Tusculano u. a. c. 687.

CICERO ATTICO S.

1. Quum essem in Tusculano — erit hoc tibi pro illo tuo 'Quum essem in Ceramico' —, verum tamen quum ibi essem, Roma puer a sorore tua missus epistolam mihi abs te adlatam dedit nunciavitque eo ipso die post meridiem iturum eum, qui ad te proficisceretur. Eo factum est, ut epistolae tuae rescriberem aliquid, brevitate temporis tam pauca cogerer scribere. 2. Primum tibi de nostro amico placando aut etiam plane restituendo polliceor. Quod ego etsi mea sponte ante faciebam, eo nunc tamen et agam studiosius et contendam ab illo vehementius, quod tantam ex epistola voluntatem eius rei tuam perspicere videor. Hoc te intelligere volo, pergraviter illum esse offensum, sed quia nullam video gravem subesse causam, magno opere confido illum fore in officio et in nostra potestate. 3. Signa nostra et Hermeraclas, ut scribis, quum commodissime poteris, velim imponas, et si quod aliud *οἰκεῖον* eius loci, quem non ignoras, reperies, et maxime, quae tibi palaestrae gymnasiique videbuntur esse. Etenim ibi sedens haec ad te scribebam, ut me locus ipse admoneret. Praeterea typos tibi mando, quos in tectorio atrioli possim includere, et putealia sigillata duo. 4. Bibliothecam tuam cave cuiquam despondeas, quamvis acrem amatorem inveneris: nam ego omnes meas vindemiolas eo reservo, ut illud subsidium senectuti parem. 5. De fratre confido ita esse, ut semper volui et elaboravi. Multa signa sunt eius rei, non minimum, quod soror praegnans est. 6. De comitiis meis et tibi me permisisse memini et ego iam pridem hoc communibus amicis, qui te exspectant, praedico, te non modo non arcessi a me, sed prohiberi, quod intelligam multo magis interesse tua te agere, quod agendum est hoc tempore, quam mea te adesse comitiis. Proinde eo animo te velim esse, quasi mei negocii causa in ista loca missus esses. Me autem eum et offendes erga te et audies, quas:

mihi, si quae parta erunt, non modo te praesente, sed per te parta sint. Tulliola tibi diem dat, sponsorem [me] appellat.

XCI.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 693.

CICERO ATTICO S.

1. Vereor ne putidum sit scribere ad te quam sim occupatus, sed tamen distinebar, ut huic vix tantulae epistolae tempus habuerim atque id ereptum e summis occupationibus. Prima contio Pompeii qualis fuisset scripsi ad te antea, non iucunda miseris, inanis improbis, beatis non grata, bonis non gravis, itaque frigebat. Tum Pisonis consulis impulsu levissimus tribunus pl. Fufius in contionem produxit Pompeium. Res agebatur in circo Flaminio et erat in eo ipso loco illo die nundinarum πανήγυρις. Quaesivit ex eo placeretne ei iudices a praetore legi, quo consilio idem praetor uteretur. Id autem erat de Clodiana religione ab senatu constitutum. 2. Tum Pompeius μάλ' ἀριστοκρατικῶς locutus est senatusque auctoritatem sibi omnibus in rebus maximi videri semperque visam esse respondit et id multis verbis. Postea Messala consul in senatu de Pompeio quaesivit quid de religione et de promulgata rogatione sentiret. Locutus ita est in senatu, ut omnia illius ordinis consulta γενικῶς laudaret, mihique, ut adsedit, dixit se putare satis ab se etiam de nostris rebus esse responsum. 3. Crassus postea quam vidit illum excepisse laudem ex eo, quod suspicarentur homines ei consulatum meum placere, surrexit ornatissimeque de meo consulatu locutus est, ut ita diceret, se, quod esset senator, quod civis, quod liber, quod viveret, mihi acceptum referre: quotiens coniugem, quotiens domum, quotiens patriam videret, totiens se beneficium meum videre. Quid multa? Totum hunc locum, quem ego varie meis orationibus, quarum tu Aristarchus es, soleo pingere, de flamma, de ferro — nosti illas ληκύθους —, valde graviter pertexuit. Proxime Pompeium sedebam. Intellexi hominem moveri, utrum Crassum inire eam gratiam, quam ipse praetermisisset, an esse tantas res nostras, quae tam libenti se-

natu laudarentur, ab eo praesertim, qui mihi laudem illam eo minus deberet, quod meis omnibus litteris in Pompeiana laude perstrictus esset. 4. Hic dies me valde Crasso adiunxit, et tamen ab illo aperte tecte quidquid est datum libenter accepi. Ego autem ipse, di boni! quo modo *ἐνεπερπερευσάμην* novo auditori Pompeio! Si umquam mihi *περίοδοι ἢ καμπαὶ ἢ ἐνθυμήματα ἢ κατασκευαὶ* suppeditaverunt, illo tempore. Quid multa? Clamores. Etenim haec erat *ὑπόθεσις*, de gravitate ordinis, de equestri concordia, de consensione Italiae, de intermortuis reliquiis coniurationis, de vilitate, de ocio. Nosti iam in hac materia sonitus nostros: tanti fuerunt, ut ego eo brevior sim, quod eos usque istim exauditos putem. 5. Romanae autem se res sic habent: senatus *Ἄρειος πάγος*. Nihil constantius, nihil severius, nihil fortius. Nam quum dies venisset rogationi ex senatus consulto ferendae, concursabant barbatuli iuvenes, totus ille grex Catilinae, duce filiola Curionis, et populum, ut antiquaret, rogabant. Piso autem consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. Operae Clodianae pontes occuparant: tabellae ministrabantur ita, ut nulla daretur UTI ROGAS. Hic tibi rostra Cato advolat, convicium Pisoni consuli mirificum facit, si id est convicium, vox plena gravitatis, plena auctoritatis, plena denique salutis. Accedit eodem etiam noster Hortensius, multi praeterea boni. Insignis vero opera Favonii fuit. Hoc concursu optimatium comitia dimittuntur: senatus vocatur. Quum decerneretur frequenti senatu, contra pugnante Pisone, ad pedes omnium singillatim accidente Clodio, ut consules populum cohortarentur ad rogationem accipiendam, homines ad xv Curioni nullum senatus consultum facienti adsenserunt: ex altera parte facile cccc fuerunt. Acta res est. Fufius tribunus tum concessit. Clodius contiones miseras habebat, in quibus Lucullum, Hortensium, C. Pisonem, Messalam consulem contumeliose laedebat: me tantum 'comperisse omnia' criminabatur. Senatus et de provinciis praetorum et de legationibus et de caeteris rebus decernebat, ut ante quam rogatio lata esset ne quid ageretur. 6. Habes res Romanas. Sed tamen etiam illud, quod non speraram, audi. Messala consul est egregius, fortis, con-

stans, diligens, nostri laudator, amator, imitator. Ille alter uno vitio minus vitiosus, quod iners, quod somni plenus, quod imperitus, quod ἀπρακτότατος, sed voluntate ita κακέκτης, ut Pompeium post illam contionem, in qua ab eo senatus laudatus est, odisse coeperit. Itaque mirum in modum omnes a se bonos alienavit. Neque id magis amicitia Clodii adductus facit quam studio perditarum rerum atque partium. Sed habet sui similem in magistratibus praeter Fufium neminem. Bonis utimur tribunis pl., Cornuto vero Pseudocatone. Quid quaeris? 7. Nunc ut ad privata redeam, Τεῦκρις promissa patravit. Tu mandata effice, quae recepisti. Quintus frater, qui Argiletani aedificii reliquum dodrantem emit HS. DCCXXV, Tusculanum venditat, ut, si possit, emat Pacilianam domum. Cum Luceio in gratiam redi. Video hominem valde petiturire. Navabo operam. Tu quid agas, ubi sis, cuius modi istae res sint fac me quam diligentissime certiorem. Idibus Febr.

XCII.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 693.

CICERO ATTICO S.

1. Quaeris ex me quid acciderit de iudicio, quod tam praeter opinionem omnium factum sit, et simul vis scire quo modo ego minus quam soleam proeliatus sim: respondebo tibi ὕστερον πρότερον, Ὁμηρικῶς. Ego enim, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer proeliatus sum, ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent. Quod si tibi umquam sum visus in re publica fortis, certe me in illa causa admiratus esses. Quum enim ille ad contiones confugisset in iisque meo nomine ad invidiam uteretur, di immortales! quas ego pugnas et quantas strages edidi! quos impetus in Pisonem, in Curionem, in totam illam manum feci! quo modo sum insectatus levitatem senum, libidinem iuventutis! Saepe, ita me di iuvent! te non solum auctorem consiliorum meorum, verum etiam spectatorem pugnarum mirificarum desideravi. 2. Postea vero quam Hortensius excogitavit, ut legem de religione Fufius tribu-

nus pl. ferret, in qua nihil aliud a consulari rogatione differebat nisi iudicum genus — in eo autem erant omnia — pugnavitque, ut ita fieret, quod et sibi et aliis persuaserat nullis illum iudicibus effugere posse, contraxi vela perspiciens inopiam iudicum, neque dixi quidquam pro testimonio, nisi quod erat ita notum atque testatum, ut non possem praeterire. Itaque si causam quaeris absolutionis, ut iam πρὸς τὸ πρότερον revertar, egestas iudicum fuit et turpitudo. Id autem ut accideret, commissum est Hortensii consilio, qui dum veritus est ne Fufius ei legi intercederet, quae ex senatus consulto ferebatur, non vidit illud, satius esse illum in infamia relinqui ac sordibus quam infirmo iudicio committi. Sed ductus odio properavit rem deducere in iudicium, quum illum plumbeo gladio iugulatum iri tamen diceret. 3. Sed iudicium si quaeris quale fuerit, incredibili exitu, sic, uti nunc ex eventu ab aliis, a me tamen ex ipso initio consilium Hortensii reprehendatur. Nam ut reiectio facta est clamoribus maximis, quum accusator tamquam censor bonus homines nequissimos reiiceret, reus tamquam clemens lanista frugalissimum quemque secerneret, ut primum iudices consederunt, valde diffidere boni coeperunt. Non enim umquam turpior in ludo talario consessus fuit. Maculosi senatores, nudi equites, tribuni non tam aerati quam, ut appellantur, aerarii. Pauci tamen boni inerant, quos reiectione fugare ille non potuerat, qui maesti inter sui dissimiles et maerentes sedebant et contagione turpitudinis vehementer permovebantur. 4. Hic, ut quaeque res ad consilium primis postulationibus referebatur, incredibilis erat severitas, nulla varietate sententiarum, nihil impetrabat reus, plus accusatori dabatur quam postulabat, triumphabat — quid quaeris? — Hortensius se vidisse tantum, nemo erat qui illum reum ac non miliens condemnatum arbitraretur. Me vero teste producto credo te ex acclamatione Clodii advocatorum audisse quae consurrectio iudicum facta sit, ut me circumsteterint, ut aperte iugula sua pro meo capite P. Clodio ostentarint. Quae mihi res multo honorificentior visa est quam aut illa, quum iurare tui cives Xenocratem testimonium dicentem prohibuerunt, aut quum tabulas Metelli Numidici, quum eae, ut mos est, circumferrentur,

nostri iudices aspicere noluerunt, multo haec, inquam, nostra res maior. 5. Itaque iudicum vocibus, quum ego sic ab iis ut salus patriae defenderer, fractus reus et una patroni omnes conciderunt. Ad me autem eadem frequentia postridie convenit, quacum abiens consulatu sum domum reductus. Clamare praeclari Ariopagitae se non esse venturos nisi praesidio constituto. Refertur ad consilium: una sola sententia praesidium non desideravit. Defertur res ad senatum: gravissime ornatissimeque decernitur: laudantur iudices: datur negocium magistratibus: responsurum hominem nemo arbitrabatur. Ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι, ὅππως δὴ πρῶτον πῦρ ἔμπεσε. Nosti Calvum, ex Nanneianis illum, illum laudatorem meum, de cuius oratione erga me honorifica ad te scripseram. Biduo per unum servum et eum ex gladiatorio ludo confecit totum negocium, arcessivit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam vero — o di boni, rem perditam! — etiam noctes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium introductiones non nullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Ita, summo discessu bonorum, pleno foro servorum, xxv iudices ita fortes tamen fuerunt, ut, summo proposito periculo, vel perire maluerint quam perdere omnia. xxxi fuerunt quos fames magis quam fama commoverit. Quorum Catulus quum vidisset quemdam: 'Quid vos, inquit, praesidium a nobis postulabatis? an ne numi vobis eriperentur timebatis?' 6. Habes, ut brevissime potui, genus iudicii et causam absolutionis. Quaeris deinceps qui nunc sit status rerum et qui meus. Rei publicae statum illum, quem tu meo consilio, ego divino confirmatum putabam, qui bonorum omnium coniunctione et auctoritate consulatus mei fixus et fundatus videbatur, nisi qui nos deus respexerit, elapsum scito esse de manibus uno hoc iudicio, si iudicium est, triginta homines populi Romani levissimos ac nequissimos numulis acceptis ius ac fas omne delere et, quod omnes non modo homines, verum etiam pecudes factum esse sciant, id Thalnam et Plautum et Spongiam et caeteras huius modi quisquilias statuere numquam esse factum. 7. Sed tamen, ut te de re publica consoler, non ita, ut sperarunt mali, tanto imposito rei publicae vulnere, alacris exsultat improbitas in

victoria. Nam plane ita putaverunt, quum religio, quum pudicitia, quum iudiciorum fides, quum senatus auctoritas concidisset, fore ut aperte victrix nequitia ac libido poenas ab optimo quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique inusserat severitas consulatus mei. 8. Idem ego ille, — non enim mihi videor insolenter gloriari, quum de me apud te loquor, in ea praesertim epistola, quam nolo ab aliis legi, — idem, inquam, ego recreavi adflictos animos bonorum, unum quemque confirmans, excitans. Insectandis vero exagitandisque numariis iudicibus omnem omnibus studiosis ac fautoribus illius victoriae *παῤῥησίαν* eripui, Pisonem consulem nulla in re consistere umquam sum passus, desponsam homini iam Syriam ademi, senatum ad pristinam suam severitatem revocavi atque abiectum excitavi, Clodium praesentem fregi in senatu quum oratione perpetua, plenissima gravitatis, tum altercatione eius modi, ex qua licet pauca degustes. Nam caetera non possunt habere neque vim neque venustatem, remoto illo studio contentionis, quem *ἀγῶνα* vos appellatis. 9. Nam, ut Idib. Maiis in senatum convenimus, rogatus ego sententiam multa dixi de summa re publica, atque ille locus inductus a me est divinitus: 'ne una plaga accepta patres conscripti conciderent, ne deficerent: vulnus esse eius modi, quod mihi nec dissimulandum nec pertimescendum videretur, ne [aut metuendo ignavissimi] aut ignorando stultissimi iudicaremur, bis absolutum esse Lentulum, bis Catilinam: hunc tertium iam esse a iudicibus in rem publicam immissum. Erras, Clodi: non te iudices urbi, sed carceri reservarunt, neque te retinere in civitate, sed exsilio privare voluerunt. Quam ob rem, patres conscripti, erigite animos, retinete vestram dignitatem. Manet illa in re publica bonorum consensio: dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta: nihil est damni factum novi, sed, quod erat, inventum est. In unius hominis perditi iudicio plures similes reperti sunt.' 10. Sed quid ago? paene orationem in epistolam inclusi. Redeo ad altercationem. Surgit pulchellus puer, obiicit mihi 'me ad Baias fuisse.' — 'Falsum, sed tamen quid hoc? Simile est', inquam, 'quasi dicas in operto fuisse.' — 'Quid,' inquit, 'ho-

mini Arpinati cum aquis calidis?' — 'Narra,' inquam, 'patrono tuo, qui Arpinatis aquas concupivit: nosti enim Marianas.'—'Quousque,' inquit, 'hunc regem feremus?'— 'Regem appellas,' inquam, 'quum Rex tui mentionem nullam fecerit?' — Ille autem Regis hereditatem spe devorarat. — 'Domum,' inquit, 'emisti.' — 'Putes,' inquam, 'dicere, iudices emisti?' — 'Iuranti,' inquit, 'tibi non crediderunt.' — 'Mihi vero,' inquam, 'xxv iudices crediderunt, xxxi, quoniam numos ante acceperunt, tibi nihil crediderunt.' Magnis clamoribus adflictus conticuit et concidit. **11**. Noster autem status est hic: apud bonos iidem sumus, quos reliquisti, apud sordem urbis et faecem multo melius nunc, quam reliquisti. Nam et illud nobis non obest, videri nostrum testimonium non valuisse: missus est sanguis invidiae sine dolore atque etiam hoc magis, quod omnes illi fautores illius flagitii rem manifestam illam redemptam esse a iudicibus confitentur: accedit illud, quod illa contionalis hirudo aerarii, misera ac ieiuna plebecula, me ab hoc Magno unice diligi putat, et hercule multa et iucunda consuetudine coniuncti inter nos sumus, usque eo, ut nostri isti comissatores coniurationis, barbatuli iuvenes, illum in sermonibus Cnaeum Ciceronem appellent. Itaque et ludis et gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine ulla pastoricia fistula auferebamus. **12**. Nunc est exspectatio ingens comitiorum, in quae omnibus invitis trudit noster Magnus Auli filium, atque in eo neque auctoritate neque gratia pugnat, sed quibus Philippus omnia castella expugnari posse dicebat, in quae modo asellus onustus auro posset ascendere. Consul autem ille, Deterionis histrionis similis, suscepisse negocium dicitur et domi divisores habere: quod ego non credo. Sed senatus consulta duo iam facta sunt odiosa, quod in consulem facta putantur, Catone et Domitio postulante, unum, ut apud magistratus inquiri liceret, alterum, cuius modi divisores haberent adversus rem publicam. **13**. Lurco autem tribunus pl., qui magistratum simul cum lege Aelia iniit, solutus est et Aelia et Fufia, ut legem de ambitu ferret, quam ille bono auspicio claudus homo promulgavit. Ita comitia in ante diem vi. Kal. Sext. dilata sunt. Novi est in lege hoc, ut,

qui numos in tribus pronunciarit, si non dederit, impune sit, sin dederit, ut quoad vivat singulis tribubus HS cıɔ cıɔ cıɔ debeat. Dixi hanc legem P. Clodium iam ante servasse: pronunciare enim solitum esse et non dare. Sed heus tu! videsne consulatum illum nostrum, quem Curio antea ἀποθέωσιν vocabat, si hic factus erit, Famam mimum futurum? Qua re, ut opinor, φιλοσοφητέον, id quod tu facis, et istos consulatus non flocci facteon. 14. Quod ad me scribis, te in Asiam statuisse non ire, equidem mallem ut ires, ac vereor ne quid in ista re minus commode fiat. Sed tamen non possum reprehendere consilium tuum, praesertim quum egomet in provinciam non sim profectus. 15. Epigrammatis tuis, quae in Amaltheo posuisti, contenti erimus, praesertim quum et Chilius nos reliquerit et Archias nihil de me scripserit, ac vereor ne, Lucullis quoniam Graecum poëma condidit, nunc ad Caecilianam fabulam spectet. 16. Antonio tuo nomine gratias egi, eamque epistolam Manlio dedi. Ad te ideo antea rarius scripsi, quod non habebam idoneum cui darem nec satis sciebam quo darem. Valde te venditavi. 17. Cincius si quid ad me tui negocii detulerit, suscipiam. Sed nunc magis in suo est occupatus, in quo ego ei non desum. Tu, si uno in loco es futurus, crebras a nobis litteras exspecta: ast plures etiam ipse mittito. 18. Velim ad me scribas cuius modi sit Ἀμαλθεῖον tuum, quo ornatu, qua τοποθεσίᾳ, et quae poëmata quasque historias de Ἀμαλθείᾳ habes, ad me mittas. Lubet mihi facere in Arpinati. Ego tibi aliquid de meis scriptis mittam. Nihil erat absoluti.

XCIII.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 693.

CICERO ATTICO S.

1. Magna mihi varietas voluntatis et dissimilitudo opinionis ac iudicii Quinti fratris mei demonstrata est ex litteris tuis, in quibus ad me epistolarum illius exempla misisti. Qua ex re et molestia sum tanta adfectus, quantam mihi meus amor summus erga utrumque vestrum adferre debuit

et admiratione quidnam accidisset quod adferret Quinto fratri meo aut offensionem tam gravem aut commutationem tantam voluntatis. Atque illud a me iam ante intelligebatur, quod te quoque ipsum discedentem a nobis suspicari videbam, subesse nescio quid opinionis incommodae sauciumque [esse] eius animum et insedisse quasdam odiosas suspiciones: quibus ego mederi quum cuperem antea saepe et vehementius etiam post sortitionem provinciae, nec tantum intelligebam ei esse offensionis, quantum litterae tuae declararant, nec tantum proficiebam, quantum volebam. 2. Sed tamen hoc me ipse consolabar, quod non dubitabam quin te ille aut Dyrrhachii aut in istis locis uspiam visurus esset. Quod quum accidisset, confidebam ac mihi persuaseram fore ut omnia placarentur inter vos non modo sermone ac disputatione, sed conspectu ipso congressuque vestro. Nam quanta sit in Quinto fratre meo comitas, quanta iucunditas, quam mollis animus ad accipiendam et ad deponendam offensionem, nihil attinet me ad te, qui ea nosti, scribere. Sed accidit perincommode, quod eum nusquam vidisti. Valuit enim plus, quod erat illi non nullorum artificiis inculcatum, quam aut officium aut necessitudo aut amor vester ille pristinus, qui plurimum valere debuit. 3. Atque huius incommodi culpa ubi resideat facilius possum existimare quam scribere. Vereor enim ne, dum defendam meos, non parcam tuis. Nam sic intelligo, ut nihil a domesticis vulneris factum sit, illud quidem, quod erat, eos certe sanare potuisse. Sed huiusce rei totius vitium, quod aliquanto etiam latius patet quam videtur, praesenti tibi commodius exponam. 4. De iis litteris, quas ad te Thessalonica misit, et de sermonibus, quos ab illo et Romae apud amicos tuos et in itinere habitos putas, ecquid tantum causae sit ignoro, sed omnis in tua posita est humanitate mihi spes huius levandae molestiae. Nam, si ita statueris, et irritabiles animos esse optimorum saepe hominum et eosdem placabiles, et esse hanc agilitatem, ut ita dicam, mollitiamque naturae plerumque bonitatis et, id quod caput est, nobis inter nos nostra sive incommoda sive vitia sive iniurias esse tolerandas, facile haec, quem ad modum spero, mitigabuntur.

Quod ego ut facias te oro. Nam ad me, qui te unice diligo, maxime pertinet neminem esse meorum, qui aut te non amet aut abs te non ametur. 5. Illa pars epistolae tuae minime fuit necessaria, in qua exponis quas facultates aut provincialium aut urbanorum commodorum et aliis temporibus et me ipso consule praetermiseris. Mihi enim perspecta est ingenuitas et magnitudo animi tui, neque ego inter me atque te quidquam interesse umquam duxi praeter voluntatem institutae vitae, quod me ambitio quaedam ad honorum studium, te autem alia minime reprehendenda ratio ad honestum ocium duxit. Vera quidem laude probitatis, diligentiae, religionis neque me tibi neque quemquam antepono, amoris vero erga me, quum a fraterno amore domesticoque discessi, tibi primas defero. 6. Vidi enim, vidi penitusque perspexi in meis variis temporibus et sollicitudines et laetitias tuas. Fuit mihi saepe et laudis nostrae gratulatio tua iucunda et timoris consolatio grata. Quin mihi nunc te absente non solum consilium, quo tu excellis, sed etiam sermonis communicatio, quae mihi suavissima tecum solet esse, maxime deest — quid dicam? in publicane re, quo in genere mihi negligenti esse non licet, an in forensi labore, quem antea propter ambitionem sustinebam, nunc, ut dignitatem tueri gratia possim, an in ipsis domesticis negociis? in quibus ego quum antea tum vero post discessum fratris te sermonesque nostros desidero. Postremo non labor meus, non requies, non negocium, non ocium, non forenses res, non domesticae, [non publicae,] non privatae carere diutius tuo suavissimo atque amantissimo consilio ac sermone possunt. 7. Atque harum rerum commemorationem verecundia saepe impedivit utriusque nostrum. Nunc autem ea fuit necessaria propter eam partem epistolae tuae, per quam te ac mores tuós mihi purgatos ac probatos esse voluisti. Atque in ista incommoditate alienati illius animi et offensi illud inest tamen commodi, quod et mihi et caeteris amicis tuis nota fuit et abs te aliquando testificata tua voluntas omittendae provinciae, ut, quod una non estis, non dissensione ac discidio vestro, sed voluntate ac iudicio tuo factum esse videatur. Qua re et illa, quae violata, expiabuntur et haec nostra, quae

sunt sanctissime conservata, suam religionem obtinebunt. 8. Nos hic in re publica infirma, misera commutabilique versamur. Credo enim te audisse nostros equites paene a senatu esse disiunctos: qui primum illud valde graviter tulerunt, promulgatum ex senatus consulto fuisse, ut de eis, qui ob iudicandum [pecuniam] accepissent, quaereretur. Qua in re decernenda quum ego casu non adfuissem sensissemque id equestrem ordinem ferre moleste neque aperte dicere, obiurgavi senatum, ut mihi visus sum, summa cum auctoritate et in causa non verecunda admodum gravis et copiosus fui. 9. Ecce aliae deliciae equitum vix ferendae! quas ego non solum tuli, sed etiam ornavi. Asiani, qui de censoribus conduxerunt, questi sunt in senatu se cupiditate prolapsos nimium magno conduxisse: ut induceretur locatio, postulaverunt. Ego princeps in adiutoribus atque adeo secundus. Nam, ut illi auderent hoc postulare, Crassus eos impulit. Invidiosa res, turpis postulatio et confessio temeritatis. Summum erat periculum ne, si nihil impetrassent, plane alienarentur a senatu. Huic quoque rei subventum est maxime a nobis perfectumque, ut frequentissimo senatu et libentissimo uterentur, multaque a me de ordinum dignitate et concordia dicta sunt Kal. Decembr. et postridie. Neque adhuc res confecta est, sed voluntas senatus perspecta. Unus enim contra dixerat Metellus consul designatus. Quin erat dicturus — ad quem propter diei brevitatem perventum non est — heros ille noster Cato. 10. Sic ego conservans rationem institutionemque nostram tueor, ut possum, illam a me conglutinatam concordiam, sed tamen, quoniam ista sunt tam infirma, munitur quaedam nobis ad retinendas opes nostras tuta, ut spero, via, quam tibi litteris satis explicare non possum, significatione parva ostendam tamen. Utor Pompeio familiarissime. Video quid dicas. Cavebo quae sunt cavenda ac scribam alias ad te de meis consiliis capessendae rei publicae plura. 11. Lucceium scito consulatum habere in animo statim petere: duo enim soli dicuntur petituri. Caesar cum eo coire per Arrium cogitat et Bibulus cum hoc se putat per C. Pisonem posse coniungi. Rides? Non sunt haec ridicula, mihi crede. Quid aliud scribam ad te? quid? Multa

sunt, sed in aliud tempus. Te si exspectari velis, cures ut sciam. Iam illud modeste rogo, quod maxime cupio, ut quam primum venias. Nonis Decembribus.

XCIV.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 694.

CICERO ATTICO S.

1. Non modo, si mihi tantum esset ocii, quantum est tibi, verum etiam, si tam breves epistolas vellem mittere, quam tu soles facere, te superarem et in scribendo multo essem crebrior quam tu. Sed ad summas atque incredibiles occupationes meas accedit, quod nullam a me epistolam ad te sino absque argumento ac sententia pervenire. Et primum tibi ut aequum est, civi amanti patriam, quae sunt in re publica, exponam: deinde, quoniam tibi amore nos proximi sumus, scribemus etiam de nobis ea, quae scire te non nolle arbitramur. 2. Atque in re publica nunc quidem maxime Gallici belli versatur metus. Nam Aedui, fratres nostri, pugnant, Sequani permale pugnarunt, et Helvetii sine dubio sunt in armis excursionesque in provinciam faciunt. Senatus decrevit, ut consules duas Gallias sortirentur, dilectus haberetur, vacationes ne valerent, legati cum auctoritate mitterentur qui adirent Galliae civitates darentque operam ne eae se cum Helvetiis coniungerent. Legati sunt Q. Metellus Creticus et L. Flaccus et *τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον*, Lentulus Clodiani filius. 3. Atque hoc loco illud non queo praeterire, quod, quum de consularibus mea prima sors exisset, una voce senatus frequens retinendum me in urbe censuit. Hoc idem post me Pompeio accidit, ut nos duo quasi pignora rei publicae retineri videremur. Quid enim ego aliorum in me *ἐπιφωνήματα* exspectem, quum haec domi nascantur? 4. Urbanae autem res sic se habent. Agraria lex a Flavio tribuno pl. vehementer agitabatur auctore Pompeio, quae nihil populare habebat praeter auctorem. Ex hac ego lege secunda contionis voluntate omnia illa tollebam, quae ad privatorum incommodum pertinebant: liberabam agrum eum, qui P. Mucio L. Calpurnio consulibus

publicus fuisset: Sullanorum hominum possessiones confirmabam: Volaterranos et Arretinos, quorum agrum Sulla publicarat neque diviserat, in sua possessione retinebam: unam rationem non reiiciebam, ut ager hac adventicia pecunia emeretur, quae ex novis vectigalibus per quinquennium reciperetur. Huic toti rationi agrariae senatus adversabatur, suspicans Pompeio novam quamdam potentiam quaeri. Pompeius vero ad voluntatem perferendae legis incubuerat. Ego autem magna cum agrariorum gratia confirmabam omnium privatorum possessiones — is enim est noster exercitus hominum, ut tute scis, locupletium —, populo autem et Pompeio — nam id quoque volebam — satis faciebam emptione, qua constituta diligenter et sentinam urbis exhauriri et Italiae solitudinem frequentari posse arbitrabar. Sed haec tota res interpellata bello refrixerat. Metellus est consul sane bonus et nos admodum diligit. Ille alter ita nihil est, ut plane quid emerit nesciat. 5. Haec sunt in re publica, nisi etiam illud ad rem publicam putas pertinere, Herennium quemdam, tribunum pl., tribulem tuum, sane hominem nequam atque egentem, saepe iam de P. Clodio ad plebem traducendo agere coepisse: huic frequenter intercedítur. Haec sunt, ut opinor, in re publica. 6. Ego autem, ut semel Nonarum illarum Decembrium iunctam invidia ac multorum inimicitiis eximiam quamdam atque immortalem gloriam consecutus sum, non destiti eadem animi magnitudine in re publica versari et illam institutam ac susceptam dignitatem tueri, sed postea quam primum Clodii absolutione levitatem infirmitatemque iudiciorum perspexi, deinde vidi nostros publicanos facile a senatu disiungi, quamquam a me ipso non divellerentur, tum autem beatos homines — hos piscinarios dico, amicos tuos, — non obscure nobis invidere, putavi mihi maiores quasdam opes et firmiora praesidia esse quaerenda. 7. Itaque primum eum, qui nimium diu de rebus nostris tacuerat, Pompeium, adduxi in eam volunatem, ut in senatu non semel, sed saepe multisque verbis huius mihi salutem imperii atque orbis terrarum adiudicarit. Quod non tam interfuit mea — neque enim illae res aut ita sunt obscurae, ut testimonium, aut ita dubiae, ut laudationem de-

siderent — quam rei publicae, quod erant quidam improbi, qui contentionem fore aliquam mihi cum Pompeio ex rerum illarum dissensione arbitrarentur. Cum hoc ego me tanta familiaritate coniunxi, ut uterque nostrum in sua ratione munitior et in re publica firmior hac coniunctione esse possit. 8. Odia autem illa libidinosae et delicatae iuventutis, quae erant in me incitata, sic mitigata sunt comitate quadam mea, me unum ut omnes illi colant. Nihil iam denique a me asperum in quemquam fit, nec tamen quidquam populare ac dissolutum, sed ita temperata tota ratio est, ut rei publicae constantiam praestem, privatis rebus meis propter infirmitatem bonorum, iniquitatem malevolorum, odium in me improborum adhibeam quamdam cautionem et diligentiam, atque ita tamen his novis amicitiis implicati sumus, ut crebro mihi vafer ille Siculus insusurret [Epicharmus] cantilenam illam suam:

Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν. ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

Ac nostrae quidem rationis ac vitae quasi quamdam formam, ut opinor, vides. 9. De tuo autem negocio saepe ad me scribis, cui mederi nunc non possumus. Est enim illud senatus consultum summa pedariorum voluntate, nullius nostrum auctoritate factum. Nam, quod me esse ad scribendum vides, ex ipso senatus consulto intelligere potes aliam rem tum relatam, hoc autem de populis liberis sine causa additum, et ita factum est a P. Servilio filio, qui in postremis sententiam dixit, sed immutari hoc tempore non potest. Itaque conventus, qui initio celebrabantur, iam diu fieri desierunt. Tu si tuis blanditiis tamen a Sicyoniis numulorum aliquid expresseris, velim me facias certiorem. 10. Commentarium consulatus mei Graece compositum misi ad te: in quo si quid erit quod homini Attico minus Graecum eruditumque videatur, non dicam, quod tibi, ut opinor, Panhormi Lucullus de suis historiis dixerat, se, quo facilius illas probaret Romani hominis esse, idcirco barbara quaedam et *σόλοικα* dispersisse: apud me si quid erit eius modi, me imprudente erit et invito. Latinum si perfecero, ad te mittam. Tertium poëma exspectato, ne quod genus a me ipso laudis meae

praetermittatur. Hic tu, cave, dicas, τίς πατέρ' αἰνήσει; si est enim apud homines quidquam quod potius sit laudetur: nos vituperemur, qui non potius alia laudemus. Quamquam non ἐγκωμιαστικὰ sunt haec, sed ἱστορικά, quae scribimus. **11**. Quintus frater purgat se multum per litteras et adfirmat nihil a se cuiquam de te secus esse dictum. Verum haec nobis coram summa cura et diligentia sunt agenda: tu modo nos revise aliquando. Cossinius hic, cui dedi litteras, valde mihi bonus homo et non levis et amans tui visus est et talis, qualem esse eum tuae mihi litterae nunciarant. Idibus Martiis.

XCV.

Scripta epistola est a. u. c. 694.

CICERO ATTICO S.

1. Kal. Iun. eunti mihi Antium et gladiatores M. Metelli cupide relinquenti venit ob viam tuus puer. Is mihi litteras abs te et commentarium consulatus mei Graece scriptum reddidit. In quo laetatus sum me aliquanto ante de iisdem rebus Graece item scriptum librum L. Cossinio ad te perferendum dedisse. Nam, si ego tuum ante legissem, furatum me abs te esse diceres. Quamquam tua illa — legi enim libenter — horridula mihi atque incompta visa sunt, sed tamen erant ornata hoc ipso, quod ornamenta neglexerant, et, ut mulieres, ideo bene olere, quia nihil olebant, videbantur. Meus autem liber totum Isocrati μυροθήκιον atque omnes eius discipulorum arculas ac non nihil etiam Aristotelia pigmenta consumpsit: quem tu Corcyrae, ut mihi aliis litteris significas, strictim attigisti, post autem, ut arbitror, a Cossinio accepisti: quem tibi ego non essem ausus mittere, nisi eum lente ac fastidiose probavissem. **2**. Quamquam ad me rescripsit iam Rhodo Posidonius se, nostrum illud ὑπόμνημα quum legeret, quod ego ad eum, ut ornatius de iisdem rebus scriberet, miseram, non modo non excitatum esse ad scribendum, sed etiam plane perterritum. Quid quaeris? conturbavi Graecam nationem. Ita, vulgo qui instabant ut darem sibi quod ornarent, iam exhibere mihi molestiam desti-

terunt. Tu, si tibi placuerit liber, curabis ut et Athenis sit et in caeteris oppidis Graeciae. Videtur enim posse aliquid nostris rebus lucis adferre. 3. Oratiunculas autem et quas postulas et plures etiam mittam, quoniam quidem ea, quae nos scribimus adolescentulorum studiis excitati, te etiam delectant. Fuit enim mihi commodum, quod in eis orationibus, quae Philippicae nominantur, enituerat civis ille tuus Demosthenes, et quod se ab hoc refractariolo iudiciali dicendi genere abiunxerat, ut *σεμνότερός τις καὶ πολιτικώτερος* videretur, curare ut meae quoque essent orationes, quae consulares nominarentur. Quarum una est in senatu Kal. Ian., altera ad populum de lege agraria, tertia de Othone, quarta pro Rabirio, quinta de proscriptorum filiis, sexta, quum provinciam in contione deposui, septima, qua Catilinam emisi, octava, quam habui ad populum postridie quam Catilina profugit, nona in contione, quo die Allobroges invulgarunt, decima in senatu, Nonis Decembr. Sunt praeterea duae breves, quasi *ἀποσπασμάτια* legis agrariae. Hoc totum *σῶμα* curabo ut habeas. Et quoniam te quum scripta tum res meae delectant, iisdem ex libris perspicies et quae gesserim et quae dixerim, aut ne poposcisses: ego enim tibi me non offerebam. 4. Quod quaeris quid sit quod te arcessam ac simul impeditum te negociis esse significas neque recusas quin, non modo si opus sit, sed etiam si velim, accurras, nihil sane est necesse, verum tamen videbare mihi tempora peregrinationis commodius posse describere. Nimis abes diu, praesertim quum sis in propinquis locis, neque nos te fruimur et tu nobis cares. Ac nunc quidem ocium est, sed, si paullo plus furor Pulchelli progredi posset, valde ego te istim excitarem. Verum praeclare Metellus impedit et impediet. Quid quaeris? Est consul *φιλόπατρις* et, ut semper iudicavi, natura bonus. 5. Ille autem non simulat, sed plane tribunus pl. fieri cupit. Qua de re quum in senatu ageretur, fregi hominem et inconstantiam eius reprehendi, qui Romae tribunatum pl. peteret, quum in Sicilia Herae aedilitatem se petere dictitasset. Sed neque magno opere dixi esse nobis laborandum, quod nihilo magis ei liciturum esset plebeio rem publicam perdere quam similibus eius me consule pa-

triciis esset licitum. Iam, quum se ille septimo die venisse a freto neque sibi ob viam quemquam prodire potuisse et noctu se introisse dixisset in eoque se in contione iactasset, nihil ei novi dixi accidisse: ex Sicilia septimo die Romam, tribus horis Roma Interamnam: noctu introisse, item ante: non esse itum ob viam, ne tum quidem, quum iri maxime debuit. Quid quaeris? hominem petulantem modestum reddo, non solum perpetua gravitate orationis, sed etiam hoc genere dictorum. Itaque iam familiariter cum ipso cavillor ac iocor: qui etiam, quum candidatum deduceremus, quaerit ex me num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare? Negavi. 'At ego', inquit, 'novus patronus instituam, sed soror, quae tantum habeat consularis loci, unum mihi solum pedem dat.' Noli, inquam, de uno pede sororis queri: licet etiam alterum tollas. Non consulare, inquies, dictum: fateor, sed ego illam odi male consularem. Ea est enim seditiosa, ea cum viro bellum gerit, neque solum cum Metello, sed etiam cum Fabio, quod eos mihi esse amicos moleste fert. 6. Quod de agraria lege quaeris, sane iam videtur refrixisse. Quod me quodam modo molli brachio de Pompeii familiaritate obiurgas, nolim ita existimes, me mei praesidii causa cum illo coniunctum esse, sed ita res erat instituta, ut, si inter nos esset aliqua forte dissensio, maximas in re publica discordias versari esset necesse. Quod a me ita praecautum atque ita provisum est, non ut ego de optima illa mea ratione decederem, sed ut ille esset melior et aliquid de populari levitate deponeret: quem de meis rebus, in quas eum multi incitarant, multo scito gloriosius quam de suis praedicare. Sibi enim bene gestae, mihi conservatae rei publicae dat testimonium. Hoc facere illum mihi quam prosit nescio, rei publicae certe prodest. Quid, si etiam Caesarem, cuius nunc venti valde sunt secundi, reddo meliorem, num tandem obsum rei publicae? 7. Quin etiam, si mihi nemo invideret, si omnes, ut erat aequum, faverent, tamen non minus esset probanda medicina, quae sanaret vitiosas partes rei publicae quam quae exsecaret. Nunc vero, quum equitatus ille, quem ego in clivo Capitolino te signifero ac principe collocaram, senatum deseruerit, nostri autem principes di-

gito se caelum putent attingere, si mulli barbati in piscinis sint qui ad manum accedant, alia autem negligant, nonne tibi satis prodesse videor, si perficio ut nolint obesse qui possunt? 8. Nam Catonem nostrum non tu amas plus quam ego, sed tamen ille optimo animo utens et summa fide nocet interdum rei publicae. Dicit enim tamquam in Platonis *πολιτείᾳ*, non tamquam in Romuli faece, sententiam. Quid verius quam in iudicium venire qui ob rem iudicandam pecuniam acceperit? Censuit hoc Cato: adsensit senatus. Equites curiae bellum, non mihi: nam ego dissensi. Quid impudentius publicanis renunciantibus? Fuit tamen retinendi ordinis causa facienda iactura. Restitit et pervicit Cato. Itaque nunc consule in carcere incluso, saepe item seditione commota, aspiravit nemo eorum, quorum ego concursu itemque ii consules, qui post me fuerunt, rem publicam defendere solebant. Quid ergo? istos, inquies, mercede conductos habebimus? Quid faciemus, si aliter non possumus? an libertinis atque etiam servis serviemus? Sed, ut tu ais, *ἅλις σπουδῆς*. 9. Favonius meam tribum tulit honestius quam suam, Luceii perdidit. Accusavit Nasicam inhoneste ac modeste tamen dixit, ut Rhodi videretur molis potius quam Moloni operam dedisse. Mihi, quod defendissem, leviter suscensuit. Nunc tamen petit iterum rei publicae causa. Luceius quid agat scribam ad te, quum Caesarem videro, qui aderit biduo. 10. Quod Sicyonii te laedunt, Catoni et eius aemulatori attribuis Servilio. Quid? ea plaga nonne ad multos bonos viros pertinet? Sed, si ita placuit, laudemus, deinde in discessionibus soli relinquamur! 11. Amalthea mea te exspectat et indiget tui. Tusculanum et Pompeianum valde me delectant, nisi quod me, illum ipsum vindicem aeris alieni, aere non Corinthio, sed hoc circumforaneo obruerunt. In Gallia speramus esse ocium. Prognostica mea cum oratiunculis propediem exspecta. Et tamen quid cogites de adventu tuo scribe ad nos. Nam mihi Pomponia nunciari iussit te mense Quinctili Romae fore. Id a tuis litteris, quas ad me de censu tuo miseras, discrepabat. 12. Paetus, ut antea ad te scripsi, omnes libros, quos frater suus reliquisset, mihi donavit. Hoc illius munus in tua diligentia positum est. Si

me amas, cura ut conserventur et ad me perferantur. Hoc mihi nihil potest esse gratius et quum Graecos tum vero diligenter Latinos ut conserves velim. Tuum esse hoc munusculum putabo. Ad Octavium dedi litteras: cum ipso nihil eram locutus. Neque enim ista tua negocia provincialia esse putabam neque te in tocullionibus habebam. Sed scripsi, ut debui, diligenter.

XCVI.

Scripta epistola est in Formiano a. u. c. 695.

CICERO ATTICO S.

1. Narro tibi: plane relegatus mihi videor, postea quam in Formiano sum. Dies enim nullus erat, Antii quum essem, quo die non melius scirem Romae quid ageretur quam ii, qui erant Romae. Etenim litterae tuae non solum quid Romae, sed etiam quid in re publica, neque solum quid fieret, verum etiam quid futurum esset indicabant. Nunc, nisi si quid ex praetereunte viatore exceptum est, scire nihil possumus. Qua re quamquam iam te ipsum exspecto, tamen isti puero, quem ad me statim iussi recurrere, da ponderosam aliquam epistolam, plenam omnium non modo actorum, sed etiam opinionum tuarum, ac diem, quo Roma sis exiturus, cura ut sciam. 2. Nos in Formiano esse volumus usque ad prid. Nonas Mai. Eo si ante eam diem non veneris, Romae te fortasse videbo. Nam Arpinum quid ego te invitem?

Τρηχεῖ', ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος. οὔτι ἔγωγε
ἧς γαίης δύναμαι γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι.

Haec igitur, et cura ut valeas

XCVII.

Scripta epistola est in Formiano a. u. c. 695.

CICERO ATTICO S.

1. Ut scribis, ita video non minus incerta in re publica quam in epistola tua, sed tamen ista ipsa me varietas sermonum opinionumque delectat. Romae enim videor esse, quum tuas litteras lego, et, ut fit in tantis rebus, modo hoc, modo

illud audire. Illud tamen explicare non possum, quidnam invenire possit nullo recusante ad facultatem agrariam. 2. Bibuli autem ista magnitudo animi in comitiorum dilatione quid habet nisi ipsius iudicium sine ulla correctione rei publicae? Nimirum in Publio spes est? Fiat, fiat tribunus pl., si nihil aliud, ut eo citius tu ex Epiro revertare. Nam, ut illo tu careas, non video posse fieri, praesertim si mecum aliquid volet disputare. Sed id quidem non dubium est, quin, si quid erit eius modi, sis advolaturus. Verum ut hoc non sit, tamen seu ruet seu eriget rem publicam, praeclarum spectaculum mihi propono, modo te consessore spectare liceat. 3. Quum haec maxime scriberem, ecce tibi Sebosus! Nondum plane ingemueram: 'Salve,' inquit Arrius. Hoc est Roma decedere? Quos ego homines effugi, quum in hos incidi? Ego vero

in montes patrios et ad incunabula nostra

pergam. Denique, si solus non potuero, cum rusticis potius quam cum his perurbanis, ita tamen, ut, quoniam tu certi nihil scribis, in Formiano tibi praestoler usque a. d. III. Non. Mai. 4. Terentiae pergrata est adsiduitas tua et diligentia in controversia Mulviana. Nescit omnino te communem causam defendere eorum, qui agros publicos possideant. Sed tamen tu aliquid publicanis pendis: haec etiam id recusat. Ea tibi igitur et *Κικέρων, ἀριστοκρατικώτατος παῖς*, salutem dicunt.

XCVIII.

Scripsit Romae a. u. c. 695.

CICERO ATTICO S.

1. De re publica quid ego tibi subtiliter? Tota periit atque hoc est miserior, quam reliquisti, quod tum videbatur eius modi dominatio civitatem oppressisse, quae iucunda esset multitudini, bonis autem ita molesta, ut tamen sine pernicie: nunc repente tanto in odio est omnibus, ut quorsus eruptura sit horreamus. Nam iracundiam atque intemperantiam illorum sumus experti, qui Catoni irati omnia perdiderunt. Sed ita lenibus uti videbantur venenis, ut posse videremur sine dolore interire. Nunc vero sibilis vulgi, sermoni-

bus honestorum, fremitu Italiae vereor ne exarserint. 2. Equidem sperabam, ut saepe etiam loqui tecum solebam, sic orbem rei publicae esse conversum, ut vix sonitum audire, vix impressam orbitam videre possemus, et fuisset ita, si homines transitum tempestatis exspectare potuissent, sed quum diu occulte suspirassent, postea iam gemere, ad extremum vero loqui omnes et clamare coeperunt. 3. Itaque ille amicus noster, insolens infamiae, semper in laude versatus, circumfluens gloria, deformatus corpore, fractus animo, quo se conferat nescit: progressum praecipitem, inconstantem reditum videt: bonos inimicos habet, improbos ipsos non amicos. Ac vide mollitiem animi. Non tenui lacrimas, quum illum a. d. VIII. Kal. Sext. vidi de edictis Bibuli contionantem. Qui antea solitus esset iactare se magnificentissime illo in loco, summo cum amore populi, cunctis faventibus, ut ille tum humilis, ut demissus erat, ut ipse etiam sibi, non iis solum, qui aderant, displicebat! 4. O spectaculum uni Crasso iucundum, caeteris non item! nam, quia deciderat ex astris, lapsus quam progressus potius videbatur et, ut Apelles si Venerem aut si Protogenes Ialysum illum suum coeno oblitum videret, magnum, credo, acciperet dolorem, sic ego hunc omnibus a me pictum et politum artis coloribus subito deformatum non sine magno dolore vidi. Quamquam nemo putabat propter Clodianum negocium me illi amicum esse debere, tamen tantus fuit amor, ut exhauriri nulla posset iniuria. Itaque Archilochia in illum edicta Bibuli populo ita sunt iucunda, ut eum locum, ubi proponuntur, prae multitudine eorum, qui legunt, transire nequeam, ipsi ita acerba, ut tabescat dolore, mihi mehercule molesta, quod et eum, quem semper dilexi, nimis excruciant et timeo tam vehemens vir tamque acer in ferro et tam insuetus contumeliae ne omni animi impetu dolori et iracundiae pareat. 5. Bibuli qui sit exitus futurus nescio. Ut nunc res se habet, admirabili gloria est. Quin quum comitia in mensem Octobrem distulisset, quod solet ea res populi voluntatem offendere, putarat Caesar oratione sua posse impelli contionem, ut iret ad Bibulum: multa quum seditiosissime diceret, vocem exprimere non potuit. Quid quaeris? Sentiunt se nullam ullius partis volunta-

tem tenere: eo magis vis nobis est timenda. 6. Clodius inimicus est nobis. Pompeius confirmat eum nihil esse facturum contra me. Mihi periculosum est credere: ad resistendum me paro. Studia spero me summa habiturum omnium ordinum. Te quum ego desidero, tum vero res ad tempus illud vocat. Plurimum consilii, animi, praesidii denique mihi, si te ad tempus videro, accesserit. Varro mihi satis facit: Pompeius loquitur divinitus. Spero nos aut cum summa gloria etiam aut certe sine molestia discessuros. Tu quid agas, quem ad modum te oblectes, quid cum Sicyoniis egeris ut sciam cura.

XCIX.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 695.

CICERO ATTICO S.

1. Quas Numestio litteras dedi, sic te iis evocabam, ut nihil acrius neque incitatius fieri posset. Ad illam *κέλευσιν* adde etiam, si quid potes. Ac ne sis perturbatus: novi enim te et non ignoro quam sit amor omnis sollicitus atque anxius, sed res est, ut spero, non tam exitu molesta quam aditu. 2. Vettius ille, ille noster index, Caesari, ut perspicimus, pollicitus est sese curaturum, ut in aliquam suspicionem facinoris Curio filius adduceretur. Itaque insinuatus in familiaritatem adolescentis et cum eo, ut res indicat, saepe congressus rem in eum locum deduxit, ut diceret sibi certum esse cum suis servis in Pompeium impetum facere eumque occidere. Hoc Curio ad patrem detulit, ille ad Pompeium. Res delata ad senatum est. Introductus Vettius primo negabat se umquam cum Curione restitisse: neque id sane diu: nam statim fidem publicam postulavit. Reclamatum est. Tum exposuit manum fuisse iuventutis duce Curione, in qua Paullus initio fuisset et Q. Caepio hic Brutus et Lentulus, flaminis filius, conscio patre: postea C. Septimium, scribam Bibuli, pugionem sibi a Bibulo attulisse: quod totum irrisum est, Vettio pugionem defuisse, nisi ei consul dedisset, eoque magis id eiectum est, quod a. d. III. Id. Mai. Bibulus Pompeium fecerat certiorem ut caveret insidias: in quo ei Pompe-

ius gratias egerat. 3. Introductus Curio filius dixit ad ea, quae Vettius dixerat, maximeque in eo tum quidem Vettius est reprehensus, quod dixerat adolescentium consilium, ut in foro [cum] gladiatoribus Gabinii Pompeium adorirentur: in eo principem Paullum fuisse, quem constabat eo tempore in Macedonia fuisse. Fit senatus consultum, ut Vettius, quod confessus esset se cum telo fuisse, in vincula coniiceretur: qui eum emisisset, contra rem publicam esse facturum. Res erat in ea opinione, ut putarent id esse actum, ut Vettius in foro cum pugione et item servi eius comprehenderentur cum telis, deinde ille se diceret indicaturum, idque ita actum esset, nisi Curiones rem ante ad Pompeium detulissent. Tum senatus consultum in contione recitatum est. Postero autem die Caesar, is, qui olim, praetor quum esset, Q. Catulum ex inferiore loco iusserat dicere, Vettium in rostra produxit, eumque in eo loco constituit, quo Bibulo consuli aspirare non liceret. Hic ille omnia, quae voluit, de re publica dixit, et qui illuc factus institutusque venisset, primum Caepionem de oratione sua sustulit, quem in senatu acerrime nominarat, ut appareret noctem et nocturnam deprecationem intercessisse: deinde, quos in senatu ne tenuissima quidem suspicione attigerat, eos nominavit: Lucullum, a quo solitum esse ad se mitti C. Fannium, illum, qui in P. Clodium subscripserat, L. Domitium, cuius domum constitutam fuisse unde eruptio fieret: me non nominavit, sed dixit consularem disertum, vicinum consulis, sibi dixisse Ahalam Servilium aliquem aut Brutum opus esse reperiri. Addidit ad extremum, quum iam dimissa contione revocatus a Vatinio fuisset, se audisse a Curione his de rebus conscium esse Pisonem generum meum et M. Laterensem. 4. Nunc reus erat apud Crassum Divitem Vettius de vi et, quum esset damnatus, erat indicium postulaturus: quod si impetrasset, iudicia fore videbantur. Ea nos, utpote qui nihil contemnere soleamus, [non contemnebamus, sed] non pertimescebamus. Hominum quidem summa erga nos studia significabantur, sed prorsus vitae taedet: ita sunt omnia omnium miseriarum plenissima. Modo caedem timueramus, quam oratio fortissimi senis Q. Considii discusserat: ea, quam cotidie timere potueramus, subito

exorta est. Quid quaeris? nihil me infortunatius, nihil fortunatius est Catulo quum splendore vitae tum hoc tempore. Nos tamen in his miseriis erecto animo et minime perturbato sumus, honestissimeque . . . . . . et dignitatem nostram magna cura tuemur. 5. Pompeius de Clodio iubet nos esse sine cura et summam in nos benevolentiam omni oratione significat. Te habere consiliorum auctorem, sollicitudinum socium, omni in cogitatione coniunctum cupio. Qua re, ut Numestio mandavi, tecum ut ageret, item atque eo, si potest, acrius, te rogo, ut plane ad nos advoles. Respiraro, si te videro.

C.

Data epistola est prid. Kal. Mai. Brundusio a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Brundusium veni a. d. XIV. Kal. Maias. Eo die pueri tui mihi a te litteras reddiderunt, et alii pueri post diem tertium eius diei alias litteras attulerunt. Quod me rogas et hortaris, ut apud te in Epiro sim, voluntas tua mihi valde grata est et minime nova, sed ut consilium mihi quidem optatum, si liceret ibi omne tempus consumere: odi enim celebritatem, fugio homines, lucem aspicere vix possum: esset mihi ista solitudo, praesertim tam familiari in loco, non amara —, sic itineris causa, ut deverterem, primum est devium, deinde ab Autronio et caeteris quadridui, deinde sine te. Nam castellum munitum habitanti mihi prodesset, transeunti non est necessarium. Quod si auderem, Athenas peterem: sane ita cadebat ut vellem. Nunc et nostri hostes ibi sunt et te non habemus et veremur ne interpretentur illud quoque oppidum ab Italia non satis abesse, nec scribis quam ad diem te exspectemus. 2. Quod me ad vitam vocas, unum efficis, ut a me manus abstineam, alterum non potes, ut me non nostri consilii vitaeque poeniteat. Quid enim est quod me retineat, praesertim si spes ea non est, quae nos proficiscentes prosequebatur? Non faciam ut enumerem miserias omnes, in quas incidi per summam iniuriam et scelus non tam inimicorum meorum quam invidorum, ne et meum maerorem exagitem et te in eumdem luctum vocem.

Hoc adfirmo, neminem umquam tanta calamitate esse adfectum, nemini mortem magis optandam fuisse, cuius oppetendae tempus honestissimum praetermissum est. Reliqua tempora non sunt iam ad medicinam, sed ad finem doloris. 3. De re publica video te colligere omnia quae putes aliquam spem mihi posse adferre mutandarum rerum, quae quamquam exigua sunt, tamen, quoniam placet, exspectemus. Tu nihilo minus, si properaris, nos consequere. Nam aut accedemus in Epirum aut tarde per Candaviam ibimus. Dubitationem autem de Epiro non inconstantia nostra adferebat, sed quod de fratre, ubi eum visuri essemus, nesciebamus. Quem quidem ego nec quo modo visurus nec ubi dimissurus sim scio. Id est maximum et miserrimum mearum omnium miseriarum. Ego et saepius ad te et plura scriberem, nisi mihi dolor meus quum omnes partes mentis tum maxime huius generis facultatem ademisset. Videre te cupio. Cura ut valeas. Dat. prid. Kal. Mai. Brundusio.

CI.

Scripta epistola est Thessalonicae Id. Iun. a. u. c.690.

CICERO ATTICO S.

1. Quintus frater quum ex Asia discessisset ante Kal. Mai. et Athenas venisset Idib., valde fuit ei properandum, ne quid absens acciperet calamitatis, si quis forte fuisset qui contentus nostris malis non esset. Itaque eum malui properare Romam quam ad me venire, et simul — dicam enim quod verum est, ex quo magnitudinem miseriarum mearum perspicere possis — animum inducere non potui, ut aut illum, amantissimum mei, mollissimo animo, tanto in maerore aspicerem aut meas miserias luctu adflictas et perditam fortunam illi offerrem aut ab illo aspici paterer. Atque etiam illud timebam, quod profecto accidisset, ne a me digredi non posset. Versabatur mihi tempus illud ante oculos, quum ille aut lictores dimitteret aut vi avelleretur ex complexu meo. Huius acerbitatis eventum altera acerbitate non videndi fratris vitavi. In hunc me casum vos vivendi auctores impulistis. Itaque mei peccati luo poenas. 2. Quamquam

me tuae litterae sustentant: ex quibus quantum tu ipse speres facile perspicio. Quae quidem tamen aliquid habebant solacii ante, quam eo venisti a Pompeio: 'Nunc Hortensium adlice et eius modi viros.' Obsecro, mi Pomponi, nondum perspicis quorum opera, quorum insidiis, quorum scelere perierimus? Sed tecum haec coram agemus. Tantum dico, quod scire te puto: nos non inimici, sed invidi perdiderunt. Nunc si ista sunt, quae speras, sustinebimus nos et spe qua iubes nitemur. Sin, ut mihi videntur, infirma sunt, quod optimo tempore facere non licuit, minus idoneo fiet. 3. Terentia tibi saepe agit gratias. Mihi etiam unum de malis in metu est, fratris miseri negocium: quod si sciam cuius modi sit, sciam quid agendum mihi sit. Me etiam nunc istorum beneficiorum et litterarum exspectatio, ut tibi placet, Thessalonicae tenet. Si quid erit novi adlatum, sciam de reliquo quid agendum sit. Tu si, ut scribis, Kal. Iun. Roma profectus es, propediem nos videbis. Litteras, quas ad Pompeium scripsi, tibi misi. Dat. Id. Iun. Thessalonica.

CII.

Scripsit Thessalonicae XIIII. Kal. Quinct. a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Acta quae essent usque a. d. VIII. Kalend. Iun. cognovi ex tuis litteris. Reliqua exspectabam, ut tibi placebat, Thessalonicae: quibus adlatis facilius statuere potero ubi sim. Nam, si erit causa, si quid agetur, si spem videro, aut ibidem opperiar aut me ad te conferam: sin, ut tu scribis, ista evanuerint, aliquid aliud videbimus. Omnino adhuc nihil mihi significatis nisi discordiam istorum, quae tamen inter eos de omnibus potius rebus est quam de me. Itaque quid ea mihi prosit nescio. Sed tamen, quoad me vos sperare vultis, vobis obtemperabo. 2. Nam quod me tam saepe et tam vehementer obiurgas et animo infirmo esse dicis, quaeso, ecquod tantum malum est quod in mea calamitate non sit? ecquis umquam tam ex amplo statu, tam in bona causa, tantis facultatibus ingenii, consilii, gratiae, tantis praesidiis bonorum omnium concidit? Possum oblivisci qui fuerim? non

sentire qui sim? quo caream honore, qua gloria, quibus liberis, quibus fortunis, quo fratre? quem ego, ut novum calamitatis genus attendas, quum pluris facerem quam me ipsum semperque fecissem, vitavi ne viderem, ne aut illius luctum squaloremque aspicerem aut me, quem ille florentissimum reliquerat, perditum illi adflictumque offerrem. Mitto caetera intolerabilia. Etenim fletu impedior. Hic utrum tandem sum accusandus, quod doleo, an, quod commisi, ut haec aut non retinerem, quod facile fuisset nisi intra parietes meos de mea pernicie consilia inirentur, aut certe vivus non amitterem? 3. Haec eo scripsi, ut potius relevares me, quod facis, quam ut castigatione aut obiurgatione dignum putares, eoque ad te minus multa scribo, quod et maerore impedior et quod exspectem istinc magis habeo quam quod ipse scribam. Quae si erunt adlata, faciam te consilii nostri certiorem. Tu, ut adhuc fecisti, quam plurimis de rebus ad me velim scribas, ut prorsus ne quid ignorem. Dat. XIIII. Kal. Quinct. Thessalonica.

CIII.

Scripta epistola est Thessalonicae XIV. Kal. Sept. a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Accepi Id. Sext. quattuor epistolas a te missas: unam, qua me obiurgas ut sim firmior, alteram, qua Crassi libertum ais tibi de mea sollicitudine macieque narrasse, tertiam, qua demonstras acta in senatu, quartam de eo, quod a Varrone scribis tibi esse confirmatum de voluntate Pompeii. 2. Ad primam tibi hoc scribo, me ita dolere, ut non modo a mente non deserar, sed id ipsum doleam, me tam firma mente ubi utar et quibuscum non habere. Nam si tu me uno non sine maerore cares, quid me censes, qui et te et omnibus? Et, si tu incolumis me requiris, ecquo modo a me ipsam incolumitatem desiderari putas? Nolo commemorare quibus rebus sim spoliatus, non solum quia non ignoras, sed etiam ne scindam ipse dolorem meum. Hoc confirmo, neque tantis bonis esse privatum quemquam neque in tantas miserias incidisse. Dies autem non modo non levat luctum

hunc, sed etiam auget. Nam caeteri dolores mitigantur vetustate, hic non potest non et sensu praesentis miseriae et recordatione praeteritae vitae cotidie augeri. Desidero enim non mea solum neque meos, sed me ipsum. Quid enim sum? Sed non faciam ut aut tuum animum angam querelis aut meis vulneribus saepius manus adferam. Nam quod purgas eos, quos ego mihi scripsi invidisse, et in eis Catonem, ego vero tantum illum puto ab isto scelere afuisse, ut maxime doleam plus apud me simulationem aliorum quam istius fidem valuisse. Caeteros quod purgas, debent mihi purgati esse, tibi si sunt. 3. Sed haec sero agimus. Crassi libertum nihil puto sincere locutum. In senatu rem probe scribis actam. Sed quid Curio? an illam orationem non legit? quae unde sit prolata nescio. Sed Axius, eiusdem diei scribens ad me acta, non ita laudat Curionem. At potest ille aliquid praetermittere, tu, nisi quod erat, profecto non scripsisti. Varronis sermo facit exspectationem Caesaris, atque utinam ipse Varro incumbat in causam! quod profecto quum sua sponte tum te instante faciet. 4. Ego, si me aliquando vestri et patriae compotem fortuna fecerit, certe efficiam, ut maxime laetere unus ex omnibus amicis, meaque officia et studia, quae parum antea luxerunt — fatendum est enim —, sic exsequar, ut me aeque tibi ac fratri et liberis nostris restitutum putes. Si quid in te peccavi ac potius quoniam peccavi, ignosce. In me enim ipsum peccavi vehementius. Neque haec eo scribo, quo te non meo casu maximo dolore esse adfectum sciam, sed profecto, si, quantum me amas et amasti, tantum amare deberes ac debuisses, numquam esses passus me, quo tu abundabas, egere consilio, nec esses passus mihi persuaderi utile nobis esse legem de collegiis perferri. . . . . . Verum tamen ob hanc causam, ut, si quid agetur, legem illam, in qua popularia multa sunt, ne tangatis. 6. Verum est stultum me praecipere quid agatis aut quo modo. Utinam modo agatur aliquid! in quo ipso multa occultant tuae litterae, credo ne vehementius desperatione perturber. Quid enim vides agi posse aut quo modo? Per senatumne? Ast tute perscripsisti ad me quoddam caput legis Clodium in curiae poste fixisse, NE REFERRI NEVE

DICI LICERET. Quo modo igitur Domitius se dixit relaturum? Quo modo autem, iis, quos tu scribis, et de re dicentibus et ut referretur postulantibus, Clodius tacuit? Ac, si per populum, poteritne nisi de omnium tribunorum pl. sententia? Quid de bonis? quid de domo? poteritne restitui? Aut, si non poterit, egomet quo modo potero? Haec nisi vides expediri, quam in spem me vocas? Sin autem spei nihil est, quae est mihi vita? Itaque exspecto Thessalonicae acta Kal. Sext., ex quibus statuam in tuosne agros confugiam, ut neque videam homines quos nolim et te, ut scribis, videam et propius sim, si quid agatur — id quod intellexi quum tibi, tum Quinto fratri placere —, an abeam Cyzicum. 7. Nunc, Pomponi, quoniam nihil impertisti tuae prudentiae ad salutem meam, quod aut in me ipso satis esse consilii decreras aut te nihil plus mihi debere quam ut praesto esses, quoniamque ego proditus, inductus, coniectus in fraudem, omnia mea praesidia neglexi, totam Italiam [in me] erectam ad me defendendum destitui et reliqui, me meosque meis tradidi inimicis inspectante et tacente te, qui si non plus ingenio valebas quam ego, certe timebas minus: si potes, erige adflictos et in eo nos iuva: sin omnia sunt obstructa, id ipsum fac ut sciamus et nos aliquando aut obiurgare aut comiter consolari desine. Ego si tuam fidem accusarem, non me potissimum tuis tectis crederem: meam amentiam accuso, quod a te tantum amari quantum ego vellem putavi: quod si fuisset, fidem eamdem, curam maiorem adhibuisses, me certe ad exitium praecipitantem retinuisses, istos labores, quos nunc in naufragiis nostris suscipis, non subisses. 8. Qua re fac ut omnia ad me perspecta et explorata perscribas meque, ut facis, velis esse aliquem, quoniam qui fui et qui esse potui iam esse non possum, et ut his litteris non te, sed me ipsum a me esse accusatum putes. Si qui erunt quibus putes opus esse meo nomine litteras dari, velim conscribas curesque dandas. Dat. XIV. Kal. Sept.

CIV.

Scripsit Dyrrhachii a. u. c. 696.

CICERO ATTICO S.

1. Antea, quum ad me scripsissetis, vestro consensu consulum provincias ornatas esse, etsi verebar quorsum id casurum esset, tamen sperabam vos aliquid aliquando vidisse prudentius: postea quam mihi et dictum est et scriptum vehementer consilium vestrum reprehendi, sum graviter commotus, quod illa ipsa spes exigua, quae erat, videretur esse sublata. Nam si tribuni pl. nobis suscensent, quae potest spes esse? Ac videntur iure suscensere, quum et expertes consilii fuerint ei, qui causam nostram susceperant, et nostra concessione omnem vim sui iuris amiserint, praesertim quum ita dicant, se nostra causa voluisse suam potestatem esse de consulibus ornandis, non ut eos impedirent, sed ut ad nostram causam adiungerent. Nunc, si consules a nobis alieniores esse velint, posse id libere facere, sin velint nostra causa, nihil posse se invitis. Nam quod scribis, ni ita vobis placuisset, illos hoc idem per populum adsecuturos fuisse, invitis tribunis pl. fieri nullo modo potuit. Ita vereor ne et studia tribunorum amiserimus et, si studia maneant, vinclum illud adiungendorum consulum amissum sit. 2. Accedit aliud non parvum incommodum, quod gravis illa opinio, ut quidem ad nos perferebatur, senatum nihil decernere ante, quam de nobis actum esset, amissa est, praesertim in ea causa, quae non modo necessaria non fuit, sed etiam inusitata ac nova. Neque enim umquam arbitror ornatas esse provincias designatorum, ut, quum in hoc illa constantia, qua erat mea causa suscepta, imminuta sit, nihil iam possit non decerni. Iis, ad quos relatum est, amicis placuisse non mirum est. Erat enim difficile reperire qui contra tanta commoda duorum consulum palam sententiam diceret. Fuit omnino difficile non obsequi vel amicissimo homini, Lentulo vel Metello, qui simultatem humanissime deponeret. Sed vereor ne, hos quum tenere potuerimus, tribunos pl. amiserimus. Haec res quem ad modum ceciderit et tota res quo loco sit ve-

lim ad me scribas et ita, ut instituisti. Nam ista veritas, etiam si iucunda non est, mihi tamen grata est. Dat. IIII. Id. Decembr.

CV.

Scripta epistola est Romae a. u. c. 697.

CICERO ATTICO S.

1. Si forte rarius tibi a me quam a caeteris litterae redduntur, peto a te, ut id non modo negligentiae meae, sed ne occupationi quidem tribuas: quae etsi summa est, tamen nulla esse potest tanta, ut interrumpat iter amoris nostri et officii mei. Nam ut veni Romam, iterum nunc sum certior factus esse cui darem litteras, itaque has alteras dedi. Prioribus tibi declaravi adventus noster qualis fuisset et quis esset status atque omnes res nostrae quem ad modum essent, ut in secundis, fluxae, ut in adversis, bonae. 2. Post illas datas litteras secuta est summa contentio de domo. Diximus apud pontifices pridie Kal. Octobres. Acta res est accurate a nobis, et si umquam in dicendo fuimus aliquid, aut etiam, si numquam alias fuimus, tum profecto dolor et magnitudo vim quamdam nobis dicendi dedit. Itaque oratio iuventuti nostrae deberi non potest, quam tibi, etiam si non desideras, tamen mittam cito. 3. Quum pontifices decressent ita, SI NEQUE POPULI IUSSU NEQUE PLEBIS SCITU IS, QUI SE DEDICASSE DICERET, NOMINATIM EI REI PRAEFECTUS ESSET NEQUE POPULI IUSSU AUT PLEBIS SCITU ID FACERE IUSSUS ESSET, VIDERI POSSE SINE RELIGIONE EAM PARTEM AREAE MI RESTITUI, mihi facta statim est gratulatio — nemo enim dubitabat quin domus nobis esset adiudicata —: quum subito ille in contionem ascendit, quam Appius ei dedit. Nunciat inani populo pontifices secundum se decrevisse, me autem vi conari in possessionem venire: hortatur ut se et Appium sequantur et suam Libertatem ut defendant. Hic quum etiam illi infimi partim admirarentur, partim irriderent hominis amentiam, ego statueram illuc non accedere, nisi quum consules ex senatus consulto porticum Catuli restituendam locassent. 4. Kal. Octobr. habetur senatus frequens. Adhibentur omnes

pontifices, qui erant senatores, a quibus Marcellinus, qui erat cupidissimus mei, sententiam primus rogatus quaesivit quid essent in decernendo secuti. Tum M. Lucullus de omnium collegarum sententia respondit religionis iudices pontifices fuisse, legis senatum: se et collegas suos de religione statuisse, in senatu de lege statuturos. Quisque horum loco sententiam rogatus multa secundum causam nostram disputavit. Quum ad Clodium ventum est, cupiit diem consumere, neque ei finis est factus, sed tamen, quum horas tris fere dixisset, odio et strepitu senatus coactus est aliquando perorare. Quum fieret senatus consultum in sententiam Marcellini, omnibus praeter unum adsentientibus, Serranus intercessit. De intercessione statim ambo consules referre coeperunt. Quum sententiae gravissimae dicerentur: senatui placere mihi domum restitui, porticum Catuli locari, auctoritatem ordinis ab omnibus magistratibus defendi: si qua vis esset facta, senatum existimaturum eius opera factum esse, qui senatus consulto intercessisset, Serranus pertimuit et Cornicinus ad suam veterem fabulam rediit: abiecta toga se ad generi pedes abiecit. Ille noctem sibi postulavit: non concedebant. Reminiscebantur enim Kal. Ianuar. Vix tandem illi de mea voluntate concessum est. 5. Postridie senatus consultum factum est id, quod ad te misi. Deinde consules porticum Catuli restituendam locarunt: illam porticum redemptores statim sunt demoliti libentissimis omnibus. Nobis superficiem aedium consules de consilii sententia aestimarunt HS viciens: caetera valde illiberaliter: Tusculanam villam quingentis milibus: Formianum HS ducentis quinquaginta milibus. Quae aestimatio non modo vehementer ab optimo quoque, sed etiam a plebe reprehenditur. Dices quid igitur causae fuit? Dicunt illi quidem pudorem meum, quod neque negarim neque vehementius postularim. Sed non est id: nam hoc quidem etiam profuisset. Verum iidem, mi T. Pomponi, iidem, inquam, illi, quos ne tu quidem ignoras, qui mihi pinnas inciderant, nolunt easdem renasci. Sed, ut spero, iam renascuntur. Tu modo ad nos veni: quod vereor ne tardius interventu Varronis tui nostrique facias. 6. Quoniam acta quae sint habes,

de reliqua nostra cogitatione cognosce. Ego me [a] Pompeio legari ita sum passus, ut nulla re impedirer quo minus, si vellem, mihi esset integrum aut, si comitia censorum proximi consules haberent, petere [posse] aut votivam legationem suscipere prope omnium fanorum, lucorum. Sic enim nostrae rationes postulabant. Sed volui meam potestatem esse vel petendi vel ineunte aestate exeundi, et interea me esse in oculis civium de me optime meritorum non alienum putavi. 7. Ac forensium quidem rerum haec nostra consilia sunt, domesticarum autem valde impedita. Domus aedificatur. Scis quo sumptu, qua molestia reficiatur Formianum, quod ego nec relinquere possum nec videre. Tusculanum proscripsi: suburbano non facile careo. Amicorum benignitas exhausta est in ea re, quae nihil habuit praeter dedecus, quod sensisti tu absens, praesentes, quorum studiis ego et copiis, si esset per meos defensores licitum, facile essem omnia consecutus. Quo in genere nunc vehementer laboratur. Caetera, quae me sollicitant, μυστικώτερα sunt. Amamur a fratre et a filia. Te exspectamus.

CVI.

Scriptae sunt litterae Romae a. u. c. 697.

CICERO ATTICO S.

1. Avere te certo scio quum scire quid hic agatur tum mea a me scire, non quo certiora sint ea, quae in oculis omnium geruntur, si a me scribantur, quam quum ab aliis aut scribuntur tibi aut nunciantur, verum ut perspicias ex meis litteris quo animo ea feram, quae geruntur, et qui sit hoc tempore aut mentis meae sensus aut omnino vitae status. 2. Armatis hominibus ante diem tertium Non. Novembr. expulsi sunt fabri de area nostra, disturbata porticus Catuli, quae ex senatus consulto consulum locatione reficiebatur et ad tectum paene pervenerat: Quinti fratris domus primo fracta coniectu lapidum ex area nostra, deinde inflammata iussu Clodii, inspectante urbe, coniectis ignibus, magna querela et gemitu, non dicam bonorum, qui nescio an nulli sint, sed plane hominum omnium. Ille demens ruere, post

hunc furorem nihil nisi caedem inimicorum cogitare, vicatim ambire, servis aperte spem libertatis ostendere. Etenim antea, quum iudicium nolebat, habebat ille quidem difficilem manifestamque causam, sed tamen causam: poterat infitiari, poterat in alios derivare, poterat etiam aliquid iure factum defendere. Post has ruinas, incendia, rapinas, desertus a suis, vix iam Decimum designatorem, vix Gellium retinet, servorum consiliis utitur, videt, si omnes quos vult palam occiderit, nihilo suam causam difficiliorem quam adhuc sit in iudicio futuram. 3. Itaque ante diem tertium Idus Novembr., quum Sacra via descenderem, insecutus est me cum suis. Clamor, lapides, fustes, gladii, haec improvisa omnia. Discessimus in vestibulum Tettii Damionis. Qui erant mecum, facile operas aditu prohibuerunt. Ipse occidi potuit. Sed ego diaeta curari incipio, chirurgiae taedet. Ille omnium vocibus quum se non ad iudicium, sed ad supplicium praesens trudi videret, omnes Catilinas Acidinos postea reddidit. Nam Milonis domum, eam, quae est in Germalo, pridie Idus Novembr. expugnare et incendere ita conatus est, ut palam hora v. cum scutis homines, eductis gladiis, alios cum accensis facibus adduxerit. Ipse domum P. Sullae pro castris sibi ad eam impugnationem sumpserat. Tum ex Anniana Milonis domo Q. Flaccus eduxit viros acres, occidit homines ex omni latrocinio Clodiano notissimos: ipsum cupivit, sed ille se in interiora aedium Sullae. Exin senatus postridie Idus: domi Clodius: egregius Marcellinus, omnes acres. Metellus calumnia dicendi tempus exemit adiuvante Appio, etiam hercule familiari tuo, de cuius constantia tute verissimae litterae. Sestius furere. Ille postea, si comitia sua non fierent, urbi minari. Proposita Marcellini sententia, quam ille de scripto ita dixerat, ut totam nostram causam areae, incendiorum, periculi mei iudicio complecteretur eaque omnia comitiis anteferret, proscripsit Melo se per omnes dies comitiales de caelo servaturum. 4. Contiones turbulentae Metelli, temerariae Appii, furiosissimae Publii. Haec tamen summa: nisi Milo in campo obnunciasset, comitia futura. Ante diem XII. Kal. Decembr. Milo media nocte cum magna manu in campum venit. Clodius, quum haberet

fugitivorum delectas copias, in campum ire non est ausus. Milo permansit ad meridiem mirifica hominum laetitia, summa cum gloria: contentio fratrum trium turpis, fracta vis, contemptus furor. Metellus tamen postulat, ut sibi postero die in foro obnuncietur: nihil esse quod in campum nocte veniretur: se hora prima in comitio fore. Itaque ante diem XI. Kal. in comitium Milo de nocte venit. Metellus cum prima luce furtim in campum itineribus prope deviis currebat: adsequitur inter lucos hominem Milo, obnunciat. Ille se recepit, magno et turpi Q. Flacci convicio. Ante diem X. Kal. nundinae: contio biduo nulla. 5. Ante diem VIII. Kal. haec ego scribebam hora noctis nona. Milo campum iam tenebat. Marcellus candidatus ita stertebat, ut ego vicinus audirem. Clodii vestibulum vacuum sane mihi nunciabatur: pauci pannosi linea lanterna. Meo consilio omnia illi fieri querebantur, ignari quantum in illo heroe esset animi, quantum etiam consilii. Miranda virtus est. Nova quaedam divina mitto. Sed haec summa est: comitia fore non arbitror: reum Publium, nisi ante occisus erit, fore a Milone puto: si se in turba ei iam obtulerit, occisum iri ab ipso Milone video. Non dubitat facere, prae se fert, casum illum nostrum non extimescit. Numquam enim cuiusquam invidi et perfidi consilio est usurus nec inerti nobili crediturus. 6. Nos animo dumtaxat vigemus, etiam magis quam quum florebamus, re familiari comminuti sumus. Quinti fratris tamen liberalitati pro facultatibus nostris, ne omnino exhaustus essem, illo recusante subsidiis amicorum respondimus. Quid consilii de omni nostro statu capiamus te absente nescimus. Qua re appropera.

NOTAE.

Ep. 1. De *P. Cornelio Lentulo* ad I, 1 dictum est. — §. 2. *ille perennis inimicus amicorum suorum*] Convenit inter viros doctos haec de *C. Porcio Catone* dicta esse, qui postquam a. 59 Caesaris et Pompeii potentiam impugnavit et a. 57 inito tribunatu plebis P. Clodii petitionem aedilitatis impedire studuit, tamen ne P. Lentulus Ptolemaeum Auleten restitueret, oraculum suppositum tamquam e libris Sibyllinis protulit et mense Ian. a. 56 ut ei in Cilicia succederetur rogavit, nec tamen pertulit. Sed cum Miloni obsisteret, ille ea ratione eum ultus est, de qua Cic. alio loco: *Sic legibus perniciosissimis obsistitur, maxime Catonis; cui tamen egregie imposuit Milo noster. Nam ille vindex gladiatorum et bestiariorum emerat de Cosconio et Pomponio bestiarios nec sine iis armatis unquam in publico fuerat. Hos alere non poterat, itaque vix tenebat. Sensit Milo. Dedit cuidam non familiari negotium, qui sine suspicione emeret eam familiam a Catone. Quae simul atque abducta est, Racilius, qui unus est hoc tempore tribunus plebei, rem patefecit eosque homines sibi emptos esse dixit, — sic enim placuerat — et tabulam proscripsit, se familiam Catonianam venditurum. In eam tabulam magni risus consequebantur*. Haec sunt ea, quibus patefactis Cicero ei nullam in posterum partem dignitatis relictam scribit. Quibus beneficiis a P. Lentulo ornatus fuerit, nescimus. Ceterum cum Pompeio et Caesare in gratiam redierat, quo spectant verba Ciceronis *sed ne libertatis quidem partem reliquit*, quod iam quo incolumitatem suam defenderet, triumviris servire coactus esset. Illorum beneficio id consecutus est, ut a. 54, quod tribunus plebei contra leges Iuniam Liciniam et Fufiam egisset, maiestatis reus factus, iudicio absolveretur. — §. 4. *cum Caesare esse in gratia*] Audiverat Lentulus Ciceronem de commodis et ornamentis Caesaris maxime omnium in senatu laboravisse. Decreverat enim ei sua sententia supplicationes quindecim dierum, quod antea contigerat nemini, stipendium et decem legatos, praeterea cum de successione Galliarum ageretur, luculentam habuerat de conservanda Caesari utraque Gallia orationem, quae nunc exstat, inscriptam de provinciis consularibus. ***Man.*** Vid.

infra §. 20. — De *Appio* vid. ad I, 10, de *P. Vatinio* ad I, 21. — §. 7. De *P. Sestio* quae scitu digna sunt, ad I, 77 exposuimus. — *Defendebant* reos patroni, *laudabant* viri nobiles, ut eorum auctoritas ac testimonium quasi commendaret eos iudicibus. *Manut.* — *introisset in urbem*] Quod ut ei salvis legibus liceret, a senatu impetraverat. Alioqui cum esset cum imperio frumentariae curationis causa urbem introire non poterat. *Manut.* — *M. Bibuli*] Vid. ad I, 68. — *de vi, de auspiciis, de donatione agrorum*] P. Vatinius trib. pl. M. Bibulum consulem vi de foro depulerat atque adeo in vincula ducere conatus erat, neque eum domo egredi passus est; tum cum collegae sese caelum observare edixissent (vid. ad II, 93, 13), contra auspicia populum de legibus Iuliis in suffragia miserat; denique illo annitente Ptolemaeus Auletes et Ariovistus reges atque amici populi Romani appellati erant. Qua appellatione cum illis regna confirmata essent, Cicero de donatione regnorum dixit. — §. 8. Cum nondum omnes agri Campaniae ex lege Iulia divisi essent (vid. ad I, 137), absente Caesare, iam a. 57 *P. Rutilius Lupus* trib. pl. in senatu, ut ager Campanus redderetur, rogaverat. Tum Cic. a. 56 Nonis Aprilibus illud, quod h. l. dixit, decrevit. — §. 9. Cur Q. Cicero in Sardinia fuerit, ad I, 131 dictum. — §. 10. *L. Vibullius Rufus* Cn. Pompeio familiarissimus eiusque in bello civili praefectus fabrum fuit. — *inimicum meum*] P. Clodium. — §. 11. *in praetura*] Cicero praetor rogationem Maniliam, ut Cn. Pompeius bello Mithridatico praeficeretur, suaserat, consul de decernendis ei supplicationibus rettulerat. Sequentia verba ad ea spectant, quae Pompeius pro Cicerone restituendo fecit. — §. 12. *Platonem*] Liberius Cic. expressit sententiam Platonis Legg. p. 711 C: *Μηδεὶς ὑμᾶς πειθέτω, ὦ φίλοι, ἄλλῃ θᾶττον καὶ ῥᾶον μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν τοὺς νόμους ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ, μηδὲ νῦν γε ἄλλῃ γίγνεσθαι μηδ᾽ αὖθίς ποτε γενήσεσθαι.* Eandem sententiam Cic. de leg. III, 14, 31 his verbis dixit: *Non enim tantum mali est peccare principes, quamquam est magnum hoc per se ipsum malum, quantum illud, quod permulti imitatores principum exsistunt. Nam licet videre, si velis explicare memoriam temporum, qualescumque summi civitatis viri fuerint, talem civitatem fuisse: quaecunque mutatio morum in principibus exstiterit, eandem in populo secuturam.* — *ea fundamenta — auctoritatis*] Illustrantur haec verbis Cic. in Pis. 2, 4: *Ego Kalendis Ianuariis senatum et bonos omnes legis agrariae maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi, si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo, XL annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam atque defendi. Ego adolescentes bonos et fortes, sed usos ea fortunae conditione,*

ut si essent magistratus adepti, rei publicae statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi. Nonis autem Decembribus senatus decrevit. ut de captis Catilinariis supplicium sumeretur. — §. 13. *Consules* dicit anni 58. Vid. ad I, 140. — §. 15. P. Clodius a. 62, cum in C. Iulii Caesaris domo mulieres Bonae Deae sacra facerent, quibus nemini viro interesse licebat, muliebri vestitu in eam domum venerat, sed cum agnitus esset, aufugerat. De iudicio eam ob causam instituto vid. II, 92 et 93, sed h. l. qua ratione Clodius *furia muliebrium religionum* dicatur intelligis. Ceterum ille cum *tribus sororibus suis*, quarum maxima natu *Tertia* Q. Marcio Regi nupserat, altera Clodia Quadrantaria (vid. ad I, 138, 5) Q. Metelli Celeris uxor erat, tertia Clodia cum L. Licinio Lucullo matrimonium inierat, incestum fecisse arguebatur (vid. ad II, 92, 15). — *qui sustulerunt*] Cum a. 57 T. Annius Milo P. Clodium de vi reum facere vellet, ille ut iudicium fugeret, aedilitatem petebat (vid. II, 106). Multum igitur in senatu actum est, ut ante comitia iudicium fieret, sed timore gladiatorum Clodii nullum decretum factum et Clodius, quamquam designatus non est, tamen illud consecutus, ut causa abiiceretur. — *iidemque — passi sunt*] Atrium Libertatis in imo Palatii loco senatus decreto aedificatum, locante Cicerone consule, post oppressam Catilinae coniurationem, ut conservatae libertati honos haberetur exstaretque publicum monumentum civitatis ab impiorum manibus ereptae. In hoc atrio cruentas illas litteras, deleta priore inscriptione senatus, P. Clodius tribunus plebis incidit, quas litteras mansisse senatus maxima ignominia cum summo suo dedecore coniuncta queritur Cicero. *Manut.* — §. 16. *Q. Caecilius Metellus*, a. 109 consul, Iugurthae victor indeque *Numidicus* cognominatus (vid. II, 93, 4), gravissimas inimicitias cum C. Mario susceperat. Iam a. 100 cum L. Appuleius Saturninus tribunus plebei legem agrariam pertulisset addita hac clausula, ut senatores, qui quinque diebus in eam non iurassent, senatu moverentur et pecunia multarentur, C. Marius sext. consul, cum numquam se iuraturum esse confirmasset, tamen primus iusiurandum dedit. Qua re perculsi ceteri senatores iurarunt, unus Metellus restitit eamque ob causam populiscito in exilium eiectus, sed postero anno legem ferente Q. Calidio tribuno pl. revocatus est. Ceterum Valer. Max. IV, 1, 13 haec tradidit: *Numidicus Metellus populari factione patria pulsus in Asiam secessit. In qua quum ei forte ludos Trallibus spectanti litterae redditae essent, quibus scriptum erat, maximo senatus et populi consensu reditum illi in urbem datum, non e theatro prius abiit, quam spectaculum ederetur, non laetitiam suam proxime sedentibus ulla ex parte patefecit, sed summum gaudium intra se continuit. Eundem constat pari vultu et exulem fuisse et restitutum.*

— *Est vero probandum*] Ironice haec dicta esse patet. — *M. Aemilius Scaurus*, cos. a. 115, cens. 109, cos. suffectus 107, Cicerone iudice (pr. Sest. 47, 101) a. 123—90 seditiosis omnibus restitit, neque eum umquam ulla vis, ullae minae, ulla invidia labefecit. Scilicet acerrimus nobilitatis propugnator fuit, vitia sua callide occultans (Sal. Iug. 15). — §. 17. *tabellaque*] i. e. sententiis in iudiciis latis. — §. 18. *Plato*] Crit. p. 51 B: *πανταχοῦ ποιητέον ἃ ἂν κελεύῃ ἡ πόλις καὶ ἡ πατρίς, ἢ πείθειν αὐτὴν ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε, βιάζεσθαι δ' οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα.* — §. 19. *ex ultimis terris miseris*] Videtur Cicero et Hispaniam, cuius citeriori parti Lentulus pro praetore praefuerat, et Ciliciam, quam tum pro consule obtinebat, intellexisse. — *Eunucho*] Locus est Terent. Eun. III, 1, 50. — *suum Publium*] i. e. Clodium. — §. 20. *Cn. Lentulus Marcellinus* consul a. 56 ad senatum rettulit, ut antequam consules in annum sequentem crearentur, iis provinciae decernerentur. Cum iam illud ageretur, ut aut Caesari in Galliis, aut Pisoni in Macedonia, Gabinio in Syria (vid. ad I, 140) succederetur, Cicero oratione de provinciis consularibus (vid. ad §. 4), ne Caesari provincia eriperetur, contenderat. Contra Crassus, qui iam Caesari in dies crescentem felicitatem, gloriam, potentiam invidebat, ne Gabinio provincia decedendum esset, nisus erat, unde rixa illa orta, de qua Cicero scribit. — *eius causam — susceptam defendi in senatu*] A. 54 in senatu, maxime L. Domitii Ahenobarbi consulis voluntate, actum est, ut Crassus ex Syria revocaretur, cui consilio cum alii obstiterunt, tum fortissime Cicero. — §. 23. Quas Cicero illo tempore orationes habuerit, ex Vita tirones cognoscant. — *Menocritus* P. Lentuli libertus. — In libris *de Oratore* cum se Cicero Aristotelis potissimum et Isocratis, non vulgarium rhetorum, exempla secutum esse dixit, hoc spectavit, quod ampliorem oratoriae artis notionem definivit, eiusque cum reliqua eruditione maxime philosophia necessitudinem demonstravit, praeterea quae artis ad perficiendum oratorem vis esset, ponderavit, denique singula ab illis praecepta expressit, perpolivit, commendavit [1]). — *Lentulo tuo*] Lentuli filius *P. Cornelius Lentulus Spinther* a. 74 natus erat. Vid. infra II, 52. — *tres libros de rebus meis*] Hi libri, quibus Cicero exilium suum et reditum cecinit, discernendi sunt ab iis, quos a. 60 de consulatu suo composuit, non minus quam ab anecdotis eoque carmine, quod a. 54 Caesari misit [2]). — §. 24. Q. Cicero a P. Lentulo vide-

1) Vid. *Brückner:* Disputatio, qua Cic. in libris de oratore scribendis quid ex Isocrate et Aristotele mutuatus sit, — examinatur. Suidnitii, 1849. — 2) Drum. VI p. 20.

tur fundum emere voluisse, quem Laterio, praedio in Arpinatium agris, a patre hereditate accepto, adiungeret. — §. 25. Quum lege Sempronia C. Gracchi constitutum esset, ut futuris consulibus quotannis ante comitia provinciae decernerentur, Sulla, ut potentiam senatus augeret, lege Cornelia hoc sanxerat, ut magistratus tam diu in provinciis manerent, quam diu senatus censuisset, et imperium tum demum deponerent, cum in urbem introissent [1]). At militare imperium non senatus consulto, sed *lege* curiata a populo dabatur comitiis curiatis. Iam cum Appius timeret, ne legi curiatae ferendae ab tribunis plebei intercederetur, cum collega *parare* (i. e. pacisci, constituere) voluit, ut Ciliciam obtineret lege Cornelia, quod si factum esset, nec stipendia militibus accipere, nec triumphum petere ei licebat, si vero lex curiata perferretur, cum illo *sortiri*. Sed Appio rem prospere successisse atque ad eum lege curiata imperium militare delatum esse, ea quae secuta sunt, demonstrant (vid. ad I, 10). — §. 26. Lentulus in Cilicia videtur decretum proposuisse, quo provinciales contra publicanorum vexationes ac rapinas defenderentur. — *Q. Mucius Scaevola* (non confundendus cum eo, de quo ad I, 15, 1 dictum) a. 106 trib. pl., a. 103 cum L. Crasso aedilis curulis, Asiae provinciae solos novem menses sic praefuit, ut dies festus a Graecis in eius honorem constitueretur, qui diceretur Mucia. Eius edictum Asiaticum aliis quoque locis Cicero laudavit et ipse in provinciae administratione secutus est. Sed publicani, quod eorum impudentiam ac crudelitatem coërcuerat, aspere, foede, libere in eum loquebantur.

Ep. 2 et 3. Vid. ad I, 2 et 28, 2.

Ep. 2. De *S. Villio* nihil, quod memorabile sit, constat. De muneribus Milonis Asconius in Cic. pr. Mil. 3: *cum Milo quam primum comitia confici vellet conficeretque cum bonorum studiis tum etiam populi propter effusas largitiones impensasque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris, in quas tria patrimonia effudisse eum Cicero scribit.*

Ep. 4 et 5. Vid. ad I, 7.

Ep. 4. §. 1. *De Hillo — balbus enim sum*] Caelius de Hirro competitore suo loquens ita scripserat: *Spero te celeriter auditurum et de nobis quod sperasti et de illo, quod vix sperare ausus es.* Quibus verbis Cicero respondens eadem paene repetit. Et quia scripserat Caelius *de illo*, facete et salse aspirationem addidit, ut Hirri nomen more balborum, qui r litteram exprimere non possunt, enuntiaret, itaque subiunxit *balbus enim sum. Manut.* — De *Bibulo* vid. ad I, 68, de Cassio ad I, 61. — §. 3. *Clitarchus*] Alexandri

1) Drum. II p. 190. Vid. infra ad 8, 3.

Magni in bello Persico comes historias conscripserat. Verbis *tibi narravit* Cicero alludere videtur ad locutionem, qua Caelius usus fuerat.

Ep. 5. Cum Cicero incertus haereret, utrum ad Pompeium, qui ne quis suorum sibi deesset postulabat, se conferret, an in Italia remaneret, Caelius litteris eum obsecraverat, ne Caesarem ex Italia decedens exacerbaret, utque maneret, dum bellum in Hispania, ad quod ille profectus erat, patratum foret. Ad eas litteras Cic. hac epistola respondit. — §. 1. *ut ex meis superioribus litteris* cet.] Cum litterae Ciceronis perierint, ex initio Caelii epistolae: *Exanimatus tuis litteris — quibus te nihil nisi triste cogitare ostendisti neque id quid esset perscripsisti, neque non tamen quale esset quod cogitares aperuisti*, quales illae fuerint coniicere debemus. — §. 2. *nomenque imperii*] Cicero quod in Cilicia victoriam de hostibus reportaverat nec tamen triumphaverat, imperatoris titulum etiamtum habebat. — §. 3. *in Cumanum obviam venisti*] Scil. ex Cilicia ad urbem redeunti. Ceterum vid. ad I, 115. — De *Ampio* infra ad ep. 25 dicetur. — *Q. Hortensius*, natus a. 114, ab ineunte adolescentia in iudiciis versatus et tantam eloquentiae laudem consecutus est, ut nemo praeter Ciceronem eum superaverit. Semper ab optimatium partibus stetit. A. 75 aed. cur., a. 69 cons., a. 50 mortuus est (vid. II, 84, 8). Bello civili non interfuit, cum Sullanis temporibus neutri parti se adiunxisset. — §. 5. *generum*] Dolabellam (vid. ad I, 37). — §. 6. *hunc Hispaniensem casum*] Caelius ad Ciceronem scripserat: *Quod si totum tibi persuadere non possum, saltem dum quid de Hispaniis agatur scitur, exspecta: quas tibi nuntio adventu Caesaris fore nostras. Quam isti spem habeant amissis Hispaniis nescio.* — §. 7. *Togam praetextam texi Oppio*] h. e. magistratum quendam ampliorem ei ab Caesare destinatum esse. De Oppio vid. ad I, 6. — *Curtius noster*] Utrum is Curtius fuerit *M. Curtius Postumius* (vid. ad I, 102), qui a. 54 a Cicerone Caesari, quod eius studium in suam salutem cognoverat, commendatus fuerat (II, 86, 3), an is, de quo ad I, 76 dictum, in incerto relinquam. — *dibaphum cogitat*) i. e. augur fieri cupit. Augures enim purpura bis tincta utebantur. *Schütz.*

Ep. 6. *C. Caelius Caldus* vix dubium est quin nepos fuerit C. Caelii Caldi, cos. 94. Ciceroni quaestor in Cilicia obtigit, successor L. Mescinii Rufi, ab eoque decedente provinciae praefectus est. — §. 2. *Curius*] Idem videtur esse, ad quem scripta est ep. I, 95. — *C. Vergilius* a. 62 praetor, collega Q. Ciceronis fuerat, et cum M. Cicero in exilium iret, Siciliae pro praetore praefuit, nec tamen contra voluntatem P. Clodii, qui quaestor eius fuerat, illum recipere ausus est. Num idem fuerit praetorius is, qui in Africa contra Caesarem pugnavit, non constat.

Ep. 7—11. Vid. ad I, 10.

Ep. 7. *Q. Fabius*] Vid. ad I, 11. — *Bibuli*] Vid. ad I, 68. — *Sulpicius*] Vid. ad I, 12. — *litteris iis*] Epistola I, 10. — §. 2. De *C. Pomptinio* ad II, 72, 8 dicetur.

Ep. 8. §. 1. *Phania* libertus fuit ac familiaris Appii Claudii. — *Sida* portus in Pamphylia. Aperte proconsul, si ad tam exiguum oppidum accederet, a provincialibus minus magnifice excipi potuit. — §. 2. *L. Clodium*] Vid. ad I, 11. — *Laodiceam*] Vid. ad I, 98. — §. 3. *Lege Cornelia* (vid. ad II, 1, 25) ex hoc loco apparet constitutum fuisse ne qui provinciae praefuisset, ei plus quam triginta dies post successoris adventum in provincia morari liceret. — §. 4. *Tarsus* urbs maxima Ciliciae. — §. 5. *Antonius*, quod nihil aliunde de eo comperimus, humiliore in civitate loco videtur fuisse [1]). — *evocatorum*] Milites erant emeriti, subito ex agris ad militiam evocati, quos Cicero ex senatus consulto in provincia contraxerat. *Manut.* Vid. II, 72, 3. — §. 6. *Iconio*] Vid. I, 118.

Ep. 9. §. 1. *M. Brutus*, percussor Caesaris, Appii Claudii gener eiusque in Cilicia comes, multis in Asia hominibus pecunias mutuas dederat magnis usuris [2]). Ad ea negotia procuranda servos videtur in Asiam misisse. — §. 2. *Legati Appiani*] *Appia* oppidum est in regione Pacatiana Phrygiae magnae, quae regio provinciae Ciliciae adiuncta erat. — *tributo*] Scilicet exigebatur a singulis civibus pecunia collatitia ad monumentum Appio aedificandum. *Schütz.* — §. 4. *Lentuli*] Eius, de quo ad I, 1 dictum. De eodem in sequentibus dicitur. — *accenso meo*] Accensi fuere publici ministri (quare ex aerario stipendia accipiebant) eorum magistratuum, qui ius vocationis habebant, consulum et praetorum et in urbe et in provinciis. — *Varronem*] Fortasse idem est, de quo ad I, 86 dictum. — *Q. Leptam*] Vid. ad I, 28, 2. — *Athenodorus*] Tarsensis, philosophus Stoicus, Augusti praeceptor et ab eo semper summa in dignitate habitus. — §. 6. Locus est Hom. Il. I, 174.

Ep. 10. §. 2. *Ἐπικούρειον*] Esset hoc eius hominis, qui Epicuri sententiam sequeretur, id est, qui ad se ipsum omnia referret et in sua utilitate cuncta poneret. *Manut.* — *longi subsellii*] Senatum significat, in quo omnia tarde explicentur. *Manut.* — *iudicatio et mora*] Petebatur a senatu triumphus. Is num qui peteret, eo honore dignus esset, ex rebus ab eo gestis *iudicabat.* Si dignum iudicarat, lex ad populum ferebatur, ut ei, qui triumphaturus esset, eo die in urbe imperium esset. Hac demum lege perlata

1) Drum. VI p. 114.
2) Drum. IV p. 20 sqq.

triumphus agebatur. — §. 3. *promissi ac muneris*] Librorum de iure augurali. Vid. ad I, **10**. — §. 4. *in ipsum discessum senatus*] Cum *lege Pupia*, quam plerique a Cn. Pupio trib. pl. a. **225** perlatam esse putant, sancitum esset, ne diebus comitialibus senatus haberetur, mense Ianuario senatores discedere solebant. Sed a. **67** *A. Gabinius* trib. pl. legem pertulerat, ut mense Februario toto, i. e. omnibus diebus, quibus senatus haberi posset, senatus legatis daretur. Quare si Ciceronis litterae mense Ianuario extremo Romam pervenerant, ante Martium in senatu recitari non potuerunt.

Ep. **11**. §. **1**. *Pyramum*] Fluvius est in Cilicia. — *Q. Servilius*] Cum Appius Serviliam uxorem habuerit, eum hominem illi affinem fuisse coniicimus, sed praeterea nihil de eo novimus. — §. **2**. *etsi Sulla voluit*] Sulla lege Cornelia de maiestate talia sanxerat, ut adeo qui in aliquem aliquid dixisset, eo crimine reus fieri et condemnari posset [1]). Quare Cicero hoc dicit: verumtamen maiestatis crimen gravius est, *maiestas* enim amplior res quam *ambitus*, quamquam Sulla ita extensum illud voluit, ut vel propter verba aliquis reus fieri posset. Quo extensiore videlicet notione crimen est, eo minus facile vitatur, eo magis eius vis minuitur. — §. **3**. *mercenariis testibus*] Qui mercede conducti ex Asia Romam iverant, ut in Appium testimonium dicerent. *Manut.* — *notandis*] Infamia, psephismate vel senatus consulto aut decreto civitatis. *Gronov.* — *Flaccum*] Vid. ad I, **11**. — §. 5. *Tullius* quis fuerit ignoratur. — *Aristarchus*] Vixit circ. a. a. C. **170** Alexandriae criticorum princeps. Per proverbium eo nomine acutissimus quisque et elegantissimus scriptorum iudex appellatur. — *proavo tuo*] *Appius Claudius Caecus* a. **312** cum C. Plautio censor Appiam viam et aquam fecit, sed idem libertinos in tribus divisit atque adeo in senatum legit. A. **307** cos. fuit. Summa senectute caecus a. **280** in senatu effecit, ut cum Pyrrho, nisi Italiam reliquisset, pacem nullam fieri posse decerneretur.

Ep. **12**. §. **2**. Dicit de nuptiis filiae suae Tulliae cum P. Dolabella. — §. **4**. *Q. Servilius*] Vid. ad II, **11**, **1**.

Ep. **13** et **14**. Vid. ad I, **12**.

Ep. **13**. §. **1**. *C. Trebatius*] Vid. ad I, **28**. — *in senatum sive potius — in conventum senatorum*] Illustrantur haec iis, quae Cicero alio loco scripsit: *iam aliquid actum esse in consessu senatorum: senatum enim non puto.* Scilicet cum consules, praetores, plerique senatores ad Pompeium se contulissent, qui Romae ab tribunis plebei convocati erant senatores, Ciceroni vere senatus non esse videbantur. — *qui a me petebat*] Caesar, postquam Pompeius Brun-

1) Drum. II p. 487 extr.

dusio in Graeciam transierat, Formiis Ciceronem convenit eumque rogavit, ut ad urbem adesset — etenim quoniam imperium nondum deposuerat triumphum exspectans, urbem introire ei non licebat — et in senatu, qui extra urbem haberetur, sententiam diceret. De quo colloquio Cicero ipse ad Atticum haec scripsit: *et oratio fuit ea nostra, ut bene potius ille de nobis existimaret quam gratias ageret, et in eo mansimus, ne ad urbem. Illa fefellerunt, facilem quod putaramus. Nihil vidi minus. Damnari se nostro iudicio, tardiores fore reliquos, si nos non venerimus, dicere. Ego dissimilem illorum esse causam. Cum multa: 'Veni igitur et age de pace.' Meone, inquam, arbitratu? 'An tibi, inquit, ego praescribam?' Sic, inquam, agam, senatui non placere in Hispanias iri nec exercitus in Graeciam transportari, multaque, inquam, de Cnaeo deplorabo. Tum ille: Ego vero ista dici nolo. Ita putabam, inquam; sed ego nolo eo adesse, quod aut sic mihi dicendum est, multaque, quae nullo modo possem silere, si adessem, aut non veniendum. Summa fuit, ut ille, quasi exitum quaerens: 'ut deliberarem.' Non fuit negandum. Ita discessimus. — Illa tamen κατακλεὶς illius est odiosa, quam paene praeterii: 'Si sibi consiliis nostris uti non liceret, usurum quorum posset, ad omniaque esse descensurum.'* Ab Servio Sulpicio in senatu, cum ipse Caesar adesset, eandem sententiam dictam esse, ex hoc loco apparet. — §. 2. *sine fide*] Hoc quid sit, illustratur verbis Caes. B. C. III, 1: *quum fides tota Italia esset angustior neque creditae pecuniae solverentur. — quantum mihi fortasse adrogo*] Fortasse enim mihi assentor, cum mihi tantundem, quantum tibi, tribuo. *Arrogare* dicimur nobis ea, quae nostra non sunt. *Manut.*

Ep. 14. §. 3. *Marcelli*] Vid. ad I, 15. — *ne hominis quidem causa*] Dixit Caesar se non esse roganti senatui, ne ipsius quidem Marcelli causa, a quo graviter esset offensus, negaturum. Quamvis, aiebat, in me fuerit acerbior, tamen ne hac quidem causa senatui deprecanti eius reditum negabo. Non tanti apud me erit Marcelli ipsius iniuria, quanti senatus universi consensus et deprecatio. *Manut.* — *L. Pisone*] *L. Calpurnius Piso Caesoninus* omnes magistratus suis annis obtinuit. A. 61 praetor, postquam ex provincia (in qua fuerit nescitur) rediit, repetundarum reus factus ab P. Clodio, iudicio absolutus est. Maximopere eo auctus est, quod Caesar eius filiam Calpurniam uxorem duxit. A. 58 cum A. Gabinio consul non obstitit iis, qui Ciceronem in exilium expulerunt. Macedoniam provinciam, quam P. Clodio acceptam rettulit (vid. ad I, 140), misere vexavit, dum senatus ut ei succederetur decrevit (ad II, 1, 20). Postquam pacem inter Caesarem et Pompeium frustra conciliare studuit, quamquam ad magna negotia non admissus est, tamen nonnihil apud Caesarem propter affinitatem valuit. Nec post illius mortem laesus

est ab triumviris. — *C. Marcellus*] Vid. ad I, 15, 4. — *reviviscentis rei publicae*] Cum Caesar non suo arbitratu decerneret, sed senatum sententias rogaret, videbatur Ciceroni eius ordinis auctoritas atque cum ea rei publicae libertas ac dignitas rursus valere. — §. 5. *Volcatium*] *L. Volcatius Tullus*, non confundendus cum eo, qui ad I, 81 commemoratus est, cos. a. 66 quas inimicitiae cum Marcello causas habuerit, ignoratur. — De *Ser. Sulpicio* filio ad I, 12 extr. dictum est. — *nil melius ipso*] Caesare.

Ep. 15. Vid. ad I, 15 init. et §. 4. — §. 3. *penes quem est potestas*] Caesaris nomen Cicero scribere fugit, quod M. Marcellus id ne legere quidem sustineret [1]).

Ep. 16. *P. Nigidius Figulus* quam doctus fuerit ipse Cicero (prooem. libri de Univers.) his verbis dixit: *fuit vir ille quum ceteris artibus, quae quidem dignae libero essent, ornatus omnibus, tum acer investigator et diligens earum rerum quae a natura involutae videntur. Denique sic iudico post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina exstincta est quodam modo, hunc exstitisse, qui illam renovaret.* Atque alii scriptores eum secundum M. Terentium Varronem doctissimum fuisse consentiunt. Scripsit multos libros: de animalibus, de extis, commentarios grammaticos, commentarios in Terentii comoedias, tonitruale, de diis. In re publica Ciceronem in opprimenda coniuratione Catilinaria adiuverat et a. 58 praetor eius calamitatem sublevarat. Cum Pompeianas partes secutus esset, in exilio vixit, nec quam optavit, redeundi veniam nactus est, cum paulo post hanc epistolam scriptam diem obierit.

Ep. 17. *Q. Caecilius Metellus Celer* postquam a. 66 bello Mithridatico in Cn. Pompeii exercitu militavit, a. 63 praetor agrum Gallicanum et Picenum armis ab Catilinae sociis tutatus est ipsique illi Apennino monte occupato viam in Galliam clausit. Cum Cicero in provinciam Galliam cisalpinam (vid. ad II, 18) ire nollet, eam Metellus, cum collegis sortitus, pro consule obtinuit. Sed Cicero minus aeque tulit, quod ille cum eum in senatu se laudaturum esse pollicitus esset, id postquam Romam rediit, tamen non fecit. Contra Metellus ei iratus est, quod fratrem gravissime impugnaverat. Quare litteris hoc illi exprobraverat, ad quas Cic. hac epistola respondet. A. 60 cos. Metellus pro optimatibus stetit (II, 94, 9) atque adeo P. Clodio, uxoris fratri (II, 95, 4) offecit. Sed a. 59 tam repente mortuus est, ut suspicio nasceretur eum ab uxore Clodia (ad II, 1, 13) veneno necatum esse. Frater eius *Q. Caecilius Metellus Nepos* piratico bello et Mithridatico Pompeii legatus fuit, sed a. 63

1) Drum. VI p. 261.

Romam rediit, tribunatum plebei petiturus, ut imperatoris sui, quocum quod Muciam cognatam in matrimonio habebat, arta necessitudine Metelli coniuncti erant, consilia adiuvaret. Quare Ciceronem, qui oppressa Catilinaria coniuratione potentiam summam nactus videbatur, impugnavit atque statim inito magistratu eum qui cives indicta causa necavisset, audiri nefas esse dictitavit et pridie Kal. Ianuarias eum pro concione dicere vetuit (vid. ad I, 148, 2). Tum Caesari inserviens cum, ut Pompeius praesidio in Italiam veniret, rogavisset, Roma cedere coactus est. In quo cum Cicero cum omni nobilitate — at Caesar legem defendit — acriter eum impugnasset (scripserat in eum *Metellinam*), frater hoc illi litteris non sine minis (*non erit mirandum si vos poenitebit*) exprobraverat. A. 60 praetor Nepos legem tulit, ut portoria in Italia tollerentur (II, 83, 33), nec quamquam Pompeius cum Mucia divortium fecerat, triumviris operam navare desiit. Quare illorum voluntate etiam in Ciceronem mitigatus, a. 57 cos., quo minus ille restitueretur, non obstitit, quamquam aliis in rebus Clodio favit (II, 106, 3 et 4). Post consulatum provinciam Hispaniam citeriorem obtinuit, in qua Vaccaeos ita lacessivit, ut magnum bellum timendum esset. Non multo post quam Romam rediit, mortuus est. — §. 3. *Nihil dico de sortitione vestra*] Postquam Cicero provinciam in concione publice deposuit, collega eius C. Antonius praefuit sortitioni inter praetores, in qua nonnulla sic administrata esse apparet, ut Metello sors non evenire non posset. Quod cum factum esset, Cicero, ne adversarii atque invidi officerent, celerrime senatu convocato, tantis laudibus Metellum commendavit, ut senatus consulto provincia ad eum deferretur. — §. 4. *perscriptione*] i. e. iis verbis scriptum. — §. 6. *Claudia*] = Clodia. — *vestra sorore Mucia*] Soror fuit Mucia duorum Metellorum Celeris et Nepotis, vel quod eius mater patris soror esset, vel quod Celeris et Nepotis mater Muciae gentis, i. e. soror esset patris huius Muciae. Sic enim feminae *sorores* dicuntur, licet germanae non sint, ut mares saepe *fratres* appellantur (vid. ad I, 15, 4), cum sint patrueles aut consobrini. Poterat etiam soror esse uterina Celeris et Nepotis hoc modo, ut eorum mater viro mortuo, Q. Metello Nepote, nupserit A. Scaevolae, ex quo postea Muciam hanc pepererit. *Manut.* — §. 7. *ius iurandum*] Hanc urbem sua unius opera esse salvam (Cic. in Pis. c. 3). — §. 8. *sibi non esse integrum*] Scilicet ne levitatis atque inconstantiae crimen incurreret, metuebat, qui gravissimas minas in Ciceronem in curia iecisset. — *impressione*] *Impressionem facere*, quo loquendi genere Varro, Hirtius, Livius usi sunt, est cum impetu irruere. *Manut.* — §. 9. *sedens iis assensi*] Duplici modo senatores sententias rogabantur, aut ut in partes discedere iuberentur (unde dictum est *ire pedibus in sententiam alicuius*) aut ut singuli

suam voluntatem significarent. Hoc modo si rogabantur, non surgebant, nisi cum aut aliquid ad commendandam aliquam sententiam dicere vellent aut novam proferre. Ergo hoc lenitati tribuit Cicero, quod nihil in Metellum dixerit, sed sedens sententiae adnuerit. — *sublevaretur*] Cum multi Metello magistratum abrogandum esse censerent, id a senatu improbatum esse cum alii scriptores testantur, tum ex hoc loco apparet [1]).

Ep. 18. *C. Antonius Hybrida*, M. Antonii oratoris (vid. ad I, 22) filius, tribunus militum in Sullae exercitu fuit et a. 76 propter rapinas, quas in Graecia fecerat, a C. Iulio Caesare repetundarum reus factus est. Quoniam in eo iudicio non adfuit, a. 70 a censoribus senatu motus est, sed mox restitutus aedilis curulis ludos splendidissimos edidit atque cum Cicerone et praeturam et consulatum gessit. Cum aere alieno obrutus Catilinae partibus favere videretur, Cicero ita eum ne contra rem publicam sentiret, commovit, ut cum ipsi provincia Macedonia, huic Gallia cisalpina obtigisset, illam opulentiorem et ornatiorem ei concederet. Tum cum exercitu contra copias, quas Catilina in Etruria coëgerat, missus, quamquam a pugna, pedibus se aegrum esse protendens, abfuit, tamen imperator est appellatus. Macedoniam provinciam miserrime diripuit et quo culpae partem a se averteret, se non sibi soli pecuniam colligere dictitavit, scil. Ciceroni pro commutata provincia pecuniam numerandam esse. Quod cum simul cum aliis animi offensi testimoniis ad Ciceronem delatum esset, is Attico, qui ad curanda negotia in Macedoniam profecturus erat, hanc epistolam dedit, illumque ostensa spe fore ut eum repetundarum reum defenderet (quo pertinent verba §. 3: *Sed reliqua, mihi crede*, cet.), sibi conciliare studuit. Cum Antonius Romam rediisset, a M. Caelio maiestatis, a C. Caninio Gallo repetundarum reus factus, in hoc iudicio contra Caesaris voluntatem, qui homine nobilissimo condemnato omnem nobilitatem conterreri cupiebat, ab Cicerone defensus (eam ob causam eodem die P. Clodius plebeius factus est), tamen ultro in exilium ivit. Vixit in Cephallenia neque ante a. 47 revocatus est. Obiit paulo post Caesaris mortem. — §. 2. *comperisse*] Cicero saepe in exponendis Catilinariae coniurationis moliminibus usus erat hoc verbo, ut diceret *se comperisse*. Hoc verbum postea eius inimici per iocum et cavillationem ei exprobrabant. *Schütz*. Cfr. II, 91, 5.

Ep. 19. *L. Lucceius* ab ineunte adolescentia Attico familiarissimus fuit, sed per multum tempus gravem cum eo discordiam exercuit (vid. I, 133. II, 89, 5. 90, 2). Reum fecit L. Catilinam (vid. ad I, 132) et Ciceronem in defendenda re publica confirmavit, quo pertinent verba huius ep. §. 4: *quas te*

1) Drum. II p. 31.

in primis auctore gessimus. Consulatum una cum Caesare, qui quod ille dives erat, cum eo coierat (II, 93, 11), petiit, nec tamen creatus est, quia nobilitas illi collegam adiungere volebat, qui prorsus liber esset. Reliquo tempore se ab re publica procul tenuit ac scripsit bellum Marsicum et Sullanum genere dicendi ipsi Ciceroni maxime probato. Quare hic eum rogavit, ut vitam suam ab inito consulatu usque ad reditum ab exilio separatim scriberet resque suas ornaret. Sed quamquam Lucceius animum paratum ostenderat, tamen promisso non stetit. Cum multum semper apud Pompeium valuisset, eius consilio factum esse dicebatur, ut ille Italia relicta in Graeciam iret, quo ut sequeretur, Ciceroni quoque suaserat. Post cladem Pompeii ab Caesare veniam Romae vivendi impetravit neque aegre mutatam rerum conditionem tulit. Cum Cicero Tulliae morte (vid. ad I, 13) summo dolore affectus etiam gravius rei publicae casum lugeret, Lucceius ei consolationem miserat, ad quam Cicero hac epistola respondet. — §. 3. *Casus gladiatorii*] Gladiatorum similitudine Lucceius probare studuerat, non esse penitus de re publica desperandum, quum saepe qui iam victus ab adversario videretur, is ita convaleret, ut victorem prosterneret. *Manut.*

Ep. 20. Complures illis temporibus commemorantur *Titii. C. Titius Rufus* a. 50 praetor urbanus fuit, *T. Titius* a. 52 Cn. Pompeii legatus. Quorum ad utrum haec epistola scripta sit incertum est. Nam de *P. Titio*, qui a. 43 trib. pl. Ciceroni gravissime adversatus est (vid. II, 40, 3), aut de *C. Titio Strabone* (I, 62) quominus cogitemus, eo impedimur, quod haec epistola aperte scripta est ad virum, qui de re publica ab Cicerone non dissenserit. Quo tempore epistola scripta sit quamquam certo traditum non est, tamen quae ea continentur, luce clarius ostendunt, eam post Caesaris victorias datam esse. Causa, propter quam scripta sit, patet.

Ep. 21. *T. Fadius Gallus*, a. 63 quaestor, Ciceronem in aperiundis Catilinariorum consiliis nonnihil adiuverat et a. 57 tribunus plebei legi de eo revocando faverat, sed a. 52 cum praeturam petiisset, de ambitu lege Pompeia reus factus, cum una plures sententiae eum condemnassent, quam absolvissent — id quod propter Pompeii gratiam factum, i. e. *potentiae alicuius condonatum*, existimabatur — in exilium ivit hac venia, ut haud procul ab urbe vivere liceret [1]). Post Caesaris victoriam ab Cicerone petiit, ut ad se restituendum, quam gratiam apud Caesarem haberet, ea uteretur.

Ep. 22. Vid. ad I, 22. — §. 2. *ab altera — omnium interitu*] Timebant scilicet cum multi, tum Cicero, ne si Caesar in Hispania vicisset, gravius

---

1) Drum. VI p. 98 sq. 282 sq.

eos, qui antea adversarii fuissent, vexaret [1]). Quo pertinent verba infra §. 6 *hoc vero tempore, quo exanimati omnes ac suspensi sumus.* — §. 4. *nihil — praeter culpam*] Eandem sententiam infra 32, 5 dixit. *Praestare culpam* est cavere ne admittatur, obligari, ut caveatur. *Cellarius.* — §. 6. *Philargyrus* Torquati libertus. — *ubi nata et alta est ratio ac moderatio vitae*] Philosophiam morum significat, natam in schola Socratis ab eiusque discipulis et successoribus, Platone, Aristotele, Stoicis altam et amplificatam. *Schütz.* — *cuius — subissemus*] *Subire* eodem modo dictum est, quo dicitur *periculum subire.* Apparet igitur sententiam esse: Caesarem potentem fieri sine armis passi essemus. Vid. ad I, 12 et infra 23, 5.

Ep. 23. *A. Licinius Caecina*, eques Romanus, natione Etruscus — quam ob rem cum artis vaticinandi peritus esset, Cicero, qui ipse augur erat, hac epistola tam multa de auguriis et portentis scribit — a. 69 vel 68 — neque enim satis constat [2]) — a Cicerone in causa privata defensus est oratione ea, quae exstat. Bello civili contra Caesarem non solum armis pugnaverat, sed etiam (ante Pharsalicum proelium) librum ediderat, quem Suetonius criminosissimum fuisse dicit. Quam ob causam ab illo veniam non nactus est, sicut ceteri. Cum diutius latuisset, in Siciliam profectus est (cfr. ad I, 23), ubi scripsit librum Querelarum, quo ut quod antea peccasset emendaret, Caesaris clementiam summis laudibus extulit, nec tamen eum librum emisit, veritus ne aut illum offenderet aut ipse in irrisionem incideret. Ad eam rem haecce Ciceronis epistola spectat. Post Caesaris mortem eum Romam rediisse, si idem est, qui II, 41, 3 commemoratur, apparet. — §. 2. *ex Asia*] Ibi negotiationem habuerat Caecina. — §. 3. *hunc de me*] Caesarem. Is hanc conditionem pacis obtulerat, ut Pompeius in Hispaniam iret ipsique absenti consulatum petere liceret. Quod si ei datum esset, Pompeius ei principatum sine bello concessisset. — *quoniam ipso consule pugnante*] Cum a. 52 Pompeius consul legem pertulisset, ne cui absenti petere liceret, M. Caelius trib. pl. cum collegis ad populum tulit, ut Caesar exciperetur, idque Pompeius, quippe quod nondum satis ad bellum paratus erat, non modo concesserat, sed oblivione eam exceptionem in sua lege non factam esse, adversus M. Catonem aliosque, qui rogationi obstabant, affirmaverat [3]). Ceterum si nonnulli, quae Cicero hoc loco scripsit, aliis repugnare ostenderunt, tenendum est, eum bellum civile vehementer extimuisse neque in sententiis suis sibi constitisse [4]).

1) Drum. III p. 644 sq.
2) Drum. V p. 337.
3) Drum. III p. 364 sq.
4) Drum. III p. 417. VI p. 197.

— *Amphiaraus*] Versus ex incerta incerti poëtae fabula:

prudens ét sciens

Ad péstem ante oculos pósitam....[1]). — §. 8. *consentiens Etruria*] Ea pro A. Caecina aut supplicaverat aut supplicatura erat. — §. 10. *Cassium*] Vid. ad I, 61. *Brutus* autem M. Brutus est, Caesaris percussor. De *Sulpicio* ad I, 12, de *Marcello* ad I, 15 et II, 14 dictum. — §. 11. *nefariorum scelerum condemnati*] Maxime significat eos, quos lege Pompeia de ambitu damnatos Caesar restituit. *Manut.* — §. 12. *veterum*] Coriolani, Camilli, Metelli Numidici, aliorum. — *externorum*] Themistoclis, Aristidis, Cimonis, Alcibiadis, Hannibalis. — §. 13. *familiares*] Vid. II, 25, 2.

Ep. 24. Hanc epistolam post 23 scriptam esse certum est, nec dubium quin epistolae complures, certe una, interea missae fuerint, quae periere. Cum Caesar in Hispania esset, Caecinae nuntiatum erat, ei Sicilia interdictum iri; quare in Asiam proficiscendi consilium ceperat, simul ut reliquias negotiationis ibi colligeret, sed a Cicerone, quamquam eam ob causam dederat ep. II, 69, id dissuasum erat, quo pertinent verba §. 5 *de Asiatico itinere* cet. Liber, de quo initio scribitur, est Querelarum. Veri simile est Ciceronem, a quo illum lectum fuisse docet ep. 23 §. 8, eum sibi reddi voluisse, ut nonnulla corrigeret et perpoliret, quod quia minus celeriter factum est, A. Caecina se excusat. Ceterum Cicero cum ab Caesaris familiaribus nihil tale ab illo iussum esse comperisset, quo tutior Caecina in Sicilia esset, eum T. Furfanio commendavit ep. I, 23. Sed ei ante Caesaris mortem copia Romam redeundi non facta videtur esse. — §. 4. *in Oratore*] Cic. Or. 10, 35: *Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto; quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti et illius memoriam mihi caram excitanti non parere nefas esse duxissem. Sed testificor me a te rogatum et recusantem haec scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune crimen, ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi culpa tua sit, mea recepti; in quo tamen iudicii nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.*

Ep. 25. *T. Ampius Balbus*, a. 63 tribunus pleb., cum T. Labieno collega plebiscitum pertulerat, ut Pompeio in ludis Circensibus cum ornatu triumphali, in scenicis cum corona et praetexta adesse liceret, nec postea unquam Cn. Pompeii laudem ac dignitatem augere destitit. Post praeturam a. 58 gestam (vid. ad I, 1) provinciam Ciliciam obtinuit. Bello civili acerrimum studium ostendit, unde eam appellationem accepit, quae §. 3 commemorata

---

1) Ribbeck Reliq. trag. p. 218.

est. Delectus habuit Capuae, Ciceronem stimulavit (II, 5, 3), ad Pompeium discedentem consulum mandata pertulit. Post Caesaris victoriam in exilio vixit, dum venia pro eo impetrata est. — §. 2. *Pansa* et *Hirtius* coss. a. 43; de *Balbo* ad I, 28, 2, de *Oppio* ad I, 60, de *Postumio* ad I, 102 dictum, de *Matio* infra ad II, 47. — *L. Tillius Cimber* summa fuit apud Caesarem gratia, cum propter festivitatem et elegantiam vitae, tum propter animum deditum et fidelem. Tamen quod ille fratri veniam negavit, ad eum occidendum coniuravit, et cum pro fratre oraret, eum quasi gladiis obtulit. Post quod scelestum facinus, cum in urbe sibi timeret, ab senatu Ciliciam provinciam accepit, in qua Cassio adversus Dolabellam auxilium tulit. In pugna Philippensi occidit. — §. 3. *Eppuleia* uxor, *Ampia* filia T. Balbi videtur fuisse. — §. 5. *T. Ampium* exulem in conscribendis vitis virorum fortium otium consumpsisse ex h. l. comperimus.

Ep. 26. *M. Fadius Gallus* num frater fuerit eius, ad quem scripta est ep. II, 23, non satis constat. Habuit fratrem Q. (vid. II, 36) et cum Cicerone in Cilicia fuit. A re publica procul videtur fuisse, ceterum homo elegans ac dives. Epicureae sectae addictus (II, 36, 2), tamen Catonem Uticensem laudavit. Ceterum quamquam de plerisque hominibus hac in epistola commemoratis nihil certi coniici potest, tamen causa aperta est. Cicero Fadio, ut sibi signa, quae in Tusculano suo (vid. ad I, 135) poneret, emeret, mandarat, iamque cum eo de ratione, qua illud negotium perfecerit, iocatur. Nec quo tempore epistola scripta sit, constat, veri similius tamen est, eum post reditum ab exilio, quam post bellum civile datam esse. Certe etiam illo tempore Cic. praedicare potuit, se *pacis auctorem fuisse* (§. 2). — §. 1. *Avianii*] Evander statuarius fuit, *M. Aemilii Avianii* cliens, fortasse libertus. Utrum h. l. de cliente, an de patrono dicatur, dubium est, sed nihil ad rem. — *Nomina facere* dicebatur is, qui debitam pecuniam (h. l. pretium signorum) non statim numerari poscebat, sed in tabulas referebat, ut dies solutionis differretur, i. e. ut is, qui deberet, postea certo die aut diebus solvere posset. Hoc cum Cicero rogavisset (*rogare de die*), Avianius promisisset, M. Fadius videtur suasisse, ut diem solutionis ultra annum differret (i. e. *plus annua*, intell. *nomina, postulare*), quod Cicero se indignum esse dicit. — §. 2. *Damasippus*] Cognomen non infrequens, et in Iunia et in Licinia gente. Credibile est eundem hominem esse, de quo Horat. Sat. II, 3, 64: *insanit veteres statuas Damasippus emendo*. Is igitur Fadio pollicitus videtur esse, se signa, quae Ciceroni non placerent, empturum esse. — *haec enim duo signa*] Martis et Saturni stellae infaustae putabantur (Cic. de Div. I, 39, 85), quare iocans Cicero dicit, sese aes alienum, si illa signa emisset, malo omine contracturum fuisse.

Contra Mercurii, dei mercatorum et divitiarum largitoris, cuiusque signum in gymnasiis stare soleret, libenter accepisset, sub eius tutela futurum fuisse opinans, ut cum Avianio de minore pretio conveniret. — §. 3. *τραπεζοφόρον*] Artificiose elaboratum fulcrum, cui imponebatur mensa. Saepe statuae erant, manibus aut capite mensam sustinentes. — *Tarracina*, oppidum Volscorum in Latio, cuius antiquum nomen *Anxur* fuit. Ciceroni, si aut ex urbe ad villas, quas in Campania habebat, evolaret, aut inde rediret, in ea urbe devertendum erat. — *Exhedria*] Deminutivo pro *exedrae* utens Cicero, quam sibi suaves ac iucundae eae aedes sint, significat. — *Pseudodamasippum*] i. e. hominem, qui similem signorum amorem prae se ferat, nec vero tantos, quantos ille, in ea sumptus faciat. — §. 4. Apparet Fadium ab Cassio quodam domum aut emisse aut conduxisse, quae Ciceronis domui proxima, fortasse communi pariete iuncta esset; voluisse ut ea sibi quam primum traderetur, at Liciniam, Cassii sororem, quae in illa habitaret, quod maritus Dexius in Hispania abesset, eam relinquere noluisse.

Ep. 27. Vid. ad I, 83. — §. 1. *ubi* — *audiam*] Versus est ex incerti poëtae fabula: *éuolem*

Úbi nec Pelopidárum nomen néc facta aut famam aúdiam [1]).

Pelopidarum nomine significari Caesarem quis est, qui non videat? — *In campo*] Scil. Martio. — *H. II.*] Hora secunda, aperte diurna. Romani enim et noctem et diem (i. e. tempus ab ortu usque ad occasum solis) in duodenas horas dividebant, unde cum dierum longitudo per tempora anni cresceret et decresceret, hieme diurnae, aestate nocturnae horae breviores erant. — *Comitiis quaestoriis*] Quaestores comitiis tributis creabantur, consules centuriatis. — *Q. Maximi*] Caesar a. 45 consul sine collega fuit. Cum eodem anno ei consulatus in decem annos mandatus esset, licebat ei aut ipsum munere fungi, aut alios sibi sufficere. Iam mense Octobri illius anni sibi suffecit *Q. Fabium Maximum* et *C. Trebonium* (I, 122), quos, quoniam numquam vivo alicui consuli alius suffectus erat, lege consulatu fungi posse multi negabant, quo spectant verba: *quem illi* (Caesariani) *consulem esse dicebant.* — *auspicatus*] Cum auspicia comitiis tributis capta essent, centuriata fieri, nisi instauratis auspiciis, nefas erat. — *Caninio*] *C. Caninius Rebilus* Caesaris in Gallia legatus multa militaris fortitudinis facinora edidit (Caes. B. G. VII, 83. 90. VIII, 24). A. 49 Caesar eius opera ad pacem conciliandam frustra usus est (B. C. I, 26). In Africa ex Curionis clade cum paucis effugit et postea Thapsum cepit, nec minus in bello Hispaniensi virtutem ostendit.

---

1) Ribbeck l. c. p. 215.

Pro quibus meritis Caesar eum consulari honore affecit, neque ei contumeliosum est, quod illud ita fecit, quo amplissimi honoris dignitas imminueretur [1]). Ceterum multa in Caninium feruntur iocose dicta, Ciceronis: *λογοθεώρητος est consul Caninius; hoc consecutus est Rebilus, ut quaereretur, quibus consulibus consul fuerit*; M. Otacilii: *ante flamines, nunc consules diales fiunt.* — *somnum non viderit*] Posteriores enim sex horae noctis habita civilis diei ratione pertinent ad Kal. Ianuarias, priores vero, qui pertinent ad pridie Kal., qui consulatus ultimus dies est, insomnes ab occupato praesertim consule ducuntur. Itaque perbelle Cicero iocum quaerens brevitatem consulatus ad vigilantiae laudem convertit. *Manut.* Eadem sententia expressa est epigrammate:

Vigilántem habemus cónsulem Canínium,
In cónsulatu sómnum non vidit suo.

§. 2. *cuius quoniam — utitur*] *Mancipium* est ius dominii, quod quis emtione vel pretio numerato tenet, *nexum*, quod inde provenit, quod alter se alteri obligavit. Scripserat Curius ad Ciceronem: *Sum enim χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici nostri; ergo fructus est tuus, mancipium illius: quod quidem si inter senes coemptionales proscripserit, egerit non multum. At illa praedicatio quanti est, nos quod simus, quod habeamus, quod homines existimemur, id omne abs te habere.* Unde veri simile est, Curium Attico pecuniam, Ciceroni alia beneficia debuisse. — §. 3. De *Acilio* vid. ad I, 89.

Ep. 28. Vid. ad I, 36, de *Hirtio* reliquisque ad II, 25, 2, de *Caninio* ad I, 26, 4. — §. 3. *Crudelius enim*] Post pugnam Pharsalicam Cicero cum M. Terentio Varrone multisque aliis Pompeianis Corcyram venit. Ibi cum ageretur, cui imperium deferretur, M. Cato, quem imperatorem esse plerique voluerunt, ut Cicero susciperet, postulavit. Qui cum non solum id recusaret, sed etiam ut ab armis discederetur, suaderet, multi eum proditionis insimulaverunt, atque Cn. Pompeius, Magni filius natu maximus, adeo ferro petivit et interfecisset, nisi eum Cato impedivisset. Quo facto alii latebras quaesiverunt, alii in Africam profecti sunt, ut ibi Iubae regis auxilio bellum renovarent (in cuius exercitu quoniam elephanti fuerunt, Cic. eos *ad bestiarum auxilium confugisse* scribit), Cicero, Varro, alii in Italiam redierunt et victoris veniam petiverunt. — §. 4. *actis*] Cum huic vocabulo oppositum sit *usus*, ut *voluptatibus delectatio*, apparet ablativum esse nominativi *acta*, *orum*, non *acta*, *ae*. *Acta* sunt negotia publica, *actae* maris amoena littora et quae ibi capi solent gaudia.

1) Drum. III p. 668.

Ep. 29 et 30. Vid. ad I, 37.

Ep. 29. Dolabella cum in bello Hispaniensi volneratus esset, Baias se contulerat confirmandae valetudinis causa. Cum Ciceroni scriberet *Baias repente salubres esse factas*, allusisse veri simile est ad luxuriam, quae in illis celeberrimis aquis coli solebat (II, 92, 10), sibi gratulatum esse, quod ibi non ut aliis temporibus rei familiaris iacturam fecisset, sed corporis robur recuperasset. — §. 2. De rege *Deiotaro* vid. ad I, 117. — *levidense*] Levidense munus est non valde excultum et pretiosum, quales esse solent vestes levidenses crassioris fili. Isidor. Orig. XIX, 22: *levidensis vestis, quod raro filo fit, leviterque densata. Pavitensis contraria levidensi dicta, quod graviter pressa et densata sit.* Graevius. Ceterum Drumannus[1]: 'Er schickte seine Rede Dolabella mit der Bemerkung, sie sei unbedeutend und er habe sie nur aufgeschrieben, um Deiotarus mit einem kleinen Geschenk zu erfreuen; in dem Caesarianer sollte nicht der Verdacht entstehen, dass die Angelegenheit des Mannes ihn länger beschäftigte, als es eben nur die Verhältnisse erforderten.'

Ep. 30. De *C. Subernio* et *M. Planio Herede* nisi quae ex hac epistola cognoscuntur, nihil constat. *Cales* municipium Romanum est in media Campania. De rebus Hispanicis vid. ad I, 36. Legiones, quas Caesar in Hispania reliquerat, cum Q. Cassio propraetori obedientiam negassent, C. Trebonium, illius successorem, postquam Caesar in Africa vicit, poenam metuentes pepulerant. Tum duces seditionis *T. Quintius Scapula* et *Q. Aponius*, equites Romani, omnem Baeticam armaverant exercitumque Cn. Pompeio (filio) tradiderant. Post proelium Mundense Scapula se in rogo combussit. — §. 2. *Q. Leptae*] Vid. ad I, 28, 2. — §. 4. *vix equestris*] Equester census erat quadringenta millia sestertium.

Ep. 31—36. Vid. ad I, 39.

Ep. 31. §. 1. *Zethus* libertus, *Phileros* servus fuit. — §. 2. Dicit Cic. sermonis elegantiam ac puritatem, quae tamquam hereditas in nobilibus gentibus tradi nec nisi ingenita esset, disci posse videbatur (quare infra *vernacula festivitas* vocatur, ut quoniam nisi in familiis, quae in urbe multum vivebant, non inveniebatur, *urbanitas* dicta est), corruptam esse, cum lege Iulia a. 90 civitate sociis et Latinis data, multi, qui non Romani essent, Romam confluerent, multo magis tum, cum Caesar adeo Gallos transalpinos (qui quoniam braccis utebantur in vestitu, *braccati* appellantur) non solum in civitatem, sed adeo in senatum recepisset (Sueton. Caes. 76 et 80). Ceterum ad illustran-

1) T. VI p. 301.

dum hunc locum apponam verba Cic. Brut. 72, 252: *Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare et ipse ita iudico et de hoc huius generis acerrimo existimatore saepissime audio, illum omnium fere oratorum latine loqui elegantissime; nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus, sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris et iis quidem reconditis et exquisitis summoque studio et diligentia est consecutus.* — *Granius*] Q. Granius, praeco, Crassi, Catuli, aliorum propter dicacitatem, leporem, libertatem familiaris. — *Lucilius*] C. Lucilius, eques Romanus, a. 103 vel 102 mortuus esse dicitur. Ad Numantiam in P. Scipionis Africani minoris exercitu stipendia meruit. Scripsit satiras, i. e. carmina variis metris composita, non solum propter sales, sed etiam ob sententiarum gravitatem clarus, quamvis duriusculo genere loquendi usus esset. — *Crassos*] L. Licinius Crassus, natus a. 140, cos. a. 95, mortuus a. 91, orator celeberrimus, Cicerone iudice omnium, qui antea Romae fuerant, princeps. — *Laelios*] C. Laelius, vir clarissimus, Africani minoris amicus, a quo P. Terentium in conficiendis comoediis adiutum esse nonnulli dictitabant (vid. ad I, 20 extr.). *Crassos* et *Laelios* ab *Graniis* et *Luciliis* interposito *quoque* separari, quod illi nobilissimi generis, hi inferiore loco fuerint, apparet. — §. 3. *emptionis Neapolitanae*] Cicero, cum domum, quam Sulla (P. Cornelius Sulla is, quem in iudicio defenderat, cfr. pr. Sull. §. 17) Neapoli habebat, quod Romae se taedere diceret, emere vellet, L. Papirium Paetum, qui haud procul ab ea urbe habitabat, de illo negotio consuluerat. — *Catulum*] Q. Luctatius Catulus, cos. a. 78, cens. a. 65, mortuus a. 60, quem ut Cic. ait[1]), neque periculi tempestas, neque honoris aura potuit umquam de suo cursu aut spe aut metu demovere. Nec cum litterarum amantissimus esset, tamen umquam se a re publica procul continuit. — §. 4. *apud amatorem tuum*] Caesarem. — *ponor ad scribendum*] Senatus consultis nomina eorum praescribi solebant, quibus sententiam dicentibus decretum erat aut qui scribendo adfuerunt (vid. ad II, 74, 2). — *hic praefectus moribus*] A. 46 Caesari, qui tum in Hispaniam iturus erat, quo si profectus esset, Cicero Neapolim evolare volebat, in tres annos praefectura morum mandata erat, censura non nomine, at potestate amplior, cum collegam non haberet. Tum legem tulerat sumptuariam, de qua Suetonius[2]): *Legem praecipue sumptuariam exercuit, disposítis circa macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent deportarentque ad se, submissis nonnumquam*

---

1) pr. Sest. 47, 101.
2) Caes. c. 43.

lictoribus atque militibus, qui, si qua custodes fefellissent, iam apposita e triclinio auferrent. De qua lege Cic. iocans scribit, se si domum illam emerit, tam parce victurum, ut quod lex singulis diebus impendi sinat, denis consumat. — Ex verbis *ad fungos me tuos conferam* colligendum videtur, Ciceronem a Paeto ad convivium parcum ac frugale invitatum fuisse (vid. ad 32).

Ep. 32. §. 1. *Silius*] Veri similius est dici *T. Silium*, quem cum Caesare in Gallia fuisse constat (B. G. III, 7), quam eum, de quo ad I, 99 dictum. — §. 4. *Servius frater tuus*] *Claudius Servius*, consobrinus Paeti (vid. ad II, 17, 6), cuius libros relictos (mortuus est a. 57) ille Ciceroni donavit. Vid. II, 96, 12. — *T. Maccum Plautum* (vixit a. 254—185), cuius etiamnunc exstant comoediae, quis ignorat? — *volumina ἀποφθεγμάτων*] Caesar iam ab iuventute festive et subtiliter dicta collegit (*dicta collectanea.* Sueton. Caes. 56), quae paulatim ad complurium voluminum magnitudinem accreverunt. Augustus, quod multa acerbe et minus honeste dicta inessent, vulgari vetuit. — *cum reliquis actis*] i. e. omnibus, quae in civitate et publice et privatim agebantur. — *Oenomao tuo*] Paetus versus quosdam ex Oenomao, Attii tragoedia, commemoraverat, quibus invidiam atque odia diligenter fugienda ac cavenda esse doceret. Usus erat Attius imagine rupis eminentis, quam invidiosus radit fluctus [1]). — §. 5. *philosophis*] De sententia vid. II, 22, 4. Praeceptum fuit Stoicorum. — §. 6. *vel Athenis vel Syracusis*] Athenis Socrates, cum triginta tyranni a Lacedaemoniis impositi dominarentur, Syracusis Plato atque etiam Aristippus regnante Dionysio maiore. *Manut.* — §. 7. *mimum*] Multis modis mimus [vid. ad I, 67] ab fabula Atellana differebat, quod parum modeste dicax, quippe qui dictus sit, ut ait Donatus in Terentii vita, ab imitatione diurna vilium rerum et levium personarum (itaque Macrob. Sat. III mimis lasciviam tribuit), quod Romana lingua, non Osca, ut Atellana [vid. ad I, 26, 3], quod ab uno tantum agebatur, quod exodiis carebat, — neque enim in quinque actus, ut Atellana et reliquae fabulae, quibus actibus inferebantur ad animos recreandos exodia — dividebatur, sed perpetuam actionem habebat. *Manut.* Ut post tragoedias ad recreandos animos iocosae fabulae agi (*introduci in scenam*) solebant, sic Paetus in sua epistola secundum seria posuerat iocosa. — *popillium*] Vocabulum corruptum esse non minus certum est, quam commemoratum fuisse cibum quemdam, ad quem Paetus Ciceronem invitasset; nec veri specie caret, quod nonnulli suspicati sunt, Ciceronem scripsisse *pompilum*, piscium vilius genus. — *denarium*] Quamvis hoc sic explicari possit, ut Paetus pretium commemoravisse putetur,

1) Ribbeck l. c. p. 333.

quo coenam paraturus esset, tamen veri similius videtur, etiam h. l. cibi nomen scriptum fuisse. *Thynnarium*, quod nonnulli Rutilio auctore reponendum censuerunt, esset cibus ex thynnis, piscium genere, factus. — *Hirtium — Dolabellam*] Cicero hoc optantibus illis [vid. ad I, 37 et II, 25, 2] dederat, ut eorum dicendi exercitationes in Tusculano suo regeret, sperans fore, ut per eos Caesaris animus sibi conciliaretur. Acute Drumannus [1]: 'ein bitterer Spott, da Schwelgerei und Müssiggang, zumal in einer ihm aufgedrungenen verhassten Gesellschaft, in welcher er als Schützling erschien, seinen Neigungen gänzlich widerstrebte.' — *quod bonam copiam eiures*] Bonam copiam eiurare est profiteri se tantum non possidere, quod satis sit debito solvendo. — *quum tam aequo animo bona perdas*] Paetus, cum multas pecunias collocatas haberet, lege Iulia (vid. ad I, 77) multum videtur amisisse. Ad quam rem etiam illa referenda sunt: *aestimationem te aliquam accipere.* Cum enim ex illa lege debitores aestimationem acciperent, ut minus quam deberent, solverent, Cicero Paetum monuit, ne sibi quidquam in sumptu coenae remissum iri speraret. *Levior* tum est: magis cum gravitate et honestate pugnans. §. 8. *Phameae*] Phamea libertus, dominus fundi Lanuvini, dives et splendide ac laute vivens, mortuus est a. 49. — *temperius*] i. e. maturius, ut recte Manutius. Phamea enim ultra iustum ac solitum tempus [horam nonam diurnam] coenam distulerat. *Schütz.* — *ad matris tuae coenam*] parcam scilicet ac frugalem. — *polypum Miniani Iovis similem*] rubentem non sua sponte — nam polypus [piscium vile genus. Plin. H. N. IX, 29] ruber non est — sed iure tinctum. Iovis simulacri faciem in Capitolio illini minio solitam ait Plin. H. N. XXXIII, 7 et XXXV, 12, inde Miniano cognomen. *Manut.* — *promulside*] Apud Romanos coena in tres partes erat divisa: *antecoenam* vel *antecoenium*, quae etiam *promulsis* dicta est, quod ad eam mulsum apponebatur, incipientem *ab ovis* et talibus cibis, qui appetitionem augerent, *coenam*, in qua plerumque carnes apponebantur, ultimo loco *assum vitulinum*, *secundas mensas*, in quibus postremo *mala* circumferebantur. — *Lucanicis*] Notum genus suilli farciminis, a Lucanis populis inventum. *Manut.* — §. 10. *villa Seliciana*] Q. Selicii feneratoris in agro Neapolitano. — *salis*] Cum Paetus scripsisset, in illa villa nihil boni esse praeter salinas, Cicero, quod *salis* vocabulum ad iocose atque acute dicta translatum est, ea ambiguitate usus est, ut temporum tristitiam, quibus nemo libere ridere auderet, conquereretur.

Ep. 33. §. 1. *ut scurram velitem malis oneratum*] Ludit in voce *mala*, quae et poma significat et maledicta. Paetus Ciceroni miserat multa mala;

---

1) VI p. 255.

ideo ait se ab eo malis oneratum. Sed quum addit *ut scurram velitem* videtur accepisse, ut Plautus quum ait *onerare maledictis* et *ingerere multa mala. Veles* (levis armaturae miles) *scurra* est, qui ad alios lacessendos promptus est, et qualia dicit audire cogitur. *Gronov.* Ergo Cic. se a Paeto malis oneratum dicit, ut in iocando et lacessendo minus facile et velociter progredi posset. — *ad ovum — assum vitulinum*] Vid. ad II, 32, 8. — §. 2. *sportellae*] Cibi, quales in sportulis apponi possint, i. e. minus largi. — *Verrium*] Quis fuerit, non constat, sed nonnulli Verrium Flaccum, hominem iuris pontificii peritissimum, intelligi volunt. — *Camillum*] Idem videtur esse, qui I, 110, 2 commemoratus est. — *sine pavone*] In alia epistola Cic. de Hirtianis conviviis haec scripsit: *plures iam pavones confeci, quam tu pullos columbinos.*

Ep. 34. §. 1. *Trabea*] *Q. Trabea* poëta comicus, qui c. a. 130 vixit. Eius versu usus erat Paetus, quo se Ciceronis orationis sublimitatem imitari non posse ostenderet. — ἀπότευγμα] Spei frustratio, frustra inceptum. — §. 3. *C. Papirius Carbo Arvina*, a. 89 trib. pl., a. 82 praetorius ab Damasippo praetore, quod Sullae partibus faveret, in curia Hostilia occisus est. — *Cn. Carbonem et eius fratrem scurram*] Non confundendus est cum eo Cn. Papirio, de quo infra dicitur. — De *M. Papirio Carbone* nihil constat, nisi eum repetundarum ex Sicilia reum factum esse, nec de accusatore quidquam praeter nomen novimus. — *C. Papirius Carbo*, pater eius, de quo supra dictum est, a. 131 trib. pl. praeter legem tabellariam ad populum tulit, ut eundem tribunum pl. quoties vellet, creari liceret, sed dissuadente P. Scipione Africano rogatio populi suffragiis reiecta est (Cic. Lael. c. 25). Cum a. 129 P. Scipio repente mortuus in cubiculo inventus esset, Carbo, qui tum triumvir agro dividundo fuit cum C. Graccho et M. Fulvio Flacco, non caruit suspicione, eum illi mortem parasse. Cum ad optimatium partes transisset, a. 120 cos. L. Opimium, a Q. Decio quod indemnatos cives in carcerem coniecisset, reum factum, defendit, sed cum anno sequente eum L. Licinius Crassus, iuvenis novemdecim annorum (ad II, 31, 2) maiestatis, quod cum Graccho coniuravisset, accusasset, a severitate iudicum, qui cum nobiles essent, eum oderant, voluntaria morte se vindicavit[1]). — *Cn. Papirius Carbo*, acerrimus Marianarum partium defensor, ter consulatum gessit, a. 85, 84, 82. Cum in Gallia cisalpina exercitum haberet, ad Faventiam victus, in Africam profugit, cumque eo Cn. Pompeius ab Sulla missus adventaret, in Siciliam, deinde in Cosyram insulam, sed captus a Pompeio, quamvis ei supplicavisset, Lilybaei, urbe cum promontorio in Sicilia occidentali, occisus est. — *sutorio atramento*]

1) Cic. Brut. §. 103.

Locus obscurus. *Sutorium atramentum* est, quod Graeci χάλκανθον, nos 'Kupfervitriol' dicimus. Sunt igitur, qui putent Carbonem se ab condemnatione sumpto illo veneno vindicavisse, recte si ne de mortis quidem genere satis constaret. Sed cum Cicero de absolutione dicat, veri similius est, eum iudicio absolutum esse, sed id iudicium corruptum fuisse. Scilicet atramento sutorio litterae in cera, qua obductae erant iudicum tabellae, scriptae ita delentur, ut legi non possint.

Ep. 35. *Rufum* esse *L. Mescinium Rufum*[1]) (vid. ad I, 124) veri simile non est. Certe enim Cicero muneris necessitudinem, quam Romani non minoris faciebant, quam cognationem (vid. II, 61, 1), commemorasset. — *Aquini et Fabrateriae*] Aquinum municipium Latii satis frequens, Fabrateria quondam Volscorum oppidum, hodie Falvatera. Epistolam apparet scriptam esse, cum Cicero, postquam M. Antonii insolentiam non ferens diutius in Arpinati suo vixit, mense Decembri Romam redisset. Illo tempore ab Antonio, qui multas minas in senatores, nisi Romae afforent[2]), coniecisset et edita Philippica secunda vehementer laesus esset, Ciceroni in oppidis Arpino propinquis clam insidias structas esse veri simile est. Cum iam ille in Galliam citeriorem discessisset, Cicero et sibi et aliis libertatem sustinere videbatur atque illud Antonianos iam antea divinasse suo iure dicere potuit. — *Spurinna*] *Vestricius Spurinna* haruspex celeberrimus, qui Caesarem, ut Idus Martias caveret, monuerat[3]).

Ep. 36. Respondet Cicero ex provincia Cilicia ad litteras, quibus Paetus, iocandi causa, ut videtur, praecepta, secundum quae bellum adversus Parthos administrandum esset, exposuerat. — *Pyrrhi et Cineae*] A Pyrrho Epirotarum rege, qui cum Romanis bellavit, eiusque amico Cinea libros de re militari scriptos fuisse, etiam alii scriptores tradiderunt. — §. 2. De *M. Fadio* vid. ad II, 26. Cicero in controversiis, quas cum Epicureis habebat, ita eius opera usus esse videtur, ut ab eo praecepta atque argumentationes illorum disceret. — §. 3. *Matonem*] Quis homo fuerit, nescitur. *Matonis* cognomen et in Pomponio et in Naevia gente invenitur. — *Pollionem*] Utrum fuerit is, de quo ad II, 44 dicetur, an alius (vid. ad I, 2), prorsus incertum.

Ep. 37—40. Vid. ad I, 41.

Ep. 37, 4. De *Furnio* vid. ad I, 42.

Ep. 39. §. 1. *collega tuus*] Dec. Brutus. Vid. ad I, 50. — *fratre tuo*] *Cn. Munatius Plancus* a. 45 praetor designatus ab Caesare in Epirum missus

1) Orellii Onomast.
2) Drum. VI p. 344.
3) Drum. III p. 725.

est, ut veteranis agros assignaret. A. 44 quamquam praetor fuit, tamen ab senatu impetravit, ut fratris legatus in provinciam mitteretur, cuius equitatui praefuit, sed cum propter infirmam valetudinem, tum quod consules mortui erant, Romam revertit.

Ep. 40. §. 2. De *M. Varisidio* vid. ad I, 43. — *Munatius noster*] Et hoc loco et in extrema epistola intelligitur *T. Munatius*, non confundendus cum eo, de quo ad I, 67 dictum est, cognatus Lucii, ceterum ignotus. — §. 3. De *Cornuto* et *Servilio* vid. ad I, 46. Uterque aut privatas cum L. Planco inimicitias habuisse, aut quam parum constans esset, melius Cicerone perspexisse videtur. — *Pullarii* sacros pullos curabant, iisque pabulum proiicientes vaticinia faciebant. Eo die ex ratione, qua pulli comederant, cognoverant, aliquid vitii inesse in auspiciis, quae qui senatui praeerat, rite antea ceperat. Tales admonitiones ad augurum collegium, in quo ipse Cicero erat, referri ab eoque probari debebant. — *prima pronuntiaretur*] Sententiae dictae erant ab Servilio et ab Cicerone; ille gratia apud Cornutum obtinuit, ut senatores primum de sua sententia per discessionem (vid. ad II, 17, 9) decernere iuberentur. — De *P. Titio* vid. ad II, 20. — §. 4. *Iovi*] Capitolino.

Ep. 41 et 42. De *C. Furnio* ad I, 42 dictum. Is tum praeturam petere volebat, sed Cicero, quod eum ab Gallia abesse nolebat, cum eum et apud Gallos (42, 1) et apud imperatorem Plancum multum valere intellexisset, eum hac epistola et sequente dehortatus est. Quamquam autem aedilitatem curulem in cursu honorum transiri licebat, tamen recte Cicero minus contumeliosum fore, si petitionem differret, quod illo magistratu functus non esset, monuit.

Ep. 41. §. 3. *Caecina*] Vid. ad II, 23. — *Calvisio*] *C. Calvisius Sabinus*, bello civili Caesarianas partes secutus (Caes. B. C. III, 34 sq.), a. 44 praetor, provincia Africa, quam ei Antonius decernendam curaverat (vid. ad I, 66), non potitus est.

Ep. 42. §. 1. *omittendos Narbonenses*] Scripserat Furnius, si Galliae Narbonensis incolas ab Lepido avertere studerent, Plancum et Dec. Brutum grave cum Lepido bellum suscepturos fuisse. Quare Cic. quod id vitatum esset et tamen studia Gallorum retenta, laetatus est. — §. 2. *qui alienas tam facile discas*] Patronus causarum solebat esse Furnius. *Manut.*

Ep. 43. Vid. ad I, 122. Res, quae in hac epistola commemorantur, in Vita satis explicatae sunt. De patre Trebonii nihil scimus nisi eum splendidum equitem Romanum fuisse. — §. 2. *plebi*] Vid. ad I, 46. — §. 3. *Servio*] Vid. ad I, 10. — *L. Caesar*] Vid. ad I, 38, 2.

Ep. 44 et 45. *C. Asinius Pollio*, natus a. 75, magno ingenio, liberali-

ter educatus, primum a. 54 inclaruit accusatione C. Catonis suscepta (vid. ad II, 1, 1); qua re quamvis animum libertatis amantissimum prae se tulisset, tamen Caesaris partibus se adiunxit (vid. 44, 2) et paene omnibus bellis ab illo post a. 49 gestis interfuit. Pro quibus meritis a. 45 praetor est factus [1]) et postero anno iam ante Caesaris mortem provinciam Hispaniam ulteriorem obtinuit, quam ut tutam teneret, pace cum S. Pompeio conciliata effecit Lepidus (vid. ad I, 48). Quae cum ab urbe remotissima esset, bello civili, quod Antonius movit, copiam habebat exspectandi, in utram partem victoria inclinaret. Iam quamquam eum unius dominationem noluisse statuendum videtur, tamen in epistolis, quas ad Ciceronem dedit, nonnulla simulata esse, maxime Antonii odium (cfr. 44, 2 extr. cum 45, 2), negari non potest. Nec tamen prius se cum Antonio et Lepido coniunxit, quam volente Octaviano senatus aspere in illum decreta abrogaverat. A. 41 cum praeesset Galliae cisalpinae, P. Vergilio Maroni patrimonium servavit. A. 40 cos. pacem Brundusinam conciliavit, et postea Dalmatiae et Illyrico praefuit, unde de Parthinis triumphavit. Cum Antonii, cui amicissimus erat, res decrescere sentiret, a re publica procul vitam egit, litterarum studiis deditus, praeclarissimis illius aetatis poëtis ac scriptoribus familiarissimus. Condidit Romae bibliothecam publicam, atque ipse multos libros edidit, ex quibus maxime historia belli civilis inclaruit. Cum esset vir acuto et eleganti ingenio et politissimo stylo uteretur, nullius plus quam eius iudicio tribuebatur, quo interdum aspere atque acerbe abusus est.

Ep. 44. §. 1. *saltus Castulonensis*] ad oppidum Castulonem, quod est in confinio Hispaniae Baeticae et Tarraconensis, ad fluvium Baetin, hodie Cazlona. — *ab utraque parte*] i. e. et ab iis, qui in senatus fide ac potestate sunt, et qui Antonio favent. — §. 2. *eius sermonibus*] Antonii. — *civilis belli*] inter Caesarem et Pompeium. — *inimici*] Cn. Pompeii [2]). — §. 4. Consules intelligendi videntur superioris anni. Pansam, cos. 43, post Antonii discessum, consulatu nondum inito scripsisse veri simile est. — *de legione tricesima*] Eam Lepidus et Antonius postulaverant. Qui vero tenet, quanto ardore milites Caesaris ulciscendi incensi fuerint, quo verba *acrius aut pugnacius* spectent, non dubitabit. — §. 6. *familiarem meum*] Is fuit Cornelius Gallus, poëta nobilissimus, quem C. Vergilius in Eclogis suis laudavit.

Ep. 45. §. 3. *nihil non summi ducis consilio gessisse*] i. e. omnia tanta prudentia gessisse, quanta summum ducem decet. — §. 4. *Ex Gallia Lepidi*]

1) Drum. II p. 6.
2) Drum. II p. 4, 26.

Narbonensi. Tenendum autem est, Pollionem illa proelia non describere, sed quae variis rumoribus et nuntiis compererat, referre. — *Martiam legionem*] Ea ab Hirtio Pansae obviam missa erat. — *L. Fabatum*] L. Roscius Fabatus inter Caesarianos non ultimum locum tenuerat. — *C. Peducaeus* C. Vibii Pansae legatus. — *D. Carfulenus*, vir animi magnitudine et rei militaris scientia insignis, ab M. Antonio, quod ei obstiterat, senatu expulsus, Martiae legioni praefuit. — *Hirtino proelio*] Quarta legio, ut Martia, ab Antonio ad Octavianum defecerat, quinta, quae etiam *Alaudarum* dicta est, ei fida manserat. — *Pontium Aquilam*] Is cum Pompeii partes secutus esset, bona perdiderat, sed omnia recepit praeter villam ad Neapolin, quam Servilia, M. Bruti mater, emerat. Quod indigne ferens, tribunus plebei a. 45, cum Caesar ex Hispania triumpharet, ei solus non surrexit, neque ad eum occidendum operam praestare recusavit. Legatus Dec. Bruti non solum militarem virtutem ostendit, sed etiam pecunia eum in militibus retinendis adiuvit. Numerus VM ex coniectura scriptus est. — De *P. Bagienno* nisi eum legatum M. Antonii fuisse nihil constat; de *P. Ventidio* vid. ad I, 53. — *L. Antonius*, triumviri frater natu minimus, quo anno trib. pl. fuerit, ad I, 9 dictum est. In proelio Mutinensi castra fratris defendit, et cum ille in Galliam ulteriorem abiret, Culleone Lepidi legato fugato Alpes occupavit. A. 41 cos. bellum Perusinum movit, et a. 40 captus ab Octaviano in Hispaniam missus est, ubi paulo post interiit. — §. 5. *Brutum*] Dec. Brutum, qui M. Antonii persecutionem in se receperat.

Ep. 46. Cfr. ad I, 50; de *Lupo* ad I, 51.

Ep. 47 et 48. *C. Matius Calvena*, eques Romanus, cum Caesare in Gallia fuit (vid. I, 33 et *discessus* II, 47, 2). Quem cum sincero veroque animo amaret et ab illo prae omnibus diligeretur, numquam tamen ea gratia nisi ad conciliandam pacem atque miseros sublevandos usus est, neque unquam munus publicum petiit. Post Caesaris mortem cum audivisset, Ciceronem acerbe de se loqui, quod amici casum doleret, legem Iuliam de aere alieno (cfr. 47, 7. Vid. ad I, 77) suasisset, ludos quos Octavianus in patris honorem ediderat (*Caesaris victoriae* 48, 6), curasset, illi per C. Trebatium Testam (vid. ad I, 28), quam graviter id ferret, significaverat, cui Cic. epistola 47 respondit. Iuvat de ea re proferre Abekenii [1]) verba: 'Es ist erquicklich bei Scenen zu verweilen, die auf eine menschliche Weise das Gefühl berühren, und eine solche bietet sich zur gelegensten Zeit in einem Brief des C. Matius. Freilich erkaufen wir diesen Genuss nur durch eine traurige Bemer-

1) Cic. in seinen Briefen p. 372 sq.

kung, die sich uns beim Lesen des Ciceronischen Briefs, den jener beantwortet, aufdrängt, durch die Bemerkung, dass Männer, sonst gross und redlich, bei hartnäckigem Festhalten an einer Partei, für die sie sich entschieden, namentlich in Republiken, in den Fall kommen, menschliches Gefühl, Duldung und Milde zu verläugnen. — In solchen Fällen versagte Cicero sein grosses Talent, die Gewalt, mit der er die Sprache beherrschte, nicht. Aber wie gemacht, wie kalt erscheint uns sein Brief, wenn wir Matius Antwort lesen. Sie lässt uns Caesars Werth in dem gefälligsten Lichte erscheinen, und erquickt uns durch die reine menschliche Empfindung, die durchweg in ihr athmet.'

Ep. 47. §. 3. *Trebulano*] *Trebula* oppidum fuit et Campaniae et in Sabinis. Utrum intelligendum sit, incertum est. Pertinent haec omnia ad ea, quae praecesserunt Ciceronis cum Caesare colloquium (vid. ad II, 13, 1). — §. 4. *Brundisium*] In hac urbe Cic. post pugnam Pharsalicam aliquamdiu Caesaris reditum exspectavit (vid. ad II, 28, 3). — §. 5. φιλοσοφούμενα] Quos libros philosophos Cicero eo tempore scripserit ex Vita cognoscitur. — §. 8. *disputationes meae*] i. e. sententiae, quas in sermonibus exposui.

Ep. 48. §. 7. *auferendi*] Cfr. II, 25, 3.

Ep. 49—51. Vid. ad I, 61.

Ep. 49. §. 1. *sordidissimo periculo*] Quod ab infima plebe atque a servis imminebat bonis viris. *Manut.* — *Tabulae figuntur*] Cic. Phil. V, 4, 11: *Decreta falsa vendebat* [M. Antonius]; *regna, civitates, immunitates* [homines et populi stipendiarii et vectigales tributis liberantur. *Gronov.*] *in aes accepta pecunia iubebat incidi. Haec se ex commentariis Caesaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat, — restituebantur exules, quasi lege, sine lege,* tum 12: *Neque solum commentariis commenticiis chirographisque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, quum quae vendebat Antonius, ea se ex actis Caesaris agere diceret, sed senatus etiam consulta pecunia accepta falsa referebat: syngraphae obsignabantur; senatus consulta numquam facta ad aerarium deferebantur,* et 8, 22: *quorum* [locupletium] *ipsorum bona, quantacunque erant, statim suis comitibus compotoribusque descripsit.* — §. 2. *At enim decurrimus*] Cum XVI. Kal. Apr. senatus in aedem Telluris convocatus esset, ipse Cicero, ut quae Caesar egisset, rata haberentur, censuerat.

Ep. 50. Cum M. Antonius, qui qua ratione Cassii amicus dicatur quivis intelligit, cum Octaviano controversias haberet eique Caesaris veteranos deditissimos esse sentiret, ne omnem apud eos gratiam amitteret, sibi quamvis cum illo inimicitias suscepisset, tamen numquam cum percussoribus conventurum, ostendere cupiens, ea, quae Cic. scribit, fecit — §. 1. *molestus*

nobis non esset] Nam eum una interficiendum curassem. *Ernest.* — §. 2. *Cannutius*] *Tib. Cannutius*, trib. pl. illo anno gravissime in Antonium invectus erat, atque adeo eum templo ac Capitolio prohibuerat. Postea ab Octaviano interfectus est. — *turpissime ille quidem discessit*] Scilicet populus ab Octaviano effusis largitionibus conciliatus, eius contionem non laetus, sed indignabundus exaudivit, quare Antonius paulo post in Galliam cisalpinam profectus est. — *legato tuo*] Quis ille fuerit, ignoratur. Viaticum legatis ex aerario dari solebat.

Ep. 52. *P. Lentulus Spinther* (vid. ad II, 1, 23) postquam cum patre Pompeii castra secutus est, Caesaris veniam impetravit. Quamquam vero ad eum occidendum non coniuraverat, tamen percussoribus affinis fuit eorumque laudis particeps esse voluit. A. 44 extra ordinem pro quaestore cum C. Trebonio in Asiam missus est, in qua quid post illius mortem gesserit (vid. ad I, 37), ipse his litteris ad senatum scribit. Quamquam cum M. Bruto et C. Cassio bellum adversus triumviros gessit, tamen ab Octaviano veniam impetravit, nec vero postea inclaruit. — §. 1. Litterae in praescriptione significant: *Si valetis liberique vestri valent, bene est. Valeo.* V. C. = *vir clarissimus.* — §. 2. *Patiscus proquaestor*] Num idem fuerit, qui I, 7, 2 commemoratus est, cur dubitemus nulla videtur causa esse. Et veri simile est, Lentulum cum post Trebonii mortem ipse proconsulare imperium arripuisset, ei suum munus mandasse. — *M. Marcello* cet.] a. 51. — §. 4. *viros clarissimos*] Pompeium, L. Lentulum, P. Lentulum, illius patrem, quos Rhodii post pugnam Pharsalicam non receperant. — *nunc — parte*] Dicit Lentulus se nunc maximos gerere magistratus (proconsulare imperium), ut nemo ante eum gesserit (*nullo exemplo*, neque enim in urbe ullum antea magistratum gesserat), quibusque cum iure praefici non potuerit (*neque nostra ex parte*), tamen praesit, eoque magis se ab Rhodiis recipi debuisse. — §. 5. De *S. Mario* nihil constat, neque *C. Titium* alterum eorum, de quibus ad II, 20 dictum est, fuisse veri simile est. — *Sidam*] Vid. ad II, 8, 1. — §. 7. *Perga* sive *Perge* urbs Pamphyliae.

Ep. 53. Vid. ad I, 122. II, 43 et 78. — §. 2. *Cratippus* Mitylenaeus, Peripateticus, quem Cicero omnium, quos audivisset, philosophorum principem dixit. Cfr. II, 81. — §. 3. *personae eius*] Vix dubium videtur, quin M. Antonius intelligendus sit. — *Lucilio*] Vid. ad II, 31, 2. — *ad tuos sermones*] i. e. libros tuos, quos in sermone ac dialogo scribes. Trebonius volebat a Cicerone induci disputans super aliqua parte doctrinae. *Ern.*

Ep. 54 et 55. Vid. ad I, 66.

Ep. 54. §. 1. *Liberalia* festus dies, Libero patri sacer, a. d. XVI. Kal.

Apr. *Quinquatrus* solemnia in honorem Minervae, a. d. XIV. Kal. Apr., quae uno tantum die celebrabantur, quamquam nomen quinque dierum fuisse prodere videtur. — *Cornificium* plerique omnes non Q. filium, sed L. esse putant, qui quod in iudicio de absentibus Caesaris percussoribus habito M. Brutum accusavit, maximam iniit apud Octavianum gratiam, eique militans in classe multa fidei ac fortitudinis documenta edidit. Cos. a. 35. — *Minerva nostra*] Cicero antequam in exilium ivít, pridie Kal. Apr. a. 58, Minervae statuam in Capitolio consecravit, ut dea, dum ipse abesset, urbem tueretur. Eam statuam cum initio a. 43 ventus deiecisset, senatus illo die restituendam censuit. — §. 2. *Minotauri*] Sub imagine monstri ex humana et taurina figura commixti perstringit duos senatores, qui soli Cornificio provinciam abrogandam esse censuerant. De alio *Tauro* vix cogitari poterit, quam de *L. Statilio Tauro*, qui augur fuit. — *seque in urbem recepit*] Quia cum imperio se provinciam habere aiebat, ad urbem debebat esse. Ingressus urbem imperium deposuit. — §. 3. *de Sempronio*] Vid. ad I, 70, 4. — *ad tribules tuos Rhegium*] Rhegium oppidum Italiae ad fretum Siculum adversus Messanam situm, cuius incolas, cum civitate Romana donarentur, eidem tribui adscriptos esse apparet, cuius erant Cornificii. — §. 4. Locus est Ter. Andr. I, 2, 18. Versus tetrameter iambicus: *Nunc híc dies aliám vitam adfert, álios mores póstulat.* — Quoniam fuerunt, qui hanc epistolam ex duabus diversis temporibus scriptis conglutinatam censerent, hanc quaestionem tironibus proponimus, ut quid statuendum videatur, ipsi inveniant.

Ep. 55 scriptam esse, cum Antonius sese cum Lepido coniunxisset, ex rebus commemoratis apparet. — §. 3. *Chaerippus*] Vid. ad I, 70, 4. — §. 5. *De Attio Dionysio* vid. ad I, 71. — De *Tratorio* nihil scimus et ne de nomine quidem constat, cum nonnulli libri *Stratorio* exhibeant. — *P. Lucceius* quis fuerit ignoratur. Commendatus erat Ciceroni ab Cornificio, quocum in Africam profectus videtur fuisse. Causa eius, quantum ex h. l. coniici licet, talis fuit. Habebat de bonis litem. Convenerat inter ipsum et adversarium, ut bona illa auctione venderentur, quod negotium magistris iuratis curandum mandarunt. Cum iam interea P. Lucceius, ut dies constitutus auctionis differretur, optaret, per Ciceronem cum illis magistris frustra egit. — *conpromisso*] *Conpromissum* cum proprie sit pactio, in qua utraque litigantium pars se arbitri sumpti sententia staturam, ni fecerit, certam pecuniam amissuram promittat, tum ad omne id significandum transfertur, de quo inter partes duas convenit. *Ernest. Clav. Cic.* — §. 7. Venuleium, Latinum, Horatium C. Calvisii legatos fuisse, qui illius nomine provinciam administrare vellent, certum videtur, nec tamen praeterea quidquam de illis hominibus constat.

Ep. 56. Vid. ad I, 75. Cicero, cum iter in provinciam Ciliciam faceret, Athenas adierat, sed ibi Memmium non invenerat, quod is pridie Mitylenas profectus erat. Creditur ille hoc ideo fecisse, cum Ciceroni, quod ab eo defensio sua aut non suscepta aut id quod ex II, 63, 2 veri similius videtur, minus diligenter gesta esset, succenseret. — *iniuria*] Quod iniusto iudicio condemnatus esset. Ad Memmii gratiam hoc dicit. Aliter enim eum sentire cognoscitur ex alio loco. *Manut.* — §. 2. *Patron*, sectae Epicureorum princeps, quae de praemiis et commodis suis consecutus sit, ignoratur. Phaedro, quem a. 88 Cicero audiverat, successit. *Philo* Larissaeus, academiae princeps, a nonnullis quartae Academiae auctor dictus, cum Sulla Athenas expugnasset, a. 86 profugus Romam venit, ubi Cicero se ei totum tradidit. — §. 3. Epicurus suos hortos, in quibus habitare ac docere solitus erat, amico suo Metrodoro moriens testamento reliquerat [§. 4: *testamentorum ius*, *Epicuri auctoritatem*] eo iure, ut post eius obitum ad alios Epicureae sectae principes possessio perveniret. *Manut.* Aedes, quae angustae neque ornatae fuerant, tum collapsas fuisse, ex Ciceronis verbis *nescio quid illud Epicuri parietinarum* apparet. Locum, in quo eae aedes erant, decreto Areopagitarum — quorum postquam Sulla urbem expugnavit, summa erat in re publica potentia — acceperat Memmius, in quo aedificia exstrueret, quam ob causam parietinas illas evertere voluit. — §. 4. *gentem illam*] Epicureos. — *Honorem, officium*] Sese memoriae Epicuri id debere in eoque suum honorem versari. — *Phaedri obtestationem*] Obtestatus erat Phaedrus, cum viveret, ne hortos Epicuri negligeret neve occupari a quoquam sineret. *Manut.* — §. 5. *non quo sit ex istis*] Consulto ambiguis verbis usus est. Significare enim volebat Atticum etiamsi Epicuri decreta sequeretur, multo tamen Epicureis eruditiorem esse. *Schütz.*

Ep. 57 et 58. Cfr. ad I, 76.

Ep. 57. *Volaterrae* fuit oppidum Etruriae. Cum Sulla agros militibus assignasset, casu factum est, ut ei parceretur (cfr. II, 94, 4) [1]) et senatus postea civitatis Romanae ei ius decreverat. Cum a. 63 P. Servilius Rullus trib. pl. (annitentibus scil. aliis collegis, quare Cic. plurali utitur) legem agrariam tulisset, qua agri Volaterranorum ad divisionem destinati erant, Cicero consul, ne ea lex perferretur, obstiterat [2]). Nec lege Iulia agraria (vid. ad I, 137) illi tacti erant.

Ep. 58. *P. Cuspius*, eques Romanus, praefuerat societati publicanorum,

1) Drum. II p. 480 sq.
2) Drum. V p. 431 sq.

qui Africae vectigalia exigebant. De *L. Iulio* nihil constat. — §. 1. *paludatum*] Magistratus, qui cum imperio in provincias ibant, paludamento vestiti erant. — §. 2. *notam*] Inter Ciceronem et Valerium in Africam proficiscentem convenerat, ut quibus litteris ei Cicero aliquem vere atque ex intimo animi sui sensu commendaret, signum quoddam apponeret, ut graves commendationes a levioribus distinguerentur. *Manut.* — §. 4. *vellem expertus essem*] Scilicet Cicero neque post praeturam neque post consulatum provinciam adierat.

Ep. 59. De *Cluvio* praeter ea, quae ad I, 76 dicta sunt, nihil constat. De *Atellano* municipio vid. ad I, 26, 2. Similis causa fuit Arpinatium I, 78. — §. 2. *homines, quos nolo*] Aperte Caesarianos quosdam. — §. 4. *Regienses*] Municipes Regii Lepidi. Vid. ad I, 61.

Ep. 60. *Crassipes*, Ciceronis gener, quo anno in Bithynia quaestor fuerit, non constat, sed aut ante matrimonium initum aut post divortium factum fuisse, ex hac ipsa epistola satis certum videtur [1]), neque omni veri specie caret, eadem in causa scriptam esse ep. II, 68. — De *P. Rupilio* et *Cn. Pupio* nisi quod ex h. ep. colligitur, nihil notum est. — Societas publicanorum, quae Bithyniae vectigalia conduxerat, quod ad eam coierant principes publicanorum (*constat enim ex ceteris societatibus*), honestissimi et locupletissimi cives (*ipso hominum genere*), reliquas omnes partes civitatis dignitate praeibat (*ordine — maxima pars est civitatis*).

Ep. 61. Vid. ad I, 78. Quem Cicero Bruto commendat, M. Terentium Varronem illum fuisse, de quo ad I, 36 dictum, vix quisquam contendat. Neque enim, quae hac epistola continentur, in illum cadunt, neque credibile est, virum septuagenarium, quique legatus Pompeii provinciae et exercitui praefuisset, quaestoris munus suscepturum fuisse. Ne filium eius putemus, illud obstat, quod patris nulla mentio facta est. Rectius de *M. Terentio Varrone*, cognominato *Gibba* quidam [2]) cogitarunt. — *liberorum necessitudini*] Vid. ad II, 35. — §. 2. *in utrisque subselliis*] Sensus est: iudicem et patronum egit, quod etiam sequentia indicant. Nam *fides* est patroni, *fama* iudicis integri ac iusti. *Ernest.*

Ep. 62 — 65. Vid. ad I, 13.

Ep. 62 pertinere ad negotia, quae Atticus in Epiro habebat, apparet. — §. 1. *te, qui — detulisse*] Anacolutham constructionem tirones ipsi expedire studeant.

---

1) Drum. VI p. 698.
2) Drum. VI p. 98 et 284.

Ep. 63. *Lyso* iam I, 124 commemoratus. Cum Pompeii castra secutus esset, ab Caesare veniam impetravit (§. 1 extr.). — §. 2. De *C. Memmio Gemello* vid. ad I, 75 et II, 56.

Ep. 64. De *L. Mescinio Rufo* vid. ad I, 124. Cum frater eius M. Mindius nominetur, apparet eum ex Mescinia in Mindiam gentem adoptatum fuisse.

Ep. 65. §. 1. *de eadem re alio modo*] Formula, qua iuris consulti utebantur, cum legis praeceptum aliis verbis exprimebant. — §. 2. *C. Avianius Hammonius*] Vid. I, 85.

Ep. 66. Vid. ad I, 41. *C. Ateius Capito* vix dubium est, quin fuerit a. 55 trib. pl., quo in magistratu Crasso ne in provinciam Syriam ad bellum Parthicum proficisceretur, obstitit atque adeo ex urbe exeunti diras imprecatus est [1]), unde Caesaris partibus eum favisse, id quod affirmat Cic., veri simile est. De *T. Antistio* quae constant, omnia ex hac epistola colliguntur. *A. Plautius* (sive *Plotius*) a. 54 cum Cn. Plancio aedilis curulis fuit, a. 51 praetor urbanus, post quem magistratum provinciam Bithyniam obtinuit. — §. 4. *ex parte dimidia et tertia*] $= \frac{1}{2} + \frac{1}{3} = \frac{5}{6}$, unde ad reliquos heredes pervenit sextans ($= \frac{1}{6}$).

Ep. 67. Vid. ad I, 97 et 98. Cicero quamquam ita graecae linguae peritus erat, ut et cum Graecis loqui et omnia decreta, litteras, libros graeco sermone scribere posset, tamen quod dignitas proconsulis id poscere videbatur, *M. Marcilium* interpretem secum in Ciliciam duxit. Quae causa eius filii fuerit, alibi traditum non est.

Ep. 68. Cfr. I, 99 et II, 60. De *P. Terentio Hispone* nihil constat, nisi eum in publicanorum negotiis multum versatum esse. — *in scriptura*] Vectigal e pascuis proprie scriptura dicitur propterea, quod qui in pascuis publicis pascere vellent, nomina sua ad publicanos deferebant. Publicanorum autem societates, quae pascua redemerant [§. 2: *socii scripturae*], eius negotii curam uni sociorum vel alicui deferebant, qui dicebatur *magister scripturae.* Huius vicarius dicebatur *pro magistro operas in scriptura dare.* Schütz. — *pactiones*] Publicanorum societates saepe cum civitatibus provinciarum certam pecuniam paciscebantur, quam solverent pro vectigalibus, ut deinde ipsae ea a civibus suis exigerent. Schütz. — *Ephesi*] Cum Cicero in provinciam iter faciens Ephesum venisset, ad eum undique qui aliquid conficere vellent, confluxerunt. Ipse ad Att.: *Decumani, ac si venissem cum imperio, Graeci quasi Ephesio praetori se alacres obtulerunt.* Tamen apud Ephesios ipse de

1) Drum. IV p. 95 sq.

pactione illa nihil consecutus est. — §. 2. *in mea fide est*] Societas illa Ciceronem sibi patronum delegerat.

Ep. 69. Vid. ad I, 46 (cfr. 101. 102. 103) et ad II, 23 et 24. — §. 2. *collegae tui*] Caesaris, quocum P. Servilius a. 48 consulatum gesserat.

Ep. 70. De Ciceronis uxore *Terentia* ad I, 107 dictum. Scripta est ep. postquam ille cum filio navem conscendit, ut in Graeciam ad Pompeium se conferret, quod quo die factum sit, non satis constat, cum alii libri III., alii VII. Id. exhibeant [1]). Tum curis atque sollicitudinibus exagitatus, non solum suos, qui ad eum in Cumanum venerant, vexavit, sed etiam corpore laboravit [2]), quo malo bile eiecta sanatus est. Verba *id est Apollini et Aesculapio* cur pro insulso additamento habenda sint, tirones ipsi invenient.

Ep. 71. Praescriptae litterae significant: *Si vos valetis, bene* [est], *ego exercitusque valemus.* — §. 1. *facultate et copia*] Vid. ad I, 10; cfr. II, 7, 1. 72, 2. — *per Lycaoniam et per Isauros et per Cappadociam*] Haec si recte scripta sunt, Cicero ab Iconio, quod oppidum est Lycaoniae, primum meridiem et orientem versus ad Isauros, deinde ad septentriones in Cappadociam iter fecit, ubi ad *Cybistra* (vid. II, 72, 4) castra posuit. — §. 2. *Artuasdes* (sive *Artavasdes*), filius Tigranis, quem L. Lucullus bello Mithridatico devicerat, Cn. Pompeius in regnum restituerat, a. 54 Crassum adversus Parthos bellum gerentem adiuvit, sed cum ille devictus atque occisus esset, pacem cum Orode, rege Parthorum, fecit suamque sororem illius filio Pacoro (I, 17, 2) uxorem dedit. Quare tum suspicio fuit, eum cum Parthis clam societatem iunxisse [3]) et in Cappadociam impetum esse facturum (I, 118, 1). — *Deiotarum*] Vid. ad I, 117. — §. 4. *Ariobarzanem Euseben et Philorhomaeum*]. Ariobarzanes (II. Philopator), Cappadociae rex, ab Mithridate et Tigrane regno expulsus, post pugnam ad Nicopolim a. 66 factam in regnum restitutus est et accepit Gordyenen et Sophenen [4]), sed regnum praesente Pompeio filio concessit ei, de quo h. l. dicitur. Non ita multo post per insidias interfectus videtur, id quod ex verbis §. 5 *casum illum interitus paterni* colligendum est. Sed cum pro regno ab Romanis maximae pecuniae flagitatae essent, grande aes alienum conflaverat, quo oppressus filius subditos tam intolerabilibus exactionibus vexavit, ut multi eum regno expellere eiusque fratrem Ariarathen in eius locum evehere vellent (vid. II, 72, 6). Cum iam Romae ii, quibus magnas pecunias debebat, atque inprimis Cn. Pompeius et M. Brutus, Caesaris percussor,

1) Drum. VI p. 230.
2) Drum. VI p. 413.
3) Drum. IV p. 100 et 109.
4) Drum. IV p. 470.

ne si regno deiectus esset, omnia sua amitterent, timerent, auctore M. Catone, Bruti avunculo, senatus decreverat illud, de quo Cic. h. l. scribit[1]).

Ep. 72—74. Vid. ad I, 118.

Ep. 72. §. 2. *biduum — Philomelii*] De *Laodicea* vid. ad I, 96. *Apamea*, cognomine Cibotus, ab Antiocho, qui Soter cognominatus est, condita in vicinia Celaenarum veterum ad fluvios Maeandrum et Marsyam. *Synnada*, oppidum Phrygiae, haud ita longe ab Caystri planitie, ubi hodie Afian Karahissar. Inter hoc oppidum et Laodiceam situm est *Philomelium*. Videmus igitur, quam multae amplaeque regiones cum provincia Cilicia coniunctae fuerint. Ceterum cum Cicero in alia ep. Apameae se quinque, Synnadis tres, Philomelii quinque dies commoratum esse scribat, memoria lapsus videtur. — *conventus*] Magistratus, qui provinciis praeerant, edicere solebant, quibus diebus ad iudicia exercenda in singulis civitatibus adfuturi essent, ut qui controversias haberent, eo convenirent. Inde conventus dicebantur 1) illa iudicia eorumque dies, 2) hominum multitudines, quae ad ea conveniebant, 3) urbes, in quas, 4) regiones, ex quibus eo convenire solebant. — *tributis*] Tributa a magistratibus pro rerum conditione et necessitate provincialibus imponebantur. — *usuris*] Quantas usuras Romani negotiatores sumpserint, illud exemplum ostendit, quod Cicero in alia ep. commemorat, Scaptium quaternas centesimas in singulos menses postulasse. — *falso aere alieno*] Haud raro debitores cogebantur in syngraphis maiorem pecuniam se debere scribere, quam acceperant. — *quinque*] II, 8, 5 *tres* tantum commemoraverat (vid. ad I, 10). Utrum igitur rem coram Catone auxerit, an quinque defecerint atque inter eas tres difficillimae fuerint, nunc quidem diiudicari vix poterit. — De *M. Anneio* vid. ad I, 97. — §. 3. *evocatorum*] Vid. ad II, 8, 5. — *a rege Commageno*] Vid. ad I, 117. — §. 5. *Deiotarus*] Vid. ad I, 117. — §. 6. *Metras et Athenaeus*, Romanorum regis creditorum (vid. ad II, 71, 4) familiares eamque ob causam Athenaidis, matris Ariobarzanis[2]), impulsu in exilium pulsi videntur fuisse. — *Sacerdos*] In Ponto *Comana*, ut ait scriptor b. Alex. c. 66, *vetustissimum et sanctissimum Bellonae templum*[3]), *quod tanta religione colitur, ut sacerdos deae eius maiestate, imperio et potentia secundus ab rege consensu gentis illius habeatur*. Id sacerdotium, aucta regione templi sexaginta stadiis, Cn. Pompeius a. 63 tradiderat Archelao, filio eius, qui Mithridatis Magni exer-

1) Drum. VI p. 129 sq.

2) Cfr. Orell. Onom. s. v. *Athenais*.

3) Confudit scriptor Cappadocica Comana cum Ponticis. Drum. III p. 554, 81.

citibus praefuerat[1]). Qui Berenices, Ptolemaei Auletae filiae maritus, cum Aegyptum occupasset et in proelio adversus A. Gabinium et socerum occisus esset[2]), successit ei filius, idem Archelaus nominatus[3]). Qui tum, ut ex hac ep. videtur apparere, ab iis, qui Ariobarzanem regem expellere studebant, arcessitus neque ita facile infecta re discessurus fuit. — §. 7. *Epiphanea* oppidum in Cilicia campestri ad montem Amanum. — De *Bibulo* vid. ad I, 68. Cfr. I, 117. — §. 8. *C. Pomptinius*, in bello Spartacico Crassi legatus, a. 63 praetor cum L. Valerio Flacco collega Allobrogum comitatus in ponte Mulvio deprehendit (Sal. Cat. 45). Provinciam Allobrogum terram nactus, eam gentem ita devicit, ut supplicatio decerneretur, at cum triumphare vellet, obnitentibus M. Catone aliisque in a. 54 dilatus est (vid. II, 88, 6). Legationem a Cicerone sibi oblatam ea conditione accepit, ut post annum dimitteretur. Quare ante Ciceronem in Italiam rediit atque adeo urbem intravit, quo ipse indicavit sese triumphum imperatoris sui non sperare, neque res ab eo gestas tanto honore dignas iudicare. — De *M. Anneio* vid. supra §. 2. — *L. Tulbeius*] Nomen eius aliis locis *Tullius* scribitur; quod si verum est, tamen minime propterea cum Cicerone cognatus fuisse putandus est. Q. Titinio et Attico intercedentibus legationem ab Cicerone accepit, sed minus continentem se gessit, quam ille speraverat. — De situ *Eranae*, *Sepyrae*, *Commoris* nihil notum est, nec tamen locus obscurus[4]). — §. 9. *Aras Alexandri*] In campo ad Issum oppidum, ubi Darium Codomannum devicerat, Alexander Magnus tres aras Iovi, Minervae, Herculi consecravit. — §. 10. *Eleutherocilicum*] Qui in Amano habitabant Cilices, numquam neque Ciliciae neque Persarum regibus se subiecerant. Eorum caput Pindenissus fuit. — *fugitivos*] Servos, qui dominis aufugerant. Ceterum de hoc loco Drumannus[5]): 'In seinen Bemerkungen über den Angriff erkennt man weniger Uebertreibung, als das Erstaunen, mit welchem er zum ersten Male Zeuge einer Belagerung war; er beschreibt ausführlich, was in dem Berichte eines Kriegskundigen als das Gewöhnliche nicht erwähnt sein würde.' Quaerendum igitur erit, annon debuerit potius Cicero singula commemorare. — De *Tibaranis* omnia per se plana sunt. — §. 11. M. Catone decernente Cicero post oppressam coniurationem Catilinariam pater patriae appellatus eique supplicatio decreta est (cfr. in Pis. c. 3: *Mihi togato senatus non ut multis bene gestae, sed ut nemini*

1) Drum. IV p. 470.
2) Drum. III p. 51.
3) Drum. III p. 559, 13.
4) *Repugnantibus hostibus* de coniectura Orellii scriptum est.
5) VI p. 133.

conservatae rei publicae singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit). Clarissimus atque optimus vir non dubium est, quin sit *P. Cornelius Lentulus Spinther* (vid. ad I, 1), cui triumphus diu negatus est, at Cato sese propter fractam P. Clodii impudentiam ac Ciceronis restitutionem supplicationem decreturum fuisse dixerat. — §. 12. *si per me licuisset*] Si armis contra P. Clodium inimicum meum decertare voluissem. *Manut.* (Vid. II, 1, 13.) — *in senatu defendenda*] Inter Milonis patronos [Q. Asconius] Pedianus Catonem nominat eumque ait studuisse in petitione consulatus Miloni, et reo adfuisse nec dissimulasse bene actum cum re publica morte P. Clodii. *Manut.* — §. 13. *gratulationis*] i. e. supplicationis. Scilicet diis immortalibus ob res prosperas gratulatio fiebat. — *provinciam*] Vid. ad II, 17 et 18. Spem triumphi habere potuit, si Salassos aliasque inalpinas gentes vicisset. — *sacerdotium*] auguratum. Vid. Vit. a. 53. — §. 15. Qua ratione Cyprus *clientela* Catonis appelletur, ex iis, quae ad I, 118 dicta sunt, intelligitur; de Cappadocia vid. ad II, 71, 6 et supra §. 6. — §. 16. *ex meis litteris*] ad senatum missis.

Ep. 74. §. 1. *Cn. Naevius*, poëta tragicus, floruit circ. a. 235. Versus est ex eius Hectore proficiscente, tetrameter trochaicus catalecticus:

Laétus sum laudári me abs te, páter, a laudató viro[1]). —

quem ego currum aut quam lauream] Quem triumphum. Nam et currus et laurea corona sunt instrumenta triumphantium. *Manut.* — *ea tua oratio*] Qua Cato in senatu supplicationem decernendam censuerat. — §. 2. *scribendo adfuisti*] Cum senatus consulta perscriberentur, solebant ii, qui potissimum sententiam dixerant aut ei gravissime assensi erant, adesse, eorumque nomina praescribebantur. Quare qui ei, cui honor decernebatur, voluntatem suam ostendere volebant, ut sua nomina consulto praescriberentur, curabant (vid. not. ad II, 31, 4).

Ep. 75. Vid. ad I, 15. — §. 1. *tuo facto*] Quod opera, gratia, studio tuo factum sit, ut consul crearetur C. Marcellus patruelis frater tuus. *Manut.* — §. 2. *ne quid accedat*] Aut si nemo succedat, saltem discedere mihi liceat, eo tempore decurso, quod tu mihi et senatus consulto et lege finisti. Quod ita contigit. Nemine enim succedente Caelium quaestorem suum Cicero decedens provinciae praeposuit. *Manut.*

Ep. 76. *L. Aemilius Paullus*, M. Lepidi triumviri frater natu maior, a. 63 Catilinam lege Plautia de vi interrogavit (Sal. Cat. 31). A. 60 et 59 quaestor fuit in Macedonia (II, 100, 3), unde cum redisset, in senatu ad Cice-

---

1) Ribbeck l. c. p. 7.

ronem restituendum annisus est (§. 2). A. 55 aedilis curulis splendidissima aedificia exstruenda suscepit, maxime basilicam Aemiliam. A. 53 praetor, in annum 50 consul creatus est (I, 121), maxima optimatium spe, fore ut vehementissime Caesarem impugnaret, quam spem, cum ab illo grandem pecuniam ad perficienda aedificia accepisset, fefellit. Nihil enim contra illum egit. Bello civili exorto quievit, sed post Caesaris mortem rursus pro populi libertate et senatus auctoritate dixit. Quare a. 43 inter proscriptos relatus, a militibus servatus ad M. Brutum profugit. Quamquam ab Octaviano veniam redeundi impetravit, tamen Romam non rediit. — §. 3. *gratulatione*] Vid. ad II, 72, 13.

Ep. 77. Vid. ad I, 61. — §. 2. *Asia — Achaia*] Cum Caesar Pompeianis permultis, qui in eas regiones fugerant, ignovisset. De bello Alexandrino et de Pharnace, quoniam ex libris historicis satis accurate omnia nosci possunt, nihil dicam. — §. 4. *Luceria* colonia Romana in Apulia, h. *Lucera.* Videtur autem Cassius, antequam ipse Pompeium in Graeciam secutus est, Ciceroni ut in Italia remaneret, suasisse.

Ep. 78. *C. Trebonius* (vid. ad I, 122. II, 43. 53) librum composuerat de Ciceronis facete dictis, quorum causas ipse tam venuste enarraverat, ut Cic. *risum consumi*, *antequam ad ipsum veniretur*, scriberet. — §. 4. *Calvo*] C. Licinius Calvus, de quo Cic. Brut. 82, 283: *Sed ad Calvum — is enim nobis erat propositus — revertamur: qui orator fuit quum litteris eruditior quam Curio tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitius adferebat genus: quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se atque ipse sese observans metuensque ne vitiosum colligeret etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata doctis et attente audientibus erat illustris: a multitudine autem et foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.*

Ep. 79—82. Vid. ad I, 123.

Ep. 79. §. 2. *Ψῦχος — πολεμιώτατον*] Versus senarius ex deperdita Euripidis fabula.

Ep. 80. §. 2. *honorum suorum*] i. e. quos senatus propter res in Gallia gestas ei decreverat, supplicationes, laudationes, alia. Cfr. II, 1, 14. — §. 3. Gallia ulterior obtigerat *L. Domitio Ahenobarbo*, cos. a. 54, qui postea Corfinii obsessus, in Caesaris fidem se dedit (vid. ad II, 86, 3), citerior *Q. Considio Noniano* [ex gente Nonia in Considiam adoptato], homini praetorio. — *trinum nundinum*] Lex ad populum ferenda promulgabatur prius, ut per trium nundinarum spatium populo pateret, quo posset lege satis considerata, quid sentiret, suffragiis ostendere. Eadem in magistratibus creandis ratio fuit, promulgatis per tres nundinas eorum nominibus, qui petebant. Ser-

vari igitur se velle consuetudinem veterem in petendo, modo Pompeius iret in Hispaniam, Caesar ostendebat. *Manut.* — *Romae*] Pompeius, consules, plerique senatores Roma relicta in Campaniam Teanum Sidicinum se contulerant. — §. 4. *praeter Transpadanos*] Transpadani postquam a. 89 lege Pompeia (Cn. Pompeii Strabonis cos.) ius Latii acceperunt, nihil ardentius exoptabant, quam civitatem Romanam. Caesar cum omnia consiliorum suorum persequendorum subsidia circumspiceret, iam quaestor illis eius nanciscendae spem fecerat eamque in omnibus, quos deinde gessit, magistratibus auxerat nec promissi postea oblitus est. — *T. Labienus* cum legatus Caesaris in Gallia maximas res gessisset, ab illo Galliae togatae praefectus (B. G. VIII, 52) cum optimatibus transegit atque ad partes Pompeii transiit. — §. 5. *a Formiis*] Vid. I, 115. — *Dolabella*] Vid. ad I, 37. — §. 6. *A. Varroni*] Vid. ad I, 86. — *M. Volusius*] Idem videtur fuisse, de quo Valerius Maximus VII, 3, 8 hoc narravit: *M. Volusius aedilis plebis proscriptus* [ab triumviris a. 43], *assumpto Isiaci habitu per itinera viasque publicas stipem petens, quisnam re vera esset, occurrentes dignoscere passus non est eoque fallaciae genere tectus in M. Bruti castra pervenit.*

Ep. 81. *M. Tullius Cicero* filius (vid. ad I, 132), postquam in exercitu Cn. Pompeii alae equitum non sine laude praefuit, Caesaris auspiciis in Hispania stipendia merere voluit, sed patre iubente Athenas concessit, ubi optimarum litterarum studiis operam navaret. At voluptati se dedit ac maxime vino ad ebriositatem indulsit. Qua re cum pater gravissime doleret, eius monitis filius honestissimus ita obsecutus est, ut mox optima quaeque de eo exaudirentur (vid. II, 53). — §. 3. *Cratippo*] Vid. ad II, 53. — §. 4. De *Bruttio* nisi quod ex hac epistola colligitur, nihil memoriae traditum est. — *Cassium* nonnulli putant fuisse Cassium Parmensem poëtam. — *Epicrates* ceterum ignotus, *Leonidan* autem scimus ex aliis epistolis Ciceronis filii vitae et studiorum magistrum fuisse ac saepe de eo patri scripsisse. — §. 6. *Gorgiam*, rhetorem Atheniensem, qui nonnullos libros edidisse dicitur, statim dimitti iusserat pater, cum ab eo filium ad compotationes pellici audivisset. — §. 7. *hoc loco*] i. e. in extremis litteris. — *mensa secunda*] Vid. ad II, 32, 8. — *me tibi defuisse*] Non potuisse pecuniam dare ad praedium emendum, quo et pertinet mox *sublevaturus sim*. *Ern.* — §. 8. *Antherus* M. filii servus, cui has litteras perferendas videtur tradidisse.

Ep. 82 quo tempore scripta sit non satis constat.

Ep. 83—89. Vid. ad I, 131.

Ep. 83. §. 1. *a praetoribus*] Qui ipsi provinciae regendae studio tenebantur ideoque, ut Q. Ciceroni succederetur, contendebant. *Schütz.* —

§. 2. *Quod ego — expeto*] Postea Paconium et item Tuscenium quendam nominat, qui quum acerbius a Quinto tractati essent [ne miseros provinciales, qui sunt *socii*, nimis vexarent ac diriperent, videtur obstitisse], non tantum in provincia contumeliose de eo locuti erant, verum etiam Romam ad senatum questum venerant. Quum igitur Marcus animadvertisset, aliquid ex ea re offensionis contractum esse operam dederat, ut primo anno alter adderetur, quo posset Quintus conceptam ex nimia severitate maculam eluere et iucundissimam sui nominis memoriam in provincia relinquere. *Hotomann.* — §. 6. *summa necessitudine attingunt*] Non solum quia publicani equites erant et ex equestri familia natus erat Cicero, sed etiam quia ordinem equestrem semper defenderat et amaverat. *Manut.* Cfr. II, 68, 2 ibiq. not. — §. 9. *non adventu commoveri*] Cfr. Cic. d. imp. Cn. Pomp. 5, 13: *eiusmodi homines in provinciam cum imperio mittimus, ut etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant.* — §. 10. *praestare*] Verbum est iuris. *Praestare aliquem* est praedem esse pro aliquo et periculum, quod ex eo timetur, in se recipere. *Hotom.* — *Tubero*] L. Aelius Tubero, cum Cicerone una domi eruditus, postea eius affinis, iisdem studiis semper deditus, pater eius, qui Q. Ligarium accusavit (vid. ad I, 24). — *Allienus*] Vid. ad I, 106 et II, 65. — *de Gratidio*] De hoc homine nihil constat, nisi eum cum Ciceronibus cognatum fuisse; nam Gratidia horum avia fuit. — §. 11. *quaestorem*] Quis fuerit ignoratur. — §. 12. *ex cohorte praetoris*] Cum *cohors* proprie in re militari dicatur, translatum vero sit ad comitatus magistratuum, qui provinciis praeerant, scribas, apparitores, medicos, alios comites, cur Cicero *quasi* adiecerit, perspicies. — §. 13. *sit anulus — testis tuae*] Sensus est: anulum tuum, quo litteras et edicta signas, non tamquam aliud cuiusque generis instrumentum aut utensile aliorum fidei crede, qui eo abuti possint, sed eum ita diligenter custodi, ut te ipsum, adeo ut signum hoc anulo expressum certissime te ipsum tuamque voluntatem repraesentet. *Schütz.* — *accensus*] Vid. ad II, 9, 4. — *fasces*] Propraetores in provinciis sex lictores habebant, qui fasces ipsis cum securibus praeferebant. In urbe secures remotae erant. — §. 14. De *L. Cassio* nihil constat, nisi Q. Ciceronem in aliis quoque negotiis eius opera usum esse. De *Chaerippo* vid. ad I, 70, 4. *Labeo* prorsus ignotus est. — §. 15. *In provincia ipsa*] Transitur ab iis, quos Roma Q. secum abduxerat, ad eos, quos in provincia invenit. — *provinciales*] Cives Romani, qui negotiorum causa in provincia degebant. — *iis rebus — non possumus*] urbe et iis, quae praebet, gaudiis ac commodis. — *temporis*] i. e. muneris, quo ad tempus fungeris, quod simulac praeterierit, amicitia nulla erit. — § 17. *Appia via* (vid. ad II, 11, 5)

ab urbe Roma Capuam ducebat. *Tralles* urbs Lydiae; de *Formiis* vid. ad I, 115. Melius de h. l. iudicabunt tirones, si eorum meminerint, quae ad I, 137, 4 dicta sunt. — §. 19. *tam corruptrice provincia*] Asiam maxime voluptariam habitam esse testatur Salustius Cat. 11, 5. — *Paconius* quis fuerit, nescimus, nisi forte eum M. Paconii equitis Romani (Cic. pr. Mil. 27, 74) libertum esse putas. — *Mysi aut Phrygis*] Cfr. Cic. pr. Flacc. 27, 65: *Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum igitur nostrum est, an vestrum hoc proverbium Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid? de tota Caria nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Graeco sermone tam tritum atque celebratum est, quam si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur?* — *Tuscenii*] Eum ex alia epistola scimus Romae questum esse, quod a Q. Cicerone in se severius animadversum esset, nec mitigari potuisse. Idem in Paconium cadere, ex h. l. colligendum est. — §. 20. *scientiae praesertim provincialis ratio*] i. e. scientiae ratio, quae in provincia, ubi ius simplicius minusque obscurum est, sufficiat. — §. 21. *lenitas in decernendo — diligentia*] Lenitatem in decernendo ostendit praetor, cum non aspere in litigantes invehitur, nec postquam decrevit, statim illos summoveri iubet per lictorem aut tacere per accensum, sed benigne, quae contra dicunt, audit ac diligenter causis, cur sic decernendum censuerit, exponendis illorumque refutandis (i. e. *disputando*) illis persuadet, ut iustum esse decretum intelligant (i. e. *satisfacit*). — §. 21. *C. Octavius*, pater Augusti, homo novus, a. 61 primus praetor renuntiatus, summa aequitate ius dixit, nec minus in provincia Macedonia, in quam pro praetore missus est, iustitiae laude floruit. Nec minorem in re militari gloriam adeptus est, cum Bessios devicisset. Propter quae merita simul et C. Caesaris affinitatem cum summa quaeque sperare posset, a. 58 Nolae subita morte abreptus est. — *primus lictor*] Qui primum inter lictores locum obtinebat, ultimus ante magistratum incedebat (unde *proximus lictor* dictus est), eiusque potissimum opera ad exsequenda negotia ille uti solebat. — *Sullani homines*] Qui ab Sullae partibus steterant, etiam ab iis, qui proscripti non erant, multa abripuerant. — §. 22. *adrogantia — licentia*] Haec omnia sunt litigantium et ius suum apud tribunal praetoris persequentium. Hi nempe *arrogantiam* ostendunt iniquis a praetoribus postulandis, *libertatem* provocando, *licentiam* multis adversus ius et fas audendis. *Schütz.* — §. 23. De Xenophontis Cyropaedia dici quis ignorat? *Africanum* intelligas minorem. — §. 25. *calumniam*] Fuerant enim quidam praetores in provinciis usque eo avaritia perditi, ut accusatores locupletum ipsi compararent atque instruerent, quo maximos ex eorum con-

demnatione quaestus facerent. Qualis Verres fuit. *Manut.* — §. 26. *vectigali aedilicio*] Aediles curules ad ludos, quos Romae edere debebant, ab provinciis solebant pecunias, statuas, signa, tabulas pictas, vasa, bestias, alia exigere, aut volentibus atque adiuvantibus praetoribus, aut non impedientibus. — *lex*] de repetundis. — §. 29. *Plato*] de rep. p. 476 C: *ἐὰν μὴ ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ, δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἑκάτερον αἱ πολλαὶ φύσεις ἐξ ἀνάγκης ἀποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει.* — §. 31. *si temporis causa*] Vid. ad §. 15. — *cum imperio*] Ne de militari cogites; nullum enim exercitum Q. habebat. — *tuas virtutes consecratas*] Asiani statuas Quinto posuerant aut fana fecerant, cum huiusmodi inscriptionibus: Pietati Q. Ciceronis vel Clementiae Quinti Ciceronis. *Schütz.* — §. 32. *ordinem — coniunctum*] M. Cicero consul equites ad defendendam ab coniuratione Catilinaria rem publicam incitaverat, ac cum ostendisset, quantum locupletibus omnibus ab optimatium adversariis periculi immineret, ut horum partibus se adiungerent, effecerat. — §. 33. *portoriis Italiae tollendis*] Portoria vectigalia sunt, quae in portu pro importandis et exportandis mercibus solvebantur. Ea in Italia lege perlata sustulit Q. Caecilius Metellus Nepos praetor (ad II, 17), Caesaris voluntate, qui sic et ab Italicis gratiam iniri et equites ab senatu disiunctum iri perspexerat. — *publicis male redemptis*] *Publica* dicebantur, quae eadem et vectigalia. Ea censores publicanis constituta auctione vendebant, qui saepe cupiditate adducti nimio licitabantur. *Hotom.* Cfr. II, 94, 9. — *socios perire*] publicanorum avaritia, qui praeter debitum exigebant. *Hotom.* — *qui pendere — descripserat*] L. Cornelius Sulla, cum a. 84 pace cum Mithridate facta Asiae provinciae propter defectionem multam viginti millium talentorum imperavisset eorumque statim exigendorum negotium L. Lucullo dedisset, non potuissent illi solvere, nisi a publicanis aes mutuum accepissent. — *Caunii*] *Caunus* oppidum Cariae maritimum. Vix dubium videtur, quin Sulla illud instituerit, cum a. 84 res Asiae minoris ordinaret eamque in quadraginta quinque regiones divideret, atque Rhodiis illud praemii concesserit, quod ad Mithridatem non defecissent. — §. 35. *legem censoriam*] i. e. formulam, qua publicanis a censoribus vectigalia locata sunt, quae et vectigalia ipsa, quae locabantur, et conditiones, quibus locabantur, continebat, ut et populo et redemptoribus prospiceretur. *Ern. Clav. Cic.* Possunt, inquit Cicero, provinciales quoquo modo pactiones facere cum publicanis [vid. ad II, 68],

etiamsi non iis plane conditionibus, quae sunt a censoribus in vectigalium locatione constitutae, ut scilicet negotium aliquando conficiant, et ea molestia liberentur, quam capiunt, cum se a publicanis quotidie appellari atque urgeri vident. *Manut.* — §. 36. *societates*] publicanorum. Vid. ad II, 60. — §. 46. *tertius actus*] Graeci fabulas dividebant in partes tres, πρόλογον, ἐπεισόδιον, ἔξοδον, earum ἐπεισόδιον rursus in actus tres, quorum in ultimo summa a poëtis diligentia atque opera ponebatur.

Ep. 84 scripta est, cum M. in exilio esset, ubi fratrem ex provincia decedentem convenire non potuerat (vid. I, 144). — §. 2. *in domesticis periculis*] Quid de Quinto timuerit, vid. ad I, 144. — §. 6. *genere ipso pecuniae*] M. villas suas et domum ita exornaverat, ut ex iis summam voluptatem ac delectationem caperet. — §. 7. *de permutatione*] Te quum ad urbem pervenisses, pecuniam permutatione sumptam, si ego vellem, curaturum. *Manut.* M. Cicero pecuniam ex aerario publico, quae Quinto propraetori decreta erat, illius nomine acceperat, ex eaque duobus creditoribus, M. Antonio et Caepario, satisfecerat, reliquam, ut ipse confitetur, dissipaverat. *Crassus* quin sit dives ille triumvir, non dubium videtur, nec magis quin *Calidius* sit is M. C., quem Cic. oratorem laudat (Brut. c. 79) quique a. 57 praetor fuit. — §. 8. De *Q. Hortensio* vid. ad II, 5, 3. *Q. Arrius* a. 72 praetor contra fugitivos bellum gessit, sed Caesaris calumniis consulatu exclusus (II, 94, 11), obiit a. 46. Ceterum Q. Hortensius cum de Ciceronis exilio ageretur, equites pro eo deprecaturos ad A. Gabinium consulem deduxerat et vix Clodianorum manus effugerat, sed quod ei hoc consilii dederat, ut sua sponte tempestati cederet, ideo ei visus est mala fide et invidia laudis oratoriae egisse. Cfr. II, 101, 2[1]). — *ne ille versus — confirmetur*] A. 70 *L. Aurelius Cotta* praetor, Caesaris avunculus, Cn. Pompeii amicus, legem pertulerat, ut iudicia senatoribus, equitibus, tribunis aerariis communicarentur. In eius legis auctores Q. Cicero carmen acerbum composuisse (i. e. *conferre versus in aliquem*) putabatur, qua suspicione ne Q. Hortensius ad excitandos Caesarem et Pompeium uteretur, Marco tum verendum videbatur[2]). — §. 9. *Messalam*] M. Valerium Messalam Nigrum cos. a. 61.

Ep. 85 post eam, quam I, 131 posuimus, scripta est, unde ubi Cicero, antequam Romam rediit, fuerit, intelligitur. — §. 1. *Placentiam* oppidum esse in Gallia citeriore, ubi Padus et Trebia confluunt (h. Piacenza), nemo ignorat; sed nomen *Blandenone* quin corruptum sit, vix dubium. Ingeniose

1) Drum. III p. 96 sq.
2) Drum. VI p. 720.

Sigonius emendavit *Laude Nonis*. *Laus* (Pompeii) enim oppidum Galliae cisalpinae (h. Lodi). — §. 2. *currentem nunc quidem*] Cfr. II, 83, 45 in. — *poëma nostrum*] M. Cicero res a Caesare in Gallia gestas carmine celebraverat. — §. 3. *Trebatium*] Vid. ad I, 28, de *M. Curtio Postumo* ad II, 5, 7. — *Domitius*] *L. Domitius Ahenobarbus*, qui M. Catonis sororem in matrimonio habebat (II, 93, 12), praetor a. 56, cum Cn. Manlio tribuno pl. legem de suffragio libertinis in omnibus tribubus dando ferenti restitisset et adversus Caesarem in senatu egisset, summam apud optimates gratiam inierat, neque a. 54 cum Appio Claudio cos. destitit Caesari adversari, at quid effecerit, ex hac ipsa epistola perspicitur, cum ita se obstrictum atque obsessum dixerit, ut ne tribunum militum quidem facere posset. Lusit autem collegam, quod is Lucae triumviros convenerat, ita interpretatus, quasi a Caesare tribunatum militarem petiisset. Eum Corfinii ad deditionem coactum, tum ab equitibus Caesarianis interfectum esse, ex Caes. B. C. I, 16—23 et III, 98 constat. Vide supra II, 80, 3. — §. 5. Cum eo anno consulatus candidati, Domitius, Memmius (ad I, 75), Messala, Scaurus, lege de ambitu interrogati essent, comitia consularia dilata sunt, unde Pompeius spem concepit, fore, ut sibi dictatura deferretur. — *Τοιαῦθ᾽ ὁ τλήμων κτἑ*] Eur. Suppl. v. 119. Verba sunt Adrasti, quod ad Thebas tot viri fortissimi occubuerint, conquerentis.

Ep. 86. §. 1. *aut spei aut cogitationi vestrae*] Tui et Caesaris, qui me hunc laborem etiam sua causa sustinere vult. Alio loco dixit, se a Caesare rogatum, ut Romae maneret. *Manut.* — §. 2. *de ambitu*] Vid. ep. superior. §. 5. — §. 3. Drusus (gentile fuisse *Livius* certum est, praenomen ignoratur), cuius filiam Augustus in matrimonio habuit, propter luxuriam infamis erat. Eum Lucretius quidam reum fecerat lege Scatinia de praevaricatione (*praevaricari* dicebatur is, qui accusator, a reo corruptus, mala fide agebat). De iudiciis vide, quae ad II, 84, 8 de lege Aurelia dicta sunt. — *Vatinium*] Vid. ad I, 21 et II, 1. — *Scauri*] *M. Aemilius Scaurus* bello Mithridatico Cn. Pompeii quaestor, a. 58 aedilis curulis ludos splendidissimos edidit. A. 56 praetor iudicio praefuit, quo P. Sestius absolutus est. A. 55 pro praetore Sardiniam obtinuit. Cum a. 54 consulatum peteret, a P. Valerio Triario repetundarum reus factus apud M. Catonem praetorem, ab M. Cicerone oratione, quae exstat, defensus, absolutus est [1]). Sed paucis diebus post ambitus (vid. ad 85, 5) ab eodem Triario reus factus, quamvis iterum a Cicerone defensus esset et plebes eius absolutionem postulasset, tamen exilio multatus est [2]). —

---

1) Drum. VI p. 39.
2) Drum. I p. 32.

ne si regno deiectus esset, omnia sua amitterent, timerent, auctore M. Catone, Bruti avunculo, senatus decreverat illud, de quo Cic. h. l. scribit[1]).

Ep. 72—74. Vid. ad I, 118.

Ep. 72. §. 2. *biduum — Philomelii*] De *Laodicea* vid. ad I, 96. *Apamea*, cognomine Cibotus, ab Antiocho, qui Soter cognominatus est, condita in vicinia Celaenarum veterum ad fluvios Maeandrum et Marsyam. *Synnada*, oppidum Phrygiae, haud ita longe ab Caystri planitie, ubi hodie Afian Karahissar. Inter hoc oppidum et Laodiceam situm est *Philomelium*. Videmus igitur, quam multae amplaeque regiones cum provincia Cilicia coniunctae fuerint. Ceterum cum Cicero in alia ep. Apameae se quinque, Synnadis tres, Philomelii quinque dies commoratum esse scribat, memoria lapsus videtur. — *conventus*] Magistratus, qui provinciis praeerant, edicere solebant, quibus diebus ad iudicia exercenda in singulis civitatibus adfuturi essent, ut qui controversias haberent, eo convenirent. Inde conventus dicebantur 1) illa iudicia eorumque dies, 2) hominum multitudines, quae ad ea conveniebant, 3) urbes, in quas, 4) regiones, ex quibus eo convenire solebant. — *tributis*] Tributa a magistratibus pro rerum conditione et necessitate provincialibus imponebantur. — *usuris*] Quantas usuras Romani negotiatores sumpserint, illud exemplum ostendit, quod Cicero in alia ep. commemorat, Scaptium quaternas centesimas in singulos menses postulasse. — *falso aere alieno*] Haud raro debitores cogebantur in syngraphis maiorem pecuniam se debere scribere, quam acceperant. — *quinque*] II, 8, 5 *tres* tantum commemoraverat (vid. ad I, 10). Utrum igitur rem coram Catone auxerit, an quinque defecerint atque inter eas tres difficillimae fuerint, nunc quidem diiudicari vix poterit. — De *M. Anneio* vid. ad I, 97. — §. 3. *evocatorum*] Vid. ad II, 8, 5. — *a rege Commageno*] Vid. ad I, 117. — §. 5. *Deiotarus*] Vid. ad I, 117. — §. 6. *Metras et Athenaeus*, Romanorum regis creditorum (vid. ad II, 71, 4) familiares eamque ob causam Athenaidis, matris Ariobarzanis[2]), impulsu in exilium pulsi videntur fuisse. — *Sacerdos*] In Ponto *Comana*, ut ait scriptor b. Alex. c. 66, *vetustissimum et sanctissimum Bellonae templum*[3]), *quod tanta religione colitur, ut sacerdos deae eius maiestate, imperio et potentia secundus ab rege consensu gentis illius habeatur*. Id sacerdotium, aucta regione templi sexaginta stadiis, Cn. Pompeius a. 63 tradiderat Archelao, filio eius, qui Mithridatis Magni exer-

1) Drum. VI p. 129 sq.

2) Cfr. Orell. Onom. s. v. *Athenais*.

3) Confudit scriptor Cappadocica Comana cum Ponticis. Drum. III p. 554, 81.

citibus praefuerat [1]). Qui Berenices, Ptolemaei Auletae filiae maritus, cum Aegyptum occupasset et in proelio adversus A. Gabinium et socerum occisus esset [2]), successit ei filius, idem Archelaus nominatus [3]). Qui tum, ut ex hac ep. videtur apparere, ab iis, qui Ariobarzanem regem expellere studebant, arcessitus neque ita facile infecta re discessurus fuit. — §. 7. *Epiphanea* oppidum in Cilicia campestri ad montem Amanum. — De *Bibulo* vid. ad I, 68. Cfr. I, 117. — §. 8. *C. Pomptinius*, in bello Spartacico Crassi legatus, a. 63 praetor cum L. Valerio Flacco collega Allobrogum comitatus in ponte Mulvio deprehendit (Sal. Cat. 45). Provinciam Allobrogum terram nactus, eam gentem ita devicit, ut supplicatio decerneretur, at cum triumphare vellet, obnitentibus M. Catone aliisque in a. 54 dilatus est (vid. II, 88, 6). Legationem a Cicerone sibi oblatam ea conditione accepit, ut post annum dimitteretur. Quare ante Ciceronem in Italiam rediit atque adeo urbem intravit, quo ipse indicavit sese triumphum imperatoris sui non sperare, neque res ab eo gestas tanto honore dignas iudicare. — De *M. Anneio* vid. supra §. 2. — *L. Tulbeius*] Nomen eius aliis locis *Tullius* scribitur; quod si verum est, tamen minime propterea cum Cicerone cognatus fuisse putandus est. Q. Titinio et Attico intercedentibus legationem ab Cicerone accepit, sed minus continentem se gessit, quam ille speraverat. — De situ *Eranae*, *Sepyrae*, *Commoris* nihil notum est, nec tamen locus obscurus [4]). — §. 9. *Aras Alexandri*] In campo ad Issum oppidum, ubi Darium Codomannum devicerat, Alexander Magnus tres aras Iovi, Minervae, Herculi consecravit. — §. 10. *Eleutherocilicum*] Qui in Amano habitabant Cilices, numquam neque Ciliciae neque Persarum regibus se subiecerant. Eorum caput Pindenissus fuit. — *fugitivos*] Servos, qui dominis aufugerant. Ceterum de hoc loco Drumannus [5]): 'In seinen Bemerkungen über den Angriff erkennt man weniger Uebertreibung, als das Erstaunen, mit welchem er zum ersten Male Zeuge einer Belagerung war; er beschreibt ausführlich, was in dem Berichte eines Kriegskundigen als das Gewöhnliche nicht erwähnt sein würde.' Quaerendum igitur erit, annon debuerit potius Cicero singula commemorare. — De *Tibaranis* omnia per se plana sunt. — §. 11. M. Catone decernente Cicero post oppressam coniurationem Catilinariam pater patriae appellatus eique supplicatio decreta est (cfr. in Pis. c. 3: *Mihi togato senatus non ut multis bene gestae, sed ut nemini*

1) Drum. IV p. 470.
2) Drum. III p. 51.
3) Drum. III p. 559, 13.
4) *Repugnantibus hostibus* de coniectura Orellii scriptum est.
5) VI p. 133.

conservatae rei publicae singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit). Clarissimus atque optimus vir non dubium est, quin sit *P. Cornelius Lentulus Spinther* (vid. ad I, 1), cui triumphus diu negatus est, at Cato sese propter fractam P. Clodii impudentiam ac Ciceronis restitutionem supplicationem decreturum fuisse dixerat. — §. 12. *si per me licuisset*] Si armis contra P. Clodium inimicum meum decertare voluissem. *Manut.* (Vid. II, 1, 13.) — *in senatu defendenda*] Inter Milonis patronos [Q. Asconius] Pedianus Catonem nominat eumque ait studuisse in petitione consulatus Miloni, et reo adfuisse nec dissimulasse bene actum cum re publica morte P. Clodii. *Manut.* — §. 13. *gratulationis*] i. e. supplicationis. Scilicet diis immortalibus ob res prosperas gratulatio fiebat. — *provinciam*] Vid. ad II, 17 et 18. Spem triumphi habere potuit, si Salassos aliasque inalpinas gentes vicisset. — *sacerdotium*] auguratum. Vid. Vit. a. 53. — §. 15. Qua ratione Cyprus *clientela* Catonis appelletur, ex iis, quae ad I, 118 dicta sunt, intelligitur; de Cappadocia vid. ad II, 71, 6 et supra §. 6. — §. 16. *ex meis litteris*] ad senatum missis.

Ep. 74. §. 1. *Cn. Naevius*, poëta tragicus, floruit circ. a. 235. Versus est ex eius Hectore proficiscente, tetrameter trochaicus catalecticus:

Laétus sum laudári me abs te, páter, a laudató viro [1]). —

quem ego currum aut quam lauream] Quem triumphum. Nam et currus et laurea corona sunt instrumenta triumphantium. *Manut.* — *ea tua oratio*] Qua Cato in senatu supplicationem decernendam censuerat. — §. 2. *scribendo adfuisti*] Cum senatus consulta perscriberentur, solebant ii, qui potissimum sententiam dixerant aut ei gravissime assensi erant, adesse, eorumque nomina praescribebantur. Quare qui ei, cui honor decernebatur, voluntatem suam ostendere volebant, ut sua nomina consulto praescriberentur, curabant (vid. not. ad II, 31, 4).

Ep. 75. Vid. ad I, 15. — §. 1. *tuo facto*] Quod opera, gratia, studio tuo factum sit, ut consul crearetur C. Marcellus patruelis frater tuus. *Manut.* — §. 2. *ne quid accedat*] Aut si nemo succedat, saltem discedere mihi liceat, eo tempore decurso, quod tu mihi et senatus consulto et lege finisti. Quod ita contigit. Nemine enim succedente Caelium quaestorem suum Cicero decedens provinciae praeposuit. *Manut.*

Ep. 76. *L. Aemilius Paullus*, M. Lepidi triumviri frater natu maior, a. 63 Catilinam lege Plautia de vi interrogavit (Sal. Cat. 31). A. 60 et 59 quaestor fuit in Macedonia (II, 100, 3), unde cum redisset, in senatu ad Cice-

---

1) Ribbeck l. c. p. 7.

ronem restituendum annisus est (§. 2). A. 55 aedilis curulis splendidissima aedificia exstruenda suscepit, maxime basilicam Aemiliam. A. 53 praetor, in annum 50 consul creatus est (I, 121), maxima optimatium spe, fore ut vehementissime Caesarem impugnaret, quam spem, cum ab illo grandem pecuniam ad perficienda aedificia accepisset, fefellit. Nihil enim contra illum egit. Bello civili exorto quievit, sed post Caesaris mortem rursus pro populi libertate et senatus auctoritate dixit. Quare a. 43 inter proscriptos relatus, a militibus servatus ad M. Brutum profugit. Quamquam ab Octaviano veniam redeundi impetravit, tamen Romam non rediit. — §. 3. *gratulatione*] Vid. ad II, 72, 13.

Ep. 77. Vid. ad I, 61. — §. 2. *Asia — Achaia*] Cum Caesar Pompeianis permultis, qui in eas regiones fugerant, ignovisset. De bello Alexandrino et de Pharnace, quoniam ex libris historicis satis accurate omnia nosci possunt, nihil dicam. — §. 4. *Luceria* colonia Romana in Apulia, h. *Lucera*. Videtur autem Cassius, antequam ipse Pompeium in Graeciam secutus est, Ciceroni ut in Italia remaneret, suasisse.

Ep. 78. *C. Trebonius* (vid. ad I, 122. II, 43. 53) librum composuerat de Ciceronis facete dictis, quorum causas ipse tam venuste enarraverat, ut Cic. *risum consumi, antequam ad ipsum veniretur*, scriberet. — §. 4. *Calvo*] C. Licinius Calvus, de quo Cic. Brut. 82, 283: *Sed ad Calvum — is enim nobis erat propositus — revertamur: qui orator fuit quum litteris eruditior quam Curio tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitius adferebat genus: quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se atque ipse sese observans metuensque ne vitiosum colligeret etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque eius oratio nimia religione attenuata doctis et attente audientibus erat illustris: a multitudine autem et foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.*

Ep. 79—82. Vid. ad I, 123.

Ep. 79. §. 2. *Ψῦχος — πολεμιώτατον*] Versus senarius ex deperdita Euripidis fabula.

Ep. 80. §. 2. *honorum suorum*] i. e. quos senatus propter res in Gallia gestas ei decreverat, supplicationes, laudationes, alia. Cfr. II, 1, 14. — §. 3. Gallia ulterior obtigerat *L. Domitio Ahenobarbo*, cos. a. 54, qui postea Corfinii obsessus, in Caesaris fidem se dedit (vid. ad II, 86, 3), citerior *Q. Considio Noniano* [ex gente Nonia in Considiam adoptato], homini praetorio. — *trinum nundinum*] Lex ad populum ferenda promulgabatur prius, ut per trium nundinarum spatium populo pateret, quo posset lege satis considerata, quid sentiret, suffragiis ostendere. Eadem in magistratibus creandis ratio fuit, promulgatis per tres nundinas eorum nominibus, qui petebant. Ser-

vari igitur se velle consuetudinem veterem in petendo, modo Pompeius iret in Hispaniam, Caesar ostendebat. *Manut.* — *Romae*] Pompeius, consules, plerique senatores Roma relicta in Campaniam Teanum Sidicinum se contulerant. — §. 4. *praeter Transpadanos*] Transpadani postquam a. 89 lege Pompeia (Cn. Pompeii Strabonis cos.) ius Latii acceperunt, nihil ardentius exoptabant, quam civitatem Romanam. Caesar cum omnia consiliorum suorum persequendorum subsidia circumspiceret, iam quaestor illis eius nanciscendae spem fecerat eamque in omnibus, quos deinde gessit, magistratibus auxerat nec promissi postea oblitus est. — *T. Labienus* cum legatus Caesaris in Gallia maximas res gessisset, ab illo Galliae togatae praefectus (B. G. VIII, 52) cum optimatibus transegit atque ad partes Pompeii transiit. — §. 5. *a Formiis*] Vid. I, 115. — *Dolabella*] Vid. ad I, 37. — §. 6. *A. Varroni*] Vid. ad I, 86. — *M. Volusius*] Idem videtur fuisse, de quo Valerius Maximus VII, 3, 8 hoc narravit: *M. Volusius aedilis plebis proscriptus* [ab triumviris a. 43], *assumpto Isiaci habitu per itinera viasque publicas stipem petens, quisnam re vera esset, occurrentes dignoscere passus non est eoque fallaciae genere tectus in M. Bruti castra pervenit.*

Ep. 81. *M. Tullius Cicero* filius (vid. ad I, 132), postquam in exercitu Cn. Pompeii alae equitum non sine laude praefuit, Caesaris auspiciis in Hispania stipendia merere voluit, sed patre iubente Athenas concessit, ubi optimarum litterarum studiis operam navaret. At voluptati se dedit ac maxime vino ad ebriositatem indulsit. Qua re cum pater gravissime doleret, eius monitis filius honestissimus ita obsecutus est, ut mox optima quaeque de eo exaudirentur (vid. II, 53). — §. 3. *Cratippo*] Vid. ad II, 53. — §. 4. De *Bruttio* nisi quod ex hac epistola colligitur, nihil memoriae traditum est. — *Cassium* nonnulli putant fuisse Cassium Parmensem poëtam. — *Epicrates* ceterum ignotus, *Leonidan* autem scimus ex aliis epistolis Ciceronis filii vitae et studiorum magistrum fuisse ac saepe de eo patri scripsisse. — §. 6. *Gorgiam*, rhetorem Atheniensem, qui nonnullos libros edidisse dicitur, statim dimitti iusserat pater, cum ab eo filium ad compotationes pellici audivisset. — §. 7. *hoc loco*] i. e. in extremis litteris. — *mensa secunda*] Vid. ad II, 32, 8. — *me tibi defuisse*] Non potuisse pecuniam dare ad praedium emendum, quo et pertinet mox *sublevaturus sim. Ern.* — §. 8. *Antherus* M. filii servus, cui has litteras perferendas videtur tradidisse.

Ep. 82 quo tempore scripta sit non satis constat.

Ep. 83—89. Vid. ad I, 131.

Ep. 83. §. 1. *a praetoribus*] Qui ipsi provinciae regendae studio tenebantur ideoque, ut Q. Ciceroni succederetur, contendebant. *Schütz.* —

§. 2. *Quod ego — expeto*] Postea Paconium et item Tuscenium quendam nominat, qui quum acerbius a Quinto tractati essent [ne miseros provinciales, qui sunt *socii*, nimis vexarent ac diriperent, videtur obstitisse], non tantum in provincia contumeliose de eo locuti erant, verum etiam Romam ad senatum questum venerant. Quum igitur Marcus animadvertisset, aliquid ex ea re offensionis contractum esse operam dederat, ut primo anno alter adderetur, quo posset Quintus conceptam ex nimia severitate maculam eluere et iucundissimam sui nominis memoriam in provincia relinquere. *Hotomann.* — §. 6. *summa necessitudine attingunt*] Non solum quia publicani equites erant et ex equestri familia natus erat Cicero, sed etiam quia ordinem equestrem semper defenderat et amaverat. *Manut.* Cfr. II, 68, 2 ibiq. not. — §. 9. *non adventu commoveri*] Cfr. Cic. d. imp. Cn. Pomp. 5, 13: *eiusmodi homines in provinciam cum imperio mittimus, ut etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant.* — §. 10. *praestare*] Verbum est iuris. *Praestare aliquem* est praedem esse pro aliquo et periculum, quod ex eo timetur, in se recipere. *Hotom.* — *Tubero*] L. Aelius Tubero, cum Cicerone una domi eruditus, postea eius affinis, iisdem studiis semper deditus, pater eius, qui Q. Ligarium accusavit (vid. ad I, 24). — *Allienus*] Vid. ad I, 106 et II, 65. — *de Gratidio*] De hoc homine nihil constat, nisi eum cum Ciceronibus cognatum fuisse; nam Gratidia horum avia fuit. — §. 11. *quaestorem*] Quis fuerit ignoratur. — §. 12. *ex cohorte praetoris*] Cum *cohors* proprie in re militari dicatur, translatum vero sit ad comitatus magistratuum, qui provinciis praeerant, scribas, apparitores, medicos, alios comites, cur Cicero *quasi* adiecerit, perspicies. — §. 13. *sit anulus — testis tuae*] Sensus est: anulum tuum, quo litteras et edicta signas, non tamquam aliud cuiusque generis instrumentum aut utensile aliorum fidei crede, qui eo abuti possint, sed eum ita diligenter custodi, ut te ipsum, adeo ut signum hoc anulo expressum certissime te ipsum tuamque voluntatem repraesentet. *Schütz.* — *accensus*] Vid. ad II, 9, 4. — *fasces*] Propraetores in provinciis sex lictores habebant, qui fasces ipsis cum securibus praeferebant. In urbe secures remotae erant. — §. 14. De *L. Cassio* nihil constat, nisi Q. Ciceronem in aliis quoque negotiis eius opera usum esse. De *Chaerippo* vid. ad I, 70, 4. *Labeo* prorsus ignotus est. — §. 15. *In provincia ipsa*] Transitur ab iis, quos Roma Q. secum abduxerat, ad eos, quos in provincia invenit. — *provinciales*] Cives Romani, qui negotiorum causa in provincia degebant. — *iis rebus — non possumus*] urbe et iis, quae praebet, gaudiis ac commodis. — *temporis*] i. e. muneris, quo ad tempus fungeris, quod simulac praeterierit, amicitia nulla erit — § 17. *Appia via* (vid. ad II, 11, 5)

ab urbe Roma Capuam ducebat. *Tralles* urbs Lydiae; de *Formiis* vid. ad I, 115. Melius de h. l. iudicabunt tirones, si eorum meminerint, quae ad I, 137, 4 dicta sunt. — §. 19. *tam corruptrice provincia*] Asiam maxime voluptariam habitam esse testatur Salustius Cat. 11, 5. — *Paconius* quis fuerit, nescimus, nisi forte eum M. Paconii equitis Romani (Cic. pr. Mil. 27, 74) libertum esse putas. — *Mysi aut Phrygis*] Cfr. Cic. pr. Flacc. 27, 65: *Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum igitur nostrum est, an vestrum hoc proverbium Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid? de tota Caria nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Graeco sermone tam tritum atque celebratum est, quam si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur?* — *Tuscenii*] Eum ex alia epistola scimus Romae questum esse, quod a Q. Cicerone in se severius animadversum esset, nec mitigari potuisse. Idem in Paconium cadere, ex h. l. colligendum est. — §. 20. *scientiae praesertim provincialis ratio*] i. e. scientiae ratio, quae in provincia, ubi ius simplicius minusque obscurum est, sufficiat. — §. 21. *lenitas in decernendo — diligentia*] Lenitatem in decernendo ostendit praetor, cum non aspere in litigantes invehitur, nec postquam decrevit, statim illos summoveri iubet per lictorem aut tacere per accensum, sed benigne, quae contra dicunt, audit ac diligenter causis, cur sic decernendum censuerit, exponendis illorumque refutandis (i. e. *disputando*) illis persuadet, ut iustum esse decretum intelligant (i. e. *satisfacit*). — §. 21. *C. Octavius*, pater Augusti, homo novus, a. 61 primus praetor renuntiatus, summa aequitate ius dixit, nec minus in provincia Macedonia, in quam pro praetore missus est, iustitiae laude floruit. Nec minorem in re militari gloriam adeptus est, cum Bessios devicisset. Propter quae merita simul et C. Caesaris affinitatem cum summa quaeque sperare posset, a. 58 Nolae subita morte abreptus est. — *primus lictor*] Qui primum inter lictores locum obtinebat, ultimus ante magistratum incedebat (unde *proximus lictor* dictus est), eiusque potissimum opera ad exsequenda negotia ille uti solebat. — *Sullani homines*] Qui ab Sullae partibus steterant, etiam ab iis, qui proscripti non erant, multa abripuerant. — §. 22. *adrogantia — licentia*] Haec omnia sunt litigantium et ius suum apud tribunal praetoris persequentium. Hi nempe *arrogantiam* ostendunt iniquis a praetoribus postulandis, *libertatem* provocando, *licentiam* multis adversus ius et fas audendis. *Schütz.* — §. 23. De Xenophontis Cyropaedia dici quis ignorat? *Africanum* intelligas minorem. — §. 25. *calumniam*] Fuerant enim quidam praetores in provinciis usque eo avaritia perditi, ut accusatores locupletum ipsi compararent atque instruerent, quo maximos ex eorum con-

demnatione quaestus facerent. Qualis Verres fuit. *Manut.* — §. 26. *vectigali aedilicio*] Aediles curules ad ludos, quos Romae edere debebant, ab provinciis solebant pecunias, statuas, signa, tabulas pictas, vasa, bestias, alia exigere, aut volentibus atque adiuvantibus praetoribus, aut non impedientibus. — *lex*] de repetundis. — §. 29. *Plato*] de rep. p. 476 C: *ἐὰν μὴ ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ, δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἑκάτερον αἱ πολλαὶ φύσεις ἐξ ἀνάγκης ἀποκλεισθῶσιν, οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει.* — §. 31. *si temporis causa*] Vid. ad §. 15. — *cum imperio*] Ne de militari cogites; nullum enim exercitum Q. habebat. — *tuas virtutes consecratas*] Asiani statuas Quinto posuerant aut fana fecerant, cum huiusmodi inscriptionibus: Pietati Q. Ciceronis vel Clementiae Quinti Ciceronis. *Schütz.* — §. 32. *ordinem — coniunctum*] M. Cicero consul equites ad defendendam ab coniuratione Catilinaria rem publicam incitaverat, ac cum ostendisset, quantum locupletibus omnibus ab optimatium adversariis periculi immineret, ut horum partibus se adiungerent, effecerat. — §. 33. *portoriis Italiae tollendis*] Portoria vectigalia sunt, quae in portu pro importandis et exportandis mercibus solvebantur. Ea in Italia lege perlata sustulit Q. Caecilius Metellus Nepos praetor (ad II, 17), Caesaris voluntate, qui sic et ab Italicis gratiam iniri et equites ab senatu disiunctum iri perspexerat. — *publicis male redemptis*] *Publica* dicebantur, quae eadem et vectigalia. Ea censores publicanis constituta auctione vendebant, qui saepe cupiditate adducti nimio licitabantur. *Hotom.* Cfr. II, 94, 9. — *socios perire*] publicanorum avaritia, qui praeter debitum exigebant. *Hotom.* — *qui pendere — descripserat*] L. Cornelius Sulla, cum a. 84 pace cum Mithridate facta Asiae provinciae propter defectionem multam viginti millium talentorum imperavisset eorumque statim exigendorum negotium L. Lucullo dedisset, non potuissent illi solvere, nisi a publicanis aes mutuum accepissent. — *Caunii*] *Caunus* oppidum Cariae maritimum. Vix dubium videtur, quin Sulla illud instituerit, cum a. 84 res Asiae minoris ordinaret eamque in quadraginta quinque regiones divideret, atque Rhodiis illud praemii concesserit, quod ad Mithridatem non defecissent. — §. 35. *legem censoriam*] i. e. formulam, qua publicanis a censoribus vectigalia locata sunt, quae et vectigalia ipsa, quae locabantur, et conditiones, quibus locabantur, continebat, ut et populo et redemptoribus prospiceretur. *Ern. Clav. Cic.* Possunt, inquit Cicero, provinciales quoquo modo pactiones facere cum publicanis [vid. ad II, 68],

etiamsi non iis plane conditionibus, quae sunt a censoribus in vectigalium locatione constitutae, ut scilicet negotium aliquando conficiant, et ea molestia liberentur, quam capiunt, cum se a publicanis quotidie appellari atque urgeri vident. *Manut.* — §. 36. *societates*] publicanorum. Vid. ad II, 60. — §. 46. *tertius actus*] Graeci fabulas dividebant in partes tres, **πρόλογον, ἐπεισόδιον, ἔξοδον**, earum **ἐπεισόδιον** rursus in actus tres, quorum in ultimo summa a poëtis diligentia atque opera ponebatur.

Ep. 84 scripta est, cum M. in exilio esset, ubi fratrem ex provincia decedentem convenire non potuerat (vid. I, 144). — §. 2. *in domesticis periculis*] Quid de Quinto timuerit, vid. ad I, 144. — §. 6. *genere ipso pecuniae*] M. villas suas et domum ita exornaverat, ut ex iis summam voluptatem ac delectationem caperet. — §. 7. *de permutatione*] Te quum ad urbem pervenisses, pecuniam permutatione sumptam, si ego vellem, curaturum. *Manut.* M. Cicero pecuniam ex aerario publico, quae Quinto propraetori decreta erat, illius nomine acceperat, ex eaque duobus creditoribus, M. Antonio et Caepario, satisfecerat, reliquam, ut ipse confitetur, dissipaverat. *Crassus* quin sit dives ille triumvir, non dubium videtur, nec magis quin *Calidius* sit is M. C., quem Cic. oratorem laudat (Brut. c. 79) quique a. 57 praetor fuit. — §. 8. De *Q. Hortensio* vid. ad II, 5, 3. *Q. Arrius* a. 72 praetor contra fugitivos bellum gessit, sed Caesaris calumniis consulatu exclusus (II, 94, 11), obiit a. 46. Ceterum Q. Hortensius cum de Ciceronis exilio ageretur, equites pro eo deprecaturos ad A. Gabinium consulem deduxerat et vix Clodianorum manus effugerat, sed quod ei hoc consilii dederat, ut sua sponte tempestati cederet, ideo ei visus est mala fide et invidia laudis oratoriae egisse. Cfr. II, 101, 2[1]). — *ne ille versus — confirmetur*] A. 70 *L. Aurelius Cotta* praetor, Caesaris avunculus, Cn. Pompeii amicus, legem pertulerat, ut iudicia senatoribus, equitibus, tribunis aerariis communicarentur. In eius legis auctores Q. Cicero carmen acerbum composuisse (i. e. *conferre versus in aliquem*) putabatur, qua suspicione ne Q. Hortensius ad excitandos Caesarem et Pompeium uteretur, Marco tum verendum videbatur[2]). — §. 9. *Messalam*] M. Valerium Messalam Nigrum cos. a. 61.

Ep. 85 post eam, quam I, 131 posuimus, scripta est, unde ubi Cicero, antequam Romam rediit, fuerit, intelligitur. — §. 1. *Placentiam* oppidum esse in Gallia citeriore, ubi Padus et Trebia confluunt (h. Piacenza), nemo ignorat; sed nomen *Blandenone* quin corruptum sit, vix dubium. Ingeniose

1) Drum. III p. 96 sq.
2) Drum. VI p. 720.

Sigonius emendavit *Laude Nonis. Laus* (Pompeii) enim oppidum Galliae cisalpinae (h. Lodi). — §. 2. *currentem nunc quidem*] Cfr. II, 83, 45 in. — *poëma nostrum*] M. Cicero res a Caesare in Gallia gestas carmine celebraverat. — §. 3. *Trebatium*] Vid. ad I, 28, de *M. Curtio Postumo* ad II, 5, 7. — *Domitius*] *L. Domitius Ahenobarbus*, qui M. Catonis sororem in matrimonio habebat (II, 93, 12), praetor a. 56, cum Cn. Manlio tribuno pl. legem de suffragio libertinis in omnibus tribubus dando ferenti restitisset et adversus Caesarem in senatu egisset, summam apud optimates gratiam inierat, neque a. 54 cum Appio Claudio cos. destitit Caesari adversari, at quid effecerit, ex hac ipsa epistola perspicitur, cum ita se obstrictum atque obsessum dixerit, ut ne tribunum militum quidem facere posset. Lusit autem collegam, quod is Lucae triumviros convenerat, ita interpretatus, quasi a Caesare tribunatum militarem petiisset. Eum Corfinii ad deditionem coactum, tum ab equitibus Caesarianis interfectum esse, ex Caes. B. C. I, 16—23 et III, 98 constat. Vide supra II, 80, 3. — §. 5. Cum eo anno consulatus candidati, Domitius, Memmius (ad I, 75), Messala, Scaurus, lege de ambitu interrogati essent, comitia consularia dilata sunt, unde Pompeius spem concepit, fore, ut sibi dictatura deferretur. — *Τοιαῦθ' ὁ τλήμων κτἑ*] Eur. Suppl. v. 119. Verba sunt Adrasti, quod ad Thebas tot viri fortissimi occubuerint, conquerentis.

Ep. 86. §. 1. *aut spei aut cogitationi vestrae*] Tui et Caesaris, qui me hunc laborem etiam sua causa sustinere vult. Alio loco dixit, se a Caesare rogatum, ut Romae maneret. *Manut.* — §. 2. *de ambitu*] Vid. ep. superior. §. 5. — §. 3. Drusus (gentile fuisse *Livius* certum est, praenomen ignoratur), cuius filiam Augustus in matrimonio habuit, propter luxuriam infamis erat. Eum Lucretius quidam reum fecerat lege Scatinia de praevaricatione (*praevaricari* dicebatur is, qui accusator, a reo corruptus, mala fide agebat). De iudiciis vide, quae ad II, 84, 8 de lege Aurelia dicta sunt. — *Vatinium*] Vid. ad I, 21 et II, 1. — *Scauri*] *M. Aemilius Scaurus* bello Mithridatico Cn. Pompeii quaestor, a. 58 aedilis curulis ludos splendidissimos edidit. A. 56 praetor iudicio praefuit, quo P. Sestius absolutus est. A. 55 pro praetore Sardiniam obtinuit. Cum a. 54 consulatum peteret, a P. Valerio Triario repetundarum reus factus apud M. Catonem praetorem, ab M. Cicerone oratione, quae exstat, defensus, absolutus est [1]). Sed paucis diebus post ambitus (vid. ad 85, 5) ab eodem Triario reus factus, quamvis iterum a Cicerone defensus esset et plebes eius absolutionem postulasset, tamen exilio multatus est [2]). —

1) Drum. VI p. 39.
2) Drum. I p. 32.

Συνδείπνους Σοφοκλέους] Drama satyricum Sophoclis, quod *Σύνδειπνοι* inscriptum fuit, quominus a Quinto latine versum esse statuamus, obstat verbum *acta*. Veri similior videtur Manutii suspicio, ab illo ad fratrem colloquium, quod in convivio habitum esset, missum esse atque iocandi causa nomine fabulae Sophocleae appellari. — §. 4. *γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας*] Proverbium de iis, qui superflua afferunt, quia Athenis non solum magna noctuarum copia erat, sed in numis quoque noctuae insculpi solebant. *Schütz*. Quippe noctua Minervae, Athenarum praesidi, sacra.

Ep. 87. *A. Gabinius*, a. 67 trib. pl. praeter alias (vid. ad II, 10, 4) legem tulit, ut Pompeius bello maritimo praeficeretur. Tum legatus fuit Pompeii in Asia, a. 61 praetor. A. 58 consul Pompeio volente plurimum contulit ad Ciceronem in exilium eiiciendum (I, 140). Cum ei provincia Syria obtigisset, multas rapinas fecit, et Ptolemaeum Auletem iussu Pompeii, non senatus aut populi, quare maiestatis reus factus est, in regnum Aegypti restituit. Cum Romam rediisset, a. 54 ab L. Lentulo, maxime quo Pompeius laederetur, maiestatis reus factus est, sed accusator eiusque subscriptores in suspicionem acceptae pecuniae venerunt. Cicero cum testis in eum adesset, tamen non interrogatus est. Exitus iudicii hac epistola narratur. Cum vero idem a Tiberio Nerone repetundarum accusatus esset, Cicero Pompeio roganti ita cessit, ut eius defensionem susciperet, nec tamen ut absolveretur obtinuit. A. 49 ab Caesare ex exilio revocatus, a. 48 obiit. — §. 1. *reliquis iudiciis*] de repetundis et de ambitu. Iudicium de ambitu sublatum est, cum antea repetundarum condemnatus esset. — *Cn. Domitius Calvinus* a. 59 trib. pl. Caesari obstitit. A. 54 cum consulatum peteret, ambitus insimulatus (II, 85, 5), tamen ut septimo mense a. 53 designaretur consecutus est. Bello civili Caesaris, postea triumvirorum castra secutus est. A. 40 iterum cos., a. 39 Ceretanis in Hispania victis, a. 36 triumphavit. — *Cato*] Fuisse eum *C. Catonem* (ad II, 1, 1) veri simile est, quod is paulo ante cum Pompeio in gratiam redierat [1]). Sed obstat, quod praetorius appellatur, unde coniiciendum est aut Ciceronem negligentius scripsisse, aut in libris nonnulla excidisse. — §. 2. *Salustius*] Vid. I, 109 et 111. — *Aesernino — Pacideianus*] Lucilius (vid. ad II, 31, 2) carmine quodam pugnam duorum gladiatorum Aesernini et Pacideiani descripserat [2]). Utrum in eo narratum fuerit Aeserninum Pacideiano aurem mordendo abstulisse, an ea locutio proverbialis Pompeii gravem iracundiam significet, in incerto videtur relinquendum. — §. 5. *Chrysippus*

1) Drum. IV p. 204, 72.
2) Cic. de opt. gen. or. 6, 17. Tusc. IV, 21, 48.

Ciceronis libertus, *Tyrannio* grammaticus fuit, cuius opera M. Cicero in bibliotheca sua componenda usus est. — *De fisco*] Res obscura. — *Ascanione*] Servo fortasse manu mittendo, quod Cicero non probare videtur, sicuti ne de Statio quidem probaverat. *Manut.* (Vid. I, 137, 4.) — *suburbano*] Emendo, de quo scripserat Quintus ad Anitium. *Manut.* — §. 6. *ludi*] Victoriae. — *Pomptinio*] Vid. ad II, 72, 8. — *Ἄρη πνέων*] *Martem spirans.* Dictum de iis, qui terribile quiddam vultu prae se ferunt. *Manut.*

Ep. 88. 'Bald nachher wurde ein Theil von Rom und die Gegend an der Appischen Strasse überschwemmt, eine Strafe der Götter für den ungerechten Spruch, wie Cicero seinem Bruder mit Versen des Homer schrieb.' *Drum.* [1]) De *Appia via* vid. ad II, 83, 17. In ea Martis templum fuit. Versus Homeri sunt Jl. II, 383. — §. 2. De *Labieno* vid. ad II, 80, 4. — *A. Ligurius* Caesaris fuit familiaris.

Ep. 89 omnium quas M. Ciceronis habemus, antiquissima. *L. Cicero*, patrui filius (*L. Cicero, frater noster, cognatione patruelis, amore germanus.* Cic. de Fin. V, 1, 1), cum M. et Q. una Athenis in litterarum studia incubuit eique in C. Verris accusatione utilissimam operam praestitit. — §. 2. *sorore tua*] Vid. ad I, 131. — §. 4. *De Acutiliano negotio*] Acutilianum negotium erat de solutione nominis alicuius delegati Acutilio, quod Atticus solvere volebat, modo Acutilius satisdaret, neminem ab se ipso petiturum. Eam autem satisdationem Acutilii procurator praestare recusaverat. *Popma.* — §. 5. Non dubium videtur, quin de eadem re agatur, de qua vid. I, 133, 3. — §. 6. *Tadius*, de cuius re agitur, num fuerit *P. Tadius*, C. Verris in Sicilia legatus, an *Q. Tadius*, qui in eadem causa commemoratur, non constat. De hereditate illa autem in duas sententias discessere viri docti, cum alii (Popma) Tadium possedisse, quae tutor puellae repetiit, statuant, alii (Manutius) Tadium, tutorem legitimum puellae, aliquid pro ea repetivisse. — §. 7. De *Tusculano* vid. ad I, 135. II, 26.

Ep. 90. §. 1. *Ceramico*] *Κεραμεικοί* i. e. fora vasorum fictilium, duo loca Athenis nominabantur, alter in urbe, alter extra moenia. In hoc Attici villa erat. — §. 2. Vid. ad 89, 5. — §. 3. Vid. ad 89, 7. — *Hermeracles* signum est ex Herculis et Mercurii figuris mixtum. — *Typi* sunt imagunculae, effigies ac formae hominum et aliarum rerum, quas variis fictas speciebus in tectorio volebat Cic. includere, quod etiam hodie ad ornatum parietum faciunt. *Popma.* — §. 4. *Bibliothecam tuam*] Venalem scilicet, quam tibi pueri tui confecerunt quaestus causa. Complures enim Atticus librarios ha-

1) III p. 56.

buit, unde fructum perciperet. *Malaspina.* — *vindemiolas*] Vindemias translate appellat reditus pecuniae. — §. 5. Vid. 89, 2. — §. 6. *De comitiis*] Quem magistratum Cic. tum petiverit, ex Vita disces. — *Tulliola — appellat*] Alia in epistola Cic. sic: *Tulliola, deliciae nostrae, tuum munusculum flagitat et me ut sponsorem appellat. Mi autem abiurare certius est, quam dependere.*

Ep. 91. Cum P. Clodius in domo C. Caesaris sacris Bonae Deae interfuisset (vid. II, 1, 15 ibique not.), senatus, Q. Cornificio referente, ut de ea re quaereretur decreverat. Sed quoniam nulla erat de huiusmodi incestu lata certa lex, neque quaestio constituta, quippe de novo et ante illum diem inaudito scelere, per populum lex ferenda et quaestio constituenda fuit [1]). Placuerat autem senatui, ne lege Aurelia (ad II, 84, 8) iudices constituerentur, i. e. ex iudicibus in illum annum scriptis sorte legerentur, sed praetor eos extra ordinem legeret et ipse iudicio praeesset, quia ne iudices popularibus partibus faventes, quarum princeps iam tum P. Clodius habebatur, eum absolverent, metuebatur. Sed cum Cn. Pompeius, tum ex Asia redux, ad urbem esset, cuius summa erat auctoritas, utrique et optimates et popularium partium fautores, de ea re quid sentiret, exquirere studebant, quare et senatus et populi contiones *in circo Flaminio* extra urbem habebantur. Ille autem, quod de vera rerum conditione ei nondum constabat, primo ita respondit, ut alterutros laedere aut offendere fugeret. — §. 1. *M. Pupius Piso*, ex Calpurnia gente in Pupiam adoptatus, a. 83 quaestor L. Scipioni consuli obtigit, sed ad Sullam transiit. A. 69 ex Hispania, cui post praeturam pro consule praefuerat, triumphavit, sed in petitione honorum multa ei obstitisse, inde intelligitur, quod a. 61 demum cos. factus est. Ciceronem vehementer laesit, quum eum inter consulares non primo loco interrogavit, et P. Clodii causae favit, quare ille effecit, ut provincia Syria, quae ei decreta erat, abrogaretur (II, 92, 8). Ante bellum civile diem supremum videtur obiisse. — De *Q. Fufio Caleno* vid. ad I, 137. — *in contionem produxit*] Licebat tribunis plebis quemcumque vellent arripere et in contionem productum cogere, ut quibus de rebus esset interrogatus, iis de rebus responderet. Itaque trib. pl. C. Carbo minorem Africanum excisa Numantia redeuntem ab ipsa porta in contionem quum produxisset, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, interrogavit. *Manut.* — *nundinarum πανήγυρις*] Moribus Romanis quo die nundinae erant, cum populo agi non potuit. Ergo etiam hoc contra mores fortasse ab isto tribuno levissimo Fufio, quod tamen ut minus miremur facit Macrobius, qui docet

1) Drum. II p. 207, 97.

disputatum fuisse, essent nundinae feriae necne; at olim quidem fuisse sine dubio; postea tamen lege Hortensia fastas esse factas, ut possent rustici, qui nundinandi causa in urbem venirent, lites componere. Quare postea, quum semel fastae declaratae lege fuerunt nundinae, coeperunt, ut ait idem Macrobius, omnia negligentius haberi, ut minus mirum sit levissimum tribunum in re maxima ausum esse contionem die nundinarum cogere. *Casaub.* Graeco vocabulo usus Cicero, illam contionem vix pro iusta ac legitima haberi posse significat. — §. 2. *Messala*] Vid. II, 84, 9. — *locutus — responsum*] Et haec et quae sequuntur ita demum recte intelligi possunt, si teneas, cupivisse optimates et in primis Ciceronem, ut Pompeius omnia, quae se absente senatus fecisset, ac maxime Catilinariae coniurationis oppressionem publice probaret, ut eius metu populares partes coercerentur [1]). — §. 3. *Aristarchus*] Vid. ad II, 11, 3. — *de flamma, de ferro*] De caedibus et incendiis, quae a Catilina et ceteris facta fuissent, nisi ego de coniuratorum manibus faces et tela extorsissem. Cfr. in Pis. c. 2. *Corradus.* — *nosti illas ληκύθους*] Quomodo id vocabulum, quod proprie vasculum unguentis aut pigmentis refertum significat, h. l. translatum sit, ipsi tirones invenient. — *meis omnibus litteris*] Omnibus, quae ad laudem Pompeii scripta edidi. Dici potissimum orationem de imperio Cn. Pompeii in aperto est. Ceterum Cicero persensit, se a Crasso minus sua causa laudari quam quo Pompeius laederetur. — §. 4. *ἐνεπερπερευσάμην*] i. e. reduci Pompeio novo auditori me omni modo iactavi et venditavi, nullo genere praecipuo ornamentorum neglecto. *Ern.* Praeter hunc locum illud verbum legitur Ep. ad Cor. I, 13, 5. — *περίοδοι — κατασκευαί*] De περιόδοις Cic. Or. 61, 20, 4: *Quaesitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Graeci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem aut continuationem aut circumscriptionem dicimus, an in principiis solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit.* 'Καμπαί sunt clausulae, flexus molles orationis ab una parte in aliam, quibus uti licet in genere ἐπιδεικτικῷ magis, in laudando, ubi ingenium et eloquentiam iactare licet, quam in forensibus orationibus aut in sententiis de re gravi dicendis.' *Ern.* De ἐνθυμήμασιν ipse Cic. Top. 13, 55: *Ex hoc illa rhetorum ex contrariis conclusa, quae ipsi ἐνθυμήματα appellant, non quin omnis sententia proprio nomine ἐνθύμημα dicatur, sed ut Homerus propter excellentiam commune poëtarum nomen efficit apud Graecos suum, sic quum omnis sententia ἐνθύμημα dicatur, quia videtur ea, quae ex contrariis conficitur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Eius generis haec*

---

1) Drum. II p. 208, 2.

sunt: Hoc metuere, alterum in metu non ponere! Eam, quam nihil accusas, damnas, bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri. Id quod scis prodest; nihil id quod nescis obest. Κατασκευή secundum Quinctil. II, 4, 18 est confirmandi opus, quod narrationibus non inutiliter subiungitur, sententiae acutae et graves, quibus quae antea dicta aut narrata sunt, confirmantur. — *de intermortuis reliquiis coniurationis*] Quo haec verba spectant, illustratur loco Cic. in Pis. 7, 16: *Quod autem maius iudicium exspectatis, nihil inter vos* [Clodium eiusque fautores] *et Catilinam interfuisse, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinae reliquiis concitastis?* — *de vilitate, de ocio*] De vilitate annonae, quae in urbe fuit ipso consule [1]), de ocio, quod civitati consul peperit coniuratione oppressa. *Manut.* — *istim*] i. e. in Epiro, ubi tum Atticus versabatur. Hyperbolen facile quivis agnoscat. — §. 5. Ἄρειος πάγος] Iudicum collegium Athenis (II, 26, 3), severitate, dignitate, gravitate celeberrimum. — *barbatuli iuvenes* sunt, qui nondum lanuginem deposuerant. Cic. in Cat. II, 10. pro Cael. 14. *Gronov.* — *filiola Curionis*] Vid. ad I, 3. Ad sequentia recte intelligenda haec tenenda sunt. Ubi populus in suffragia mittebatur, singulae tribus et centuriae in locum saeptum (*saepta*) per *pontes* transibant, et in transeundo, si de lege ferenda agebatur, tabellas accipiebant binas, alteram inscriptam litteris A. P. i. e. antiqua probo, qua rogatio reiiciebatur, alteram U. V. i. e. uti rogas, qua rogatio iubebatur. Tabellis in duas urnas deiectis et saeptis exibant et diribebantur iam suffragia. — *Cato*] I, 118. — *Hortensius*] II, 5, 3. — *Favonii*] *M. Favonius* in omnibus rebus M. Catonem secutus adeoque admiratus est, ut etiam in minutiis eius exemplum imitaretur. Quare gravissime triumviris atque inprimis Pompeio adversatus est. A. 60 tribunatum ei petenti praelatus est *Q. Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica* (cos. 52), quem propterea ambitus reum fecit, at frustra (II, 95, 9). A. 53 aedilis fuit, a. 52 in Milonis iudicio testimonium dixit [2]), a. 49 praetura functus est. Bello civili in Pompeii exercitu militavit, neque in fuga ab eo discessit. Postquam a Caesare veniam impetravit, a re publica procul videtur vixisse, sed percussoribus illius se adiunxit et in proelio Philippensi captus atque occisus est [3]). — *comitia dimittuntur*] Consul, qui praeerat, dimittere coactus est. — *Curioni*] patri. — *concessit*] i. e. intercedere non ausus est. — *Lucullum*] Qui iuratus dixit, se quaestionibus habitis comperisse Clodium cum sorore germana [vid. ad II, 1, 13] nefarium stuprum fecisse,

---

1) Drum. V p. 586, 56.
2) Cic. pr. Mil. 9.
3) Drum. III p. 32—38.

pr. Mil. c. 27, quare nuntium ei remisit. *Corrad.* — *C. Pisonem*] Is a. 67 cos. rogationi Gabiniae (ad II, 87) fortissime restitit (triumphavit de Allobrogibus, cum a. 66 et 65 Galliae Narbonensi praefuisset), nec postea pro optimatibus fortissime dimicare destitit (II, 92, 11). — *comperisse*] Vid. ad II, 18, 2. — §. 6. *καχέκτης*] Translatum est e schola medicorum vocabulum. Est enim *καχέκτης* apud medicos, cuius corpus ita est affectum, ut vergat omnino in morbum. Ideo addit *voluntate*, ut translationem indicet a corpore ad animum. *Casaub.* — *Cornuto*] C. Cornutus a. 57 praetor Ciceroni favit. Eum non minus, quam Favonium, Catonis imitatorem fuisse ex adiecto vocabulo apparet. — §. 7. *Τεῦκρις*] Ficto hoc nomine volgo C. Antonium, Ciceronis in consulatu collegam, designari putant. Sed videtur potius mulier designari, Antonii fortasse necessaria, quae pecuniam se Ciceroni soluturam promiserat, sed tardius promissa patravit. *Orell.* [1]). — *Argiletani*] Vid. ad I, 107, 2. — *Pacilianam*] Ea domus maior videtur fuisse, quam patria Ciceronis in Carinis, quam, ut Argiletani illius partem, Q. hereditate acceperat. Negotium non convenit. — *Lucceio*] Vid. 89, 5.

Ep. 92 scripta est de eadem re ac superior. — §. 1. *meo nomine uteretur*] Ciceronem indemnatos cives necavisse et legi agrariae restitisse, videtur iactasse. Cfr. 91, 5 extr. [2]). — *in Pisonem, in Curionem*] II, 91, 1 et 5. — §. 2. *nisi iudicum genus*] II, 91 init. — *inopiam iudicum*] i. e. iudices, cum inopes essent, facile corruptum iri (*infirmos esse*, ut infra scriptum). — *pro testimonio*] Quum Clodius iudicio se probaturum affirmaret, quo die in sacris Bonae Deae deprehensus diceretur, eo die Interamnae apud C. Cassinium Scholam fuisse, Cicero contra testatus est, eo die se Clodium domi convenisse et allocutum esse. *Manut.* — *in infamia relinqui ac sordibus*] Satius fuit nullum iudicium fieri, quo omisso in infami ac sordida suspicione incesti Clodius mansisset nec iudicum sententiis purgatus esset. — §. 3. *accusator*] L. Cornelius Lentulus Crus. — *clemens lanista*] Solebant lanistae, quum paria gladiatorum eligerent producenda, eos primo quoque tempore producere, qui improbissimi erant, frugalissimum quemque servantes, quo nunc Cic. respicit. *Casaub.* — *Maculosi senatores*] Sunt notati a censoribus. Suet. Iul. 41. Tac. Hist. I, 7. Ann. XI, 40. *Gronov.* *Nudi* equites sunt inopes. — *non tam aerati quam — aerarii*] Tribuni aerarii, ex quibus lege Aurelia (ad II, 84, 8) iudicum tertia pars legebatur, hoc negotii habebant, ut pecuniam publicam, quae pro stipendio militari numerabatur, distribuerent. In eos legi par erat

1) Onom. s. v.
2) Drum. II p. 209.

homines locupletes, i. e. *aeratos*, non *aerarios*, qui erant cives infimae classis, quae aera tributi loco pendebat. — §. 4. *primis postulationibus*] Quum aliquid peteretur a praetoribus et iudicibus ante quam causa dicebatur, quod ad agendam causam pertinere videretur. *Ern.* — *tui cives*] Nep. Att. 3 et infra 8. — *Xenocratem*] Illustratur hic locus iis, quae Cic. dixit pr. Balb. 5, 11: *Audivi hoc de parente meo puer: quum L. Metellus, L. F.* [Numidicus. II, 1, 16] *causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriae salus dulcior quam conspectus fuit, qui de civitate decedere, quam de sententia maluit, hoc igitur causam dicente, quum ipsius tabulae circumferrentur inspiciendi nominis causa, fuisse ex illis equitibus Romanis neminem, quin removeret oculos et se totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas publicas rettulisset, dubitasse quisquam, verumne an falsum esset, videretur.* et §. 12: *Athenis aiunt, quum quidam, apud eos qui sancte graviterque vixisset, testimonium dixisset et (ut mos Graecorum est) iurandi causa ad aras accederet, una voce omnes iudices, ne is iuraret, reclamasse. Quum Graeci homines, spectati viri, noluerint religione videri potius quam veritate fidem esse constrictam* cet. Xenocrates, Chalcedonius, Platonis discipulus, Speusippi in Academia successor, a. 315 mortuus est. — §. 5. *Ariopagitae*] Ironiae quae vis sit, ex II, 91, 5 intelliges. — *Ἕσπετε κτέ.*] Hom. Jl. II, 113. — *Calvum*] M. Licinium Crassum, de cuius laudibus in Ciceronem congestis supra scripsit 91, 2. Calvus per iocum dicitur, quia cum Nanneii a Sulla proscripti bona emisset, in tabulis curavit scribendum, ea bona empta Licinio Calvo; nam et Licinii Calvi fuere. *Ern.* — *et eum ex gladiatorio ludo*] Facit hoc ad rei indignitatem amplificandam. Nam etiam servorum fuerunt gradus, longeque honestiores aut potius minus inhonesti alii erant, quam alii. *Casaub.* — *intercessit*] i. e. creditoribus se soluturum spopondit. — *Catulus*] Q. Luctatius Catulus [cos. 78, cens. 65, mortuus 60], quem Sulla dictator optimum virum nominaverat. *Manut.* — §. 6. *Thalnam et Plautum et Spongiam*] Iudices nominat ignobiles, fortassis ex tribunorum aerariorum numero, et forsan etiam risum quaesivit ex nominum illorum significatione, ut Popmae et Casaubono visum *Schütz.* — §. 8. *quem ἀγῶνα vos appellatis*] Atticum ab Cicerone Graecum et Atheniensem haberi quivis videt. Cfr. §. 4. — §. 9. *Lentulum*] P. Cornelius Lentulus Sura, is qui a. 63, quod cum Catilina coniuraverat, in carcere necatus est, post quaesturam a. 81 de peculatu reus factus absolutus erat. Quae altera causa fuerit, in qua iudicio vicit, ignoratur [1]). — *Catilina* accusatus est a. 73 de incestu, a. 65 repetundarum. Vid. ad I, 132. — §. 10. *pulchellus*

1) Drum. II p. 53(

puer] Ludit in formam et cognomen Clodii, in formam, quia facie puellae similis erat, ut scribit Plutarchus in Caesare et Cicerone, in cognomen, quia Clodius Pulcer, cognomine Claudiae familiae patriciae, appellabatur. Erat enim et altera Claudia familia plebeia, in qua Marcellorum cognomen. *Manut.* — *ad Baias*] Clodius Ciceroni luxuriam exprobrat. Vid. ad II, 29, 1. — *in operto*] Scilicet, ut tu quum in intimam Caesaris domum, ubi mulieres in operto sacra faciebant, muliebri vestitu penetrasti. Ita locutus est Paradox. V, quum eundem Clodium exagitans *Familiarissimus* inquit *tuus* [Piso consul] *de te privilegium tulit, ut si in opertum Bonae Deae accessisses, exulares. Quo modo igitur tot legibus eiectus in exilium nomen exulis non perhorrescis? Romae sum, inquies. Et quidem in operto fuisti. Manut.* — *Arpinati*] Humile genus exprobrat. — *patrono tuo*] Significat Clodii sororem Quadrantariam (I, 138, 5. II, 1, 15), quae Ciceroni nubere voluerat. Eam patronum fratris appellat, quod gratia amatorum multum valebat. *Marianas* aquas in vicinia Arpini fuisse certum videtur, neque incertum, Clodium ad eas aliquid inhonesti atque obscoeni commisisse. — *regem*] Nihil Romae indignius et minus ferendum habitum esse quam regium nomen in vulgus notum est. — *Rex*] Q. Marcius Rex. Vid. ad II, 1, 15. — *mentionem*] Moris fuit apud Romanos in faciendo testamento amicorum paulo familiariorum facere mentionem iisque aliquid legare. Praeteriri autem tam turpe censebatur, quam honestum testamentis amicorum multa esse consecutum, quod de se praedicat Cic. Phil. II. *Casaub.* — *Domum*] Cicero a. 62 de M. Licinio Crasso domum amplam et splendidam in Palatino HS XXXV emerat. Ludit ergo Clodius eius luxuriam et splendoris studium et tecte per fraudem eum sibi pecunias fecisse insimulat. — *Iuranti* — *non crediderunt*] Cfr. infr. 11. Ciceronis lusus est ex amphibolia verbi *credere*. Pecuniam pro corruptela promissam tibi adeo non crediderunt, ut potius numos ante iudicium acceperint. *Schütz.* — §. 11. *illa contionalis hirudo aerarii*] Quae in contionibus nullum poscendi finem facit, insatiabilis ut hirudo; hirudo autem aerarii, quia omnis publica largitio sive in plebem, sive in quem velis facta opes imminuit aerarii. Et aerarium intellige de pecunia ex vectigalibus facta. Erant enim duo praeterea, quae sanctiora vocabantur. *Manut.* — *commissatores coniurationis*] Ita Catilinae in coniuratione socii cum irrisione luxuriae et consiliorum appellantur. — *barbatuli iuvenes*] 91, 5. — *ludis*] Megalensibus. — *ἐπισημασίας*] Cfr. 83, 42 *significationes vocesque.* — *pastoricia fistula*] Vides iam Romae homines ad explodendum fistulis usos esse. — §. 12. *Auli filium*] *L. Afranius*, ignobili genere, quam ob causam Cic. eum per contemptum Auli filium nominat, Pompeii in bellis Sertoriano et Mithridatico legatus multa militaris vir-

tutis et prudentiae facinora ediderat. Cum iam illius multum interesset, ut posteri anni consules sibi amici essent, quoniam per eos, ut quae in Asia constituerat, rata haberentur, consequi volebat, L. Afranium in petitione consulatus adiuvit et pecunia et gratia ut fieret effecit. Postea eum in Hispania contra Caesarem male pugnasse et contra iusiurandum se ad Pompeium contulisse, denique in bello Africano captum et occisum esse notum est. — *Philippus*] Macedoniae rex, Graeciae victor, Alexandri Magni pater. — *Deterionis*] Videtur in Pisone aliquid, quod etiam si severe diceret, risum moveret, fuisse eamque ob causam comparari cum histrione illo, qui nobis ignotus est. — *divisores*] Eo nomine appellati sunt, qui solebant operam suam ad emenda populi suffragia praestare, genus hominum infame et perditum. — *Domitio*] Vid. ad II, 85, 3. — *ut inquiri liceret*] Apparet ex h. l. praetorem, cuius erat quaestio de ambitu, non potuisse sine senatus consulto inquirere in domos magistratuum. *Casaub.* — *cuius modi* — *rem publicam*] Verba nisi corrupta sunt, sic supplenda: magistratus cuius modi divisores haberent, adversus rem publicam eos habere senatum existimare. Illa duo consulta uno decreto coniuncta videntur fuisse et Cicero Attico earum rerum perito alterum brevius rettulisse. Quoniam autem largitiones variis nominibus fieri poterant, sed illo tempore omnes ad ambitum videbantur spectare, propterea *cuius modi divisores* scriptum videtur esse. — §. 13. *Lurco* est *M. Aufidius Lurco.* Leges Aeliam et Fufiam diversas fuisse praeter alios hic locus testatur, nec tamen quid quaeque continuerit constat. Sanctum est iis ut quoties comitia essent, de caelo servare liceret, obnuntiare liceret, obnuntiationique cedere necesse esset, intercedere magistratus pares et tribuni possent. Latae sunt circ. a. 156. Iam si verba recte scripta sunt, Lurco statim primo magistratus die illud, quod lege Aelia licitum erat, fecisse (i. e. de caelo servasse) videtur (*magistratum simul cum lege Aelia iniit*), sed cum legem de ambitu ferre vellet, quoniam ea Pompeio infesta erat, senatus decrevit, ne quominus ferret, legibus Aelia et Fufia impediretur (i. e. *solutus est et Aelia et Fufia*). Cum autem Lurco claudus esset — claudorum enim occursus auspicia impediebat — Cicero iocatus per ironiam eum *bono auspicio* promulgasse scripsit. — *si hic*] L. Afranius. — *Famam*] Scriptura incertissima, sed sententia ut de re prorsus ludicra et exigua cogitetur postulat. — *flocci facteon*] Ludens Cicero latinam terminationem cum graeca mutavit. — §. 14. Cur Ciceronis interfuerit, ut Atticus in Asiam iret, intelligitur ex I, 136. — §. 15. In praedio ad Buthrotum in Epiro Atticus instituerat *Amaltheum*, aedificium imaginibus Amaltheae, fictis secundum ea, quae ex poëmatis et historiis collegerat, ornatum. In eo posuit effigies clarorum Romanorum subscriptis brevibus epigrammatibus.

Cum Amalthea capra fuerit, quae Iovem aluit cuiusque cornu aeternam copiam continuit, veri simile est, Atticum illud sic instituisse, ut quanta copia clarorum virorum Romae esset, declararet. Ciceronem par aedificium in Arpinati suo exstruxisse, ex iis, quae infra scripta sunt, et II, 95, 11 intelligitur [1]). — *Chilius* poëta Graecus, quem Cic. ut se carmine celebraret, rogavit. — *A. Licinius Archias*, Antiochiae natus a. circ. 120, anno aetatis duodevicesimo Romam venit et ab Lucullis domum receptus est, quare cum civitate Romana donatus esset, Licinium nomen assumpsit. Defensus est a Cicerone oratione, quam habemus, unde intelligimus eum carmen de rebus ab illo gestis inchoasse. Hoc imperfectum reliquit, cum Luculli eum rogassent, ut de bello Mithridatico carmen graecum componeret. 'Iam Cicero veretur, ne post scriptum poëma Lucullis aliud cogitet in gratiam Metellorum componere. Ludit in ambiguo vocabulo *Caecilianam fabulam*, quod et poëma in honorem familiae Metellinae, quae erat e Caeciliis, et fabulam a Caecilio Statio [vel ad eius exemplum] compositam significare potest.' *Orelli* [2]). — §. 16. *Antonio*] Vid. ad II, 18, de Manlio I, 86. — §. 17. *L. Cincius* Attici procurator fuit.

Ep. 93 scripta est de magna dissensione, quae inter Atticum et Q. Ciceronem — per Pomponiam, ut M. Cicero suspicatur (ad I, 131), intercessit. — §. 8. Decreverat senatus, ut in eos quaereretur, qui iudices in P. Clodii causa (II, 92, 5) pecunias accepissent, quod indigne ferebant equites, quia sic culpa pravi iudicii in ipsos et tribunos aerarios transferri videbatur. Cfr. II, 95, 7 et 8 [3]). — §. 9. Ad illustrandam rem pertinet II, 83, 33. — De *Metello* vid. ad II, 17, de *Catone* ad I, 118. — *propter diei brevitatem*] Etenim cum bruma esset, senatus maturius dimissus est. — §. 11. De *Lucceio* vid. ad II, 19, de *Q. Arrio* ad II, 84, 8, de *Bibulo* ad I, 68. — *C. Piso* is videtur, de quo ad II, 91, 6 dictum.

Ep. 94. §. 2. Pertinent haec ad ea, quae ab Caes. B. G. I, 2 et 31 tradita sunt. Aedui eodem modo appellati sunt I, 31, 4. — *vacationes ne valerent*] In magno tumultu et extrema rei publicae necessitate quum delectus fiebat, etiam ii, qui vacationem a militia habebant, ut senes, valetudinarii, opifices, nomina dare cogebantur. *Popma*. — *cum auctoritate*] Qui statuerent, quod ipsis e re publica visum esset; nam erat quandoque legationum genus sine auctoritate, duntaxat cum mandatis. *Manut*. — *Q. Caecilius Metellus Creticus*, a. 72 praetor, a. 69 cos., usque ad a. 66 Cretam devicit, sed triumphus Pompeii calumniis usque ad a. 62 dilatus est. Ad urbem cum

1) Drum. V p. 63 et 87.
2) Onomast. s. v. A. Licin. Archias.
3) Drum. V p. 591 sq.

esset, a. 63 cum imperio in Apuliam missus est (Sal. Cat. 30). Pontifex maximus fuit et certe non multo post a. 56 mortuus est. — *L. Valerius Flaccus* Metelli in Creta legatus cum fuisset, a. 63 praetor Allobroges comprehendit (Sal. Cat. 45). A. 59 ex Asia repetundarum reus a Cicerone oratione ea, quae exstat, defensus est. — *Cn. Lentulus*, Cn. Lentuli Clodiani, cos. a. 72. cens. a. 70, filius, nulla re insignis factus est. — *τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον*] Proverbium graecum, proprie significans res bene olentibus admixtis saporem non emendari, tum translate res pretiosas vilibus admiscendo perdi. Per ironiam ergo Cicero Lentulum hominem indignum praeclaris illis viris collegam additum esse dicit. — §. 4. Pompeius, quod veteranis agros promiserat, L. Flavium trib. pl. (a. 58 praetor, a. 49 Siciliae a Caesare praepositus) comparavit, ut rogationem promulgaret: ut agri, qui P. Mucio, L. Calpurnio coss. (a. 133) publici fuissent, sed deinde venditi essent, reddita pecunia, qua empti essent, redimerentur et una cum agris Volaterranorum et Arretinorum (ad II, 57) pauperibus civibus dividerentur, utque in emptiones pecunia, quae ex novis vectigalibus per quinquennium reciperetur, impenderetur. — De *Metello* vid. ad II, 17 et 93, 9. Alter cos. est *L. Afranius*, de quo vid. II, 92, 12. — §. 5. De eadem re Cic. in alia ep. ad Att. haec scripsit: *Est autem C. Herennius quidam tribunus plebei, quem tu fortasse ne nosti quidem — tametsi potes nosse; tribulis enim tuus est, et Sextus, pater eius, numos vobis dividere solebat —: is ad plebem P. Clodium traducit idemque fert, ut universus populus in Campo Martio suffragium de re Clodii ferat.* Voluit, ut tributis comitiis P. Clodius ab plebeio homine adoptaretur, quo facto ille tribunatum plebis petere posset. — §. 6. *hos piscinarios*] Cfr. 95, 7. — §. 7. *adiudicarit*] Vid. ad I, 20. — §. 8. *Siculus*] *Epicharmus*, in insula Co natus, vix trimestris in Siciliam pervenit ibique et Pythagoreae philosophiae operam navavit, et comoedias scripsit. Vixit usque ad annum circ. 470. Versus, quem ex eius comoedia quadam adfert Cic., Quintus alio loco sic interpretatus est: *nervos atque artus esse sapientiae non temere credere.* — §. 9. Debebant Sicyonii pecuniam Attico, ad quam exigendam ille senatus auctoritate muniri voluit, sed *P. Servilio* (ad I, 46. Quoniam pater eius vivebat, *filius* addidit Cic. Infra 95, 10 *Catoni* potissimum res tribuitur) auctore decretum est, ne liberi populi vi publica in rebus privatis cogerentur. — *pedariorum*] Gellius N. A. III, 18: *M. Varro — equites quosdam dicit pedarios appellatos videturque eos significare, qui nondum a censoribus in senatum lecti, senatores quidem non erant, sed quia honoribus populi usi erant, in senatum veniebant et sententiae ius habebant. Nam et curulibus magistratibus functi, si nondum a censoribus in senatum lecti erant, senatores non erant, et quia in postremis scripti non erant,*

non rogabantur sententias, sed, quas principes dixerant, in eas discedebant. — *esse ad scribendum*] i. e. scribendo adesse. Vid. ad II, 74, 2. — §. 10. *de suis historiis*] de bello Marsico graece scriptis teste Plutarcho in Luculli vita. *Manut.* — *Τίς πατέρ' αἰνήσει*] Integer versus sic se habet: *Τίς πατέρ' αἰνήσει, εἰ μὴ κακοδαίμονες υἱοί*; Maiorum et parentum laudes solent in primis commemorare, qui ipsi quod laudem mereatur non fecerunt. Itaque Cicero veretur, ne Atticus sibi laudanti superiorum temporum res gestas, occinat illud *Τίς π.* — Adeone ab ingenio et superiorum temporum consuetudine descivisti, ut sola illa, quae olim gesseris, laudes, quasi nunc nihil laudabile facias? *Ern.* — §. 11. Cfr. ep. superior. init. — De *Cossinio* vid. ad I, 87 et II, 95, 1.

Ep. 95. §. 1. *M. Metelli*] Consulis illius anni. — *commentarium consulatus mei*] Nep. Att. 18 extr. — *L. Cossinio*] II, 94, 11. — *Isocrati μυροθήκιον*] Intelligit Isocratea de conformanda oratione praecepta, ut paulo post Aristotelis rhetorica. *Schütz.* — §. 2. *Posidonius*] Stoicorum illo tempore princeps. Ciceronis librum iam ante emissum fuisse, quam ad Atticum per Cossinium perlatum est, ex h. l. cognoscitur. — §. 3. *una in senatu Kal. Ian.*] De lege agraria contra P. Servilium Rullum trib. pl. quae exstat, sed initium desideratur. *Manut.* — *altera*] Exstat haec. — *de Othone*] L. Roscius Otho trib. pl. a. 67 legem tulerat, ut equites in theatro separatim a plebe in quatuordecim a senatu proximis ordinibus sederent. Propterea plebeii a Caesare et Catilina incitati a. 63 Othonem in theatrum intrantem sibilis exceperant, equites contra plausu. Tum Cicero populum in templum Bellonae abduxerat ibique exprobrans, quod Q. Roscium, tantum histrionem, interpellassent, reconciliavit. — *pro Rabirio*] Pro C. Rabirio Postumo, perduellionis reo, quae nobis servata est. — *de proscriptorum filiis*] Cum tribunus pl. quidam[1]) legem tulisset, ut proscriptorum filiis suffragia et honores, quibus Sulla privaverat, redderentur, Cic. restitit. Vid. ad II, 1, 12 commemorata. — *deposui*] Vid. ad II, 17, 3. — *duae breves*] Una, quae in Rullum tertia legitur, brevissima, alteram desideramus. *Manut.* — §. 4. *Pulchelli*] II, 92 10. — *Metellus*] ad II, 17. — §. 5. Cfr. II, 94, 5. — *Herae*] Nomen est oppidi in Sicilia, quod alias Hybla nominatur. P. Clodius statim post absolutionem quaestor C. Vergilii in Sicilia fuerat. — *Roma — Interamnam*] Lusit Cic. ad id, quod II, 92, 2 dictum est. Clodiam enim si vere Interamnae fuisset, tribus horis eo iter confecisse necesse fuit. — *itum obviam*] Iocus ex ambiguitate verborum *obviam ire* honoris causa et resistendi causa, nempe ne

1) Drum. V p. 438 T. Labienum fuisse suspicatur. Vid. II, 80, 4.

ingrederetur in domum Caesaris, quum sacra Bonae Deae fierent. *Ern.* — *quum candidatum deduceremus*] Candidatos ad commendationem clari viri Martium in campum deducebant. *Manut.* — *Siculis locum gladiatoribus dare*] Siculis, meis clientibus [Cicero, postquam C. Verris accusationem suscepit, a Siculis patronus habitus est, quare Clodius infra dicit se iam patronatum eum suscipere velle], locum dare velle, ubi gladiatorum certamina spectare possent. Amicis enim et tribulibus ad spectacula locus dabatur, ut pr. Mur. c. 34. *Manut.* *Gladiatoribus* eodem modo dictum legitur II, 92, 11. — *consularis*] Vid. ad II, 1. 15. — §. 6. *de agraria lege*] II, 94, 4. — *venti valde sunt secundi*] Petebat consulatum et summa spes erat obtinendi. — §. 7. *equitatus*] Equites ad aedem Concordiae (cfr. Sal. Cat. 49, 4) praesidia agitaverant, quo pertinent etiam verba §. 8: *Ita nunc consule — defendere solebant.* Ea potissimum re Cicero concordiam inter ordinem equestrem et senatum conciliatam fuisse dicit. — *principes*] Principes cives Lucullus et Hortensius, piscinarum studiosi. *Manut.* Cfr. II, 94, 6. — §. 8. Spectant haec ad ea, quae II, 93, 8 narrata sunt. — *in Platonis πολιτείᾳ*] i. e. in civitate tam bene morata et honesta, qualem Platon in *Πολιτείας* libris expressit. — *renuntiantibus*] Petentibus, ut locatio Asianorum vectigalium induceretur. *Manut.* — *consule in carcere concluso*] L. Flavius trib. pl. Metellum cos. in carcerem inclusit, quia legem agrariam perferri non sineret. Aliis tamen tribunis opem ferentibus et Pompeio suffragante aliquot horis post exivit. Dio lib. XXXVII. c. 50. *Manut.* — *mercede conductos*] Cum iis permitteretur, ut ob iudicia pecunias acciperent, eaque conditione concordia cum senatu servaretur, quasi mercede conducti senatus custodes videbantur. — §. 9. *Favonius*] II, 91, 5. *Tribum honestius tulit*, i. e. in mea tribu (Cornelia) multo plura suffragia habuit, quam in sua. — *Lucceii*] Vid. II, 19. Quae sequuntur, ad coitionem, quam cum Caesare de consulatus petitione fecit, spectant. — *ut Rhodi — operam dedisse*] Impolita usus est oratione, qualem facilius in eo, qui in molis laborat, quam qui Molonis Rhodii disciplina usus est, quaeras. — *rei publicae causa*] Exagitatio Favonii cum excusatione, quod iterum peteret: iterum enim petere non sua, sed rei publicae causa: alioqui post priorem repulsam non fuisse petiturum. Sed hoc *rei publicae causa* dictum non sine irrisione. *Manut.* — §. 10. De re vid. II, 94, 9. — *in discessionibus*] i. e. ubi omnes cives nobis adversabuntur, ne equestris quidem ordinis subsidium habebimus. — §. 11. *Amalthea*] II, 92, 15. — *Tusculanum*] Villarum exaedificatione magnum aes alienum contraxerat, quod eo magis mirum videbatur, quia oppressa coniuratione creditores servaverat (i. e. *vindex alieni aeris* fuerat). *Corinthium aes* pretiosissimum fuisse con-

stat, *circumforaneum* appellatur ab argentariis, qui tabernas circa forum habebant. — *In Gallia*] Vid. II, 94, 2. — *Prognostica*] Cicero interpretatus est versibus Arati Prognostica, ut constat e libris de Divinatione, quare non dubium habeo, quin ea intelligat. Meminit horum etiam libro Ep. XV. his verbis: *Equidem etiam pluvias metuo, si prognostica nostra vera sunt. Ranae enim* ῥητορεύουσι. *Graev.* — §. 12. *Paetus*] Vid. II, 32, 4. — *Octavium*] Ad II, 83, 2. — *tocullionibus*] Nomen fortasse deductum ab τόκος, quod est usura, ut sit: Non putabam te esse in iis, qui usuram exercent, pecuniam cum fenore exigentes a provincialibus. Nec mirum, si verbo utatur Cicero, a graeca lingua derivato, quum ad Atticum scribat, graecae linguae studiosissimum. *Manut.*

Ep. 96. §. 2. Versus sunt Hom. Od. IX, 27.

Ep. 97. §. 1. *invenire possit*] Caesar legem agrariam ferens. — §. 2. *Bibulus* Caesari collegae obstans comitia consularia in autumnum distulerat (II, 98, 5). — *ut illo tu careas*] Lepide, quasi Atticus adeo delectetur Clodii consuetudine, ut diutius ea carere non possit. *Schütz.* Ceterum speravit Cicero, Atticum sibi auxilio advolaturum. — §. 3. De *Seboso* et *C. Arrio* nihil constat. — *in montes patrios* cet.] Unde versus petitus sit, nescitur, sed nonnulli suspicati sunt eum ex Ciceronis ipsius libro de consulatu sumptum esse. — §. 4. *controversia Mulviana*] De agris publicis, unde quo minus vectigal publicanis penderet Terentia recusaverat, actum esse constat, nec vero de nomine *Mulviana*.

Ep. 98 scripta est, cum Caesar legem agrariam (I, 137) promulgasset. Cui in senatu M. Porcius Cato tam vehementer restitit, ut Caesar eum in vincula duci iuberet. Nec postea senatum convocavit, sed contione populi advocata principes civitatis interrogavit, quid de lege sua sentirent. Tum postquam Bibulus se dissentire professus est, Pompeius se eam probare atque adeo ferro defensurum esse dixit. Cum lex non sine vi perlata esset, Bibulus gravissime laesus nihil aliud iam egit, quam ut edicta contra Caesarem ederet, quibus illum acerbis iocis perstrinxit (quae sunt *Archilochia edicta*). Tum cum comitia consularia dilata essent (II, 97, 5), Caesar in contione graviter in Bibulum invectus est (§. 5), nec Pompeio pepercit, quoniam quamquam legi assensus erat, tamen non omnia illius consilia probabat, quapropter is VIII. Kal. Sext. apud populum se defendit. — §. 4. *Apellis*, pictoris qui vixit Alexandri Magni temporibus, praeclarissimum artificium fuit Venus Coa. *Protogenes*, qui circ. a. 300 floruit, Ialysum, Solis nepotem, Rhodiis pinxerat. — *Archilochia*] Dicta ab Archilocho, poëta graeco, qui a. 664 obiit, et acerbissimo ioco praeclarus erat. — §. 6. *Varro*] Vid. I, 36. 138, 4.

Ep. 99. §. 1. De *Numestio* vid. ad I, 138 extr. — §. 2. *L. Vettio*, equite Romano, iam Cicero cos. ad aperienda Catilinariorum consilia mercede conducto usus erat. Cum in carcere mortuus inventus esset, non abfuit suspicio, eum Caesaris iussu necatum esse. — *Curio filius*] Vid. ad I, 3. — *fidem publicam postulavit*] *Fides publica* est promissio civitatis auctoritate facta, aliquem impunem aut tutum et securum fore. *Kritz* ad Sal. Cat. 47, 1. — *Paullus*] Vid. ad II, 76. — *Q. Caepio hic Brutus*] M. Brutus, Caesaris percussor, adoptatus erat ab avunculo Q. Servilio Caepione. — *Lentulus*] *L. Lentulus Niger* flamen Martis fuit. Caesar eum illa re implicuit, quod contra triumvirorum voluntatem consulatum petiturus erat. Obiit a. 56. Eius filius L. Lentulus postea in amicis M. Antonii fuit et a. 20 flamen Martialis commemoratur. — §. 3. [*cum*] *gladiatoribus*] Vid. II, 92, 11. 95, 5. — De *A. Gabinio* ad II, 85. — *Caesar*] Scilicet is auctor fuit P. Vatinio tribuno pl. (I, 21). — *Q. Catulum*] Vid. ad II, 92, 5. Caesar praetor a. 62 ipsis Kalendis Ianuariis, dum senatores novos consules in Capitolium deducebant, ad populum tulit, ne Q. Catulus Capitolium, quod Sullano bello conflagrarat, perficeret et consecraret, sed Pompeius, quia ille ex pecunia publica nonnihil in suam rem convertisset. Advolarunt nobiles, nec tamen Caesar Catulo potestatem fecit pro rostris dicendi. Res infecta mansit, sed Pompeius in invidiam nobilium pervenerat. — *Bibulo*] Caesar Bibulum non solum de rostris deturbavit, sed etiam domi inclusum tenebat per P. Vatinium. — *Lucullum*] L. Licinium Lucullum, quippe Pompeii inimicum. — *C. Fannius* illo anno trib. pl. Bibulo ad impediendam legem agrariam operam praestitit. Obiit bello civili. — *subscripserat*] Subscriptores erant accusatores quasi secundarii, qui et ipsi hac subscriptione testatum faciebant, se accusatoris primarii factum probare seque ipsos voluisse accusare, nisi has partes sibi ille sumpsisset. *Graev.* Factum hoc est in ea causa, de qua II, 91 et 92 dictum. — *L. Domitium*] II, 80, 3. 85, 3. — *vicinum consulem*] Et Cicero et Caesar in monte Palatino habitabant (II, 92, 11). — *Ahalam Servilium*] C. Servilium Ahalam, qui magister equitum iussu L. Quintii Cincinnati dictatoris Sp. Maelium regnum appetentem interfecit. *Corrad.* Liv. IV, 13. Cic. in Cat. I, 1. A. 439. — *Pisonem*] Vid. ad I, 13. — *M. Laterensem*] Vid. ad I, 137, 2. — §. 5. *Crassum Divitem*] Nihil de hoc homine scimus, nisi eum illo anno praetorem fuisse. Ne de praenomine quidem constat[1]). — *Q. Considii*] De eo Plutarchus haec narrat. Quum senatores in curiam pauci convenirent, Considius Caesari causam dixit esse, quia milites et arma illius timerent. Cui Caesar: Cur tu quoque ob

1) Drum. IV p. 117, 44.

eandem causam non domi te contines? quia, Considius inquit, senectus me facit intrepidum. *Manut.* Post id dictum Caesar minus ferociter agere coepit[1]).

Ep. 100 scripta est, cum Cicero in exilium profectus esset. — §. 1. *ab Autronio*] *P. Autronius* a. 66 consul designatus, ambitus legibus interrogatus, in exilium missus est. Coniuraverat cum L. Catilina (Sal. Cat. 18). Cum exul in Macedonia degeret, Cic. eius viciniam timebat. — *ab Italia non satis abesse*] Vid. ad I, 142. — §. 3. *per Candaviam*] Regio montana inter Epirum et Macedoniam.

Ep. 101. *Q. frater*] Vid. I, 144. II, 84. — *calamitatis*] Dicit de repetundarum crimine. — *lictores dimitteret*]. Qui dimittendi fuissent, si mecum manere voluisset. Nam imperatori transitus per alienam provinciam dabatur, morari diutius in ea cum imperio non licebat. *Manut.* — §. 2. *Hortensium*] Vid. ad II, 5, 3. 84, 8. — Ceterum cum hac ep. confer I, 141.

Ep. 102. *istorum*] Pompeii, Clodii, Gabinii. Vid. I, 144. — *inter privatos parietes*] Vid. II, 84.

Ep. 103. §. 1. *a Varrone*] Vid. ad II, 98, 6. — §. 3. *Curio*] Vid. ad I, 3. — *Axius*] Q. Axius senator, Varroni et Ciceroni familiaris. — §. 4. *legem de collegiis*] P. Clodius legem tulerat, ut collegia ('Zünfte'), quae a. 68 sublata erant, restituerentur. Cicero hanc legem perferri passus est, ea conditione, ne quid ille in se moliretur, quae conditio ab P. Clodio non observata est. Sperabant autem amici, quod ea lex optimatibus invidiosa et rei publicae periculosa esset, si impugnaretur, eius auctorem cladem accepturum et tum se facilius Ciceronis restitutionem consecuturos esse. — §. 6. *Domitium*] Vid. ad II, 80, 3.

Ep. 104. §. 1. *vestro consensu*] Consensistis, ut senatus provincias decerneret designatis consulibus [P. Cornelio Lentulo Spinthri, Q. Caecilio Metello Nepoti], quam rem novi tribuni pl. usque differri volebant, dum ipsi magistratum ingrederentur, non ut senatus consultum impedirent, sed ut non impedientes eo quasi beneficio consules ad nostram causam adiungerent.

Ep. 105. Praeter ea, quae in Vita a. 58 et 57 tradita sunt, haec tenenda sunt. P. Clodius postquam Ciceronis domum incendit, in eius area splendidum aedificium exstruere cupiens, porticum, quem *Q. Luctatius Catulus* devictis Cimbris a. 101 exstruxerat, illi domui contiguam, diruit, et ne is locus repeti posset, aream porticus et domus Ciceronianae decimam partem Libertati consecravit. Cum Kal. Ianuariis a. 57 P. Cornelius Lentulus cos. tacente collega de Cicerone restituendo ad senatum rettulisset, *C. Atilius Serranus* tribunus pl. senatus consultum impedivit, cum noctem ad deliberandum posceret, nec

---

1) Drum. III p. 202.

destitit, quamquam omnes nobiles eum rogabant et socer *Cn. Oppius Cornicinus* ad pedes eius procubuit. Quo modo lex illa perlata sit, aliis locis traditum est (vid. ad I, 77 et 28, 2). Cum de domo restituenda ageretur, pontifices interrogandi fuere, num area recte consecrata esset. Oratio, quam Cicero apud eos habuit, etiamnunc exstat. — §. 3. *Appius*] Vid. ad I, 10. — §. 4. *Marcellinus*] Consul designatus. Vid. ad II, 1, 19. — §. 5. Credebat Cic. principes civitatis sibi invidere, quod in Palatio splendide habitaret. — *Varronis*] Videtur tum in Graeciam profectus esse. — §. 6. De *legatione* vid. ad I, 131, de *votiva* ad I, 137, 3. Genetivi *omnium fanorum lucorum* ab *legatio votiva* sic pendent, ut significetur, qui legationem petat, omnia fana ac lucos votorum faciendorum causa adire velle. — §. 7. *proscripsi*] At non vendidit.

Ep. 106. P. Clodius de vi postulatus (ad II, 1, 15) illud efficere studuit, ut prius comitia aedilicia, quam iudicium, fierent. — §. 2 *Decimum designatorem*] Decimus et Gellius asseclae Clodii homines turpes et infames. *Designator* est curator et arbiter vel ordinis vel loci vel praemii. Varium enim genus erat *designatorum*, et errant, qui illos eiusdem generis fuisse putant. Nam alii designatores constituendae funebri pompae praeerant, singulis incedendi ordinem praescribentes, ipsi cum lictoribus atratis circumibant, ut turbam amoverent. Hos intelligit Cic. hic. Alii loca publica in spectaculis curabant et viros honoratos per turbam deducebant in suas sedes publico ministerio. Denique alii erant praesides et arbitri certaminum, leges et praemia agonistis dabant *βραβευταὶ* graece appellati. *Popma.* — *Gellium*] Nutriculam seditiosorum omnium. Orat. in Vatin. c. 2. et pro Sest. c. 52. *Corrad.* — §. 3. De *Tettio Damione* nihil constat. — *Sed ego diaeta — tenet*] Sententia est: P. Clodius me iam non ferro impugnat (*chirurgi* enim est secare, quae laborant), sed detrahendis iis, quibus delector (*diaeta*). — *Acidinos*] Cum *L. Manlius Acidinus Fulvianus*, cos. a. 177, a Cicerone semper inter optimos et egregios cives nominetur, apparet sententiam esse, P. Clodium eo furoris progressum, ut omnes Catilinae prae illo egregii cives viderentur. Videtur autem Atticus causam ipse praebuisse, cur id nomen potissimum commemoraretur, fortasse quod tum Acidinorum stemma confecerat. — *Germalus* locus editus iuxta Palatium. — *P. Sullae*] P. Cornelius Sulla, Servii Sullae filius, qui fuit dictatoris frater, a. 66 ambitus damnatus est. A. 62 a L. Torquato, quod cum Catilina coniuravisset, reus factus, ab Cicerone ea oratione, quae exstat, defensus, absolutus est. Eum cum P. Clodio consensisse, inde certum videtur, quod ille eius domo usus est [1]). Bello civili Caesaris castra

1) Drum. II p. 522.

secutus (B. C. III, 51 et 53), a. 45 mortuus est. — De *Q. Fulvio Flacco* nihil constat. — *Metellus* cos. illius anni. — §. 4. *proscripsit*] Vid. II, 92, 13 ibiq. not.[1]) — *fratrum trium*] Metelli, Appii, Clodii. — §. 5. *Marcellus*] Quis fuerit eorum, qui ad I, 15 commemorati sunt, nescimus. — *Nova quaedam divina mitto*] i. e. nova quaedam divina Milonis facinora silentio transeo.

1) Drum. II p. 318, 97.

EPISTOLARUM SECUNDUM TEMPORA ORDO.

A. 686. I, 134. II, 89.
A. 687. II, 90. I, 135.
A. 689. I, 133. 132.
A. 692. I, 20. II, 17.
A. 693. II, 18. II, 91. I, 136. II, 92. 93.
A. 694. II, 94. 95. 83. I, 93.
A. 695. II, 96. 97. I, 137. II, 98. 99. I. 138. 139.
A. 696. I, 141. 142. 140. 143. 109. II, 100. I, 144. II, 101. 84. 102. I, 145. 146. II, 103. I, 147. 148. 107. 108. II, 104.
A. 697. II, 105. 106.
A. 698. I, 1. 2. II, 58.
A. 699. I, 26.
A. 700. I, 28. 29. 30. 131. II, 85. 86. I, 34. II, 1. I, 35. II, 87. II, 88. I, 129. 130.
A. 701. I, 31. 3. 4. 5. 33. 6. 32. II, 2.
A. 702. II, 21.
A. 703. I, 99. 10. II, 7. I, 11. II, 56. I, 118. II, 8. I, 119. II, 75. I, 121. II, 71. I, 117. II, 4. 3. I, 97. II, 68. 60.
A. 704. II, 72. 76. 9. I, 8. II, 36. II, 10. I, 100. II, 67. I, 98. 7. 9. 75. II, 6. 11. 73. I, 120. II, 12. 74. I, 110. 123. 124. 125. 126. 127.
A. 705. I, 128. II, 80. I, 115. II, 79. 13. I, 12. II, 5. 70.
A. 706. I, 116. 114. II, 20.
A. 707. I, 112. 111. 113. II, 77. 78. 14.
A. 708. I, 36. 19. II, 66. I, 106. II, 61. 28. 32. I, 27. 39. II, 33. I, 40. 101. II, 16. 15. I, 24. 15. II, 23. I, 25. 23. II, 24. I, 78. 79. 80. 81. 82. II, 62. 63. I, 84. 85. 86. 87. II, 64. 65. I, 88. 89. 90. 91. 92. II, 69. I, 102. 103. II, 25.
A. 709. II, 29. 31. I, 17. II, 22. I, 16. 37. II, 30. I, 82. 13. 22. 14. 18. 105. 66. 57. I, 76. 77. II, 59. I, 67. 21.
A. 710. II, 82(?). 27. I, 68. 38. II, 49. I, 122. II, 53. 47. 48. I, 60. II, 37. I, 50. II, 50. I, 41. 51. II, 46. I, 70. II, 81. I, 69. 72. 73. 56. 57.

INDEX

EORUM, AD QUOS LITTERAE, QUAE HOC LIBRO CONTINENTUR, DATAE SUNT.

INDEX EORUM VIRORUM,

DE QUIBUS IN NOTIS DICTUM.

[illegible]

[illegible]orke

[illegible]

[illegible]

[illegible]

C. [illegible]

[illegible]ford

[illegible]

Burt

Butler

Collins

Cook

Dodge

Fay

Fiske

Foss

Gallagher

[illegible]

L. B. Hall

Hartwell

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

μάλιστα